

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

Aineellista ja aineetonta turvaa

Kari-Matti Piilahti

Aineellista ja aineetonta turvaa

Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit
ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA
HELSINKI

Bibliotheca Historica 106

ISBN 978-951-746-886-2

ISSN 1238-3503

www.finlit.fi

Hakapaino Oy, Helsinki 2007

ESIPUHE

Fil. maisteri Eeva-Liisa Oksasen tiedustellessa dosentti Anneli Mäkelä-Alitalon suosituksesta syksyllä 1990 silloisessa Valtionarkistossa, olisinko kiinnostunut laatimaan talonhaltijaluettelon tekeillä olevaan Valkealan historiaan, en olisi voinut aavistaa, että siitä seuraisi lähes puolentoista vuosikymmenen jatkumolla väitöskirja. Valkeala osoittautui mielenkiintoiseksi ja monimuotoiseksi alueeksi asutuksellisesti, kulttuurisesti ja taloudellisesti. Matkan varrella valmistuivat Valkealan aluetta käsitteleet pro gradu ja lisensiaattityö, joissa sovellettuun ekologiseen näkökulmaan vaikutti ratkaisevasti dosentti Eljas Orrmanin asiantunteva ohjaus. Viime vuosikymmenen jälkipuolella verkostotutkimus soluttautui yhteiskuntatieteistä historiaan, ja sitä kautta väitöskirjatyöni painopisteeksi muovautui aiemmassa tutkimuksessa lapsipuolen asemaan jäänyt esiteollinen maalaisyhteisö kontakteineen. Ponnistuksieni lopputulos on juuri kädessäsi.

Päätoiminen väitöskirjan teko Helsingin yliopiston historian laitoksella alkoi syksyllä 2000. Kokopäiväisen työskentelyn mahdollistivat Alfred Kordelinin säätiön, Suomen Kulttuurirahaston Kymenlaakson rahaston ja Ella ja Georg Ehrnroothin säätiön myöntämä rahoitus sekä Helsingin yliopiston loppuunsaattamisapuraha. Lisäksi olen voinut laajentaa maailmankuvaani Suomalais-ruotsalaisen kulttuurirahaston ja Helsingin yliopiston kanslerin myöntämien matkastipendien turvin.

Väitöskirjatyötä voisi verrata palapelin kokoamiseen, ja kiitokset siihen myötävaikuttamisesta kuuluvat monelle taholle. Opinnäytteeni on valmistunut professori Markku Kuisman suojeluksessa. Työtäni ovat vieneet eteenpäin ohjaajieni yliopistonlehtori Panu Pulman ja dosentti Seppo Aallon kuin myös FT Anu Koskivirran neuvot. Kiitokset työni esitarkastajille professori Kimmo Katajalalle ja FT Christian Kuvajalle, joiden perusteellisista kommenteista olen pyrkinyt ottamaan onkeeni. Emeritusprofessorit Heikki Ylikangas ja Yrjö Kaukiainen järjestivät työtilan yliopistolta apurahatutkijalle tilanahtaudesta huolimatta. Jo edesmenneissä tutkijayhteisöissä, Vuorikadun Lintukodossa ja Kaisaniemenkadun Kotkanpesässä sekä nykyisessä – vielä kastamattomassa – Porthanian kolmannen kerroksen siivessä, olen saanut nauttia monien työkavereiden positiivisesta ja kannustavasta seurasta. Erityisesti on syytä muistaa mukavia huonetovereitani Anu Koskivirtaa, Marja-Leena Hännistä, Kristina Rankia ja Miia Nurmista, jotka ovat urheasti kestäneet suulauteni ja lukuisat yksinpuheluni.

Kiitän myös Suomen Kirjallisuuden Seuraa ja kustannuspäällikkö Rauno Endeniä työni ottamisesta julkaisusarjaan aikana, jolloin väitöskirjan julkaisu painettuna ei enää ole itsestäänselvyyttä. Kirjan huolellinen taitto on Maija Räisäsen tekemä. Ystävänä Harri Lipiäinen auttoi pyyteettömästi englanninkielisessä lyhennelmässäni, jonka Lisa Muszynski ystävällisesti kommentoiden tarkasti. FM Salla Jokelaa on kiittäminen karttojen tyylikkäästä puhtaaksi piirtämisestä. Kiitokset myös ehtymättömälle Valkeala-tietolähteelle FT Saulo Kepsulle ja kokoelmansa valkealalaisista suvuista auliisti käyttööni antaneelle sukututkija Kirsti Liisa Ståhlbergille. Valkealan vuosisatojen takaiset vaiheet ovat kiinnostaneet myös paikallistasolla, ja

kulttuurisihteeri Helena Jetsu on tarjonnut mahdollisuuden pitää esityksiä paikkakunnan menneisyydestä useilla Elovalkeilla.

Kansallisarkisto on tuntunut välillä toiselta kodilta näiden vuosien aikana pelkästään siellä kulutettujen lukuisten tuntien takia. Aina ystävällisestä ja asiantuntevasta henkilökunnasta muistan lämmöllä etenkin Pertti Vuorista, Aarno Nirkkoa, Seppo Peltosta ja Rauno Seliniä. Uutta katsantokantaa elämänmenoon ovat tuoneet yhteydet Karjalan Liittoon, Suomen Sukututkimusseuraan ja oikeusministeriön alaiseen nimilautakuntaan.

Laaja ystävien ja kavereiden joukko on mahdollistanut vaihteen vaihtamisen vapaalle, mikä työn intensiivisimmillä hetkillä on ollut toisinaan vaikeaa. Lähimpien lista olisi pitkä tässä lueteltavaksi aina kouluajoista rinnalla kulkeneista Linnan Karista, Pekkolan Tarjasta ja Jarmosta alkaen, joten teille kaikille yhteisesti: *suurkiitos*. Suotakoon yksi poikkeusmaininta: Henttosen Pekan kanssa on ollut mukava pohtia elämänmenoa Saunaseuran lauteilla.

Onnekseni sain kasvaa ristiriitojen täyttämässä mutta henkisesti rikkaassa ja avarakatseisessa koti-ilmapiiirissä, joka on tärkeä osa henkistä pääomaani edelleen. Kiitos siitä vanhemmilleni Pirkolle ja Kimmolle. Mittaamattomasti sisältöä elämään ovat tuoneet sisarukseni Taina, Sanna-Majja, Hannu-Matias ja Hannakaisa. Runsaat kiitokset myös ”Espoon vanhemmilleni” Tuula ja Jouko Mansikalle. Erietyisesti haluan muistaa kummilapsiani Lauria, Lauraa, Inkeriä ja Arnoldia ilon hetkistä sekä heidän vanhempiaan luottamuksen osoituksesta valitessaan minut lastenne kummiksi. Lämpimimmät kiitokseni osoitan Jannelle tuesta kaikkien näiden vuosien aikana. Niin työn edetessä kuin todellisessa elämässä on kirkastunut se tosiasia, että elämän perusta ovat ihmisten väliset kontaktit. Te läheiset muodostatte aineettoman turvani.

Punahilkantiellä Helsingin Roihuvuoressa pyhäinpäivänä 4.11.2006

Kari-Matti Piilahti

SISÄLLYS

Esipuhe	5
Luettelo taulukoista, kuvioista, kartoista ja liitteistä	10
Johdanto	13
Katsaus aiempaan tutkimukseen: Kontaktit, yhteisöt ja perheet tutkimuskohteena	13
Verkostotutkimus ja yhteisöt	13
Kontaktitutkimus	16
Tutkimuskohteina suku, perhe ja ruokakunta	20
Keskeiset tutkimuskäsitteet	24
Kysymyksenasettelu	33
Lähteet ja tutkimusmenetelmät	35
Tuomiokirjat	36
Kirkonarkistot	37
Muu lähdeaineisto	38
Lähdekriittisiä huomioita	40
Kirjallisuus	45
Tutkimuksen rakenne ja menetelmät	46
Valkeala ekologisena, taloudellisena ja kulttuurisena kokonaisuutena	48
Valkealan alue	48
Ekologiset ja luonnonmaantieteelliset puitteet	51
Luonnonmaisema-alueet	52
Luonnonmaantieteelliset tekijät	54
Maaperä, sää ja paikallisilmasto	54
Muut luonnonresurssit	58
Valkeala – kulttuurien kohtauspaikka	59
Elinkeinot	62
Maanviljely talouden peruskivenä	62
Peltoon, kaskeen ja suohonko siemen?	62
Lisääntyikö peltoala 1600- ja 1700-luvulla?	68
Kaskiviljelyn resurssit	72
Karjatalous	74
Sivuelinkeinojen kirjo	79
Tervanpoltto	79
Muut sivuelinkeinot	82
Yhteenveto: Monen rajan alue	84
Ruokakunta ja perhe	88
Taustaa: Valkealan väestökehitys 1630–1750	88
Ruokakunnat	97
Ruokakuntien määrä ja sosiaalinen rakenne	97

Kruunun maapolitiikka ruokakuntien säätelijänä	107
Perhe	113
Perheen monet muodot: Ydinperhe, laajentunut perhe vai suurperhe?	113
Perheen elämäkalkku: Kerran suurperhe, aina suurperhe?	124
Perhe, ruokakunta ja työvoimantarve	131
Palkolliset ja yhtiömiehet lisätyövoimana	131
Työrytmin ja työnjaon vaikutukset	139
Yhteenveto: Väestön, ruokakuntien ja perheiden kehityspiirteitä 1630–1750	144
Taloudelliset kontaktit	147
Velka on veljenpoika maksettaessa: Kauppa- ja luottosuhteet	151
Luottosuhteiden sosiaaliset yleispiirteet	155
Kauppa- ja luottosuhteet porvaristoon	157
Paikallinen velkaliike ja kaupankäynti	164
Velkaliikkeeseen ja kaupankäyntiin osallistuneiden sosiaalinen tausta	165
Naapurista vai kauempaa? Velkojen alueellinen laajuus	170
Takaussuhteet	180
Taloudellisen yhteistyön muotoja	189
Talkoot	191
Yhtiökasket	193
Muu taloudellinen yhteistoiminta	197
Nainen taloudellisena toimijana	198
Yhteenveto: Taloudellisten suhteiden kokonaisrakenne	201
Sosiaaliset kontaktit	204
Avioliitto – sukujen liitto?	204
Valkealalainen avioliittokenttä ja sen laajuus	210
Talosta taloon vai torppaan? Varakkuus, puolisonvalinta ja avioliittokentät	220
Avioliitot kontaktien lujittajina: Ristikkäisliitot ja avioliittopiirit	226
Yhteenvetoa ja vertailua: Valkealalaisten avioliitot	232
”Personia, jotka Cummixi cutsutan...”. Kummisuhteet	236
Valkealan kummijärjestelmän yleispiirteitä: Kummimäärä, siviilisäätty ja toistuvat kummisuhteet	241
Kummien maantieteellinen laajuus: Valkealalaisten kummikenttä	244
Kummien varakuustaso	248
Sellainen lapsi kuin kummikin? Kummityypit	251
Kummina sukulainen	251
Muita kummityyppisiä: Naapureita, ystäviä, statuskummeja ja tilannekohtaisia valintoja	256
Yhteenvetoa ja vertailua: Valkealalaiset kummikontaktit	
1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla	260
Sosiaalisten ja taloudellisten kontaktien vertailua	265
Eriävät vai yhtenevät toimintakentät?	265

Kontaktitahot ja -intensiiteetti	269
Ruokakuntakoko, perherakenne ja toimintakenttä	272
Kontaktit, ekologis-taloudelliset resurssit ja ruokakunta maalaisyhteisössä 1630–1750	277
Lyhenteet	284
Lähteet ja kirjallisuus	285
Liitteet	303
Summary	369
Henkilö-, tila- ja sukuhakemisto	380

LUETTELO TAULUKOISTA, KUVIOISTA, KARTOISTA JA LIITTEISTÄ

TAULUKOT

1.	Peltoalat tynnyrinaloina Valkealassa v. 1551–1626 ja 1830-luvulla	69
2a.	Karjavarallisuus Valkealassa taloa kohti v. 1620–1638 ja 1740–1760	76
2b.	Karjamäärä Valkealassa taloa kohti v. 1624, 1633 ja 1740–1760	76
3.	Henkikirjaväkiluku Valkealassa v. 1633–1750	89
4.	Syntyneet ja kuolleet Valkealassa v. 1706–1749	90
5.	Ruokakuntien määrä Valkealassa v. 1633–1750	98
6.	Ruokakuntien määrä Valkealassa v. 1642–1750 sosiaaliryhmittäin(%)	100
7.	Pariskuntien määrä valkealalaisissa ruokakunnissa v. 1642–1750	105
8.	Henkikirjoitettujen suhteellinen määrä Valkealassa v. 1642–1750 sosiaaliryhmittäin ...	106
9.	Maakirjatilojen määrä Valkealassa v. 1633–1744	109
10.	Perherakenne Valkealassa v. 1642–1750	116
11.	Monen perheen talouksien rakenne Valkealassa v. 1642–1750	121
12.	Isännyydenvaihdokset Valkealassa v. 1633–1750	129
13.	Sukupuolijakautuma Valkealassa v. 1642–1750	142
14.	Oikeustapaukset v. 1631–1741	149
15.	Kauppa- ja luottosuhteiden osapuolet v. 1631–1741	156
16a.	Velkojen varakkuusjakautuma v. 1631–1741	166
16b.	Velallisten varakkuusjakautuma v. 1631–1741	166
17.	Velkakontaktit valkealalaisissa perukirjoissa v. 1740–1760	167
18.	Kauppa- ja luottosuhteiden maantieteellinen jakautuminen v. 1631–1741	171
19.	Talousyöhykkeittäinen kauppa- ja luottokenttä v. 1631–1741	180
20.	Takaustapausten ja takausmiesten määrä v. 1631–1741	183
21.	Takaustyypit v. 1631–1741	184
22a.	Takausten saajien varakkuusluokka v. 1631–1741	186
22b.	Takausmiesten varakkuusluokka v. 1631–1741	186
23.	Takauskontaktien alueellinen laajuus v. 1631–1741	187
24.	Naisten velkasuhteiden maantieteellinen jakautuminen v. 1631–1760	200
25a.	Valkealalaismorsianten avioliittokenttä v. 1706–1750	212
25b.	Valkealalaissulhasten avioliittokenttä v. 1736–1739 ja 1746–1750	212
26.	Valkealalaismorsianten avioliittokenttä talousyöhykkeittäin v. 1706–1750	220
27a.	Avioituneiden varakkuusluokka v. 1736–1740	222
27b.	Avioituneiden varakkuusluokka v. 1746–1750	222
28.	Kummien lukumäärä Valkealassa v. 1706–1710 ja 1736–1738	242
29a.	Valkealalaisten kummikenttä v. 1706–1710 ja 1736–1738	245
29b.	Pitkittäisseurattujen valkealalaisukujen kummikenttä v. 1706–1750	246
30.	Valkealalaislasten kummien varakkuusluokka v. 1706–1750	250
31.	Kummityypit v. Valkealassa 1706–1750	253
32.	Kummien sukulaisuussuhteet Valkealassa v. 1706–1750	254
33.	Velkaosapuolten perherakenne Valkealassa v. 1695–1704 ja 1737–1741	273

KUVIOT

1.	Viljelymuotojen suhteellinen osuus kylvästä Valkealassa v. 1551–1853	65
2.	Valkealan kokonaisväkiluku v. 1642–1750	91
3.	Perherakenne Valkealassa v. 1642, 1697 ja 1750 varakkuusryhmittäin prosentteina ...	118
4.	Lehtosen avioliittokenttämalli	209

5.	Mattilan kylän Sipilän suvun avioliittopiiri	230
6.	Esiteollisen maalaisyhteisön toimintakenttä	280

KARTAT

1.	Valkealan kylät	50
2.	Valkealan luonnonmaisema-alueet	53
3.	Valkealan asutushistoriallinen vyöhykejako	60
4.	Valkealan taloudelliset vyöhykkeet	85
5.	Kauppa- ja luottokontaktit porvareihin v. 1631–1741	160
6.	Valkealalaisten toispaikkakuntaiset kontaktit paikallisuhteissa v. 1631–1741	173
7.	Luottoliike eräissä Valkealan kylissä v. 1631–1741	
	A. Selänpää, B. Kouvola, C. Toikkala, D. Inkerilä	176
8.	Valkealalaisormsiantien ulkopaikkakuntaiset sulhaset v. 1706–1750	213
9.	Avioliitot eräissä Valkealan kylissä v. 1706–1750	
	A. Selänpää, B. Kouvola, C. Toikkala, D. Inkerilä	218

LIITTEET

1.	Ruokakuntien määrä Valkealassa v. 1642–1750 sosiaaliryhmittäin (absoluuttiset luvut) ..	303
2.	Lasletin perheluokittelujärjestelmä	304
3.	Kylittäinen kylvä panneina Valkealassa v. 1551	306
4a.	Suur-Valkealan kylittäinen kylvä kappoina v. 1620	307
4b.	Suur-Valkealan kylittäinen kylvä prosentteina v. 1620	308
4c.	Vähä-Valkealan kylittäinen kylvä v. 1620	309
4d.	Kylvä kappoina kasvilajikkeittain Suur-Valkealassa v.1620	309
5.	Ruiskylvä Valkealassa tynnyreinä kylittäin v. 1853	310
6a.	Arvioitu peltoala tynnyrinaloina Suur-Valkealassa v. 1620	311
6b.	Kylittäinen peltoala tynnyrinaloina Suur-Valkealassa vuoden 1626 maantarkastuksen mukaan	312
6c.	Peltoala tynnyrinaloina Valkealassa isossajaossa 1820- ja 1830-luvulla	313
7.	Peltoalat eräillä Valkealan tiloilla v. 1626–1732	314
8.	Karja ja niityt Valkealassa kylittäin 1620- ja 1630-luvulla	315
9.	Karjavarallisuus Valkealassa v. 1624	316
10.	Valkealalaisten myyntitavarat v. 1638 ja 1743	317
11.	Valkealan henkikirjaväkiluku kylittäin v. 1633–1750	318
12.	Henkikirjaväkiluvun prosentuaalinen muutos Valkealassa v. 1642–1712	319
13.	Ruokakuntien koko Valkealassa v. 1642–1750 sosiaaliryhmittäin	319
14.	Henkikirjoitettuja ruokakuntaa kohti Valkealassa v. 1642–1712	320
15.	Valkealan manttaalijakautuma v. 1712	321
16.	Kylittäinen perherakenne Valkealassa v. 1642, 1694 ja 1750	322
17.	Monen perheen talouksiin kuuluneiden osuus henkikirjaväestöstä Valkealassa v. 1633–1750	325
18.	Suurperheiden suhteellinen osuus eräillä paikkakunnilla v. 1500–1750	326
19.	Varakkuusluokittelu: Rakenne, jaotteluperusteet ja luotettavuus	327
20.	Perherakenne varakkuusryhmittäin Valkealassa v. 1642–1750	330
21.	Perherakenne eräissä valkealalaisissa ruokakunnissa v. 1633–1750	332
22.	Valkealalaisia sukuja v. 1630–1750	334
23.	Valkealalaisten tilojen ja torppien säilyminen suvussa v. 1633–1750	340
24.	Palkollisten sukupuolijakautuma Valkealassa v. 1642–1750	341
25a.	Palkollisten isäntäväkien varakkuusluokittainen jakautuminen Valkealassa v. 1642–1750 .	342
25b.	Palkollisia palkanneiden valkealalaisperheiden rakenne v. 1642–1750	343
25c.	Yhtiömiehiä palkanneiden valkealalaisperheiden rakenne v. 1688–1738	344
26.	Perheen ulkopuolinen väki valkealalaisruokakunnissa v. 1633–1750	345
27.	Käräjätapausten rakenneluokittelun (ns. jutturakenteen) kriteerit	346
28.	Kauppa- ja luottosuhteiden maantieteellinen jakautuminen varakkuusluokittain A. Tilalliset (IIA–D), B. Torpparit (III), C. Säätyläiset ja muut ryhmät (I ja IV)	353

29.	Paikallisen velkakontaktikentän laajuus varakkuustasoon verrattuna v. 1695–1704 ja 1737–1741	355
30.	Ulkopitäjälaisten sulhasten suhteellinen osuus Valkealassa solmituissa avioliitoissa v. 1706–1750	356
31a.	Kylittäinen avioliittokenttä Valkealassa morsiamen kotipaikan mukaan v. 1706–1750 ..	357
31b.	Kylittäinen avioliittokenttä Valkealassa sulhasen kotipaikan mukaan v. 1736–1739 ja 1746–1750	358
32.	Valkealalaisten avioliittokenttä varakkuusluokittain ja sukupuolittain v. 1721–1750 A. Morsianten avioliittokenttä v. 1721–1725, B. Morsianten avioliittokenttä v. 1736–1740, C. Sulhasten avioliittokenttä v. 1736–1739, D. Morsianten avioliittokenttä v. 1746–1750, E. Sulhasten avioliittokenttä v. 1746–1750	359
33.	Tilojen välisiä avioliittoja Valkealassa 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa	362
34.	Kummien määrä lasta kohti Valkealassa v. 1706–1710 ja 1736–1738	363
35.	Kummien varakkuusluokat suvuittain v. 1706–1750	364
36.	Kummityypit esimerkisuviissa v. 1706–1750	366
37.	Velkakontakteja omanneet naiset varakkuusluokittain v. 1631–1760	368

JOHDANTO

KATSAUS AIELMPPAAN TUTKIMUKSEEN: KONTAKTIT, YHTEISÖT JA PERHEET TUTKIMUSKOHTENA

Maaseudun sosiaalisia suhteita sivuttiin osana talonpoikaisyhteisöllistä toimintaa useassa suomalaisessa paikallishistoriassa jo 1930-luvulla.¹ Kuitenkin vasta mikrohistoriallisen tutkimusotteen nousun myötä 1990-luvun alkupuolella virisi pohjoismaisten historioitsijoiden keskuudessa laajempi kiinnostus yksilöiden, perheiden, sukujen, yhteiskunnallisten instituutioiden (esim. kärkejen, ammattiryhmien ja kiltojen) tai yhteisöjen kontakteihin sekä niiden mahdollisiin lainalaisuuksiin. Vaikutteita haettiin niin sosiologiasta, etnologiasta kuin antropologiasta.² Keskeiseksi teemaksi suhdanalyysissä on kohonnut hahmottaa kontakteja kahden tai useamman tahon välisenä suhdejoukkona eli verkostona. Tuoreudesta huolimatta tutkimus on laajentunut jo niin voimakkaasti, että verkostojen voidaan sanoa nousseen muotiaiheeksi yhteiskunnallisessa ja historiallisessa tutkimuksessa.³

VERKOSTOTUTKIMUS JA YHTEISÖT

Sosiaalinen verkostotutkimus (*social network analysis, SNA*) sai alkunsa USA:ssa 1930-luvulla pohjanaan A. R. Radcliffe-Brownin Australian alkuperäisväestöä koskevat antropologiset tutkimukset. Samalla vuosikymmenellä kiinnostus aiheeseen heräsi myös Manchesterin yliopistossa Englannissa. Sosiaaliantropologien ylläpitämä tutkimussuuntaus keskittyi selvittämään yksilökeskeisiä verkostoja. 1950-luvulla tutkimus alkoi suuntautua yhä kvantitatiivisemmaksi. Verkostollista lähestymistapaa käytettiin enimmäkseen joko alkuperäisväestön yhteisöjen tai teollistuneiden kaupunkiyhteisöjen analyysissä.⁴

Kansainvälisen tutkimuksen tavoin pohjoismainen verkostotutkimus on ruotinnut pääosin ylempiä säätyjä, lähinnä aatelistoa ja porvaristoa ja sitä kautta myös

---

1 Jutikkala 1934; Halila 1939.

2 Pohjoismaisesta tutkimuksesta mm. Simonson 1999; Fagerlund 1999; Fagerlund 2002. Kansainvälisesti esim. Le Roy Ladurie 1985; Sutor & Wellman & Morgan 1997. Lisäksi innoittajina ovat toimineet mm. ranskalaiset annalistit sekä italialaiset Giovanni Levi ja Carlo Ginzburg. Levi 1992; Ginzburg 1996.

3 Ruotsissa verkostoja tutkivat 1970-luvulla erityisesti sosiologit ja kansatieteilijät. Gaunt 1996, s. 308.

4 Verkostotutkimuksen historiasta ja terminologisesta kehityksestä ks. Wasserman & Faust 1994, s. 10; Aronsson & Fagerlund & Samuelson 1999, s. 2–3; Wetherell 1996, s. 126; vrt. Milardo 1988, s. 14–15 ja Rutman & Rutman 1984a, s. 27.

kaupunkimiljöötä talouselämän ja yrittäjyyden näkökulmasta.⁵ Modernin ajan kaupunkiyhteisöissä henkilöiden on nähty kuuluvan useaan eri kontaktiverkostoon.⁶ Joissain ylempiin sosiaaliryhmiin keskittyneessä pohjoismaisessa tutkimuksessa verkostot on yhdistetty vallankäyttöön. Tällöin niitä on tarkasteltu keskusvalan ja paikallisyhteisön välisinä suhteina tai patronus-klientti – tyyppisinä hierarkkisinä sidoksina, joiden vaikutus oli suuri poliittisessa ja taloudellisessa järjestelmässä.⁷ Lisäksi verkostoja on käsitelty mm. vaihdannan, lahjojen ja muuttoliikkeen näkökulmasta.⁸

Esiteollisten yhteiskuntien sosiaalisia suhteita kartoittavaan tutkimukseen on näihin päiviin asti vaikuttanut Ferdinand Tönniesin esittämä kuva traditionaalisen yhteisön (*Gemeinschaft*) ja modernimman yhteiskunnan (*Gesellschaft*) välillä vallitsevista sosiaalisten suhteiden erilaisuuksista. Tönniesin mukaan esiteollisille yhteisöille oli ominaista perheen ja kylän harmonia, ja suhteet olivat tiheitä harvalukuisten sukulaisten ja naapurien välillä. Teollistumisen ja kaupungistumisen myötä muodostuneissa yhdyskunnissa sidokset ovat harvassa ja tilapäisiä. Näkemys alkoi murtua etenkin 1970-luvulta lähtien, jolloin tutkijat saivat selville, että yhteisöllisyys ei välttämättä säilynyt kylätyyppisissä naapurustoissa, ja vastavuoroisesti yhteisö ei katoa nykyajan yhteiskunnallisissa muutoksissa. Myös Tönniesin käsitystä varhaisempien yhteiskuntien sosiaalisten suhteiden sukulaissidonnaisuudesta ja yhtenäisyydestä on kritisoitu.⁹ Tönniesin teoria on kuitenkin vaikuttanut pitkään mm. sosiologiassa, jossa tarkoituksena on ollut kartoittaa katoavaa elämänmuotoa ja yhteisöllisyyttä.¹⁰ Toisaalta perinteinen kuva entisajan tiukkasidoksisista yhteisöistä on osoittautunut vaikeaksi todistaa.¹¹

Yhteisöllisissä tutkimuksissa kokonaisuutena on usein ollut kaupunginosa, maaseudulla kylä, toisinaan koko pitäjä. Paikallisyhteisöjen sisäistä ja ulkoista vuorovaikutusta koskevat tutkimukset ovat ”puhtaan verkostotutkimuksen” tavoin suurelta osin käsitelleet viimeistä sataa vuotta.¹² Kiinnostus esiteollisen maalaisyhteisön sosiaalisiin suhteisiin kasvoi 1960- ja 1970-luvulla niin Ranskassa kuin Englannissa. Julkaisuista tunnetuin on mikrohistoriallisen paikallistutkimuksen esikuvaksi nostettu Emmanuel Le Roy Ladurien selvitys lounaisranskalaisesta Montailloun kylästä 1200- ja 1300-lukujen vaihteessa. Kirjoittaja tarkastelee asukkaiden

5 Suomalaisesta tutkimuksesta ks. Wirilander K 1974; Katajala 1994, s. 126–132; Ojala 1999; Lappalainen M 2001; Lappalainen M 2005; Hirvonen 2002. Talonpoikaisyhteisölliseen tutkimukseen liittyvät mm. Heikkinen 1988 ja Forsström 1997 ja 2000. Esimerkiksi yritysmaailmaa ja liike-elämää tutkittaessa on verkostot nähty kahtalaisina: joko ruokakuntien välisinä suhteina (relationship) tai toimintana ruokakuntien välillä (interaction). Jälkimmäisessä tapauksessa sosiaalisilla kontakteilla pyritään tietoisesti johonkin. Vrt. Ojala 2000, s. 2.

6 Ks. esim. Barry Wellmanin laajat tutkimukset Toronton East Yorkin alueelta. Wellman 1979.

7 Persson 1993, s. 56, Droste 1998, s. 40; vrt. Simonson 1999, s. 51. Klienttisuhteisiin viittaa myös Levi. Levi 1992, s. 81.

8 Savolaista kartanokulttuuria tutkinut Anna-Maria Åström tarkastelee sosiaalista toimintaa lahjan näkökulmasta. Åström 1993; ks. myös Lombardini 1996.

9 Wellman & Wetherell 1996, s. 103; vrt. Aronsson & Fagerlund & Samuelson 1999, s. 9–10. Terminologiasta ks. lisäksi Lehtonen H 1990, s. 21–23.

10 Holmila 2000, s. 11.

11 Wellman & Wetherell 1996, s. 106.

12 Mm. Milardo 1988; Holmila 2001.

arkipäiväistä elämää, heidän perheitään, sosiaalisia suhteitaan ja uskonelämää lähteenään yksityiskohtaiset inkvisitiopöytäkirjat. Toiminnan keskuksena oli talo, ja eri talojen väliset sosiaaliset kontaktit ylläpitivät inkvisition jäljittämää harhaoppisuutta.¹³

Sosiaalista ja taloudellista verkostoa 1200-luvun lopun muutamassa kylässä Suffolkissa Itä-Englannissa kartoittanut Richard Smith punnitsee sukulaisuuden ja naapuruuden merkitystä kyläyhteisössä. Smithin mukaan keskivarakkaat maanomistajat turvautuivat vahvoihin ja toistuviin suhteisiin sukulaisten ja saman varallisuustason naapureiden kanssa todennäköisemmin kuin varakkaat ja köyhät väestöryhmät. Varattomampi ja liikkuvampi väestönosa tukeutui Smithin mielestä naapureihin, mutta hän ei sulje pois sukulaiskontaktien merkitystä niiden epä-säännöllisyydestään huolimatta.¹⁴ Keith Wrightson pitää merkityksellisenä naapureiden ja ystävien tukea 1500- ja 1600-luvun englantilaisessa Terlingin kylässä, jossa yhteisö rakentui ydinperheiden varaan.¹⁵ Eteläsaksalainen Neckarhausenin kylä on tarkasteluyksikkönä David Warren Sabeanilla, joka analysoi perheen sisäisiä suhteita ja sukulaisuuden merkitystä muuttuvan maatalouden puristuksessa 1700- ja 1800-luvulla.¹⁶ Sosiaalisen toiminnan merkkiteoksiin voidaan lukea myös yhdysvaltalaisen Darrett ja Anita Rutmanin *A Place in Time*, jossa he kartoittavat virginialaisen Middlesexin piirikunnan asukkaiden sosiaalisten suhteiden muodostumista ja laajuutta vuosina 1650–1750.¹⁷

Maalaisyhteisön kuvauksen pohjoismaiseksi klassikoksi voi nimittää 1950-luvun alkupuolella julkaistua ruotsalaisen etnologin Börje Hanssenin teosta *Österlen*. Simrishamnin ja Ystadin kaupunkeihin sekä niitä ympäröivään kaakkoiseen Skoonen sijoittuvassa selvityksessään Hanssen analysoi maalais- ja kaupunkiväestön sosiaalista toimintaa, kontaktikenttiä sekä maaseudun asujaimiston ja kaupunkilaisten vuorovaikutusta lähinnä taloudellisesta – markkinoiden ja tavarankäytön – näkökulmasta 1700-luvun jälkipuolelta seuraavan vuosisadan alkuun. Kontakteja hahmotetaan myös kartoittamalla avioliittoja ja sukulaisuussuhteita. Hänen mukaansa maaseudulla sukulaiskenttä rajoittui usein samaan kylään siksi, että aineellinen ja hengellinen kulttuuritilanne vaihteli kylittäin.¹⁸ Samassa teoksessa Hanssen esitteli ajatuksen kontaktien muodostamasta aktiviteettikentästä. Kenttä ei hänen mielestään ole ensisijaisesti tiettyyn alueeseen liittyvä, vaan ihmisen alueellisesti mitattava aktiviteetti, joka on tunnusomaista tietyn ryhmän ihmisille tai joka yhdistää eri ryhmiin kuuluvia ihmisiä toisiinsa. Aktiviteettikenttä sisältää ihmisen olemassaolon, käyttäytymisen tuotteet ja muut ympäristölliset tekijät, jotka muodostavat suhteessa muuhun maailmaan melko yhtenäisen kokonaisuuden.¹⁹

13 Le Roy Ladurie 1984, esim. s. 45–47.

14 Smith 1979, s. 246, 248.

15 Wrightson & Levine 1979.

16 Sabean 1987; Sabean 1990; Sabean 1998.

17 Rutman & Rutman 1984a; Rutman & Rutman 1984b.

18 Kultursituationen = kulttuuritilanne. Hanssen 1977, erityisesti s. 84.

19 Hanssen 1977, s. 410; Lehtonen J. U. E. 1968, s. 5; Nurmi 1971, s. 3; Partanen 2004, s. 80. Hanssenin määrittely aktiviteettikentästä on kuitenkin osittain ristiriitainen. Yhtäältä hän mieltää ihmisen sosiaalisen toiminnan muodostavan yhtenäisen aktiviteettikentän, kun taas toisaalta hän toteaa

Hanssen toimii yhtenä esikuvana historioitsija Örjan Simonsonille, joka tarkastelee väitöskirjassaan *Den lokala scenen* uplantilaisen Torstunan kihlakuntaa kontaktikenttänä 1600-luvulla tarkoituksenaan selvittää, oliko kihlakunta myös paikallisyhteisö. Kvantitatiivisessa tutkimuksessaan Simonson päätyy toteamaan, että sosiaalisen vuorovaikutuksen intensiteetti laski välimatkan kasvaessa.²⁰ Tyypillisimmillään käräjillä asioitaan hoitaneet asuivat alle kilometrin päässä toisistaan, ja vuorovaikutus oli voimakkainta enintään 6–7 kilometrin etäisyyden erottamalla henkilöillä. Hänen mukaansa etenkin tilallisten kontaktikentät olivat varsin suppeita toisin kuin aiemmassa ruotsalaisessa tutkimuksessa, jossa on painotettu väestön liikkuvuutta.²¹ Simonson päätteli kihlakuntien olleen paikallisia kontaktikenttiä.²²

Verkostojen avulla on pyritty tulkitsemaan suhteiden vaikutusta käytännössä esimerkiksi erilaisina toimeentulostrategioina. Monesti verkostoa on kuitenkin käytetty ympäripyöreän metaforisesti yleisnimikkeenä kaikenlaisille sosiaalisille kontakteille ilman sen tarkempaa käsitteellistä määrittelyä. Seikkaperäisemmissä tutkimuksissa on nähty vaikka kauppaa-, velka- ja aviosuhteiden kietoutuneen moniulotteiseksi verkoksi, joka mm. tarjosi tukea kriisiaikana tai mahdollisti sosiaalisen nousun.²³ Usein verkostojen seuraaminen on ollut välähdyksenomaista ja lyhytjaksoista. Tällöin ei tavoitteena ole ollutkaan havainnoida mahdollista verkostoissa tapahtunutta muutosta,²⁴ vaikka toisaalta yhtenä olennaisena tekijänä sosiaalisen verkoston säilymiselle on nähty verkoston ajallinen jatkuvuus.²⁵

KONTAKTITUTKIMUS

Kotimaisessa verkosto- ja kontaktitutkimuksessa esiteollinen maalaisyhteisö on jäänyt paitsioon, ja maaseudun sosiaalisia kontakteja on yleensäkin tutkittu yllättävän vähän.²⁶ Kontaktikenttiä seuloivat kansatieteilijät 1960-luvulta alkaen ja aina-

---

jokaisen yksilön olevan osallisena useassa aktiviteettikentässä. Hanssen erottaa toisistaan vielä sisäisen aktiviteettikentän, jolle on luonteenomaisia erilaiset ystävyyssuhteet, ja ulkoisen aktiviteettikentän, jossa vallitsevat vieraussuhteet. Hanssen 1977, s. 138; vrt. Lehtonen J. U. E. 1968, s. 36. Aktiviteettikentät ovat olleet pohjana myös Örjan Simonsonilla, joka jäsentää 1600-luvun uplantilaista paikallisyhteisöä paikallisina kontaktikenttinä (lokala kontaktfält). Hanssenin aktiviteettikenttien lisäksi Simonsonin kontaktikentät muistuttavat ruotsalaisen kulttuuri-
maantieteilijä Gabriel Bladhin käsitettä toimintamaisema (handlingslandskap). Simonson 1999, s. 48; Bladh 1995, s. 41–44.

20 Simonson 1999, s. 237.

21 Simonson 1999, s. 41. Esimerkiksi Johan Söderberg havaitsi pitäjänrajan ylittävien kontaktien kasvaneen merkittävästi uplantilaisessa Vendelin pitäjässä vuosina 1615–1645. Söderberg 1990, s. 235–236.

22 Simonson 1999, s. 238.

23 Padgett & Ansell 1993; Wellman & Wetherell 1996.

24 Vrt. esim. Wellman & Plakans & Wetherell 1994.

25 Esimerkiksi David Gauntin mukaan jatkuvuuden vallitessa verkosto voi yhdistää suuren joukon toisilleen vieraita henkilöitä, mikäli nämä tulevat osaksi verkostoa vähitellen. Gaunt 1983, s. 310.

26 Etnologinen ja sosiologinen maalaisyhteisötutkimus keskittyy teollistumisen aikaan. Ks. Järvikoski 1970; Aukia 1973; Kehusmaa & Kovalainen & Lehtonen & Linkola 1973; Honkala 1975; Holmila 2001.

kin seuraavalta vuosikymmeneltä lähtien kulttuuriantropologit, mutta niiden tutkimus ei vielä tuolloin siirtynyt historiatieteisiin.²⁷ Historioitsijoita suuremmassa määrin agraariyhteisölliseen kontaktinmuodostukseen ovat kiinnittäneet huomiota juuri etnologit, sosiologit ja antropologit, joiden kiinnostuksen kohteena ovat olleet mm. avioliitto, talonpoikaisyhteisön yhteistoiminnan muodot ja vuotuisjuhlat.²⁸ Tällöin näkökulma on määrätynyt tieteenalan mukaan, esimerkiksi etnologiassa on keskitytty tarkastelemaan ilmiöitä kvalitatiivisesti usein esine- tai tapakulttuurin kautta. Koska etnologinen ja etenkin sosiologinen kontakti- ja verkostotutkimus perustuu yleisimmin muisti- ja perinnetietoon sekä haastattelutekniikkaan, tutkimusaineisto on painottanut maaseudun luotauksen teollistuneelle aikakaudelle.²⁹ Tutkimuksen suuntautumista ylempiin säätyihin ja uudempaan aikaan selittääkin osaltaan lähdetilanne. Yhteiskunnan ylätasojen jäsenien toiminnasta on jäänyt jälkiä yleensä enemmän lähdeaineistoon kuin rahvaasta. Kuva talonpoikaisyhteisöistä on rakennettava valtionhallinnollisista ja kirkollisista lähteistä saatavista tiedonmuruista. Subjektiiivisesti tuotetun lähdeaineiston (mm. kirjeet, päiväkirjat) puuttuessa talonpoikaisessa verkostoaalyysissä lähestymistapa muotoutuu helposti kvantitatiiviseksi.³⁰ Lisäksi genealogista tutkimusta on ylemmistä sosiaaliryhmistä runsaammin, ja esimerkiksi aatelisto on hyvin rekisteröitynä matrikkeleissa ja muissa sukujulkaisuissa. Maaseutututkimuksen vähäisyyttä selittää siis myös talonpoikaisen genealogian pienempi kattavuus ja suurtöisyys.³¹

Nähtävästi maalaisyhteisön kontaktirakenne ja siihen vaikuttaneet taloudelliset sosiaaliset tekijät on nähty varsin muuttumattomina ja ehkä siksi kiinnostamattomina tutkimuskohteina. Suvun ja sukulaisuuden on luonnollisesti oletettu olleen keskeisiä kontaktimuodostuksen elementtejä uuden ajan alkupuolella vallinneen sukuyhteiskunnan aikana. Esimerkiksi Wetherell, Plakans ja Wellman nostavat sukulais- ja naapuruussuhteet ainoiksi tärkeiksi suhteiksi esiteollisessa yhteiskunnassa. Heidän mielestään nämä sidokset olivat tiheäpunoksia, paikallisesti sidottuja ja laajasti tukea antavia.³² Richard Smith näkee kontaktit hyvin sukulaiskeskeisinä. Mikäli naapurit ja laajempi kyläyhteisö ohittivat toiminnallisesti sukulaisuuden, tuolloin sukulaisia esiintyisi epäsäännöllisesti kylän kesken annettavassa avussa ja yhteistyössä.³³ Kotimaisessa tutkimuksessa Väinö Voionmaa korosti perhettä ja sukua oikeudellisen ja taloudellisen turvan tarjoajana. Jukka Partanen taas näkee avioitumiskäyttytymisen Karjalan kannaksella perustuneen vahvaan traditioon. Maatalouden taantuma, sivuelinkeinojen lisääntyminen tai muut taloudelliset

27 Kansatieteissä esim. Lehtonen J. U. E. 1968, Nurmi 1971, kulttuuriantropologiassa Patrakka 1980.

28 Esimerkiksi Matti Sarmela toteaa paikallisten juhlien tarjonnan mahdollisuuden tavata kauempana asuvia sukulaisia ja tuttavuuksia. Sarmela 1984, s. 244.

29 Tästä kertoo mm. haastatteluaineiston runsas käyttö tutkimuksessa. Ks. esim. Holmila 2000; Patrakka 1980, kansainvälisesti Milardo 1988, s. 40.

30 Aronsson & Fagerlund & Samuelson 1999, s. 9.

31 Genealogisen tutkimuksen hitaudesta ks. esim. Sabeau 1998, s. 512; Wrightson 1984. Muun muassa sukulaisuuden merkitystä 1500- ja 1600-luvun englantilaisessa kyläyhteisössä selvittänyt Keith Wrightson kokee sosiaalisten suhteiden selvittämisen aikaa vieväksi (...timely, perhaps even overdue...). Wrightson 1984, s. 313.

32 Wetherell & Plakans & Wellman 1994, s. 650.

33 Vrt. Smith 1979, s. 220.

muutokset eivät muuttaneet kansan avioitumiskäyttäytymistä.³⁴ Talonpoikaisissa yhteisöissä sukusidonnaisuutta piti yllä kaski- ja erätalous. Sivuelinkeinoista ainakin tervanpolton on tulkittu tukeneen sukusidonnaisuutta, vaatihan se runsaasti työvoimaa ja piti yllä suuria talouksia ja suurperheitä.³⁵ Toisaalta tärkeimpinä sosiaalisina yksikköinä on esiteollisella maaseudulla pidetty perhettä ja ruokakuntaa, joiden olemassaoloa kirkko tuki.³⁶ Kaiken kaikkiaan agraariyhteisöjen kontaktien tarkastelutapa on ollut varsin ekstensiivisesti kylä-, yhteisö- tai paikkakuntakeskeinen, ei niinkään perhe- tai sukukeskeinen.³⁷

Muutamana viime vuotena useat suomalaisetkin historioitsijat ovat kartoittaneet sosiaalista toimintaa. Tutkimukset ovat keskittyneet Ruotsin ajan ylempiin sosiaaliryhmiin, etupäässä porvaristoon ja aateliin. Verkostoa on käytetty tällöin lähinnä tutkimusmetodinä ja case study -tyyppisesti, jolloin on tutkittu yksittäisten henkilöiden, sukujen tai sukuryhmien sosiaalisten suhteiden muodostumista ja verkostojen heijastumista toiminnassa. Pioneerina voidaan pitää v. 1993 väitöskirjansa *Herrgårdsbör* julkaissutta Anna-Maria Åströmiä, joka tarkastelee savolaista kartanokulttuuria Grotenfeltien aatelissuvun ja muun muassa sen sosiaalisen verkoston välityksellä. Åström nostaa säätyläistön sosiaalisten kontaktien keskeisiksi elementeiksi sukulaisuuden ja naapurisuuden.³⁸ Sukuverkoston vaikutusta nousevan aatelin asemaan 1500- ja 1600-luvulla ovat selvittäneet Mirikka Lappalainen ja Jukka Lund.³⁹ Porvariston verkostoihin ovat paneutuneet Mika Kallioinen keskiaikaisessa Turussa ja Jari Ojala pohjanmaalaisissa Malmin ja Donnerien kauppahuoneissa 1700- ja 1800-luvulla.⁴⁰ Anni Kallio puolestaan kartoitti Turun räätälien ammattikunnan suhdeverkostoa 1600-luvulla.⁴¹

Historian kentällä selvimmin maaseudun kontaktinmuodostuksen vaikutuksiin on pureuduttu viimeaikaisessa rikoshistoriallisessa tutkimuksessa. Siinä on nostettu esille perheen ja suvun merkitys lähinnä konfliktitilanteissa, henki- ja siveysrikkoksissa.⁴² Sukulaisuuden ja taloudellisten rakenteiden väliseen yhteyteen on josain määrin paneuduttu perhehistoriassa esimerkiksi tutkimalla yhtiömieslaitosta ja punnitsemalla suvun merkitystä ruokakuntien toimeentulon kannalta. Beatrice Moring on todennut kaakkoissuomalaisissa virolahtelaisperheissä 1700- ja 1800-luvun vaihteessa sukulaisten välisen yhteistyön joissain tapauksissa olleen paras keino elää taloudellisten, ekologisten ja lainsäädännöllisten rajoitusten kanssa.⁴³

34 Partanen 2004, s. 89.

35 Voionmaa 1969; Räsänen R 1990a, s. 506.

36 Perhe ja talous säilyttivät asemansa yhteiskunnallisena perusyksikkönä myös uuden ajan alusta isonvihan loppuun. Ilmar Talve näkee tuona aina maatalon merkityksen korostuneen senkin takia, että [maamme länsiosassa] henkilöitä kutsuttiin talonnimellä sukunimen asemasta. Maan itäosassa, jossa sukunimet olivat käytössä, suurperhe säilyi tuotantoyksikkönä. Kirkon vaikutuksen kasvamisen myötä perheen asema vahvistui 1600-luvulla. Kirkon auktoriteetin tukemat talous ja perhe säilyttivät asemansa tärkeimpinä sosiaalisina yksikköinä. Talve 1979, s. 293, 301.

37 Kylää on tarkastellut hallinnollisena kokonaisuutena mm. Reino Kallio suomenkielisen Pohjanmaan oltermannihallintoa käsittelevässä väitöskirjassaan. Kallio 1982.

38 Åström 1993, esim. s. 180.

39 Lappalainen M 2001; Lappalainen M 2005; Lund 2001.

40 Kallioinen 2000; Ojala 1999.

41 Kallio 2000.

42 Aalto 1996, s. 192–196; Koskivirta 2001; Matikainen 2002.

43 Moring 1999, s. 181.

Talous- ja paikallishistoriassa puolestaan on jonkin verran tutkittu kauppa- ja velkasuhteita aihepiireinä esimerkiksi maakauppa, kauppareitit ja kauppapiirit eli talonpoikien kaupankäynti kaupungin porvariston kanssa. Seikkaperäisin niistä on Toini Aunolan tutkimus talonpoikien ja porvareiden välisistä kauppa- ja luottosuhteista Pohjois-Pohjanmaalla Ruotsin vallan ajan lopulla.⁴⁴

Jo alussa viitatuissa toista maailmansotaa edeltäneissä paikallishistoriallisissa julkaisuissa paneuduttiin paikallisyhteisön rakenteeseen ja suhteenmuodostukseen mm. kummien ja avioliittojen kautta.⁴⁵ Tavanomaisin keino porautua kontaktikenttiin niin suomalaisessa kuin kansainvälisessä tutkimuksessa ovat olleet avioliitot. Avioitumisverkostot näyttelevät keskeistä sijaa siteeratuimpiin verkostotutkimuksiin kuuluvassa amerikkalaisten John F. Padgettin ja Christopher K. Ansellin artikkelissa eliittisukujen poliittisista ryhmyksistä 1400-luvun alkupuolen Firenzessä.⁴⁶ Myös useassa suomalaisessa tutkimuksessa on kartoitettu maaseudun kontakteja avioliittojen kautta.⁴⁷ Tällöinkin avioitumista on tarkasteltu lähinnä kyläperspektiivistä, joten ruokakunta- ja perhekohtainen kontaktien ruodinta on jäänyt lähinnä yksittäisten esimerkkien varaan. Vaikka keskeisimmät avioliittotutkimukset eroavat toisistaan ajallisesti, paikallisesti ja osin sosiaalisesti – J. U. E. Lehtosella Suomenlahden saaristo vuosina 1750–1840, Jukka Partasella Karjalan kannas ajanjaksolla 1750–1870 ja Virpi Nurmella varsinaissuomalainen teollisuusyhteisö 1870-luvulta 1930-luvulle – yhdistävänä piirteenä niissä on samankaltainen loppupäätelmä: maantieteellisesti avioliitoissa korostuu puolison löytyminen lähiseudulta, joko samasta kylästä tai naapurikylästä.⁴⁸ Avioliiton taloudellista merkitystä on korostettu; esimerkiksi etnologi Matti Räsänen mielestä esiteollisessa maalaisyhteisössä rakkaudella näyttää olleen vain vähän sijaa avioitumisen perustana, ja pääpaino kohdistui taloudellisiin tekijöihin ja muihin avuihin.⁴⁹

Sen sijaan kummisuhteiden merkitystä sosiaalisessa kentässä ja niiden kytköksiä taloudellisiin rakenteisiin ei maassamme juuri ole kartoitettu.⁵⁰ Maamme niukalle agraariselle suhdetutkimukselle on tyypillistä se, että eri kontaktityyppiä on

44 Kauppapiireistä ks. esim. Aunola 1967. Maantieteellisesti talonpoikien velka- ja kauppasuhteita on tarkastellut mm. Veijo Saloheimo 1600-luvun Savossa. Saloheimo 1990. Maaseudun velkakauppaa koskevaa tutkimusta on tehnyt 1800-luvun lopun Pohjois-Karjalasta Kim Kaarniranta. Kaarniranta 2001. Paikallis- ja maakuntahistoriallisesta tutkimuksesta ks. lisäksi Hämynen 1985, s. 288–291 ja Luukko 1957, s. 553–588. Paikallishistoriallisessa tutkimuksessa kaupankäynnin sosiaalista jakautumista ei juuri ole pohdittu lukuun ottamatta Pentti Virrankosken tutkimuksia Kalajokilaakson talonpoikien kaupankäynnistä ennen isoavihaa. Virrankoski 1956.

45 Jutikkala 1934; Halila 1939. Uudemmasta tutkimuksesta ks. esim. Räsänen R 1990a.

46 Padgett & Ansell 1993. Tutkimuksen keskiössä on Medicien suku.

47 Lehtonen J. U. E. 1968; Suolinna & Sinikara 1986, s. 53–64; Mäkelä 1979.

48 Avioliittokentätutkimuksesta ks. Lehtonen J. U. E. 1968, Nurmi 1971, Partanen 2004, Suolinna & Sinikara 1985. Avioliittojen alueellista laajuutta on käsitelty paikallishistorioitsijoista mm. Anneli Mäkelä-Alitalo Nastolan osalta vuosina 1691–1860. Mäkelä 1979.

49 Räsänen M 1991, s. 14.

50 Kummivalinnan sosiaalisia kytköksiä kaupunkiympäristössä tarkastellaan Markku Teinosen tutkimuksessa Porilainen perhe 1881–1931. Teinonen 1984. Ruotsalaisista tutkijoista Solveig Fagerlund on luodannut kummisuhteiden avulla sosiaalisia verkostoja ruotsalaisen Helsingborgin kaupungin käsityöläisten vaimojen keskuudessa 1600- ja 1700-luvun taitteessa. Samanaikaisia maalaisaatelin kummisuhteita Skoonessa ja Itä-Götanmaalla valottaa Peter Ullgren. Fagerlund 2002, esim. s. 43–71; Ullgren 2004, s. 147–183.

käsitelty omina kokonaisuuksinaan. Täten tutkimusta, jossa kokonaisvaltaisesti seurattaisiin sekä taloudellisia että sosiaalisia kontakteja suhteessa taloudellisiin rakenteisiin ja perhemuotoihin ei ole tehty. Tutkimuksen niukkuudestakin huolimatta keskeiseksi piirteeksi sosiaalitaloudellisessa toiminnassa kohoaa kontaktien läheisyys: suuri osa suhteista rakentui saman ruokakunnan jäseniin, samassa kylässä asuneisiin naapureihin tai naapurikyläläisiin. Joko kylän sisäiset tai naapurikyliin suuntautuvat kontaktit painottuvat etenkin avioliittokontakteissa.

TUTKIMUSKOHTENA SUKU, PERHE JA RUOKAKUNTA

Yhteisönäkökulman keskeisyys verkostotutkimuksessa selittyy sillä, että yhteisöt koetaan keskeisiksi järjestelmiksi ihmisten ja ruokakuntien resurssien hankinnassa.⁵¹ Luodattaessa paikallisyhteisöä näinkin laajassa mittakaavassa on ruohonjuuritason ts. ruokakunta- ja perhekohtaisen toiminnan tutkiminen ja tulkinta jäänyt vähäiseksi. Tämä voi johtua siitä, että rajanveto perheen ja suvun välillä on toisinaan koettu ongelmalliseksi. Giovanni Levi kritisoi tarkastelutapaa, jossa jokainen perheenjäsen nähdään yksilönä.⁵²

Todellisuudessa niin perheiden sisäiset kuin niiden väliset suhteet vaikuttivat merkittävästi ja monella tavalla ihmisen elämän ehtoihin. Yhdeksi keskeisimmistä suhde- ja verkostotutkimuksen aihealueista on noussut sukulaisuus ja sen merkitys.⁵³ Perhesosiologiassa on perinteisesti keskitytty sukulaisten välisiin suhteisiin.⁵⁴ Demografisesti suuntautuneessa perhetutkimuksessa kartoitettiin 1970- ja 1980-luvulla lähinnä sukulaisuuden laajuutta. Nykyisin polttopisteessä on se, miten ihmiset käyttivät ja arvostivat sukulaisuutta jokapäiväisessä elämässään. Tällöin on myös seurattu muutosta perinteisestä moderniin yhteiskuntaan.⁵⁵ 1980-luvulta alkaen yksi näkökulma ovat olleet ns. sukustrategiat eli nähdä suvun toiminta päämäärähakuisena.⁵⁶ Yksi tutkijoiden mielenkiinnon herättänyt kysymys on, oliko esimodernina aikana ihmisillä tarpeeksi sukulaisia, jotta heillä olisi ollut mahdollisuus muodostaa nykyaikana vallitsevia sosiaalisia verkostoja.⁵⁷ Selkeää vastausta vaille on jäänyt mm. intensiivisten sukulaisuussuhteiden painoarvo kontaktinmuodostuksessa suvun ulkopuolisiin suhteisiin verrattuna.

Tutkimustuloksissa on korostettu mm. etäisyyden merkitystä vuorovaikutuksessa. Luonnolliselta tuntuu jo 1960-luvulla esitetty päätelmä, että sukulaisuuden tunne oli harvoin tarpeeksi voimakas ylittääkseen maantieteellisen ja sosiaalisen etäisyyden.⁵⁸ Sukulaisuuden tukiverkostot eivät useinkaan yllä harvalukuisen lähi-

51 Ks. Wellman & Wetherell 1996, s. 111.

52 Vrt. Levi 1992, s. 96.

53 Sukulaisuuden historian tutkimuksen vaiheita 1980-luvulle asti kuvaa kootusti Robert Wheaton. Wheaton 1987, s. 285–301.

54 Milardo 1988, s. 9.

55 Wetherell & Plakans & Wellman 1994, s. 639–640, 642.

56 Tätä lähestymistapaa on soveltanut mm. Giovanni Levi. Levi 1992, s. 59–103.

57 Vrt. Wetherell & Plakans & Wellman 1994, s. 662.

58 Wrightson 1984, s. 313; vrt. Wellman & Wetherell 1996, s. 114.

suvun ulkopuolelle.⁵⁹ Ajatukseen naapurustosta yhteisöelämän keskuksena on myös suhtauduttu kriittisesti.⁶⁰ Tukholman johtavaa porvaristoa vuosina 1350–1520 tutkinut Marko Lamberg päätyi ajatukseen, että sukusiteet olivat raatimiehille arkipäiväisesti kiltalaitosta merkityksellisempiä raastuvanoikeudessa asioita hoidettaessa. Eniten raatimiehet kuitenkin turvautuivat ei-sukulaisiin.⁶¹

Nykyajan yhteiskunnasta puhuttaessa verkostot määritellään jonkinlaisiksi turvan tarjoajiksi, ja niinpä verkostoja tutkittaessa yleistä perhehistoriassakin on ollut sosiaalisen tuen tai kriisin näkökulma.⁶² Michael Andersonin 1970-luvulla esittämä näkemys sukulaisten tukeen turvautuvasta hädänalaisesta perheestä on pysynyt näihin päiviin asti voimakkaana etenkin eurooppalaista ydinperhettä tutkittaessa.⁶³ Esimerkiksi leskeyden tai sairauden kohdatessa ydinperheen jäsenet joutuivat taloutensa pienuuden takia etsimään tukea laajemmalta suvulta tai suvun puuttuessa ystävistä, naapureista tai yhteisön instituutioilta.⁶⁴

Yhteiskuntatieteilijöiden ja historioitsijoiden kiinnostus perheeseen syttyi huomattavasti kontaktitutkimusta varhaisemmin, jo 1800-luvun jälkipuolella. Tuolloin perhe nähtiin turvallisuuden tuojana poliittisesti epävakaisissa oloissa. Muun muassa ranskalaisen Frédéric Le Playn ja saksalaisen Wilhelm Heinrich Riehlin ajatusten saattelemana syntyi kuva suurperheestä perheen alkuperäisenä muotona.⁶⁵ Perhehistorian voidaan sanoa kehittyneen omaksi tieteenalaksi vasta 1970-luvulla. Metodisia välineitä perhehistorian tutkimukseen alettiin kehittää 1950-luvulla, jolloin ranskalaiset väestöhistorioitsijat esittelivät demografisiin laskelmiin soveltuneen perhekonstituutiomenetelmän. Perhehistoriallinen tutkimus sai tuulta siipiensä alle v. 1964 perustetun Cambridge Group for Population History and Social Structure -ryhmän myötä.⁶⁶ Ryhmän jäsenet Peter Laslett ja Richard Wall julistivat 1970-luvun alkupuolella ydinperheen yleisimmäksi perhemuodoksi esiteellisessä Euroopassa ja pyrkivät näin romuttamaan pitkään vallinneen käsityksen suurperheestä alkuperäisenä perhetyypinä. Laslettin ja Wallin ajatukset lisäsivät kiinnostusta perhehistoriaan, ja kovankin kritiikin kohteeksi joutunut kaksikko päätyi tarkistamaan näkökantansa ydinperheen kaikkivoipuudesta. Seuraavan vuosikymmenen alussa he esittivät teoriansa Euroopan perheiden jakautumisesta maantieteellisesti ydinperheeseen läntiseen tyyppiin ja itäiseen perhetyppiin, jolle oli ominaista suuremmat kotitaloudet. Tätä kahtiajakoa on myöhemmin punnittu useissa Itä-Eurooppaa käsitelleissä tutkimuksissa.⁶⁷

59 Wellman & Wetherell 1996, s. 105.

60 Wellman & Wetherell 1996, s. 107.

61 Lamberg 1999, s. 138–139.

62 Ks. esim. Milardo 1988, s. 11, Johnson 1988, s. 168–189; Wellman & Wetherell 1996, s. 104.

Sukulaisten välistä vuorovaikutusta on lisäksi mitattu omaisuuden kautta. Wetherell, Plakans ja Wellman toteavat artikkelissaan, että “extended accounts of how people interacted with kin in their everyday lives when not dealing with property or demographic disaster are rare”. Wetherell & Plakans & Wellman 1994, s. 644.

63 Tästä nk. kinship-crisis –hypoteesista ks. Wetherell, Plakans & Wellman 1994, s. 640.

64 Laslett 1988, s. 153; Wetherell, Plakans & Wellman 1994, s. 643; vrt. Wellman & Wetherell 1996, s. 104.

65 Le Play 1879, s. 457; Riehl 1904; Häggman 1994, s. 18.

66 Häggman 1996, s. 30.

67 Esim. Waris 1999; Sirén K 1999.

Perhehistoriaa leimasi 1980-luvulle asti demografispainotteinen kvantitatiivinen tutkimus, jolloin keskityttiin luotaamaan perheiden kokoa ja rakenteita. Määrällinen tutkimus on säilynyt edelleen voimakkaana, mutta sen rinnalle on noussut mm. perheiden sisäisiä suhteita, avioliittoinstituutiota ja orpolapsia peilaavaa kvalitatiivista tutkimusta. Jotkut tutkijat ovat nähneet selkeän eron demografisen perhetutkimuksen ja perhehistorian välillä, ja tällöin on korostettu kvalitatiivisesti suuntautunutta perhehistoriaa.⁶⁸ Ainakin julkaistujen perhehistoriallisten artikkeleiden valossa kvalitatiivinen tutkimus näyttäisi viime vuosina kasvattaneen osuuttaan.⁶⁹ Perhehistoriassa laajalti sovelletun otantatutkimuksen käyttöä kritisoitiin erityisesti 1980-luvulla ja samalla peräänkuulutettiin elämäntutkimusta. Elämäntutkimuksen seuranta on jossain määrin lisääntynyt historioitsijoiden keskuudessa, mutta sen ovat ottaneet omakseen enemmänkin sosiologit.⁷⁰

Suomessa perhehistorian varhaisimmaksi edustajaksi katsotaan v. 1915 ilmestynyt Väinö Voionmaan teos *Suomen karjalaisen heimon historia*, jossa kirjoittaja perehtyy karjalaiseen perhelaitokseen, sen muotoihin, toimintaan ja häviöön.⁷¹ Seuraavilla vuosikymmenillä historian tutkimuksen piirissä kiinnostusta perheeseen pitivät yllä lähinnä suurperheitä ja niiden yleisyyttä kartoittaneet paikallis-historioitsijat,⁷² kunnes 1980-luvun lopulta lähtien perhehistoriallinen tutkimus alkoi lisääntyä.⁷³ Ajallisesti tutkimus on maassamme keskittynyt pariin viimeiseen vuosisataan, mutta se on ollut varsin monipuolista käsittäen porautumista 1800-luvun säätyläisperheeseen ja sen ihanteeseen,⁷⁴ 1800- ja 1900-lukujen taitteen työläisperheisiin,⁷⁵ leskinaisten asemaan⁷⁶ sekä tilattoman väestön perheisiin ja aviottomien lasten kohtaloihin.⁷⁷ Vahvalla sijalla ovat olleet maamme ulkopuolellakin kiinnostusta ja keskustelua herättäneet laajentuneet perheet, joita Beatrice Moring kartoitti Ahvenanmaan saariston osalta ja Itä-Suomesta niin Kirsi Sirén, Elina Waris kuin Jukka Partanen.⁷⁸ Kansatieteilijä Matti Polla julkaisi v. 2001 vienankarjalaisesta perheestä yleisesityksen, jossa kuvataan perhelaitoksen kehitystä, perhemuotoja ja perheiden toimintamalleja 1600-luvulta 1900-luvun alkuun asti.⁷⁹ Vuonna 2004 ilmestyneessä artikkelikokoelmassa *Family Life on the Northwestern Margins of Imperial Russia* kantavaksi teemaksi nostettiin perherakenteiden analysointi avioliittokäyttäytymisen kautta niin Lapissa, Karjalassa, Virossa kuin Luo-

68 Ks. Wetherell & Plakans & Wellman 1994. Aiemmin pohjoismaisessa tutkimuksessa on taas valitettu kvantitatiivisen tutkimuksen niukkuutta. Rogers 1992, s. 133.

69 Ks. julkaisusarjat *Journal of Family History* ja *History of the Family*.

70 Otantatutkimukseen kohdistetusta kritiikistä ks. Berkner 1972. Elämäntutkimuksesta (life-course approach) esim. Hareven 1978.

71 Voionmaa 1969.

72 Jantunen 1955. Pitäjän- ja maakuntahistorioitsijoista perheitä käsittelevät mm. Arvo M. Soininen, Pentti Virrankoski ja Eero Matinoli. Soininen 1961; Virrankoski 1961; Matinoli 1969.

73 Vrt. Haapala 1989.

74 Häggman 1994.

75 Markkola 1994.

76 Esim. Räisänen 1997; Moring 2002.

77 Miettinen 2003.

78 Moring 1994; Sirén K 1993; Sirén K 1996a; Sirén K 1999; Waris 1995a; Waris 1995b; Waris 1999; Piilahti 1997; Piilahti 1999; Partanen 2003; Partanen 2004.

79 Pöllä 2001.

teis- ja Keski-Venäjällä.⁸⁰ Kontaktien tavoin suvun ja perheen merkitystä on myös punnittu joissain siveys- ja väkivaltarikollisuutta Ruotsin ajalla käsitellessä rikos-historiallisissa tutkimuksissa.⁸¹

Perhehistoriaa sanotaan syystä monitieteiseksi tutkimuskentäksi. Vaikutteita on omaksuttu etenkin antropologiasta, sosiologiasta ja etnologiasta, mikä näkyy erilaisina lähestymistapoina ja tutkimuksellisinä painotuksina.⁸² Yleisinä selitysmalleina ovat perhehistoriallisissa tutkimuksissa vuorotelleet, osin myös limittyneet demografiset, taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät. Antropologiasta perhehistoriaan tullutta ekologista lähestymistapaa käyttäneet tutkijat ovat punninneet mm. ekologisten olosuhteiden vaikutusta perhemuodostukseen.⁸³ Antropologeilta on myös lähtöisin pohjoismaissa perhehistorioitsijoiden 1970-luvulla omaksuttu ekotyyppi-käsite, joka mittaa luonnonresurssien ja kotitalouksien välistä suhdetta. Sitä on käytetty viime vuosina kansainvälisesti etenkin Keski-Euroopan alppiseutuja tutkittaessa.⁸⁴ Suomessa ekologisista ja maantieteellisiä seikkoja on punnittu eniten asutushistoriassa.⁸⁵ Suomalaisessa perhehistoriassa on kiinnitetty huomiota siihen, että perinteisessä maatalousyhteiskunnassa monipuolinen talous useine sivulinkeinomahdollisuuksineen näyttää lisänsä perherakenteen monimuotoisuutta.⁸⁶

Kontakti- ja verkostotutkimus on toistaiseksi jäänyt lapsipuolen asemaan perhehistoriassa. Verkostotutkimuksen vähyden skandinaavisessa perhehistoriassa vielä 1990-luvulla voi huomata perhehistoriallisista yleiskatsauksista, joissa verkostotutkimusta tai sosiaalisten suhteiden analyysiä ei juuri mainita. Perusteellisessa pohjoismaisen perheen analyysissään teoksessa *Familjeliv i Norden* David Gaunt keskittyy perheiden sosiaaliseen verkostoon lähinnä 1800-luvun lopulta lähtien.⁸⁷ Verkostoihin ja sosiaalisiin suhteisiin viitattaessa päätelmät ovat olleet varsin yleisluonteisia.⁸⁸ Ruokakunnan suhdeverkostoa selvittäneet perhehistorioitsijat ovat keskittyneet perheen sisäisten suhteiden (sukupolvien ja -puolten välisten) ja niiden hierarkkisuuden ruotimiseen.⁸⁹

Niin yhteiskunta- kuin historiatieteissä esiteollinen maalaisyhteisö nähdään vaakaana ja traditioihin pitäytyvänä. Pari vuosikymmentä sitten alettiin kyseenalaistaa käsitystä vanhan talonpoikaisyhteiskunnan vakaudesta ja sosiaalisesta tasajakaisuudesta.⁹⁰ Historiassa sosiaalisen verkoston tutkimus on siis vielä alkutaipaleella, ja siihen ovat vaikuttaneet mm. kulttuurimaantieteessä viljelty tilakäsitykset. Maa-

80 Hämynen & Partanen & Shikalov 2004.

81 Aalto 1996; Koskivirta 2001; Matikainen 2002.

82 Waris 1995a; Waris 1995b; Häggman 1996.

83 Esim. Viazzo 1989.

84 Wolf 1966; Löfgren 1974. Ekotyypikäsittteen toi perhehistoriaan David Gaunt. Gaunt 1976; Mitterauer 1990. Ekotyypin selitysmallina kritisoinut Jon Mathieu pitää hierarkisia ja sosiaalisia syitä ekologisista tekijöistä tärkeimpinä alppiseutujen perherakenteiden eroavuuksia tulkittaessa. Mathieu 2000, s. 71.

85 Esim. Orrman 1987; Orrman 1991; Keränen 1984.

86 Moring 1994; Sirén K 1999; Piilahti 1997; Piilahti 1998; Piilahti 1999.

87 Pitkänen 1984, s. 11; Häggman 1996; Gaunt 1996, s. 267–313.

88 Moring 1994, s. 58; Lombardini 1996; Fontaine 2000.

89 Patriarkaalisuudesta ks. mm. Eilola 2002 ja Toivanen J 2002.

90 Österberg 1982.

laisyhteisön sosiaalisen verkoston tutkimustilanne on edelleen sellainen kuin Örjan Simonson totesi v. 1999: ”Empiiristä tutkimusta ei ole vielä niin paljon, että voitaisiin suhteuttaa sosiaalisten suhteiden peittämien alueiden kokoa. Kuitenkin uudempi tutkimus 1970-luvulta eteenpäin kyseenalaistaa vanhemman kuvan staattisesta ja maantieteellisesti suppeasta yhteisöstä.”⁹¹

KESKEISET TUTKIMUSKÄSITTEET

Useat perhe- ja verkostotutkimuksen peruskäsitteet on aiemmassa tutkimuksessa määritelty vaihtelevasti. Seuraavassa otetaan esille muutamia keskeisimpiä tutkimuskäsitteitä, niiden tausta ja rajaus tämän selvityksen puitteissa.

Perhe, ruokakunta ja kotitalous. Yleispäteviä aikakaudesta ja kulttuurista riippumattomia määritelmiä perhehistoriallisille käsitteille ei tähän mennessä ole löydetty. Eri termejä käytetään jopa synonyymisinä, ja käsitteellinen sekamelska osittain hankaloittaa tutkimustulosten vertailua. Perheterminologian kirjavuutta on varsin harvoin problematisoitu suomalaisessa tutkimuksessa. Tämä johtunee siitä, että perherakennetta tutkittaessa on valtaosaltaan keskitytty veri- tai aviosuhtein toisiinsa liittyneisiin ruokakunnan jäseniin. Keskeisenä – ja usein ainoana – tavoitteena on ollut sukulaisuuden toteaminen, jolloin ruokakuntaa ole välttämättä tarkasteltu kokonaisuudessaan, ja esimerkiksi palkolliset ovat jääneet ulkopuolelle.⁹²

Ydinperhe on pitkään dominoinut käsitystä perheestä, joksi on vähitellen alettu mieltää muitakin kokonaisuuksia, mikä on vaikuttanut myös perheen rajauksen vaihteluun tieteidenvälisesti. Nykyään tilastollisesti perhe rajataan yhdessä asuviksi henkilöiksi, joihin kuuluu enintään kahden sukupolven edustajia.⁹³ Sosiologi Riitta Jallinoja puolestaan määrittelee perheen varsin lavasti: se on sosiaalinen yhteisö, jossa on vähintään kahden perättäisen sukupolven edustajia, jossa lapset ovat keskeinen tekijä ja joka sitoo jäsenensä yhteisyyden tunteella toisiinsa.⁹⁴ Siirrettäessä nykyinen ydinperhepainotteinen perhekäsitys sinällään menneille vuosisadoille syyllistytään anakronismiin. Perhe-sana juontaa juurensa jo antiikin aikana käytetystä latinan sanasta *familia*, jolla alkuaan tarkoitettiin kaikkia saman katon alla asuneita mukaan luettuina palvelijat ja orjat.⁹⁵ Perhe-sana tuli useisiin kieliin 1700-luvulla, jolloin se mm. saksaksi (*Familie*) merkitsi ydinperhettä.⁹⁶ Keskiaikaisissa skandinaavisissa maanlaeissa puhutaan huonekunnasta (*hjonelag*), joka lapset mukaan luettuna oli osa sukua.⁹⁷ Huonekunta-nimitystä käytetään vielä 1600-lu-

91 ”Det finns ännu inte så mycket empirisk forskning att relatera till när det gäller storleken på de områden som täcks av sociala relationer. Det finns emellertid en tendens att nyare forskning, från 1970-talet och framåt, ifrågasätter en äldre bild av ett statiskt och geografiskt inskränkt samhälle.” Simonson 1999, s. 44.

92 Vrt. Häggman 1996, s. 15–19; Waris 1999, s. 22–25.

93 Kartovaara 1994, s. 10.

94 Jallinoja 1985, s. 7.

95 Ks. esim. Häggman 1996, s. 19–20. Perhekäsityksistä ks. myös Sirén K 1999; Waris 1999, s. 15–17.

96 Mitterauer & Sieder 1983, s. 6.

97 Suvanto 1995, s. 399; vrt. Gaunt 1996.

vun alkupuolen henkikirjoissa.⁹⁸ Tuomiokirjoissa esiintyy asuinyhteisön määreinä 1600-luvulla ruokakunta (*madtlagh*), yhtiö (*boolag*) tai talonväki (*husbonden med sitt folk/sällskap*). Perhe-alkuisia sanoja mainitaan suomen kielessä jo 1500-luvulta lähtien, esimerkiksi Savossa ja Karjalassa isäntänä toiminutta kutsuttiin perheenmieheksi (peremees).⁹⁹ Vaikka perhe-nimitystä ei vielä 1600-luvun lähteistössä mainita, biologisiin sukulaisuussiteisiin perustuva kokonaisuus voidaan jo erottaa ja puhua isännästä vaimoineen ja lapsineen (*med hustru och barn*).¹⁰⁰

Suomen ja ruotsin kieleen perhe-sana vakiintui 1700-luvulla sisältäen samassa taloudessa asuneet palvelusväkeä myöten.¹⁰¹ Vuonna 1745 ilmestyneessä Daniel Jusleniuksen koostamassa *Suomalaisen sana-lugun coetuksessa* perhe-sanana ruotsinkieliseksi vastineeksi tarjotaan talonväkeä (*husfolck*).¹⁰² Nykyaikana vallitsevaa käsitystä perhe läheni vasta 1800-luvulla, kun se alettiin mieltää vanhempien ja lasten muodostamana kasvatusyhteiseksi, ensin säätyläistössä, myöhemmin alemmissa yhteiskuntaryhmissä.¹⁰³

Esiteollinen perhe ja kotitalous on nähty näkökulmasta riippuen tuotanto-, kulutus- tai asumisyksikkönä. Näistä viime mainittua painottaa esimerkiksi englantilainen perhehistorioitsija Peter Laslett, jonka mukaan perhe tai kotitalous (*coresident domestic group*) muodostuu ryhmästä saman katon alla nukkuvia, vapaa-aikaansa viettäviä, kasvavia, lapsiaan kasvattavia ja lisääntyviä ihmisiä.¹⁰⁴ Antropologiassa perheen ja kotitalouden välille on tehty rajanveto: perhe yhdistetään usein sukulaisuuteen ja kotitalous kotona tapahtuvaan toimintaan.¹⁰⁵ Varhaisempaa suomalaista yhteiskuntaa kuvattaessa perhe on toisinaan nähty tuotantoyksikkönä, ja suurperhe työvoimantarpeen tyydyttäneenä työyhteisönä.¹⁰⁶ Nykyisin puhutaan tilallisesti asuntokunnista ruokakunnan sijasta.¹⁰⁷

Eräistä käsitteenmäärittelyistä perhehistorioitsijoiden keskuudessa vallitsee kuitenkin jonkinlainen konsensus. Ydinperhe tarkoittaa avioparia lapsineen. Kanta-perheeksi kutsutaan toisen tai molempien vanhempien ja heidän perheellisen lapsensa muodostamaa kokonaisuutta.¹⁰⁸ Tämän tutkimuksen lähtökohtana toimii henkikirjassa esiintyvä, joko tilaksi (*hemman*) tai savuksi (*rök*) kutsuttu itsenäinen verotusyksikkö. Puhuttaessa em. yksiköstä kokonaisuutena käytetään termiä ruokakunta tai kotitalous. Perhe on taas käsitteellisesti rajatumpi, sillä siihen kuuluvat veri- ja aviositeiden kautta toisilleen sukua olevat verotusyksikön jäsenet.¹⁰⁹

Suurperhe. Suomea käsittelevä historiallinen ja antropologinen perhetutkimus keskittyi ennen 1990-lukua luotaamaan suurperhelaitosta, sen kehitystä ja loppu-

98 Ks. Piilahti 2001, s. 213.

99 Talve 1979, s. 155; Häggman 1990, s. 27.

100 Esim. KA Valkealan talvikäräjät 19.1.1700, ii 20:30–31.

101 Ks. Häggman 1996, s. 20–21; Sirén K 1999, s. 16.

102 Juslenius 1968, s. 745.

103 Häggman 1994.

104 Laslett 1972, s. 23–24.

105 Räsänen M 1991, s. 7.

106 Vilkuna 1972, p. 235–236; Voionmaa 1969, s. 461; Piha 1964, s. 96–97.

107 Kartovaara 1994, s. 10.

108 Esim. Gaunt 1996, s. 89.

109 Vrt. Piilahti 1999, s. 16.

vaiheita. Laajemmat perherakenteet ovat kiinnostaneet tutkijoita myös kansainvälisesti, ja maamme suurperheinstituutiota on verrattu mm. Balkanilla esiintyviin, laajimmillaan monikymmenhenkisiin zadrugoihin sekä balttilaisiin suuriin ruokakuntiin.¹¹⁰

Suurperhe on aikojen saatossa määritelty monella eri tavalla. Historiallisessa perhetutkimuksessa pitkään vallinneen ja edelleenkin varsin runsaasti käytetyn käsityksen lausui Väinö Voionmaa 1910-luvulla. Sen mukaan suurperheen muodostivat vähintään kaksi saman katon alla asuvaa ja samaan talouteen kuuluvaa ydinperhettä. Tällainen perhe saattoi olla isän ja pojan tai veljesten muodostama, tai suvun ulkopuolisenkin jäsenen sisältävä yhtiötalous.¹¹¹ Toisenlaisen tulkinnan suurperheestä esitti 1950-luvulla Pohjois-Savon asuttamiseen perehtynyt Arvo M. Soininen, joka ei lukenut suurperheeksi isän ja pojan muodostamaa yksikköä. Hänen mielestään kyseinen asumismuoto oli ajoittain ollut hyvin yleinen talonpoikaistalouksissa.¹¹² Samankaltaiseen ajatukseen päätyivät 1960-luvulla Pentti Virrankoski, Eero Matinolli ja seuraavan vuosikymmenen alussa Matleena Tornberg.¹¹³

Viimeisen vuosikymmenen aikana suomalaiseseen perhetutkimukseen on kotiutunut Cambridgen koulukunnan ja etenkin Peter Laslettin luomat käsitteet laajentunut perhe eli laajentumaperhe (*extended family household*) ja monen perheen talous (*multiple family household*). Voionmaan ja Laslettin jalanjäljissä tässä tutkimuksessa suurperhe rinnastetaan monen perheen talouden käsitteeseen. Näihin luokitellaan kaikki vähintään kaksi pariskuntaa käsittäneet ruokakunnat. Perherakenteen luokittelussa käytetään Laslettin 1970-luvun alussa kehrittelemää perheanalyysimallia.¹¹⁴ Mallista ja sen käyttöön liittyvistä huomioista kerrotaan tarkemmin liitteessä 2.

Suku ja sukulaisuus. Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty monia aikakausi- ja kulttuurisidonnaisia käsityksiä suvusta, sukulaisuudesta ja niiden merkityksestä yhteiskunnassa. Historioitsijat usein myötäilevät antropologeja ja heidän luomiansa käsitteitä ja tulkintojaan sukulaisuudesta.¹¹⁵ Käsitys suvusta varhaisen yhteiskunnan peruspilarina esitettiin jo 1800-luvun jälkipuolella.¹¹⁶ Suvun merkitys oli suuri, ja se vastasi kollektiivisesti mm. kunniastaan. Suvun jäsentä suojausi ulkopuolisilta suvun tarjoama tuki, ja näin haluttiin säilyttää suvun arvovalta. Yksilöstä ja yksilöllisyydestä ei juuri voi puhua, vaan henkilölle oli olennaista mihin sukuun hän kuului. Sukujärjestelmän ulkopuolinen henkilö saattoi olla rauhaton ja laitton. Tällaisen yhteiskuntamuodon synnyssä on nähty keskeisenä tekijänä olosuhteiden takia koettu pelko ja turvattomuus.¹¹⁷ Myyttiä sukuyhteiskunnan kaikkivoipuudesta alettiin kritisoida kärkevämmiin 1980-luvulla. Esimerkiksi David

110 Esim. Waris 1999; Voionmaa 1969.

111 Voionmaa 1969, s. 389, 391–394. Voionmaan käsitys on lähtöisin saksalaiselta Ernst Grosseelta. Grosse 1896, s. 10. Voionmaan tulkintaa on tutkimuksissaan soveltanut mm. Eino Jutikkala.

112 Soininen 1961, s. 169–170.

113 Virrankoski 1961; Matinolli 1969; Tornberg 1971; Tornberg 1972.

114 Ks. Laslett 1972, s. 29–30.

115 Perusteellisesti esiteollisena aikana vallinneita suku- ja heimokäsitteitä on ruotinnut Olli Matikainen. Matikainen 2002, s. 56–66.

116 Esim. Le Play 1879.

117 Lehtonen H 1990, s. 50–52.

Gauntin mielestä Pohjoismaissa yhteiskunta ei keskiajalla perustunut sukujen kollektiivisuuteen ja solidaarisuuteen, vaan yksittäisten ydinperheiden varaan.¹¹⁸ Voimakkaastakin kriitikkistä huolimatta sukuyhteiskuntaa pidetään edelleen yleisesti keskiajalla ja uuden ajan alussa vallinneena yhteiskuntamuotona.¹¹⁹ Kansainvälisessä tutkimuksessa suvun ja sukulaisuuden suuren merkityksen sijaan on alettu nostaa etenkin teollistuneen ajan yhteiskunnissa esille ystävyiden, naapurisuuden ja työtoveruuden merkitys.

Henkilön asema suvussa määräytyy kulttuurista riippuen esim. sukupuolen, sukupolven tai sukulaisuuden luonteen (aviosukulaisuus tai geneettinen sukulaisuus) perusteella. Ikäjärjestyksellä on myös käytännön merkitystä, sillä se on vaikuttanut mm. perimysjärjestelmään. Antropologisten teorioiden mukaan länsimaisissa, kuten eurooppalaisissa kulttuureissa sukulaisuus mielletään kaksipuoliseksi eli bilateraaliksi järjestelmäksi, jolloin sukulaisuus huomioidaan kummankin vanhemman puolelta. Valtaosassa primitiivikulttuureja sukulaisuus koetaan yksipuolisen eli unilineaarisenä joko isän- tai äidinpuoleiset jälkeläiset huomioon ottaen. Patrilinearisessa eli mieskantaisessa järjestelmässä sukulaisuus määräytyy isänpuoleisen sukulinjan perusteella, kun taas matrilinearisesti painottuneessa kulttuuripiirissä identifiointi tapahtuu naiskantaisen sukulinjan kautta. Patrilinearisuus rakentuu voimakkaalle miehen ja ruokakunnan pään vallalle, ja perheen perintö ja omaisuus siirtyy vanhimmalle pojalle.¹²⁰

Antropologit näkevät sukulaisuudessa kaksi eri puolta, biologisen ja sosiaalisen. David Gauntin mukaan eurooppalaisissa kulttuureissa sukulaisiksi käsitetään vain verisukulaiset ja avioliiton kautta sukua olevat.¹²¹ Suku voi olla hyvin laaja, mutta tavallisesti siihen luetaan serkut, vanhempien sisarukset, äidin ja isän vanhemmat sekä mahdollisesti sitä taemmat sukupolvet.¹²² Sosiaalinen sukulaisuus on nähty ominaisena yleensä vain primitiivikulttuureille ja pois rajattuna eurooppalaisessa kulttuuripiirissä.¹²³ Toisenlaisiakin painotuksia esiintyy. Mondovin aluetta Italian Savoiijissa 1600-luvulla luodannut Sandro Lombardini näkee sukulaisryhmät enemmänkin sosiaalisesti rakennettuina vaihdannan verkostoina kuin verisukulaisuuden tuloksina.¹²⁴ Voidaan myös miettiä, voisiko savokarjalaisella alueella käytetty ottolapsijärjestelmää pitää osoituksena sosiaalisesta sukulaisuudesta.¹²⁵

Antropologiassa on sovellettu usein George Murdochin muotoilemaa sukulaisuuden jakoa kolmeen eri tasoon. Ensimmäisen asteen sukulaisuudeksi (*primary kin*) käsitetään henkilön ja hänen perheensä väliset sidokset syntymän tai avioliin-

118 Gaunt 1996, s. 209. Gaunt pitää ajatusta sukuyhteiskunnasta valtioyhteiskunnan edeltäjänä lähinnä uskonasiana, ja asettaa pohdittavaksi esimerkiksi sen, pyrkikö valtiovalta vahvistamaan perhesiteitä. Gaunt 1996, s. 186, 188.

119 Vrt. esim. Aalto 1996, s. 192–194.

120 Sarmela 1984a, s. 97–98, 102–103. Vanhimman pojan oikeudesta Sarmela käyttää termiä primogenituura.

121 Gaunt 1996, s. 188.

122 Gaunt 1996, s. 346.

123 Gaunt 1996, s. 189. Kulttuuriantropologi Anna-Leena Siikalan mielestä muinaissuomalaisessa vainajakultissa suku oli kokonaisuus, johon kuuluivat niin elävät kuin vainajalaan siirtyneetkin. Siikala 1992, s. 131–132; vrt. Matikainen 2002, s. 144.

124 Lombardini 1996, s. 244.

125 Vrt. Sarmela 1984, s. 102.

ton perusteella. Toisen asteen sukulaisuudeksi (*secondary kin*) lasketaan ensimmäisen ryhmän ensimmäisen asteen sukulaisia, joihin kuuluvat isovanhemmat, vanhempien sisarukset, sisarusten puoliset ja lapset, appivanhemmat ja lasten puoliset. Jälkimmäisen ryhmän ensimmäisen asteen sukulaisia kutsutaan kolmannen asteen sukulaisiksi.¹²⁶ Murdochin ajatuksia soveltava Barry Reay on 1800-luvun Kentin aluetta Englannissa käsittelevässä tutkimuksessaan rajannut sukulaisuuden serkkuihin ja jättänyt pikkuserkut ulkopuolelle. Hän lukee ensisijaisiin sukulaisuussuhteisiin vanhemmat, lapset ja sisarukset.¹²⁷ David Warren Sabean mainitsee neckarhausenilaisten tehneen peruseron kyläläisten ja sukulaisten välillä.¹²⁸ Kansatieteilijä Kustaa Vilkun mukaan häissä kahden suvun yhtyessä muodostui ”heimo”, joka lähinnä tarkoitti nuoren vaimon sukua. Aikaa myöten se laajeni merkitsemään sukulaisia aina kolmansia ja neljänsiä serkkuja myöten. Avioliiton kautta verisukulaisuuden rinnalle tuli lankous, joista toinen puoli edusti heimoa, toinen sukua.¹²⁹ Darrett ja Anita Rutmanin mielestä 1600- ja 1700-luvun Virginiassa raja lähisuvun ja naapuruston eli laajemman sukulaisten ja ystävien kokonaisuuden välillä oli hyvin ohut.¹³⁰ Myös tutkimusaineisto on ohjannut sukulaisuuden määrittelyä. Esimerkiksi sosiaaliseen interaktioon englantilaisessa maalaisyhteisössä 1200-luvun lopulla perehtynyt Richard Smith luokittelee sukulaisiksi vanhemmat, sisarukset, sedät, tädit, veljenpojat ja lapset. Hänen mielestään suhteiden vähyyttä kaukaisempiin sukulaisiin pitää tulkita varoen, koska epätäydellinen lähde-materiaali ei paljasta kaikkia sukulaisuussuhteita.¹³¹

Hypoteesi länsimaisen suvun bilateraalisuudesta ontuu osittain, sillä aiemmassa tutkimuksessa Itä-Suomesta puhuttaessa suvun ja perheen patrilinearisuutta on korostettu.¹³² Sukuinstituutioiden sanotaan Suomessa säilyneen pisimpään kaskiviljelyn leimaamalla savokarjalaisella alueella. Sukukeskeisyys on ollut vankinta ortodoksisessa Karjalassa, missä sukulaisten vastuun muodoksi on tulkittu esimerkiksi läsnäolo lapsen avioliitosta sovittaessa.¹³³ Osoituksena sukuinstituution voi-

126 Murdoch 1949, s. 94–95; ks. Plakans 1984, s. 229.

127 Reay 1996.

128 Sabeanin mielestäkin sukulaiset eroteltiin vielä verisukulaisiin ja aviosukulaisiin. Sabean 1987, s. 31. Antropologiassa ja myös historiassa on koettu ongelmaksi ero käsitteiden sukulaisuussuhde (genealogical links = analytically relevant links) ja sukulaisuusside (kinship ties = socially used links) välillä. Ks. Plakans 1984, s. 26–33, 74.

129 Vilkuna 1989, s. 238–249; ks. Räsänen M 1991, s. 12–13.

130 Rutman & Rutman 1984a, s. 120.

131 Smith 1979, s. 244. Hyvin vapaasti käsitteitä on tulkinnut Steven Ruggles, joka jopa viittaa siihen, että sukulaisuus, kontaktit ja läheisyys olisivat synonyymisiä. Ruggles 1994, s. 128; ks. Wellman & Wetherell 1996, s. 113.

132 Väinö Voionmaan sukunäkökulma on varsin vahvasti patrilineaarinen. Voionmaa ei mainitse tarkasti, kuinka sukulaisuus ja suku Karjalassa käsitettiin. Hänen käyttämänsä käsite muuttuva eli liikkuva suku vastaa bilateraalista sukua; verisukulaisuus laskettiin sekä isän että äidin puolelta määrättyyn rajaan saakka. Hänen mielestään varhaisempina aikoina karjalaisilla edellistä sukujärjestelmää tärkeämpi oli kuitenkin kiinteä eli rajoitettu suku, joka juonsi juurensa samoista kantavanhemmista ja jonka ulkopuolelle jäi toisen vanhemman (yleensä äidinpuoleinen) aviosukulaisuus. Näihin hän rinnastaa mm. skotlantilaisten klaanit. Milloin muuttuvan suvun merkitys on kasvanut, jää epäselväksi, mutta se on tapahtunut ilmeisesti varsin myöhään ja asutuksen vakiinnuttua. Voionmaa 1969, s. 50–51.

133 Sarmela 1984a, s. 106.

makkuudesta on pidetty suurperhelaitosta, joka oli voimissaan paikoin 1800-luvulle asti. Niinpä Itä-Suomen osalta ajatus suvun vahvasta asemasta näyttää ankkuroituvan vielä lähemmäs nykyaikaa suurperhelaitoksen välityksellä.

Interaktiotutkimuksen sukulaispainotteisuuskin johtunee siitä, että usein biologinen sidos on sosiaalista helpoimmin todennettavissa lähteistä.¹³⁴ Avio- ja verisukulaisuuden lisäksi sukulaisuuden yksi muoto oli ns. rituaalinen sukulaisuus, jonka esiintyminen on nähty kulminoituneen kummisuhteissa. Rituaalisella sukulaisuudella on sekä sosiaalinen että henkinen ulottuvuus, joita käytännössä on kuitenkin vaikeaa erottaa toisistaan. Solveig Fagerlundin mukaan rituaaliset suhteet voivat vahvistaa jo sinänsä olemassa olevia sosiaalisia suhteita, kuten sukulaisuutta, ammattiyhteisöä, taloudellista riippuvuutta ja sosiaalista statusta David Warren Sabean rinnastaa rituaalisen sukulaisuuden juuri kummiuteen.¹³⁵

Tässä tutkimuksessa keskitytään veri- ja aviosukulaisuuteen, jota on genealogisesti pyritty seuraamaan serkuksiin, osittain aina serkusten lapsiin eli pikkuserkuihin asti. Se miten ihmiset mielsivät sukulaisuuden, voi olla aivan toinen asia kuin millaiset sulusidokset hallinnollisiin lähteisiin merkittiin. On selvää, että se mitä ihmiset ymmärsivät suvulla ja millainen sukulaisuuden merkitys oli heidän elämässään ja toiminnassaan sekä myös yhteisön rakentumisessa, on vaihdellut ajallisesti, paikallisesti ja kulttuurisidonnaisesti. Oman vaikutuksensa antoi mm. kirkon ja valtiovallan kontrollin kasvu 1600-luvulla, jolloin erot esimerkiksi Suomen eri osissa saattoivat olla huomattavia.

Yhteisö, paikallisyhteisö. Edellä ruodittujen termien tapaan yhteisö on rajattu lukuisin eri tavoin ajallisista, kulttuurisista ja tieteenalasta johtuvista painotuksista riippuen.¹³⁶ Empiirisessä yhteisötutkimuksessa yhteisö on 1950-luvulta alkaen mielletty joko alueellisesti rajattavissa olevaksi, sosiaalisen vuorovaikutuksen tai yhteenkuuluvuuden tunteiden ja muiden symbolista yhteisyyttä osoittavien ilmiöiden yksiköksi.¹³⁷ Heikki Lehtosen mielestä yhteisöä on käytetty epätarkasti ryhmämuodostelmien yleisnimityksenä. Toisinaan myös käsitteiden perhe, yhteisö ja sosiaalinen verkosto väliset raja-aidat ovat madaltuneet. Tutkijoiden keskuudessa perhettä on pidetty yhteisömuotona. Asian tekee monimutkaisemmaksi se, että perhettä käytetään lähes synonyymisenä suvun kanssa.¹³⁸

Sosiologiassa yhteisön ja sosiaalisen verkoston raja on koettu hiuksenhienoksi, ja monesti modernin ajan yhteisöt nähdään sosiaalisten suhteiden verkostoina.¹³⁹

134 Tämän huomannut mm. Mirkka Lappalainen. Lappalainen M 2001, s. 18–19.

135 Fagerlund 2002, s. 32; Sabean 1998, s. 48, 142. Sarmela määrittelee rituaalisen sukulaisuuden rituaalisesti solmituksi fiktiiviseksi sulusiteeksi, joka antaa osapuolille todellisen sukulaisen oikeuksia ja velvollisuuksia. Tällaisiksi sidoksiksi hän mainitsee mm. veriveljeyden ja ottoisten adoptoinnin. Sarmela 1984a, s. 101–102. Rituaaliseen sukulaisuuteen vertautuu Giovanni Levin mainitsema fiktiivinen sukulaisuus. Levi 1990, s. 571–572.

136 Esim. Lehtonen H 1990, s. 9, 14–15. Yhteisön määrittelyyn paneutuivat etenkin sosiologit 1990-luvun alkupuolella, ja viime vuosina aihepiiri on alkanut kiinnostaa myös historioitsijoita. Sinänsä vaikutteiden omaksuminen sosiologiasta historiaan on luonnollista, sillä sosiologiassakin kartoituksen kohteina ovat pääasiassa olleet jo kadonneet tai katoamassa olevat yhteisöt. Lehtonen H 1990, s. 20–21; Holmila 2001.

137 Lehtonen H 1990, s. 17.

138 Lehtonen H 1990, s. 37.

139 Vrt. Aronsson, Fagerlund & Samuelson 1999, s. 8; Holmila 2001, s. 139.

Marja Holmilan mukaan nykyisin yhteisö määritellään usein moraalisenä, henkilöitä toistensa kanssa kestäviin suhteisiin sitovana alueena. Hän tukee ajatuksensa Amitai Etzioniin, joka määrittelee yhteisön joukoksi ihmisen keskinäisiä siteitä tai sosiaalisiksi verkostoksi erotuksena kahden yksilön välisistä siteistä.¹⁴⁰ Samankaltaisesti ajattelee Örjan Simonson, joka näkee yhteisön muodostuvan joukosta sosiaalisen vuorovaikutuksen yhdistämiä ihmisiä.¹⁴¹ Kolmikko Wetherell, Plakans ja Wellman puolestaan tulkitsee yhteisön muodostuvan kokoelmasta henkilökohtaisia suhteita.¹⁴²

Paikallisyhteisön piirteinä on pidetty läheisyyttä, sosiaalista homogeneisyyttä, naapuruutta ja arkipäiväistä yhteisyyttä.¹⁴³ Yhteisöllisyyden on nähty nousevan esille etenkin silloin, kun yhteisöön kohdistuu uhkaa.¹⁴⁴ Hallintohistoriallisessa käsittelemäärityksessä paikallisyhteisö on nähty keskusvallan vastapuolena. Örjan Simonsonin mukaan hallintohistoriassa kihlakuntaa on tarkasteltu paikallisyhteisönä, joka osana poliittista järjestelmää käy vuoropuhelua keskusvallan kanssa. Simonson käsittää paikallisyhteisön enemmänkin sosiaalisena ympäristönä kuin yhteenkuuluvuuden määrittelemänä kokonaisuutena. Hän rajaa paikallisyhteisön kolmella tavalla: paikallisena kontaktikenttänä, oikeusyhteisönä ja alueellisena käräjäpiirinä.¹⁴⁵

Onko paikallisyhteisöksi laskettavissa kihlakunta, kirkkopitäjä, kylä vai joku muu? Eduksi ko. kysymyksenasettelun kannalta on Valkealan jakautuminen kahteen kihlakuntaan (Kymi ja Lappee). Lähtökohtaisesti tässä tutkimuksessa paikallisyhteisöksi määritellään hallinnollinen ja maantieteellinen kokonaisuus. Paikallisyhteisöksi rajautuu maakirjakylä, kun taas laajemmassa mielessä yhteisöksi mielletään Valkealan seurakunnan alue. Niin paikallisyhteisöön kuin yhteisöön luetaan kaikki sen alueella asuneet henkilöt sosiaalisesta asemasta riippumatta.

Verkosto, kontaktikenttä ja toimintakenttä. Sosiaalista verkostotutkimusta on teoreettisesti muokannut sen pohjautuminen yhteiskuntatieteisiin ja kulttuurintutkimukseen. Sosiaalista verkostoanalyysia sovellettiin 1990-luvun alkuun asti enimmäkseen primitiivi- ja kaupunkiyhteisöjen analyysissä. Siksi viimeisen vuosikymmenen aikana sosiologiasta historian tutkimukseen vähitellen suodattuneet verkostokäsitteet ja analyysimallit eivät välttämättä ole suoraan sovellettavissa esiteollisen maalaisyhteisön tutkimukseen. Yksi verkostotutkimuksen piirissä esiintyvistä pohdintoista on se, kuinka verkostoja tulisi käyttää: metaforana, metodina vai teoriana? Osa tutkijoista näkee sosiaalisen verkostoanalyysin kehyksenä sosiologiselle teorianmuodostukselle, mutta enimmäkseen sitä pidetään tutkimusmenetelmänä.¹⁴⁶ Verkoston käyttöä on kritisoitu mm. siitä, että analyysistä tutkimusmenetelmänä on tullut osassa tutkimuksia itsetarkoitus, ”ja tutkimuskysymysten mielekkäys on jäänyt sivuseikaksi”.¹⁴⁷

140 Holmila 2001, s. 139.

141 Simonson 1999, s. 46.

142 Wetherell, Plakans & Wellman 1994, s. 663.

143 Simonson 1999, s. 44.

144 Holmila 2001, s. 95.

145 Simonson 1999, s. 45–50.

146 Wellman & Wetherell 1996, s. 98; Aronsson & Fagerlund & Samuelson 1999, s. 3.

147 Hirvonen 2003; Hasselberg 1999. Pekka Hirvonen on kritisoinut ruotsalaisten tutkijoiden (etenkin Hasselbergin) käsitteiden epämääräisyyttä kvalitatiivisen verkostotutkimuksen osalta. Hirvonen pitää verkostometaforan käyttöä näkökulmana menneisyyteen.

Verkostoksi on useimmiten rajattu kahden tai useamman henkilön väliseen vuorovaikutukseen perustuva suhdejoukko. Modernia teollistuneen ajan yhteiskuntaa tarkastellut perhesosiologi Robert Milardo määrittelee henkilökohtaisen sosiaalisen verkoston tyypillisimmillään kokoelmaksi yksilöitä, jotka ovat vuorovaikutuksessa määrätyn yksilön tai pariskunnan kanssa. Vuorovaikutuksen säännöllisyyttä ei kuitenkaan määritellä.¹⁴⁸ Verkoston voi myös ymmärtää kuvaavan havainnollisesti ihmisjoukon jäsenten sitoutumista toisiinsa.¹⁴⁹

Suhteiden, verkostojen aineosasten, tutkimuksessa on päästy varsin suureen yhteisymmärrykseen siitä, että aikojen saatossa erityyppisten sosiaalisten suhteiden merkityksessä ja toiminnassa on tapahtunut muutoksia.¹⁵⁰ Suhteiden muodossa ja laajuudessa on kuitenkin nähty eroja perinteisen ja modernin yhteiskunnan välillä.¹⁵¹ Verkostoja selvitetäessä suhteet useimmiten määritellään yksilöiden (tai instituutioiden) väliseksi suoriksi suhteiksi, joiden ei kuitenkaan tarvitse olla läheisiä, henkilökohtaisia tai erityisen ristiriidattomiakaan.¹⁵² Yleisesti hyväksytty johtopäätelmä on se, että sosiaaliset suhteet toimivat ja vaikuttavat eri tavalla erilaisissa rakenteellisissa yhteyksissä.¹⁵³ Modernin, teollistuneen ajan yhteiskunnan jäsen saattoi kuulua useampaankin eri henkilöistä koostuvaan verkostoon, jotka olivat esim. suku-, työ-, tai harrastussidonnaisia.¹⁵⁴ Bonnie Ericksonin mukaan verkostojen mutkikkuutta on vaikeaa selvittää aikojen saatossa, sillä historioitsijat ovat tutkineet verkostoja otosmaisesti eri aikakausina. Hän peräänkuuluttaakin pitkittäisanalyttistä tutkimusotetta verkostoihin.¹⁵⁵

Verkostotutkimuksessa on viime vuosiin asti painotettu verkostojen morfologiaan.¹⁵⁶ Verkostoja on pyritty hahmottamaan kahdella tavalla: rakentelemalla joko kokonaisverkosto ottamalla huomioon kaikki verkoston toimijat ja heidän väliset siteensä tai egosentrinen verkosto, jonka keskiössä olevaan henkilöön (ego) liittyvät toimijat ja heidän keskinäinen sidevyhtinsä.¹⁵⁷ Toimijat (aktorit) voivat olla esim. henkilöitä, perheitä, organisaatioita tai kansakuntia.¹⁵⁸ Bonnie Erickson näkee kokonaisverkoston selvittämisen egosentristä vaikuttavampana, ja hänen mielestään sosiaalinen verkostoanalyysi on tarkoitettu juuri totaalisen verkoston rakenteluun.¹⁵⁹

---

148 Kotitalouden lähimpien ulkopuolisten kumppaneiden (associates) määräksi Milardo mieltää 6–15 henkilöä. Milardo 1988, s. 20–22.

149 Ojala 2000, s. 1.

150 Vrt. Aronsson, Fagerlund & Samuelson 1999, s. 3.

151 Esim. Anthony Giddensin mukaan paikallisyhteisöön painottuvat sosiaaliset suhteet ovat tyypillisiä traditionaalissa yhteisöissä, kun taas modernia yhteiskuntaa leimaavat alueellisesti laajat sosiaaliset suhteet. Giddens 1990, s. 101–103; vrt. Simonson 1999, s. 49.

152 Simonson 1999, s. 50.

153 Erickson 1997, s. 150.

154 Milardo 1988, s. 21.

155 Erickson 1997, s. 157. Keskustelussa sosiaalisten suhteiden kestosta näkökannat ovat voineet olla hyvin kaukana toisistaan. Esim. Roland Mousnierin mielestä sidokset saattoivat ulottua seuraaviin sukupolviin, kun taas Sharon Kettering painottaa muuttuvia verkostoja; suhteita solmittiin ja katkaistiin tarpeen mukaan. Aronsson, Fagerlund & Samuelson 1999, s. 7.

156 Vrt. Lappalainen M 2001, s. 16.

157 Erickson 1997, s. 150.

158 Erickson 1997, s. 149.

159 Erickson 1997, s. 151.

Aiemmassa tutkimuksessa on esitelty useita toisistaan eroavia verkostollisia rakenne- ja analyysimalleja. Medicin suvun nousua 1400-luvun alkupuolen Firenzessä luodanneet John Padgett ja Christopher Ansell löysivät yhdeksän eri suhdetyyppiä, jotka he luokittelivat neljään pääryhmään: sukulaisuuteen ja avioliittoon perustuviin, taloudellisiin, ”poliittisiin” ja ystävyys-suhteisiin.¹⁶⁰ Skandinaavinen maalaisympäristö sai oman teoreettisen vuorovaikutusmallinsa 1950-luvun alussa, jolloin etnologi Börje Hanssen hahmotti 1700-luvun loppupuolella eläneiden skoonelaisten sosiaalisen toiminnan rakentuvan sosiaalisina aktiviteettikenttinä. Sosiaalinen aktiviteettikenttä tarkoittaa alueellisesti mitattavaa näkyvää tai piilevää sosiaalista aktiviteettiä, joka on tunnusomaista tietyn ryhmän ihmisille tai joka yhdistää eri ryhmiin kuuluvia ihmisiä toisiinsa. Piilevän suhteen voivat muodostaa eri talouksissa asuvat sukulaiset, ja se voi ulottua pitempienkin välimatkojen päähän toisin kuin todellinen, kohtaamista edellyttävä toimintakenttä. Jokainen yksilö on säännönmukaisesti osallisena useammassa aktiviteettikentässä.¹⁶¹ Hanssen näkee maalaisympäristössä ensisijaisena aktiviteettikenttänä kylän, mahdollisesti muutamalla harvalla naapurikylällä lisättynä. Tällainen kenttä muodostui lähinnä talollisille ja tilattomille, kun taas papiston ja käsityöläisten kenttään kylä kuului vain osittain.¹⁶² Tilallisten aktiviteettikentät olivat suppeampia ja tuotantoalueellisesti sidotumpia kuin liikkuvammalla tilattomalla väestöllä.¹⁶³ Kylillä oli omat sukukenttensä, jotka eivät olleet sidoksissa hallinnollisiin rajoihin, vaan tuotantoalueisiin. Tuotannollisesti Hanssen jakoi tutkimusalueensa metsäseuduksi ja tasankoseuduksi.¹⁶⁴

Verkostotutkimuksen ollessa tätä nykyä aallonharjalla on muodikasta puhua verkostoista ja havaita niitä missä tahansa. Verkostosta tuntuu tulleen yleiskäsitys toisinaan satunnaisillekin sosiaalisille kontakteille. Verkostoja rakenneltaessa pohditaan yleensä varsin vähän lähdeaineiston asettamia rajoituksia – tai myös mahdollisuuksia. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineistopohja voi olla liian suppea olakseen edustava ja riittävä johtopäätöksien tekoon. Toisinaan taas törmää tutkimuksissa liialliseen optimismiin lähteiden informaatioarvosta puhuttaessa.¹⁶⁵ Lähteissä henkilöiden väliset suhteet eivät useinkaan näyntydy vastavuoroisina, jotta verkostoja voitaisiin havaita. Tarkasteltaessa Ruotsin vallan aikaista maalaisympäristöä sosiaalisine kontakteineen on otettava huomioon, että yksilö määrittäytyi suhteessa sukuunsa tai ainakin ruokakuntaansa. Käräjillä esiintyvä kantaja ei välttämättä ajanut omaa asiaansa vaan toimi koko ruokakunnan edustajana.

160 Padgett & Ansell 1993, s. 1265–1266. Leos Müller puolestaan erotteli 1600- ja 1700-luvun tukholmalaisten porvaristossa perheen verkoston (family network), avioliittoverkoston (marriage network), yleensä sukulaisia ja samalla paikkakunnalla asuneita henkilöitä sisältäneen lähiverkon (closely-knit network) sekä paikkakuntien ulkopuolelle johtaneen yhteisöjen välisen verkoston (community network). Müller 1998, s. 39–41.

161 Hanssen 1977, s. 410; vrt. Nurmi 1971, s. 3.

162 Toissijaiseen kenttään luettiin mm. eri naapurustoissa asuvat kauppaosapuolet. Hanssen 1977, s. 410–411.

163 Hanssen 1977, s. 107–108.

164 Hanssen 1977, s. 84, 91–93.

165 Esim. Bonnie Erickson toteaa, että lähteissä on runsaasti tietoja sosiaalisista suhteista (... are rich with network information). Erickson 1997.

Tässä tutkimuksessa termit suhde ja kontakti mielletään synonyymisiksi. Valkealalaisten interaktiota käsitellään ensisijaisesti yksittäisten henkilöiden tai instituutioiden välisistä suorista suhteista muodostuvina *kontaktikenttinä*.¹⁶⁶ Tutkimuksessa seurattavan usean eri kontaktitavan kontaktikentät muodostavat yhdessä paikallisyhteisön *toimintakentän*. Instituutiolla tarkoitetaan asiakirjoissa kollektiivisesti mainittua ryhmää, esimerkiksi kylän asukkaita tai naapureita.¹⁶⁷ Kontaktikentän käsite on lainattu Börje Hanssenin tutkimuksista vaikutteita saaneelta Örjan Simonsonilta, joka määrittelee kontaktikentän muodostuvan sosiaalisia suhteita omaavista ihmisistä.¹⁶⁸ Epäsuorat linkit otetaan esille silloin, kun niitä todennäköisimmin voidaan havaita ja/tai niillä oli merkitystä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.¹⁶⁹ *Verkostoista* puhutaan silloin, kun sosiaalisissa suhteissa on nähtävissä molemminpuolista ja pitempiaikaista vastavuoroisuutta. Kontaktikentän rekonstruointitekniikkaan paneudutaan Taloudelliset kontaktit -luvun alussa (s. 148–151).

KYSYMYKSENASETTELU

Tässä tutkimuksessa peilataan varjoon jäänyttä historian lohkoa: ekologis-taloudellisten olosuhteiden, perhe- ja ruokakuntarakenteessa tapahtuneiden muutosten sekä kontaktinmuodostuksen välisiä sidonnaisuuksia ja vuorovaikutussuhteita maalaisyhteisössä 1600-luvun alkupuolelta seuraavan vuosisadan puolivälin tienoille asti. Aiheen mielenkiintoisuutta lisää sen monitieteisyys, ja vaikutteita antavat niin sosiologia, maantiede kuin ekologia. Tutkimus kohdistuu nykyisin Kymenlaaksoon sijoittuvaan Valkealan kirkkopitäjään. Pitäjänsisäisen analyysin ja vertailun mahdollistaa se, että Valkeala on omaleimainen tutkimusalue, joka sijaitsi erilaisten maantieteellisten, taloudellisten ja kulttuuristen alueiden rajavyöhykkeellä. Siellä kohtasivat esimerkiksi läntinen peltoviljelyalue ja itäinen kaskikulttuuri.

Tutkimuksen teoreettiset esikuvat löytyvät enimmäkseen kansainvälisistä julkaisuista. Runsaimmin vaikutteita ovat antaneet Börje Hanssenin ja Örjan Simonsonin selvitykset Ruotsin maaseudun kontaktikentistä 1600- ja 1700-luvulla, Richard Smithin näkemykset mm. sukulaisuuden ja varakkuustason vaikutuksesta kontakteihin 1200-luvun Suffolkissa sekä Andrejs Plakansin, Barry Wellmanin ja Charles Wetherellin tutkimukset Baltian talonpoikaisista yhteisöistä 1700- ja 1800-luvun taitteessa.¹⁷⁰ Tätä kautta selvityksessä analysoidaan etupäässä kolmen keskeisen tekijän, kontaktien maantieteellisen laajuuden, osapuolten varakkuustason ja suku-

166 Marjukka Patrakka puhuu kontaktiverkoista (social network). Vrt. Patrakka 1980, s. 83.

167 Esim. KA Valkealan syyskäräjät 13.10.1701, ii 22:323–324.

168 Simonson 1999, s. 19. Simonson lukee kontaktikentän syntyyn vaikuttaviin seikkoihin myös sen, että kontaktikentän ja sen ympäristön (omvärlden) välisessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa on tilallisesti erotettavissa oleva raja. Paikallisen kontaktikentän syntyminen edellyttää mm. että kontaktikentän sidosvoimana on yksilötason kontakteihin perustuva sosiaalinen vuorovaikutus ja että sosiaaliselle vuorovaikutukselle on tyypillistä vuorovaikutussuhteessa olevien alueellinen läheisyys. Simonson 1999, s. 46.

169 Suorista ja epäsuorista linkeistä ks. Plakans 1984; Scott 1991; Erickson 1997.

170 Hanssen 1977; Plakans 1986; Wetherell, Plakans & Wellman 1994; Wellman & Wetherell 1996; Smith 1979.

laisuuden merkitystä kontaktinmuodostuksessa. Lisäksi nostetaan esille kriisitilanteiden (sodat, kadot, ruokakunnan sisäinen työvoimapula) heijastuminen yhteisön ja talouksien interaktioon. Tutkimusajanjaksoa on luonnehdittu sotien, katojen ja suurten väestömuutosten kirjomaksi. Toisaalta esiteollisen maalaisympäristön kontakteja on pidetty staattisina. Etusijalle nouseva tutkimuksen tavoite on kyseenalaistaa tämä hypoteesi suhteiden muuttumattomuudesta kartoittamalla agaraariyhteisön kontaktikentässä mahdollisesti tapahtuvia rakenteellisia muutoksia.

Tärkeällä sijalla valkealalaisten kontaktikenttien rakenteelussa ovat tuomio- ja perukirjojen kauppa-, velka- ja takaussuhteet, sekä kirkonarkistojen tiedot solmituista avioliitoista ja lasten kummeista. Keskeiselle sijalle nousevat osin edellä esitellyn tutkimuskirjallisuuden pohjalta seuraavat kysymykset tutkimusteemoittain jaoteltuina.

a) *Kontaktikenttien rakenne.* Suhteiden alueellinen suppeus on noussut esiin mm. suomalaisissa avioliittokartoituksissa sekä Hanssenin ja Simonsonin tutkimuksissa.¹⁷¹ Millaisia kentät olivat laajuudeltaan ja rakenteeltaan? Oliko kenttien rakenteissa havaittavissa ajallista vaihtelua? Miten kentät vaihtelivat sukupuolittain?

b) *Taloudellinen varakkuus.* Richard Smith havaitsi varallisuudeltaan keskitasoon kuuluneiden tilallisten solmineen suhteita sukulaisiin ja naapurustoon muita varakkuusryhmiä useammin.¹⁷² Heijastuivatko ruokakunnan varakkuustaso ja sosiaalinen asema suhdemuodostukseen? Minkä varakkuustason ruokakunnat olivat taloudellisesti ja sosiaalisesti aktiivisimpia?

c) *Sukulaiset ja ei-sukulaiset.* Wellmanin ja Wetherellin mukaan sukulaisuuden tukiverkostot eivät nykyään useinkaan yllä harvalukuisen lähisuvun ulkopuolelle.¹⁷³ Mikä oli sukulaisuuden merkitys Valkealassa? Oliko havaittavissa turvan hakemista sukulaisverkoston ulkopuolelta? Voidaanko sukua pitää ensisijaisena suojaverkkona?

d) *Jatkuvuus, muutos ja kriisit.* Perhehistoriassa on pitkään mielletty ruokakunnan ulkopuolisiin sukulaisiin, naapureita ja ystäviä käsittäneisiin verkostoihin turvautuneen vain kriisitilanteissa.¹⁷⁴ Miten kriisiajat heijastuivat kontakteihin tutkimusalueella? Pitivätkö samat tilat ja suvut yhteyttä yllä sukupolvesta toiseen? Miten muuttoliike näkyi suhteiden muotoutumisessa?

e) *Taloudellis-ekologisten resurssien ja taloudellisen yhteistoiminnan vaikutusta* on kartoitettu ruokakuntien mutta ei juuri ollenkaan kontaktien kannalta.¹⁷⁵ Millä tavoin taloudelliset olosuhteet vaikuttivat kontaktien muodostumiseen? Miten sivuelinkeinot ja taloudellinen yhteistoiminta näkyvät suhteiden rakenteissa? Onko pitäjän sisällä tässä suhteessa havaittavissa eroja?

f) *Ruokakuntarakenteen* merkitys kontaktipiirille on aiemmassa tutkimuksessa sivuutettu. Vaikuttiko ruokakunnan koko toimintakentän laajuuteen ja muotoon? Olivatko suuremmat ruokakunnat autonomisempia vai aktiivisempia? Turvautuivatko pienemmät taloudet yhteistoimintaan suurempia enemmän?

171 Hanssen 1977; Simonson 1999; Nurmi 1971; Partanen 2004.

172 Smith 1979, s. 246.

173 Ks. Wellman & Wetherell 1996, s. 105.

174 Wellman & Wetherell 1996, s. 101–102.

175 Esim. Waris 1999.

Kontaktitarkastelussa keskitytään taloudelliseen ja sosiaaliseen suhdemuodostukseen, jolloin esimerkiksi kulttuuriset ja institutionaaliset seikat jäävät toissijaisiksi. Perhehistoriassa paljon mm. sukupuolihierarkioiden näkökulmasta puituja perheen sisäisiä suhteita käsitellään vain siinä laajuudessa kuin ne tulevat esille päänäkökulmaan (eli taloudellis-ekologisiin seikkoihin ja mm. perheen edustuksellisuuteen) nähden. Mielestäni ei ole tarkoituksenmukaista ottaa suuressa määrin esille keskusvallan ja paikallistason välistä suhdetta, kuten monissa aikaisemmissa sosiaalista toimintaa käsittelevissä tutkimuksissa on tehty.¹⁷⁶ Valtiovallan vaikutusta joudun kuitenkin punnitsemaan analysoitaessa institutionaalisten tekijöiden (mm. sotalaitos, lainsäädäntö ja kirkko) osuutta kehitykseen paikallistasolla. Kruunun roolia käsitellään kuitenkin keskeisten tutkimuskysymysten edellyttämässä laajuudessa.

Kronologisen rajauksen ja kontaktitutkimuksen painottumisen ajanjakson viimeiselle puolivuosisadalle määrää lähdemateriaali. Tuomiokirjat alkavat 1620-luvulta, henkikirjat 1630-luvulta, kirkonarkistot 1700-luvun alusta ja perukirjat vuodesta 1740. Tutkimuksen takarajan asettuminen 1700-luvun puoliväliin määräytyy lähteistön lisäksi valtakunnan itärajan muutoksen myötä. Turun rauhassa 1743 valtakunnan raja siirtyi Kymijokeen, ja Valkealasta tuli osa Venäjää. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on ollut seurata jonkin aikaa myös rajamuutoksen vaikutusta kontakteihin. Ajanjaksoa on pidennetty loppupäästä myös lähdekriittisistä syistä; henkikirjat osoittautuivat puutteellisiksi juuri pikkuvihaa seuranneina vuosina. Ajallisissa puitteissa on jonkin verran joustettu; esimerkiksi taloudellisen kehityksen selvittämiseksi on osin jouduttu hyödyntämään 1800-luvun aineistoa, ja avioliitto- ja velkasuhteiden seuraamisessa on jonkin verran käytetty 1700-luvun jälkipuolen aineistoa.

Yhteen kirkkopitäjään keskittymisestä huolimatta tarkoituksena ei ole tehdä kapea-alaista paikallishistoriaa, vaan esiteollisen agraariyhteisön kontaktimuodostuksesta vallalla olevia käsityksiä testaava mikrohistoriallinen tutkimus. Perhettä, sukulaisuutta ja sosiaalisia suhteita voidaan tehokkaimmin tutkia paikallistason yksityiskohtaisella tutkimuksella. Lähestymistavan puolustukseksi voidaan siteerata David Warren Sabeania: ”Paikallinen on kiinnostavaa täsmälleen siksi, että se tarjoaa alueen suhteiden havainnointiin”.¹⁷⁷

LÄHTEET JA TUTKIMUSMENETELMÄT

Ruotsin ajan tutkija joutuu usein käyttämään hyvin sporadista aineistoa ja käymään läpi lukuisia erilaisia kirkollisia ja valtionhallinnon lähdesarjoja. Lähteiden luotettavuuden ja käyttökelpoisuuden pohdinnan merkitys korostuu yksittäiseen paikkakuntaan perehdyttäessä. Lukumääräisesti pienempää joukkoa tutkittaessa virheiden ja satunnaistekijöiden, esimerkiksi kirjurien merkintätapojen muutos-

176 Vrt. esim. Villstrand 1992; Katajala 1994.

177 ”Local is interesting precisely because it offers a locus for observing relations”. Sabean 1990, s. 10; ks. myös Reay 1996.

ten, vaikutus pienemmissä yksiköissä kasvaa. Valtionhallinnon aineistossa, mm. kymmenluetteloidessa, vaikuttaa jonkin verran Valkealan jakautuminen kahteen kihlakunnan alueelle.¹⁷⁸ Seuraavaksi esitellään tutkimuksen lähdesarjat joillakin lähdekriittisillä ja metodisilla kommentteilla varustettuina sekä mainitaan vielä erikseen lyhyesti kirjallisuudesta ja tutkimusmenetelmistä.

TUOMIOKIRJAT

Tuomiokirja-aineisto kohooa keskeiseen asemaan tutkittavan ajanjakson alkupuolella rinnasteisten lähteiden vähyiden takia. Tuomiokirjojen pääryhmän muodostavat kihlakunnanoikeuden puhtaaksikirjoitetut eli renovoidut pöytäkirjat Kymin ja Lappeen kihlakunnasta. Kihlakunnankäräjiä pidettiin 1600-luvulla yleensä kolmet, joista kukin ajoittui talveen, kesään ja syksyyn, kunnes 1730-luvulta lähtien niitä järjestettiin kahdesti vuodessa, talvisin ja syksyisin. Tarvittaessa, esimerkiksi henkirikoksen tai laajan rajariidan ruotimiseksi, voitiin kutsua koolle myös välikäräjät. Oikeudenhoitoon osallistuivat kihlakunnantuomari tai hänen puolestaan vielä 1600-luvun alkupuolella usein tehtävää hoitanut lainlukija ja maallikkojäsenistä koostunut lautakunta eli lautamiehet. Pöytäkirjat ovat säilyneet varsin yhtäjaksoisesti, sillä vuoteen 1741 mennessä ne puuttuvat vain yksittäisiltä vuosilta 1650-luvulta 1680-luvulle sekä vuoden 1707 kesäkäräjistä vuoteen 1721 asti.

Tutkimuksessa on käytetty myös kihlakunnanoikeutta ylemmän oikeusasteen, Karjalan laamannikunnan pöytäkirjoja. Laamannioikeuksiin päätyivät jo aiemmin kihlakunnanoikeuksissa käsitellyistä tapauksista lähinnä kylien väliset rajariidat, muut maariidat sekä perintö- ja tilanhallintakiistat. Pöytäkirjat alkavat v. 1603, mutta ne puuttuvat 1640-luvulta 1680-luvun alkuun saakka. Niiden anti jää kokonaisuudessaan varsin laihaksi, sillä Valkealaa koskevia tapauksia osuu tutkittavalle kaudelle 27, ja ne keskittyvät ajallisesti 1600-luvun parille viimeiselle vuosikymmenelle. Seuraavalla vuosisadalla laamannioikeuksien merkitys väheni, ja 1700-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä juttuja tuli esille vain muutama.

Laamannioikeuden pöytäkirjat luettiin kokonaisuudessaan vuosilta 1630–1740. Kihlakunnanoikeuksien pöytäkirjojen runsaudesta johtuen niiden lukeminen rajattiin niin, että ne tutkittiin järjestelmällisesti alkamisvuodesta 1623 vuoteen 1682, sen jälkeen vuodesta 1695 viimeiseen ennen isoavihaa säilyneeseen tuomiokirjaniteeseen 1707 ja kahdelta jaksolta suuren Pohjan sodan jälkeen (1722–1726 ja 1737–1741). Ajalliseen rajauksen perusteita ovat yhtäältä pyrkimys aikakauden kokonaisukehityksen hahmottamiseen ja toisaalta selvittää sekä voimakkaan muutoksen kausia että rauhallisempia ajanjaksoja. Tuomiokirjoista poimittiin esille ne jutut, joissa oli jollain tavoin osallisena valkealalaiseksi tunnistettava henkilö, myös toimeenpanijana, esim. lautamiehenä. Keräämättä jätettiin käräjäpöytäkirjan alkuun kirjatut yleiset ilmoitusasiat, jotka käsittelivät mm. tuoreita määräyksiä ja asetuksia. Tapauksia kertyi yhteensä n. 2 700. Näin laajan aineiston käsittely ja analysointi on kuitenkin työlästä ja aikaa vievää, joten lähempään tarkasteluun valit-

---

178 Pitäjän hallinnollisesta jaosta tarkemmin sivulla 49.

tiin viisi 5–15 vuoden mittaista jaksoa kautta tutkimusaikakauden: 1631–1645, 1665–1674, 1695–1704, 1722–1726 ja 1737–1741. Edellä mainitut ajanjaksot ovat kuitenkin niin pitkiä, että oikeudenkäyttöä ja käräjillä tapahtunutta vuorovaikutusta voidaan seurata pitkäjänteisemmin kuin tiheämmin toistuvien yksittäisten otosvuosien avulla. Yleiset puitteet tutkimukselle antavat kaikki kärjätapaukset, joita kertyi yllä mainituilla viidellä ajanjaksolla yhteensä 1 871. Tämän työn painopistettä noudattaen analyysissä keskitytään kauppaa-, luotto- ja takaussuhteista sekä taloudellisesta yhteistyöstä kertoviin tapauksiin. Oikeustapauksissa esiintyneistä henkilöistä on kontaktien hahmottamiseksi otettu huomioon etupäässä kantajat ja vastaajat.¹⁷⁹ Käräjäjuttujen valintaperusteita ja luokittelua selostetaan yksityiskohdaisemmin liitteessä 27.

Kysymyksenasettelun kannalta keskeisiä aihepiirejä raotettiin lisäksi kihlakunnan-oikeuksien 1600-luvun pöytäkirjoista laaditun tuomiokirjakortiston (TUOKKO) avulla. Luodatu hakusanat käsittelevät mm. taloutta, väestön rekisteröintiä ja perhettä.¹⁸⁰ Lähdemerkintöihin vaikuttaa se, että tuomiokirjat on luettu paria sidosta lukuun ottamatta mikrofilmiltä, jolloin sivunumerointi voi osin vaihdella mikrofilmikuvauksen jälkeen uudelleen numeroituun alkuperäiseen sidokseen verrattuna.

KIRKONARKISTOT

Valkealan kirkonarkiston asiakirjojen antia voidaan hyödyntää tutkimusjakson jälkipuolella. Väestön talouksittain sisältävistä rippikirjoista ei ole paljoa apua, koska varhaisin niistä sijoittuu vuosille 1754–1761. Sen sijaan seurakunnan historiakirjat eli syntyneiden, vihittyjen ja kuolleiden luettelot alkavat 1706.¹⁸¹ Tiedot ovat säilyneet varsin yhtäjaksoisesti lukuun ottamatta tietoja kuolleista vuosilta 1729–1734. Vuosien 1710–1711 syntyneiden luettelossa on kuitenkin puutteita ja kaikkia kastettuja ei siihen varmasti merkitty; ainuttakaan kastemerkintää ei kirjattu esimerkiksi touko- ja joulukuussa 1710.

Keskeisimpiä sarjoja tämän tutkimuksen kannalta ovat rekisterit syntyneistä ja vihityistä. Syntyneiden luetteloista lähempään tarkasteluun otettiin vuodet 1706–1710 ja 1736–1738, ja näiltä ajanjaksoilta kerättiin kaikkien lasten kummit. Lisäksi pitkittäistarkastelluista seitsemästä suvusta selvitettiin jokaisen vuosina 1706–1750 syntyneiden luetteloon kirjatun lapsen kastetodistajat. Vihittyjen luetteloa on käytetty vuosilta 1706–1750 avioliittosuhteiden selvittämiseksi. Valkealalaisten avioliittoja seurattiin myös naapuriseurakuntien vihittyjen luetteloista siltä osin kuin niitä on säilynyt.¹⁸² Elinkaaren selvittämistä on helpottanut historiakirjoista Suo-

179 Simonson 1999, s. 61–62. Rajauksen vaikeudesta ks. Simonson 1999, s. 62.

180 Piilahti 1999, s. 19–20.

181 Kirkontileissä on merkintöjä vuodesta 1679 lähtien hautausrahojen maksusta. Vuoteen 1706 mennessä kirjauksia vainajista on tehty 57. Luettelo kattaa vain pienen osan kuolleista, sillä pelkästään vuonna 1706 historiakirjaan merkittiin 85 haudattua. Piilahti 1999, s. 21.

182 Naapuriseurakuntien kirkonarkistoissa vihittyjen luetteloita on olemassa Mäntyharjulta 1681–1696 ja vuodesta 1736 eteenpäin, Iitistä vuodesta 1722, Vehkalahdelta vuodesta 1743 ja Elimäeltä vuodesta 1746 alkaen. Luumäen varhaisimmat luettelot ovat vuodelta 1761 ja Savitaipaleelta vasta 1910-luvulta.

men Sukututkimusseuran toimesta koostettu ja Internetin kautta käytettävissä oleva historiakirjatietokanta (HisKi), johon on talletettu Valkealan syntymä-, vihki- ja kuolintiedot vuoden 1850 tienoille asti.¹⁸³ Alkuperäislähteistä tehtyihin kopiokirjoihin eli ns. mustiin kirjoihin verrattaessa tietokannan Valkealaa koskeva aineisto on osoittautunut varsin huolellisesti syötetyksi ja montaakaan tallennuksesta johuttavaa virhettä ei ole tullut ilmi.¹⁸⁴

MUU LÄHDEAINEISTO

Muu lähdeaineisto koostuu valtaosaltaan vouden- ja läänintileihin kuuluvista asiakirjasarjoista. Henkirahaa maksaneiden luettelot eli *henkikirjat* ovat erittäin tärkeitä niin henkilöiden identifioimiseksi kuin ruokakuntarakenteessa tapahtuneen muutoksen kartoittamiseksi. Henkikirjoja alettiin varsinaisesti laatia v. 1634, jolloin säädettiin kerättäväksi myllytullivero (henkiraha) koko Suomesta. Keräys siirtyi 1650-luvulla pitäjän papistolta manttaalikomissaareille, ja vuodesta 1779 lähtien sitä alkoivat hoitaa kihlakunnankirjurit. Henkirahan alaikäraja asetettiin aluksi 12 vuoteen, kunnes v. 1652 se nostettiin 15 vuoteen ja samalla yläikärajaksi määriteltiin 63 vuotta. Kaikkia henkivero ei koskenut, ja sitä ei peritty mm. aatelisilta lähimpine palvelijoineen 1641–1865 ja sätereiden lampuodeilta 1652–1693. Henkirahasta olivat vapautettuja vaihtelevasti myös sotilaat, kunnes v. 1693 veron ulkopuolelle jätettiin ratsumiehet, rakuunat, sotamiehet ja alipäällystö, mutta ei heidän perheitään. Talonpoikaisvaltaisen yhteisön tutkimuksen kannalta merkittävämpää on se, että henkikirjasta puuttuvat v. 1673 henkirahasta vapautuneet sokeat ja vaivaiset sekä valtaosin myös pitäjän köyhät, joiden merkitsemisen suhteen manttaalikomissaareille annettiin v. 1693 vapaat kädet.¹⁸⁵

Valkealan alueelta ensimmäinen henkikirja laadittiin jo 1633 eli vuotta ennen valtakunnallisen keräyksen alkua. Henkikirjoja on käytetty tietyiltä otosvuosilta 2–8 vuoden välein ajanjaksolta 1633–1750.¹⁸⁶ Valittuja vuosia on vertailtu läheisten vuosien henkikirjoihin ja kirkonarkiston sarjoihin sekä täydennetty sen mukaisesti. Vuosien valintaan vaikutti osaltaan henkikirjojen säilyvyys: useamman vuoden katkoja löytyy isonvihan (1713–1721) lisäksi 1630-, 1670- ja 1680-luvulta. Vuodet 1654 ja 1694 on jo aiemmassa tutkimuksessa todettu keskimääräistä tarkemmin laadituiksi, ja monissa paikallis- ja maakuntahistorioissa käytettyinä ne tarjoavat mahdollisuuden paikkakuntakohtaiseen vertailuun. 1690-luvun loppupuolen henkikirjoja on kerätty tiheämmällä seulalla suurten kuolovuosien 1696–1697 vaikutuksen selvittämiseksi. Pitkittäisesti seuratuissa talouksissa henkikirjat on kuitenkin

183 Historiakirjatietokanta on Internetissä Suomen Sukututkimusseuran kotisivulla www.genealogia.fi.

184 HisKi-tietokantaan talletetun aineiston luotettavuutta on toisinaan kritisoitu ja ilmiselviä lapsuksia, esim. tallentajan tekemiä luku- ja kirjoitusvirheitä on havaittu. HisKi onkin tarkoitettu ensisijaisesti tutkijan apuvälineeksi ja tietokannasta saatavat tiedot on tarkistettava puhtaaksikirjoitetuista historiakirjoista, ns. mustista kirjoista.

185 Henkikirjojen laadintahistoriasta ks. Lext 1968 ja Orrman 1980.

186 Otosvuodet ovat 1633, 1638, 1642, 1648, 1654, 1659, 1663, 1669, 1673, 1676, 1680, 1688, 1694, 1697, 1699, 1702, 1707, 1712, 1722, 1728, 1733, 1738, 1744 ja 1750.

kin käyty järjestelmällisesti läpi koko tutkittavalta ajanjaksolta. Henkikirjaotokset puoltavat paikkaansa tutkimuksessa jo senkin takia, että tutkimusalueelta ei ole laadittu maa- ja henkikirjojen sekä autio- ja kymmenysluetteloiden tiedoista koostettua Suomen asutuksen yleisluetteloa.¹⁸⁷

Lähinnä henkikirjojen tarkkuutta ja niissä ilmoitettuja sukulaisuussuhteita auttavat arvioimaan sotalaitoksen väenottoja varten 15–60-vuotiaista miehistä laaditut *ruodutusluettelot*. Näistä kontrollointiin ja täydennykseen soveltuvat muutamaiset luettelot 1630-, 1640- ja 1670-luvulta.¹⁸⁸ Luetteloissa ei mainita naisia eikä ruodutettujen siviilisäätyä. Joinain vuosina ruodutusluetteloihin on merkitty irtolaisia, joita ei löydy henkikirjoista.¹⁸⁹

Taloudellisesta tilanteesta ja kontakteista kertovat *perukirjat*, joiden laadinnasta säädettiin mm. vuoden 1734 valtakunnanlaissa. Osasyynä perukirjojen lakisääteisyys oli niiden käyttö köyhäinhoidon tulonlähteenä; jokaisen selvitetyn pesän arvon mukaan maksettiin 1/8 prosenttia köyhäinhoitoon.¹⁹⁰ Perukirjoja on säilynyt Valkealasta vuodesta 1740 alkaen, ja tätä tutkimusta varten niitä kerättiin vuoteen 1760 saakka. Ajanjaksolta on Valkealasta säilynyt noin 140 perukirjaa, jotka melkein kaikki ovat tuomiokuntien arkistossa. Joitain uudelleen avioituneiden pesäluetteloita löytyi myös kirkonarkistosta. Perukirjoja luettiin siis jonkin verran varsinaista tutkimusjaksoa pidemmälle, koska niissä mainitut luottosuhteet saattavat juontua monen vuoden takaa. Muutama perunkirjoitus tehtiin vasta 20–30 vuotta henkilön kuolemasta.¹⁹¹ Perukirjoissa on havaittavissa sama ilmiö kuin muissa lähteissä: köyhimmän väestöosan – yleensä itsellisten ja palkollisten – perukirjoja on suhteellisestikin erittäin vähän. Perukirjoja käytetään tässä tutkimuksessa lähinnä velkasuhteiden kartoittamiseen ja varallisuusvertailuun. Pesäluettelot paljastavat yksittäisen ruokakunnan varakkuuden, josta antavat vihjeitä *maakirjoissa*¹⁹² mainitut tilojen veroluvut ja myös lähdeaineistoon kuuluvat papiston palkkauksesta laaditut viljan *kymmenysluettelot*.¹⁹³

Ekologis-maantieteellisessä tarkastelussa tärkeä sija lankeaa *kartta-aineistolle*, jonka pohjan muodostavat perus- ja maaperäkartat. Valkeala kyliineen kuvataan jo Erik Aspegrenin v. 1659 piirtämissä Kymin ja Lappeen kihlakuntien kartoissa.¹⁹⁴ Varhaisin kylittäinen karttakokonaisuus ovat verollepano- ja revisiokartat, joita laadittiin vuosina 1771–1784 ja 1804–1805. Tätä ennen pitäjästä on säilynyt karttoja vain satunnaisesti varhaisimpana Oravalan kylän kartta vuodelta 1732. Tilas-

187 Suomen asutuksen yleisluettelo kattaa pääasiassa Länsi-Suomen. Ks. Suomen asutuksen yleisluettelon opas 1975. Luettelon käytöstä tutkimuksellisesti vrt. esim. Huhtamies 2000.

188 Tällaisia vuosia ovat 1638, 1642, 1648 ja 1676.

189 Esim. vuoden 1653 ruodutusluettelo (SKrA, mf WA 763).

190 Perukirjoista tarkemmin ks. Markkanen 1988.

191 Esimerkiksi Kourulan Tirvalla elokuussa 1767 pidetyssä perunkirjoituksessa isäntä Paavo Martinpojan ilmoitettiin kuolleen noin 35 vuotta aikaisemmin. KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 379–381v).

192 Maakirjoja on käytetty vuosilta 1694, 1712 (KA 8763) ja 1744.

193 Ks. mm. 1738 KA 8818:1863–1866. Kymmenysluetteloita voidaan hyödyntää Kymin kihlakunnan puoleisesta Valkealasta, sillä Lappeen kihlakunnassa kymmenyksistä merkittiin vain kylittäiset yhteissummat.

194 SKrA Finska handritade kartor U005:482–483.

tollista aineistoa tarjoavat 1820-luvulta aina 1840-luvulle tehdyt isonjaon asiakirjat karttoineen sekä jyvitys- ja luokitusluetteloihin.¹⁹⁵

Kokonaisuudessaan lähdemateriaali monipuolistuu 1700-luvun kuluessa, mikä mahdollistaa aineiston tietojen yhdistelyn ja lähdekriittisen vertailun. Taloudelliseen kartoitukseen soveltuva aineisto on runsaimmillaan 1600-luvun alkupuolella ja tuomiokirjatiedot täydentävät tämän tutkimussektorin niukkaa, usein satunnaistakin lähdeaineistoa. Maankäyttömuotoja valaisevat 1620- ja 1630-luvun karja- ja kylvöluettelot sekä vuoden 1626 maantarkastuskirja.¹⁹⁶ Tutkimusajanjakson loppupuolella taloudellisen kehityksen tarkastelu on mahdollista vain yksittäisillä tiloilla. Armeijan ja papiston virkatalojen taloudellinen tila selviää katselmuspöytäkirjoista, joita löytyy kymmenestä valkealalaisesta tilasta vuosilta 1724–1732.¹⁹⁷ Taloudellista tilannetta valaisevat lisäksi jotkut yksittäiset lähteet, mm. Viipurin ja Lappeenrannan *tullitilien* muruset vuosilta 1638 ja 1743.¹⁹⁸ Yhtenäisiä koko pitäjän kattavaa taloudellista aineistoa löytyy uudelleen vasta 1800-luvulta, isojakoasiakirjojen ohella ns. Böckerin kokoelmasta ja viranomaisraportista *Allmogens i Wiborgs län ekonomiska ställning* (1856).¹⁹⁹

LÄHDEKRIITTISIÄ HUOMIOITA

Mitä varhaisemman lähdeaineiston avulla taloudellista ja sosiaalista toimintaa luotaavan tulisi ottaa huomioon?²⁰⁰ Henkikirjojen soveltuvuutta väestöhistorialliseksi mittariksi ovat punninneet mm. ruotsalainen taloushistorioitsija Eli F. Hechscher sekä suomalaiset historioitsijat Eino Jutikkala ja Jorma Keränen.²⁰¹ Esimerkiksi Keränen näki 1600-luvun henkikirjojen heijastavan satovaihteluita.²⁰² Henkikirjatietoihin onkin väestön, perherakenteen ja sukulaisuuden mittareina syytä suhtautua tietyllä varauksella. Henkikirjojen käyttöä voi kuitenkin perustella sillä, että ne ovat useimmiten ainoa kohtuullisen kattava lähdesarja 1600-luvun perhettä ja väestöä tutkittaessa.

Valkealan henkikirjoitusikäinen väestö näyttää merkityn varsin tarkasti etenkin 1600-luvun parilla viimeisellä vuosikymmenellä. Sen sijaan esimerkiksi v. 1712 henkikirjavelvollisista jäi kirjaamatta arviolta noin joka neljäs.²⁰³ Muutamat henki-

195 KA MH:n ja VKKA:n kartta-aineisto (vrt. s. 70 alaviite 137); Kepsu 1990, s. 433–434.

196 Esim. KA 3628b:41–47v ja KA 6097a:25–27v (karja- ja kylvöveroluettelot vuodelta 1624); KA 3634a:22v–27 (maantarkastuskirja 1626).

197 SKrA Krigskollegium, Husesyneskontoret, husesynesinstrument, E IV (Karelska eskvadronen, Kymmenegårds bataljon 1728–1732, mft FR 438–440) ja E V supplement I, n:o 2 (1724).

198 SRA Finska kameralia, tullräkenskaper Viborg 1638, vol 84:2 (mf FR 117); KA 9962:1323–1453.

199 KA Böckerin kokoelma; Allmogens 1856.

200 Valkealaa koskevan lähdeaineiston luotettavuudesta erityisesti henkikirjojen osalta ks. Piilahti 1999, s. 75–86.

201 Vrt. esim. Hechscher 1936, s. 402–406; Jutikkala 1957, s. 161, 163 ja 171; Jutikkala 1990; Keränen 1989, s. 223.

202 Keränen 1989, s. 223. Keränen mukaan harkintaveroluonteinen henkiraha reagoi herkästi ilmasto-oloihin ja henkikirjojen tarkkuus korreloi positiivisesti papistolle kerättyjen viljakyymmenysten kanssa.

203 Piilahti 1999, s. 78, 84. Eino Jutikkala ja Armas Luukko perustelevat Hämeessä ja Pohjanmaalla 1680-luvulla tarkentunutta henkikirjoitusta sotarasituksen helpottumisella ja kuolleisuutta suuremmalla syntyvyydellä. Luukko 1945, s. 70; Jutikkala 1957, s. 184.

kirjoitusta koskeneet oikeustapaukset 1600-luvun lopulla antaisivat aihetta olettaa väestön ylöspanon henkikirjaan tapahtuneen keskimäärin jonkin verran tarkemmin Suur- kuin Vähä-Valkealassa.²⁰⁴ Tätä tukisi myös vuoden 1712 henkikirjäväestön merkittävämpi vajaus Vähä-Valkealan puolella. Suurempaa yhtäjaksoista eroavuutta eri kihlakuntiin kuuluvissa osissa on kuitenkin vaikeaa todistaa.

Henkikirjoja voi pitää luotettavimpina henkikirjoitusikäisten miespuolisen talollisväestön osalta. Puutteita on havaittu esiintyvän etenkin naisten sekä varattomampien väestönosien, palkollisten ja itsellisten, mutta myös nuorten naimattomien miesten kirjaamisessa.²⁰⁵ Naisten vähäisyys henkikirjoissa näyttää olevan itäsuomalainen ilmiö, jota on perusteltu naisten alemmalla naimaiallla.²⁰⁶ Iän alhaisuus ensimmäistä avioliittoa solmittaessa ei sinänsä selitä naisten runsasta puuttamista, sillä vuosina 1736–1750 Valkealassa naiset avioituivat keskimäärin 20-vuotiaina ja miehet 23-vuotiaina.²⁰⁷ Keskimääräinen avioitumisikä naisilla oli kuitenkin Valkealassa jonkin verran alempi kuin Länsi-Suomessa, missä se samoihin aikoihin vaihteli 22 ja 25 vuoden välillä.²⁰⁸ Pojat ja nuoremmat veljet merkittiin henkikirjaan toisinaan vasta avioitumisen jälkeen.²⁰⁹ Tämä viittaa siihen, että käytännössä hengille pantiin vasta lähemmäs 20-vuotiaat,²¹⁰ mikä selittäisi myös naisten pois-saolon.²¹¹ Aatelisten ja säätyläistön vapautus henkirahasta papistoa lukuun ottamatta vaikutti heikommin vähäkartanoisessa Valkealassa tämän väestönosan harvalukuisuuden takia kuin esim. kartanovaltaisemmassa Länsi-Suomessa. Sen sijaan kartanoiden torppareiden kirjaamisessa voitiin havaita ainakin v. 1712 suhteellisesti enemmän puutteita kuin talollisissa.²¹²

204 KA 8689:296v. Vuoden 1694 syyskäräjillä 22 vähävalkealalaista talonpoikaa saivat sakkoja, koska he olivat olleet poissa henkikirjoitustilaisuudesta. KA Luumäen, osan Mäntyharjua ja osan Valkealaa syyskäräjät 9.–10.10.1694, ii 9:205v–206v. Henkirahaan kohdistuneet väärinkäytökset olivat uudelleen esillä oikeudessa jälleen v. 1697. Tuolloin 21 vähävalkealalaiselle määrättiin sakkoja, koska he eivät olleet maksaneet henkirahaa. KA Luumäen, osan Mäntyharjua ja osan Valkealaa kesäkäräjät 21.6.1697, ii 15:166. Kummassakin tapauksessa kaikki rikkeisiin syyllistyneet taloudet löytyvät kyseisen vuoden henkikirjasta.

205 Friberg 1956, s. 15–17; Lext 1968, s. 229, 247; Jutikkala 1957, s. 166; Wilmi 1991, s. 43.

206 Vrt. Pylkkänen 1990, s. 193–194.

207 Piilahti 1999, liite 13. Naimaikä ei luultavasti ollut paljoakaan alempi ennen isoaviihaa. Beatrice Moring ilmoittaa Houtskärissä talollisväen keskuudessa naimaiaan olleen ensimmäistä avioliittoa solmittaessa vuosina 1700–1719 miehillä 22,7 ja naisilla 21,6. Vuosina 1738–1749 lukemat olivat 23,2 ja 24,1. Palkollisväestöllä avioitumisikä oli jonkin verran korkeampi. Hänen tutkimuksensa lienee ainoa, missä tähän mennessä on yritetty kartoittaa avioitumisikää Suomessa ennen 1750-lukua. Moring 1994, s. 76.

208 Moring 1994, s. 76; Airola 1971, s. 24; Varis 1971, s. 13, 23–24; vrt. Pitkänen 1984, s. 15.

209 Tämä tulee ilmi selvästi ruokakuntien pitkittäistutkimuksessa. Ks. Piilahti 1999, liite 29.

210 Vuonna 1660 tehdystä rahvaanvalituksessa talonpojat anoivat henkikirjoituksen ikärajaa korotettavaksi 18 vuoteen, koska vasta tuon ikäisenä lapset tulivat työkykyisiksi. Jutikkala 1957, s. 155. Nils Fribergin mielestä Grangärdessä 1670-luvulla merkittävimmän vajauksen muodostivat nuoremmat naimattomat pojat ja tyttäret. Friberg 1956, s. 16–17. Ensimmäisen kerran parikymppisenä hengille pantiin myös 21-vuotiaana v. 1706 kuollut Pihlajasaaren Horpun talon poika Kalle Samulinpoika, joka näkyy henkikirjassa vasta v. 1705. Valitettavasti Valkealan haudattujen luettelo ei tarjoa useampia mahdollisuuksia tutkia hengillepanon aloitusikää vainajien ikien puuttumisen tai ylimalkaisuuden takia. KA Valkealan kirkonarkisto, kuolleiden luettelo 1706–1712.

211 Naisen korkeampi kirjaamiskynnys saattoi myös johtua miehen työn suuremmasta arvostamisesta. Vrt. Pylkkänen 1990, s. 280–286.

212 Sekavuutta aiheuttaa se, että torppareita ei vielä 1700-luvun alussa aina merkitty henkikirjoissa torppareiksi. Esimerkiksi vuoden 1694 henkikirjassa Oravalassa ruokakunnista vain viisi merkittiin torppiksi, kun torppia todellisuudessa oli 14. KA 8712a:1567v–1568.

Kuvaavatko tuomiokirjat enemmän poikkeuksellista kuin tavallista?²¹³ Pöytäkirjojen lähdearvoa punnittaessa on syytä painottaa käräjien toiminnan puitteita. Käräjien merkityksestä on keskusteltu välillä vilkkaastikin historian tutkijoiden keskuudessa. Yhtäältä 1600-luvulta lähtien käräjiä on pidetty esivallan ja rahvaan välisen vuorovaikutuksen ja vuoropuhelun kanavana. Ainakin rikoshistoriassa käräjiä on pidetty vallankäytön ja alistamisen välineenä.²¹⁴ Tuomiokirjojen käyttöä mm. niiden asiasisällön kannalta ovat puolestaan punninneet mm. Pentti Virrankoski, Seppo Aalto ja Anu Koskivirta.²¹⁵ Sen sijaan henkilöiden tunnistamiseen liittyvät ongelmat on pitkälti sivuutettu. Valkeala kuuluu ns. läntisen nimikäytännön alueeseen, jolla talonpoikien parissa sukunimiä alettiin käyttää vasta 1800-luvun jälkipuolella. Sitä ennen henkilöt eroteltiin toisistaan asuinpaikan (eli kotitalon tai -torpan) mukaisella lisänimellä. Muille yhteiskuntaryhmille sukunimiä ilmestyi jo aikaisemmin: säätyläisille jo 1600-luvulla sekä sotilaille ja käsityöläisille seuraavalla vuosisadalla.²¹⁶ Tästä johtuen tuomiokirjoihin henkilöiden nimen merkittiin muodossa etunimi – patronyymi (eli isännimi) – kotikylä.²¹⁷ Varsinkin naisten identifiointi osoittautuu usein hankalaksi pelkkien tuomiokirjojen perusteella. Naisista mainitaan useimmiten heidän siviilisäätynsä, nimensä (etunimi ja patronyymi) ja kotikylänsä, mutta ei heidän mahdollisesti jo edesmennyt puolisoon. Kun samanaikaisesti vaimojen nimiä ei merkitty henkikirjoihin, suurta osaa käräjillä mainituista naisista ei pystytä osoittamaan oikeisiin ruokakuntiin ennen kirkonkirjojen alkua. Osa henkilöistä on jäänyt löytymättä ristiriitaisten nimien tai kotikylänsä takia. Nimiasuvirheellisyyksiä näyttää tuomiokirjoissa esiintyvän henkikirjoja runsaammin. Väärin merkitty kotikyläkään ei ole harvinaisuus 1600-luvun käräjäpöytäkirjoissa.²¹⁸ Tuomiokirjoissa esiintyneistä valkealalaisista velkaosapuolista pystyttiin varmuudella tunnistamaan 97–98 %. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Örjan Simonson paikallista uplantilaisista 1600-luvun käräjäkävijöistä n. 90 %.²¹⁹

Etenkin kontaktinmuodostusta selvittäessä on syytä muistaa, että käräjäpöytäkirjoista selville saatavat vuorovaikutussuhteet ovat jäävuoren huippu niin yhteisön sisäisistä kuin sen ulkopuolisista suhteista. Pöytäkirjan sivuille päätynyt asia oli toisinaan vain yksi olottuvuus monisyydestä suhdekimpusta.²²⁰ On utopistista olettaa, että käräjät kertoisivat tasapuolisesti alueen sosiaalisista suhteista ja henkilöt esiintyisivät yhtä runsaasti käräjillä. Osa heistä toimi käräjillä aktiivisemmin, joten henkilöiden käräjäintensiteetti vaihteli. Huomionarvoista on, että alueellista kärä-

213 Vrt. Smith 1979, s. 223.

214 Vrt. Katajala 2002, s. 310.

215 Ks. esim. Virrankoski 1970, s. 118–132; Aalto 1994, s. 49–50; Koskivirta 2001.

216 Sukunimikäytännöistä maan eri osissa ja ns. läntisestä ja itäisestä nimikäytännöstä ks. Paikkala 1997.

217 Runsaammin lisänimiä mainitaan Lappeen kihlakunnan puoleisten kylien asukkailla ennen 1600-luvun puoltaväliä, mutta tuolloin heillä ei useinkaan mainita kotikylää.

218 Esim. vuoden 1653 kesäkäräjillä kouvolaalaisina mainitut veljekset Tuomas, Martti ja Heikki Pekanpojat paljastuvat henkikirjaan verrattaessa oravalalaisiksi. KA Vehkalahden ja Valkealan kesäkäräjät 14.5.1653, ii 1:26.

219 Simonson 1999, s. 68.

220 Vrt. Simonson 1999, s. 67.

jäintensiteettiä kasvattivat pitkälliset, monilla käräjillä käsitellyt riidat.²²¹ Lisäksi tuomiokirjojen rakenteeseen, kieleen ja lähdesarjasta saatavaan informaatioon vaikuttaa asioiden oikeudellinen konteksti. Käsiteltävän jutun ja oikeudenkulun kannalta epäolennaisia seikkoja ei tuomiokirjaan merkitty. Niinpä asianosaisten läheinen sukulaisuus ei välttämättä ilmene käräjäpöytäkirjasta, ellei se ollut merkityksellistä oikeudenkäytön kannalta. Esimerkiksi veljekset saattoivat olla osapuolina käräjillä ilman että sukulaisuussuhdetta kirjattiin pöytäkirjaan. Tällaisia tapauksia tulee vastaan varsinkin silloin, kun veljekset asuivat omissa ruokakunnissaan.²²² Örjan Simonsonin mielestä käräjäjutuissa saattavat sukulaisuussuhteet korostua.²²³ Valkealassa tilanne voi olla toisenlainen, sillä sukulaisuuteen liittyvien asioiden, esimerkiksi perinnönjakojen, suhteellinen osuus käsitellystä aineistosta oli vähäinen. Lähteistä ilmenevää sukulaisuussuhteiden määrää voidaankin pitää lähinnä miniminä.²²⁴

Kirkonkirjojen käytön ja henkilöiden identifioinnin työläyttä lisää asianosaisten kotipaikkatietojen merkitseminen historiakirjoihin talon tai torpan tarkkuudella vasta vuodesta 1736 alkaen, kun taas aikaisemmin mainittiin vain henkilön kotikylä. Siten ennen 1730-luvun puoliväliä morsiamen asuinpaikka jää monesti arvoitukseksi etenkin monitaloisissa kylissä, joissa voi olla useampia samaan aikaan eläneitä ja saman etunimen omanneita isäkandidaatteja. 1710-luvulla vihittyjen luetteloon ei aina kirjattu edes morsiamen tai/ja sulhasen kotikylää. Kotitalon tai -torpan puuttuminen ei tuota suurempia ongelmia syntyneiden luetteloita käytettäessä, sillä lasten vanhemmat pystytään melkein aina jäljittämään henkikirjan avulla.²²⁵ Kummien kotikylät merkittiin lähinnä vuosina 1706–1709, ja sen jälkeen enää poikkeuksellisesti. Esimerkiksi vuosien 1736–1740 syntyneiden luettelon yli 2 000 kummikirjauksessa kummin kotipaikka mainittiin vain puolen tusinaa kertaa, ja tällöinkin oli kyseessä melkein aina ulkopaikkakuntalainen kastetodistaja.

Historiakirjoissakin esiintyi jonkin verran nimien kirjoitusvirheitä, joiden takia jotkut kastetodistajat jäivät tunnistamattomiksi.²²⁶ Valtaosa kummeista on suurella varmuudella tunnistettavissa pelkän nimensä perusteella. Rajatapauksissa kummiksi on identifioitu oman kylän asukki tai kauempanakin asuva sukulainen. Yh-

221 Tätä ei mielestäni tuo riittävässä määrin esille esim. Örjan Simonson. Simonson 1999.

222 Esim. KA Valkealan kesä- ja syyskäräjät 19.–22.10.1695, ii 11:236–237 ja Valkealan talvikäräjät 18.1.1699, ii 18:245.

223 Simonson 1999, s. 68.

224 Vastaavasta tilanteesta ks. Wrightson 1984, s. 316. Keith Wrightson on laskenut sukulaisuusmaksimin mm. sukunimien perusteella. Hän on ulottanut sukulaisuuden pikkuserkkuihin asti.

225 Henkilöiden identifiointia helpottaa se, että palkollisuus oli Valkealassa itäsuomalaiseen tapaan ennen 1800-luvun jälkipuolta varsin vähäistä ja keskittyi kartanoihin ja pappiloihin. Niinpä melkein kaikki morsiamet ja sulhaset asuivat kotonaan avioliiton solmiessaan. Palkollisuudesta vrt. Piilahti 1999, s. 126–128.

226 Toikkalalaisen Riitta Sipintytär Peuhun kastetta 30.11.1736 todistanut Arvi Tanelinpoika (Arvid Danielsson) lienee ollut Valkealan kylän Lampilan torppari Aaro Tanelinpoika (Aron Danielsson). Ainoatakaan Arvi Tanelinpoikaa ei näet Valkealassa tai naapuripiirissä ei henki- tai kirkonkirjoissa tuolloin mainittu. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 30.11.1736. (Mainittakoon, että lähdeviitteisiin kirjatut syntyneiden ja kastettujen luetteloiden päiväykset ovat kastepäiviä).

tenä tunnustuskriteerinä pidettiin myös kummin sukulaisuutta lapsen vanhempien läheiseen naapuriin.²²⁷ Oman epävarmuutensa tutkimukseen tuo se, että sukulaisuuden selvittäminen on hankalaa etenkin vuosina 1706–1710 esiintyvien naisten osalta, koska henkikirjoissa ei vaimojen nimiä mainita. Identifiointia helpottaneisiin kuolleiden luetteloihin vainajien nimet alettiin järjestelmällisesti kirjata vasta 1730-luvun puolivälissä, kun aiemmin kuollut useimmiten kirjattiin vaikkapa jonkun vaimoksi, leskeksi tai äidiksi.²²⁸ Kastetodistajien identifiointi onnistui kuitenkin varsin hyvin, sillä kummeista pystyttiin tunnistamaan esimerkiksi v. 1706 78,9 %, v. 1710 80,9 % ja v. 1736 73,7 %.

Aiemmassa perhetutkimuksessa on sivuutettu kokonaan tutkimustuloksiin vaikuttava ilmiö: henki- ja tuomiokirjoissa esiintyvät virheelliset, puutteelliset sukulaisuussuhteet.²²⁹ Toisinaan kaukaisempi sukusidos ”suoraviivaistettiin” esittämällä se todellista läheisempänä, esimerkiksi serkku veljenpoikana.²³⁰ Väärä sukulaisuussuhde aiheuttaa ongelmia mm. perhemuotoa tutkittaessa. Kun sukulaisuussuhde ruokakunnan päämieheen kirjattiin todellista likeisemmäksi, komplisoidumpi perherakenne yksinkertaistuu.²³¹ Sukulaisuussuhteista käytetään jatkossa korjattuja tietoja siinä määrin, kun niitä on tullut päivänvaloon.

Tuomiokirjojen, kirkonarkistojen syntyneiden luetteloiden ja perukirjojen tiedot on koottu tietokannoiksi. Henkilöiden identifiointi tapahtui vertaamalla ja yh-

227 Esimerkiksi 30.5.1737 kastetun ruotsulalaisen Heikki Antinpoika Rusin yhtenä kummina oli Tuomas Tuomaanpoika, joka luultavimmin oli Rusin naapuritalon Ulvin isännän isä Oravalan Vähä-Hirveltä. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 30.5.1737.

228 Esimerkiksi 31.3.1728 haudattiin Selänpään Latipästä Aapo Tuomaanpojan äiti (Abram Thomassons moder. KA Valkealan kirkonarkisto, kuolleiden ja haudattujen luettelo 31.3.1728.

229 Henkikirjojen virheitä kartoitettiin lähemmin vuosien 1694, 1697, 1699 ja 1750 osalta. Näistä ensin mainitun vuoden virheprosentiksi saatiin 2,4, keskimmäisten vuosien 4,5 ja viimeisen 2,9. Mainitut virheprosentit ovat minimi, koska virheellisten kirjausten kokonaisuutta henkikirjoitetuista nostaa se, että monet heistä olivat naimisissa. Osa virheistä tulee ilmi patronyymien perusteella, ja kaikki virheet tuskin paljastuvat perusteellisemmankaan tutkimuksen jälkeen. Useat virheelliset sukulaisuussuhteet toistuivat henkikirjasta toiseen, ja niitä syntyi erityisesti haltijuuden ja sukupolven vaihtuessa. Isän jälkeen isännäksi tulleen pojan veljet saattoivat henkikirjassa kulkea edelleenkin poikina, kuten kävi esim. Mattilan kylän Pekkolassa isännyyden vaihtuessa 1710-luvun alussa. KA 8756:1257 (v. 1709); KA 8759:573 (v. 1710); KA 8765:551 (v. 1712).

230 Esimerkiksi syyskäräjillä 1696 Tuomas Yrjönpojan sanottiin olevan ruotsulalaisen Simo Klemetinpoika Marttilan veljenpoika, vaikka tosiasiallisesti miehet olivat serkuksia. KA Valkealan syyskäräjät 20.–21.10.1696, ii 13:556. Pelkästään sukulaiseksi (släkting, släkt:) ilman tarkempaa määrittelyä saatettiin henkikirjoissa merkitä varsin kirjava joukko lähintä sukupiiriä. Anttilan kylän Puujalan vuosien 1705–1712 ”sukulainen” Ero Laurinpoika osoittautui lähemmin tarkasteltaessa isännän vaimon veljeksi eli langoksi. Lisäksi sukulaisena saatettiin mainita veljistä ja veljenpojista (Mattilan Sihvola 1708) isännän serkun poikiin (Sorsala Suur-Sorsa 1705) saakka. Vuoden 1750 henkikirjaan merkitty Saarenon Kerttulan isännän Nuutti Jaakonpojan tädin poika (mosterson) Matti oli vielä selvästi kaukaisempaa sukua: kolmannen serkun poika. On syytä muistaa, että virheet eivät välttämättä toistu samassa laajuudessaan esim. Länsi-Suomessa, missä ydinperhe oli useimmilla seuduilla vallitseva perhemuoto. KA 8743:4176–4177; KA 8753:2737; KA 8742:1927; KA 10039:484.

231 Verratessaan rippikirjoja ja henkikirjoja keskenään Beatrice Moring huomasi, että henkikirjat antavat ruokakuntien rakenteesta liian yksinkertaistavan kuvan, joten todellisuudessa ydinperheiden määrä oli alempi. Moring 1984, s. 11. Tutkimuksen otosvuosista on tässä suhteessa poikkeuksellinen 1676, jolloin ruokakunnan jäsenen sukulaisuus kirjattiin suhteessa häntä edeltäneeseen henkilöön. KA 8680.

distelemällä tuomio-, henki- ja kirkonkirjoista saatuja tietoja keskenään. Sukunimettömien henkilöiden tunnistamiseksi ja paikallistamiseksi heistä käytetään tekstissä asuinpaikan mukaisia lisänimiä.²³²

KIRJALLISUUS

Tutkimuskirjallisuudessa yhtyvät ekologis-taloudellinen kenttä, perhehistoria sekä kontakti- ja verkostotutkimus. Kaikilla edellä mainituilla tutkimusaloilla on jonkin verran käsitelty esiteollista maaseutua, mutta näitä kolmea sektoria ei juuri samaan tutkimukseen ole sisällytetty. Tämän tutkimuksen poikkeusteellisuudesta johtuen suoraa esikuvaa ei sille löydy, mikä osaltaan on vaikeuttanut tutkimustulosten kokonaisvaltaista vertailua. Teoreettisesti ja metodisesti merkittävimmät perhehistorialliset ja kontaktinmuodostusta selvittävät teokset ja artikkelit on mainittu aiempaa tutkimusta kuvattaessa.²³³ Lisäksi on syytä lyhyesti ottaa esille joitain työn kannalta olennaisia julkaisuja.

Solveig Fagerlund hahmotteli väitöstutkimuksessaan *Handel och Vandel* (2002) helsingborgilaisten naisten sosiaalisia suhteita 1600- ja 1700-luvun vaihteessa mm. käräjätoiminnan ja kummisuhteiden kautta.²³⁴ Rinnastuksia maaseudun avioliittokenttiin 1700- ja 1800-luvulla löytyy J. U. E. Lehtosen ja Jukka Partasen tutkimuksista.²³⁵ Kummisuhteita 1700- ja 1800-luvulla ovat selvittäneet Kari Huittinen ja Anneli Salmenkylä, heistä edellinen eteläpohjalaisella Jalasjärvellä ja jälkimmäinen Vihdissä Uudellamaalla.²³⁶ Yhteisökuvausten rinnalle voidaan myös nostaa Antero Heikkisen kainuulaisesta Kuhmon pitäjistä laatima trilogia, missä hän seuraa pitäjän vaiheita 1700-luvun jälkipuolelta seuraavan vuosisadan lopulle.²³⁷ Heikkisen teoksia leimaa voimakas yhteisöllisyys, ja vaikka sosiaaliset suhteet eivät suoranaisesti ole analyysin kohteena, niitä käsitellään mm. perheen sisäisesti.²³⁸ Valkealan osalta merkittävää vertailupohjaa tarjoaa siellä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kansakoulunopettajana toimineen Väinö Vaaran kuvaukset valkealalaisten elämästä. Veikko Talvi toimitti Vaaran keräämästä aineistosta v. 1970 ilmestyneen *Valkealan kirjan*. Laajasta paikallishistoriallisesta tutkimuksesta voidaan jossain määrin hakea vertailukelpoista aineistoa esimerkiksi avioliitoista.²³⁹

Kontaktien kartoittaja saa tukea parin viimeisen vuosikymmenen aikana voimakkaasti kasvaneesta sukututkimuskirjallisuudesta. Genealogista tutkimusta on pystytty hyödyntämään etenkin aatelis- ja säätyläissukujen sosiaalista toimintaa seurattaessa. Sukuselvityksissä keskitytään yleensä yhteen sukuun ja yhteisten kantavanhempien jälkeläisiin. Alan julkaisujen varsin korkean – mutta myös vaihtelevan

232 Läntisestä sukunimikäytännöstä Paikkala 1997 ja Paikkala 2004.

233 Hanssen 1977; Simonson 1999; Smith 1979; Plakans 1984; Plakans & Wetherell & Wellman 1996. 234 Fagerlund 2002.

235 Lehtonen J. U. E. 1968; Partanen 2003; Partanen 2004.

236 Huittinen 1997; Salmenkylä 1974.

237 Heikkinen 1988; Heikkinen 1997; Heikkinen 2000.

238 Esim. Heikkinen 1997, s. 151–156.

239 Esim. Halila 1939; Jutikkala 1934; Hämynen 1986; Wirilander H 1989.

van – tason takia niihin on syytä suhtautua kriittisesti. Monipuolisesti käytetystä lähdemateriaalista on saatu irti paljon tietoa suvun jäsenistä, mutta suku jää ikään kuin elämään omaa umpioitua elämäänsä. Sen vaiheita ei upoteta laajempaan kontekstiin esimerkiksi vertaamalla sukua sen asuinseuduilla tapahtuneeseen kehitykseen. Joissain määrin sukujulkaisuissa on luodattu avioliitto- ja kummisuhteita.²⁴⁰ Valkealan aluetta käsitteleviä teoksia on laadittu mm. Nissilän, Prihan ja Pulsan suvuista.²⁴¹

TUTKIMUKSEN RAKENNE JA MENETELMÄT

Tutkimus on rakenteeltaan kolmivaiheinen. Sen alkupuolella Valkeala hahmotetaan ekologisena ja taloudellisena kokonaisuutena. Tämän jälkeen analysoidaan ruokakuntia ja perheitä, niiden rakenteita ja tapahtuneita muutoksia. Samalla luodataan kootusti luonnonresurssien ja talousrakenteen vaikutusta perhe- ja ruokakuntarakenteessa tapahtuneisiin muutoksiin. Painopiste on kuitenkin tutkimuksen jälkiosassa eli taloudellissosiaalisissa kontakteissa, niiden muodostuksessa, ylläpidossa ja rakenteiden kartoituksessa. Etusijalla ovat ruokakuntien ulkoiset suhteet eikä niinkään sisäinen kommunikointi. Ulkoisessa interaktiossa kiinnitetään huomiota sekä paikkakunnan sisäisiin että sen ulkopuolelle suuntautuviin kontakteihin.

Mikrohistoriallisesta näkökulmasta huolimatta – tai myös siitä johtuen – tutkimuksessa yhdistyvät kvantitatiivisuus ja kvalitatiivisuus. Yleiset puitteet sosiaalisten suhteiden tarkastelulle antaa lähdeaineiston määrällinen käsittelytapa, jota syvennetään etenkin perherakenteen ja sosiaalisten kontaktien osalta laadullisesti. Lähdeaineistoa esitellessä ilmeni, että tuomio- ja henkikirjoja hyödynnetään suurimmaksi osaksi otantavuosien ja -jaksojen avulla. Valkealalaisiin perheisiin ja kontakteihin syvennytään kvalitatiivisesti valitsemalla useimmiten läpi tutkimusajan jakson pitkittäisseurantaan 20 varakkuustasoltaan ja sijainniltaan vaihtelevaa ruokakuntaa pitäjän eri puolilta. Näistä poimittiin erikseen vielä seitsemän viljelijäsuukua, joiden lasten kummit selvitettiin vuosilta 1706–1750. Sukuja ja niiden valintakriteereitä selvitetään luvussa Kummisuhteet. Lisäksi velka- ja avioliittosuhteiden luotausta syvennetään muutamalla kylittäisellä esimerkillä. Taulukoiden sijoittelun peruseriaate on ollut tutkimusteemaan ja -paikkakuntaan liittyvien yleisluontoisempien taulukoiden esiintyminen suoraan tekstissä, kun taas moniosaiset ja spesifimmät (esim. kylittäiset ja sukukohtaiset) esitykset löytyvät liitteistä. Analyysin seuraamisen helpottamiseksi tästä on tehty joitain poikkeuksia (esim. taulukko 29b).

Kokonaiskuvan rakentelussa auttavat tutkimusteemasidonnaiset kvantitatiiviset luokittelumallit ja -järjestelmät. Perheisiin sovelletaan Peter Laslettin 1970-luvulla luomaa järjestelmää, jossa perheet luokitellaan viiteen eri pääryhmään: yksineläjiin

240 Toisinaan sukututkimukset ovat alueellisia, kuten mm. Suursaari (Pyyppönen 1992) tai Sippolan Mämmälä (Häkkinen & Sippu 2000).

241 Nissilä 1976; Priha 1985; Pulsa 1982. Nissilän suku on lähtöisin Skipparilasta, Prihat Kouvolasta ja Pulsat Kourulasta.

(*solitaires*), perheettömiin talouksiin (*no family*), ydinperheisiin (*simple family household*), 4) laajentuneisiin perheisiin (*extended family household*) ja monen perheen talouksiin (*multiple family household*). Ydinperhe muodostuu avioparista ja heidän (mahdollisista) lapsistaan tai jälkeläisiä omaavasta leskestä. Laajentuneeseen perheeseen kuuluu ydinperheen lisäksi avioperheyksiköihin²⁴² kuulumattomia muita sukulaisia, esim. avioparin perheetön sisarus. Useamman avioperheyksikön kokonaisuutta kutsutaan monen perheen taloudeksi, joka voi olla muodoltaan joko vertikaalisesti ylös- tai alaspäin laajentunut tai horisontaalisesti sivulle laajentunut. Esimerkiksi ylöspäin laajentuva perhe koostuu isäntäpariskunnasta, heistä toisen vanhemmista tai heidän perheellisestä sedästään. Jokainen pääryhmä jakautuu useaan alaryhmään, mutta mallia sovelletaan käyttämällä alaryhmiä vain viidennestä eli monen perheen talouksien luokasta.²⁴³ Lähteistöstä aiheutuvista rajoituksista huolimatta tämä malli mahdollistaa perherakenteen yksityiskohtaiseman tarkastelun monen perheen talouksienkin kohdalla ja vertailumahdollisuuden kansainväliseen tutkimukseen. Laslettin luokittelujärjestelmästä kerrotaan tarkemmin liitteessä 2.

Liitteessä 19 kuvataan yksityiskohtaisesti kahdeksanportaista varakkuusluokittusta, jonka avulla seurataan ruokakuntien ja osin myös yksittäisten henkilöiden varakkuustason vaikutusta kontaktimuodostukseen. Mallin innoittajana on Richard Smithin jo aiemmin mainitussa 1200-luvun lopun kontakteja Suffolksissa kuvaavassa artikkelissaan *Kin and neighbours in thirteenth century Middlesex* (1979) käyttämä jako neljään varallisuusryhmään. Valkealalaiset puolestaan jaoteltiin säätyläisiin (luokka I) ja veroluvun perusteella neljään tilallisuusluokkaan (IIA–IID). Omina luokkina ovat myös torpparit (III) ja muut sosiaaliryhmät (IV).

Yhteisön kontaktinmuodostusta hahmotetaan maantieteellisesti suhdetyypistä riippuen viisi tai kuusi etäisyydellistä kategoriaa sisältävällä mallilla. Siinä kontaktiosapuolet on jaoteltu keskinäisen välimatkan perusteella seuraavasti: 1) samassa kylässä asuneet, 2) naapurikyläläiset (ts. asukkaat saman pitäjän kylissä, joilla oli yhteinen maa- tai vesiraja), 3) pitäjän muiden kylien (= muiden kuin naapurikylien) asukkaat, 4) pitäjän ulkopuolelta tulleet henkilöt ja 5) kotipaikaltaan tunteuttomat. Tätä mallia sovelletaan velka-, takaus- ja aviokontakteissa. Kummi-suhteissa käytetään yhtä lisäkategoriaa, sillä samankyläläisistä on vielä erotettu omaksi ryhmäkseen läheisimmät, toisin sanoen samassa ruokakunnassa asuneet.

242 Avioperheyksiköksi (conjugal family unit, CFU) Laslett määrittelee aviositeen yhdistämän avioparin tai lesken lapsensa kera. Ks. liite 2 ja Laslett 1972, s. 29–30.

243 Soinisen suurperhekäsitystä ja Laslettin luokittelutapaa käytettäessä monen perheen talouksien osuus saattaa vaihdella runsaasti. Esim. v. 1694 Valkealassa suurperheiden osuudeksi saatiin 48,6 %, kun taas Laslettin menetelmää käytettäessä monen perheen talouksia oli huomattavasti enemmän: 63,8 %. Piilahti 1999, s. 112, 114.

VALKEALA EKOLOGISENA, TALOUELLISENA JA KULTTUURISENA KOKONAISUUTENA

VALKEALAN ALUE

Valkeala sijaitsee Pohjois-Kymenlaaksossa Kouvolan kaupungin itäisenä naapurina. Sen pinta-ala oli 1600-luvulta aina 1920-luvun alussa tapahtuneeseen Kouvolan kauppalan irroittautumiseen sekä Mattilan, Hirvelän ja Ruotsulan kylien osittaiseen Kuusankosken kauppalaan liittämiseen saakka n. 1 016 km².¹ Tutkimusalue noudattelee Valkealan seurakunnallisia rajoja. Emäseurakuntansa Iitin kappeli Valkealasta tuli vuonna 1631, ja se itsenäistyi vuonna 1640 omaksi kirkkoherrakunnakseen.² Seitsemännentoista vuosisadan alussa lähimmät kaupungit olivat Porvoo ja Viipuri. Etäisyydet asutuskeskuksiin lyhenivät vuosisadan kuluessa tuntuvasti, sillä v. 1649 perustettiin Lappeenrannan kaupunki, ja Vehkalahti (eli Hamina) sai kaupunkioikeudet v. 1653. Näistä edelliseen kertyi Valkealan kirkolta matkaa 92 kilometriä ja jälkimmäiseen 70.³ Vuonna 1743 solmitun Turun rauhan seurauksena Ruotsin ja Venäjän välinen raja siirtyi Kymijokeen, ja Valkealasta tuli Venäjän puoleinen rajapitäjä.⁴

Vaihtelevan luontonsa perusteella Valkealaa on verrattu Suomeen pienoiskoossa. Aluetta hallitsevat harjumuodostelmat, sillä sen läpi kulkee länsi-itäsuuntaisesti sekä Sisempi että Ulompi Salpausselkä.⁵ Kallioperältään Valkeala on rapakiveä lukuun ottamatta pohjoisimpia graniittipohjaisia alueita, Kinansaarta sekä Hevosojan, Lipiälän, Kääpälän, Pyöriälän ja Parolan kylien pohjoiskolkkia.⁶ Vesialueet keskittyvät Sisemmän Salpausselän pohjoispuolelle Valkealan pohjoisosaan, missä vesistöjä pinta-alasta on viidennes. Salpausselkien välisessä Valkealassa vesistöjä on jonkin verran, suurimpina Lappalan-, Haukka- ja Rapojärvet. Tälle seudulle sijoit-

---

1 Statistisk Årsbok 1885, s. 6; ks. kartta 1. Tilastollisessa vuosikirjassa pinta-ala on ilmoitettu neliövirtoina (virsta = 1068,86 m). Vuonna 1910 Valkealan maapinta-alaksi ilmoitetaan 924,8 km² (Atlas över Finland 1910, s. 3).

2 Vaara 1931, s. 14–19; Oksanen 1995, s. 144–145.

3 Allmogens 1856, s. 8; Oksanen 1995, s. 75–76. Kaupankäyntiin tarjosivat mahdollisuuden Viipurin, Lappeenrannan ja Vehkalahden lisäksi Korkeakosken ja Ahvenkosken markkinat eteläisessä Kymenlaaksossa.

4 Ks. esim. Ranta 1992, s. 11–14.

5 Suomenmaa 1923, s. 115–117; Taarna 1978, s. 371; ks. kartta 2 sivulla 53.

6 Hamari 1990, s. 13–14; Suomenmaa 1923, s. 117.

tuu vesistöväylyistä tärkein, Kymijoen ja Saimaan yhdistävä ns. Valkealan reitti, joka vähäkoskisena on kulkukelpoinen. Ulomman Salpausselän eteläpuolisella savivaltaisella alueella järviä ei ole lainkaan, mutta seutu rajoittuu lännessä Kymijokeen.⁷

Keskiajalta lähtien vesistöjen ohella yhteyksiä sekä pitäjän sisällä että ulkomaailmaan edistivät maantiet. Tutkittavalla aikakaudella Valkealan halki kulki harju-
muodostelmia seuraten kaksi suurempaa maantietä. Jo 1400-luvulla käytetty ylinen Viipurin tie jakautui Valkealan kohdalla kahtia: ylempi haara kulki Sisempää Salpausselkää pitkin Selänpäystä Tuohikottiin ja sieltä Lappeenrantaan. Alempi haara ylitti Kymijoen Ruotsulan kohdalla jatkuen Ulompaa Salpausselkää seuraten Haimilan kylän kautta Luumäen Taavettiin.⁸

Maakunnallisesti Karjalaan kuulunut Valkeala sijaitsee Karjalan ja Hämeen risteysalueella eikä Savonkaan raja ole kaukana. Valkealaan kuului 30 kylää, jotka 1800-luvun alkupuolelle asti jakautuivat kahteen eri hallintopitäjään. Kymin kihlakunnan Vehkalahden hallintopitäjään luettiin niistä seuraavat ns. Suur-Valkealan muodostaneet kylät: Anttila, Haimila, Jokela, Karhula, Kourula, Kouvola, Kuivala, Mattila, Miettula, Oravala, Rautjärvi, Ruotsula, Rämälä, Saarento, Selänpää, Skipparila, Toikkala ja Valkeala. Vähä-Valkealaan eli kansanomaisesti Kangasrannaksi kutsuttuun Lappeen kihlakunnan puoleiseen osaan kuuluivat Heikkilä, Hevosoja, Inkerilä, Kinansaari, Kääpälä, Lipiälä, Parola, Pihlajasaari, Pyöriälä, Pyötsiälä, Sorsala ja Tuohikotti. Hallintopitäjien rajat muuttuivat useamman kerran. Muutoksista suurin oli 1560-luvun alussa, jolloin Lappeesta siirrettiin Skipparila, Toikkala, Kourula, Miettula ja Rautjärvi Vehkalahden hallintopitäjään. Näin luoteesta kaakkoon piirretty kihlakuntien raja halkaisi pitäjän kahtia.⁹ Vuonna 1635 tapahtuneen läänijaon uudistamisen jälkeen Valkeala kuului Viipurin ja Savonlinnan läänisiin.¹⁰ Vuonna 1743 alue siirtyi osaksi Venäjää ja Viipurin kuvernementtia.¹¹

Tutkimusta hankaloittaa joidenkin kylien erottautuminen itsenäisiksi varsinkin myöhään. Haimila, Pihlajasaari ja Pyötsiälä erosivat emäkylistään maakirjojen mukaan 1500-luvun parilla viimeisellä vuosikymmenellä. Vielä 1640-luvun alussa yksitaloinen Heikkilä luettiin Tuohikottiin, vajaa kymmentaloinen Jokela Saarentoon ja kaksitaloinen Rämälä Skipparilaan. Vuosisadan puolivälin jälkeen tilanne oli jo vakiintunut, ja siitä lähtien maakirjakylät pysyivät muuttumattomina joitain 1600-luvun lopulla tapahtuneita kylien välisiä tilansirtoja lukuun ottamatta.¹² Kartanoita muodostui alueelle pysyvästi kaksi: toinen Valkealan kylään 1640-luvulla ja

7 Suomenmaa 1923, s. 119–120; Hamari 1990, s. 16.

8 Wallin 1893, s. 59–61; Viertola 1974, s. 42–44; Ylönen 1976, s. 249–251. Maantiet on merkitty karttaan 2.

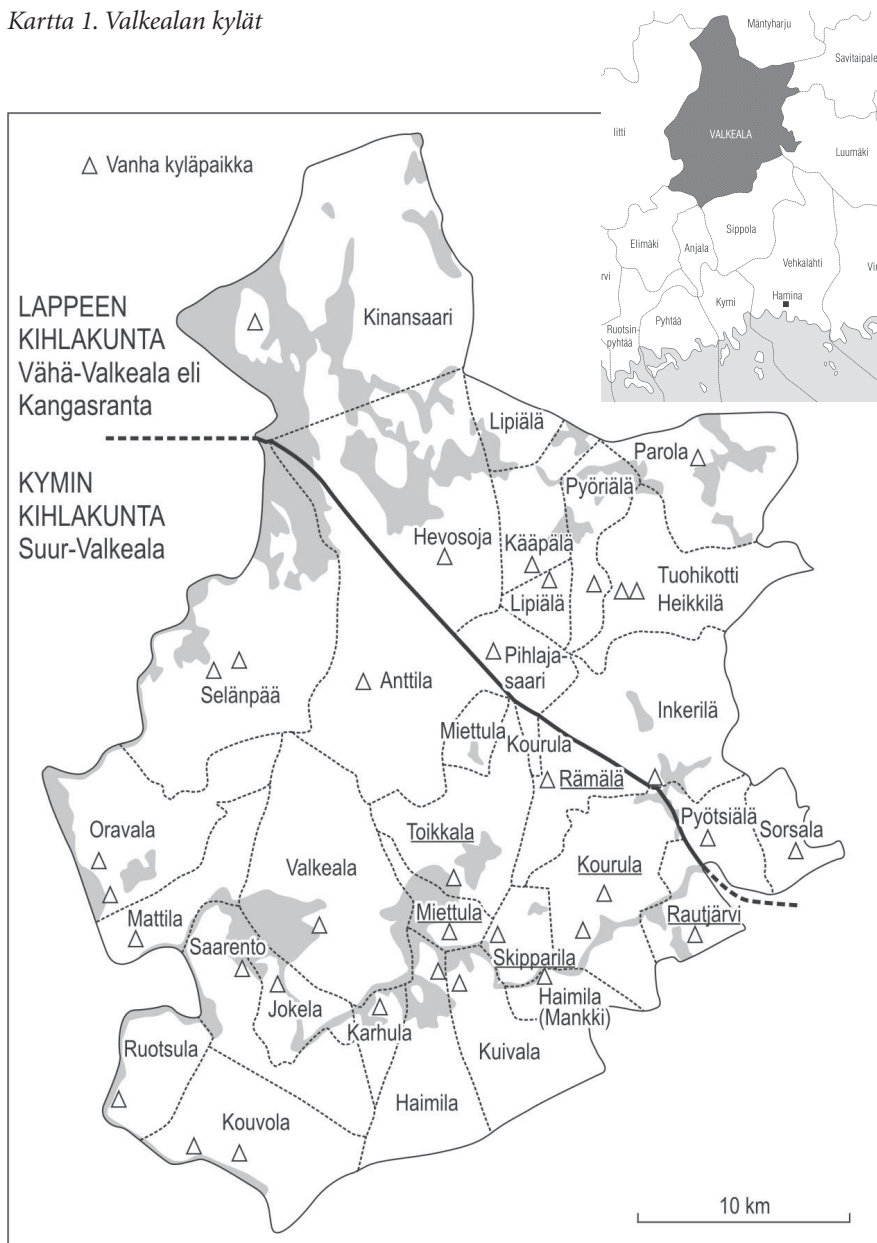
9 Ylönen 1976, s. 141; Oksanen 1995, s. 100–101; kartta 1. Ylösen mainitsema Metsärämälä ei ole itsenäinen maakirjakylä, vaan se on Inkerilän kylään kuulunut Rämän talo. Rämälä oli osa Skipparilaa aina 1600-luvulle asti.

10 Oksanen 1995, s. 101; Suomen historian kartasto 1959, s. 32.

11 Katariina II:n ja Paavali I:n aikana tehtyjen hallintouudistusten myötä Viipurin kuvernementista tuli v. 1784 Viipurin käskynhaltijakunta ja 1796 Suomen kuvernementti. Vuoden 1812 vuoden alusta kuvernementti liitettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan Viipurin lääninä. Oksanen 1995, s. 244.

12 Maakirjat mm. vuosilta 1642 (KA 8567), 1655 (KA 8615) ja 1694 (KA 8710). Tässä tutkimuksessa käytetään 1600-luvun puolivälin jälkeen vakiintunutta kyläjakoa.

Kartta 1. Valkealan kylät

Merkitty kihlakuntaraja vastaa vuoden 1635 jakoa. Karttaan on alleviivattu kylät, jotka v. 1560 siirrettiin Lappeen kihlakunnasta Kymen kihlakuntaan. Lähde: Ylönen 1976, s. 141; Oksanen 1995, s. 100–101.

toinen Oravalaan 1670-luvun alussa. Lisäksi Ruotsulan Aholaan perustettiin säteri vuosisadan puolivälin tienoilla, mutta se peruutettiin reduktiossa 1680-luvun alussa kruunulle, ja siitä tuli ratsutila.¹³

13 Oksanen 1995, s. 43–51. Ahola säilyi säätyläishallinnassa ainakin 1860-luvulle saakka. Piilahti 1995, s. 478–479.

Vanhin Valkealaa koskeva asiakirjamaininta löytyy vuodelta 1365.¹⁴ Pysyvän asutuksen on arvioitu muodostuneen alueelle luultavasti viikinkiajalla (n. 800–1000), kuitenkin viimeistään 1000-luvulla, jolloin asutettiin Oravalan ja mahdollisesti myös Mieltulan ja Kourulan alueet.¹⁵ Nimistöä päätellen ennen vakituista asutusta Valkealan alueella on eräilty sekä idästä että lännestä käsin mm. Lappeelta, Luumäeltä ja Asikkalasta, ja samoilta seuduilta useimmiten tulivat myös alueen asukkaat.¹⁶ Tuorein siitepölyanalyysitutkimus kuitenkin asettaa alueen asuttamisen uuteen valoon, sillä sitä kautta on paljastunut jo noin vuodesta 470 eKr toisen vuosisadan lopulle jKr ulottunut yhtenäinen rukiin ja ohran viljelyjakso Repoveden seudulla pitäjän pohjoisosassa.¹⁷

EKOLOGISET JA LUONNONMAANTIETEELLISET PUITTEET

Ekologisten ja maantieteellisten tekijöiden, kuten maaperän, ilmaston ja vesistöjen vaikutukseen on syvennytty useissa asutushistoriallisissa tutkimuksissa ja paikallis-historioissa varsinkin Itä-Suomen osalta. Tällöin on painotettu uudisasutukseen ja asutuksen varhaisiin vaiheisiin, ja kyseistä lähestymistapaa on harvemmin käytetty asutuksen jatkuvuuden, väestönkehityksen tai elinkeinorakenteen tulkinnassa.¹⁸ Perhehistoriaan ekologis-maantieteellinen ajattelu on suodattanut luonnonresurs-sien vaikutusta tarkastelevan ekotyypiajattelun välityksellä, mutta lähestymistapa on tällöin ollut hyvin ekstensiivinen.¹⁹ Sosiaalisia suhteita luodattaessa ekologis-maantieteelliset seikat on otettu esille joko kontaktien etäisyyttä pohdittaessa tai ne ovat olleet taustatekijöinä selvitettäessä alueen taloudellisen rakenteen vaikutus-ta ihmisten välisessä kanssakäymisessä.²⁰ Maantieteellisten tekijöiden osuuden ja niiden paikallisen vaihtelun heijastumisen kulttuuriin ja sosiaalisiin suhteisiin on huomioinut mm. Börje Hanssen. Hän päättelee jokaisessa kylässä olleen oma paikallinen kulttuurinsa.²¹

Luonnonresurssien vaikutuksen painoarvosta väestönkehityksessä tutkijoiden mielipiteet menevät ristiin. Menneiden vuosisatojen maatalouteen perustuvassa

14 Kepsu 1990, s. 110; Rosén 1926, s. 3–10. Asiakirjassa kuningas Albrekt Mecklenburgilainen tuomitsi palautettavaksi ”oraeva Mattisse aff orewall”-nimiselle miehelle maatilan, joka häneltä oli anastettu.

15 Tolonen 1986, s. 6; Kepsu 1990, s. 278.

16 Kepsu 1990, s. 109–111.

17 Alenius & Saarnisto & Ojala & Lavento 2005, s. 18.

18 Tutkijoista mainittakoon historioitsijat Arvo M. Soininen (Soininen 1961), Veijo Saloheimo (Saloheimo 1971), Jorma Keränen (Keränen 1984), Eljas Orrman (Orrman 1987 ja 1991) ja Ari Sirén (Sirén A 1993) sekä arkeologit Maija Tusa (Tusa 1989) ja Tuija Kirkinen (Kirkinen 1994). Paikallishistorioitsijoista maantieteellisiä seikkoja ovat selvittäneet mm. Jorma Wilmi ja Seppo Suvanto (Wilmi 1988, s. 178; Suvanto 1985, s. 771; Suvanto 1992, s. 240–241).

19 Ekotyypin määrittäminen ks. Löfgren 1976, s. 100. Ekotyypimallin soveltamisesta kansainvälisessä perhetutkimuksessa ks. Mitterauer 1992; Gaunt 1976; Åkerman 1978; Åkerman 1990; Mathieu 2000. Suomalaisista perhehistorioitsijoista ekotyypikäsitteeseen viittaa Beatrice Moring. Moring 1994, s. 16.

20 Ks. Simonson 1999; Hanssen 1977; Bladh 1995.

21 Hanssen 1977.

yhteiskunnassa lähes jokainen sai välittömästi elantonsa maasta, joten riippuvuus-suhde luontoon ja sen tarjoamiin mahdollisuuksiin on ollut suuri. Jorma Keränen toteaa, että mitä tiukemmin ihminen on ollut riippuvainen luonnosta, sitä voimakkaammin luonnonolot ovat säädelleet ihmisen elämänmenoa ja historiaa yleensä.²² Yrjö Kaukiainen mielestä ne lienevät kuitenkin harvemmin olleet ainoita vaikuttaneita tekijöitä, vaan kyseessä on enemmän kulttuurin luomien edellytysten ja luonnon asettamien vaatimusten vuorovaikutus.²³ Ekologiset tekijät eivät näin yleensä vaikuta automaattisesti, vaan usein välillisesti niihin mukautuneiden tai mukautumattomien yhteiskunnallisten ratkaisujen kautta.²⁴ Ester Boserup, kuten pitkälti myös Sven-Erik Åström, taas näkevät väestönkasvun luonnonresursseista riippumattomana tekijänä, joka määrää luonnonvarojen käyttöönoton ja maatalousteknisen kehityksen.²⁵ Useat luonnonolojen vaikutusta puntaroineet tutkijat ovat pitäneet maaperää ratkaisevimpana tekijänä asutuksen sijoittumiselle. Eljas Orrman on osoittanut maaperän soveltuvuuden viljelykseen olleen keskeinen tekijä asutuksen leviämiseksi.²⁶ Reijo Solantie taas korostaa ilmaston ratkaisevaa vaikutusta prosessissa muiden ympäristöllisten tekijöiden ollessa sivuseikkoja.²⁷

Tässä luvussa perehdytään aluksi Valkealassa vallinneisiin luonnonoloihin ja niiden tarjoamiin resursseihin. Sen jälkeen tarkastelen alueen kulttuurisia rakenteita ja niiden yhteyttä luonnonvaroihin.

LUONNONMAISEMA-ALUEET

Piirteiltään moni-ilmeistä Valkealaa koskevia luonnonmaantieteellisiä ja maisemallisia jaotteluja on tehty useita, ja ne poikkeavat hieman toisistaan. Yhteistä niille kuitenkin on Valkealan seudun jakautuminen moneen toisistaan erottuvaan vyöhykkeeseen. Lähtökohtina nyt esitettävälle jaolle ovat Risto Hamarin ja Väinö Vaaran yksityiskohtaisemmat kuvaukset Valkealan luonnonmaisemasta.²⁸

Tunnusomaisinta Valkealan luonnolle ovat harjumuodostelmat. Alueen läpi länsi-itäsuuntaisesti kulkevien Sisemmän ja Ulomman Salpausselän seudulle sijoittuu lisäksi useampia pienempiä harjujaksoja. Harjumuodostelmista johtuen Valkealasta löytyy erilaisia maisematyyppejä, jotka voidaan jakaa kolmeen vyöhykkeeseen. Vyöhykkeistä eteläisin eli ns. lounainen seutu (ks. kartta 2, vyöhyke I) liittyy välittömästi Sippolan puolelle jatkuvaan eteläisemmän Kymenlaakson savitasanko-seutuun. Siihen kuuluvat Kouvolan ja Ruotsulan kylien lisäksi eteläiset osat Saa-

22 Keränen 1989, s. 219.

23 Kaukiainen 1980, s. 44.

24 Kaukiainen 1980, s. 17.

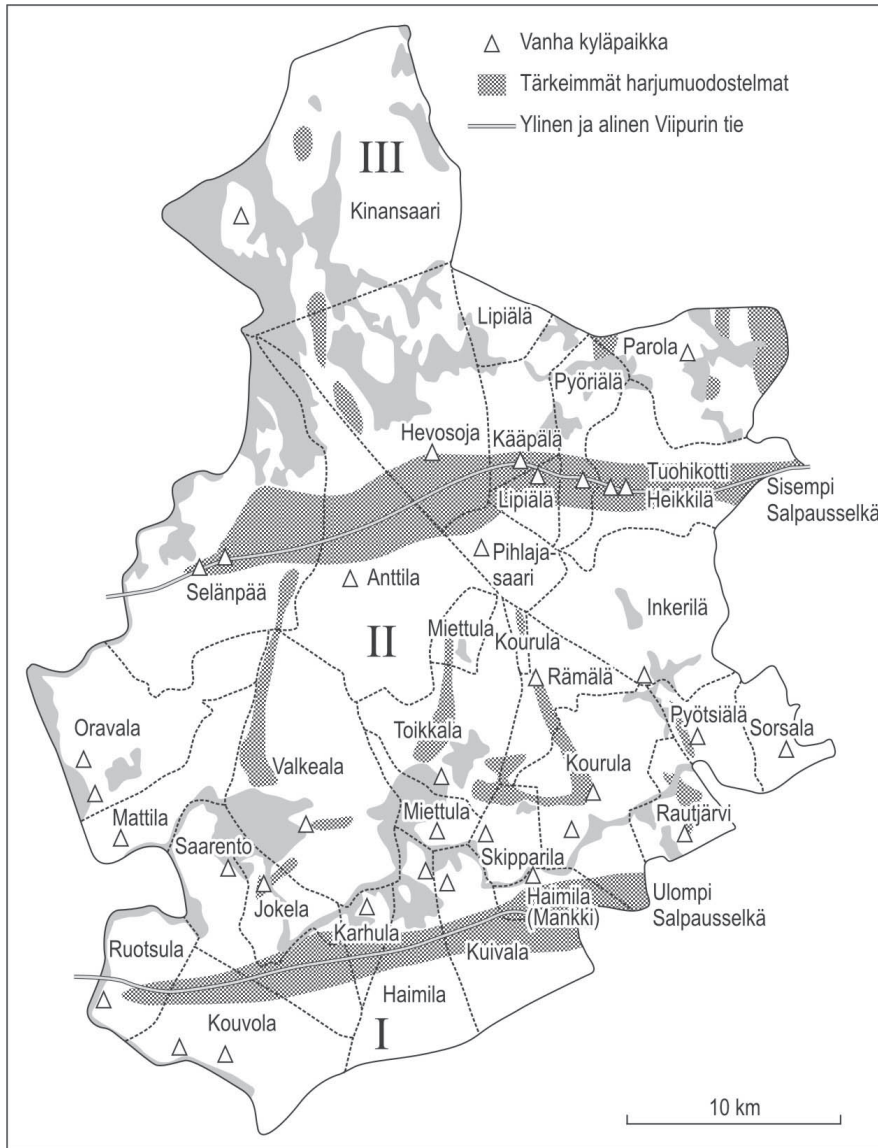
25 Boserup 1973; Åström S-E 1978b.

26 Orrman 1991, s. 18.

27 Solantie 1988, s. 3. Ilmaston merkityksen tärkeimpänä luonnonoloihin vaikuttavana tekijänä mainitsee Jorma Keränen. Keränen 1989, s. 219. Maaperän vaikutuksen yliarvioinnista ks. Tusa 1989, s. 30.

28 VKA Opettaja Väinö Vaaran Valkeala-aiheiset käsikirjoitukset, kansio A 1 s. 10; Hamari 1987, s. 149–153; Granö 1951b, s. 378–381; Alalampi 1993, s. 49, 62, 64–65; Kymenlaakson seutukaavaliitto 1978, s. 5; Kymenlaakson seutukaavaliitto 1992, s. 7–8.

Kartta 2. Valkealan luonnonmaisema-alueet

Lähde: VKA Opettaja Väinö Vaaran Valkeala-aiheiset käsikirjoitukset, kansio A 1 s. 10; Hamari 1987, s. 149–153; Kontturi & Lyytikäinen 1985 liite 1.

rennosta, Karhulasta, Haimilasta ja Kuivalasta. Savikoiden lisäksi alueella sijaitsevat myös Valkealan suurimmat yhtenäiset suomaastot. Siellä täällä maisemasta pistävät esiin kalliojyrkänteet. Salpausselkien välinen noin 20 kilometrin levyinen kaistale (vyöhyke II) on maastoltaan vaihtelevaa mäntymetsävaltaista seutua. Itäiset ja koilliset seudut ovat länttä kohden viettävää ylänköä. Täällä sijaitsee Torasjoki ja sen vesistöön liittyvät useat järvet, jotka muodostavat Valkealan reitin. Vyöhykkeelle sijoittuu myös valtaosa asutuksesta, joka on tiheintä Kymijokeen rajoittuvassa länsi-

osassa. Järvialue (III) eli Sisemmän Salpausselän pohjoispuolinen, Mäntyharjuun rajoittuva niemeke muodostaa pohjoisimman vyöhykkeen. Järvi-Suomen etelä-laidalla sijaitseva seutu koostuu ylävästä moreenimaasta karurantaesine järvineen ja soineen, ja se on verrattavissa maisemallisesti Etelä-Savoon. Tällä harvaan asutulla alueella sijaitsevat Valkealan korkeimmat kohdat: jotkut Kinansaaren kylän kukkulat saavuttavat 150 metrin korkeuskäyrän.²⁹

LUONNONMAANTIETEELLISET TEKIJÄT

*Maaperä, sää ja paikallisilmasto*³⁰

Maalajien esiintyminen vaihtelee runsaasti Valkealan eri osissa ja kylittäinkin. Maisemallisesti Valkealan erillisiin vyöhykkeisiin jakavat Salpausselät toimivat pitkälti myös maaperällisinä jakajina hienojakoisten aineiden, hiedan, hiesun ja saven esiintyessä lähes pelkästään niiden eteläpuolella. Salpausselkien pohjoispuolisten alueiden ja itäisen Valkealan maaperää dominoivat karkeammat maalajit moreeni ja sora.³¹ Maalajien vaihtelevuus on suurinta Salpausselkien välisellä alueella.³²

Maalajin viljelykelpoisuus perustuu kallioperän lisäksi maaperän muokattuuteen, ilmavuuteen, kykyyn pidättää kosteutta ja ravinteita sekä lämmönsitomiskykyyn. Maaperän viljeltävyyteen ja sen tuottavuuteen vaikuttaa myös maan multavuus eli eloperäisen aineen määrä, ja oliko maaperä jääkauden sulamisvesien huuhtelemaa ns. vedenkoskemaa eli subakvaattista vai vedenkoskematonta eli supra-akvaattista.³³ Korkeimman jääkauden jälkeisen vedenpinnan yläpuolelle jääneillä supra-akvaattisilla alueilla on säilynyt kasvillisuudelle tärkeä ravinteikas hienojakoinen aines, joka on huuhtoutunut pois korkeimman rannan alapuolisilta rinteiltä ja mäiltä.³⁴ Oleellisina etenkin Itä-Suomen asutuksen leviämässä pidetyt supra-akvaattiset alueet keskittyvät Itä- ja Pohjois-Valkealaan. Ne sijaitsevat pääosin seuduilla, jotka olivat asumattomia tutkittavalla ajanjaksolla. Joissakin kylissä, esim. Inkerilässä, niillä lienee ollut merkitystä kaskialueina.³⁵

Suuressa osassa tutkimusaluetta, kuten koko Suomessa, irtaimista maalajeista yleisin on moreeni.³⁶ Sen ongelmaksi nousee usein kivisyys, mikä tekee siitä vai-

29 VKA Opettaja Väinö Vaaran Valkeala-aiheet käsikirjoitukset, kansio A 1 s. 10; Suomenmaa 1923, s. 116–117; Vaara 1970, s. 39; Taarna 1978, s. 371; Hamari 1987, s. 149–153; Kepsu 1990, s. 129.

30 Valkealan maaperästä, sen viljeltävyydestä ja paikallisilmastosta seikkaperäisemmin ks. Piilahti 1999, s. 31–40.

31 Heinonen R 1967, s. 39–40; Suomenmaa 1923, s. 117–118.

32 Maaperäkartat.

33 Heinonen R 1967, s. 50–62; Keränen 1984, s. 128.

34 Keränen 1984, s. 128; Kirkinen 1994, s. 62. Viimeaikaisessa tutkimuksessa on esitetty arvelu, että supra-akvaattisten alueiden paremmat kasvutekijät subakvaattisiin alueisiin verrattuna perustuvat enemmänkin hienojakoisen aineksen parempaan veden- ja ravinnepidätyskykyyn kuin itse maan ravinteikkuuteen.

35 Esim. Inkerilän Korjan tilan läheiset maat sijaitsivat huuhtoutumattomalla alueella. Valkealassa jääkauden jälkeinen ylin ranta sijoittui 110–115 metrin korkeudelle nykyisestä merenpinnasta. Maaperäkarta 3131 03.

36 Ohut kerros moreenia saattaa löytyä myös karttaan merkityiltä kalliopaljastumilta. Moreenilla tarkoitetaan on mannerjään kuljettamien kivien, soran, hiekan, hiesun ja saven sekaista maalajikerrostumaa. Haavisto 1983, s. 35; Heinonen R 1967, s. 50.

keammin muokattavan. Arvo M. Soinisen mukaan kaskiviljely menestyy hyvin etenkin supra-akvaattisilla moreeneilla.³⁷ Viljelyskelpoisia moreenimaita on eniten Salpausselkien välisen alueen mäki- ja kumparemailla. Jonkin verran kaskeamiseen soveltuvaa moreenia löytyy myös Sisemmän Salpausselän pohjoispuolelta Tuohikotista ja Parolasta sekä pitäjän länsiosasta Oravalasta ja Mattilasta.³⁸

Hienojakoisemmista maalajikkeista runsaimmin Valkealan maaperässä on savea, jota löytyy vain subakvaattisilta alueilta. Hedelmällinen saviaines on muokattavuudeltaan ongelmallinen maalaji. Useilla alueilla Suomessa savikkoja ei pystytty ottamaan viljelyyn niiden kovuuden takia ennen keskiajan loppupuolta, koska aurat eivät olleet tarpeeksi kehittyneitä jäykän muokkauserroksen työstämiseen.³⁹ Savikot keskittyvät Valkealassa pitäjän länsiosiin harjujen eteläpuolisille alavammille maille ja tasangoille sekä Kymijoen varrella sijaitseviin kyliin. Valtaosan pinta-alasta ne kattavat Kouvolassa ja Oravalassa. Runsaasti savea löytyy myös Salpausselkien välisellä alueella Ruotsulasta Miettulaan. Itä- ja Pohjois-Valkealassa savea esiintyy lähinnä vain järvien läheisyydessä.⁴⁰ Vaikeammin työstettäviä aitosavia esiintyy paikoitellen läntisessä Valkealassa aina Toikkalaan saakka.⁴¹

Hiekka ja sora maalajeina ovat keskittyneet lähinnä Salpausselkiin ja pienempiin harjumuodostelmiin, joiden kiviaines on harjusoraa eli someroa.⁴² Helposti vettä läpäisevänä hiekkamaa on viljelykelpoista, mutta sen ravinnemäärä on yleensä vähäinen, ja se vaatii voimakasta karjataloutta edellyttävää lannoitusta.⁴³ Maanviljelykseen soveltuvat usein hyvin myös hietamaat, sillä hienohietaiset maat pitävät yleensä hyvin ravinteita.⁴⁴ Hietamaat sijaitsevat melkein kokonaan Salpausselkien välisessä Länsi-Valkealassa, missä niitä on runsaimmin vesistöjen läheisyydessä Valkealan, Karhulan ja Toikkalan välisellä alueella.⁴⁵ Hiesumaita pidetään nykyisin heikoimpina viljelymaina liettyvyytensä takia.⁴⁶ Niitä löytyy eniten keskisestä Valkealasta, Toikkalan ja Valkealan kylistä.

Soiden käyttö niittyinä on jo vanhaa, ja suoviljelyä on Valkealassa harjoitettu ainakin 1600-luvun alkupuolelta lähtien etupäässä Suur-Valkealan puoleisissa kylissä.⁴⁷ Soita löytyy Valkealan kaikista osista. Niistä suurimmat sijaitsevat kummankin Salpausselän eteläpuolella etenkin laakeilla savimailla, kun taas pohjoisosien suot ovat tavallisesti pienialaisia.⁴⁸ Viljelyllisesti suotuisimpia suotyyppisiä, runsas-

37 Soininen 1974, s. 58.

38 Mäkimaiden soveltumattomuutta viljelykseen todistavat isojakoasiakirjat, joissa ne useimmin luokiteltiin jouto- kuin kaskimaaksi. Ks. esim. Kouvolan osalta KA MH Uudistukset Valkeala, mf SN 1962 25/1953/12g.

39 Orrman 1991, s. 4–5.

40 Maaperäkartat; Sederholm 1893, s. 38.

41 Esim. maaperäkartan 3113 12 (Toikkala) selitys.

42 Hamari 1990, s. 16.

43 Urvas & Haavisto 1983, s. 50; Kurki 1972, s. 26; Heinonen R 1967, s. 50.

44 Kurki 1972, s. 27; Heinonen R 1967, s. 51, 54–55; Urvas & Haavisto 1983, s. 50. Hikeyyden aiheuttaa maalajin hyvä vedenpidätyskyky ja veden nopea kapillaarinen nousu.

45 Maaperäkartat. Missä päin Valkealaa hietamaita sijaitsee, onkin jo ongelmallisempaa saada selville eri mittakaavaan laadittujen karttojen maalajiryhmittelyjen erilaisuudesta johtuen.

46 Kurki 1972, s. 29; Urvas & Haavisto 1983, s. 50; Heinonen R 1967, s. 52; Maaperäkartat.

47 Vrt. s. 63 alaviite 96.

48 Hamari 1990, s. 28–29; Suomenmaa 1923, s. 118.

ravinteisia ja -kalkkisia letto- ja korpisoita, löytyy Salpausselkien etelärinteiden tyivistä.⁴⁹

Tarkempia tietoja säästä on saatavissa vasta runsaan sadan vuoden ajalta, joten 1600- ja 1700-luvulla tapahtuneita säätilan muutoksia ei voida täsmällisesti selvittää. Tiedot varhaisemmista ajanjaksoista pohjautuvat puiden vuosilustoista tehtyihin dendrokronologisiin tutkimuksiin ja katovuosista kertoviin historiallisiin lähteisiin, esimerkiksi rahvaanvalituksiin, erilaisiin viranomaisten veroselityksiin ja tuomiokirjoihin.⁵⁰ Tutkittava ajanjakso osui kylmimmälle jääkauden jälkeiselle ilmastojaksolle, ns. pikkujääkaudelle, joka vallitsi 1500-luvulta aina 1800-luvun puoliväliin saakka.⁵¹ Aikakaudelle olivat tyypillisiä toinen toistaan seuranneet katovuodet, jotka jo yksittäisinäkin saattoivat koitua kohtalokkaiksi toimeentulon minimirajoilla eläneelle väestön valtaosalle.⁵² Katoja ilmeni tiheimmin 1600- ja 1700-luvuilla, joista edellisellä 33 ja jälkimmäisellä 30 voidaan laskea katovuosiksi. Useamman vuoden katojaksoja ajoittui 1630-, 1650-, 1670- ja 1690-luvuille sekä 1700-luvun alkuun ja 1750-luvulle. Yksittäisistä vuosista tuhoisimpina mainitaan mm. 1601 (suuri hallavuosi eli olkivuosi) ja 1669 (Laurin hallavuosi). 1600-luvun kehitys kilpistyi 1690-luvun jälkipuolen väestökatastrofiin, jolloin maamme väestön arvioidaan huppenneen reilulla neljänneksellä.⁵³

Ilmastollisista tekijöistä viljelykasvien satoja heikensi useimmin 1600-luvulla, kuten myöhemminkin, halla. Suurimmat vahingot aiheuttavat loppukesän hallat, mikäli vilja ei ole vielä tuleentunut.⁵⁴ Muutamina 1600-luvun vuosina vitsauksena toimi pitkäaikainen pouta. Kuivuus mainittiin syynä kaskimetsien tuhoon Pohjois-Valkealassa kesällä 1726.⁵⁵ Sateet taas tuhosivat sadon useina peräkkäisinä vuosina 1670-luvulla ja 1700-luvun alussa.⁵⁶ Hallan vaara on suurin alavilla mailla, koska lämpötilan laskemisen seurauksena kylmä ilma valuu alavampiin maastokohtiin. Hallaisuuteen vaikuttaa myös alueen vesiperäisyys, sillä kosteilla alueilla halla on vaivana useammin kuin kuivilla harju- ja moreenimailla. Vesistön läheisyys puoles-

49 Heinonen R 1967, s. 57; Hamari 1990, s. 29.

50 Vrt. Keränen 1989, s. 220, 224.

51 Esim. Jutikkala 1987, s. 61. Matleena Tornberg on päätenyt ajatukseen, että Lounais-Suomessa pikkujääkausi olisi päätenyt jo vuosina 1700–1710. Tornberg 1989, s. 71.

52 Muroma 1991, s. 13.

53 Melander & Melander 1924, s. 352–357; Tornberg 1989, s. 62–70; Muroma 1991, s. 180; Koskimies 1960, s. 640–644. Pikku jääkauden luonne on viime aikaisessa tutkimuksessa kyseenalaistettu. Historiallisessa klimatologiassa on noussut keskeiseksi kysymykseksi, oliko pikku jääkauden oleellinen tunnusmerkki säiden suurempi vaihtelevuus lämpimämpiin ilmastokausiin verrattuna. Vrt. Tornberg 1989. Tuomiokirjat kertovat katojen vaivanneen valkealalaisia isonvihan jälkeen ainakin v. 1724 ja useampana vuonna 1730-luvun jälkipuolella. Esim. KA Valkealan syyskäräjät 6.–9.11.1724, ii 33:186v ja Valkealan talvikäräjät 14.–21.1.1741, ii 50:21v–22.

54 Pessi 1967, s. 27, 32–33. Tuomiokirjat antavat viitteitä Valkealaa ja lähiseutuja kohdanneista halloista ainakin vuodelta 1669. KA Vehkalahden, Valkealan ja Kymin syyskäräjät 2.–4.9.1669, ii 2:207v.

55 Ks. KA Savitaipaleen, Suomenniemen, osan Valkealaa ja Mäntyharjua syyskäräjät 12.etc.10.1726, ii 35:794–797.

56 Melander & Melander 1924, s. 352–353. Vuonna 1633 vaivasivat Vähä-Valkealaa kylmyys ja raaket. KA 6133:177. Melanderin mainitsemat katojen syyt eivät aina päde koko maahan. Tästä esimerkkinä mainittakoon, että kesinä 1703 ja 1704 Valkealaa vaivasi kuivuus, kun taas Melanderin mukaan sateet aiheuttivat vuosien 1704–1708 kadon. Vrt. esim. KA Luumäen, Valkealan ja Mäntyharjun syyskäräjät 14.10.1704, ii 26:368 ja Valkealan syyskäräjät 9.10.1705, ii 27:478.

taan estää hallaa.⁵⁷ Soiden läheinen sijainti ei välttämättä vaikuttanut maanviljelyn mahdollisuuksia heikentävästi, sillä vesistöjen lailla myös laaja vetinen suo oli hallantorjuja.⁵⁸ Hamarin mukaan Valkealassa hallaisena alueena voi pitää Salpausselkien välistä seutua, jossa ennen ojituksen tehostumista varsinkin aikaisin keväällä esiintyviä halloja on tehostanut soiden viileys.⁵⁹ Lisäksi kasvillisuuskerroksen ilmastoltaan eli mikroilmastoltaan suotuisimmat alueet, kuten harjujen rinteet ja mäkien laet, eivät useinkaan olleet maaperältään edullisimpia, mikä esti – tai ainakin haittasi – niiden viljelemistä.⁶⁰

Pohdittaessa ilmaston vaikutusta on huomioitava, että Valkeala on pinta-alaltaan niin suuri pitäjä, että ilmastossa on todettavissa selviä eroja alueen pohjois- ja eteläosien välillä. Ilmaston vaihtelun ja varsinkin hallan aiheuttamat vahingot saattavat olla paikallisia eivätkä ne näin kosketa koko pitäjää, vaan pelkästään yksittäisiä kyliä tai talollisia.⁶¹ Joissain Valkealan osissa paikallisilmaston vaikutus alueen elinkelpoisuuteen on selvä. Maaston muodon vaikutuksen mikroilmastoon voi havaita mm. Saarennossa, missä Lappalanjärven ja kylän välissä sijaitseva mäki on suojellut seutua tuulelta ja hallalta.⁶² Autiona 1500-luvun lopulta aina 1700-luvun puoliväliin asti olleen Anttilan Kansikkaan seudun maaperä oli viljelykselle otollista savea ja hienoa hietaa. Pitkän katkoksen asutuksessa aiheutti laajojen suoalueiden edesauttama runsas hallaisuus, joka vaivasi aluetta vielä 1800-luvun alkupuolella.⁶³ Luonnonolot vaikuttivat elinmahdollisuuksiin myös Kääpälässä Pohjois-Valkealassa, jonka alkuaan Luulahden rannalla sijainnut asutus sanotaan siirretyin etelämmäksi ja ylemmäksi Salpausselän kankaalle hallan takia.⁶⁴

Edellä on selvitetty paikallisilmastoa lähinnä maanviljelyn näkökulmasta. Ilmastonmuutokset eivät vaikuttaneet pelkästään kasvinviljelyyn, vaan välitöntä haittaa koitui karjanhoidollekin. Pitkä poutakausi pienensi heinäsaatoja, ja runsaslukuiset kylmät talvet pidensivät karjan sisälläpitoaikaa, joten lehmien maidon- ja lannantuotantokyky heikkeni.⁶⁵ Kuivuuden vallitessa riski metsävaroja vähentäneisiin metsäpaloihin kasvoi.⁶⁶

57 Keränen 1984, s. 134.

58 Keränen 1984, s. 135. Tästä ilmiöstä lienee ilmeisesti hyötynyt Pihlajasaaren kylä, joka peltoineen sijaitsee runsaiden soiden ympäröimällä korkealla kumpareella. Siellä 1800-luvulla osaa peltoja tosin vaivasi halla, mutta hallaisuus näytti olleen alankomaiden syrjäisempien uudispeltojen ongelma. Kepsu 1990, s. 327; KA MH Uudistukset Valkeala, mf SN 1962 25/1949/4d.

59 Hamari 1990, s. 21. Hamarin tulkintaa ei voi yleistää koko Valkealaa koskevaksi, sillä halloista eivät näy kärsineen varsinkaan Keski- ja Pohjois-Valkealan runsasvesistöiset seudut. KA MH Uudistukset Valkeala, isojakoaasiakirjojen jyvitys- ja luokitteluluettelot, mf-sarja SN 1962.

60 Hamari 1990, s. 21–22.

61 Hamari 1990, s. 18; Keränen 1989, s. 219.

62 Kepsu 1990, s. 350.

63 Kepsu 1990, s. 237–238; Piilahti 1995, s. 339; KA MH Uudistukset Valkeala, mf SN 1962 25/1950/18c; Maaperäkartta 3113 12.

64 VKA Opettaja Väinö Vaaran Valkeala-aiheiset käsikirjoitukset, kansio C 3; vrt. Kepsu 1990, s. 297–298. Vaara ei mainitse mitään Kääpälän kylän siirtymisen ajoituksesta. Se on kuitenkin tapahtunut ennen 1800-luvun alkua, jolloin kylä sijaitsi nykyisellä paikallaan.

65 Muroma 1991, s. 14.

66 Valkealan ja Luumäen rajalla kesällä 1704 riehuneet kaskipalot tuhosivat metsää useamman kylän alueelta. Syypääksi todettiin inkeriläläinen Samuli Simonpoika Korja, joka selitti tulen karkaamisen johtuneen kuivuudesta. Vrt. KA Luumäen, Valkealan ja Mäntyharjun syyskäräjät 14.10.1704, ii 26:368 ja Valkealan syyskäräjät 9.10.1705, ii 27:478.

Muut luonnonresurssit

Toimeentulon tärkeänä osatekijänä toimi metsä, jonka laatu ja runsaus vaikuttivat elinkeinovalintoihin. Metsä tarjosi mahdollisuuden kaskeamiseen, metsästykseseen ja tervanpolttoon, ja sieltä saatiin rakennus- ja polttopuut. Valkealassa vallitseva metsätyyppi pinnanmuodosta ja maaperästä johtuen on mäntyvaltainen kuiva kangasmetsä, joka kehittyi etenkin moreeni- ja harjumaille.⁶⁷ Kangasmetsä ei niukan kasvillisuutensa takia ole kovinkaan otollista kaskiviljelyyn. Kaskeamiseen soveliaimmat aluskasvillisuudeltaan rehevät tuoreet kangasmetsät ja savipohjaiset kuusikot keskittyvät alueen länsi- ja eteläosiin.⁶⁸ Muita metsätyyppejä rehevempiä ja uusiutumisaikaltaan lyhyempiä lehtoja ei Valkealassa liene ollut runsaasti, vaikka alueen maaperä, sijainti ja vesistöt ovat suotuisia niiden syntymiselle. Ainakin laajimmat ja rehevimät lehdot lienee raivattu pelloksi.⁶⁹

Kaskiviljely muuttaa huomattavasti metsien rakennetta ja vaikuttaa myös jossain määrin maan viljavuuteen. Sen vaikutuksen voi havaita parhaiten lehtimetsissä. Hoitamattomalle kaskimaalle kehittyi aluksi lehtipuumetsikkö, joka muuttuu yleensä mäntyä tai kuusta kasvavaksi sekametsäksi ja lopulta havumetsäksi. Tällaisia myöhäisen, 1800- ja 1900-lukujen vaihteen tienoille sijoittuvan, kaskikulttuurin aikaan saamia lienevät Pohjois-Valkealan koivuvaltaiset lehtimetsät.⁷⁰

Karjatalouden onnistumisen kannalta olennaiseen asemaan asettuvat niityt. Luonnonniittyjä syntyy usein kosteille maille: järvien rannoille, jokien ja purojen reunamille sekä alaville kosteikoille.⁷¹ Niittyjen runsaudessa tulee jälleen kerran esille suuria pitäjän sisäisiä eroja. Laajemmat niityt sijaitsivat Länsi-Valkealassa, jossa maaston tasaisuus edisti niitynmuodostusta. Poikkeuksellisen runsaat niityvarat Haimilan kylässä mahdollistivat niityn vuokrauksen naapurikyläläisille 1680-luvulla.⁷² Jonkinlaisen niityreservin olemassaoloon viittaavia niityvuokrausjuttuja käsiteltiin 1600-luvun jälkipuolella useissa Valkealan kylissä, mm. Inkerilässä, Valkealan kylässä, Oravalassa ja Anttilassa. Korkeuseroiltaan vaihtelevammassa alueen itä- ja pohjoisosassa niityt olivat usein pienialaisia ja hajanaisia, mutta luonnonniittyjen puutteeseen auttoivat hyvinä laidunmaina tunnetut kaskiahot.⁷³

67 Hamari 1990, s. 26; Sederholm 1893, s. 12; Peruskartta 3131 06:n karttaselitys. Männen osuus Itä-Valkealan metsissä on 55–65%. Vastaavanlaisia laskelmia ei sisälly Länsi- tai Pohjois-Valkealaa käsitteleviin karttalehtiin.

68 Hamari 1990, s. 27–28; Soininen 1974, s. 62–63. Orrmanin mukaan kaskiviljelyn menestymiseen vaikuttaa kasvillisuus, joka on riippuvainen maaperän koostumuksesta. Orrman 1991, s. 6. Kuusen soveltuminen kaskettavaksi johtuu siitä, että se palaa paremmin ja kuivaa pyälletynä nopeammin kuin mänty ja tuottaa runsaasti tuhkaa.

69 Hamari 1990, s. 27. Valkeala ei kuulu itäisimmillään Heinolaan asti ulottuvaan Etelä-Suomen lehtokeskukseen. Komiteanmietintö 1988:16, s. 22.

70 Soininen 1961, s. 145; Hamari 1990, s. 26–27; esim. peruskartta 3114 08.

71 Soininen 1974, s. 151.

72 Haimilalaisten niittyjen runsaudesta ks. KA Elimäen ja Valkealan talvikäräjät 21.–23.2.1688, ii 6:3–13; Vaara 1970, s. 47.

73 Esim. Inkerilä 1662 (KA Lappeen alisen kihlakunnan talvikäräjät 6.–2.1662, KA jj 9:35), Valkealan kylä (KA Valkealan kesäkäräjät 23.5.1703, ii 25:115), Oravala (KA Valkealan talvikäräjät 18.1.1704, ii 26:73–76) ja Anttila (KA Valkealan kesäkäräjät 22.6.1722, ii 30:123v–124).

Laajamittaisen tervanpolton arvioidaan vaikuttaneen alueen metsien tilaan 1500-luvulta alkaen.⁷⁴ Parhaat tervapuut eli nuoret männyt kasvoivat kuivilla hiekkakankailla, jotka eivät soveltuneet kovinkaan hyvin kaskettavaksi ja vielä vähemmän pelloksi.⁷⁵ Näin ainakaan harvemmin asutuilla seuduilla intressiristiriitoja kaskitalouden ja tervanpolton välille ei vielä 1600-luvulla syntynyt, koska elinkeinojen raaka-ainetarpeet eivät olleet suoraan yhteneväiset.

Runsaajärvisessä Valkealassa oli ilmeisen otolliset mahdollisuudet kalastukseen, joka auttoi leventämään leipää etenkin kadon kohdatessa. Lappalanjärvestä nousi 1720-luvulla kotitarpeiksi haukia, ahvenia, ankeriaita ja särkiä.⁷⁶ Hyvä kalavesi oli Selänpään kylässä sijaitseva Saanjärvi, jonka muikkujen sanottiin 1800-luvun puolivälissä olleen sillin kokoisia.⁷⁷ Tutkimusajanjaksolla metsänriistaa lienee ollut runsaasti, vaikka metsän hyödyntämisintensiteetin kasvamisen ja asutuksen lisääntymisen voisi arvella heikentäneen riistaeläinkantaa etenkin 1600-luvun jälkipuolella.⁷⁸

Ilmeisesti lähinnä kotitarvekäsityössä hyödynnetyn järvimalmin esiintymiseen viittaa pitäjän kaakkoisosassa sijaitsevan Rautjärven nimi. Rautamalmia löytyi 1850-luvun alussa ainakin Rautojanluhdalta Selänpäässä.⁷⁹

VALKEALA – KULTTUURIEN KOHTAUSPAIKKA

Luonnonolojen vaihtelevuuden ja resurssien monipuolisuuden ohella Valkealalle on leimallista kulttuurinen kirjavuus. Kulttuurin vaihtelevuudelle loivat pohjan eri suunnilta ja kulttuuripiireistä, etupäässä Hämeestä ja Karjalasta, saapuneet alueen asuttajat. Tässä tutkimuksessa Valkealaa hahmotetaan kulttuurisesti lähinnä asutushistorian ja esineellisen kulttuurin valossa. Tärkeimmän aineiston asutuksen tarkemman alkuperän hahmottelussa muodostaa nimistö. Pelkästään nimistön pohjalle asutuksen kokonaiskuvaa ei kuitenkaan voi rakentaa, vaan tukea on saata-va myös paleoekologiasta, arkeologiasta, asiakirja-aineistosta, etnologisista havainnoista ja suullisesta perinteestä.⁸⁰

Alue voidaan jakaa kahteen asutushistorialliseen vyöhykkeeseen: läntiseen Valkealan Hämeeseen ja itäiseen Valkealan Karjalaan. Nämä kartassa 3 kuvatut vyöhykkeet muovautuivat 1500-luvulla päättyneen asuttamiskauden loppuun mennessä.⁸¹ Hämeestä saapunut asutus oli peräisin ilmeisesti suurimmalta osalta Suur-Hollolasta. Karjalaiset asuttajat tulivat Suur-Lappeelta, mm. Luumäeltä ja Savitai-

74 Kontturi & Lyytikäinen 1985, s. 37. Terva mainittiin veroparsselina Kymenkartanon läänissä jo 1500-luvun lopulla. Tawaststjerna 1904, s. 114.

75 Soininen 1974, s. 257; Vaara 1970, s. 54.

76 SKrA Kriskollegii arkiv, Husesynsinstrument, E V supplement, n:o 1.

77 Muroma 1991, s. 23; Allmogens 1856 liitteet.

78 Vaara 1970, s. 53.

79 Kaukiainen 1980, s. 93; Allmogens 1856 liitteet.

80 Nissilä 1968, s. 55, 69–70; Kepsu 1990, s. 92–95, 142.

81 Kepsu 1990, s. 235–236. Nimistön erilaisista luokitteluperusteista ks. Kepsu 1990, s. 229–231.

Hämäläisten ja karjalaisten välisen rajan varhaisemmasta tutkimuksesta ks. Rosén 1926 ja Vaara 1939.

Kartta 3. Valkealan asutushistoriallinen vyöhykejako

Lähde: Kepsu 1990, s. 235.

paleelta. Hämäläisvaikutus on voimakkainta lounaisissa kylissä, kun taas intensiivisin karjalaisvaikutus sijoittuu pitäjän kaakkoiskulmalle Kuivalaan, Rautjärvelle ja Sorsalaan. Hämäläiskarjalaisen seka-asutuksen kyliksi voidaan luonnehtia keskisiä ja luoteisia seutuja: karjalaiseen vyöhykkeeseen luettavia Miettulaa, Toikkalaa ja Skipparilaa sekä Valkealan Hämeeseen kuuluneita Selänpäätä ja Anttilaa. Selkeimmillään asutusvyöhykkeiden raja on Haimilan ja Kuivalan välillä pitäjän etelälai-

dalla.⁸² Nimistön perusteella on havaittavissa lisäksi ohut ja varsin nuori kerros savolaisuutta, joka lienee lähtöisin Mäntyharjulta sekä mahdollisesti myös Mikkelin seuduilta. Eräilykauden jälkeinen savolaisvaikutus näkyy suuremmassa määrin vain Kinansaareissa ja Inkerilässä.⁸³ Vähäisessä määrin asujaimistoon ovat sekoittuneet etelästä päin rannikolta tulleet ruotsalaiset ja alasaksalaiset.⁸⁴

Kielellisesti Valkealan alue luetaan kokonaisuudessaan kaakkoishämäläisiin murteisiin rajanaapureinaan savolais- ja karjalaismurteet. Murreryhmän sisällä Valkeala osoittautuu karjalaisvaikutteisimmaksi alueeksi. Murteessa löytyy jonkin verran alueen sisäisiä eroja; itäisiä aineksia näkyy ilmeisesti pohjoisessa ja koillisessa Kinansaaren, Kääpälän, Pyöriälän ja Tuohikotin kylien kielessä.⁸⁵

Asutusmuotoina esiintyvät sekä länsisuomalaiselle kulttuuripiirille tyypilliset ryhmäkylät ja jokivarsikylät että Itä-Suomelle ominainen mäille ja vaaroille sijoitettava haja-asutus.⁸⁶ Alueen halki kulkeekin mäki- ja vaara-asutuksen eteläraja.⁸⁷ Ryhmäkylämuodostus on selvää lounaisissa kylissä Kouvolassa, Ruotsulassa ja Saarennessa. Sitä esiintyy myös monin paikoin pitäjän muissa osissa, esim. pohjoisempana Selänpäässä ja Pyöriälässä sekä idempänä Rämälässä. Haja-asutus vallitsee mm. Haimilassa, Kourulassa, Inkerilässä ja Kinansaareissa. Runsastaloisimmat (maakirja)kylät saattoivat jakautua osakyliin. Näin kävi mm. Selänpäässä, Oravassa, Ruotsulassa, Kouvolassa ja Inkerilässä.⁸⁸ Kartasta 2 voi nähdä harjujen suuren vaikutuksen asutukseen; suuri osa vanhoista asumista sijaitsi harjumuodostelmilla.⁸⁹ Asutuksen muoto voidaan tulkita kulttuurin ja luonnon yhteisvaikutuksen tulokseksi. Valkealassa asumien sijoittumista näyttäisi kuitenkin määränneen kulttuurisia tekijöitä voimakkaammin luonnonolot, etenkin vesistöjen ja harjujen sijainti. Asutustyyppin ja -sijainnin käyttämistä kulttuurivaikutteiden osoittajana heikentää se, että asumismuodot lienevät olleet monimuotoisia myös tulokkaiden lähtöseuduilla.⁹⁰

Alueen moni-ilmeisyys tulee esille myös aineellisessa kulttuurissa, ja eri suunnista tulleet vaikutteet heijastuvat mm. maanviljelysesineistöön ja rakennuskan-

82 Valkealan asuttamishistorian kattava esitys ks. Kepsu 1990, erityisesti s. 129–236. Kepsun teoria Valkealan asutuksen iästä (s. 232–236) tuntuu melko rohkealta, joskin hän saa sille pitkälti tukea lähdeaineistosta.

83 Kepsu 1990, s. 222, 229. Eränimissä savolaisuus näkyy Kääpälässä, Pyöriälässä, Kinansaareissa ja Selänpäässä. Kepsu 1990, s. 123. Kepsu pitää savolaisvaikutusta alueella sangen vähäisenä ja lähinnä alueen pohjoisosiin sijoittuneena. Rosén taas näkee rannikolla sijaitsevan Kymin nimistössä enemmän savolaisia kuin karjalaisia heijastumia. Rosén 1960, s. 119, 121. Mäntyharjulla savolaisasutus yltää aivan Valkealan rajan pintaan Kinansaaren kohdalle. Favorin s.a., s. 38.

84 Kepsu 1990, s. 228.

85 Kettunen 1930, s. 45–46, 51–53; Kepsu 1990, s. 107–108, 232; Vaara 1970, s. 16; Lindén 1942, s. IX, XV.

86 Kulttuurijaottelusta länsi- ja itäsuomalaiseen kulttuuriin ks. Sarmela 1994, s. 24.

87 Granö 1951a, s. 309, 311.

88 KA VKKA (verollepanokartat); KA MH Uudistukset Valkeala (isojakokartat). Varhaisin kylittäinen karttamateriaali ajoittuu 1700- ja 1800-luvuille, jolloin monissa kylissä oli useampia erillisiä asumia. Asutuksen rakenne on siten saattanut muuttua edeltävinä vuosisatoina. Vanhan kyläpaikan sijainnin määrittämisestä ks. Kepsu 1990, s. 129.

89 Kyläpaikkojen sijainti eri maalaajilla ks. maaperäkartat.

90 Vrt. Granö 1951a, s. 303–314. Kulttuurin heijastumisesta asumismuotoihin ks. Granö 1951a, s. 310 ja Keränen 1984, s. 136–137.

taan. Esimerkkinä mainittakoon itäisen ja läntisen sirppityyppien rajan kulkeminen alueen halki. Itäsuomalaisen aitan levinneisyys kattaa Valkealan sen läntisimpiä kyliä lukuun ottamatta. Käytössä ollut venetyyppi taas on lähtöisin Savosta.⁹¹

Valkeala sijaitsee siis monessa suhteessa läntisen ja itäisen kulttuuripiirin rajamailla, ja sitä voi kutsua kulttuuriseksi tilkkutäkiksi. Kulttuurinen jakautuneisuus pitäjän sisällä näyttäisi pitkälti seuraavan asutusvyöhykkeellistä jakoa hämäläis- ja karjalaisalueisiin (kartta 3). 1500-luvulla vallinneet hallinnolliset rajat noudattelivat varsin uskollisesti kulttuurivyöhykkeitä, jotka puolestaan eivät niinkään vastanneet maantieteellistä vyöhykkeisyyttä ja luonnonresurssien jakautumista. Huomionarvoista on suuri kulttuurinen sekoittuneisuus vyöhykkeiden rajamailla.

Alueen kulttuurista yhdistymistä ja hämäläisen vaikutuksen lisääntymistä varmasti edesauttoi se, että Valkeala muodostettiin omaksi kirkolliseksi kokonaisuudekseen 1630-luvun alussa.⁹² Sitä ennen mm. avioitumisen ja muuttoliikkeen kautta tapahtunut kulttuuristen elementtien sekoittuminen lienee ollut sangen verrikaista. Homogenisoitumista saattoi hidastaa 1810-luvulle jatkunut hallinnollinen kahtiajako.⁹³

ELINKEINOT

Esiteollisen yhteiskunnan elinkeinoelämän ja sen muutosprosessien tarkastelua hankaloittaa problemaattinen lähdemateriaali.⁹⁴ Vähäisestä ja osin tulkinnanvaraisesta lähteistöstä ammennettavan tiedon varaan vedenpitäviä johtopäätöksiä on uskaliaasta rakentaa; tutkittaessa 1600- ja 1700-lukuja joudutaan turvautumaan myös 1500-luvulla ja 1800-luvulla laadittuun aineistoon. Monipuolisimmillaan lähdemateriaali on 1620- ja 1630-luvulla.

MAANVILJELY TALOUDEN PERUSKIVENÄ

Peltoon, kaskeen vai suohonko siemen?

Ennen 1800-luvun jälkipuoliskoa maanviljelyä on luonnehdittu osaksi pitkälti omavaraisuuteen perustunutta perinnäistä maataloutta. Arvo M. Soininen näkee suomalaisen maatalouden jakautuneen kolmeen toimintasektoriin: kasvinviljelyyn, karjatalouteen ja metsätalouteen. Vaikka jokin näistä kolmesta onkin ollut etualal-

91 Mm. Vilkkuna 1976, s. 42–43; Vilppula 1976, s. 56–57; Heinonen J 1976, s. 64–65; Itkonen 1976, s. 148–149. Nimistön ja aineellisen kulttuurin todistusvoimaa punnittaessa tulee muistaa, että vanhemman materiaalin erottelu nuoremasta ei ole yksiselitteistä, joten jaotukseen liittyy aina tulkinnanvaraisuutta. Vrt. esim. Kepsu 1990, s. 111, 142–146, 228–229.

92 Vrt. Kepsu 1990, s. 232.

93 Oksanen 1995, s. 248. Valkealasta tuli yhtenäinen hallinnollinen kokonaisuus vasta v. 1812, jolloin siitä muodostettiin oma nimismiespiirinsä.

94 Vrt. keskiajan osalta Kaukiainen 1980, s. 17. Arvo M. Soinisen mielestä 1700-lukua varhaisempi lähdeaineisto ei anna riittävää perustaa perinnäisen maatalouden rakenteiden selvittämiseksi ainakaan koko maan osalta. Soininen 1974, s. 5.

la, ne ovat yhdessä ja toisiinsa vaikuttaen määränneet maatilatalouden kokonaistuoton.⁹⁵ Valtaosassa Suomea toimeentulo perustui suurelta osin kasvinviljelyyn eli leipää pöytään tuoneeseen maanviljelyyn.

Tärkeimpiä kasvinviljelymenetelmiä, pelto- ja kaskiviljelyä, täydensi viimeistään 1600-luvulta alkaen suoviljely.⁹⁶ Viljelymuodot eivät kuitenkaan aina ole selkeärajaisia. Polttamalla raivaaminen ei vielä merkinnyt kaskeamista, koska poltto-tekniikkaa käytettiin myös pellonraivauksessa.⁹⁷ Vielä häilyvämpi raja on poltto-tekniikkaan perustuneiden kuivan maan kytöviljelyn ja suokaskeamisen välillä.⁹⁸ Moni entinen ahottunut kaskialue taas muokattiin lopulta pelloksi.⁹⁹

Viimeistään 1800-luvulla, mutta mahdollisesti jo 1600-luvulla suuressa osassa Valkealaa käytettiin peltoviljelyssä yleensä kolmivuoroviljelyä. Tästä muodostivat poikkeuksen lounaisimmat kylät, mm. Kouvola ja Ruotsula. Noilla seuduilla pelto- ja hyödynnettiin kaksivuoroviljelyllä, koska kylissä oli tarpeeksi kauramaita.¹⁰⁰ Kaksivuoroviljelystä kertova sarkajako näyttää levinneen juuri näihin läntisimpiin kyliin, kun taas muualla pitäjässä vallitsi vanhempaa perua ollut lohkojako.¹⁰¹

Perinteisen maatalouden aikana viljely painottui useimmiten vain yhteen menetelmään.¹⁰² Kaukiainen luokittelee Valkealan keskiajan loppupuolella ja uuden ajan alussa osaksi mm. Hämeen, Uudenmaan ja Kymenlaakson käsittänyttä omavaraista maatalousaluetta, jossa pääelinkeinona oli peltoviljely. Kaskeamisella oli merkitystä talousalueen itäosissa ja sisämaassa. Toisaalta Valkealaa sivusi vähäkarjainen kaskialue, johon luettiin Lappeen ja Jääsken kihlakunnat.¹⁰³

Millainen oli viljelymuotojen levinneisyys Valkealassa? Varhaisin viljelymuotojen välistä suhdetta selvittävä lähde on v. 1551 laadittu maantarkastusluettelo, jossa eritellään pelto- ja kaskikylvö. Tuolloin Valkeala osoittautui kaskivaltaiseksi, sillä valtaosa kylvöstä (57,4 %) suunnattiin kaskiin. Peltokylvö ylitti kaskikylvön vain muutamissa kylissä Suur-Valkealan etelä- ja pohjoisreunalla Saarennessa, Kuivalassa, Jokelassa, Selänpäässä ja Anttilassa. Vähä-Valkealassa peltoviljelyn osuus jäi alle kolmannekseen. Kylittäinen vaihtelu oli suuri: Jokelassa mullattiin kaskeen vain kolme siementä kymmenestä, kun taas Parolassa pitäjän koilliskulmalla pelto-

95 Soininen 1974, s. 14–16.

96 Soininen 1974, s. 145–148. Valkeala kuului 1830-luvulla Itä-Suomen suokaskialueen lounaisimpaan kolkaan. Soininen arvelee suoviljelyn alkaneen Itä-Suomessa 1600-luvulla. Tätä olettamusta tukisi tuomiokirjamateriaali, sillä suolla kaskeamisesta on selviä viitteitä viimeistään 1690-luvulla Anttilassa, mahdollisesti jo aiemminkin mm. Kouvolassa 1630-luvulla ja Haimilassa 1680-luvulla. Suon kydöttämistä on kuitenkin vaikea erottaa kauran viljelyyn käytetystä kuivan maan kydönpoltosta. Ks. esim. KA Vehkalahden ja Virolahden käräjät 3.7.133, jj 1:141v–142v; KA Elimäen ja Valkealan kesäkäräjät 26.–28.7.1693, ii 7:782v–783; vrt. Voionmaa 1969, s. 319.

97 Kaukiainen 1980, s. 67; vrt. Orrman 1995, s. 102. Kaskeamista käytettiin ainakin Ruotsissa myös laidunmaan parantamiseen. Myrdal & Söderberg 1991, s. 499.

98 Soininen 1974, s. 139–141.

99 Pälkkö 1967, s. 145.

100 Allmogens 1856, s. 24; Soininen 1974, s. 87; Jutikkala 1980, s. 191–192. Jorma Wilmin mukaan Etelä-Karjalassa jo 1600-luvulla tunnettu kolmijakoinen viljelykierto kesanto-syysvilja-kevätilvilja levisi 1700-luvun alkuun mennessä mm. itäiselle Uudellemaalle ja Itä-Hämeeseen. Wilmi 2003, s. 162.

101 KA MH Uudistukset Valkeala; vrt. Kaukiainen 1980, s. 76–77.

102 Soininen 1974, s. 51.

103 Kaukiainen 1980, s. 88–89. Kaukiainen mainitsee talousalueiden rajat epämääräisiksi.

kylvön osuus jäi alle kymmenesosaan.¹⁰⁴ Kokonaisuudessaan Suur- ja Vähä-Valkealan välinen ero oli huomattava, sillä edellisessä kaskeen pantiin 55,2 % siemenestä ja jälkimäisessä 72,7 %.

Seuraavan mahdollisuuden viljelymenetelmien suhteellisen osuuden tarkasteluun tarjoaa vuoden 1620 karja- ja kylvöluettelo, jossa on eritelty pelto- ja kaskikylvö Suur-Valkealassa.¹⁰⁵ Vähä-Valkealasta ilmoitetaan vain kylvön kokonaismäärä. Samalta vuodelta löytyy myös tarkastusluettelo, jossa mainitaan ensimmäisessä keräyksessä ilmoittamatta jätetty kylvö, mutta tässäkin luettelossa ei ole eritelty peltojen ja kaskien tuottoa.¹⁰⁶

Mikäli Suur-Valkealan puolelta huomioidaan vain varsinaisen luettelon ilmoittamat kylvömäärät, peltokylvön osuudeksi tulee 57,7 % lopun jakautuessa kaskikylvön sekä viljelymuodoltaan tuntemattoman kylvön kesken. Suurimmaksi peltokylvön prosenttiluku nousee Mattilassa (82,9), ja alhaisimmillaan se on Rautjärvellä (32).¹⁰⁷ Rinnastettaessa salattu kylvö kaskikylvöön peltoon pannun siemenen osuudeksi saadaan 46,6 %. Peltoviljely näytti saaneen vankimman aseman Kymi-joen varressa sijaitsevilla Salpausselän eteläpuolisilla alueilla, kuten Kouvolassa (65%), Valkealassa, Saarennessa ja Oravalassa. Korkeat lukemat löytyvät myös Miettulasta ja Toikkalasta Rapojärven ääreltä keskisestä Valkealasta. Vähäisimmän peltokylvön kylät, Rautjärvi (29 %), Kourula, Karhula ja Rämälä sijaitsivat etupäässä Suur-Valkealan itäosassa.¹⁰⁸

Kaikkien talouksien keskimääräinen kylvö koko Valkealassa oli 66,7 kappaa eli reilut kaksi tynnyriä. Suur-Valkealassa keskiarvo oli 72,2 kappaa. Huomioitaessa ainoastaan talolliset, luku nousee 79,1:ään, sillä itselliset kylvivät keskimäärin vain reilut 12 kappaa. Vähä-Valkealassa kylvettiin läntistä puoliskoa huomattavasti vähemmän eli 44,1 kappaa taloutta kohden, mikä oli lähellä Lappeen kihlakunnan 45 kappan keskimäärää. Suur-Valkealan talolliskylvö taas ylitti maan keskivertolukeman, joksi ilmoitetaan 75 kappaa.¹⁰⁹ Tilakohtainen kylvömäärä vaihteli paljon. Selänpääläisen talollinen Niilo Rekonpoika sai kylvetyksi vain kuusi kappaa kun haimilalaisen Lauri Ollinpojan kylvöksi luettelo ilmoittaa lähes seitsemän tynnyriä (207 kappaa).¹¹⁰

104 Kuvio 1; liite 3. Luettelossa kylvö on ilmoitettu puntina, panneina ja kylmitoina kokoveroa kohden. Punta = 3 tynnyriä = 6 panna = 18 kylmittä = 118–127 litraa. Melander 1891, s. 39, 61–62.

105 Kylvö- ja karjaveroa perittiin vuosina 1620–1641 arvioverona talonpojan karjasta sekä peltoon ja kaskeen kylvetystä viljasta. Luukko 1967, s. 70, 73–75. Kylvöluetteloita on säilynyt seuraavilta vuosilta: 1620 (KA 6055, 6058a, 6061), 1624 (KA 3628a, 6097a), 1633 (KA 6131), 1635 (KA 8549, vain Vähä-Valkealan puolelta) ja 1638 (KA 8556). Näistä vain ensimmäiseen kirjattiin kylvöt kaskiin ja peltoihin erikseen.

106 KA 6055:163–167; KA 6058:41–48v; KA 6061:134–140v. Tynnyri = 30 kappaa (1500-luvulla 118–127, vuodesta 1638 143–144 ja 1665 alkaen 146,6 litraa).

107 Liitteet 4a–c. Suur-Valkealan kylvöluettelon 163 viljelijästä 17 oli itsellisiä. Tuntematon kylvö oli itsellisten viljelemää.

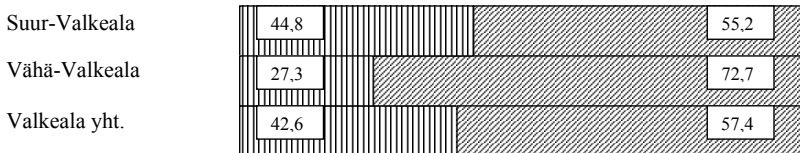
108 Liitteet 4a–d.

109 Liitteet 4a–d; Luukko 1967, s. 129. Vähä-Valkealan alhaisempi keskiarvo selittyy kasken harvemmalla kylvötiheydellä. Vrt. Soininen 1974, s. 65–68.

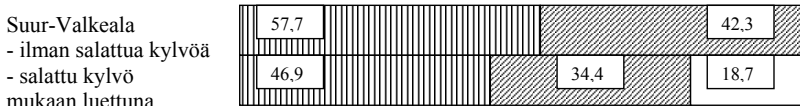
110 KA 6058:42v, 45. Kaskiviljelyn miniminä voi pitää varsinaisen luettelon ilmoittamia lukuja. Salattua kylvöä ei voi yksiviivaisesti luokitella kaskikylvöksi, vaikka tarkastuksessa lienee etupäässä tullut ilmi ensimmäisellä kerralla veronkantajan silmän vältäneet kasket. Tarkastusluettelo näet sisältää maksusta vapautettuja isäntiä, joiden kapat eivät varmastikaan ole kokonaisuudessaan menneet kaskiin. Kaskikylvön maksimi on suurella todennäköisyydellä jonkin verran alempi kuin salattu kylvö ja kaskikylvö yhteenlaskettuna. Vrt. s. 69 alaviite 134.

Kuvio 1. Viljelymuotojen suhteellinen osuus kylvästä Valkealassa v. 1551–1853

1551

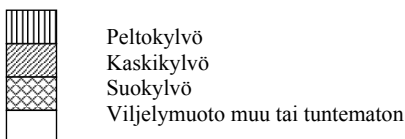
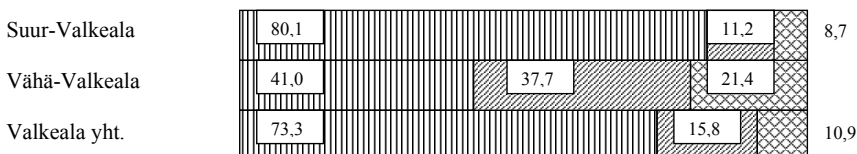
1620

1830-luku

1853

Lähde: KA 5041: 25v–82 (v. 1551); 6058a:41–49 (v. 1620); Böckerin kokoelma nide 2:366v (1830-luku); Allmogens 1856 liitteet (v. 1853).

Verrattaessa vuotta 1620 edeltäneen vuosisadan puolivälin tilanteeseen voidaan huomata peltoviljelyn suhteellisen osuuden kasvun olleen Suur-Valkealassa varsin hidasta, vain reilut pari prosenttia. Kylittäistä kehitystä tarkasteltaessa peltoviljely olisi kaskiviljelyyn nähden edennyt suhteellisen voimakkaasti Mattilan – Oravalan alueella lännessä ja Toikkalan – Miettulan tienoilla keskisessä Valkealassa, jälkimmäisellä alueella maksimissaan jopa 40 %. Kaskikylvön osuus taas olisi kasvanut alueilla, joissa peltokylvö ilmoitettiin 1500-luvun puolivälissä suurimmaksi eli Saarennessa, Jokelassa sekä Kuivalassa, jossa peltokylvön osuus väheni yli viidennek-

sellä. Kaskikylvö kasvatti osuuttaan nähtävästi myös Anttilassa.¹¹¹ Vaikka kylvöt saattoivatkin vaihdella vuosittain, näin dramaattinen peltokylvöosuuden lasku antaa aihetta epäillä, että kaskiviljelyä koskevat tiedot vuodelta 1551 lienevät puutteellisia juuri niiden kylien osalta, joista ne ovat ilmoitettu pienimmiksi. Siten on mahdollista, että vielä 1500-luvun puolivälissä jokaisessa Valkealan kylässä enemmistö siemenviljasta kylvettiin kaskiin. Siksi peltoviljelyn suhteellinen kasvu saattaa muodostua suuremmaksi kuin mitä luvut osoittavat. Vertailun vuoksi mainittakoon, että pohjoisessa naapurissa Mäntyharjulla kaskeen pantiin kylvöstä v. 1551 70 % ja 1660-luvulla noin 80 %.¹¹² Kymenlaakson eteläosassa Virolahdella peltoviljely oli valta-asemassa jo v. 1551, jolloin kaskikylvön osuus jäi noin neljännekseen, kuten myös v. 1626.¹¹³

Viljelykasveista keskeisellä sijalla olivat viljalajit, joista vuoden 1620 luettelon mukaan eniten kylvettiin ruista (40,4 % kokonaiskylvöstä) ja osin rehuviljana käytettyä kauraa (33,7 %). Niitä kylvettiin melkein yhtä paljon sekä kaskiin että peltotilkuille, kun taas vähitellen peltokasviksi siirtyneen ohran kylvöstä valtaosa (70,5 %) koitui jo tällöin pellon osalle. Vehnää viljelivät vain muutamat isännät Ruotsulassa, Jokelassa, Kuivalassa ja Valkealan kylässä. Viljakasveihin kuului myös pääasiassa laihoilla hiekkamailla kasvatettu tattari.¹¹⁴ Maan lannoittamisen välineinäkin käytettyjen palkokasvien, pavun ja herneen, viljely oli keskittynyt Länsi-Valkealan savikkoalueiden pelloille.¹¹⁵ Näiden lisäksi maatalous tuotti perusravintoon kuulunutta kaskinaurista sekä ainakin 1630-luvulta lähtien kauppatarviana esiintynyttä pellavaa.¹¹⁶ Humalaviljely näytti jääneen vähäiseksi, vaikka valtiovalta pyrki Kustaa Vaasan aikakaudelta lähtien saamaan sen pakolliseksi.¹¹⁷

Vaikka vuoden 1620 kylvöluettelot ovat ilmeisistä puutteistaan huolimatta valaisevia ja ne mahdollistavat myös viljelymuotojen välisen vertailun, niitä voitaneen pitää enemmänkin suuntaa antavana vuosisadan loppupuolen osalta. Ongelmaksi muodostuu etenkin Vähä-Valkeala, mistä vuodelta 1620 ei voida tehdä kaski- ja peltokylvön välistä vertailua. Tiedot 1550-luvun alusta tukevat hypoteesia koko Vähä-Valkealan kaskivaltaisuudesta. Kylät olivat pinta-alaltaan suurempia ja asutus harvempaa, joten kaskeamiselle oli paremmat mahdollisuudet kuin eteläisillä rintamailla. Moreeninen maaperä kivikkoisine mäkinen ei suuremmin suosinut peltoviljelyä.¹¹⁸

Kehitystä välillisesti selventävää lähdemateriaalia on vasta 1800-luvulta. Böckerin kokoelma kertoo tilanteen vain koko pitäjän osalta 1830-luvulla. Tuolloin alueella

---

111 Liite 3.

112 Favorin s.a., s. 190–193. Poikkeuksena tästä oli Mäntyharjun lounaiskolkassa ja Valkealan Kinansaaren naapurina sijaitseva Leppäniemi, jossa v. 1684 ilmoitettiin peltokylvön olleen kolminkertainen kaskikylvöön verrattuna. Tutkittavalla ajanjaksolla Leppäniemi kuului kuitenkin Iittiin, josta se siirrettiin Mäntyharjuun v. 1858. Favorin s.a., s. 5.

113 Kaukiainen 1970, s. 213.

114 Soininen 1974, s. 174; Büsching 1960, s. 764.

115 KA 6058:41–47v. Palkokasvien maan viljavuutta parantava vaikutus perustuu siihen, että niiden juuristot lisäävät maan typpipitoisuutta. Valle 1967, s. 441.

116 Ks. liite 10.

117 KA 3634a:23v; Oksanen 1995, s. 61; Soininen 1974, s. 177. Vuoden 1626 maantarkastuksessa humalatarha merkittiin vain yhdelle kuivalalaiselle tilalle.

118 Esim. Vaara 1970, s. 39; Hamari 1990, s. 16–18.

saatiin rukiin sadosta 45 % pellostä ja 32 % kaskista lopun tullessa suo- ja kytömailta.¹¹⁹ Vasta v. 1853 tehty tutkimus Valkealan taloudellisesta tilasta sisältää tilakohtaiset tiedot ruiskylvöstä viljelymenetelmittäin ja mahdollistaa näin kylittäisen vertailun.¹²⁰ Tutkimus osoittaa oletuksen Valkealan itäosien kaskivaltaisuudesta todeksi; kaskiviljely lisääntyi itää ja koillista kohden siirryttäessä. Läntisimmissä kylissä kaskeamista ei enää esiintynyt, mutta Kourula–Kinansaari -linjan itäpuolella Pyöriälää lukuun ottamatta se muodosti enemmistön ruiskylvön osuudesta yhdessä suoviljelyn kanssa.¹²¹ Suoviljely, jonka osuus kylvöstä oli hieman yli kymmenes, oli voimaperäisintä Sisemmän Salpausselän tienoilla.

Peltoviljelyyn painottuvan alueen itäraja näyttää 1600- ja 1700-luvulla kulke-
neen linjalla Selänpää–Kouvola. Kyseinen raja saattoi toimia myös peltoviljely-
menetelmien eli kaksi- ja kolmivuoroviljelyn välisenä rajana. Selvästi kaskeamisen va-
raan viljanviljely rakentui Vähä-Valkealan lisäksi Rämälän, Kourulan ja Rautjärven
kylissä. Näiden kahden toisistaan erottuvan alueen väliin jäävällä kaistaleella Antti-
lasta Kuivalaan tiedot menevät sen verran ristiin eri tutkimusvuosilta, että on vai-
keaa selvästi osoittaa jomman kumman maankäyttömuodon vallitsevuutta. Se voi-
daan ennen isoavihaa luokitella kaskivaltaiseksi seuduksi. Karhulan, Haimilan ja
Kuivalan kylissä peltoviljelystä saattoi tulla kaskeamista yleisempi viljelymuoto jo
ennen 1800-lukua.¹²²

Luokittelu siis pohjautuu ilmoitettuihin kylvötietoihin. Huomionarvoista on
se, että vielä 1600-luvulla peltokylvöenemmistöisissä kylissä kulutettu leipävilja
saattoi koostua suuremmalta osin kaski- kuin peltoviljasta, mikä johtui viljely-
muotojen erilaisesta satoisuudesta. Pellostä saatu ruissato oli keskimäärin 5–8-ker-
tainen, ja hyvälaatuisen kaskan keskiverto sato nousi ennen isoavihaa 12–15-ker-
taiseksi.¹²³

Vaikka valtiovalta suhtautui kaskeamiseen metsänhaaskauksena, ja sitä pyrittiin
lainsäädännöllisesti rajoittamaan 1600-luvulta alkaen, kaskeaminen väheni ilmei-
sen hitaasti. Viljelymuotojen keskinäinen kehitys peltoviljelyn hyväksi ei luultavasti
ollut lineaarista, vaan voimakas peltoviljelyn osuuden kasvu tapahtui vasta 1700-
luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. Suuremman sysäyksen sen laajenemiselle antoi

119 KA Böckerin kokoelma nide 2:366v. Ohran viljely oli siirtynyt jo melkein tyystin peltoon, mistä saatiin 95 % sadosta. Kokoelman tietoihin Valkealan tulee suhtautua varauksella, sillä ne ovat toisinaan osoittautuneet kiistanalaisiksi. Böckerin kokoelman luotettavuudesta huomauttaa myös Elina Waris, jonka mukaan kokoelman tarjoamia lukuja Ruokolahdelta voi pitää lähinnä suuntaa antavina. Waris 1992, s. 58–59; Waris 1999, s. 19–20.

120 Allmogens 1856 liitteet.

121 Liite 5. Tutkimuksen osoittamat arvot kuvannevat kaskiviljelyn määrää maksimissaan, sillä ohra kylvettiin tuolloin jo yksin omaan peltoon. Vaikka kaskeaminen oli hävinnyt viljelymuotona 1800-luvun puoliväliin tullessa Valkealan läntisimmistä kylistä, niin sekä issasajaossa että 1800-luvun puolivälissä tehdyissä mittauksissa mainittiin kaskimaata joka kylässä. KA MH Uudistukset Valkeala; Allmogens 1856 liitteet.

122 Liite 4d.

123 Soininen 1974, s. 66–68. Kaskiviljan varastointitappiot vähensivät tuottavuusetua peltoviljelyn hyväksi. Pinta-alasadot kuitenkin jäivät tavallisissa kaskissa pienemmiksi kuin pelloissa, ja vain huuhdalla päästiin parempiin tuloksiin. Rudenschöldin mukaan Kymenkartanon ja Savon läänien alueella 1730-luvulla kaskeaminen tuotti peltoviljelystä paremmin antaan usein 20-, joskus 30-kertaisen, Savossa toisinaan 50-kertaisen sadon. Rudenschöld 1899, s. 29.

isojako.¹²⁴ Kaskiviljelyyn tukeuduttiin paljon vielä silloinkin, kun se oli muuttunut huomattavasti kannattamattommaksi kuin peltoviljely.¹²⁵ Kaskeaminen säilyi vähäisessä määrin Valkealassa 1900-luvun alkuun asti, jolloin ruiskasket roihusivat ainakin Kinansaassa pitäjän pohjoiskolkassa.¹²⁶ Kaski- ja peltoviljelyn rinnakkaiselo säilyi voimakkaana suuressa osassa Valkealaa pitkälle 1800-luvulle saakka. Kokonaisuutena voisi todeta, ettei Valkealassa ollut ainuttakaan ”puhdasta” pelto- tai kaskiviljelykyliä vielä 1600-luvun ensimmäisellä neljänneksellä. Koko Valkealaa ei kuitenkaan 1700-luvulla voi mieltää kuuluvaksi Savo-Karjalan kaskialueeseen, mihin Soininen vielä 1800-luvun alkupuolella paikkakunnan luokittelee.¹²⁷

Lisääntykö peltoala 1600- ja 1700-luvulla?

Maatalouden kasvua 1500–1700-luvulla kartoittavassa tutkimuksessa on usein nostettu keskeiseksi peltoalan muutoksen selvittäminen.¹²⁸ Peltoalan tutkimuksen tekee ongelmalliseksi niukan lähdeaineiston ohella se, että peltopinta-alaa harvoin ilmoitetaan suoraan, ja se joudutaan laskemaan eri veroluetteloista poimituista tulkinnanvaraisista kylvömääristä. Useimmin peltoala-arvio muodostetaan kertomalla vuotuiskylvön määrä kahdella.¹²⁹ Erilaisten lähdesarjojen perusteella lasketut arvot saattavat kuitenkin poiketa huomattavasti toisistaan. Saatujen arvioiden luotettavuuteen vaikuttavat mm. kylvötiheyden vaihtelu ja mittayksiköiden erilaisuus.¹³⁰ Myös veroluetteloiden erilainen laadintatapa kihlakunnittain heijastuu mahdollisuuksiin selvittää jakautuneen Valkealan tilannetta.

Peltoalan kehitystä 1500-luvun puolivälistä 1600-luvun ensimmäiselle neljännekselle valottavat maantarkastuskirjat, joiden pohjalta lasketut peltoala-arvot ilmenevät taulukosta 1.¹³¹ Vuoden 1551 maantarkastuksen mukaan pellot Valkealassa muodostuivat vain pienistä aukeista keskellä ääretöntä metsää, sillä keskimääräiseksi peltopinta-alaksi saadaan vain 0,7 tynnyrinalaa kokonaismäärän ollessa noin 120 tynnyrinalaa. Luettelo ilmoittanee peltokylvön liian alhaiseksi, mistä antaa osviittaa Vähä-Valkealan puolelta säilynyt v. 1559 suoritettu maantarkastus.¹³² Sen pohjalta keskimääräiseksi peltoalaksi Vähä-Valkealassa saadaan runsas tynnyrinala, kun se saman vuosikymmenen alussa olisi ollut vain noin 0,3 tynnyrinalaa.

124 Soininen 1974, s. 209; Allmogens 1856, s. 25.

125 Allmogens 1856 liitteet. 1800-luvun puolivälissä rukiin jyväluvuksi pellossa mainitaan 5–8 ja kaskessa 3–4.

126 Kaukonen 1963, s. 139. Vielä v. 1910 Valkealassa oli viljaa kasvavaa kaskea 48,3 hehtaaria. Heikinheimo 1915, liite II s. 33.

127 Soininen 1974, s. 19.

128 Jutikkala 1980, s. 171.

129 Esim. Jutikkala 1980, s. 171; Wilmi 1988, s. 183–184.

130 Kaukiainen 1980, s. 79. Tuloksiin voi vaikuttaa myös se, että peltoviljelymenetelmät saattoivat vaihdella eri puolella Valkealaa.

131 Vuoden 1551 maantarkastuksesta peltoala on laskettu ilmoitetun kylvön perusteella. Samoin on toimittu vuoden 1620 kylvöluettelon osalta. Peltopinta-alan laskemiseksi on vuotuinen kylvö kerrottu kahdella, koska alueella todennäköisesti vallitsi kaksivuoroviljely. Tynnyrinala (ta) = 30, myöhemmin 32 kapanalaa (ka) = 0,462 tai 0,494 hehtaaria. Vrt. Jutikkala 1980, s. 177.

132 KA 5186:24, 83. Peltoala ilmoitetaan luettelossa mål-yksikköinä. Yksi mål on arvioitu 1/6 tynnyrinalaksi. Kaukiainen 1970, s. 123.

Vuoden 1626 maantarkastuksen perusteella Suur-Valkealan peltoala tiloittainen keskiarvo oli 4,3 tynnyrialaa.¹³³ Verrattaessa tulosta vuoden 1551 lukuihin peltoala kasvoi reilussa 70 vuodessa yli seitsenkertaiseksi ja tilakohtainen peltoalakin yli viisinkertaiseksi. Vaikka laskelmat vuodelta 1551 olisivat olleet summittaisia ja alimitoitettuja, peltoala lisääntyi siltikin voimakkaasti. Vuoden 1626 maantarkastus vaikutti hyvin tarkalta, sillä vuoden 1620 kylvöluettelon perusteella tilakohtaiseksi peltoalaksi saatiin 2,5 tynnyrialaa.¹³⁴

Taulukko 1. Peltoalat tynnyrialoina Valkealassa v. 1551–1626 ja 1830-luvulla

	talouksia	peltoala	peltoala/talous
1551 ¹			
Suur-Valkeala	134	110	0,8
Vähä-Valkeala	33	10	0,3
Valkeala yht.	167	120	0,7
1559 ¹			
Vähä-Valkeala	32	39	1,2
1620 ^{1,2}			
Suur-Valkeala	146	364	2,5
1626			
Suur-Valkeala	193	831	4,3
1830-luku ³			
Suur-Valkeala	363 (366)	3439 (4324)	9,5 (11,8)
Vähä-Valkeala	101	751	7,4
Valkeala yht.	467 (470)	4190 (5075)	9,0 (10,9)

1) Peltoala on laskettu kertomalla kylvömäärä kahdella.

2) Luvut on laskettu talolliskylvöstä. Itselliset mukaan luettuna lukusarjaksi tulee 163, 368,2 ja 2,3.

3) Sulkeisiin merkitty kokonaismäärät, ilman sulkeita olevat luvut eivät sisällä Valkealan ja Oravalan kartanoita ja kirkkoherran pappilaa Valkealan kylässä.

Lähde: KA 5041:25v–34v, 41v–42, 71–71v (v. 1551); KA 5186:24, 83 (v. 1559); KA 6058a:41–48v (v. 1620); KA 3634a:22v–27v (v. 1626); KA MH Uudistukset Valkeala (1830-luku).

133 Vuonna 1626 peltoala ilmoitettiin pinta-alamittoina eli tynnyrin- ja kapanaloina (KA 3634).

Valkealan keskimääräinen peltoala oli suurin piirtein sama kuin Kymissä (4 ta 11 ka) ja runsaan tynnyrin verran pienempi kuin Virolahdella, missä keskiarvoksi tuli 5 ta 20 ka. Mattila 1960, s. 397; Kaukiainen 1970, s. 213.

134 Kylvöluettelon perusteella laskettu keskiarvo on hyvin todennäköisesti liian alhainen, sillä luettelosta puuttuvat useimmiten vauraimpiin talonpoikiin kuuluneet ratsutilalliset. Vuosien 1620 ja 1626 lukujen erilaisuus viittaisi siihen, että vuosista edellisestä peltokylvö on ilmoitettu liian alhaiseksi. Ajatusta tukee se, että vuoden 1620 luettelon perusteella arvioitu peltopinta-ala olisi alle puolet vuoden 1626 maakirjan ilmoittamasta peltoalasta. Eroa ei voi selittää kylvötiheyden vaihtelulla. Vrt. s. 64 alaviite 111 sekä liitteet 6a ja 6b.

Seuraava mahdollisuus peltoalojen kattavaan selvittämiseen tarjoutuu vasta pääasiassa 1830-luvulla suoritettujen isonjoon aineistosta.¹³⁵ Parissa vuosisadassa Suur-Valkealan peltoala laajentui yli nelinkertaiseksi. Koko Valkealan viljavainioiden laajuus nousi kartanot mukaan lukien 5075 tynnyrinalaan. Suur-Valkealan kylistä peltoala kasvoi voimakkaimmin eteläisimmissä kylissä Kouvolassa, Karhulassa ja Haimilassa, kahdessa ensin mainitussa yli kymmenkertaiseksi.¹³⁶

Kahdensadan vuoden lähteellisen aukon paikkaaminen on hankalaa. Valkealasta ei ole säilynyt isoajakoa edeltävää kartta-aineistoa, joka yhtenäisesti ilmoittaisi peltoalat.¹³⁷ Kymmenysluettelot, joita peltoalan tutkimuksessa on myös käytetty, eivät luotettavasti sovellu lähdeaineistoksi.¹³⁸ Erittäin summittainen arvio Valkealan pelloista vuoden 1780 tienoilla saadaan käyttämällä Kaukiaisen laskemaa prosenttilukua Lappeenrannan seudun peltoalan kasvusta 1700- ja 1800-luvun taitteessa. Tällöin alaksi tulisi noin 1 600–1 700 tynnyrinalaa, joten peltoala ei olisi noin 150 vuodessa edes kaksinkertaistunut.¹³⁹ Siten peltoalan voimakas kasvu olisi tapahtunut Kaakkois-Suomessa vasta 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa.¹⁴⁰

Peltoilkut näyttivät siis laajentuneen runsaasti ainakin Suur-Valkealassa 1620-luvulle tultaessa. Jatkuiko kasvu edelleen 1700-luvulle asti? Jutikkalan mukaan peltoala lienee ollut aallonpohjassa 30-vuotisen sodan päättymisen aikoihin 1600-lu-

135 KA MH Uudistukset Valkeala; Oksanen 1995, s. 198–199.

136 Liitteet 6b ja 6c; vrt. Kaukiainen 1982, s. 18. Kaukiaisen mainitsema Valkealan isonjoon aikainen peltoala on jonkin verran suurempi.

137 Valkeala ei kuulu siihen varsin suppeaan alueeseen, jolta piirrettiin peltopinta-aloja paljastavia maanmittauskarttoja sekä 1630- ja 1640-luvulla että vuosisadan lopulla. Etupäässä 1760–1780-luvuilla Vanhassa Suomessa suoritettua verollepanosta laadittuihin karttoihin ei voida kattavasti tukeutua Valkealan osalta toisin kuin monilla muilla paikkakunnilla. Itse kartat puuttuvat seitsemästä kylästä (mm. Inkerilä ja Tuohikotti) ja lisäksi useat säilyneistä ovat ilman pinta-alatietoja (esim. Kinansaari, Parola ja Anttilan Kansikas). Vrt. KA MH 273–322 ja VKKA 97–234 (Valkealan verollepanokartat vuosilta 1771–1784 ja 1804–1805); Jutikkala 1980, s. 174–175; Nordström 1968; Kaukiainen 1982, s. 17; Mattila 1960, s. 400; Kepsu 1990, s. 433.

138 Peltopinta-alojen määrittämiseen kymmenysluetteloja on käyttänyt mm. Armas Luukko Hämeen osalta. Luukko 1957a, s. 430–445. Kymmenykset kannettiin Pohjanmaata ja Ahvenanmaata lukuun ottamatta kylvömäärien perusteella 1600-luvun alusta alkaen. Kaskivilja suljettiin kymmenysveron ulkopuolelle vuosina 1681 ja 1694, mutta käytäntö lienee vallinnut jo useimmilla seuduilla ennen vapautusta. Cederlöf 1934, s. 264; Nordström 1968, s. 25. Luukon mukaan Hämeessä kannettiin kymmenyksiä tynnyrin kokoisesta kylvöstä 1/5 tynnyriä eikä satoa huomioitu. 1640-luvulta ainakin 1670-luvulle saakka kymmenyksiä maksettiin 4/15 tynnyriä. Luukko 1957a, s. 434–435. Valkealan peltoalojen arviointi kymmenysten avulla ei anna luotettavia tuloksia, sillä sovellettaessa Luukon mainitsemia lukuja peltoalat kohoavat epäuskottavan suuriksi. Annetusta ohjeistoista huolimatta ainakin vuoden 1697 luettelo Valkealasta paljasti, että kymmenykset kerättiin sadon perusteella. KA 8717:1549v. Lappeen kihlakuntaan kuuluneessa Vähä-Valkealassa kymmenykset eivät ole vertailukelpoisia missään suhteessa, sillä ne perustuivat talon verolukuun. Esim. KA 8712:956; Cederlöf 1934, s. 262–263.

139 Ks. Kaukiainen 1982, s. 19. Peltoalan arvioinnin pohjaksi on otettu Kaukiaisen määrittelemä Lappeenrannan seudun peltoalan kasvuprosentti (322 %), joka on saatu vertaamalla ilmeisesti 1760–1780-luvulla suoritettujen verorevisioiden ja 1830-luvulla tehdyn isonjoon tietojen peltoaloista. Mikäli Vähä-Valkealan osuuden Valkealan peltopinta-alasta oletetaan olleen samaa luokkaa v. 1626 kuin v. 1551, niin koko Valkealan peltoalaksi 1620-luvulla saadaan noin 900 tynnyrinalaa. Von Knorring ilmoitti luultavasti 1800-luvun ensimmäisen vuosikymmeneltä peräisin olevan ”vanhemman mittauksen” perusteella Valkealan peltopinta-alaksi 4 876 tynnyrinalaa, mutta Kaukiainen epäilee sitä painovirheeksi. Von Knorring 1833, tab. 2; Kaukiainen 1982, s. 17.

140 Kaukiainen 1982, s. 20.

vun puolivälissä. Vaikka hän suhtautuu epäröiden peltoalan kasvuun vuosisadan jälkipuolella, yleensä ottaen kasvua tapahtui 1600-luvulla jonkin verran eri puolilla maata.¹⁴¹ Harvat tuomiokirjojen ja armeijan virkatalojen katselmuspöytäkirjojen paljastamat tiedot peltomääristä 1600- ja 1700-luvulla eivät suoraan viittaa peltoalan laajenemiseen Valkealassa. Vuonna 1682 kuuden ruotsulalaisen tilan vuotuisiksi kylvöksi tilaa kohden mainittiin 1,5 tynnyriä, mikä vastaa kylvötiheydestä riippuen 3–4 tynnyrin peltoalaa. Näiden talojen ala ylsi v. 1626 jo yli neljän tynnyrin. Vuosina 1724–1732 tehtyjen katselmusten perusteella kymmenen tilan peltoalat osoittautuvat suurin piirtein samoiksi tai jonkin verran pienemmiksi kuin vuosisataa aiemmin.¹⁴² Tämä yksittäisten tiedonsirujen varaan rakennettu päätelmä ei paljoakaan vakuuta, sillä useat seikat viittaisivat peltoalan kasvuun ainakin osassa Valkealaa 1600-luvun viimeiselle vuosikymmenelle saakka. Olennaista peltoalan kehitykselle oli autiotilojen viljelykseen ottaminen. 30-vuotisen sodan päätyttyä autiotilat nurmeltuneine peltoineen tarjosivat mahdollisuuden raivaukseen.¹⁴³ Määräjakolaitosta muodostettaessa 1680-luvun alussa liitettiin kauan autiointa olleita tiloja etupäässä ratsutiloihin, jolloin keskimääräinen peltopinta-ala kasvoi.¹⁴⁴ Joitain autiotiloja otettiin viljelykseen 1660- ja 1670-luvulla rakuunapalvelua vastaan Vähä-Valkealan puolella.¹⁴⁵

Ruokakuntien määrän kasvu ja henkikirjaväkiluvun voimakas nousu 1650-luvulta 1690-luvun kuolonvuosiin¹⁴⁶ tuskin tapahtui pelkästään kaskeamista hyväksikäyttäen. Peltoaukeiden laajentumiseen ainakin Suur-Valkealan puolella viittaisi uudisraivaus. Lähteet paljastavat pellonraivausta tapahtuneen ennen 1700-luvun puoltaväliä mm. Rämälässä, Anttilassa, Saarennessa ja Selänpäässä.¹⁴⁷ Tämän lisäksi peltoala lienee kasvanut Oravalan ja Valkealan kartanokylissä, joissa uusia torp-

141 Jutikkala 1980, s. 172–173. Esim. Kymissä, missä mittauksia suoritettiin joissain kylissä myös v. 1694, peltoalan keskimääräiseksi kasvuksi v:sta 1626 saatiin 15 %. Mattila 1960, s. 400.

142 Liite 7. Käräjille tuotujen autiotilojen viljelynottotapauksissa peltoala tai vuotuinen peltokylvö alettiin ilmoittaa vasta isonvihan jälkeen 1720-luvulla. Ks. esim. KA Valkealan talvikäräjät 22.–24.1.1723, ii 32:37v–38. Virkatalokatselmuksissa kylvöala tarkoitti useimmiten peltoalaa eikä vuotuista kylvöä. Vrt. 1600-luvun karttojen osalta Nordström 1968, s. 14. Kylvöala ilmaistiin monesti ruiskylvönä, jolloin todellinen peltoala jää tulkinnanvaraiseksi, koska tiedot rukiin kylvötiheydestä vaihtelevat.

143 Pohdittaessa autioiden viljelyn merkitystä peltoalaa lisäävänä tekijänä on huomionarvoista se, että Valkealassa autioita oli vähemmän kuin monilla muilla alueilla. Autiopellot muodostivat v. 1626 vain 3,7 % Valkealan peltoalasta, kun esim. samaan aikaan Virolahdella autiopeltojen osuus kohosi melkein neljännekseen. Liite 6b; Kaukiainen 1970, s. 213.

144 Esim. Kaukiainen 1970, s. 302–306.

145 Tällaisia tiloja oli mm. Hevosojalla, Parolassa ja Tuohikotissa. Ks. esim. KA Lappeen alisen kihlakunnan talvikäräjät 8.–10.3.1666, KA jj 13:10–11.

146 Ks. s. 89.

147 Uudispelloista vuoden 1626 maantarkastuksen mukaan ks. KA 3634a:23, 24v (Rämälä ja Anttilan Mietunaho). Uudispelloiksi lienee luokiteltavissa halvordina mainittu maatyppi, jonka osuus peltomaasta oli 4,3%. Liite 6b. Tuomiokirjoista löytyy monia pellonraivauksesta kertovia tai siihen viittaavia tapauksia, esim. KA Valkealan kesäkäräjät 5.7.1694, ii 9:155v (Saarento) ja KA Valkealan syyskäräjät 13.10.1701, ii 22:325–326 (Selänpää). Pellon uudisraivauksesta lienee ollut kysymys myös Ruotsulan Väkevällä 1730-luvun lopulla. KA Valkealan talvikäräjät 11.–18.10.1738, ii 47:522v–523.

pia perustettiin varsinkin 1680-luvulla.¹⁴⁸ Suuren Pohjan sodan ja isovihan aikana pellonkäytön intensiteetti laski ainakin väliaikaisesti, mistä kertoo 1720-luvulla tehty kesantopeltojen viljelynotto.¹⁴⁹ Tämä selittäisi myös 1720- ja 1730-lukujen virkatalokatselmuksissa mainitut ja edellä selostetut pienemmät peltotilkut edeltäneeseen vuosisataan verrattaessa. Peltoalaa kasvatti todennäköisesti myös 1730-luvulta alkaen vähitellen lisääntynyt tilojen jako.

Luonnon tarjoamat mahdollisuudet peltoviljelylle olivat suotuisat, sillä maanviljelysteknisesti muokkaukselle soveliaita ja runsasravinteisia kevyempiä savikoita ja hietamaita sijaitsi alueen länsiosissa. Vuonna 1626 mainittiinkin tilaa pellonraivaukseen löytyvän Oravalassa, Mattilassa, Ruotsulassa ja Kouvolassa.¹⁵⁰ Peltoviljelyyn ei kuitenkaan hevillä siirrytty, mikäli hyviä kaskimetsiä oli tarjolla. Ulrik Rudenschöld mainitsi v. 1738, että Kymenkartanon läänissä peltoja ja niittyjä laajennettiin harvoin, vaikka siihen sopivia alueita olikin kaskettu.¹⁵¹ Useita vuosia vaatinut kaskeamisprosessi tuotti satoa nopeammin kuin uudispelto, jonka raivaus vei kaskenpoltoakin enemmän aikaa. Kaskeamiseen pystyivät näin paremmin turvautumaan mm. uudisasukkaat.¹⁵² Peltoviljelyn voimistuminen oli lisäksi riippuvainen karjataloudesta ja karjan tuottamasta lannasta.

Kaskiviljelyn resurssit

Kaskiviljely oli kiertoviljelyä, ja kaskettu maa oli käytettävissä uudelleen aikaisintaan 20 vuoden kuluttua.¹⁵³ Suuria maa-aloja hyödyntänyt intensiivinen kaskeaminen oli näin sidoksissa voimakkaasti metsävaroihin.¹⁵⁴ Menetelmät luokitellaan neljään tyyppiin: tavalliseen kaskeeseen, rieskamaahan, huuhtaan ja pykälikkömaahan. Valkealan alueella lienee ollut käytössä näistä kolme ensin mainittua.¹⁵⁵ Tavallinen kaski hakattiin 30–40-vuotiseen lehtimetsään tai lehtipuuvaltaiseen sekamet-

148 Vrt. s. 101. Valkealan kartanon torpparien uudisraivauksesta ks. KA Valkealan kesäkäräjät 24.5.1706, ii 28:212–214. Ainakin 1700- ja 1800-luvun taitteessa Kaukiainen on havainnut selvän yhteyden taloluvun kasvun ja peltoalan lisääntymisen välillä. Kaukiainen 1982, s. 21.

149 Esim. Anttilan kylän Nikin ratsutilalla Matti Simonpoika lupasi syksyllä 1723 auttaa veljeään Joonasta kesantopeltojen viljelyssä. KA Elimäen ja Valkealan syyskäräjät 14.–16.10.1723, ii 32:543–544.

150 KA 3634a:25v–27v. Vuoden 1626 maantarkastuskirjassa tilanne on selvästi pyritty esittämään mahdollisimman myönteisessä valossa, koska asiakirja laadittiin verotusta varten.

151 Rudenschöld 1899, s. 28.

152 Ajanjaksoilla, jolloin työvoimaa oli niukemmin käytössä esim. sota-aikoina tai suurten kuolonvuosien jälkeen, peltoviljely ei varmasti taantunut niin paljon kuin kaskiviljely. Voisi siis kuvitella, että peltoviljelyä pyrittiin ylläpitämään sen vaatiessa vähemmän työvoimaa muokkauksialaa kohti kuin kaskeaminen.

153 Soininen 1974, s. 60; Ranta 1985, s. 150. Kaskeamisesta esiteollisena aikana Pohjois-Karjalassa Björn 2000, s. 44–54.

154 Vrt. Åström S-E 1978b, s. 27–29, 40.

155 Soininen 1975, s. 58. Kaskimenetelmät tunnetaan tarkemmin vasta 1700-luvun kuvauksien perusteella. Tuolloin vallinneet menetelmät ovat ilmeisesti kehittyneet vasta 1500- ja 1600-luvulla. Soininen 1980, s. 204–206. Valkealassa käytetyin kaskiviljelymenetelmä oli luultavimmin tavallinen kaski. Sen valta-asemasta kertovat välillisesti isoajoasiakirjojen jyvitys- ja luokitusluettelot, joiden mukaan kaskimaa katsottiin viljelykelpoiseksi 30 vuoden kuluttua (esim. Saarennon kylän osalta KA MH Uudistukset Valkeala, mf SN 1962 26/1f:116v–117).

sään. Kaskesta ammennettiin yleensä kolme tai neljä satoa, jolloin kahtena ensimmäisenä vuonna viljelykasvi oli yleensä ruis ja sen jälkeen kaura. Rieskamaa raivattiin 12–15-vuotiseen lehtimetsään. Siinä viljeltiin pääasiassa naurista ja pellavaa, mutta myös ohra ja tattari löysivät siinä sijansa. Huuhtakaski taas vaati havumetsän tai havupuuvaltaisen metsän, ja se soveltui hyvin karuille ja kivisille maille. Tämä vain yhden tai kaksi satoa suonut menetelmä oli kaskeamistavoista tuottoisin.¹⁵⁶ Kylvön jälkeen kaski muokattiin kaskiauralla, risukarhella tai haralla. Kaskimaa ei kaivannut lannoitusta toisin kuin pelto.¹⁵⁷

Luontaiset edellytykset kaskeamiselle Valkealassa 1600-luvun alkupuolella olivat hyvät itä- ja pohjoisosissa, missä kumpuileva ja paikoitellen supra-akvaattinen moreenimaa soveltui hyvin kaskenpolttoon. Myös alueen länsiosien savikoiden tuuheat kuusikot mahdollistivat kaskenkaadon.¹⁵⁸ Vuoden 1626 maantarkastuksessa kaskimetsien kunto määriteltiin Suur-Valkealassa useimmiten hyväksi, kuitenkin vähintään kohtalaiseksi. Hyviksi metsät arvioitiin mm. peltoviljelyn vankimmilla sijoilla Kouvolassa, Mattilassa ja Oravalassa.¹⁵⁹ Kaskeamiskelpoista maata lisäsivät ainakin väliaikaisesti autiutilojen viljelyksenotto ja 1680-luvun alussa tehdyt autioiden liitokset elinkelpoisiin tiloihin.¹⁶⁰

Kaskeamiselle suotuisin maa näyttää paikotellen olleen ehtymässä 1600-luvun loppupuolella, jolloin useissa kylissä suoritettiin metsän tangotus eli yhteismetsän jako talokohtaisiin sarkoihin.¹⁶¹ Metsämaan tangotuksia tehtiin monessa Valkealan kylässä pitkin 1600-lukua: Tuohikotissa v. 1647, Mattilassa vuosina 1642 ja 1661, Oravalassa ja Kouvolassa v. 1663, Selänpäässä v. 1672 sekä Ruotsulassa v. 1683. Haimilan metsät oli jaettuina sarkoihin jo 1680-luvulla ja Saarennon v. 1700. Kourulassa metsämaita jaettiin naapurusten kesken v. 1738, jolloin esitettiin myös vaatimus peltojen ja metsien jaosta Lipiälässä ja Kääpälässä.¹⁶²

Mielenkiintoisella tavalla kaskeamismahdollisuuksia valottavat käräjillä käsitellyt tilakatselmukset. Näissä enimmäkseen autiutilan viljelyksenoton yhteydessä suoritetuissa tutkimuksissa mainittiin 1670-luvulta alkaen yleensä myös kaskimetsän laatu. Niiden perusteella edellytyksistä syntyi varsin lohduton kuva, sillä tutkitussa 43 katselmuksessa vuosilta 1681–1723 kaskimetsä luokiteltiin hyväksi vain yhdellä ja kohtalaiseksi seitsemällä tilalla. Kaskenpolttoon edellytyksiä omanneet tilat sijaitsivat kaikki keskisessä Valkealassa: Toikkalassa, Karhulassa, Kuivalassa ja Selänpäässä. Sen sijaan sekä Lounais-Valkealassa että kaskeamisen ydinalueella idässä ja pohjoisessa tilojen kaskimaat todettiin melkein aina hyvin vähäisiksi.¹⁶³ Katselmusten an-

156 Kortessalmi 1969, s. 309–314; Soininen 1974, s. 58–65; Kaukiainen 1980, s. 70.

157 Soininen 1974, s. 63.

158 Hamari 1990, s. 26–28; maaperäkartat.

159 KA 3634a:22v–27v.

160 Esim. Kaukiainen 1970, s. 302–306.

161 Vrt. Jutikkala 1958, s. 21.

162 KA tuomiokirjat, mm. Elimäen ja Valkealan talvikäräjät 17.–23.1.1738, ii 47:78–78v, Savitaipaleen, Suomenniemen osan Valkealaa ja osan Mäntyharjua syyskäräjät 20.–25.10.1738, ii 47:571–572; Oksanen 1995, s. 56.

163 KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat; Piilahti 1999, liite 7. Kaskettavaa metsämaata todettiin v. 1723 olevan pohjoisiin kyliin lukeutuvassa Kääpälässä Pekkolan tilalla. KA Luumäen ja osan Valkealaa syyskäräjät 29.–30.1.1723, ii 32:44.

tama kuva ei ole kuitenkaan totuudenmukainen, sillä tilan kuntoa vähäteltiin verovapaiden vuosien toivossa.¹⁶⁴

Kaskimaiden vähentyessä jouduttiin siirtymään kaskenpolttoon kylän laiduille yhä lähemmäksi kylän rajoja. Resurssien vähenemisestä kertonee sekin, että sekä kylien sisäisiä että niiden välisiä kaskiriitoja puitiin käräjillä usein vielä 1730- ja 1740-luvulla, jolloin riitoja näyttää esiintyvän suhteellisesti enemmän runsasväkimmäisemmän Suur-Valkealan puolella.¹⁶⁵ Kaskimaan niukkuus oli kuitenkin tosiasia 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alkupuolella ainakin Valkealan läntisimmässä kylässä. Vuonna 1732 Oravalassa kiellettiin talollisilta kydönpoltto ja kaskeaminen, koska kylän metsässä todettiin kasvavan vain pieniä koivuja ja mäntyjä. Metsä oli niin hakattu, ettei sieltä saanut edes polttopuita.¹⁶⁶ Väheneviä resursseja voitiin osittain hyödyntää tehokkaammin nopeuttamalla kaskikiertoa ja siirtymällä rieskamaaviljelyyn. Kaskiviljelyn rinnalle ja osin sitä korvaamaan lienee noussut 1600-luvun loppupuolelta alkaen tekniikaltaan hyvin samankaltainen suoviljely.¹⁶⁷ Viljelyskelpoista suota oli kuitenkin kaskimaan niukkuudesta kärsineillä seuduilla vähän Valkealan ja Mattilan kyliä lukuun ottamatta.¹⁶⁸

KARJATALOUS

Peltoviljelyyn läheisesti liitetyn karjatalouden¹⁶⁹ merkitys korostui katovuosina, jolloin viljasatojen epäonnistuessa hengenpitiminä toimivat karjantuotteet.¹⁷⁰ Vaikka karjataloutta harjoitettiin jo 1600-luvulla varsin laajassa mitassa, sen tuottavuus oli huono. Karjanhoidon päätehtävänä pidettiin lannan ja viljelyssä tarvittavan vetovoiman tuottamista. Karjataloustuotteet (maito, liha, villa, nahat ym.) jäivät usein sivutuotteeksi.¹⁷¹ Peltojen tuotto ja mahdollisuus peltoalan lisäämiseen olivat paljolti sidoksissa karjan tuottaman lannan määrään.¹⁷² Ongelmaksi karjanhoidon kehitykselle muodostui niittyjen puute. Tästä joutui kärsimään etenkin nautakarja, joka oli ummessa suurimman osan sisälläoloajasta heikon talviruokin-

164 Yhtä synkän kuvan kaskeamismahdollisuuksista antavat myös isovihan jälkeiset puustellien katselmukset, joiden mukaan virkataloilla oli kaskimetsiä joko vähän tai jonkin verran. SKrA Husesynsinstrument, Karelska eskvadronen, Kymmenegårds bataljon 1728–1732, mf FR 438–440.

165 KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat. Esimerkiksi vuosina 1737–1741 puidusta reilusta paristakymmenestä kaskiriidasta valtaosa sijoittui Selänpään, Anttilan, Toikkalan ja Saarennon kyliin. Vähä-Valkealan alueelle sijoittuneita kiistoja oli esillä oikeudessa vain kahdesti, kerran koskien Tuohikottia (1738) ja kerran Inkerilää (1740); vrt. Talvi 1953, s. 41; Wilmi 1988, s. 181.

166 KA MH Uudistukset Valkeala G 25 1/1 karttaselitys.

167 Vrt. Soininen 1974, s. 139; Allmogens 1856, s. 25.

168 Maaperäkartat.

169 Soininen 1974 s. 200; Myrdal & Söderberg 1991, s. 497–498. Kaukiainen luokittelee karjatalouden sivuelinkeinoksi omavaraisella maatalousalueella, johon Valkealakin uuden ajan alussa kuului. Kaukiainen 1980, s. 89.

170 Muroma 1991, s. 14.

171 Soininen 1974, s. 200.

172 Lannan puute oli ongelma Valkealassakin, sillä vain viidennekselle pelloista riitti lantaa 1830-luvulla. Lanta katsottiin niin tärkeäksi, että siitä kiisteltiin käräjillä. KA Böckerin kokoelma nide 2:366v; Oksanen 1995, s. 69.

nan takia.¹⁷³ Ruokinnassa suosittiin vetojuhtana käytettyä hevosta, ja myös lammas villantuottajana ohitti tärkeysjärjestyksessä nautakarjan.¹⁷⁴ Niittyjen vähyyttä korvattiin niittämällä suoheinää ja keräämällä lehtipuista lehdeksiä eli kerppuja.¹⁷⁵ Heinäpulaa voitiin helpottaa myös korjaamalla heinää autiotilojen mailta.¹⁷⁶ Kaskialueilla kaskiahot tarjosivat karjalle hyviä laitumia, joten kesäisin karja tuotti sielä paremmin kuin Länsi-Suomen peltoalueilla.¹⁷⁷ Lisäksi karjanpitoa vaivasivat erilaiset karjasairaudet.¹⁷⁸

Tutkimusjakson alkupuolen karjavarallisuutta valottavat karjaveroluettelot, jotka sisältävät elikot siipikarjaa, kissoja ja koiria lukuun ottamatta.¹⁷⁹ Niitä on säilynyt sekä Suur- että Vähä-Valkealasta vuosilta 1620, 1624, 1633 ja 1638. Lisäksi Vähä-Valkealasta löytyy luettelo vuodelta 1635.¹⁸⁰ Karjamäärän mittarina käytetään nautayksiköitä (ny). Tällöin eläimille annetaan tietyt laskennalliset arvot: hevonen 2, varsa ½, härkä ja lehmä 1, nuori nautaeläin 1/2, sika 1/3, lammas 1/8, pukkei ja vuohi 1/12. Nautayksiköitä laskettaessa on otettu mukaan talollisten ja sotilaiden karjamäärä.¹⁸¹ Suurimmat karjalukemat löytyvät varhaisimmasta eli vuoden 1620 luettelosta, jolloin pitäjän keskimääräinen nautayksikköluku oli 7,4 tilaa kohden. Karjavarallisuuden suunta oli laskeva sekä vuoden 1624 ja että 1633 tietojen valossa, kunnes se 1630-luvulla näytti vakiintuneen viiden nautayksikön paikkeille. Suur-Valkealassa karjamäärä oli suurin v. 1620. Alhaisimmillaan yksikköluku oli vuonna 1633, jonka jälkeen karjamäärä kohosi jonkin verran vuoteen 1638 mennessä. Varsinkin 1620-luvulla huomattavasti runsaskarjaisemmassa Vähä-Valkealassa nautayksikköluku oli suurimmillaan v. 1624, jolloin se oli 10,2 eli lähemmäs kaksinkertainen Suur-Valkealaan verrattuna. Yksiköiden keskiarvo putosi jyrkästi vuoteen 1633 mennessä ja pysyi sen jälkeen 1620-lukua matalammalla tasolla.¹⁸²

173 Kaukiainen 1980, s. 85; Jutikkala 1980, s. 213.

174 Soininen 1974, s. 225; Jutikkala 1980, s. 213.

175 Soininen 1974, s. 225; Rudenschöld 1899, s. 29; Allmogens 1856, s. 24–25.

176 Esim. vuoden 1642 autioluettelo KA 8567:385v–386v.

177 Soininen 1974, s. 223.

178 Karjasairauksista lähemmin Mäkelä-Alitalo 2003, s. 590. Isonvihan loppupuolella v. 1719 karjarutto (boskap Pästen) vieraili ainakin Kouvolan kylässä ja tappoi oluenpanijan vaimon Maria Wettermanin kummilahjanaan saaman nautan. KA Valkealan kesäkäräjät 10.etc.6.1726; ii 35:641–646.

179 Luukko 1958, s. 96.

180 Ks. taulukon 2 lähteet. Luettelot kuvastavat parhaiten tilannetta 1620-luvun alkupuolella, jolloin aluksi verosta vapautettuina olleet ratsutilalliset tulivat veron piiriin. Luukko 1958, s. 96–98; Tornberg 1973 s. 9. Vuoden 1620 luotettavuutta parantaa se, että samalta vuodelta laadittiin myös varsinaisen veronkeräyksen jälkeen tarkastusluettelo, johon merkittiin ensimmäisellä kerralla salattu karja. Karjalueteloiden luotettavuudesta on huomautettu, että pienkarja (kilit, karitsat ja porsaas) välttivät useimmiten verottajan silmän. Jutikkala 1980, s. 214–215.

181 Sotilaiden sisällyttämistä laskelmiin voi perustella sillä, että heistä osa löytyi maakirjasta isänniksi merkittyinä. Itsellisten mukaan otto pudottaisi keskimääräistä nautayksikköä muutamalla kymmenyksellä. Esim. v. 1624 nautayksiköiden keskiarvo olisi 6,5:n sijasta 6,0.

182 Karjamäärän laskuun vuoteen 1633 mennessä lienee vaikuttanut v. 1627 tehtyjen karjaveron keräysperusteiden muutosten (mm. sotilaille annettujen helpotusten) ohella v. 1633 vaivannut paikallinen kato, josta seitsemän vähävalkealalaista talonpoikaa valitti. KA 6132:177; Tornberg 1973, s. 9. Armas Luukko toteaaakin, että 1630-luvun tiedot eivät usean katovuoden takia kuvasta normaalia tilannetta. Luukko 1958, s. 96–97. Eeva-Liisa Oksasen ilmoittamat nautayksikkömäärät ovat jonkin verran suurempia. Tämä johtunee siitä, että hän on antanut vuohille laskennalliseksi arvoksi 1/8. Oksanen 1995, s. 68.

Taulukko 2a. Karjavarallisuus Valkealassa taloa kohti v. 1620–1638 ja 1740–1760

	1620	1624	1633	1635	1638	1740–1760
Suur-Valkeala	6,9	5,6	4,5	..	4,8	7,8
Vähä-Valkeala	9,4	10,2	6,4	7,3	6,1	8,8
Valkeala yht.	7,4	6,4	4,9	..	5,0	8,0

Lukemat nautayksikköjä. Lähde: KA 6055a:134v–140v, 163v–167, KA 6058a:41–48v (v. 1620); KA 3628b:41–47v, KA 6097a:25–27v (v. 1624); KA 6131: 236–239 (v. 1633); KA 8549:238–240 (v. 1635); KA 8556:569–574 (v. 1638), KA Lappeen tuomiokunnan ja Valkealan kirkonarkiston perukirjat 1740–1760.

Taulukko 2b. Karjamäärä Valkealassa taloa kohti v. 1624, 1633 ja 1740–1760

	hevosia ¹	lehmiä ²	lampaita	vuohia
1624				
Suur-Valkeala	1,0	3,2	3,2	0,3
Vähä-Valkeala	1,9	5,2	10,1	2,6
Valkeala yht.	1,2	3,6	4,5	0,7
1633				
Suur-Valkeala	0,9	2,6	3,2	0,1
Vähä-Valkeala	1,2	3,5	4,9	0,8
Valkeala yht.	0,9	2,8	3,6	0,3
1740–1760				
Suur-Valkeala	1,4	4,7	2,8	0,05
Vähä-Valkeala	1,6	6,3	3,3	0,07
Valkeala yht.	1,4	5,1	2,9	0,05

1) Varsat mukaan luettuina

2) Sisältää myös mullit ja hiehot

Lähde: Ks. taulukko 2a.

Itäisessä Valkealassa karjat olivat 1620- ja 1630-luvulla näin keskimäärin suurempia kuin alueen länsiosassa. Mikäli perustaksi otetaan edellä esitetty jaottelu kaski- ja peltovaltaisiin kyliin, ero on hyvin selvä: esim. v. 1624 peltokylissä nautayksiköitä oli 5,0 ja kaskialueella 9,2. Pitäjän osien väliset eroavuudet kuitenkin tasoittuivat 1630-luvulle tultaessa.¹⁸³ Verrattaessa vuodelta 1624 saatuja tuloksia Armas Luu-

183 KA 3628b:41–47v; KA 6097a:25–27v. Suurempaan karjan keskikokoon Vähä-Valkealan puolella saattaa vaikuttaa se, että tilojen veroluvut olivat keskimäärin jonkin verran isompia kuin Suur-Valkealassa, mikä siis viittaisi parempaan veronmaksukykyyn ja näin myös suurempiin resursseihin karjanpidossa. Toisaalta eroa ei voi täysin selittää tällä perusteella, koska karjojen keskikoko oli Suur-Valkealan puolella suurempi kaski- kuin peltovaltaisissa kylissä.

kon laskelmiin koko Suomen karjavarallisuudesta 1620-luvulla voidaan havaita, että Vähä-Valkealan karjavarallisuus vastasi koko Suomen keskiarvoa. Pitäjän kaakoiskulmalla Sorsalassa ja Pyötsiälässä karjavarallisuus oli runsaskarjaisimman maakunnan, Ahvenanmaan, luokkaa. Suur-Valkeala taas jäi kauas Kymenkartanon läänin keskiluvusta (8,5) ja ylsi nipin napin Viipurin Karjalan (5,8) tasolle.¹⁸⁴ Keskimääräinen karja koostui v. 1624 hevosesta, kolmesta tai neljästä lehmästä, muutamasta lampaasta ja siasta. Kaskialueella hevosia oli keskimäärin kaksinkertaisesti ja lampaita kolminkertaisesti peltoalueeseen verrattuna, mutta ero lehmäluvussa on hyvin pieni. Määränsä nähden kauppatavarana paljon käytettyjä vuohia oli itäisessä Valkealassa tavallisesti kaksi tai kolme taloa kohti, kun taas läntisimmissä kylissä niitä ei mainita ollenkaan.¹⁸⁵

Karjamäärän kehitystä 1630-luvun jälkeen ei ole mahdollista systemaattisesti tarkastella ennen 1800-lukua. Tuomiokirjamaininnat karjoista 1700-luvun puoli-väliin mennessä ovat vähädyksenomaisia; niitä tulee ilmi harvakseltaan lähinnä perinnönjakojen ja tilanhallintakiistojen yhteydessä.¹⁸⁶ Varovaisia arvioita voidaan tehdä perukirjoihin rekisteröidyn karjan pohjalta, vaikka perukirjat eivät olekaan tutkimusaineistona yhteismitallista karjan kirjavien omistussuhteiden takia. Perukirjoihin saatettiin kirjata pesän yhteisestä ja henkilökohtaisesta karjasta vain jommankumman osuus. Usein henkilökohtaiseen karjaan kuulunut pienkarja (lampaat ja vuohet, osin naudatkin) jätettiin rekisteröimättä.¹⁸⁷ Useamman avio-

184 Luukko 1958, s. 100–105; Luukko 1967, s. 135, 137. Valkealasta saatujen tulosten rinnastaminen Armas Luukon tekemiin laskelmiin koko Suomesta ei ole yksinkertaista, sillä Luukko on käyttänyt Viipurin Karjalan lukuja laskiessaan vuoden 1638 karjaveroluetteloita, joihin – toisin kuin Luukko toteaa – karjaa on merkitty ainakin Valkealassa vähemmän kuin edellisen vuosikymmenen luetteloihin. Vrt. Luukko 1958, s. 99. Luukon laskelmiin kohdistetusta kritiikistä ks. Jutikkala 1980, s. 214–215. Vähätaloisten kylien kohdalla korostuvat pienetkin muutokset.

185 Liite 9. Tilallisten keskinäiset erot karjavarallisuudessa kasvoivat suuriksi. Esim. vuoden 1620 karjaveroluettelossa mainitaan puoli tusinaa karjatonta taloa, kun saarentolaisen Esko Matinpojan karjaan kuului 4 hevosta, varsa, härkä, 14 lehmää, 6 hiehoa, 2 sikaa ja 30 lammasta. KA 6055a:47v; KA 6058a:164v.

186 Tarkat tuomiokirjoissa näkyvät karjamäärät osoittautuvat harvinaisuuksiksi, mutta joitain hajatietoja löytyy isovihon jälkeen. Esimerkiksi Selänpään Karppisella v. 1722 suoritettua perinnönjaossa isä Tuomas Tuomaanpojan jälkeen jaettavaan karjaan sisältyi hevonen, lehmä, hieho, puolivuotias vasikka ja neljä lammasta. KA Valkealan syyskäräjät 9.–10.10.1722; ii 30:172–172v. Toisella kylän tilalla, Mäkilaidassa, mainitaan samoihin aikoihin olleen isäntä Heikki Laurinpojalla hevonen, härkä, kahdeksan nautaa ja 12 lammasta sekä samalla tilalla asuneella veljenpoika Salomon Matinpojalla hevonen, kolme nautaa ja kuusi lammasta. KA Valkealan kesäkäräjät 21.–26.5.1723; ii 32:80–82). Oravalalaisella Suur-Nuujan tilaa viljelleellä Mikko Matinpojalla veljieneen lueltiin v. 1725 peräti kuusi hevosta, 20 nautaa ja saman verran lampaita. Lisäksi samalla tilalla asuneella korpraalin vaimolla Kerttu Eerontyttärellä oli kaksi lehmää, kaksi vasikka ja kaksi lammasta. KA Valkealan kesäkäräjät 18.etc.6.1725; ii 34:374–378. Selänpään Hasarille 1720-luvulla Skipparilan Nissilästä vävyksi tullut Kustaa Matinpoika toi mukanaan mm. kaksi hevosta ja viisi lehmää. KA Elimäen ja Valkealan talvikäräjät 14.–22.1.1737; ii 46:14v–15.

187 Karjavarallisuutta laskettaessa otettiin huomioon perukirjassa ilmoitettu talouden karja kokonaisuudessaan eli mm. erillisinä mainitut vaimojen perintö- ja tytärtien naimaosat. Mikäli aviopuolisoista laadittiin erilliset perukirjat, heidän karjamääränsä laskettiin yhteen. Isäntien vaimojen perukirjat otettiin mukaan laskelmiin, jos ne selvästi sisälsivät muutakin karjaa kuin vaimon perintöosuutenaan tuoman karjan (yleensä lehmä ja lammaset). Samasta taloudesta otettiin mukaan vain yksi perukirja, ellei tila tai torppa ollut jo tuossa vaiheessa jakautunut, esim. veljesten kesken. Joissain pesänselvityksissä jätettiin pois ilman erillistä huomautusta perillisten henkilökohtainen karja, ja tällöin saatettiin kirjata vain pesän yhteisenä pidetyt vesot ja lehmät.

parin suurperheen karjasta saatettiin merkitä vain vainajalle, hänen puolisolleen ja lapsilleen kuuluneet eläimet. Vertailua hankaloittaa myös sosiaalisen rakenteen heterogenisoituminen; uusina ryhminä esiin astuvat säätyläiset ja torpparit. Valkealan vanhimmista perukirjoista vuosilta 1740–1760 on laskelmissa otettu huomioon ne noin 80 perukirjaa, joissa pesän karja vaikutti kirjatun suurimmalta osalta. Tehtyjen laskelmien varauksellisuutta lisää se, että perukirjoista vain 16 sijoittui Vähä-Valkealaan.

Kun 1700-luvun laskelmiin sisällytetään – likimain kuten 1600-luvun laskelmissa – talolliset, torpparit ja sotilaat, saadaan Suur-Valkealan karjavarallisuudeksi 7,8 yksikköä ja Vähä-Valkealassa 8,8 keskiarvon ollessa 8,0. Käytettäessä jakoa pelto- ja kaskivaltaisiin kyliin ero nousee yli kahteen yksikköön (7,0 ja 9,3). Suur-Valkealassa asuneet säätyläiset mukaan luettuna karjavarallisuus olisi suurin piirtein sama pitäjän eri osissa (8,7 ja 8,8). Muutaman itsellistalouden huomioiminen laskisi lukemat 7,6:een ja 8,4:ään pitäjän keskiarvon ollessa 7,8. Torppareiden karjat olivat selvästi talollisia pienempiä, vain 4,8 yksikköä, sotilaista ja itsellisistä puhumattakaan. Keskiavertaloudessa oli hevonen tai pari, viisi lehmää, jokunen lammas ja sika.

Tarkasteltaessa 1620-luvun karjavarallisuutta Eeva-Liisa Oksasen saamiin luke-miin vuoden 1571 hopeaveroluettelon pohjalta keskimääräinen karjavarallisuus olisi noussut Vähä-Valkealassa, mutta se olisi jonkin verran laskenut Suur-Valkealassa.¹⁸⁸ Tulkinnanvaraisinkin ja todennäköisinä miniarvoinakin perukirjoista saatavat karjamäärät tukevat ajatusta karjamäärien suhteellisesta kasvusta 1620-luvulta 1700-luvun puoliväliin. Tosin on muistettava, että varhaisemmat karjaveroluettelot kuvastavat sota-aikaa, jolloin karjan ja etenkin hevosten määrä pieneni. Toisaalta joistain 1740-luvun perukirjoista on luettavissa Hattujen sodan aiheuttamia karjavahinkoja.¹⁸⁹ Talouskohtainen pääluku navetoissa ja talleissa näyttää kuitenkin 1600- ja 1700-luvulla nousseen varsin vitkaan, sillä 1800-luvun puolivälissä keskimääräinen nautayksikköluku oli Suur-Valkealassa 11,6 ja Vähä-Valkealassa 12,9. Vähä-Valkealassa karjamäärä tilaa kohden oli edelleen Suur-Valkealaa suurempi.¹⁹⁰

Esimerkiksi Mäkilaidan tilalla Selänpäässä mainittiin perukirjassa v. 1759, ettei karja ole yhteisessä omistuksessa (ej samfällt). KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 245–246. Laskelmista on jätetty pois perukirjat, joissa ilmoitetaan vain pesän yhteiset hevoset eikä muuta karjaa. Ks. esim. Selänpään Suur-Kujala lokakuussa 1754, KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 174–175. Henkilökohtaisen karjan poisjättämisestä kertoo pienkarjan vähäinen määrä 1600-luvun karjaveroluetteloihin verrattuna. Todellisuutta ei varmaankaan vastannut se, että vuohia mainitaan vain pariin otteeseen, viimeisen kerran kappalaisen Anders Bethulin pesänselvityksessä 1770-luvun alkupuolella. Anders Bethulinin perukirja 5.6.1774, KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 543–551v. Siipikarjaa merkittiin vain kirkkoherrojen perukirjoihin.

Lisäksi aineistossa korostuvat jonkin verran varakkaammat taloudet, sillä 65:stä mukaan otetusta tilallisten perukirjasta oli ratsutilallisten 12 eli noin viidennes. Tämä on selvästi enemmän kuin ratsutilojen osuus kaikista maakirjatiloista: noin 1/8 (23/187).

188 Oksanen 1995, s. 67. Hopeaveroluettelosta Suur-Valkealan nautayksiköksi saatiin 6,4 ja Vähä-Valkealan 5,9.

189 Esim. Kouvolan Peltolassa venäläisten (kasakoiden) sanottiin tuhonneen karjan pikkuvihan aikana. Perukirjoitus 20.10.1745, KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 126.

190 Allmogens 1856 liitteet; vrt. Oksanen 1995, s. 296. Vuoden 1853 mittauksessa huomioitiin vain hevoset, lehmät, lampaat ja siat, joten pienkarja jäi pois laskuista. Mikäli Suur-Valkealan lukuun lasketaan mukaan myös Oravalan ja Valkealan kartanot sekä kirkkoherran pappila Valkealan kylässä, arvoksi saadaan 14,2.

Karjan kokoa suhteessa niittyjen tuottoon voidaan verrata Suur-Valkealan osalta 1620-luvun puolivälissä. Niittyresurssit jakautuivat varsin epätasaisesti. Yli oman tarpeen niittyjä oli vain Haimilassa, missä niitä vuokrattiin myös muiden kylien asukkaille.¹⁹¹ Karjaan nähden niittyjä oli suhteellisesti eniten läntisissä peltokylissä. Kaskivaltaisten alueiden niittyjen vähäisyyttä kompensoivat runsaammat kaskiahot ja suot.¹⁹²

Valkealassa karjanhoito oli siis laajamittaisempaa kaski- kuin peltoalueilla, mikä ei noudattele yleistä suuntausta karjavarallisuuden vähenemistä itää ja kaskialueita kohti siirryttäessä. Vaikka tutkimustraditiossa voimaperäinen karjanhoito liitetään peltoviljelyyn, kaskiviljely ja karjanhoito eivät suoranaisesti ole toisiaan poissulkevia. Ne kummatkin pystyivät hyödyntämään tehokkaasti metsän sukkession eri vaiheita ja samalla ne edistivät sitä.¹⁹³

Karjataloustuotteiden kaupallinen merkitys on saattanut olla suurempi kuin mitä esim. Arvo M. Soininen antaa ymmärtää. Hänen mielestään perinteisen maatalouden aikana suuressa osassa Suomea karjanpidossa tähdättiin talouden oman kulutuksen tyydyttämiseen, ja myyntiä varten tuotantoa oli vain Pohjanmaalla, Perä-Pohjolassa ja Itä-Suomen sisämaassa.¹⁹⁴ Karjatalous näyttäisi kuitenkin olleen Valkealassa varsin tärkeä väylä talonpojille tyydyttää 1600-luvun myötä kasvanutta rahantarvetta, mikä aiheutui mm. kruunun vaatimuksista rahaveroon siirtymisestä, sotilasvärväyksestä ja perintöosien maksamisesta.¹⁹⁵ Elävä karja ja karjataloustuotteet muodostivat v. 1638 kaupan arvosta yli kolme neljännessä, ja ne olivat tärkeitä myyntitavaroita myös kaskikylissä. Vuonna 1743 niiden osuus oli reilu viidennes.¹⁹⁶ Vielä 1830-luvulla ilmoitettiin 65 % valkealalaisten rahantulosta kertyvän karjataloustuotteista.¹⁹⁷

SIVUELINKEINOJEN KIRJO

Tervanpoltto

Maanviljelyn ja karjanhoidon lisäksi valkealalaiset levensivät leipäänsä useilla sivuelinkeinoilla. Maamme merkittävimmäksi vientiartikkeliksi 1600-luvulla kohonnutta tervaa tiedetään valmistetun Suomessa jo 1400-luvulla, mutta 1500-luvun lopulle asti se oli lähinnä kotitarvepolttoa. Seuraavan vuosisadan aikana siitä tuli

191 Haimilan kylän niitty-ylijäämästä kertoo se, että haimilalainen ratsutilallinen Esko Pentinpoika sai sakkoja vuoden 1688 talvikäräjillä vuokrattuaan niittyjään Hämeen lääniläisille talonpojille.

KA Elimäen ja Valkealan käräjät 21.–23.2.1688, ii 6:165–170.

192 Liite 8. Karjamäärän ja niittyjen välisestä yhteydestä ks. esim. Sirén A 1993, s. 133.

193 Åström S-E 1978b, s. 30; Hamari 1990, s. 26. Nopeakiertoisempi lehtimetsäkaski ei kuitenkaan lehtipuiden kasvun vuoksi sallinut kaskiahon käyttöä pysyvästi niittynä. Jutikkala 1980, s. 210.

194 Vrt. Soininen 1974, s. 200, 227.

195 Villstrand 1992b, s. 65.

196 Liite 10. On syytä muistaa, että kumpikaan vuosista ei ollut ns. normaalivuosi. Vuonna 1638 kato vei viljan ainakin osittain, jolloin jouduttiin turvautumaan elävän karjan myyntiin. Vuonna 1743 etenkin kasvinviljelyn ja karjatalouden tuottoon vaikutti pikkuviha. Kasvinviljelyn antimet, varsinkin viljakasvit, saattoivat siis olla hyvinkin aliedustettuina.

197 KA Böckerin kokoelma nide 2:365.

merkittävin rahanansaitsemiskeino suuressa osassa Sisä-Suomea, etenkin Savossa ja Pohjanmaalla.¹⁹⁸ Tervalla oli merkitystä mm. asuin- ja veneenrakentamisessa sekä ihmis- ja eläinlääkinnässä.¹⁹⁹

Tervanvalmistus muodostui valkealalaisillekin tärkeäksi tavaksi hankkia rahaa. Tervaspuuksi soveltui parhaiten alueen valtapuulaji mänty, jota maaperästä ja pinnanmuodosta johtuen kasvoi kuivilla kankailla ja harjumuodostelmilla.²⁰⁰ Alueella vallitsivat luontaiset edellytykset ”mustan kullan” tuottamiselle. Vuoden 1626 maantarkastuksessa Suur-Valkealan tervametsät arvioitiin kauttaaltaan hyväksi.²⁰¹ Tervanpolton kannattavuutta edistivät myös hyvät kulkuyhteydet vesitse ja maanteitse kauppapaikoille Lappeenrantaan, Viipuriin ja Haminaan.²⁰² Tervakauppaa sääteli Viipurissa toiminut v. 1648 perustettu tervakomppania, johon alkuaan saivat liittyä osakkaiksi vain valtakunnan pääkaupungin Tukholman suurkauppiaat ja viipurilaiset valtorvarit. Tervan kysynnän heikkeneminen pienensi tervakiintiöitä ja supisti näin tervakauppaa saman vuosisadan kolmannella neljänneksellä ja erityisesti 1660-luvulla.²⁰³

Metsävaroista kilpaili tervanpolton ja kaskeamisen lisäksi myös puun kotitarvekäyttö.²⁰⁴ Metsien riittävydestä huolestunut valtiovalta yritti rajoittaa tervanpolttoa.²⁰⁵ Runsas tervanpoltto lienee kaskeamisen ohella vaikuttanut useissa kylissä jo 1600-luvulla suoritettuihin metsäjakoisiin. Tervanpolttoon kannusti sen riippumattomuus sääoloista, ja se toi vakautta katovuosien vaivaamaan talonpojan talouteen. Siitä saatava raha oli kuitenkin kovan työn takana, sillä tervatynnyrin tuottamiseen tarvittiin 10–15 työpäivää.²⁰⁶

Tervan merkityksestä tulonhankintamuotona alueella kertoo tervaan liittyvää käräjöinnin runsaus varsinkin 1600-luvun lopulla.²⁰⁷ Vuonna 1668 Vehkalahden,

198 Soininen 1974, s. 256; Ranta 1980, s. 266; Kerkkonen 1974, p. 423; Åström S-E 1978b, s. 78.

199 Mäkelä-Alitalo 2003a, s. 547.

200 Jutikkala 1980, s. 231; Hamari 1990, s. 26; vrt. Luukko 1967, s. 142. Itä-Suomessa kaskeaminen ja tervanpoltto menestyivät rinta rinnan toisin kuin Pohjanmaalla, missä tervanpoltto syrjäytti kaskeamisen melkein kokonaan. Tähän lienee syynä se, että kaskeamisen ja tervanpolton raaka-ainetarpeet puhtaimmillaan poikkesivat toisistaan. Kaskeamiseen kävi parhaiten lehti- tai kuusimetsä, kun taas tervaa polttamalla hyödynnettiin hongikoita. Näin intressiristiriitoja ei välttämättä syntynyt, ja monipuolinen metsänvarojen hyödyntäminen onnistui. Pohjanmaalla metsät olivat taas rannikkoseutuja lukuun ottamatta mäntyvaltaisia.

201 KA 3634a:41–47v.

202 Vrt. s. 49.

203 Tervakomppanioiden toiminnasta ks. Ruuth 1974, s. 123–133 ja Toivanen P 1979, s. 139–142.

204 Vrt. Soininen 1974, s. 292. Kotitarvekäyttö käsitti lähinnä rakentamiseen, lämmittämiseen ja aidantekoon tarvittavan puutavaran. Vaikka Kannuskoskeen Luumäelle aivan Valkealan kaakkoisrajan tuntumaan perustettiinkin saha 1600-luvun lopulla, sahaustoiminta alkoi suuremmissa määrin vaikuttaa alueen metsänkäyttöön vasta 1730-luvulla, jolloin Viialan saha Kymihojen varrella nykyisen Anjalankosken alueella aloitti toimintansa. Kumpulainen & Miettinen 1992, s. 238; Oksanen 1995, s. 72, 222.

205 Vuonna 1665 annettiin kuninkaallinen kuulutus, jolla rahvasta kehoitettiin vähentämään tervanpolttoa. Kaukiainen 1970, s. 297. Tervan liiasta polttamisesta mainitsi myös maaherra Anders Lindhielm vuoden 1691 talvikäräjillä. KA Luumäen, Mäntyharjun ja Valkealan talvikäräjät 27.1.1691, ii 7:392.

206 Jutikkala 1980, s. 233.

207 KA Kymän ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat 1623–1741. Tervan valmistusta ja myyntiä koskevat oikeustapaukset yleistyivät 1600-luvun viimeisellä vuosikymmenellä.

Virolahden ja Valkealan miehet julistivat käräjillä, etteivät he voi luopua tervanpoltosta, joka ikimuistoisista ajoista on ollut heidän ainoa elinkeinonsa. Mikäli tervanpoltto kielletäisiin heiltä, he eivät pystyisi suorittamaan maksujaan kruunulle.²⁰⁸ Tervan vakiintunutta asemaa kuvaa myös se, että sitä käytettiin maksuvälinä rahan rinnalla.²⁰⁹

Tulliluetelloista ja tuomiokirjoista koostuvan aukollisen ja tulkinnanvaraisen aineiston perusteella vaikuttaisi siltä, että tervaa valmistettiin 1600-luvulla Valkealan kaikissa osissa. Valmistuksen intensiteetti lienee kuitenkin jäänyt vähäisemmäksi kuin Savon tervanpoltton ydinalueilla.²¹⁰ Vuonna 1638 terva oli karjalautuotteiden jälkeen tärkein myyntiartikkeli, ja se muodosti noin kahdeksasosan myytyjen tuotteiden arvosta. Vuosisataa myöhemmin terva oli tärkein tuote prosenttiosuudella 36,3.²¹¹

Tervantuotanto näytti 1600-luvun alkupuolella keskittyneen läntiseen Valkealaan. Kasvullista metsämaata tilaa kohti oli siellä vähemmän kuin itäisissä ja pohjoisissa kylissä, ja sopivien tervametsien väheneminen oli tosiasia siellä vuosisadan loppupuolella.²¹² Tervanvalmistuksen painopiste siirtyi luultavasti 1700-luvun alkupuolella olosuhteiltaan otollisempiin keskisen ja pohjoisen Valkealan kyliin. Tervaan, sen valmistamiseen ja sen vaatimiin resursseihin liittyviä oikeustapauksia ilmeni 1600-luvun lopulla ja seuraavan vuosisadan alkupuolella suhteellisesti eniten juuri keskisen Valkealan kylissä: Toikkalassa, Rautjärvellä ja Skipparilassa.²¹³ Juttujen länsiraja kulki linjalla Selänpää–Haimila lukuun ottamatta yhtä Kouvolan kylän tilallisten välistä tapausta 1730-luvun lopulla. Isonvihan jälkeen 1720- ja 1730-luvulla suoritetuissa sotilasvirkatalojen katselmuksissa läntisen Valkealan tiloilla tervametsät todettiin järjestään vähäisiksi. Jonkin verran niitä oli itäisempien kylien virkataloissa, esim. Toikkalan Nikulassa ja Käpälän Pekkolassa. Tuohikotin Inkilässä kesäkuussa 1733 suoritettussa katselmuksessa todettiin, että alueella harjoitettiin tervanpolttoa, mutta ko. puustellin tilukset tarjosivat siihen vähän mahdollisuuksia.²¹⁴ Samaan päätelmään tervantuotannon painopisteen siirtymisestä

208 KA Elimäen kesäkäräjät 25.–26.5.1668, ii 2:136; vrt. Oksanen 1995, s. 72.

209 Esim. KA Vehkalahden, Kymin ja Valkealan käräjät 11.–13.1.1666, ii 2:57v. Tervatynnyri rinnastettiin tuolloin neljään kuparitaaleriin.

210 Vrt. Villstrand 1992a, s. 234. 1600-luvun puolivälissä on arvioitu tervanpolttoon käytetyn tervantuotantoalueilla 100–200 työpäivää tilaa kohti. Vuosina 1638 ja 1743 myytyjen tervamäärien perusteella tervantuotantoon tilaa kohden olisi Valkealassa kulunut v. 1638 2–3 ja v. 1743 4–6 työpäivää tilaa kohden. Mikäli huomioidaan vain myyjinä esiintyneet talonpojat lukemat nousevat v. 1638 40–60 työpäivään ja v. 1743 80–120 työpäivään talonpoikaa kohti.

211 Liite 10; vrt. Sallinen 1959, s. 69. Vuonna 1638 tervaa mukanaan matkasi markkinoille 11 valkealalaista isäntää, ja tervaa oli yhteensä 40 3/4 tynnyriä. Vuonna 1743 tervaa kauppasi myös 11 valkealalaista, joiden tervatynnyrien yhteismäärä oli 90. Aimo Sallinen ei vuotta 1638 koskevassa taulukossaan mainitse valkealalaisia omana ryhmänään, joten hän lienee lukenut heidät lappeelaisten joukkoon.

212 Vrt. tuomiokirjoissa mainitut autiotilaluokittelut, esim. Piilahti 1999, liite 7. Sven-Erik Åström epäilee Itä-Suomen tervanpoltton vähenemisen 1600-luvun lopulla johtuneen soveliaiden metsien hupenemisesta. Åström S-E 1988, s. 27. Tervasmetsien vähyyttä Länsi-Valkealassa selittyy suuremmalla asutustiheydellä ja sillä, että havupuusto oli harjuaalueita lukuun ottamatta savivoittoisen maaperän takia pääasiassa kuusta.

213 KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

214 SKrA Krigskollegii arkiv, Husesynskontor E IV nro 123. Autiotiloista viljelyynoton yhteydessä tehtyjen tilakatselmusten mukaan tervametsät olivat 1680–1720-luvulla selvästi paremmassa

läntisistä kylistä itäosaan johdattelevat perukirjamaininnat tervatynnyreistä. Niiden perusteella tervanpoltto keskittyi 1700-luvun puolivälin tienoilla kirkkopitäjän keskiosiin Selänpäähän, Anttilaan, Skipparilaan, Toikkalaan, Inkerilään, Pihlajasaa-reen ja Kääpälään.²¹⁵ Kaiken kaikkiaan tervanpoltto jatkui Valkealan alueella ainakin 1850-luvulle asti, jolloin tervahautoja ladottiin pitäjän kaakkoiskulmalla.²¹⁶

Muut sivuelinkeinot

Metsästystä harjoitettiin 1600- ja 1700-luvulla mitä ilmeisimmin Valkealan joka kolkalla.²¹⁷ Vaikka moninainen metsän hyötykäyttö ja väestön lisääntyminen vähensi eläinten liikkumatilaa etenkin läntisessä Valkealassa, metsissä asusteli isompia petoeläimiä, susia ja karhuja, jotka toisinaan aiheuttivat vahinkoa karjalle. Karjan suojelemiseksi tehtävien jahtien järjestely kuului jahtivoudille.²¹⁸ Metsästäys oli jo 1600-luvulla enimmäkseen kotitalouksien omien tarpeiden tyydyttämistä, mutta vielä seuraavalla vuosisadalla metsästäystä käytettiin ansiomuotona ainakin kato-
vuosina. Pikkuvihan jälkimainingeissa loppuvuonna 1743 riista muodosti lähes viidenneksen valkealalaisten myynnin arvosta. Kaupattaviin metsän antimisiin kuuluivat oravat, jänikset, metsot ja hanhet sekä ketun- ja nädännahkat.²¹⁹ Tuomiokirjoista löytyi lisäksi tietoja karhuista, susista, hirvistä ja saukoista saaliseläiminä.²²⁰

Kalastuksen, kuten karjanhoidon ja metsästyksen, merkitys korostui kato-
vuosina, jolloin kala oli toivottu lisä muuten niukkaan ruokapöytään. Runsaat ve-
sistöt tarjosivat hyvät puitteet kalastukselle sekä keskisissä kylissä Valkealan reitin
varrella että sisemmän Salpausselän pohjoispuolella. Nuotanvetoa harjoitettiin

---

kunnossa Vähä-Valkealassa, kun taas lounaisimmilla alueilla ne osoittautuvat joko vähäisiksi ja hakatuiksi tai niitä ei mainittu ollenkaan. KA Kymen ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat; Piilahti 1999, liite 7.

215 Perukirjatietojen edustavuutta heikentää niiden vähäisyys; Valkealassa terva kirjattiin vain vajaseen kymmeneen pesäluetteloon 1750–1770-luvulla. Määrällisesti kertymät olivat pienehkö-
jä, sillä ne eivät juuri yltäneet kymmeneen tynnyriin. Suurin tynnyrimäärä (17) tuli esille Anttilan
kylässä Seppälän tilan isännän Matti Paavonpojan pesästä v. 1755. KA Lappeen tuomiokunta, vol.
131, perukirjat 1740–1809, s. 183–185.

216 SKrA Husesynesinstrument, Karelska eskvadronen, Kymmenegårds bataljon 1733, mf FR 440;
Allmogens 1856 liitteet; Kaila 1931, s. 115; Oksanen 1995, s. 72, 214–216. Tervantuotannon
keskityttyä isonvihan jälkeen lähes pelkäsään Pohjanmaalle Valkeala ainakin itäosaltaan näytti
kuuluneen Salpausselkien alueella sijainneeseen tuotantoalueeseen Etelä-Karjalassa.

217 Erilaista metsästystarpeistoa – aseita, karhukeihäitä sekä jänis- ja karhuverkoja – kirjattiin 18
perukirjaan 1750–1780-luvulla. Nämä perukirjat kattoivat maantieteellisesti hyvin suuren osan
Valkealaa, niin lounaiset Kymijokivarren rantakylät kuin Tuohikotin pitäjän luoteiskulmalla. KA
Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809.

218 Oksanen 1995, s. 75.

219 Liite 10. Metsästyksen merkityksestä Vähä-Valkealassa kertoo välillisesti se, että Parolassa asui
1600-luvun lopulla pistooliseppä.

220 KA Kymen ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat. Tuomiokirjoissa viitteitä metsästyksen on
niukasti; tutkitussa aineistosta vain 15 oikeuskäsittelyä viittaa metsästyksen. Monissa tapauksissa
riideltiin saaliseläinten nahkoista. Joidenkin tuomiokirjoissa mainittujen turkisten kotoperäisyys
ei ole varmaa, vaan ne ovat voineet tulla Valkealaan kaupankäynnin välityksellä. Esim. KA
Valkealan kesäkäräjät 18.etc.6.1725; ii 34:388 (isonvihan lopulla rautjärveläisestä taloudesta
nimismiehen omavaltaisesti ottama saukonnahka).

monilla Valkealan järvillä, mutta kalastus oli kotitarvekalastusta.²²¹ Kaupankäynnin kannalta kalastuksella ei näytä olleen merkitystä, sillä 1630- tai 1740-luvun tulli-luetteloiden mukaan kalaa ei matkannut valkealalaisten kyydissä myytäväksi.²²² Kalastaminen lienee ollut tuottoisaa Selänpään Saanjärvellä, jonka jakamista tilojen veroluvun mukaan vaadittiin 1680-luvun lopulla.²²³ Sen sijaan Kymijoessa kalastaminen oli paikoitellen hankalaa kovan virran takia.²²⁴ Lappalanjärvelläkin Valkealan keskiosassa sanottiin kalastuksen olleen 1730-luvun alkupuolella vaivalloista.²²⁵ Ammattimaiselle kalastukselle mahdollisuuden soivat kaksi verotettavaa ankeriaankalastamo: sekä Valkealan kylän Jyräänkoski että Kymijoessa Selänpään kylän kohdalla sijainnut Siikakosken – Verlan kosken kalastamo.²²⁶ Koskien hyödyntäminen ei kuitenkaan jatkuvasti houkutellut, sillä ne olivat autioina useita vuosikymmeniä 1680-luvulle saakka.²²⁷

Käsityö rakentui maaseudulla omavaraistalouden tarpeiden mukaan. Ammattimainen käsityö pyrittiin keskittämään kaupunkeihin, ja sen harjoittaminen maaseudulla oli tietyn poikkeuksin kiellettyä 1620-luvulta aina vuoteen 1680 asti. Tällöin luotiin pitäjänkäsityöläislaitos, joka aluksi salli vain räätäleiden ja suutareiden asettumisen maaseudulle.²²⁸ Henkikirjoihin merkityjä käsityöläisiä, joista monet ilmeisesti olivat maaherralta valtakirjansa saaneita pitäjänkäsityöläisiä, asusteli Valkealassa 1600-luvun lopulla ja seuraavan vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla vielä harvaksen.²²⁹ Ammattien kirjo monipuolistui vähitellen isonvihan jälkeen, ja alueella asui 1720-luvulla satulaseppä ja seuraavalta vuosikymmeneltä lähtien sorvari.²³⁰

Lisäksi käsityöläisyys näyttää olleen sivutoimi pienempien talojen väelle, sillä tuomio- ja kirkonkirjoissa mainitut käsityöammattien harjoittajat löytyvät henkikirjasta varsin usein talollisten joukosta. Nämä talolliskäsityöläiset tekivät useimmiten sepän töitä, mutta joukkoon kuuluivat myös pistooliseppä ja räätäli.²³¹ Kar-

221 Vrt. Piilahti 1999, liite 7. Tilakatselmusten mukaan Valkealan vesistöillä ei ollut kaupallista merkitystä. Valkealalaisten sanottiin 1830-luvulla ostavan 60 % tarvitsemastaan suolakalasta. KA Böckerin kokoelma nide 2:365. Kalastuksesta Kymenlaaksossa 1500- ja 1600-luvulla ks. Halme 1969, s. 30, 48–49.

222 Vrt. liite 10.

223 KA Elimäen ja Valkealan käräjät 4.–5.2.1687, ii 6:14–14v; Allmogens 1856 liitteet.

224 Kymijoen virtaisuudesta valittivat ruotsalaiset 1680-luvun alussa. KA Valkealan kesä- ja syyskäräjät 18.–19.9.1682, ii 4:163v–164. Kymijoen seudun kalastuksesta, esim. valkealalaisten pyynnistä Suomenlahdella 1500-luvulla ks. Seppovaara 1988, s. 84–86.

225 SKrA Krigskollegii arkiv, Husesyns instrument, E V suppl. I, nro 13.

226 VA 8567:580; Oksanen 1995, s. 73. Vuonna 1642 Selänpäässä mainittiin ankeriaankalastaja Matti Martinpoika. SKrA Roteringslängd Valkeala 1642, vol. 617–617a, mf WA 764.

227 Oksanen 1995, s. 73.

228 Virrankoski 1980, s. 242.

229 KA Henki-, tuomio- ja kirkonkirjat. Toikkalassa asui suutari ainakin 1680-luvun alussa ja Valkealan kartanossa kankuri 1680- ja 1690-luvulla. Käsityöläisten tunnistamisesta 1600-luvun lähteistä ks. myös Heino 1985, s. 57.

230 Esimerkiksi Mattilassa asui 1720-luvun alkupuolella satulaseppä Pähl Mondelin. KA Valkealan kesäkäräjät 21.–26.5.1723; ii 32:89.

231 Vuosien 1680 ja 1707 välisenä aikana mainitaan myös talollisina toimineita käsityöläisiä seuraavasti (suluisissa esiintymisvuodet): seppiä Kourulassa (1695), Oravalassa (1699), Saarennessa (1700), Mattilassa (1703) ja Selänpäässä (1703 ja 1707), pistooliseppä Parolassa (1683–1706) ja räätäli Hevosojalla (1688). Lisäksi käsityöammattien harjoittamiseen viittaavat useat talonnimet,

tanotalouden luomaa käsityön tarvetta tyydytettiin osin torppareiden avulla. Esimerkiksi Lammin torppari Lauri Niilonpoika Oravalan kartanosta sai 1720-luvun alussa tehtäväkseen kutoa villasta sarkaa isäntänsä majuri Märten Segercrantzin määräyksestä.²³² Käsityöläisten puutetta ja toimialojen yksipuolisuutta saatettiin kompensoida sotilaiden kädentaidoilla. Vuoden 1725 yleiskatselmusluettelon mukaan korpraali Pekka Korttinen Saarennosta omasi puusepän taidot, ja kouvola-lainen sotamies Mauno Turdian hallitsi puutarhanhoidon. Palveluksesta eronnut selänpääläinen sotilas Kustaa Pihl harjoitti 1730-luvulta lähtien sorvarin ammattia.²³³ Satunnaista taloudellista merkitystä lienee ollut naistenkin kädentaidoilla. Esimerkiksi v. 1740 talollisen tytär Maria Sipintytär Karppinen Selänpäästä teki ompelutöitä samassa kylässä majailleelle varusmestari Anders Vilhelm Bergströmmille.²³⁴

Jonkin verran lisäansioita herui ojankaivusta. Tämä ansiotapa oli yleinen lounaisessa naapuripitäjässä Elimäellä, jonka talonpojat kävivät hyödyntämässä ammattitaitoaan aina Liivinmaalla asti. Pelto- ja suoviljelyn koulimilla valkealalaismiehilläkin oli kysyntää, ja heidän tiedetään kaivaneen oja Lappeella ja Ruotsissa, mahdollisesti Liivinmaallakin.²³⁵

YHTEENVETO: MONEN RAJAN ALUE

Kuten edellä on selvästi tullut ilmi, taloudellisen kehityksen selvittäminen on 1600- ja 1700-luvun osalta hankalaa. Vaikka kylien välillä kehitysvauhdissa lienee ollut eroja, kokonaisuutos oli verikkaista peruselinkeinoon, maanviljelyyn, osalta.²³⁶ Sen sijaan sivuelinkeinojen, esimerkiksi tervanpolton kohdalla muutos oli nopea-tempoisempaa. Tätä taustaa vasten voidaan olettaa, että Valkealassa 1600-luvun alkupuolelta aina vuosisadan lopulle sivuelinkeinojen suhteellinen merkitys kasvoi. Huomioitava on myös 1600- ja 1700-lukujen vaihteeseen osuvien kuolovuosien, suuren Pohjan sodan ja isonvihan vaikutus. Todennäköistä on, että tällöin yritettiin ylläpitää ensisijaisesti maanviljelyä sivuelinkeinojen kustannuksella.²³⁷

Edellä todettiin Valkealan jakautuneen toisistaan poikkeaviin luonnonmaantieteellisiin ja kulttuurisiin alueisiin. Taloudellisesti Valkealassa erottui kaksi vyöhy-

---

esim. Seppälä-nimiset tilat Ruotsulassa, Jokelassa, Toikkalassa ja Selänpäässä sekä sepälle liikaniminä annetut Hamari ja Hohteri Oravalan kylässä. Ammatinharjoituksen ajankohtaa on vaikeaa kuitenkin ajoittaa, sillä talonnimi saattaa juontaa juurensa jo 1500-luvulta. Vrt. Kepsu 1990, s. 315.

232 KA Valkealan talvikäräjät 22.–24.1.1723, ii 32:36v.

233 KA Militaria II, Viipurin jalkaväkirykmentti, everstiluutnantin komppania, yleiskatselmusrulla 1725, s. 103–104, 111–112, 123–124, mf WA 1215. Vuoden 1735 rullassa sotilas Elias Flöitin kykyihin luettiin muurarimestarin taidot. KA Militaria II, Viipurin jalkaväkirykmentti, everstiluutnantin komppania, yleiskatselmusrulla 1735, s. 102–103, WA 1216.

234 KA Valkealan talvikäräjät 14.–21.1.1741; ii 50:13v–17v.

235 Oksanen 1985, s. 164–165; Oksanen 1995, s. 78. Tuomiokirjoista ks. esim. KA Lappeen alisen kihlakunnan käräjät 9.–11.7.1674, jj 19:79–89; KA Elimäen ja Valkealan käräjät 15.–17.2.1694, ii 9:55–55v.

236 Kehityksen hitauden voi myös huomata vertaamalla 1600-luvun alkupuolen tilannetta A. F. Büschingin kuvaukseen 1760-luvun Kymenkartanon läänistä. Vrt. Büsching 1960.

237 Vrt. Luukko 1967, s. 766–769.

Kartta 4. Valkealan taloudelliset vyöhykkeet

ketä: peltoviljelypainotteinen länsiosa ja kaskivoittoinen itä- ja pohjoisosa. Jaotellun perustana on maankäyttömuotojen välinen suhde, mutta erilaisuuksia löytyy myös muiden elinkeinojen harjoittamisessa.

Peltoviljelypainotteinen ns. *peltoalue* muodostui kahdeksan läntisimmän kylän vyöhykkeestä Kouvola etelässä Selänpäähän pohjoisessa.²³⁸ Parhaimmat kaski-

238 Vuoden 1620 tietojen mukaan peltoviljelyvaltaisia Toikkalan ja Miettulan kyliä ei lueta tähän vyöhykkeeseen, koska niissä kaski- ja suokylvön yhteinen osuus kohosi korkeaksi vielä 1850-luvulla ollen Toikkalassa 50,8 % ja Miettulassa 40,5 %. Ks. liite 5.

metsät hakattiin luultavasti jo 1600-luvun loppuun mennessä, mutta kaskenpolttoa jatkettiin vyöhykkeen läntisimmissäkin kylissä vähintään 1700-luvun lopulle asti.²³⁹ Tervanpoltto oli voimakkaimmillaan ilmeisesti 1600-luvun loppupuolella, minkä jälkeen sen merkitys väheni. Alueella sijaitivat kummatkin kartanot Valkeala ja Oravala sekä pappilat.²⁴⁰ Maakirjatilojen määrän vakiinnuttua 1600-luvun lopussa tiloja oli 103.²⁴¹

Kaskialueeseen luettiin muu Valkeala, joka käsitti laajat itäiset ja pohjoiset seudet. Kasvinviljely rakentui pääasiassa polttoviljelylle, ja etenkin Sisemmällä Salpausselällä sijaitsevista kylissä suoviljely kohosi merkittävään asemaan 1700- ja 1800-luvuilla.²⁴² Valkealan tervanpoltton painopiste saattoi siirtyä tälle vyöhykkeelle jo 1600-luvun lopulla, kuitenkin viimeistään seuraavan vuosisadan alussa. Karjamäärä tilaa kohti oli suurempi kuin peltoalueella, mutta tilojen veroluvut olivat myös keskimäärin jonkin verran suurempia. Tähän alueeseen kuului 82 maakirjatilaa.²⁴³

Elinkeinojen alueellisessa jakautumisessa oli selvästi nähtävissä samankaltaisuutta luonnonolojen kanssa. Elinkeinojen harjoittaminen painottui niille alueille, missä luontaiset edellytykset olivat parhaimmat. Merkittävä yhteys näyttää vallinneen maankäyttömuodon ja maaperän välillä. Peltoviljely oli voimaperäisintä läntisillä savikoilla ja Valkealan reitin läheisyydessä sijainneilla hienon hiedan alueilla, kun taas kaskeamiseen käytettiin paljolti moreenialueita. Maaperä ei kuitenkaan toiminut itsestään selvänä maankäytön määrääjänä, sillä epäedullinen paikallismasto siellä täällä esti tai ainakin hidasti maalajiltaan otollisten alueiden viljelyynottoa.²⁴⁴

Luonnonresursseja ei voi todeta yksinomaisiksi taloudellisen rakenteen sanelejoiksi, sillä vastasihan alueen elinkeinorakenne kulttuuristen vaikutteiden jakautumista. Kulttuurisista tekijöistä vaikuttivat sangen vähäisen teknisen kehityksen²⁴⁵ ohella myös kulttuurinen tausta tapoineen ja tottumuksineen. Kaskeamisen syrjäytymistä hidastivat vanhoillisuus ja peltoviljelyä kohtaan tunnettu ennakkoluulo, mistä kertova paikallinen sanonta kuului: ”Lisää peltoa, kavenna laaria”.²⁴⁶ Peltoviljelyyn siirtyminen oli hidasta niillä alueilla, joilla kaskeamiskelpoista maata riitti. Kaskiviljelyä harjoitettiin vielä silloin, kun sen tuottavuus oli huomattavasti heikompi kuin peltoviljelyn. Taloudellisen rakenteen voisi tulkita muovautuneen luonnonolojen ja kulttuuristen tekijöiden yhteisvaikutuksesta.

239 Tämä oletus perustuu siihen, että kaskiviljely oli 1800-luvun puoliväliin mennessä loppunut kokonaan vain Kouvolasta, Ruotsulasta, Oravalasta, Mattilasta, Valkealan kylästä ja Selänpään länsiosasta ns. Vähä-Selänpästä. Allmogens 1856 liitteet.

240 Kirkkoherran pappila (Niinistö) rakennettiin Valkealan kylään 1640-luvulla, ja kappalainen sai oman pappilansa Jokelaan 1680-luvulla. Oksanen 1995, s. 153–154.

241 KA 8763:124–163. Tilaluvun kehityksestä kerrotaan tarkemmin sivuilla 108–111.

242 Vyöhykkeen etelälaidalla Karhulassa, Haimilassa, Kuivalassa, Mankilla ja mahdollisesti Skipparilassakin peltoviljelystä muodostui pääelinkeino ennen 1700-luvun loppua.

243 KA 8763:124–163, 576–583.

244 Ilmastollisesti epäsuotuisa seutu oli esim. Anttilan Kansikkaan pitkäaikainen autio.

245 Vrt. Jutikkala 1980, s. 182–184.

246 Vaara 1970, s. 39. Hämmäläiskylistä ainoastaan Anttila keskisessä Valkealassa sekä Karhula ja Haimila pitäjän eteläreunalla olivat kaskivaltaisia kyliä 1600-luvulla.

Talouselueiden rajalla sijaitsevassa Valkealassa yhdistyvät monenlaiset taloudelliset rakenteet, ja elinkeinoelämälle oli ominaista 1600-luvulta alkaen lisääntynyt monimuotoisuus.²⁴⁷ Pelto- ja kaskiviljelyä harjoitettiin rinnakkain koko tutkimusalueella, ja viimeistään vuosisadan lopulla niiden seuraan liittyi suoviljely. Tervanpoltto nousi väyläksi hankkia lisätuloja, joita saatiin jossain määrin myös ojan-kaivusta. Metsästyksellä oli ajoittain kaupallista merkitystä sen suhteellisesta vähenemisestä huolimatta. Kaiken kaikkiaan keinot jokapäiväisen leivän leventämiseen monipuolistuivat.

---

247 Vrt. Kaukiainen 1980, s. 88–91. Huomattakoon, että useampiin toimeentulolähteisiin turvautuminen oli jo erätaloussaikana välttämätöntä ailahtelevien ilmasto-olojen aiheuttaman viljasatojen vaihtelun takia. Vrt. Kerkkonen 1966, s. 10.

RUOKAKUNTA JA PERHE

TAUSTAA: VALKEALAN VÄESTÖKEHITYS 1630–1750

Ennen ruokakuntiin ja perheisiin kohdistuvaa analyysiä on syytä tarkastella demografista kehitystä, joka usein kytkeytyy suoraan perheiden rakenteellisiin muutoksiin. Seuraavaksi luodataan yleispiirteisään Valkealan väestönkehitystä ja kuinka siinä näkyivät aikakaudelle leimalliset elementit, kadot, taudit ja sodat, joista etenkin kaksi ensimmäistä olivat sidoksissa toisiinsa.

Valtaosa maamme demografisesta tutkimuksesta hahmottelee väestömme kehityslinjoja 1700-luvun puolivälistä eteenpäin. Tämä johtuu tarkkojen numeraalisten väestötietojen sisältämien väkilukutaulujen, tabellien, ylläpidon aloittamisesta v. 1749.¹ Sitä varhaisemmalta ajalta on enimmäkseen käytetty 1630-luvulla alkavia henkikirjoja, jotka ovat olleet keskeistä aineistoa myös perhetutkimuksessa. Henkikirjat laadittiin vuosittain, ja useimmiten niihin merkittiin vain henkirahaa maksanut väestönosa ruokakunnittain. Veron piiriin kuuluivat etupäässä 15–63-vuotiaat. Henkirahan maksukriteerit muuttuivat useaan kertaan etenkin 1600-luvulla, ja vaikka alkuaan se oli tarkoitus periä kaikilta, aikaa myöten siitä vapautuivat mm. aatelisto, sotilaat ja varattomin väestönosa.²

Ajallisen, alueellisen ja sosiaalisen kattavuutensa takia Suomen ja Ruotsin henkikirjoja voidaan pitää maailmanlaajuisestikin varsin ainutlaatuisena lähdesarjana. Niistä saatuun informaatioon on syytä suhtautua kriittisesti, sillä henkirahan keräysintensiteettiin saattoivat vaikuttaa taloudelliset suhdanteet.³ Useassa tutkimuksessa on jo osoitettu, kuinka 1600-luvun henkikirjat ovat täydellisimmillään tarkentuneen henkirahalainsäädännön jälkeisinä vuosina, esimerkiksi 1654 ja 1694.⁴ Isoavihaa edeltäneiden henkikirjojen on katsottu sisältäneen enimmillään noin 45–50 % väestöstä. Epätäydellisimpiä 1600-luvun henkikirjoista lienevät 1640-luvun jälkipuolen ja 1650-luvun alun henkikirjat.⁵ Arvioiden mukaan henkikirjoihin kirjattiin isonvihan jälkeen noin neljännes väestöstä.⁶

---

1 Tabellilaitoksesta ks. Hjelt 1900. Väkilukutaulupainotteisuus näkyy väestöllisissä yleisesityksissä. Ks. esim. Pitkänen 1994a, s. 34–45.

2 Henkikirjojen historiasta ja laadintaperiaatteista Orrman 1980 ja Lext 1968. Henkikirjojen, tabellien ja rippikirjojen luotettavuudesta väestöhistorian lähteinä ks. Sirén K 1999, s. 174–179.

3 Keränen 1989; Hechscher 1936, s. 402–406.

4 Esimerkiksi v. 1693 annettiin ohjesääntö henkirahan keräyksestä vastanneille manttaalikomissaareille sillä seurauksella, että lakimuutosta seuranneina vuosina henkikirjaan merkitty väkimäärä nousi selvästi edellisvuosiin verrattuna. Lähdekriittisistä syistä useissa maakunta- ja paikallishistorioissa käytetään otantavuotia 1634, 1654 ja/tai 1694. Esim. Jutikkala 1957, s. 161–162; Wilmi 1988, s. 278–281.

5 Vrt. esim. Åström S-E 1978a, s. 4–5.

6 Jutikkala 1957, s. 180

Taulukko 3. Henkikirjaväkiluku Valkealassa v. 1633–1750

	Peltoalue		Kaskialue		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%
1633	192	48,0	208	52,0	400	100
1642	357	48,9	373	51,1	730	100
1654	267	48,0	289	52,0	556	100
1663	368	46,3	427	53,7	795	100
1676	459	55,8	364	44,2	823	100
1688	642	62,9	378	37,1	1020	100
1694	680	62,1	415	37,9	1095	100
1697	747	62,2	454	37,8	1201	100
1699	564	60,5	368	39,5	932	100
1702	582	60,8	375	39,2	957	100
1712	443	60,8	286	39,2	729	100
1722	426	63,3	247	36,7	673	100
1728	323	63,3	187	36,7	510	100
1738	389	60,3	256	39,7	645	100
1750	543	58,8	381	41,2	924	100

Lähde: KA Henkikirjat.

Väestökehitystä ennen 1700-luvun puoltaväliä seurataan yleisimmin vuotuisen henkikirjoitettujen määrän eli henkikirjaväkiluvun avulla. Vanhimmassa henkikirjassa v. 1633 Valkealassa mainittiin 400 maksuvelvollista. Tämä henkikirjoitus on selvästi puutteellinen, sillä v. 1642 maksaneita oli lähes kaksinkertainen määrä. 1650-luvulta lähtien henkikirjoihin rekisteröityjen määrä lisääntyi aluksi voimakkaasti, nähtävästi ainakin osittain tarkentuneen kirjaamiskäytännön ansiosta, kunnes 1660- ja 1670-luvulla kasvu hidastui. Tuhannen hengillepannun raja saavutettiin 1680-luvulla. Tarkkana pidetystä vuoden 1694 kirjauksesta huolimatta henkikirjaväkiluku saavutti huippunsa v. 1697, jolloin henkikirjoitettuja oli 1 201. Vuosikymmenen jälkipuolen kato- ja nälkävuosien aikaansaama ankara kirjattujen väheneminen taittui nopeasti, ja suuren Pohjan sodan alkuvuosina henkikirjoitettujen määrä nousi vähitellen vuosisadan vaihteen reilusta 900:sta tuhannen tienoille. Henkikirjaväkiluku laski 1700-luvun ensimmäisellä neljänneksellä reilusti, kunnes 1730-luvun loppuun mennessä se palautui edellisen vuosikymmenen alun lukemiin. Vanhan Suomen ajan alussa v. 1744 henkikirjaan merkittiin vain 335 valkealalaista, mutta v. 1750 jo reilusti yli 900. Henkikirjaväkiluku saavutti 1600-luvun lopun tason vasta 1750-luvulla, esim. vuonna 1755 se oli 1 160.⁷

7 Taulukko 3. Henkikirjat vuosilta 1695, 1696 ja 1698 puuttuvat. Toisin kuin muualla Suomessa Karjalassa kirjattiin henkirahaa maksaneita v. 1697 enemmän kuin v. 1694. Muroma 1991, s. 161. Oksasen Valkealan historia II:ssä mainitsevat luvut vaihtelevat hieman saamiini tuloksiin verrattuna, samoin Muroman lukemat vuosilta 1694 ja 1697. Oksasen ilmoittama määrä vuodelta 1697 on 1 192, kun Muroma on saanut henkikirjaväkiluvuksi v. 1694 1 109 ja kolme vuotta myöhemmin 1 197. Oksanen 1995, s. 294; Muroma 1991, s. 278–279.

Taulukko 4. Syntyneet ja kuolleet Valkealassa v. 1706–1749

	Syntyneet	Kuolleet	Luonnollinen väestönkasvu (+/-)
1706–1709	376	456	-80
1710–1714	272	337	-65
1715–1719	283	451	-168
1720–1724	467	436	+31
1725–1729	509	314	+195
1730–1734	615	.. ¹	.. ¹
1735–1739	794	732	+62
1740–1744	645	882	-237
1745–1749	716	409	+307

Tiedot ilmoitettu viisivuotiskausittain (1706–1709 vain neljä vuotta).

Kuolleiden luettelo puuttuu vuosilta 1730–1734, joten luonnollista väestönkasvuakaan ei voi laskea.

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen sekä kuolleiden ja haudattujen luettelot.

Vuodesta 1706 lähtien Valkealan väestökehityksen kartoituksessa apua tarjoavat kirkonarkiston syntyneiden ja kuolleiden luettelot. Laskelmia tehtäessä on syytä ottaa huomioon lähdesarjojen osittainen epätäydellisyys 1730-luvulle saakka. Syntyneiden suhteellisesti pieni määrä 1710-luvulla viittaa siihen, että vain osa kastamisista merkittiin luetteloihin. Lisäksi syntymäkirjauksissa on useamman kuukauden aukko v. 1727. Haudattujen luettelo puuttuu kokonaisuudessaan vuosilta 1730–1734, ja hautauspäivien keskittymisestä päätellen se näyttää vaillinaiselta myös vuosina 1710 ja 1712 sekä alkuvuodesta 1741.⁸

Kuolleisuus oli syntyvyyttä suurempi 1720-luvun alkuun asti lukuun ottamatta vuosia 1713 ja 1718. Ajanjaksolla 1706–1719 kuolleita kirjattiin 432 henkeä enemmän kuin syntyneitä, ja suurimpia väestötappion vuosia olivat 1716 (-62) ja 1720 (-119). Tämän jälkeen syntyvyys ylitti kuolleisuuden vuoteen 1736 asti poisluettuna tiedoiltaan puutteellinen 1730-luvun alkupuoli. Vuonna 1737 alkanut suuremman kuolleisuuden kausi huipentui 1742, jolloin tappio oli lähes 300. Hattujen sodan jälkeen syntyi vuosittain keskimäärin 140–150 lasta, mikä takasi voimakkaan luonnollisen väestönkasvun yli vuosisadan puolivälin.⁹

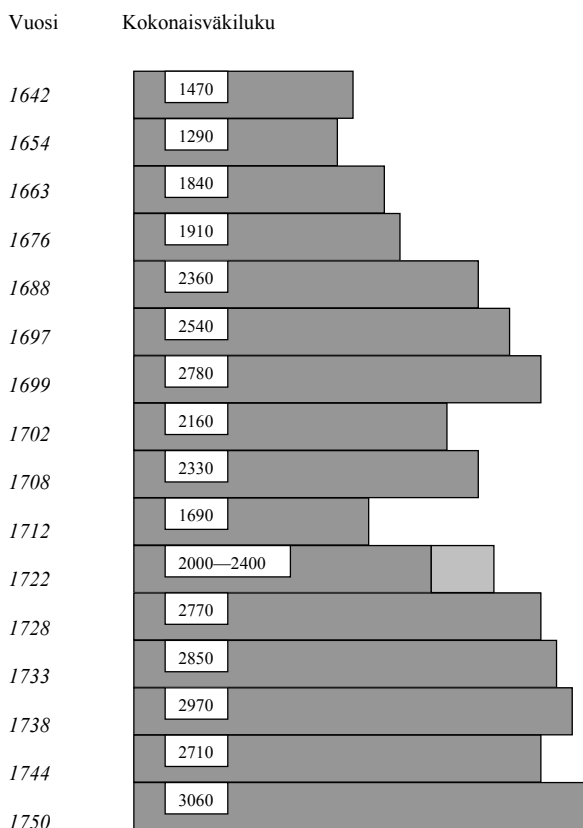
Henkikirjoihin merkittiin useimmiten vain työkykyisin asujaimisto, joten kuinka paljon valkealalaisia kokonaisuudessaan tutkittavalla ajanjaksolla oli? Oliko Valkealan väestökehitys niin vaihteleva kuin se hengillepantujen valossa etenkin 1600-luvun lopulta lähtien näyttyy? Isoavihaa edeltävältä ajalta voidaan henkikirjoitetun väestön pohjalta arvioida ns. kokonaisväkiluku. Se lasketaan käyttäen Jutik-

8 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kuolleiden luettelot. Syntymäkirjausten puutteellisuus on todettavissa myös liitteen 22 esimerkkisivussa, jossa usean 1710-luvulla syntyneen lapsen syntymätieto ei löydy kasteluettelosta. Tällöin se voidaan summittaisesti päätellä vain kuoliniän perusteella.

9 Luonnollisella väestönkasvulla tarkoitetaan syntyneiden ja kuolleiden välistä erotusta, jossa muuttoliikkeen vaikutusta ei ole otettu huomioon. Pitkänen 1994b, s. 333.

kalan menetelmää, missä korjattuun henkikirjaväkilukuun¹⁰ lisätään ennen vuotta 1654 lasten osuutena 60 % ja vuonna 1654 ja sen jälkeen lasten osuutena lisätään 69 % ja vanhusten 15 %.¹¹ Tällöin tulevat esille henkirahan keruussa tapahtuneet muutokset toisin kuin henkikirjaväkiluvussa. Saatua väkimäärää voidaan pitää ainakin 1600-luvun lopun osalta miniminä.¹² Laskutavan mukaan valkealalaisia oli 1640-luvun alussa arviolta hieman alle 1 500. Reilua kymmentä vuotta myöhemmin väkimäärä oli pudonnut alle 1 300:n. Huippuvuonna 1697 todelliseksi väkiluvuksi saadaan 2 780.¹³ Kasvua tapahtui 1640-luvulta kuolovuosiin mennessä lähes 90 %. Valkealalaisten määräksi tulisi v. 1708 2 330 ja v. 1712 alle 1 700, jolloin väkimäärä olisi pudonnut nopeasti vuotta 1663 alhaisemmalle tasolle.¹⁴

Kuvio 2. Valkealan kokonaisväkiluku v. 1642–1750

Lähde: KA Henkikirjat; KA Vuoden 1754 väestöluettelo (KA 10084); KA Valkealan kirkonarkisto, historiakirjat.

10 Jutikkalan mukaan todellinen väkiluku = henkikirjaväkiluku + 25,9%. Jutikkala 1957, s. 173.

11 Jutikkala 1957 s. 173–177.

12 Åström S-E 1978a, s. 5; Jutikkala 1957, s. 177.

13 Taulukko 3. Muroma on arvioinut Valkealan väkiluvuksi v. 1697 3 000. Muroma 1991, s. 174.

14 Esim. Moring-Fortelius 1985, s. 61; Åström S-E 1978a; s. 4–5; Friberg & Friberg 1964, s. 17;

Saloheimo 1990, s. 155. Käytettäessä muiden tutkijoiden soveltamia laskutapoja

kokonaisväkiluvun laskemiseksi päädyttäisiin 1600-luvun jälkipuolella suurin piirtein samanlaisiin

Väkiluvun arviointiin 1720-luvulta alkaen soveltuu edellä mainittua laskentatapaa paremmin ns. ravunkulkutekniikka, jolloin väkiluku lasketaan taentuvasti vähentämällä syntyneiden määrä kuolleista. Tällöin ei kuitenkaan voida ottaa huomioon muuttoliikkeen vaikutusta, sillä Valkealasta ei ole säilynyt muuttoasiakirjoja ennen 1780-lukua.¹⁵ Väkimäärän arvioinnin pohjaksi soveltuu Vanhan Suomen aikainen väestölaskenta vuodelta 1754, jolloin valkealalaisia kirjattiin 3 151.¹⁶ Näin ollen kolmentuhannen raja olisi ylittynyt ensimmäisen kerran hetkellisesti 1736, ja sitä seuranneen väestön vähenemisen takia se saavutettiin uudelleen vasta 1740-luvun lopussa. Em. tekniikkaa käyttämällä voidaan varsin sulavasti edetä vuoden 1735 alkuun, jolloin tällä tavoin laskettuna valkealalaisia olisi ollut noin 2 890. Tekniikan soveltamista tätä varhaisempaan aikaan hankaloittaa kuolleiden luettelon puuttuminen vuosilta 1730–1734. Mikäli em. ajankohdan väestönkasvun arvioidaan noudattaneen edeltänyttä viisivuotiskautta (eli väestö olisi kasvanut keskimäärin 35–40 hengellä vuosittain), Valkealan väkiluku olisi ollut isonvihan päättyessä noin 2 350 eli samalla tasolla, johon henkikirjaväkilukuun perustuvissa laskelmissa päädytään 1700-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla. Väkilukuarvio lienee kuitenkin liian korkea, koska kuolleisuus oli selvästi syntyvyyttä suurempi suuren Pohjan sodan aikana. Jos v. 1708 todelliseksi väkiluvuksi henkikirjatietojen perusteella saatiin reilut 2 300, kirkonkirjojen mukainen väestönvähennys huomioiden väkilukuarvioksi vuodelle 1721 tulisi 2 000–2 100. Näin käy myös ilmi, että vuoden 1712 henkikirjaväkiluku on aivan liian alhainen.

Lähdeaineiston vajavuuden ja laskelmien ristiriitaisuuden takia valkealalaisten määrä isonvihan jälkeen pystytään hahmottamaan vain karkeasti. Asukkaita oli 1720-luvun alussa 2 000–2 400, jolloin väestömäärä olisi melko lailla samalla tasolla kuin suuren Pohjan sodan alkaessa. Raja-arvoista suurempi lienee lähempänä totuutta, sillä niistä alhaisempi edellyttäisi huomattavaa muuttovoittoa 1720- ja 1730-luvulla. Suurisuuntaisesta sisäänmuutosta ei kuitenkaan ole varmempaa näyttöä.

Verrattaessa kokonaisväkilukuarvioita henkikirjoitettujen määrään voidaan havaita, että tutkittavalla aikakaudella väestöä merkittiin henkikirjaan hyvin vaihtelevasti. Ennen isoavihaa se näyttää olleen 40–45 % väestöstä. Jutikkalan menetelmää käyttäen henkikirjoitettujen osuudeksi 1650-luvulta 1700-luvun alkuun asti saadaan noin 43 % väestöstä. Isonvihan jälkeiset henkikirjat ovat selvästi suppeampia,

---

lukemiin kuin Jutikkalan menetelmää käytettäessä, missä henkikirjaan tallennetun väkiluvun osuudeksi tulee n. 43 %. Moring mainitsee vuosina 1694–1705 henkikirjoitetun väestön osuudeksi koko väestöstä Ahvenanmaan saaristossa keskimäärin n. 45 % luvun vaihdella 40–48 %:n välillä. Åström arvioi vuosien 1641, 1656 ja 1695 henkikirjoihin kirjatun noin 45 % kokonaisväestöstä. Fribergien mukaan henkikirjoihin tallennettiin 1680-luvulla eräissä Ruotsin pitäjissä 39,1–45,3 % väestöstä.

- 15 Valkealan muuttokirjat ovat säilyneet v:sta 1783 lähtien. KA Valkealan kirkonarkisto, muuttokirjat. Muuttoliikkeen intensiteetin suuren alueellisen ja ajallisen vaihtelun näkee ravunkulkutekniikan heikkoutena myös Lennart Andersson Palm. Palm s.a., s. 14–15, 24–25, 30. Väestön liikkumista seurannassa tärkeät kirkonarkistojen muuttoasiakirjat alkavat useimmissa seurakunnissa vasta 1800-luvulla, joten muuttoliikkeen merkityksen punnitseminen sitä varhaisemmalta ajalta jää pakostakin irrallisten tiedonmurusten, mm. rippi- ja tuomiokirjamainintojen varaan.
- 16 Väkilukutaulujen vuotuinen pito aloitettiin Vanhan Suomen alueella vasta 1812. Oksanen 1995, s. 224.

esimerkiksi v. 1728 henkikirjaan merkittiin ilmeisesti vain noin 19 % sekä vuosina 1733 ja 1738 hieman yli neljännes väestöstä. Aallonpohja koettiin v. 1744, jolloin vain joka kahdeksas asukas näkyi luettelossa. Vuosisadan puoliväliin mennessä tilanne koheni, ja v. 1750 henkikirjassa oli 30 % valkealalaisista. Vuoden 1754 väestölaskennassa valkealalaisista merkittiin henkikirjaan noin 37 %.¹⁷ Isonvihan jälkeisten henkikirjojen vaillinaisuus selittyy osin runsaalla naisten kirjaamatta jättämisellä, mikä näkyy vääristyneenä sukupuolijakautumana.¹⁸ Henkikirjaväkiluvun ja kirkonkirjoista laskettava väkimäärän kehitys poikkesivat siis isonvihan jälkeen voimakkaasti toisistaan. Tässä tapauksessa kirkonkirjoista saatua kuvaa on pidettävä luotettavampana. Henkikirjaväkiluvun pudotus kertoo enemmänkin taloudellisen tilanteen ahtaudesta kuin väestömäärän todellisesta vaihtelusta.

Valkealassa henkikirjoitettujen määrällinen kasvu vuosina 1654–1697 (116 %) oli poikkeuksellisen suuri, sillä saman aikaiseksi kasvuksi on arvioitu muualla Viipurin ja Savonlinnan läänissä 60 % ja koko maassa 26 %.¹⁹ Valkealassa taloudellisten vyöhykkeiden kasvuvauhdissa oli suuri ero: kaskialueen väkimäärän reilunlainen nousu (57 %) tuntuu pieneltä peltoalueen lähes kolminkertaistumiseen verrattuna.²⁰ Merkillepantavaa onkin se, että vuosisadan kuluessa väestön painopiste siirtyi Valkealassa kaskialueelta peltoalueelle. Kun vielä v. 1650 valkealalaisista asui kaskialueella 56,1 %, niin viimeistään 1670-luvulta lähtien väestön enemmistö sijoittui peltoalueelle (ks. taulukko 3).

Suomen väkiluvun kasvun 1600-luvun loppupuolella pysäyttivät yhden Euroopan ankarimmista väestöhärvennyksistä aiheuttaneet ns. suuret kuolovuodet vuosina 1696–1697. Niiden seurauksena henkikirjoitetun väestön määrä laski Valkealassa vuosina 1697–1699 22,4 %. Vähennys oli suurempi peltoalueella, missä väestöstä menehtyi noin neljännes, kun kaskialueella lasku oli n. 19 %. Tämä ei kuitenkaan täysin vastannut todellista muutosta, sillä vuoden 1699 lukuun vaikuttivat jo autiotilojen viljelyynottajat, jotka pääasiassa olivat kotoisin toisista kylistä ja eri talousvyöhykkeeltä. Huomioitaessa viljelyynotot ja muuttoliike väki väheni mo-

17 Henkikirjaväkiluvun ja kokonaisväestön suhde oli 1700-luvun puolivälissä samankaltainen myös Valkealan lähialueilla. Elimäellä merkittiin henkikirjaan v. 1750 31,4 % ja Kymissä v. 1755 44,4 % asukkaista. Luumäen henkikirjojen kattavuudeksi arvioidaan 1750-luvulla 36 % väestöstä. Oksanen 1985, s. 345; Mattila 1960, s. 293; Kumpulainen 1992, s. 119.

18 Vrt. taulukko 13. Esimerkiksi v. 1728 Valkealan henkikirjaväestöstä 39 % oli naisia, kun ennen isoavihaa heidän suhteellinen osuutensa oli selvästi suurempi: yleensä hieman alle puolet.

19 Åström S-E 1978b, s. 37–38, taulukot 2 ja 3. Viipurin ja Savonlinnan läänin väestönkasvu oli kokonaisuudessaan suurempi, mutta kasvua hidasti etenkin vuosina 1656–1661 käydyin Venäjän sodan jälkeinen muutto Käkisalmen läänin. Ks. Saloheimo 1971; Saloheimo 1990; Saloheimo 1993. Valkealan lähiseuduilla samaan tahtiin väestö näyttää lisääntyneen Kymissä, missä henkikirjaväkiluku yli kaksinkertaistui vuosina 1660–1694. Mattila 1960, s. 293. Pyhtäällä vuoden 1697 henkikirjaan kirjattiin n. 53 % enemmän väestöä kuin v. 1665. Oksanen 1991, s. 223. Lapinjärvellä v. 1694 hengille pantujen määrä oli 37 % suurempi kuin 40 vuotta aikaisemmin. Kuvaja 1995, s. 114. Heinolassa henkikirjaan merkittiin tuolloin kuudesosa vähemmän ihmisiä kuin v. 1654. Wilmi 1988, s. 278. Mäntyharjulla henkirahan maksaneita löytyi suurin piirtein sama määrä vuosina 1654 ja 1694. Mäntyharjun henkikirjat lienevät jälkimmäisen vuoden osalta varsin puutteelliset verrattaessa Favorinin ja Muroman laskelmia toisiinsa. Favorin s.a., s. 211; Muroma 1991, s. 158–160.

20 Liite 12.

lemmiltä vyöhykkeiltä saman verran: peltoseudulta 22,6 % ja kaskialueilta 22,5 %.²¹ Kuolovuosien vaikutus vaihteli paljon kylittäin. Totaalisimman tappion koki Inkerilä, missä henkikirjoitetun väestön määrä laski vuosina 1697–1699 38:sta 15:een eli 60 %. Lisäksi suuri vähennys koettiin Kinansaassa, Ruotsulassa sekä torppari-kylissä Oravalassa ja Valkealassa. Taas esimerkiksi Mattilassa, Rämälässä ja Rautjärvellä hengillepantujen määrä pysyi samana tai jopa nousi.²² Ainakin viiden tilan ja neljän torpan koko ruokakunta menehtyi tai muutti pois Valkealasta.²³ Valkeala kärsi kuolovuosista keskimääräistä vähemmän, sillä vuosina 1697–1699 väestö väheni Karjalassa 27 % ja koko Suomessa 28 %.²⁴

Väestökatastrofin aiheuttaneita vuosia 1690-luvun lopulla edelsi monta toistaan seurannutta heikkoa vuodentuloa. Useita peräkkäisiä katovuosia osui lähes joka vuosikymmenelle 1600- ja 1700-luvulla, jolloin kolmannes vuosista oli kadon vaivaamia.²⁵ Pahin yksittäinen kato tutkimusajanjakson alkupuolella osui ns. Perttulin hallavuodelle 1635. Laurin hallavuosi v. 1669 ja 1670-luvun alun useat peräkkäiset heikot sadot eivät ilmeisesti suuremmin verottaneet väestöä, vaikka hengille pantujen määrä laskikin voimakkaasti. Seuraavan vuosisadan katovuosista Valkealan väestökehitykseen löivät leimansa todennäköisimmin 1704–1708 ja 1722, ehkä myös 1740, koska kuolleisuus kasvoi jonkin verran em. katoja seuranneena aikana.²⁶ Huonojen satovuosien vaikutusta väestöön ei useinkaan pysty erottamaan

-
- 21 Liite 12. Kuolonvuosista on tehty useita tutkimuksia, esim. Jutikkala 1951, Mäntylä 1988 ja Muroma 1991. Mainittakoon, että Pohjanmaalla näyttivät erityisesti kärsineen kaskenpoltto-seudut. Mäntylä 1988, s. 68–69.
- 22 Liitteet 11 ja 12.
- 23 KA 8720:149v–151, 581v–588, 646v–655, 713v–718, 762v–769. Esim. Kinansaaren Saarenpään koko 24-henkisen talonväen sanottiin menehtyneen v. 1697. KA Luumäen, osan Valkealaa ja osan Mäntyharjua talvikäräjät 14.1.1698, ii 16:25–25v. Vuoden 1698 rästiluettelon ilmoitukset koko talonväen menehtymisestä kuolovuosina osoittautuvat osin liioitelluiksi, sillä ainakin kahdella luettelon mukaan totaalisen väestönmenetyksen kohdanneella valkealalaisilla, Anttilan Korpilla ja Selänpään Kalsolla, osa asukkaista selvisi koettelemuksista ja jatkoi tilanpitoa. Vrt. KA 8720:582v–583; Piilahti 1995, s. 334, 503.
- 24 Muroma 1991 s. 175, 180. Oiva Turpeisen mukaan kuolovuosien väestömenetys olisi ollut koko Suomessa 22 % ja Karjalassakin vastaavaa tasoa. Siten Valkealan tilanne vastaisi valtakunnallista keskiarvoa. Turpeisen mukaan Karjalan väkiluku olisi v. 1694 ollut 75 909 eli noin 15 % korkeampi kuin Muroman laskema 64 197. Turpeisen mukaan henkikirjaprosenttia tulisi laskea 1600-luvun osalta noin 20 %, ja hän käyttää vuoden 1694 Karjalan väkiluvun laskemiseen lukemaa 29,6 % (Muromalla 35 %). Siten Valkealan asukasmääräksi saadaan v. 1694 3 700, joka kuulostaa uskomattoman suurelta, ja tämä taso olisi saavutettu vasta 1750-luvulla. Varsin rohkeilta tuntuvat lukemat pohjautuvat Suomen kaupunkien väkiluvusta, venäläisen tutkijan V. M. Kabuzanin 1700-luvun verorevisiotutkimuksista sekä syntyvyydestä ja kuolleisuudesta johdateltuihin demografisiin suuntaviivoihin. Kabuzan ilmoittaa Vanhan Suomen 1750-luvun väkiluvun lähemmäs 40 % suuremmaksi (158 382) kuin O. Hannikaisen laskema 115 019. Kabuzanin laskelmien luotettavuutta voisi puntaroida pitkäjaksoisella, autonomian ajan alusta taentuvalla ravunkultutekniikkaan perustuvalla väkilukuseurannalla vaikkapa joissain Vanhan Suomen seurakunnissa. Etenkin Karjalan kannaksen väestömääriä kartoitettaessa on syytä huomioida 1700-luvun alkupuolen, varsinkin isonvihan jälkeisen voimakkaan sisäänmuuton – esimerkiksi Kivennavalla – vaikutus väestökehitykseen. Vrt. Kähönen 1985, s. 120; Turpeinen 2001.
- 25 Melander & Melander 1924, s. 352.
- 26 Katovuosiksi luokitelluista 1700-luvun alkupuolelle osuvat 1704–1708, 1722, 1726, 1734, 1740 ja 1749. Melander & Melander 1924, s. 352. Vuoden 1740 korkea kuolleisuus saattoi johtua myös alueelle vuodesta 1739 alkaen kootusta sotaväestä, jonka välityksellä kulkutauteja on voinut levitä paikalliseen väestöön. Ks. Jutikkala 1939, s. 28.

katojen vanavedessä saapuneiden kulkutautien aiheuttamista menetyksistä. Epidemioista löytyy niukasti tietoja ennen kirkonarkistojen kuolinsyymerkintöjen alkamista 1700-luvulla.²⁷ Rutto raivosi Viipurissa ainakin vuosina 1631–1632 ja 1650-luvun loppupuolella.²⁸ 1690-luvun alussa Valkealan pohjoisessa naapuripitäjässä Mäntyharjulla vitsauksena oli kuumetauti.²⁹ Suurten kuolovuosien aikana taudit levisivät paikkakunnalta toiselle vaeltaneiden kerjäläislaumojen mukana.³⁰ Voimakas ruttoepidemia esiintyi maassamme myös syys-lokakuusta 1710 seuraavan vuoden alkupuolelle saakka.³¹ Edellä mainitun vuoden haudattujen määrän perusteella vaikuttaa siltä, että rutto ei pahemmin tehnyt tuhojaan Valkealassa, vaan kuolleisuus jopa laski edellisiin vuosiin nähden.³² Korkea kuolleisuus osui useamman peräkkäisen katovuoden loppuvaiheeseen vuosille 1707–1709.³³ Kulkutaudin riehuminen selittää korkean kuolleisuuden ainakin vuosina 1720 ja 1737, kuten osin myös vuoden 1742 ennätysellisen kuolleiden määrän (391). Tämä jää kuitenkin olettamukseksi, sillä Valkealassa kuolinsyitä alettiin merkitä kuolleiden luetteloon vasta kesäkuusta 1768 alkaen.³⁴

Useat pitkälliset sodat 1600- ja 1700-luvulla eivät voineet olla vaikuttamatta väestökehityksessä. Tutkittavan ajanjakson alkupuolella aina 1660-luvun alkuun vallitsi lähes yhtämittainen suurvaltasiotien kausi. Vuosina 1675–1679 käytiin sota Tanskaa, Preussia ja Brandenburgia vastaan. Parikymmentä vuotta vallinnut rauhan kausi päättyi v. 1700 alkaneeseen suureen Pohjan sotaan.³⁵ Vaikka sotatoimet eivät Valkealan alueelle ulottuneet ennen isoavihaa, sodankäynti näkyi epäsuorasti usein toistuneina väenottoina. Ne nielivät työkuntoisinta miesväestöä, josta harva palasi takaisin. Väenottoja järjestettiin lähes vuosittain 1630-luvulta aina 1670- ja

-
- 27 Ruotsin puoleisessa Suomessa kuolinsyitä alettiin järjestelmällisesti merkitä kirkonkirjoihin väkilukutaulujen ylläpidon alettua 1740- ja 1750-luvun vaihteessa. Esim. Tohmajärvellä Pohjois-Karjalassa niitä alettiin säännöllisesti kirjata jo 1730-luvun puolivälistä alkaen. KA Kirkonarkistojen kuolleiden luettelot.
- 28 Ruuth 1974, s. 301–302; KA TUOKKO Itä-Suomi, kulkutaudit.
- 29 KA Luumäen, Mäntyharjun ja Valkealan kesäkäräjät 20.7.1693, ii 7:756v–758; KA Luumäen, Mäntyharjun ja Valkealan kesäkäräjät 16.6.1694, ii 9:101.
- 30 Esim. Muroma 1991, s. 25, 205. Muroma pitää tauteja merkittävänä vaikuttajana kuolleisuuden alueelliseen vaihteluun vuosina 1696–1697, koska väki harveni yleensä enemmän hyvien kulkuyhteyksien äärellä sijainneilla rintamailla. Muroma 1991, s. 206. Valkealan keskimääräistä alhaisempaa kuolleisuutta hän perustelee syrjäisellä sijainnilla, jolloin alue säästyi paremmin kulkutaudeilta. Muroman perustelu ei päde Valkealassa, sillä keskimääräistä enemmän kärsineistä kylistä vain Ruotsula sijaitti maantien varrella. Pahimmin väestöään absoluuttisesti menettäneet Inkerilä ja Kinansaari jäivät kauaksi valtavylistä. Vrt. kartta 2; liite 14.
- 31 Pitkänen 1977, s. 203–204; vrt. Moring-Fortelius 1985, s.78–79.
- 32 Taulukko 4. Valkealan historiakirjamerkinnot vuodelta 1710 osoittautuivat aukollisiksi. Kuolleiden luetteloon ei merkitty yhtään henkilöä maaliskuun 7. ja toukokuun 14 välisenä aikana. Syntyneiden luetteloon pantiin vain yksi kirjaus maaliskuun 4. ja kesäkuun 23. välillä. Loppuvuonna kastettuja merkittiin yleensä vain yksi kuukaudessa, ja myös alkuvuosi 1711 vaikutti vajaalta. Todellisuudessa vainajien ja syntyneiden määrä oli näin huomattavasti suurempi. Haudattujen luettelon aukko ei kuitenkaan ollut samanaikainen ruton esiintymisajankohdan kanssa. Luukon mukaan vuosina 1702–1713 syntyvyys ja kuolleisuus olivat Suomessa suurin piirtein yhtä suuret. Luukko 1967, s. 754.
- 33 Taulukko 4; vrt. Koskimies 1960, s. 641–642.
- 34 KA Valkealan kirkonarkisto, kuolleiden luettelo. Ennen kesää 1768 kuolinsyitä merkittiin vain poikkeustapauksissa, esim. mikäli kyseessä oli juopumus, hukkuminen tai onnettomuus.
- 35 Luukko 1967, s. 601–608, 700.

1680-lukujen taitteessa tapahtuneeseen määräjako- eli ruotujakolaitoksen organisointiin saakka.³⁶ 1670-luvun sota koitui kohtalokkaaksi Valkealan 23 rakuunatilalle, joista monet autioituivat.³⁷ Suuren Pohjan sodan alkuvaiheessa miesmäärää vähensivät lisäsotajoukkojen, mm. kaksinnusrykmenttien, muodostaminen, ja sodan alussa arvioidaan koko Suomesta mobilisoidun noin 6 % asukkaista.³⁸ Ruokakuntien materiaalisia resursseja verottivat sotaväen muonittaminen, vaatettaminen ja varsinkin hevosten tarve.³⁹

Suuren Pohjan sodan sotatoimet ja venäläismiehitys ulottuivat Valkealaan v. 1713. Niiden vaikutus väestöön vaikutus lienee kuitenkin ollut pienempi kuin esimerkiksi osissa Länsi-Suomea, josta asujaimistoa muutti Ruotsiin.⁴⁰ Isonvihan aikana venäläiset tekivät tihutöitä mm. Kinansaareissa, mutta ainakaan tuomio- ja kirkonkirjojen pohjalta ei voida päätellä valkealalaisia kuolleen ko. tapahtumissa ja kuolleisuus ei isonvihan vuosina juurikaan noussut edellisvuosiin verrattuna.⁴¹ Joitain yksittäisiä tietoja valkealalaisten muutosta 1710-luvulla mm. Hämeeseen ja Inkerinmaalle löytyy isonvihan jälkeisten tuomiokirjojen lehdiltä.⁴² Sen sijaan vuosina 1741–1743 raivonnut Hattujen sota vaikutti valkealalaisiin välittömästi. Vuonna 1742 alun kolmattakymmentä valkealalaista kuoli sotatoimien seurauksena.⁴³ Sodan rasitusten tulkkina toimikoon vuoden 1744 maakirja, jossa kaikki haimilalaiset tilat näkyivät autioina.⁴⁴

Kokonaisuudessaan käsiteltävällä ajanjaksolla Valkealassa tapahtui voimakkaita, toisinaan vuoristoratamaisiakin väestömuutoksia. Runsasta väestönkasvua niin 1600-luvun jälkipuolella kuin 1720- ja 1730-luvulla edisti olojen vakautumisesta johtunut kuolleisuutta suurempi syntyvyys.⁴⁵ Nopea kasvu päättyi 1600-luvun lopussa kuolovuosien aiheuttamaan romahdukseen, josta jaloille pääsemistä ja suuren Pohjan sodan rasitusten kestämistä auttoi 1680-luvulla syntyneiden muodostama työikään ehtinyt väestöreservi.⁴⁶ Toisaalta poismuuttoa Valkealasta esiintyi jonkin verran 1600-luvun kuluessa.⁴⁷ Väestö lisääntyi 1720-luvun alusta seuraavan

36 Ks. esim. Mäkelä 1975.

37 Oksanen 1995, s. 135; Luukko 1967, s. 604.

38 Hornborg 1955, s. 312.

39 Moring-Fortelius 1985, s. 78; vrt. KA Valkealan syyskäräjät 16.10.1700, ii 20:264–265.

40 Isonvihan aikaisesta muuttoliikkeestä Ruotsiin ks. Aminoff-Winberg 1995.

41 Taulukko 4; KA Valkealan kirkonarkisto, kuolleiden luettelot 1710–1721; Oksanen 1995, s. 24–27.

42 KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

43 Kesäkuun 1742 puolivälissä kasakoiden hyökkäyksessä menehtyi Kuivalan, Karhulan, Saarennon ja Jokelan kylissä 13 henkilöä, 13.–18.7. välisenä aikana Haimilassa, Ruotsulassa ja Kouvolassa neljä asukasta ja heinäkuun lopussa Valkealan keskiosissa Anttilassa, Pihlajasaareissa ja Kourulassa yhteensä viisi henkilöä. KA Valkealan kirkonarkisto, kuolleiden ja haudattujen luettelo 1742.

44 KA 9960, s. 144. Todellisuudessa Haimilan kuudesta tilasta lienee ollut autiona kaksi (n:o 4 Niemi ja n:o 5 Utti). Muiden tilojen autius oli todennäköisesti vain verotuksellista, sillä ne pysyivät saman suvun hallussa pikkuvihan yli. Vrt. Piilahti 1995, s. 341–345.

45 Vrt. Luukko 1945, s. 70.

46 Jutikkala 1955, s. 63.

47 Asutuskauden jälkeinen muuttoliike Valkealaan ja Valkealasta lienee ylipäättään ollut vähäistä, ja se ilmeisesti tapahtui pääasiassa kylien sisäisenä muuttona. Venäjälle ja Viroon suuntautunutta pakolaisuutta tutkinut Reija Kuhlman-Keskinen on laskenut, että vuosina 1570–1670 Valkealan osalle koitui 42 merkintää pakolaisuudesta. Määrä oli huomattavasti pienempi kuin kaakkoisissa lähipitäjissä Vehkalahdella (116), Virolahdella (89) ja Säkkijärvellä (58), mutta enemmän kuin muualla Kymenlaaksossa esim. Elimäellä ja Pyhtäällä. Kuhlman-Keskinen 1996, s. 60. Ainakin

vuosikymmenen puoliväliin asti. 1730-luvun lopulla alkanut ja Hattujen sodan aikana kasvanut kuolleisuusenemmistö vaihtui varsin reiluksi syntyneiden enemmistöksi vuodesta 1744 alkaen. Suuria kuolovuosia edeltänyt väkiluku saavutettiin Valkealassa 1730-luvun alkuvuosina, mikä oli maassamme varsin tavallista. Näin ilmeisesti tapahtui mm. Lapinjärvellä ja Valkealan pohjoisessa naapuripitäjässä Mäntyharjulla.⁴⁸ Demografisessa muutoksessa oma osansa oli myös 1600-luvun jälkipuolella tapahtuneella runsaalla tilojen halkomisella sekä torppien perustamisella. Näitä käsitellään sivuilla 107–113.

RUOKAKUNNAT

RUOKAKUNTIEN MÄÄRÄ JA SOSIAALINEN RAKENNE

Valkealan ruokakuntien analyysissä joudutaan tukeutumaan lähes pelkästään henkikirjojen varaan, sillä kotitalouksien rakenteen yksityiskohtaisemmin paljastavat rippikirjat alkavat vasta v. 1754. Vallitsevan tutkimuskäytännön mukaisesti ruokakunnaksi määritellään henkikirjassa mainittu yhden tai useamman henkikirjoitetun henkilön muodostama erillinen veronmaksuyksikkö.⁴⁹ Todellisuudessa tilanne ei ole näin yksiselitteinen, sillä luodattavan ajanjakson kuluessa henkikirjojen ruokakuntajaottelu muuttui jonkin verran. Esimerkiksi 1600-luvulla usein erillisissä kotitalouksissa asuneet sotilaat merkittiin 1680-luvulta lähtien ruotujakolaitoksen toteuduttua tilallisruokakuntiin.⁵⁰ Isonvihan jälkeen itselliset eivät muodostaneet omaa ruokakuntaa kuten aiempina vuosikymmeninä. Ruokakuntia kartoitettaessa tulee lisäksi ottaa huomioon henkirahasta vapauttamisen vaikutukset sekä henkikirjojen ristiriitaiset ja puutteelliset sosiaaliryhmämerkinnät. Ongelmallista on myös selvittää kartanoiden ja sätäreiden asukkaita. Erityisesti 1720-1740-lukujen laskelmiin on suhtauduttava varauksellisesti, koska aiemmin jo todettiin isonvihan jälkeisten parin vuosikymmenen henkikirjojen sisältäneen suhteellisesti pienemmän osan väestöstä.

Saloheimon keräämien tietojen perusteella muuttoliike läntisestä Etelä-Karjalasta Karjalaan ja Inkerinmaalle lienee ollut huomattavasti vähäisempää kuin Savosta. Vrt. Saloheimo 1993. Väestön liikehännästä kertovat osaltaan myös autiotilojen viljelykseen ottajat, joista pitäjän ulkopuolelta oli kotoisin vain aniharva. Ks. Piilahti 1999, liite 7.

48 Valkealan osalta samoin päättelee myös Eeva-Liisa Oksanen. Oksanen 1995, s. 83, 228; Kuvaja 1995, s. 114, 138–139; Favorin s.a., s. 209, 275. Jutikkalan laskutapaa käyttäen todellinen väkiluku oli v. 1696 korkeampi kuin mitä Favorin ilmoittaa. Kuolovuosien väestömenetys kompensoitui vaihtelevasti eri osissa Suomea. 1690-luvun väkiluku tavoitettiin Hämeessä ja Savossa ilmeisesti 1740-luvulla. Pitkänen 1994, s. 37; Saloheimo 1990, s. 156; Wirilander K 1960, s. 70. Kuolovuosien väestömenetys kurottiin kiinni Nastolassa ilmeisesti jo isonvihan loppuvuosina kun taas Kymin pitäjässä vasta 1760-luvun puolivälissä. Mäkelä 1979, s. 481; Mattila 1960, s. 293–295. Paikallis- ja maakuntahistorioista saatavat laskelmat eivät kuitenkaan ole yhteismitallisia ristiriitaisen tulosten ja toisistaan eroavien laskutapojen takia. Vrt. esim. Wirilanderin ja Saloheimon erilaiset arviot 1720-luvun alun Savosta. Saloheimo 1990, s. 156; Wirilander K 1960, s. 70.

49 Ks. s. 25.

50 Ilmeisesti suurin osa ruotusotamiehistä pääsi muuttamaan torppiinsa ennen vuosisadan vaihdetta, sillä v. 1699, todettiin useimpien ruotujen jo rakentaneen torppansa tai olevan parhaillaan sitä rakentamassa. KA Valkealan kesäkäräjät 22.5.1699, ii 18:280–281.

Taulukko 5. Ruokakuntien määrä Valkealassa v. 1633–1750

	Peltoalue	Kaskialue	Valkeala yhteensä
1633	84	83	167
1642	110	102	212
1654	99	88	187
1663	108	91	199
1676	131	93	224
1688	158	88	246
1697	166	89	255
1699	152	89	241
1702	162	94	256
1712	150	87	237
1722	145	72	217
1728	151	78	229
1733	150	83	233
1738	166	102	268
1750	182	111	293

Lähde: KA 6131 (v. 1633); KA 8567 (v. 1642); KA 8613 (v. 1654); KA 8643 (v. 1663); KA 8680 (v. 1676); KA 8698 (v. 1688); KA 8712 ja 8712a (v. 1694); KA 8717 (v. 1697); KA 8723 ja 8724a (v. 1699); KA 8733 (v. 1702); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 8786 (v. 1728); KA 8800, 8801 (v. 1733); KA 8818, 8819 (v. 1738); KA 10039 (v. 1750).

Miten kehittyi ruokakuntien määrä tutkittavalla ajanjaksolla? Vuoden 1633 ruokakuntalukema 167 täytyy olla liian alhainen, sillä v. 1638 se oli jo 218.⁵¹ Vuosina 1642–1697 ruokakuntien määrä lisääntyi noin viidenneksellä. Mikäli vuosisadan loppupuolella heikommin rekisteröidyt itsellistaloudet jätetään huomioimatta ruokakuntien määrälliseksi kasvuksi saadaan em. vuosina 37 %. Kuolovuosien seurauksena kotitalouksien määrä laskee runsaalla tusinalla, minkä jälkeen se pysytteli isoonvihaan asti suurin piirtein samana. Vuonna 1722 ruokakuntia kirjattiin 217, joten miehitysajalla laskua tapahtui kymmeneksen verran. Alhainen lukema johtui tilojen autioitumisesta; useimmille autiotiloille asukkaat asettuivat 1720-luvun ensimmäisiä vuosina, mutta jotkut niistä saivat vakituiset viljelijänsä vasta 1730-luvulla. Isonvihan jälkeen ruokakuntamäärä kehittyi nousujohteisesti, ja v. 1750 ruokakuntia oli yhteensä lähes 300. Nopean kasvun taustalta löytyi tilanjaon yleistyminen.⁵²

Ruokakuntien kvantitatiivinen muutos oli näin huomattavasti väkiluvun vaihtelua pienempää. Väestönkasvun tavoin kotitalouksien määrällisessä kehityksessä talousalueiden välillä vallitsi 1600-luvulla selvä ero. Kaskialueella kotitalouksien määrä pysyi suurin piirtein samana koko tutkittavan ajanjakson, kun taas pelto-

51 KA 8556:269–270, 569–574.

52 Taulukko 5.

vyöhykkeellä kasvuksi vuosisadan jälkipuolella saadaan yli 60 %.⁵³ Suuren Pohjan sodan aikana määrä laski kaskialueella neljänneksellä ollen matalimmillaan koko tutkittavalla ajanjaksolla juuri isonvihan lopussa. Kaskikyliissä suhteellisesti runsaslukuisempien autiotilojen nopea viljelyynotto nosti ruokakuntalukua voimakkaasti isonvihan jälkeisinä vuosikymmeninä, ja 1700-luvun puolivälissä kaskialueilla oli selvästi enemmän ruokakuntia kuin ennen kuolovuosia. 1700-luvun sota-ajan notkahdus oli pienempi peltoalueella, mutta 1690-luvun taso saavutettiin siellä joitain vuosia kaskikyliä myöhemmin, 1730-luvun lopussa. Kokonaisuudessaan ruokakuntamäärän vaihtelu myötäili kokonaisväestön kehityssuuntaa: suurta Pohjan sotaa edeltäneelle tasolle päästiin 1730-luvun puolivälin tienoilla.

Valkealassa – kuten useimmiten muuallakin Suomessa – valtaosa ruokakunnista oli talollisruokakuntia, joiden osuudeksi vakiintui määräjakolaitoksen myötä 1680-luvulta aina isonvihan tienoille asti lähes 70 %. Rauhan palattua heidän osuutensa aleni jonkin verran, mutta vielä 1750 melkein kaksi valkealalaistaloutta kolmesta voitiin laskea tähän ryhmään. Taulukossa 5 on talollisten kanssa samaan ryhmään luokiteltu lampuodit, kokotilanvuokraajat. Lampuoteja oli 1600-luvun loppupuolelta alkaen lähinnä sotilasvirkataloissa eli puustelleissa, ja heidän osuutensa ruokakuntien kokonaismäärästä jäi noin 5 prosenttiin.⁵⁴ Lampuotien laskeminen tilallisten joukkoon on perusteltua siksi, että toisinaan heitä on vaikea erotella talollisista henkikirjojen puutteellisten ammattimerkintöjen takia. Puustelijärjestelmä poistui määräjakolaitoksen lakkauttamisen yhteydessä v. 1743, ja sen jälkeen lähteissä näkyi lampuoteja satunnaisesti.⁵⁵

Ratsutilallisten eli rusthollareiden ryhmään pääasiallisesti seuloutuivat vauraimmat talonpojat, jotka saattoivat kohentaa taloudellista asemaansa varustamalla ratsumiehen sotajoukkoihin ja saivat näin tiettyjä verohelpotuksia.⁵⁶ Tätä mahdollisuutta käytti hyväkseen v. 1633 26 tilaa. Kaiken kaikkiaan vuosien 1633–1676 välisenä aikana ainakin 36 valkealalaiselta tilalta lähetettiin ratsumies sotajoukkoihin. Osa tiloista varusti ratsumiestä lyhytaikaisesti, ja joidenkin tilallisten ratsumiehen pito päättyi 1680-luvun alussa, kun armeijan palkanmaksujärjestelmä luotiin määräjakoilaitoksen avulla.⁵⁷ Tuolloin rusthollien määräksi vakiinnutettiin 23, ja tilajakojen seurauksena ratsutilallisruokakuntien määräksi muotoutui vuoteen 1697 mennessä 27. Vuodesta 1699 lähtien aina tutkimusajanjakson loppuun saakka rusthollariruokakuntiin kuului joka kahdeksas talous. Ratsutilat sijoittuivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kaskivaltaisiin kyliin, joissa ratsutilat muodos-

53 Taulukko 5. Käytettäessä luokittelun pohjana hallinnollista jakoa, Suur-Valkealassa ruokakuntia oli esimerkiksi v. 1642 167 ja v. 1697 221 (ilman kartanoita), kun Vähä-Valkealassa vastaavat lukemat olivat 45 ja 34.

54 Oksanen 1995, s. 136; Piilahti 1995; vrt. KA 8763:124–163, 576–583. Virkataloiksi valittiin määräjakolaitosjärjestelyissä 1680-luvulla aluksi viisi tilaa, mutta 1700-luvun alkupuolella niiden määrä vaihteli 13:n ja 16:n välillä. Huomautettakoon, että virkatalojen viljelijöitä ei kuitenkaan systemaattisesti merkitty henkikirjoissa lampuodeiksi.

55 Vuoden 1743 jälkeen lampuoteja mainittiin yhtäjaksoisesti vain Aholan ratsutilan viljelijöinä Ruotsulan kylässä. Piilahti 1995, s. 478–479.

56 Ks. Läntinen 1991, s. 123.

57 Esimerkiksi Tuohikotin Lantta ja Haimilan Mankki varustivat ratsumiestä ainakin 1640-luvulta 1670-luvulle. Lyhytaikaisempiin ratsumiestiloihin kuului mm. Kourulan kylän Ryöpäs, jolta ratsukko lähetettiin sotaan 1650-luvun jälkipuolella. Esim. KA 8633:807 (vuoden 1659 henkikirja).

Taulukko 6. Ruokakuntien määrä Valkealassa v. 1642–1750 sosiaaliryhmittäin (%)

		I	II	III	IV	V	VI	%	n
1642	Peltoalue	1,8	5,5	78,2	–	14,5	–	100	110
	Kaskialue	–	19,6	66,7	–	13,7	–	100	102
	Valkeala yht.	0,9	12,3	72,6	–	14,2	–	100	212
1663	Peltoalue	2,8	3,7	77,8	6,5	8,3	0,9	100	108
	Kaskialue	–	34,1	60,4	–	5,5	–	100	91
	Valkeala yht.	1,5	17,6	69,9	3,5	7,0	0,5	100	199
1676	Peltoalue	1,5	3,1	73,3	19,1	2,3	0,8	100	131
	Kaskialue	–	38,7	59,1	–	2,2	–	100	89
	Valkeala yht.	0,9	17,9	67,4	11,2	2,2	0,4	100	224
1697	Peltoalue	2,4	4,2	65,7	22,9	1,2	3,6	100	166
	Kaskialue	–	22,5	73,0	–	4,5	–	100	89
	Valkeala yht.	1,6	10,6	68,2	14,9	2,4	2,4	100	255
1712	Peltoalue	3,3	5,3	66,0	20,7	–	4,7	100	150
	Kaskialue	1,1	23,0	75,9	–	–	–	100	87
	Valkeala yht.	2,5	11,8	69,6	13,1	–	3,0	100	237
1722	Peltoalue	2,1	4,8	66,9	22,8	–	3,4	100	145
	Kaskialue	2,8	26,4	69,4	–	–	1,4	100	72
	Valkeala yht.	2,3	12,0	67,7	15,2	–	2,8	100	217
1738	Peltoalue	4,2	4,8	64,5	21,7	–	4,8	100	166
	Kaskialue	2,9	26,5	67,7	–	–	2,9	100	102
	Valkeala yht.	3,7	13,1	65,7	13,4	–	4,1	100	268
1750	Peltoalue	3,3	4,9	60,5	27,5	–	3,8	100	182
	Kaskialue	0,9	26,1	72,1	–	–	0,9	100	111
	Valkeala yht.	2,4	13,0	64,8	17,1	–	2,7	100	293

Absoluuttiset luvut ks. liite 1. Sosiaaliryhmät: I Säätyläiset, II Ratsu- ja rakuunatilalliset, III Talolliset ja lampuodit, IV Torpparit, V Itselliset, VI Muut.

Lähde: KA 8567 (v. 1642); KA 8643 (v. 1663); KA 8680 (v. 1676); KA 8717 (v. 1697); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 8818, 8819 (v. 1738); KA 10039 (v. 1750).

tivat isonvihankin jälkeen neljänneksen ruokakunnista. 1600- ja 1700-luvun taitteessa Kourulan kylään asettui ratsutilalliseksi kapteeni Burkhardt Gardemeister, jonka jälkeläiset jatkoivat tilan viljelyä. Muutoin kaikki kaskialueen rusthollit pyysivät talonpoikaisissa käsissä, kun taas 1700-luvun puolivälissä Länsi-Valkealassa niistä olivat säätyläishallinnassa Ruotsulan Aholan lisäksi Saarenon kylän Rantala.⁵⁸

58 Ruotsulan Aholan haltijoina vuorottelivat eri säätyläissuvut sen perustamisesta 1640-luvulta lähtien, kun taas Rantala siirtyi säätyläisille 1720-luvulla. Piilahti 1995, s. 478–479, 486.

Ratsutilallisten kanssa samaan ryhmään laskettiin rakuunatilalliset. Talolliset saattoivat 1640-luvulta lähtien vähentää verotaakkaansa varustamalla rakuunan, mikä tuli jonkin verran ratsumiehen ylläpitoa halvemmaksi. Valkealassa rakuunan pito keskittyi kaskialueelle, ja pitoa vastaan otettiin kaskialueella viljelykseen useita autiutiloja 1660-luvulla. Rakuunatiloja oli eniten 1670-luvulla, mikä nosti niiden ja ratsutilojen yhteisen osuuden ruokakuntien määrästä noin kuudennekseen. Tanskan ja Ruotsin välinen sota vuosina 1676–1677 koitui kohtalokkaaksi monelle rakuunatilalle, ja rakuunan varustamisesta luovuttiin Valkealassa viimeistään 1680-luvulla.⁵⁹

Etenkin 1680-luvulla voimakkaan absoluuttisen ja suhteellisen kasvun kokenut ryhmä oli torpparit eli tilanosan viljelijät. Vaikka torpparit liittyivät kartanolaitoksen tuloon alueelle, Valkealassa niiden syntyhistoria oli toinen kuin mitä aiemmassa tutkimuksessa yleisesti esitetään. Suuri osa torpista oli alunperin maakirjataloja, jotka kartanon yhteyteen liitettynä muuttuivat kameraalisesti torpiksi samojen haltijasukujen jatkaessa niiden viljelyä.⁶⁰ Torppia muodostui kahteen peltoalueen kartanokylään, Valkealaan ja Oravalaan. Tähän väestöryhmään luettiin v. 1697 kaikista ruokakunnista 14,9 % ja peltoalueen ruokakunnista lähes neljännes. Kuolovuodet ja 1700-luvun ensimmäisen vuosikymmenen rasitukset vähensivät torppariruokakuntia muita ryhmiä rajummin, ja niiden suhteellinen osuus väheni parilla prosentilla vuoteen 1712 mennessä.⁶¹ Isonvihan jälkeen torppareiden suhteellinen osuus oli jo samalla tasolla kuin 1690-luvulla, ja se oli noussut lähes 17 %:iin v. 1750, jolloin peltoalueen talouksista 27 % kuului tähän ryhmään. Edellä mainituista kartanokylistä kasvua tapahtui lähinnä vain Valkealassa, kun taas Oravalan kartanon torppien määrä pysytteli 13:n ja 16:n välillä. Yksittäisiä – ja useimmiten lyhytikäisiä – torppia mainittiin 1730-luvulta lähtien muiden peltokyliä, mm. Saarennon ja Jokelan säätyläistiloilla. Tutkittavalla ajanjaksolla kaskialueelle ei muodostunut ainoatakaan torppaa. Perukirjojen mukaan 1700-luvulla monet torpat olivat varallisuudeltaan verrattavissa pienempiin talonpoikaistiloihin.⁶²

Tilattomaan väestöön kuuluvien itsellisten osuus ruokakuntien muodostajina oli v. 1642 14,2 % ja v. 1697 enää 2,4 %. Kuolovuosien jälkeen mainitut itsellista-

59 Taulukko 6. Rakuunoita värvättiin autiutiloilta Viipurin läänissä ainakin vuosina 1644–1680 ja 1686–1706 Mäntylä 1963, s. 38; Grotenfelt 1940, s. 5–92. Valkealassa rakuunatiloja ei ilmeisesti vuoden 1680 jälkeen enää ollut, sillä pitäjässä ei ollut edes montaa autiota, jonka olisi voinut ottaa viljelykseen rakuunapalvelua vastaan.

60 Torppari-nimike ilmaantui henkikirjoihin Valkealan kylässä jo 1650-luvulla. Käsitteestä torppari vrt. Jutikkala 1958, s. 240–241; Soininen 1974, s. 36–38; Åström S-E 1978b, s. 35–36; Keränen 1986, s. 482. Kameraalisen muutoksen kautta muodostuneista torpista huomauttaa Terhi Nallinmaa-Luoto. Nallinmaa-Luoto 1992, s. 101. Laskettaessa torpparien määrää henkikirjasta päädytään Valkealassa liian pieniin lukuihin ennen isoavihaa, sillä tuolloin torppareita löytyi myös talollisten joukosta. Esim. v. 1694 Oravalan kartanon 14 torpparista vain kuusi varustettiin torpparimerkinnällä. Jutikkala, joka on käyttänyt väestöryhmien kartoitukseen juuri vuosien 1694–1695 henkikirjoja, arvioi aivan oikein torpparien luvun todellisuudessa olevan suurempi, mutta syyksi hän olettaa kyseisen ryhmän manttaalinpanemattomuuden. Jutikkala 1980, s. 161, 166–167.

61 Taulukko 6.

62 KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 8–9v (perunkirjoitus 27.8.1746 torppari Taneli Jaakonpoika Lampilan jälkeen). Väinö Vaara toteaa samoin Valkealan torppien varallisuudesta 1800-luvulla. Vaara 1970, s. 22.

loudet olivat vain yksittäistapauksia. Niiden väheneminen 1600-luvun kuluessa ja lähes totaalinen puuttuminen 1700-luvun alusta lähtien johtui osin lähteistöstä, sillä henkikirjan keräysperusteiden muutokset vaikuttivat säätyläisten ohella runsaimmin juuri itsellisten kirjaamiseen. Vähennys lienee ollut myös todellista ainakin 1600-luvun alkupuolella ja parina isoavihaa edeltäneenä vuosikymmenenä. Kuolo- ja katovuodet harvensivat varmasti eniten tätä köyhintä väestönosaa, joka myös joutui ensimmäisenä kirjoitetuksi armeijan rulliin.⁶³ Itsellisten vähäisyyteen viittaa myös se, että suuren Pohjan sodan alussa sotilaisiksi otettiin suuressa määrin talollisten veljiä ja poikia.⁶⁴ Henkikirjojen puutteellisuuden vuoksi itsellistalouksien ja itsellisten määrää yleensä on etenkin isonvihan jälkeisinä vuosikymmeninä erittäin vaikeaa selvittää; isonvihan jälkeen itselliset eivät enää muodostaneet omia ruokakuntiaan, vaan heidät merkittiin muiden ruokakuntien yhteyteen.

Säätyläistöön henkilö voidaan luokitella syntyperänsä, koulutuksensa tai eriytyneen toimenkuvansa perusteella.⁶⁵ Tämä Valkealassa varsin vähälukuinen väestöryhmä koostui papiston lisäksi pääasiassa upseereista ja aliupseereista, jotka asuivat lampuotien hoitamissa puustelleissaan. Määräjakoislaitoksen myötä 1680-luvulla puustelleiksi määrättyjen kartanoiden haltijat olivat aatelistoon kuuluneita upseereja, jotka eivät ilmeisesti useinkaan asuneet tiloillaan.⁶⁶ Järjestelmän lakattuakin v. 1743 kartanoiden haltijat vaihtuivat varsin tiheästi, ja seuraavina vuosikymmeninä he koostuivat lähinnä virkamiehistöstä ja porvaristosta.⁶⁷ Säätyläistalouksien osuus ruokakunnista vaihteli 1600-luvun lopusta lähtien 2–4 %:n välillä.

Edellä mainittuihin sosiaaliryhmiin kuulumattomien, ns. muiden, ryhmään luetaan armeijan, kirkon, hallinnon ja kartanoiden palveluksessa olevat säätyläistön ulkopuoliset henkilöt sekä käsityöläiset. Omia ruokakuntiaan heistä muodostivat jo 1600-luvulla lukkari, suntio, ja renkivoudit sekä armeijan piiskuri ja kengitysseppä. 1680-luvulta lähtien Valkealan kylässä mainittiin mylläri ja satunnaisesti myös krouvari. Ammattikäsitteitä alueella oli hyvin vähän, mihin vaikutti tiukka lainsäädäntö ja kysynnän pitkälti tyydyttänyt talollisten harjoittama sivutoiminen käsityö. Isonvihan jälkeen uusina nimikkeinä ilmaantuivat siltavouti, tilanhoidtaja ja koulumestari. Sekä säätyläisten että muiden talonpoikaisväestön lukeutumattomien kotitalouksien määrä kasvoi 1600-luvun kuluessa, jonka jälkeen niiden osuus ruokakunnista pysyi muutamissa prosenteissa. Kartanoiden ja pappiloiden takia nämä väestöryhmät sijoittuivat lähes pelkästään peltoalueelle.

Ruokakuntien määrä kasvoi 1600-luvulla väestöä hitaammin, joten luonnollisesti niiden keskikoko nousi vuosisadan loppua kohden. Henkikirjaväkiluku ruokakuntaa kohti nousi vuosina 1654–1697 yli 50 % ollen jälkimmäisenä vuotena

63 Jutikkala 1951, s. 119; Nygård 1989, s. 151.

64 Talollisten veljien ja poikien runsaan värväyksen sotilaisiksi voi havaita 1700-luvun alun henkikirjoista. Yksikään autiotilan viljelyynottaja Valkealassa 1600-luvun lopulla ei ollut itsellinen. Vrt. Jutikkala 1958, s. 194–195 sekä Jutikkalan käsitykseen kohdistetusta kritiikistä Mäntylä 1988, s. 69.

65 Säätyläinen-käsitteestä tarkemmin Wirilander K 1974, erityisesti s. 33–36 ja 90–92.

66 Kartanoiden isännistä enemmän aikaa Valkealassa vietti ainakin Valkealan kartanoa isonvihan jälkeen parikymmentä vuotta hallinnut Adam Johan Giertra, joka mainittiin useasti 1730-luvulla lasten kummina ja tuomiokirjoissa. KA Valkealan talvikäräjät 16.–20.1.1739, ii 46:26v–27v.

67 Piilahti 1995, s. 438, 544.

4,7.⁶⁸ Tämän jälkeen se olisi laskenut voimakkaasti mutta pysynyt 1700-luvun alkupuolelta lähtien samalla tasolla, esim. vuosina 1712, 1722 ja 1750 ruokakuntaa kohden henkirahaa maksettiin kolmesta henkilöstä. Todellisuudessa luku kuitenkin kääntyi jonkin verran nousuun isonvihan jälkeen, sillä henkikirjat olivat tuolloin puutteellisia. Isonvihan jälkeisiin keskiarvoihin on siis suhtauduttava varauksella, mutta ne noudattavat edellisen vuosisadan lopulla vallinnutta tilannetta sosiaaliryhmien välillä. Sosiaaliryhmittäiset erot eivät siis paljoa muuttuneet 1600-luvun lopun jälkeen.

Koko tutkittavan ajanjakson aikana ruokakunnat olivat keskimäärin suurempia kaski- kuin peltoalueella, mutta alueiden välinen ero pieni jonkin verran 1600-luvun lopulla. Kaskialueiden ruokakuntien suurempi koko perustui ratsutilojen runsauteen, sillä rusthollien ruokakuntien keskikoko oli sosiaaliryhmistä suurin läpi tutkitun ajanjakson. Väestön valtaosan käsittäneet talollistaloudet olivat kummallakin talousvyöhykkeellä samaa kokoluokkaa. Talollis- ja lampuotitalouksien keskikoko noudatti koko tutkimusjakson ajan suurin piirtein keskiarvoa. Torppari-ruokakuntiin merkittiin vielä 1670-luvulla selvästi vähemmän henkikirjoitettuja kuin ratsutilallis- ja talollistalouksiin. 1600-luvun viimeisellä neljänneksellä torpparitaloudet lähestyivät suuruusluokaltaan talollisia. Ero kuitenkin pysyi varsin selkeänä 1700-luvulla, ja muista väestöryhmistä poiketen torppari-ruokakuntien keskimääräinen koko osoittautui v. 1750 alemmaksi kuin heti isonvihan jälkeen. Pienimpiä olivat itsellistaloudet, jotka useimmiten käsittivät vain yhden henkikirjoitetun henkilön. Säätyläisruokakuntien koko vaihteli muita ryhmiä enemmän: 1600-luvun lopulla ne olivat ratsutilallistalouksien luokkaa, mutta 1720-luvun alussa ne olivat selvästi näitä pienempiä. Vuonna 1750 ne olivat selvästi suurimpia runsaamman palkollismäärän takia.

Yleisimpiä olivat kahden ja kolmen henkirahan maksajan kotitaloudet. Suurimmat ruokakunnat käsittivät 12 henkirahaa maksanutta. Kymmenen henkeä tai enemmän löytyi vain harvoista kotitalouksista, isonvihan jälkeen ei juuri ollenkaan. Ratsutilojen väki ja säätyläiset ovat yliedustettuina suurimpien, seitsemän tai enemmän henkirahan maksajaa sisältäneiden, kotitalouksien ryhmässä. 1600-luvun lopussa tähän joukkoon lukeutui myös joitain torpparitalouksia.⁶⁹

Tarkasteltaessa pariskuntien määrää kotitalouksittain voidaan havaita siirtymisen yhden pariskunnan ruokakuntien valta-asemasta useamman avioparin ruokakuntien enemmistöön 1600-luvun viimeisellä neljänneksellä. Vuonna 1688 yli 60 % ja seuraavalla vuosikymmenellä melkein 70 % ruokakunnista käsitti enemmän

68 Liite 13; taulukko 6. 1690-luvulle tultaessa ruokakuntien keskikoko nousi Valkealassa Ahvenanmaan tasolle. Moringin mukaan v. 1697 vastaava luku oli Iniössä ja Korppoossa 5,2 sekä Kumlingessa 4,0. Moring 1981, s. 33. Nämä luvut eivät kuitenkaan ole suoraan vertailukelpoisia ruokakuntien erilaisen sisäisen rakenteen eli runsaamman palvelusväen takia.

69 Liite 14. Tutkittuina vuosina suurimmat ruokakunnat käsittivät 12 henkirahaa maksanutta, joita löytyi mm. v. 1642 Pihlajasaaren Horpulta, vuosina 1663 ja 1697 Haimilan Haimilta ja v. 1697 Selänpään Hasulta. Lisäksi v. 1638 mainittiin Horpulla 16 maksajaa. KA 8556:270. Kaikki em. tilat olivat ratsutiloja. Rusthollien vähälukuisuudesta huolimatta niiden osuus vähintään seitsemän henkirahaa maksanutta käsittäneistä ruokakunnista oli v. 1642 89 % (8/9) ja v. 1676 vielä puolet (6/12), mutta v. 1697 niiden osuus oli supistunut noin kolmannekseen (13/42). Vastaava osuus oli v. 1722 yli 60 % (5/8) ja v. 1750 kolmasosa (3/9).

kuin yhden avioparin. Kuolovuodet palauttivat tilanteen entiselleen, ja 1700-luvun alkupuolella yhden pariskunnan talouksien osuus oli enemmän kuin puolet ruokakunnista. Taloudet, joissa ei pariskuntia ollut, koostuivat useimmiten leskistä tai yhdessä asuvista perheettömistä sukulaisista. Avioparien maksimimäärä oli kuusi, mutta tällaiset ruokakunnat olivat yksittäisiä poikkeuksia. Viidenkin avioparin talouksia esiintyi isonvihan jälkeen enää harvoin; yksi sellainen oli Puuskarin tilalla Kourulassa vuonna 1722.⁷⁰ Vaikka monipariskuntaisten talouksien suhteellinen osuus nousi jonkin verran 1700-luvun toisella neljänneksellä kuolovuosia edeltäneestä tasosta jäätin kauas. Pariskuntien vähäisyyttä selittää jossain määrin henkikirjojen puutteellisuus, osin myös torpparilaitoksen kasvu ja torpparitalouksien suhteellinen lisääntyminen peltoalueella.

Henkikirjoitettujen jakautumaa on tarkasteltava myös määrällisesti sosiaaliryhmittäin, sillä kaikki ryhmät eivät muodosta itsenäisiä ruokakuntia. Taulukosta 8 selviää, että ryhmistä suurimman, talollisten, osuus hengillepannuista pysyi hyvin samankaltaisena (60–66 %) läpi koko tutkimusjakson. Ratsu- ja rakuunatilallisten määrä laski 1680-luvun alussa määräjakolaitoksen organisoinnin ja rakuunapalveluksen hupenemisen myötä, mutta nousi jälleen tutkimusjakson loppupuolella olleen v. 1750 lähes 14 %. Runsaimmillaan heidän osuutensa kaskialueella asuneista kohosi kolmanneksen. Vuosisadan lopulla torppariväestön määrä ylsi ratsutilallisten tasolle, mutta kuolovuosien vaikutus edellisiin oli edellisiä huomattavasti suurempi, ja torpparien osuus putosi 1700-luvun alkuun mennessä 10 %:iin. Isonvihan jälkeen torppien viljelijäväkeä oli vähemmän kuin ratsutilallisia vaikkakin yleensä prosentuaalisesti saman verran kuin 1690-luvulla.

Palkollisten osuus kipusi korkeimmaksi jakson lopussa v. 1738 ja 1750, niistä jälkimmäisenä 10 prosenttiin.⁷¹ Lisätyövoiman suhteelliseen kasvuun tutkimusjakson loppupuolella vaikutti mitä ilmeisimmin 1720- ja 1730-luvulla tiukentunut palkollislainsäädäntö.⁷² Sotilaiden määrässä päästään lähemmäs totuutta ainoastaan vuosina 1663 ja 1676, jolloin henkikirjaan merkittiin sekä ratsumiehet, rakuunat että nihdit vaimoineen. Heidän osuutensa lienee 1600-luvun loppupuolella ollut 6–8 % väestöstä. Sotilaisväestön osuus jäi suuren Pohjan sodan jälkeisissä henkikirjoissa alle parin prosentin, mutta ilmeisesti se oli hivenen korkeampi, sillä perheettömät sotilaat eivät näkyneet henkikirjassa. Esimerkiksi 1730-luvun puolivälissä Valkealassa oli 66 miehistöön kuulunutta miestä,⁷³ ja tuolloin sotilaiden osuus miesväestöstä oli noin 4–5 %. Sotilaiden määrä romahti vuonna 1743, kun ruotu-jakolaitos lakkautettiin venäläisten hallintokauden alettua.

Säätyläisten, yhtiömiesten,⁷⁴ vajavaisesti merkittyjen itsellisten ja muiden väestöryhmien osuus kohosi ennen isoavihaa enimmillään 2–3 prosenttiin. Itsellisiä ei

70 Taulukko 7; VA 8768:512. Isonvihan jälkeisiin henkikirjoihin on selvästi jätetty kirjaamatta vaimoja, joten pariskuntakartoitusta varten otantavuosien 1722, 1738 ja 1750 henkikirjojen tietoja on täydennetty kirkonkirjojen avulla.

71 Vrt. Nygård 1989, s. 57; Wilmi 1991, s. 92–93.

72 Palkollisia käsitellään lähemmin sivuilla 131–134. Palkollislainsäädännöstä esim. Jutikkala 1958, s. 236–237.

73 Miehistöksi on luokiteltu korpraalit, ruotusotilaat ja ratsumiehet.

74 Yhtiömiehistä tarkemmin sivuilla 134–135.

Taulukko 7. Pariskuntien määrä valkealalaisissa ruokakunnissa v. 1642–1750

Pariskuntia/ruokakunta		0	1	2	3	4	5+	yht.
1642	Peltoalue	18	54	35	3	–	–	110
	%	16,4	49,1	31,8	2,7	–	–	100
	Kaskialue	18	46	29	4	3	2	102
	%	17,6	45,1	28,4	3,9	2,9	2,0	100
	Valkeala yht.	36	100	64	7	3	2	212
	%	17,0	47,2	30,2	3,3	1,4	0,9	100
1663	Peltoalue	4	54	37	12	1	–	108
	%	3,0	50,0	34,3	11,1	0,9	–	100
	Kaskialue	2	26	33	23	4	3	91
	%	2,2	28,6	36,3	25,3	4,4	3,3	100
	Valkeala yht.	6	80	70	35	5	3	199
	%	3,0	40,2	35,2	17,6	2,5	1,5	100
1697	Peltoalue	7	46	76	30	6	1	166
	%	4,2	27,7	45,8	18,1	3,6	0,6	100
	Kaskialue	4	25	29	22	6	3	89
	%	4,5	28,1	32,6	24,7	6,7	3,4	100
	Valkeala yht.	11	71	105	52	12	4	255
	%	4,3	27,8	41,2	20,4	4,7	1,6	100
1712	Peltoalue	13	96	35	6	–	–	150
	%	8,7	64,0	23,3	4,0	–	–	100
	Kaskialue	7	45	25	8	2	–	87
	%	8,0	51,7	28,7	9,2	2,3	–	100
	Valkeala	20	141	60	14	2	–	237
	%	8,4	59,5	25,3	5,9	0,8	–	100
1722	Peltoalue	10	92	36	6	1	–	145
	%	6,9	63,4	24,8	4,1	0,7	–	100
	Kaskialue	3	37	23	5	3	1	72
	%	4,2	51,4	31,9	6,9	4,2	1,4	100
	Valkeala yht.	13	129	59	11	4	1	217
	%	6,0	59,4	27,2	5,1	1,8	0,5	100
1750	Peltoalue	13	98	60	10	1	–	182
	%	7,1	53,8	33,0	5,5	0,5	–	100
	Kaskialue	4	57	35	11	4	–	111
	%	3,6	51,4	31,5	9,9	3,6	–	100
	Valkeala	17	155	95	21	5	–	293
	%	5,8	52,9	32,4	7,2	1,7	–	100

5+ = viisi pariskuntaa tai enemmän.

Lähde: KA 8567 (v. 1642); KA 8680 (v. 1676); KA 8717 (v. 1697); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 10039 (v. 1750). SKrA Roterings- och utskrivningslängder Viborg, Nyslott 1642, vol. 617–617A (mf WA 764).

enää 1720-luvun alun jälkeen henkikirjasta löytynyt. Yksiselitteistä apua itsellisten määrän kartoittamiseen eivät tuo kirkonarkistojen historiakirjatkaan, sillä ammattimerkintöjä niihin kirjattiin vaihtelevasti vasta 1730-luvulta alkaen.⁷⁵ Tutkimus-

Taulukko 8. Henkikirjoitettujen suhteellinen määrä Valkealassa v. 1642–1750 sosiaaliryhmittäin

		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	%	n
1642	Pa	1,4	7,3	77,3	–	–	3,9	2,5	7,6	–	100	357
	Ka	–	27,9	55,0	–	–	4,6	6,2	6,4	–	100	373
	Va	0,7	17,8	65,9	–	–	4,2	4,4	7,0	–	100	730
1676	Pa	1,1	3,3	74,9	15,9	0,2	2,4	0,8	1,1	0,2	100	459
	Ka	–	32,7	47,0	–	–	3,3	15,7	1,4	–	100	364
	Va	0,6	16,3	62,6	8,9	0,1	2,8	7,4	1,2	0,1	100	823
1697	Pa	1,5	4,4	64,3	19,4	1,2	5,1	2,4	0,3	1,5	100	747
	Ka	–	25,1	56,8	–	3,3	9,0	4,2	1,3	0,2	100	454
	Va	0,9	12,2	61,4	12,1	2,0	6,6	3,1	1,0	1,0	100	1201
1699	Pa	2,1	5,3	64,5	16,1	1,6	6,4	1,4	0,2	2,3	100	564
	Ka	1,1	25,3	58,7	–	1,4	9,2	4,3	–	–	100	368
	Va	1,7	13,2	62,2	9,8	1,5	7,5	2,6	0,1	1,4	100	932
1712	Pa	1,1	5,0	67,7	16,9	0,7	4,3	1,6	–	2,7	100	443
	Ka	0,7	22,7	63,6	–	1,7	6,6	4,5	–	–	100	286
	Va	1,0	11,9	66,1	10,3	1,1	5,2	2,7	–	1,6	100	729
1722	Pa	1,2	6,3	66,2	18,8	1,2	2,3	0,7	1,2	2,1	100	426
	Ka	0,4	33,2	57,1	–	2,0	2,8	3,2	0,4	0,8	100	247
	Va	0,9	16,2	62,9	11,9	1,5	2,5	1,6	0,9	1,6	100	673
1750	Pa	2,4	4,8	60,8	19,9	–	8,8	0,6	–	2,8	100	543
	Ka	0,5	26,8	60,9	–	–	11,5	–	–	0,3	100	381
	Va	1,6	13,9	60,8	11,7	–	10,0	0,3	–	1,7	100	924

Pa = Peltoalue, Ka = Kaskialue, Va = Valkeala yhteensä

Sosiaaliryhmät: I Säätyläiset, II Ratsu- ja rakuunatilalliset, III Talolliset ja lampuodit, IV Torpparit, V Yhtiömiehet, VI Palkolliset, VII Sotilaat, VIII Itselliset ja vaivaiset, IX Muut

Lähde: KA 8567 (v. 1642); KA 8680 (v. 1676); KA 8717 (v. 1697); KA 8723 ja 8724a (v. 1699); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 10039 (v. 1750). SKrA Roterings- och utskrivningslängder Viborg, Nyslott 1642, vol. 617–617A (mf WA 764).

75 Sosiaalisen aseman merkintä vaihteli Valkealan historiakirjojen eri sarjoissa. Esim. syntyneiden luetteloon ne kirjattiin vuosina 1773–1786 ja 1807–1812, mutta ei sen jälkeen ainakaan ennen 1850-luvun alkua. Vihittyjen luetteloissa osalle sulhasista merkittiin sosiaalinen asema 1740- ja 1750-lukujen taitteessa, mutta johdonmukaisesti näin toimittiin vuodesta 1771 alkaen. Morsiamet saivat vastaavat merkinnät vuodesta 1810 alkaen. Vainajille sosiaalinen asema merkittiin jo vuodesta 1736 alkaen. KA Valkealan kirkonarkisto, historiakirjat.

ajanjakson loppuvuosikymmeninä itsellisten osuus lienee ollut muutamia prosentteja, sillä vain pari prosenttia Valkealassa 1736–1740 syntyneistä lapsista oli pääteltävissä itsellisvanhempien vesoiksi.⁷⁶ Hieman korkeampaan arvioon päädyttiin kuolleiden luettelon perusteella. Vuonna 1737 kirjatusta 208 vainajasta 26 mainittiin joko itsellisinä, kirkonvaivaisina tai heidän perheenjäseninään. Todellisuudessa itsellisiä ei ollut kymmenesosaa kokonaisväestöstä, koska valtaosa itsellisvainajista oli iäkkäinä kuolleita entisiä isäntiä tai emäntiä.⁷⁷ Isonvihan jälkeinen väestönlisäys todennäköisesti kasvatti tilattoman väestön suhteellista osuutta, joka vielä 1700-luvun puolivälissä näytti pysyneen alle 10 prosentin. Vuosina 1754–1761 pidetyssä Valkealan vanhimmassa rippikirjassa ehtoollista nauttineista itsellisiksi merkittiin 8,7 %.⁷⁸

KRUUNUN MAAPOLITIikka RUOKAKUNTIEN SÄÄTELIJÄNÄ

Ruokakuntien määrälliseen kehitykseen vaikutti 1600-luvulla vuosisadan jälkipuoliskon voimakas väestönkasvu, joka kohdisti paineita maanjakoon. Toisaalta aikakauden talousopillinen ajattelutapa, jota ryhdyttiin myöhemmin kutsumaan merkantilismiksi, ei pannut painoa maataloudelle, ja kiristynyt kruunun maapolitiikka rajoitti maanjakoa. Tietynlainen kaksijakoisuus leimasi samaan aikaan maapolitiikkaa. Pitkällisten sotien ja avokätisen läänitysten jaon köyhdyttämän kruunun kannalta oli olennaista turvata tilan veronmaksukyky, jota ei kannattanut heikentää liiallisilla tilanjoilla.⁷⁹ Tilojen halkominen saatettiin kuitenkin myös nähdä keinona hillitä tilattomien määrän kasvua.⁸⁰

Suurvalta-ajalla tiukentunut maanjakolainsäädäntö on aiemmassa tutkimuksessa mainittu kahleeksi maatalouden kehitykselle.⁸¹ Tilanjakoa rajoitettiin lainsäädännöllisesti 1500-luvulta lähtien. Halkomisen estämiseksi laki antoi tilan lunastusoikeuden sille, jolla oli siitä suurin osa ja joka katsottiin sopivimmaksi sitä hallitsemaan.⁸² Vuonna 1652 jako useamman perillisen kesken katsottiin mahdolliseksi, mikäli lautakunnan suorittaman tutkimuksen perusteella tilaa oli tarpeeksi.⁸³ Silmukka kiristyi v. 1677, jolloin tilan osien panttaus, vaihto ja myynti kiellet-

76 Itsellisiin kuuluvaksi pääteltiin pariskunta, jota ei mainittu henkikirjassa eikä ole voitu todeta esim. nuorempien sisarusten tai lasten muodostamaksi. Em. kriteerien mukaan itsellisiksi luokiteltaville pariskunnille syntyi vuosina 1736–1740 lapsia 17, mikä vastaa 2,1 prosenttia syntyneistä (yhteensä 796). KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 1736–1740.

77 KA Valkealan kirkonarkisto, kuolleiden ja haudattujen luettelo 1737.

78 Itsellisten määrä laskettiin otantana em. rippikirjasta, josta selvitettiin kymmenen kylän ehtoollisella käyneiden sosiaalinen status. Näistä 737 henkilöstä mainittiin itsellisinä 53 ja kirkonköyhinä 11. Otantaan valittiin kymmenen kooltaan ja sosiaaliselta rakenteeltaan vaihtelevaa kylää molemmilta taloudellisilta vyöhykkeiltä (Inkerilä, Karhula, Kuivala, Mattila, Parola, Pihlajasaari, Pyöriälä, Selänpää, Toikkala ja Valkeala). KA Valkealan kirkonarkisto, rippikirja 1754–1761.

79 Esim. Voionmaa 1969, s. 247.

80 Tähän viittaa se, että 1600-luvun jälkipuolella karjaa omistanut itsellinen voitiin määrätä asumaan talonpojan kanssa puolta tilaa. Jutikkala 1957, s. 204; vrt. myös Piilahti 1998, s. 629–630.

81 Jutikkala 1958, s. 146–147, 150; Åström S-E 1978b, s. 140; Waris 1991, s. 183; Moring 1994, s. 57.

82 Haataja 1949, s. 402.

83 Schmedeman 1706, s. 292–293.

tiin.⁸⁴ Ratkaisevimpana säädöksenä tilojen kehityksen kannalta on pidetty vuoden 1684 tilanhalkomisasetusta, joka kielsi perintö- ja kruunutilojen jakamisen neljännesmanttaalia pienempiin osiin. Lakia sovellettiin erityisesti kruunutiloihin.⁸⁵ Tämän asetuksen kirjaimellinen noudattaminen olisi tyrehdyttänyt tilojen halkomiset monin paikoin tyystin. Näin olisi käynyt myös Valkealassa, missä jakautumiskelpoisia eli vähintään ½-manttaalisia oli talonpoikaistiloista n. 5 %, kun kahdella tilalla kolmesta veroluku jäi alle 1/4 manttaalin. Manttaaliluvut olivat keskimäärin suurempia kaskialueella, missä sijaittivat myös useimmat ratsutilat. Yleisin tilakoko vuosisadan lopulla oli peltoalueella vain 1/8 manttaalia ja kaskivyöhykkeellä 1/4 manttaalia.⁸⁶ Valkealassa tilojen manttaaliluvut olivat poikkeuksellisen matalia ja huomattavasti pienempiä kuin esim. Karjalan kannaksella tai Hämeessä.⁸⁷

Lainsäädäntöä lievennettiin v. 1695, jolloin sotaväen palkkatiloiksi määräytyille perintötiloille suotiin mahdollisuus jakautua, jos lautakunnan mielestä tilaa siihen löytyi. Tilan tuli kuitenkin säilyä maakirjassa yhtenä tilana.⁸⁸ Tähän lainkohtaan tukeuduttiin v. 1696 Selänpään Kujalassa asuneen Tuomas Simonpojan hakiessa tilanjakoa, koska tämä ei voinut elää yhdessä setänsä Klemetti Klemetinpojan kanssa. Lautakunnan mukaan 1/4 veron perintötila kestäisi jaon. Asian alistaminen maaherralle tuotti Tuomaalle mieleisen tuloksen: tila jaettiin.⁸⁹

Isonvihan jälkeen työvoimapulan vaivaamassa valtakunnassa taloudelliseksi ohjenuoraksi otettiin väkiluvun kasvattamisen ohella maataloustuotannon lisääminen, sillä suuren Pohjan sodan seurauksena Ruotsi menetti Baltian runsaat viljantuotantoalueet. Maatalouden arvostuksen lisääntyminen alkoi näkyä lainsäädännössäkin. Vuonna 1731 myönnettiin talonpojille verovapaus heidän kylän yhteisille takamaille raivaamilleen viljelyksille. Uudisasutuskielto kumottiin v. 1739 vain muutaman voimassaolovuoden jälkeen. Soiden ja muiden hyödyttömiksi katsottujen alueiden käyttöönottoa helpotettiin vuosina 1740–1741 annetulla suoasetuksella, joka takasi verovapauden ko. maille raivatuille viljelyksille.⁹⁰ Ruotsin valtakunnassa vuoden 1743 jälkeen säädetyt lait, kuten tilajaon salliva asetus vuodelta 1747, eivät luonnollisestikaan astuneet voimaan Vanhan Suomen alueella ennen autonomian aikaa.

Maakirjojen mukaan Valkealassa tilaluku pysytteli 210–215:n välillä 1680-luvulle saakka, jolloin ruotu- ja määräjakolaitojärjestelyjen seurauksena autiotiloja ja viljelyksessä olleita pienempiä tiloja liitettiin etupäässä ratsutiloihin niiden elinkel-
poisuuden turvaamiseksi.⁹¹ Maakirjat kuitenkin antavat harhaanjohtavan kuvan

84 Schmedeman 1706, s. 690–692.

85 Schmedeman 1706, s. 864–865; Haataja 1949, s. 404; Jutikkala 1958, s. 147.

86 Ks. liite 15 selityksineen.

87 Viipurin kihlakunnassa alle neljännesmanttaalin tiloja oli isonvihan jälkeen keskimäärin 19 %. Ranta 1985, s. 66–67. Itähämmäläisessä Heinolassa tavallisin manttaaliluku 1600-luvulla oli 2/3. Wilmi 1988, s. 258–260.

88 Schmedeman 1706, s. 1400–1401.

89 KA Valkealan kesäkäräjät 20. ja 22.5.1696, ii 13:295–297.

90 Jutikkala 1958, s. 235–239; Vahtola 2003, s. 163; Jutikkala 2003, s. 339. Suoasetuksen verovapaus oli perintötiloilla ikuinen, ja kruunutiloilla se jatkui raivaajan ja hänen perillistensä tilan hallinnon ajan. Jutikkala 1958, s. 239.

91 Kaukiainen 1970, s. 283.

tilojen määrästä 1600-luvun jälkipuoliskolta alkaen aina seuraavan vuosisadan alkuun saakka. Totuudenmukainen tilaluku selviää vertaamalla henki- ja tuomiokirjoja sekä isonvihan jälkeisiä maakirjoja. Esimerkiksi vuoden 1697 henkikirjassa tällöis- ja ratsutilallisruokakuntia oli 201, kun kartanot poisluettuna maakirjasta niitä löytyi 187.⁹² Erillisiä tiloja oli näin 7 % enemmän kuin mitä maakirja ilmoitti. Vuonna 1738 maakirjatilojen lukumäärän ja tilallisruokakuntien erotus oli vielä jonkin verran suurempi: reilu kymmenesosa (187 ja 211).⁹³

Halkomisen myötä uusia, pysyviä tiloja syntyi tutkimusajanjaksolla 69, joista valtaosa (41) sijoittui peltoalueelle. Tilanjaoista toteutettiin vuoden 1684 jälkeen 45, ja näistä kuusi ajoittui kuolovuosien jälkimaininkeihin 1600- ja 1700-lukujen vaihteeseen. Vielä 1600-luvulla jakautuminen keskittyi Länsi-Valkealan kyliin, ja tuolloin ainoastaan yksi tilanjako tapahtui Vähä-Valkealassa. Itäisissä kylissä tilojen jakautuminen pääsi vauhtiin 1730-luvulla, ja isonvihan jälkeen suoritetusta 29 jaoista 22 tehtiin kaskikylissä. Siten tutkimusjakson loppupuolella jakautuminen ei ollut enää peltoviljelyvaltaiselle Länsi-Valkealalle tyypillinen ilmiö.⁹⁴

Taulukko 9. Maakirjatilojen määrä Valkealassa v. 1633–1744

		1633	1655	1676	1694	1722	1744
Peltoalue	tiloja yht.	114	108	109	106	105	105
	autiotiloja	19	6	1	–	3	1
Kaskialue	tiloja yht.	101	103	105	83	82	82
	autiotiloja	18	8	11	2	7	–
Koko Valkeala	tiloja yht.	215	211	214	189	187	187
	autiotiloja	37	14	12	2	10	1

Lähde: KA 6130 (v. 1633); KA 8615 (v. 1655); KA 8769 (v. 1676); KA 8710 (v. 1694); KA 8768 (v. 1722); KA 9961 (v. 1744).

Osa tilan halkomisista oli sopujakoja, joita ei käsitelty oikeusteitse.⁹⁵ Silti tilanjako-anomuksia puitiin varsin usein käräjillä 1600-luvun viimeisiltä vuosikymmeniltä lähtien. Moni hakemus tehtiin turhaan; mm. vuosina 1687–1700 niitä oli esillä yhteensä 17, joista jakautumiseen johti kuusi.⁹⁶ Jaon hakijat vetosivat varsin usein ti-

92 Taulukot 5 ja 9. Suur-Valkealan tilaluku oli v. 1697 155 (ilman kartanoita 153) ja Vähä-Valkealan 34.

93 Vuoden 1738 maakirja (KA 8816) ja henkikirja 1738 (KA 8818, 8819), vrt. taulukot 5 ja 9. 1600-luvun kolmannella neljänneksellä alueen maakirjoja ei ajantasaistettu ts. tilojen jakoja ja uusien isäntien nimiä ei maakirjaan kirjattu. Kuninkaallisen komission tekemän tarkastuksen yhteydessä 1670- ja 1680-lukujen vaihteessa maakirja korjattiin todellisuutta vastaavaksi eli siihen merkittiin jakautumisen kautta syntyneet uudet tilat ja toisiin tiloihin yhdistetyt autiotilat. Kymin ja Lappeen kihlakunnissa 1730-luvulla käyttöön otetut tilojen maakirjanumerot pohjautuvat juuri em. komission tarkastuksen myötä vakiintuneeseen tilojen järjestykseen maakirjassa.

94 Ainoatakaan tilanjakoa ei Vähä-Valkealan puolella suoritettu vuosina 1637–1732. Piilahti 1995.

95 Vrt. Voionmaa 1969, s. 249.

96 KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat 1687–1700. Kahdessa tapauksessa lautakunta puolsi tilanjakoa, jota ei kuitenkaan suoritettu.

lalla vallinneeseen eripuraan. Isonvihan jälkeen suoranaiset riitaisuudet vähenivät, ja tilanjakoon liittyvistä jutuista suurin osa oli tilanhallintaan liittyvien sopimusten vahvistuksia. Osassa sopimuksia jätettiin mahdollisuus tilan jakoon tilanteen mukaan, esimerkiksi epäsovun vallitessa. Vuosina 1722–1726 oikeudessa käsiteltiin vain muutamia tilanjakoon liittyviä tapauksia. Niiden vähäisyys selittynee lukuisilla autiotilojen viljelynoteilla, jotka osaltaan purkivat mahdollista tilajakojen tarvetta. Seuraavalla vuosikymmenellä juttuja tuli oikeuteen jonkin verran enemmän. Suoranaisia tilanjakoa koskeneita tapauksia voidaan laskea olleen vuosina 1737–1741 kymmenkunta, ja kaikki nämä jaot toteutuivat viimeistään 1750-luvun alussa.⁹⁷

Maaherra hyväksyi myös jaot kruununtiloilla, joihin kuuluivat vuosina 1687–1700 jaetuista Anttilan Puujalka ja Kouvolan Mikkola. Vuosina 1722–1726 ja 1737–1741 tilajaot koskivat pelkästään kruununtiloja, sillä isonvihan jälkeen Valkealan kaikki tilat kartanoita myöten luokiteltiin kruununtiloiksi.⁹⁸ Tilan perinnöksiöstiö tuli mahdolliseksi v. 1723 annetulla asetuksella, mutta ainoan sukuoikeuden lunastuksen ennen 1700-luvun puoliväliä teki Ruotsulan kylän Sihvolan viljelijä. Seuraava talonpoikainen perintötilan lunastus tapahtui 1820-luvulla.⁹⁹ Käytännössä maanjaon toteutumista ei siis paljoakaan sanellut tilan maanluonto, sillä kruununluonteisuuteen vedoten tilanjako estettiin vain kerran. Vuonna 1726 velkaista Skytän kruununtilaa Miettulassa ei saanut jakaa. Oikeuden vaakakupissa lienevät painaneet suuret vero- ja lainarästit.¹⁰⁰

Suuren Pohjan sodan jälkeisten tilanjakojen selvittäminen edellyttää tilojen vaiheiden seuraamista pitemmällä aikavälillä, sillä hajanaisiin otantavuosiin perustavassa tutkimuksessa yhtiömiehiä on vaikeaa erottaa tilanosien isännistä. Tämä johtuu siitä, että viimeistään 1730-luvulta lähtien jaettujen tilanosien väki alettiin

97 Kaavailtu tilanjako toteutui mm. Hevosojan kylän Laurilassa, jota asuneet veljekset hakivat vahvistusta keskinäiselle sopimukselle tilanhallinnasta kesäkäräjillä 1726. Tuolloin Laurilaa viljellet Matti Eeronpoika ilmoitti päässeensä sopimukseen nuoremman veljensä Yrjö Eeronpojan kanssa siitä, että he viljelijivät 1/6 veron tilaa yhdessä niin kauan kuin heidän äitinsä Maria Matintytär eli. Mikäli Yrjö halusi erota veljestään äidin kuoleman jälkeen, Matti antaisi hänelle vapaaseen käyttöön puolet tilasta, ja omaisuuskin jaettaisiin puoliksi. Nuorempi veli toteutti aikensa: veljesten äiti kuoli v. 1744, ja tila jaettiin paria vuotta myöhemmin Mattin ja Yrjön kesken. KA Savitaipaleen, Suomenniemen, osan Valkeala ja osan Mäntyharjua kesäkäräjät 3.6.1726; ii 35:596. Huomattakoon että kahdessa hallintakiistassa, Kouvolan Markkulassa ja Inkerilän Kintulla, tilaa sanottiin viljellyn puoliksi jo ennen riitaisuuksien puimista oikeudessa. Jako ei kuitenkaan näy henkilöräjästä. KA Valkealan talvikäräjät 22.–26.1.1740, ii 49:43–44; KA Savitaipaleen, Suomenniemen, osan Valkeala ja osan Mäntyharjua syyskäräjät 24.–31.10.1740, ii 49:576–578.

98 Erilaisten maanluontojen eli perintö-, kruunun- ja rälssitilojen suhteellista osuutta Valkealassa ennen isoavihaa ei voi laskea, sillä maanluonnot merkittiin Kymenkartanon läänissä maakirjaan ensimmäisen kerran vasta v. 1725. Oksanen 1995, s. 36. Sitä varhaisemmat tiedot perustuvat tuomiokirjoihin, joissa asianosaisille ilmestyi sosiaalisiksi asemaksi perintö- tai kruunun-tilallinen 1690-luvulta lähtien. Esim. KA Valkealan kesäkäräjät 5.7.1694, ii 9:158v. Kaikissa tapauksissa maanluotoa ei kuitenkaan merkitty. Lähinnä läntisessä Valkealassa sijainneet ja Gyllenstiernan suvulle kuuluneet rälssimaat peruutettiin reduktiossa kruunulle. Oksanen 1995, s. 40–50.

99 Oksanen 1995, s. 183; KA MH 21:178 (maakirja 1875). Vuonna 1722 Lappeen kihlakunnassa ei ollut yhtään perintötilaa. Tuolloin Kymin ja Lappeen kihlakunnissa perintötilojen osuus oli alhaisin koko Suomessa. Jutikkala 1958, s. 198–199. Lunastushaluja lienee hillinnyt maksettavan summan suuruus, joka vastasi vähintään tilan kuuden vuoden veroja. Summa aleni kolmen vuoden veron suuruiseksi 1740- ja 1750-luvulla. Jutikkala 1958, s. 222–223.

100 KA Valkealan syyskäräjät 6.10.1726; ii 35:767–768.

Kaakkois-Suomessa merkitä henki- ja rippikirjoissa yhtiömiestaloiksi. Merkin-tätapaa sovellettiin Valkealassa koko Vanhan Suomen ajan. Menettelytavassa oli nähtävästi kyse yhtäältä eräänlaisesta tilanhalkomiskiellon kiertämiskeinosta – pie-niverolukuisella alueella lainmukainen jakaminen ei olisi onnistunut – ja toisaalta ilmeisesti myös jonkinasteisesta tilanosien yhteistaloudesta. Valtaosa isonvihan jäl-keisistä yhtiömiehistä olikin itse asiassa itsenäisten tilanosien viljelijöitä. Yhtiö-miestalouksien rinnasteisuuteen tilallistalouksiin nähden viittaa myös niiden pit-käikäisyys: lähes kaikkia niitä viljeltiin yhtäjaksoisesti sukupolvien ajan.¹⁰¹

Mahdollisuuden vastata kasvaneen väestön tarpeisiin soi 1600-luvun jälkipuo-lella torppien perustaminen kartanoiden maille. Torpat olivat aluksi sallittuja vain rälssimaalla, mutta v. 1697 mahdollisuus annettiin myös ratsutiloille. Perintötilal-lisille torppien perustaminen oli periaatteessa mahdollista jo 1600-luvulla, mutta vasta v. 1743 myönnetty torppien verovapaus teki niiden perustamisen perintö-maalle kannattavaksi. Samanlainen vapaus suotiin kruunutiloille v. 1757.¹⁰² Vii-me mainitut säädökset eivät luonnollisesti ulottuneet Vanhan Suomen alueelle.

Torppariruokakuntien kehitykselle asetti rajat kartanoiden isäntäväkien tar-peet, niistä johtuneet maankäytön määräykset ja rajoitukset sekä päivätyöt, joiden päämääränä oli kartanon tarvitseman työvoiman turvaaminen.¹⁰³ Torppien perus-taminen hyödytti myös kartanoa, koska päivätöiden määrä oli torppa- eli ruoka-kuntakohtainen eikä henkilömäärään sidottu. Torppien määrän kasvattaminen tie-si näin päivätöiden määrän lisääntymistä konkreettisesti. Torpparitalouksien mää-rä kasvoikin lähes 50 prosentilla parina kuolovuosia edeltäneenä vuosikymmene-nä. 1600- ja 1700-luvun taitteen koettelemukset näkyvät selvemmin torppien mää-rän putoamisena. Torppamäärällä oli selvä yhteys autiotilojen määrään. Torppari-talouksien määrä lähti nousuun vasta autiotilojen asuttamisen jälkeen 1730-luvul-la, jolloin väestönkasvun myötä torppia alettiin enemmän ottaa viljelyyn.¹⁰⁴ Mie-lenkiintoista on, että tiloihin verrattava jakojärjestelmä ulottui kartanotorppiin: ne saattoivat jakautua yhtiömiestaloiksi sukulaisten kesken. Vuoteen 1750 men-

101 Vrt. Kaukiainen 1986, s. 313–315; Piilahti 1995, s. 323. Yhtiö mies-termin ristiriitaisesta ja erheellisestä tulkinnasta ks. Ranta 1985, s. 69–73; Waris 1991, s. 184–186; Waris 1992, s. 55–56. Se että yhtiömiehiksi merkityt ruokakunnat olivat tosiasiallisesti tilansia, kävi ilmi 1800-luvun alkupuolen rippikirjoista. Vuosina 1810–1816 pidetyn rippikirjan yhtiömiestaloiksiin päämiehet merkittiin järjestelmällisesti seuraavassa, v. 1817 alkavassa rippikirjassa tilan isänniksi (wärd). Lähes kaikki 1730-luvulta lähtien henkikirjoissa yhtiömiehinä mainitut olivat talonväen sukulaisia. Yhtiömiestaloiksiin rinnasteisuutta tilallisiin tukevat myös kirkonkirjojen kuolleiden luettelot, joissa yhtiömiestaloiksiin isäntäväki mainitaan jo 1730-luvulta alkaen isäntinä ja emäntinä, ei yhtiömiehinä. Henkikirjoissa yhtiömiehinä rekisteröityjä tilanosan viljelijöitä nimitetään vastaavasti 1730-luvulla tuomiokirjoissa toisinaan osakkaiksi (intressent, medintressent). Ks. esim. KA Valkealan syyskäräjät 23.–28.9.1737, ii 46:301–302. Tuomiokirja-tiedot viittaavat siihen, että yhtiömiestaloudet muodostivat erillisen ruokakunnan. Tämä tuli esille mm. Kuivalan kylän Pekkolaan hallintaa koskeneesta jutusta 1730-luvun lopulla. KA Valkealan talvikäräjät 11.–18.10.1738, ii 47:527–528; KA 8818:1908–1908v.

102 Jutikkala 1958, s. 240–241.

103 Valkealassa kartanotalous ei mahdollisesti vielä 1700-luvun alkupuolellakaan ollut niin määrätie-toista ja torpparien työn intensiteettiä kohottavaa kuin perinteisemmällä kartanotalousalueilla Länsi-Suomessa. Olivathan kartanot varsin nuoria, ja 1600-luvun lopulta alkaen kartanoiden haltijat vaihtuivat usein niiden virkataloluonteesta johtuen. Vrt. Åström S-E 1978b, s. 36.

104 KA Henkikirjat.

nessä näin kävi Oravalan Perihusun torpassa sekä Valkealan kartanoon kuuluneissa Ritarin ja Lampilan torpissa.¹⁰⁵ Varsin monet uudistorpan perustajat ja edellisen haltijasuvun jälkeiset uudet viljelijät tulivat samasta kylästä, joten torpparilaitoksen väestöpaineita tasaava vaikutus oli osittain Valkealan ja Oravalan torpparikylien sisäistä.¹⁰⁶ Toisaalta torppien perustaminen ja jakautuminen lienee rajoittanut itseliväestön kasvua.

Ensimmäiset talonpoikaistilojen torpat merkittiin lähteisiin 1750-luvulla, mm. Kinansaaren Roitolla ja Rämän ratsutilalla Rämälässä. Kaakkoissuomalaiseen tapaan Valkealassa talonpoikaistalojen torpat olivat varsin harvalukuisia ja lyhytikäisiä; niitä oli 1700-luvun jälkipuolella yhteensä 14 tilalla ja kestoaltaan ne olivat keskimäärin 5–10 vuotta. Talonpoikaistorpat keskittyivät 1700-luvulla kaskialueelle, ja suurempiin peltoalueen kyliin, mm. Selänpäähän, niitä alkoi enimmäkseen ilmestyä vasta 1800-luvulla. Talonpoikaistiloilla torppien merkitys oli 1700- ja 1800-luvulla Valkealassa vähäinen, ja niiden lukumäärä jäi alhaiseksi.¹⁰⁷

Maankäytön hyödyntäminen tapahtui siis tilojen halkomisen ja torppien perustamisen avulla, sillä uudisasutus oli hyvin niukkaa.¹⁰⁸ Autiotilat antoivat ajoittain mahdollisuuden ruokakuntien jakautumiselle. 1600-luvun puolivälin jälkeen autiotilojen määrä oli alhainen; esim. v. 1676 12 ja v. 1694 vain kaksi.¹⁰⁹ Kuolovuosien seurauksena autioituneiden tilojen käyttöönotto oli nopeaa: v. 1697 tiloista oli viljelyksettä 7,4 % (14/189) ja v. 1699 enää 2,6 %.¹¹⁰ Isonvihan jälkeiseen maakirjaan v. 1722 kirjattiin kymmenen autiotilaa, jotka melkein kaikki asutettiin nopeasti. Tämä selittää jo edellisessä luvussa esille tulleen isonvihan jälkeisen ruokakuntamäärän nopean kasvun. Maannälkä lienee ollut suuri, sillä tutkimuskauden loppupuolella ainoastaan muutama lähinnä kaskialueelle sijoittunut tila oli autiona pitempiä aikoja.¹¹¹ Näistä viimeinenkin asutettiin 1740-luvun alussa.¹¹²

Tiukka lainsäädäntö ei siis ollut niin ehdoton este maanjaolle kuin mitä aiemmassa tutkimuksessa on annettu ymmärtää.¹¹³ Lakia voitiin soveltaa huomioimalla

105 Vrt. Piilahti 1995, s. 443, 548, 555–556; KA Valkealan kirkonarkisto, rippikirja 1754–1761.

106 Vrt. esim. Valkealan kartanon torppien perustaminen ja haltijasukujen vaihdokset. Piilahti 1995.

107 Vrt. Oksanen 1995, s. 187; Piilahti 1995. Kouvolan Prihan ratsutilalla mainittiin jo v. 1724 torpparina Lauri Matinpoika. Hänet kuitenkin kirjattiin henkikirjaan vain em. vuonna. Piilahti 1995, s. 393.

108 Uudisasutusta ei 1600-luvulla juuri harjoitettu. Ainoat asiakirjoista ilmenevät asutuksen siirtymiset pois emäkylän alueelta ovat ilmeisesti 1620-luvulla tapahtunut Skytän ja Kongan tilojen muutto Mietunahon kyläkulmalle Anttilassa ja Saarenon Juutilan tilan muutto kylän yhteismaalle. KA 3634a:24v; KA Valkealan talvikäräjät 12.–13.2.1683, ii 4:176–176v.

109 Taulukko 9. Autioitumisesta ja sen määrittelystä ks. Jutikkala 1958, s. 117–118.

110 Tilojen kokonaismäärään sisältyvät myös kartanot. Valkealassa kuolonvuosista toipuminen oli autioitumisen valossa keskimääräistä nopeampaa, sillä v. 1699 koko maassa oli tiloista autiona 8 %. Luukko 1967, s. 668. Hämeessä heti nälkäajan päätyttyä autioiksi luettiin 15 % tiloista. Jutikkala 1958, s. 194.

111 Pitkään asukkaita olivat Parolan kylän Pässilä (vuosina 1699–1737), Immanen Rautjärvellä (1695–1707 ja n. 1723–1740), Haimilan Utti ja Kourulan Hörkäs (ainakin 1722–1732) sekä Saarenon kylän Juutila (n. 1708–1732). Piilahti 1995, s. 345, 385, 455, 465, 494.

112 Piilahti 1995, s. 465. Pikkuvihan jälkeisessä maakirjassa näkyvät Haimilaan ja Kuivalaan kohdistuneet venäläisten tihutyöt, sillä em. kylissä tilat merkittiin autiosta viljelykseen otetuiksi (optagne). KA 9961, s. 142, 144.

113 Väinö Voionmaa näkee lain muita tutkijoita joustavampana. Hänen mukaansa vuoden 1684 lakia lienee noudatettu niissä tapauksissa, jolloin riitaisa tilanjako tuli oikeuden käsiteltäväksi. Suurten

sekä paikalliset olot että henkilö- ja luonnonresurssit, ja tilanjaot tapahtuivat väestönmuutosten sallimissa rajoissa.¹¹⁴ Huomattavaa on, että 1700-luvun alkupuolelle asti tilanjaot sijoittuivat melkein yksinomaan läntisille savivaltaisille peltoalueille, missä väestön ja ruokakuntien keskikoon kasvu oli nopeinta. Isonvihan jälkeen tilanne jakojen suhteellinen painopiste siirtyi selvästi kaskikyliin. Halkomista luultavasti edisti se, että jakamisen jälkeen voitiin tarvittaessa turvautua saman tilan toisella puolikkaalla asuneiden sukulaisten apuun. Tilan varallisuuspotentiaali ja ruokakunnan koko näkyivät toteutuneissa tilanjaoissa selvästi. Jakautuneet tilat edustivat veroluvultaan keskitasoa suurempia tiloja ja esimerkiksi vuosina 1737–1741 käsitellyistä kymmenestä tapauksesta neljä koski ratsutiloja. Jakautumista hakeneet ruokakunnat olivat yleensä keskimääräistä kookkaampia: ne koostuivat useimmiten useammasta kuin kahdesta avioparista.¹¹⁵

PERHE

PERHEEN MONET MUODOT:

YDINPERHE, LAAJENTUNUT PERHE VAI SUURPERHE?

Monitieteisenä tutkimuskohteena perheinstituutiota on lähestytty aikojen saatossa useasta eri näkökulmasta, mm. punnitsemalla perheen merkitystä työ- ja tuotantoyksikkönä, avioliiton solmimisessa tai sukupuoliroolien sanelijana. Perhehistorian saralla yleisin menetelmä on kuitenkin ollut tutkia perheen rakennetta ja siinä tapahtuneita muutoksia joko tutkimuksen pääteemana tai pohjana muun tyyppiselle perheanalyysille.¹¹⁶ Viimeisen reilun vuosikymmenen aikana perhetutkimuksessa on kiinnitetty paljon huomiota suurperheisiin. Tässä tutkimuksessa suurperhe rinnastetaan Peter Laslettin 1970-luvulla lanseeraamaan käsitteeseen monen perheen talous, joka koostuu vähintään kahdesta avioparin tai lesken lapsineen muodostamasta avioperheyksiköstä. Tämä on lähellä historiantutkimuksessa runsaasti sovellettua ajatusta suurperheestä vähintään kahden avioparin muodostamana.¹¹⁷

Valkealalaisten perheiden rakennetta seurataan Laslettin järjestelmän pääluokkien mukaan. Nämä luokat ovat: 1) yksineläjät 2) perheetön talous 3) ydinperhe 4) laajentunut perhe ja 5) monen perheen talous. Ryhmien alaluokkia selostetaan yk-

---

ruokakuntien keskisiin sopujakoihin se ei liene vaikuttanut. Erityisesti ratsutilojen jakautumista valvottiin niiden puolustuskyvyn säilymien turvaamiseksi. Voionmaa 1969, s. 249.

114 Lain joustavuudesta omaa kieltään kertovat tapahtumat kouvolalaisella Mikkolan tilalla v. 1699. Talon isäntä Samuli Mikonpoika oli kuollut, ja toinen tilalla asuneista vävyistä Esko Matinpoika anoi tilan jakamista. Tilalla oli hyvät rakennukset, pellot ja metsät. Lautakunta piti hyväkuntoista taloa jakokelpoisena, vaikka se oli kruununtila ja vain 1/6-manttaalin. Sen katsottiin kestävän jaon, sillä olihan kylässä oli useita 1/12 veron tiloja. Tila halottiinkin kahtia seuraavana vuonna. KA Valkealan syyskäräjät 17.10.1699, ii 18:341–342; Piilahti 1995, s. 394.

115 Esimerkiksi vuosina 1687–1700 käsitellyistä 17 tapauksesta kymmenessä ruokakunnassa oli vähintään kolme pariskuntaa. KA Kymen ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

116 Uudemmasta maahamme kohdistuneesta perhehistoriallisesta tutkimuksesta ks. esim. Sirén K 1999; Waris 1999; Moring 1999; Partanen 2003 ja 2004. Tuoreempaa lähialueiden perhekartoitusta edustavat Matti Pollan tutkimukset Vienan Karjalasta ja Aunuksesta. Pöllä 2001.

117 Yksityiskohtaisemmin perheterminologista rajausta käsitellään sivuilla 24–26.

sityiskohtaisemmin liitteessä 2. Luokittelumallia on kritisoitu siitä, että siinä otetaan huomioon vain isäntäväki veri- ja aviosukulaisineen. Kun lähdemateriaalin rajoitukset otetaan huomioon, luokittelujärjestelmä sopii varsin hyvin Valkealaan, sillä omaa ruokakuntaa muodostamattomia perheen ulkopuolelle jääviä ryhmiä (palkolliset, yhtiömiehet, osin sotilaat, isonvihan jälkeen myös itselliset) oli henkikirjaväestöstä enimmillään 1600-luvun lopulla kahdeksasosa. Täten mallin piiriin tulee lähes 90 % otosvuosien henkikirjoitetuista.¹¹⁸ Hengillepantujen kokonaismäärään nähden Lasletin mallin soveltaminen onnistuu Länsi-Suomea paremmin Itä-Suomessa, jolle oli leimallista vähäinen palkollisten ja useimmiten myös muun maattoman väen määrä.¹¹⁹

Leskeytyneistä tai naimattomista koostuneisiin yksineläjiin valkealalaisista perheistä lukeutui useimpina otosvuosina vain muutama prosentti. Poikkeuksen suuntauksesta muodostavat sekä tutkimusajanjakson pari ensimmäistä vuosikymmentä että vuodet 1728 ja 1738. Kausista edellisenä yksineläjien osuus vaihteli 14–16 %:n välillä, mikä johtui tarkemmin kirjatusta itsellisistä. Valtaosa itsellisistä kuului tähän luokkaan 1660-luvulle saakka. Edellä mainittuina isonvihan jälkeisinä otosvuosina yksineläjiin kuului noin kymmenesosa talouksista. Ryhmän suhteellisen osuuden kasvu 1720-luvun alkuun nähden selittyy osin jo edellä mainituista henkikirjan puutteellisuuksista. Henkikirjan laadintaperusteista johtuen näet joukkoon luetaan myös ne lesket tai puolisoita mainitut, joilla ei ollut henkikirjoitusikäisiä lapsia.¹²⁰ Osalla heistä on kuitenkin voinut olla lapsia, jolloin heidän luetaisiin ydinperheeksi. Itsellisistä suurin osa oli naisia, kun taas muihin yhteiskuntaryhmiin kuuluvista yksineläjistä valtaosa oli miehiä lukuun ottamatta ajanjaksoa kuolovuosista isoonvihaan.¹²¹

Yksineläjiäkin harvalukuisemmat perheettömät taloudet koostuivat enimmäkseen yhdessä asuneista perheettömistä veljeksistä tai sisaruksista, mutta joukkoon mahtuu myös pari serkustaloutta. Tällaisen kokoonpanon muodostivat esimerkiksi v. 1722 Toikkalan kylän Mäkelässä asuneet veljekset Matti ja Tuomas Paavonpojat sekä heidän kolme serkkuaan Samuli, Sipi ja Matti Samulinpojat.¹²²

118 Vrt. taulukko 8.

119 Länsi-Suomessa Pohjanmaata lukuun ottamatta omia ruokakuntia muodostamattoman väen määrä nousi Itä-Suomea huomattavasti korkeammaksi. Esimerkiksi Porvoon kihlakunnassa näiden väestöryhmien osuus nousi v. 1634 vajaaseen neljännekseen ja v. 1694 noin viidennekseen. Aalto 1996, s. 236–237. Vuosina 1694–1695 pelkästään palkollisiin luettiin Turun ja Porin läänissä 21,3 ja Uudellamaalla 22 % henkikirjoitetuista. Nygård 1989, s. 55. Ahvenanmaan saaristopitäjissä Kumlingessa ja Iniössä Moringin saamien tulosten pohjalta johdettuna luokittelumalli ei saavuta 8–27 % väestöstä 1600-luvulla. Moring-Fortelius 1985, s. 37–38. Saloheimon laskelmien perusteella vastaaviksi luvuiksi saadaan Savossa v. 1635 1,5 %, 1659 6,7 %, 1694 9,6 % ja 1710 Suur-Savossa 10,9 %. Saloheimo 1990, s. 699–704. Huomattakoon, että itsellisten asema ruokakunnassa vaihtelee maan eri osissa. Esimerkiksi Ahvenanmaalla itselliset eivät muodostaneet itsenäistä ruokakuntaa, vaan heidät merkittiin muihin kotitalouksiin. Moring 1994, s. 57.

120 Samalla tavalla kuin ruokakuntien pariskuntamäärää laskettaessa on perherakennetta kartoitettaessa henkikirjojen tietoja kalibroitu vuodesta 1712 lähtien kirkonkirjojen tiedoilla.

121 Taulukko 10. Pieni talollisten osuus tässä luokassa v. 1642 selittyy alhaisemmasta hengillepanoikärajasta johtuneella lasten tarkemmalla merkitsemisellä. Samassa henkikirjassa mainituista itsellisenaisista osa saattoi olla sotilaiden vaimoja, koska nihtejä ei tuolloin kirjattu henkikirjaan. Esimerkiksi vuoden 1738 29 yksineläjätaloudesta vain viisi oli naisten muodostamia.

122 KA 8768: 517–518. Toinen serkustalous löytyi Pyörialän Kuokan talosta v. 1712. KA 8765:946.

Ydinperheet käsittivät useimmiten molemmat vanhemmat perheettömine lapsineen tai lapsipuolineen. Vain toinen vanhemmista oli merkitty vuosittain korkeintaan muutamaaan kotitalouteen. Tähän ryhmään laskettiin lähes kaikki säätyläisperheet, muiden sosiaaliryhmään kuuluneet sekä valtaosa itsellistalouksista 1600-luvun loppupuolella ja seuraavan vuosisadan alussa. Vuoden 1633 henkikirjan pohjalta syntyy mielikuva ydinperheestä vallitsevana perhemuotona Valkealassa, mutta ydinperheiden osuudeksi kokonaismäärästä saatu 64,1 % on varmasti liian korkea. Seuraavalla vuosikymmenellä ydinperheeksi laskettiin runsas kolmannes perheistä, ja suurperheet kohosivat suurimmaksi luokaksi. Tämän jälkeen ydinperheiden suhteellinen osuus laski varsin tasaisesti aina 1690-luvulle, jolloin noin joka viides perhe kuului tähän ryhmään. Kuolovuosien jälkeen niiden osuus palasi vuoden 1642 tasolle, ja niistä tuli jälleen runsaslukuisin ryhmä. Vuonna 1712 puolessa perheistä oli yksi aviosidos, samoin heti isonvihan jälkeen. Tutkimusajanjakson viimeisillä vuosikymmenillä se pyöri 40 prosentin tienoilla tai vähän korkeammalla.

Kylittäin v. 1642 ydinperheitä oli suhteellisesti eniten Kinansaareissa pohjoisessa (83,3 %) ja Rautjärvellä idässä (75 %). Puoli vuosisataa myöhemmin ne olivat enemmistönä Kääpälässä ja Miettulassa sekä lisäksi valta-asemassa Sorsalassa, Kinansaareissa ja Valkealan kylässä.¹²³ Isonvihan jälkeen vähintään kaksi kolmasosaa talouksista lukeutui tähän ryhmään yli puolessa tusinaa kyläkuntia: lännessä Valkealan kylässä, keskisissä Karhulan, Rautjärven ja Toikkalan kylissä sekä Hevosojalla, Pyöriälässä ja Parolassa pohjoisessa. Vastaavanlainen tilanne oli v. 1750 pikkuvihassa pahoin kärsineissä Haimilassa ja Kuivalassa sekä Kääpälässä, Miettulassa ja Sorsalassa.

Perhe luokiteltiin laajentuneeksi, kun ruokakuntaan kuului ydinperheen lisäksi haltijaväen perheettömiä sukulaisia. Tämän ryhmän osuus vaihteli vuoristoratamaisesti koko tutkimusjakson ajan 8 %:n (v. 1663) ja 22,3 %:n (v. 1728) välillä. Tyypillisimmillään laajentunut perhe käsitti isäntäpariskunnan lisäksi useimmiten yhden, harvemmin useamman veljen. Sangen tavallinen oli myös talous, jossa leskiäiti mainitaan avioituneen lapsensa keralla. Toisinaan puolisonsoton talouden jäsenen oli setä, hänen leskensä, veljen leski tai serkku. Naimattomia sisaria sisältäneet perheet ajoittuivat pääosin 1700-luvulle. Isoavihaa edeltäneillä parilla vuosikymmenellä laajentuneita perheitä löytyi suhteellisesti useimmiten jonkin verran enemmän pelto- kuin kaskialueilta, mutta aiemmin 1600-luvulla, kuten myös isonvihan jälkeen tilanne vaihteli varsin voimakkaasti.

Suurperheisiin rinnastettavia, vähintään kahdesta aviosidoksesta koostuneita monen perheen talouksia oli v. 1642 kaikista valkealalaisperheistä 38,2 % (itselliset poisluettuina 44 %). Ne olivat yleisin perhemuoto em. vuodesta aina vuoteen 1697 asti. Suurimmaksi niiden suhteellinen osuus kohosi v. 1694, jolloin kaksi kolmannesta valkealalaisista perheistä kuului tähän ryhmään. Tuolloin monen perheen taloudet olivat valta-asemassa 24:ssä alueen 30 kylästä. Kuolovuosien seurauksena monen perheen talouksien määrä laski jyrkästi, ja ydinperhe nousi tavanomaisimmaksi perhetyyppiä. Monen perheen talouksien osuus oli v. 1712 enää kolmannes perheistä, ja ne olivat enemmistönä vain 11 kylässä, joista valtaosa oli pieniä alle

---

123 Liite 16.

Taulukko 10. Perherakenne Valkealassa v. 1642–1750¹²⁴

		1	2	3	4	5	%	n
1642	Peltoalue	15,5	0,9	35,5	8,2	40,0	100	110
	Kaskialue	14,7	-	36,3	12,7	36,3	100	102
	Valkeala yht.	14,6	0,5	36,3	10,8	37,7	100	212
1654	Peltoalue	21,2	1,0	35,4	17,2	25,3	100	99
	Kaskialue	11,4	-	34,1	18,2	36,4	100	88
	Valkeala yht.	16,6	0,5	34,8	17,7	30,5	100	187
1676	Peltoalue	3,8	0,8	33,6	13,0	48,9	100	131
	Kaskialue	4,3	3,2	30,1	24,7	37,6	100	93
	Valkeala yht.	4,0	1,8	32,1	17,9	44,2	100	224
1688	Peltoalue	3,2	0,6	33,5	10,1	52,5	100	158
	Kaskialue	5,6	-	23,9	9,1	61,4	100	88
	Valkeala yht.	4,1	0,4	30,1	9,8	55,7	100	246
1697	Peltoalue	1,8	-	24,7	12,7	60,9	100	166
	Kaskialue	3,3	2,2	25,6	13,3	55,6	100	90
	Valkeala yht.	2,3	0,8	25,0	12,9	59,0	100	256
1699	Peltoalue	3,3	2,0	37,5	20,4	36,2	100	152
	Kaskialue	-	1,1	43,9	16,9	39,3	100	89
	Valkeala yht.	2,1	1,7	39,8	19,1	37,3	100	241
1712	Peltoalue	4,6	2,0	51,3	11,8	30,3	100	152
	Kaskialue	4,6	1,1	47,1	8,0	39,1	100	87
	Valkeala yht.	4,6	1,7	49,8	10,5	33,5	100	239
1722	Peltoalue	4,1	0,7	52,1	15,1	28,1	100	146
	Kaskialue	4,2	2,8	45,8	16,7	31,9	100	72
	Valkeala yht.	4,1	1,4	50,0	15,1	29,4	100	218
1728	Peltoalue	9,9	6,0	49,0	17,9	17,2	100	151
	Kaskialue	6,4	2,6	32,1	30,8	28,2	100	78
	Valkeala yht.	8,7	4,8	43,2	22,3	21,0	100	229
1738	Peltoalue	10,2	0,6	44,6	14,5	30,1	100	166
	Kaskialue	11,8	2,9	32,4	11,8	41,2	100	102
	Valkeala yht.	10,8	1,5	39,9	13,4	34,3	100	268
1750	Peltoalue	4,9	1,1	42,3	13,2	38,5	100	182
	Kaskialue	1,8	0,9	39,6	12,6	45,1	100	111
	Valkeala yht.	3,8	1,0	41,3	13,0	41,0	100	293

Lähde: KA 8567 (v. 1642); KA 8613 (v. 1654); KA 8680 (v. 1676); KA 8698 (v. 1688); KA 8717 (v. 1697); KA 8723 ja 8724a (v. 1699); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 8786 (v. 1728); KA 8818, 8819 (v. 1738); KA 10039 (v. 1750); SKrA Roterings- och utskrivningslängder Viborg, Nyslott 1642, 1676, vol. 617–617A, 638 (mf WA 764–765); Valkealan kirkonarkisto, historiakirjat 1706–1750.

kolme talon asumia. Isonvihan jälkeinen lukema v. 1722 oli jonkin verran miehiytysaikaa edeltänyttä tasoa alempi, ja suunta näyttää 1720-luvulla pysyneen laskevana; monen perheen talouksien osuus oli alimmillaan sitten 1630-luvun v. 1728, jolloin ne olivat enemmistönä vain Skipparilan ja Hevosojan kylissä. Ko. vuoden tulokseen kuitenkin vaikutti henkikirjojen puutteellisuus. Vuosien 1738 ja 1750 tietojen perusteella kehitys esittäytyi nousujohteisena, ja 1700-luvun puolivälissä perheistä oli monen perheen talouksia yli 40 % eli suhteellisesti hieman enemmän kuin puoli vuosisataa aikaisemmin. Pitkään isonvihan jälkeen niitä oli ydinperheitä vähemmän, kunnes v. 1750 ydinperheitä ja monen perheen talouksia oli saman verran. Lähes jokaisena 1700-luvun otosvuonna monen perheen talouksien osuus oli selvästi suurempi kaski- kuin peltokylissä.

Perhetutkijat ovat olleet yksimielisiä siitä, että varakkuus korreloi positiivisesti perheen suuremman koon kanssa.¹²⁵ Tukeeko Valkealan perherakenne ko. päätelmää? Asiaa punnittiin tarkastelemalla perhejakautumaa seitsen kategorisella varakkuusluokittelulla, jossa jaottelukriteereinä toimivat sosiaaliset ryhmät ja lisäksi tilallisten veroluvut. Ryhmät olivat seuraavat: säätyläiset (I), tilalliset (IIA–IID; IIA (ylin varakkuusryhmä, yli 1/6 veroa), IIB (ylempi keskiryhmä, n. 1/6 veroa), IIC (alempi keskiryhmä, 1/8 veroa) ja alin varakkuusryhmä (alle 1/8 veroa), torpparit (III) ja muut sosiaaliryhmät (IV). Tilallisten ryhmään luettiin ratsutilalliset, talolliset ja lampuudit.¹²⁶ Tilanjaot huomioitiin siten, että tilan jakautuessa myös sen veroluku jaettiin puoliksi osien kesken. Tällöin jakautuneen tilan väki saattoi siirtyä alempaan varallisuusryhmään. Kartanotalouteen pitkälti sidoksissa olleiden torppareiden eriyttäminen omaksi ryhmäkseen oli perusteltua myös siksi, että heitä ei voitu asettaa veroluvun mukaiseen järjestykseen. Varakkuusjaottelua ja sen laadintaperusteita selostetaan yksityiskohtaisemmin liitteessä 19, josta myös ilmenee luokittelun vastanneen varsin hyvin tilallisten varallisuustasoa.¹²⁷ Varallisuusluokittainen vertailu tehtiin kuudelta otosvuodelta (1642, 1663, 1697, 1712, 1722 ja 1750). Näistä vuosien 1642, 1697 ja 1750 jakautuma näkyy kuviossa 3 ja tarkemmat tiedot ovat liitteessä 20.

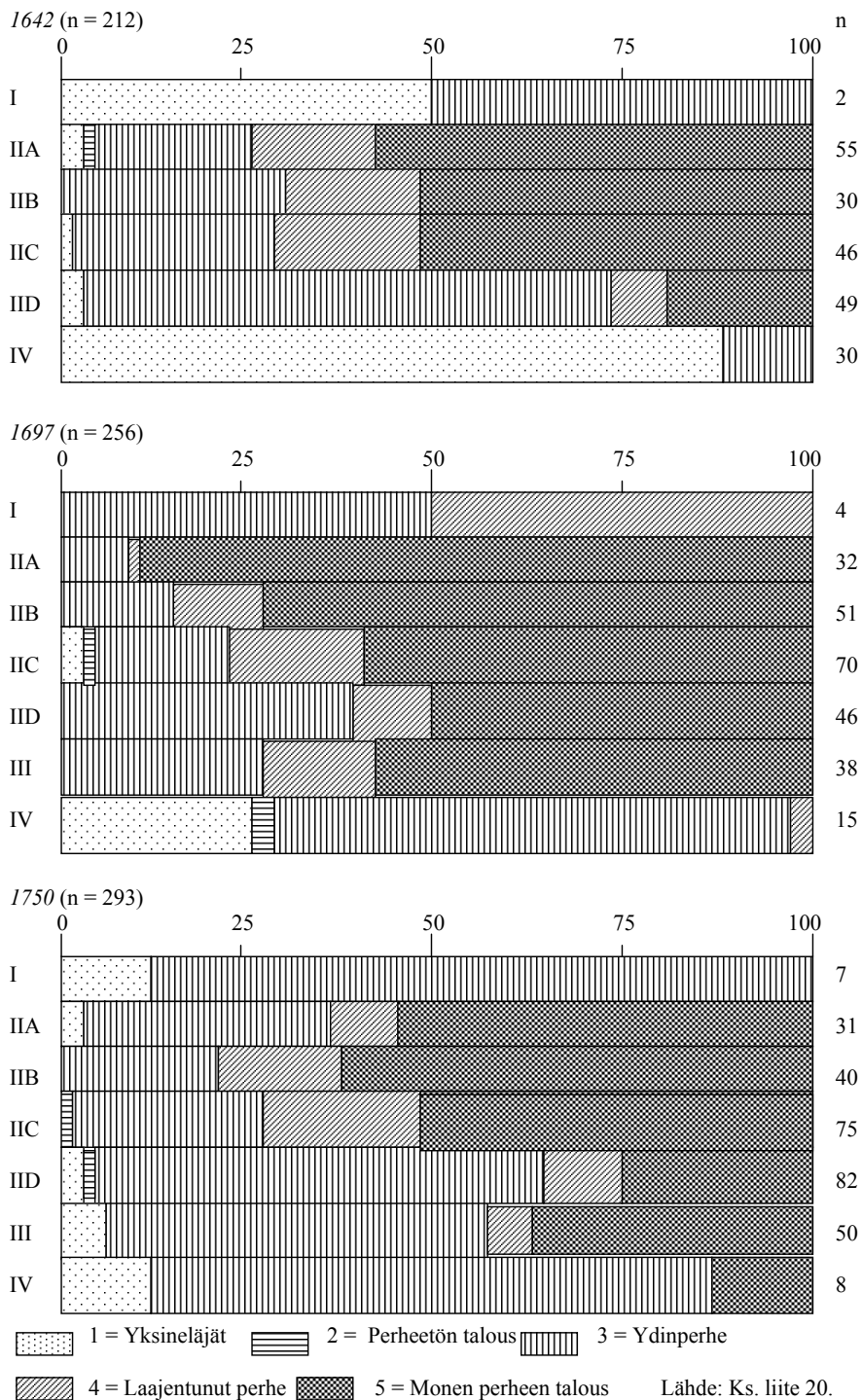
124 Vuosien 1633, 1694 ja 1702 laskelmat ks. Piilahti 1999, s. 112.

125 Pohjoista Itävaltaa tutkinut Lutz Berkner päätyi siihen, että talouksien varakkuus vaikutti suurperheen syntymisalttiuteen: mitä varakkaampi talous oli sitä todennäköisemmin sen taustalla oli suurperheorganisaatio. Berkner 1972, s. 408. Englannissa kolmen sukupolven perheiden prosentuaalinen osuus oli suurempi varakkaiden talonpoikien alueilla. Mitterauer & Sieder 1983, s. 31. Varakkuus liittyi suurimpiin talouksiin myös Voionmaan mielestä. Voionmaa 1969, s. 461. Jutikkala taas pitää suurperheitä koostumuksesta riippumatta varakkaimpina talonpoikais-talouksina niiden työvoiman takia. Jutikkala 1958, s. 58. Wariksen mukaan 1800-luvun alkupuoliskolla Ruokolahdella suurimmat perheet olivat vauraimpia. Waris 1992, s. 217–218. Gaunt on puolestaan havainnut suurperheiden keskittyneen kruununtiloille. Gaunt 1996, s. 108.

126 Ratsutiloista alkuaan melkein kaikki kuuluvat ylimpään tilallisryhmään poikkeuksina ryhmään IIB sisältyneet Anttilan kylän Nikki ja Suur-Sorsan rustholli Sorsalan kylässä.

127 Ks. liite 19. Varallisuusryhmien suhteelliset osuudet muuttuivat vuosina 1630–1750 siten että varakkaampien ryhmien IIA ja IIB osuus pieneni, kun taas tilajaon yleistyksen seurauksena alempi keskiryhmä ja alin tilallisryhmä (IIC ja IID) kasvoivat etenkin isonvihan jälkeisinä vuosikymmeninä, ja ne muodostivat v. 1750 jo 53,5 % kaikista ruokakunnista. Suurin ryhmä oli vuosina 1642 ja 1663 IIA, vuosina 1697, 1712 ja 1722 IIC ja v. 1750 IID. Tilallisten keskiryhmien IIB ja IIC yhteinen osuus oli suurimmillaan 1712 ja 1722, jolloin se oli hieman yli puolet kaikista ruokakunnista. Säätyläisten ja muiden talouksien yhteenlaskettu osuus asettui isonvihan jälkeen hieman viiden prosentin päälle oltuaan aiempina otosvuosina jonkin verran korkeampi.

Kuvio 3. Perherakenne Valkealassa v. 1642, 1697 ja 1750 varakkuusryhmittäin prosentteina

Yksineläjien taloudet keskittyivät yleensä alimpaan tilallisryhmään IID, torpparien (III) ja muiden talouksien joukkoon (IV), osin myös säätyläistalouksiin (I). Varakkaammissa tilallistalouksissa IIA ja IIB ne olivat satunnaisempia. Kokonaisuutena vähälukuisissa perheettömissä talouksissa ei voi havaita keskittymistä, vaan niitä esiintyi kaikissa ryhmissä säätyläisiä lukuun ottamatta. Jokaisena otovuonna vähintään puolet säätyläistalouksista oli ydinperheitä. Alimmassa tilallisryhmässä ydinperheiden osuus oli v. 1697 lukuun ottamatta vähintään puolet ja näin ollen selvästi keskivertoa korkeampi. Laajentuneiden perheiden suhteellinen yleisyys vaihteli eri varakkuusryhmissä. Vuonna 1642 niitä oli varsin tasaisesti kolmessa ylimmässä tilallisryhmässä. Parikymmentä vuotta myöhemmin ne olivat keskitasoa tavallisempia tilallisten alemman keskiryhmän ja torppareiden keskuudessa. Useimmin keskimääräistä enemmän niihin lukeutui juuri alemman keskiryhmän talouksia. Monen perheen taloudet olivat selvästi yleisempiä kolmessa varakkaimmassa tilallisryhmässä, jossa niiden määrä ylitti keskiarvon kaikkina tutkittuina vuosina, poikkeuksena alempi keskiryhmä v. 1712. Em. vuonna kaksi kolmesta ylimmästä tilallistaloudesta kuului tähän ryhmään, vaikka Valkealan keskiarvo asettui vain kolmanneksen tienoille.

Ydinperhettä laajempien perheiden määrä oli kaikkina esimerkkivuosina suurin varakkaimpien tilallisten joukossa IIA, jossa v. 1697 laajempia talouksia oli 90 %. Torppareiden keskuudessa ydinperhettä suuremmat kokonaisuudet olivat alimpia tilallisia yleisempiä vuosina 1697, 1712 ja 1750, kuten myös monen perheen taloudet vuodesta 1697 alkaen. Säätyläistalouksissa ja muissa talouksissa laajentuneet perheet ja monen perheen taloudet osoittautuivat harvinaisuuksiksi. Alueen vähälukuisten säätyläisperheiden joukossa ei ollut ainoatakaan monen perheen taloutta, ja sosiaaliryhmään muut kuuluneista vain Valkealan kylässä asunut lukkariperhe koostui veljesperheestä 1680-luvulta aina 1700-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle saakka.¹²⁸ Ryhmään IV lukeutuneet ja ennen isoavihaa vielä erillisinä ruokakuntina mainitut itsellistaloudet ylsivät monen perheen talouksiksi poikkeuksellisesti, ja tällöin oli kyse entisistä tilallisista tai heidän lähisukulaisistaan.¹²⁹

Kokonaisuudessaan ryhmittäiset erot olivat selkeitä ennen 1600-luvun viimeisellä neljänneksellä tapahtunutta torppariyhmän voimakasta kasvua. Torpparit asettuivat perherakenteeltaan isoavihaa edeltäneellä parilla vuosikymmenellä kahden alimman tilallisryhmän IIC ja IID välimaastoon. Lisäksi erot näyttävät kasvaneen selvästi vuosien 1722 ja 1750 välisenä aikana. Vuonna 1750 ryhmissä IID, III ja IV ydinperhettä laajempien kokonaisuuksien osuus jäi selvästi alle keskitason, kun taas kolme varakkainta tilallisryhmää olivat kirkkaasti sen yläpuolella. Jonkinlainen ”keskivertoperhe” löytyi todennäköisimmin ryhmistä IIC tai III, sillä alempi keskiryhmä sijoittui hyvin lähelle perherakenteellista keskiarvoa vuosina 1697, 1712 ja 1722, samoin kuin torpparit kahtena ensimmäisenä vuonna. Viimeisenä ja

128 Liite 20; ks. esim. vuoden 1699 henkikirja KA 8724:1240v–1241. Muut taloudet -ryhmässä vanhempien ja avioituneen tyttären suurperhe (5b) löytyi myös siltavouti Holmin taloudesta Jokelan kylästä v. 1750. KA 10039:481, siltavoudin vaimo on tosin jätetty pois henkikirjasta.

129 Tällaisia itsellisperheitä esiintyi mm. v. 1673 Pihlajasaaressa ja Pyöriälässä v. 1676. KA 8671:547v–548; KA 8680:327–327v. Näistä edellisen johdossa oli ratsutilan entinen isäntä ja jälkimmäisessä talollisen veli.

parina ensimmäisenä otosvuotena yksikään varallisuusryhmä ei muistuttanut perherakenteeltaan keskiarvoa.

Millaisista aineksista monen perheen taloudet rakentuivat? Vallinnut monen perheen talouksien muoto oli lähes yhtäjaksoisesti kuolonvuosiin saakka alaspäin laajentunut perhe eli ydinperheen ja nuoremman sukupolven perhe (5b). Siihen voivat kuulua vanhemmat ja heidän yksi tai useampi perheellinen lapsensa tai isäntäpariskunta ja heidän avioitunut veljenpoikansa. Tämän perhetyyppin osuus suurperheistä vaihteli 1720-luvun alkuun asti noin kolmanneksestä puoleen.¹³⁰ Varsin pian isonvihan jälkeen tyyppi näyttää suhteellisesti hivenneen voimakkaasti, ja v. 1738 se oli alle 8 %, ja v. 1750 noin seitsemäsosa suurperheistä.

Vuonna 1663 sekä vuodesta 1699 lähtien yleisimmäksi luokitukseksi kohosi yhdessä asuvien avioituneiden sisarusten muodostama veljesperhe (5d). Ryhmään luettiin myös serkusten tai pikkuserkusten muodostamat taloudet. Kuolovuosista isonvihan loppuun saakka tämä ryhmä oli lähes yhtä yleinen kuin edellinen tyyppi. 1720-luvulta alkaen sen osuus kasvoi voimakkaasti; esimerkiksi v. 1738 monen perheen talouksista yli 80 % ja 1700-luvun puolivälissä kolme perhettä neljästä kuului veljesperheisiin. Todellisuudessa veljesperheiden osuus on vielä jonkin verran korkeampi, sillä osa niistä, esimerkiksi isännän ja hänen veljensä sekä veljenpoikansa muodostama kokonaisuus, lukeutui yhdistelmäryhmään 5e. Mikäli vain toinen vanhemmista mainittiin henkikirjassa, tällöin veljesperhe kuului ryhmään 5c. Veljesperheiden kokonaisuus oli jotakuinkin ryhmien 5c–5e osuus yhteensä.¹³¹

Luokan 5a eli ylöspäin laajentuneiden perheiden vähäisyys – esimerkiksi v. 1722 niitä ei ollut yhtäkään ja enimmillään v. 1663 joka kymmenes – johtui siitä, että tilan johdosta luopuneita isäntiä merkittiin henkikirjoihin vain poikkeuksellisesti.¹³² Osa tähän ryhmään luettavista talouksista muodostui isäntäpariskunnan ja perheellisen sedän talouksista, kuten v. 1728 Oravalan Suur-Hasun tilalla, jossa asuivat isäntä Tuomas Matinpöika ja setänsä Eero Tuomaanpöika vaimoineen.¹³³ Joko ryhmään 5a tai 5b laskettavat kantaperheet eli perheet, joissa kolmas sukupolvi oli jo avioitunut, olivat henkikirjojen mukaan harvinaisia. Esimerkiksi v. 1694 niitä esiintyi vain yksi. Luopuneiden isäntien poisjättämisen lisäksi kantaperheiden vähyttä selittänee lyhyempi keskimääräinen elinikä.¹³⁴

Varallisuusluokittaisen suurperhetarkastelun tulokset eivät ratkaisevasti poikke edellä kuvatusta. Veljesperheet olivat suurin piirtein yhtä yleisiä kussakin tilallis- ja torppariyhmien monen perheen talouksien joukossa. Otosvuosista vaihtelua esiintyi jonkin verran; esim. v. 1712 veljesperheet olivat monen perheen talouksista suhteellisesti yleisimpiä torppareiden keskuudessa, kun taas v. 1750 ydinperheen ja nuoremman sukupolven perhe 5b oli heidän keskuudessaan muita ryh-

130 Taulukko 11.

131 Lisäksi veljesperhe voi kuulua myös luokkaan 5b, mikäli molemmat vanhemmat merkittiin henkikirjaan.

132 Erottelu luokkiin 5a ja 5b perustuu perheen johtajuuteen. Mikäli taloutta hallitsevat vanhemmat (ts. isä), perhe kuuluu silloin ryhmään 5b. Jos talon johtoon on merkitty nuorempi sukupolvi, mutta vanhemmat mainitaan henkikirjassa, ryhmäksi tulee 5a. Vrt. Flandrin 1980, s. 65.

133 KA 8786:1123–1123v.

134 Vrt. Gaunt 1996, s. 91. Tilan haltijuudesta luopuneita vanhempia merkittiin systemaattisemmin vain vuoden 1663 henkikirjaan. KA 8643.

Taulukko 11. Monen perheen talouksien rakenne Valkealassa v. 1642–1750

		5a	%	5b	%	5c	%	5d	%	5e	%	yht.
1642	Pa	–		25		3		14		1		43
	Ka	–		11		1		19		6		37
	Va	–	–	36	45,0	4	5,0	33	41,3	7	8,8	80
1654	Pa	–		12		–		13		2		27
	Ka	–		14		1		11		6		32
	Va	–	–	26	44,1	1	1,7	24	40,7	8	13,6	59
1663	Pa	4		18		1		19		6		48
	Ka	7		16		2		20		12		57
	Va	11	10,5	34	32,4	3	2,9	39	37,1	18	17,1	105
1676	Pa	1		30		1		27		5		64
	Ka	1		20		–		15		–		36
	Va	2	2,0	50	50,0	1	1,0	42	42,0	5	5,0	100
1688	Pa	2		34		9		29		9		83
	Ka	1		18		3		22		10		54
	Va	3	2,2	52	38,0	12	8,8	51	37,2	19	13,9	137
1697	Pa	–		49		9		31		11		100
	Ka	1		13		3		29		5		51
	Va	1	0,7	62	41,1	12	7,9	60	39,7	16	10,6	151
1702	Pa	–		22		2		32		4		60
	Ka	1		14		2		15		5		37
	Va	1	1,0	36	37,1	4	4,1	47	48,5	9	9,3	97
1712	Pa	1		9		2		20		5		37
	Ka	1		13		–		11		4		29
	Va	2	3,0	22	33,3	2	3,0	31	47,0	9	13,6	66
1722	Pa	–		17		1		20		3		41
	Ka	–		11		2		8		2		23
	Va	–	–	28	43,8	3	4,7	28	43,8	5	7,8	64
1738	Pa	3		3		–		42		2		50
	Ka	–		4		–		34		4		42
	Va	3	3,3	7	7,6	–	–	76	82,6	6	6,5	92
1750	Pa	2		15		–		51		2		70
	Ka	–		6		–		41		3		50
	Va	2	1,7	21	17,5	–	–	92	76,7	5	4,2	120

Perhekategorioiden: 5a) Ydinperhe + vanhemman sukupolven perhe tai perheitä; 5b) Ydinperhe + nuoremman sukupolven perhe tai perheitä; 5c) Kaikki perheet samaa sukupolvea, lisäksi yksi vanhemman sukupolven edustaja; 5d) Veljesperhe (Frèreche); 5e) Ryhmien 5a-5d yhdistelmä tai muu mahdollinen monen perheen talous

Pa = Peltoalue, Ka = Kaskialue, Va = Valkeala yhteensä

Lähde: KA 8567 (v. 1642); KA 8613 (v. 1654); KA 8643 (v. 1663); KA 8680 (v. 1676); KA 8698 (v. 1688); KA 8717 (v. 1697); KA 8733 (v. 1702); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 8818, 8819 (v. 1738); KA 10039 (v. 1750).

miä tavallisempi. Alimmilla tilallisilla ryhmä 5b oli keskimääräistä tyypillisempi kaikkina otosvuosina. Ylimmissä tilallisryhmissä IIA ja IIB muutokset seurailivat varsin pitkälti keskiarvoa. Varsin harvalukuisen monen perheen yhdistelmätalouksien eli ryhmän 5e keskittyminen luokkiin IIA–IIC kertoo varakkaampien tilallistalouksien olleen suurperherakenteeltaan muita ryhmiä monimuotoisempia. Yhdistelmätalouksia löytyi yksittäisesti torpparitalouksienkin joukosta.

Samassa perheessä asuvien sukulaisuuden verkosta saattoi kietoutua varsin laaja vyyhti. 1680-luvulta lähtien isäntävään perheellisiä serkkuja tai veljenpoikia käsittäneitä oli suurperheistä 19–25 % lukuun ottamatta vuotta 1738 (14 %). Vuonna 1712 perheelliset serkut asuivat saman katon alla 12 ruokakunnassa, mikä on noin 5 % perheiden kokonaismäärästä. Saman suuruusluokkaan heidän osuutensa ylsi myös v. 1750. Toisinaan sukulaisuuksien punos ulottui vieläkin kauemmas, esim. v. 1694 Suur-Sorsan ratsutilalla asui isäntä Samuli Jaakonpojan ja hänen vaimonsa lisäksi isännän isän serkku Risto Matinpöika puolisoineen.¹³⁵ Avioituneiden pikkuserkustenkin talous löytyi: vuonna 1738 Kuivalan Tommolassa asuivat perheeseen isäntä Olli Sipinpoika ja pikkuserkkunsa Yrjö Matinpöika.¹³⁶ Myös laajentuneissa perheissä kaukaisemmat sukulaiset eivät olleet harvinaisia. Vuonna 1697 seitsemässä laajentuneessa perheessä mainittiin ydinperheen ohella veljenpoikia tai serkkuja, minkä lisäksi niistä kahdessa asui myös toinen vanhemmista.¹³⁷

Isonvihan jälkeisinä otosvuosina hieman alle viidenneksessä laajentuneista perheistä asui veljenpoika, serkku, setä tai heidän leskensä.¹³⁸ Kaiken kaikkiaan isonvihan jälkeen veljenpoikia, setiä tai sitä loitompia verisukulaisia merkittiin enemmän kuin joka kymmenenteen perheeseen. Esimerkiksi v. 1750 heitä löytyi 41:stä eli noin joka seitsemännestä taloudesta. 1700-luvun alkuun asti kaukaisempia sukulaisia sisältäneet suurperheet olivat useimmiten jonkin verran yleisempiä kaski- kuin peltoalueella, mutta isonvihan jälkeen eroa talousvyöhykkeiden välillä ei enää ollut. Eron supistuminen johtui tilanjakokäytännön alueellisen painopisteen muutoksesta. Tilanjaot, jotka usein tehtiin juuri kaukaisempien sukulaisten, ts. sedän ja veljenpoikien tai serkusten kesken, keskittyivät 1600-luvulla peltokyltiin. Isonvihan jälkeen tiloja jaettiin vilkkaammin keskisen ja itäisen Valkealan kaskikylissä.¹³⁹

135 KA 8712:799v. Henkikirjassa Samuli Jaakonpoika mainitaan virheellisesti Jaakko Samulinpoikana.

136 KA 8818:1908–1908v. Ollin ja Yrjön sekä heidän puolisoitensa lisäksi samana vuonna henkikirjaan merkittiin Yrjön veljet Vilppu, Simo (renkinä) sekä Yrjö Matinpöijan poika Niilo Yrjönpöika. Henkikirjassa monipolviset sukulaisuussuhteet esitettiin yksinkertaisemmin, Vilppu isännän veljenä ja Niilo Yrjönpöika veljenpoikana. Yrjön vaimon sukulaisuutta ei merkitty ollenkaan. Tarkempi sukulaisuus pystyttiin kuitenkin selvittämään kirkonkirjojen avulla.

137 Esimerkiksi Rusin tilalla Ruotsulassa asuivat tuolloin isäntä Mikko Rusinpoika vaimoineen, Mikon äitipuoli sekä Mikon serkku Tuomas Matinpöika. KA 8717:1637–1637v.

138 Saarenon Kerttulassa mainittiin v. 1738 leski-isäntä Jaakko Laurinpöijan pikkuserkun poika Simo Laurinpöika, joka oli isännöinyt taloa jo joitain vuosia 1730-luvun alussa. KA 8818:1909–1909v; Piilahti 1995, s. 488.

139 Useassa tilanjaossa osapuolina olivat serkukset tai sitäkin etäisemmät sukulaiset.

Pikkuserkustason jako tapahtui Kourulan Pasilla 1720- ja 1730-lukujen taitteessa. Serkusten kesken tila jaettiin esimerkiksi v. 1657 Selänpään Ukolla, jolloin isännän serkku Tuomas Pekanpoika sai siitä puoliskon, myöhemmän Purhon tilan. Serkukset jakoivat tilan 1730-luvun alkuvuosina myös Heikkilän Niverillä ja Pihlajasaaren Horpulla. Piilahti 1995, s. 381, 516–517, 346–347.

Monimuotoisten perheiden merkittävyyden Valkealassa voi havaita tarkasteltaessa niihin kuuluneiden osuutta henkikirjaväestöstä, mikä on huomattavasti suurempi kuin niiden osuus ruokakuntien kokonaismäärästä. Monen perheen talouksien jäsenten suhteellinen määrä väestöstä kasvoi etenkin 1600-luvun jälkipuoliskolla, ja lakipisteessä v. 1694 se käsitti lähes neljä viidestä valkealalaisesta, vaikka samanaikaisesti perheistä vain 62,5 % oli monen perheen talouksia. Vuoteen 1712 mennessä suurperheiden jäsenten osuus supistui 43 prosenttiin. Samalla tasolla se oli 1720- ja 1730-luvulla, mutta 1700-luvun puoliväliin mennessä se kohosi 54 prosenttiin eli suuremmaksi kuin kertaakaan sitten kuolovuosien.¹⁴⁰

Valkealaista perherakennetta ei ole kovinkaan helppoa verrata samanaikaiseen tilanteeseen muilla alueilla, sillä metodisesti yhteneväistä tutkimusta on vähän. Perheitä kartoittaneet historioitsijat ovat useimmiten Voionmaata seuraten rajanneet suurperheiksi kaikki kahden tai useamman pariskunnan perheet.¹⁴¹ Tulosten rinnastettavuutta heikentää myös henkikirjojen laadintatapojen ja luotettavuuden vaihtelu maan eri osissa. Suurperheitä on todettu esiintyneen runsaasti Karjalan lisäksi myös Pohjanmaalla ja Ahvenanmaan saaristossa, ja niiden runsaudesta maan eri osissa kertoo liite 18. Verrattaessa suurperhelaitoksen yleisyyttä muussa Karjalassa Valkeala jäi usein jonkin verran alakynteeseen. Vielä v. 1654 suurperheiden osuus jäi Valkealassa alemmaksi kuin Vehkalahdella ja Virolahdella eteläisen Karjalan rannikolla, missä Voionmaan mukaan pelkästään veljesperheiden osuus kaikista talouksista oli yli kolmannes (36–37 %).¹⁴² Vuonna 1750 Ruokolahdella monen perheen talouksia oli muutamia prosentteja Valkealaa enemmän (45,7).¹⁴³ Samoihin aikoihin suurperheitä näyttää olleen Valkealaa tiheämmin myös Karjalan kannaksella, missä vähintään kahden avioparin talouksia oli yli puolet.¹⁴⁴ Kuitenkin 1600-luvun lopulla suurperheet olivat Valkealassa yleisempiä kuin missään aiemmin selvitettyllä itäsuomalaisella alueella, mm. Savossa ja Kainuussa.¹⁴⁵ Sen sijaan monen perheen talouksien määrä vuosina 1635–1700 osoittautuu Valkealassa Iniön saaristopitäjää korkeammaksi vain 1690-luvun alkupuolella. Iniössä ydinperheitä laajempien perhekokonaisuuksien suhteellinen osuus oli 1750-luvun alussa samaa suuruusluokkaa kuin Valkealassakin laajentuneiden perheiden runsauden takia. Iniön Ahvenanmaan puoleisissa naapureissa Kumlingessa ja Brändössä 1730- ja 1740-lukujen taitteessa monen perheen talouksia oli aika tavalla saman verran kuin Valkealassa. Siellä ydinperheitä komplisoidumpi perherakenne osoittautui pari prosenttia korkeammaksi vuoden 1750 Valkealaan verrattuna johtuen moni-

---

140 Liite 17.

141 Esim. Aalto 1992, s. 103–104; Jutikkala 1957, s. 191; Virrankoski 1961, s. 96.

142 Voionmaa 1969, s. 400.

143 Waris 1999, s. 45.

144 Partanen 2003, s. 72.

145 1600-luvun alun savolaisista talonpoikaisruokakunnista noin joka neljäs voidaan luokitella suurperheeksi. Pirinen 1982, s. 325. Kaarlo Wirilanderin mukaan suurperhe ei ole koskaan ollut Savossa yleinen perhemuoto. Wirilander K 1960, s. 87; vrt. Sirén K 1999, s. 80. Arvo M. Soinisen mielestä suurperheen merkitystä Savon osalta on liioiteltu. Soininen 1954, s. 94. On kuitenkin huomioitava, että paineita suurperhelaitoksen voimistumiselle Savossa, ehkä osin Kainuussakin, purki Karjalaan ja Inkerinmaalle suuntautunut 1600-luvun lopulle saakka jatkunut varsin voimakas muuttoliike. Saloheimo 1990, s. 161–170; Saloheimo 1993.

lukuisista laajentuneista talouksista.¹⁴⁶ Pohjanmaalla suurperheiden yleisyys vaihteli alueittain, ja esimerkiksi Perhonjokilaaksossa ja Suur-Pyhäjoella ei 1700-luvulla ylletty Valkealan tasolle.¹⁴⁷

Etäisempiä sukulaisia löytyi valkealaisista suurperheistä ainakin Ahvenanmaata ja Leppävirtaa runsaammin. Jälkimmäisessä serkusperheitä oli v. 1694 vain 1,2 prosentissa suurperheistä.¹⁴⁸ Eero Matinollin mukaan 1700-luvulla Pyhäjoen alueella suurperheet muodostuivat pääasiassa veljesyhtiöistä ”ja etäiset sukulaisuussuhteet olivat harvinaisia”.¹⁴⁹

PERHEEN ELÄMÄNKULKU: KERRAN SUURPERHE, AINA SUURPERHE?

Valkealalaisia ruokakuntia ja perheitä kartoitettiin edellä etupäässä keskiarvolukujen ja yksittäisten otosvuosien kautta. Ne eivät kuitenkaan paljoo kuvasta perheiden koostumuksessa tapahtunutta toisinaan hyvin nopeakin muutosta, eivätkä ne tuo esille perheiden rakenteellista vaihtelua ajan myötä. Perherakenteiden seurannassa on perinteisesti lähdetty ns. perhesykliajattelusta. Pitkäikäinen henkilö saattoi kokea monta erilaista perheen muotoa. Naimisiin mentyään hän usein asui monen perheen taloudessa. Vanhempien kuoltua taloudesta tuli ydinperhe, kun taas leskeytymisen ja lasten avioitumisen kautta perhe muuttui joko laajentuneeksi perheeksi tai monen perheen taloudeksi.¹⁵⁰

Toisaalta perhevaiheisiin liittyvää terminologista keskustelua on värittänyt kriittinen suhtautuminen sykliseen jäsentämistapaan. Semanttisesti syklistyksen voi mieltää enemmänkin toistuvuuden kuin muutoksen kuvaajaksi; syklissä odotusarvona on tilanteen palautuminen ennalleen ennemmin tai myöhemmin. Nykyisin historiallisessa perhetutkimuksessa painotutaan analysoimaan perheen elämäntapaa, jolloin kotitalouden ja siinä asuneen sukulaisryhmän jatkuvuus voidaan tuoda paremmin esille. Yksittäisen perheen elämäntapaa seuraamalla voidaan myös kartoittaa, kuinka jatkuva on perheen kuuluminen tiettyyn perhetyyppiin. Historioitsija Tamara Harevenin mukaan elämäntapututkimus on tuonut dynaamisemman ulottuvuuden perheen tutkimukseen, ja yksinkertaistetun perhevaiheiden tarkastelun sijaan on siirrytty analysoimaan yksilöiden ja perheiden elä-

146 Moring 1994, s. 50–60.

147 Virrankoski 1961, s. 96–97. Virrankosken mukaan Perhonjokilaaksossa (nykyisten Kaustisten, Vetelin, Halsuan ja Perhon alueella) vähintään kahden pariskunnan perheitä oli v. 1690 34 % ja 1770 29 %. Vuonna 1750 Suur-Pyhäjoen tiloista 28,3 % oli sellaisia, joilla asui useampi täysi-ikäinen veli tai lanko perheineen. Matinoli 1961, s. 167. Tuolloin Valkealassa pelkästään veljesperheiden osuus oli 31,4 %.

148 KA 8712a; Ahvenanmaan osalta ks. Moring 1994, s. 51. Waris on havainnut 1800-luvulla Ruokolahdella asuneen samassa ruokakunnassa perheellisiä pikkuserkkuja. Waris 1992, s. 101.

149 Matinoli 1961, s. 167.

150 Gaunt 1983, s. 91; Berkner 1972, s. 399–409. Michael Andersonin mukaan yksittäiset läpileikkausvuodet antavat ruokakunnan tilasta harhaanjohtavan kuvan. Perheiden syklistyys aiheuttaa sen, että kantaperheen organisaatio jää jäljelle, vaikka talous ei olisikaan muodoltaan kantaperhe. Anderson 1980, s. 31.

män siirtymävaiheita ja niiden suhdetta historialliseen aikaan.¹⁵¹ Yksittäisten avio-pariskuntien vaiheita seurattaessa syklisyydestä tai elämänkaaresta puhuminen lie-nee paikallaan, onhan syklisyyttä tarkasteltu lähinnä ydinperheen tai kantaperheen näkökulmasta. Sen sijaan elämänkulullinen hahmottamistapa sopii etenkin esiteol-lisen ajan agraariperheiden luotaukseen, sillä niiden keskuudessa useamman paris-kunnan kotitaloudet olivat yleisiä. Esimerkiksi veljesperheessä asuneet pariskunnat saattoivat olla syklisesti hyvin eri vaiheissa, vaikka ne kuuluivat saman sukupol-veen.¹⁵²

Perheissä tapahtuvia muutosprosesseja ja niiden vaihtelua pystytään yksityis-kohtaisimmin selvittämään pitkittäistutkimusmenetelmällä. Tällöin perheen kehi-tystä seurataan yhtäjaksoisesti pitemmällä aikavälillä keräämällä tiedot järjestel-mällisesti vuosittain. Näiden pitkittäisanalysien avulla voidaan lisäksi havaita tar-kiemmin lähteissä esiintyvät virheet, puutteet ja ristiriitaisuudet.¹⁵³ Kaikkien ruo-kakuntien tarkastelu ei tämän tutkimuksen puitteissa ole perusteltua menetelmän työläyden takia, joten pitkittäistutkimus ulotettiin runsaan sadan vuoden ajalta (1633–1750) 21 ruokakuntaan, jotka edustivat eri talousvyöhykkeitä ja varallisuus-ryhmiä (ks. liite 21).¹⁵⁴ Peltoalueelle ruokakunnista sijoittui 12 – joista kaksi torp-pia – ja kaskialueelle yhdeksän. Tilanjakojen myötä seurattavien ruokakuntien määrä kasvoi vuoteen 1750 mennessä 30:een. Yhtenä kriteerinä ruokakuntia valit-taessa oli tilanhaltijuuden jatkuvuus, mutta esimerkinomaisesti mukaan otettiin kaksi ruokakuntaa, jossa haltijasuku vaihtui tutkimusjakson kuluessa.¹⁵⁵ Lisäksi seurannassa keskityttiin lähinnä samassa ruokakunnassa asuneisiin perheenjäse-niin, ja Selänpään Nokkaselta naapuritilalle Mäkilaitaa siirtyneitä veljeksiä lukuun ottamatta muuttaneiden vaiheita ei lähemmin kartoitettu. Varakkuusluokiltaan ti-lat painottuvat vielä 1600-luvun lopulla kahteen ylimpään tilallisuusluokkaan IIA ja IIB (yhteensä 12 tilaa), mutta tilanjakojen seurauksena varallisuusjakautuma oli tutkimusjakson lopussa varsin tasainen.¹⁵⁶

Perherakenteiden suuren vaihtelevuuden voi selvästi havaita otokseen valituissa ruokakunnissa. Joukossa ei ollut ainoatakaan taloutta, jossa perherakenne olisi ol-lut pysynyt muuttumattomana koko tutkimusjakson ajan. Edellä kuvatun kaltaista

151 Hareven 1994; Pöllä 2001, s. 37; Hareven & Masaoka 1988, s. 271–272. Ruokakunnan vaiheiden lähestymistapaan liittyvästä terminologisesta keskustelusta ks. Hareven 1994, s. 21–22. Harevenin mielestä perhesykliajattelu on johdettu nykyajan amerikkalaisen keskiluokkaisen perheen kehitysvaiheista, ja siksi se ei aina sovi menneen ajan perheiden tarkasteluun. Hänen mukaansa syklisyydessään perheet noudattelevat määrättyä prosessia, jossa avioliiton, vanhemmuuden, lasten kotitaloudesta erkanemisen ja leskeytymisen kautta päädytään lopulta perheen hajoami-seen. Samanlainen syklimäinen odotusarvo syntyy puhuttaessa perheen elämänkaaresta. Vrt. Sirén K 1999, s. 98–101. Huomattakoon, että nykyaikainen perhe on lähtökohtana myös sosiologiassa sovelletussa perheen perusvaiheluokittelussa. Ks. esim. Jallinoja 1985, s. 36–38.

152 Veljesperheiden pariskuntien rakenteellinen erillaisuus saattoi johtua mm. leskeyttämisestä tai veljesperheen muodostaneiden sisarusten suuresta iäkerosta.

153 Pitkittäistutkimuksesta ks. Wilmi 1991, s. 50–51; Moring 1994, s. 168–171; Pylkkänen 1990, s. 370–419; Sieder & Mitterauer 1983, s. 309–345; Sirén K 1999, s. 99–101.

154 Liite 21. Taulukkovuosista varsinkin 1744 on tulkinnanvarainen ja puutteellinen, joten tuloksiin on siltä osin suhtauduttava poikkeuksellisen varauksellisesti.

155 Liite 21. Nämä olivat Selänpään Pukkila ja Inkerilän Kohopää.

156 Vuonna 1750 luokkiin IIA ja IIB kuului 14 ruokakuntaa, kuten myös luokkiin IIC ja IID yhteensä. Torppariyhymään III sisältyi edelleen kaksi taloutta edellisen vuosisadan tapaan.

kaavamaista syklimäistä toistuvuutta ydinperheestä laajentuneen perheen kautta monen perheen taloudeksi ja jälleen ydinperheeksi tavattiin tutkituissa talouksissa varsin vähän ruokakuntien komplisoidusta rakenteesta johtuen. Lähes jokaista kotitaloutta yhdistävä kehityspiirre oli suuriin kuolovuosiin asti jatkunut perherakenteen monimuotoistuminen. Suurperheiden suhteellisen määrän huippuaikana 1690-luvulla melkoinen osa perheistä käsitti useita eri-ikäisiä ja eri sukupolviin kuuluneita aviopareja. Pienemmissäkin talouksissa, esim. Inkerilän Kohopäällä,¹⁵⁷ asuttiin jossain vaiheessa vähintään kantaperheessä. Sama Laslettin mallin pääluokan mukainen perhetyyppi vallitsi monessa taloudessa vuosikymmenien, joissakin niistä melkein koko tutkimusjakson ajan. Luonteenomaisinta se oli suurperheissä ja yhden aviosidoksen perheissä. Jonkin verran syklisyyttä esiintyi laajemmissa perheissä. Perhetyyppien pääryhmien rytmittäistä vuorottelua oli joissain talouksissa, esimerkiksi Ruotsulan Marttilassa, mutta tyyppin muutos tapahtui keskimääräistä sukupolvirytmä hitaammin.

Laajentunut perhe eli ydinperhe naimattomilla lähisukulaisilla höystettynä ei ollut pitkäaikainen perhemuoto vaan ennemmin se näyttäytyi ydinperheen ja monen perheen talouden välivaiheena. Pisimpään laajentuneessa perheessä asuttiin Oravalan Vilkillä, missä laajentuneen perheen kausi kesti 1700-luvun ensimmäisen neljänneksen. Yksinasujan talous oli tutkituissa ruokakunnissa harvinainen ja lyhytikäinen perhemuoto, ja useimmissa talouksissa sitä ei esiintynyt ollenkaan. Tämä on ymmärrettävää, sillä yksinasujan perhemuoto tuskin pystyi takaamaan talouden ylläpitoon tarvittavan työvoiman. Useamman kerran peräkkäin yksineläjän taloutena esiintyivät vain Ruotsulan Marttila (varallisuusryhmä IIB) 1700-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä ja Kohopää (IID) 1600-luvun puolivälissä.

Pääluokittaista pysyvyyttä poikkeuksellisempaa oli alaluokittaisen perhetyyppin säilyminen muuttumattomana yhden sukupolven ajan, toisin sanoen vähintään pari vuosikymmentä. Monen perheen talouksista tyyppinä selvästi pitkäkestoisimmaksi osoittautui veljesperhe, jossa voitiin elää vuosikymmeniä. Sen sijaan vain parissa esimerkkitaloudessa viihdyttiin pitempiaikaisesti vanhempien ja avioituneen lapsen yhdistelmässä, mm. Selänpään Nokkasella ainakin 1676–1702 sekä Kouvolan Prihalla, ja tällöinkin osa talouksista kehittyi isännän ja veljenpojan yhdistelmäksi. Lyhytkestoinen talouden muoto oli myös usein eri sukupolvia sisältänyt monen perheen talouksien yhdistelmä (5e). Monesti yhdistelmätaloudeksi kehittynyt perhe purkautui joko poismuuton tai kuoleman kautta.¹⁵⁸ Avioituneita kaukaisempia sukulaisia esiintyi joissain talouksissa pitkäaikaisesti usean sukupolven ajan. Esimerkiksi Selänpään Latipää muodostui serkuksien taloudesta yhtäjaksoisesti 1660-luvun lopulta 1730-luvulle saakka.

Varakkuusluokittaisessa vertailussa kävi selvästi ilmi, että monen perheen taloudet olivat tyyppillisimpiä ylimmissä tilallisryhmissä. Ylimmän varakkuusryhmän IIA tiloilla elettiin suurimman osan tarkastelujaksoa monen perheen talouksissa.

¹⁵⁷ Liite 21.

¹⁵⁸ Esimerkiksi 1670-luvun puolivälissä Mattilan Pekkolassa ruokakunnan rakenne muuttui yhdistelmätaloudesta ydinperheeksi muuton seurauksena, kun veljekset Mikko, Kasper ja Tuomas Sipinpojat siirtyivät viljelemään samassa kylässä sijainnutta Sihvolan autiotilaa. KA 8671: 660v–661; KA 8680: 659v.

Niinä vuosina, jolloin tämän ryhmän taloudet koostuivat suurperhettä suppeamista perheyksiköistä, talouksissa asui usein isäntävään sukulaisia palkollisina, yhtiömiehinä tai sotilaina. Esimerkkitalouksista yleisimmin monen perheen taloutena elettiin juuri ryhmään IIA lukeutuneessa Skipparilan Nissilässä, jossa perhemuotona oli 1640-luvun jälkipuolelta lähtien suurperhe lukuun ottamatta paria lyhyttä ydinperhejaksoa. Isommista tiloista ydinperheessä asuttiin esimerkiksi Selänpään Pukkilassa 1700-luvulla.

Varallisuudeltaan keskitasoa vähäisemmillä tiloilla ja torpissa perhemuoto oli yleisesti suuria tiloja yksinkertaisempi, mutta usein myös vaihtelevampi. Niistä Inkerilän Kohopäällä elettiin monen perheen taloutena lähes yhtäjaksoisesti 1660-luvulta 1690-luvulle.¹⁵⁹ Ydinperheessä asuttiin sukupolvien ajan yhtäjaksoisesti Kourulan Ryöppään lisäksi Kohopäällä isonvihan jälkeen ja Pyöriälän Kuokalla valtaosaltaan 1730-luvulle asti. Kaksi esimerkkitorppaa osoittautuivat keskinäisessä vertailussa perherakenteeltaan heterogeenisiksi. Valkealan kartanon Niilolan torpassa asuttiin 1600-luvun viimeisiltä vuosikymmeniltä lähtien melkein aina vähintään laajentuneessa perheessä, enimmäkseen veljesperheessä. Oravalan Tommolassa laajemmat rakenteet olivat yleisiä tutkimusjakson keskivaiheilla, kun taas 1700-luvulla ja varsinkin isonvihan jälkeen siellä asuttiin yleisesti ydinperheeseen.

Miespuolisten avioituneiden perheenjäsenten jääminen kotitilalle tai -torppaan oli yleistä, ja toisinaan sinne jäi myös avioitunut tytär tai sisar puolisoineen. Kotitaloudesta muutettiin pois vain sopivan tilaisuuden tarjoutuessa joko tilanjaon tai autiotilan viljelyynoton kautta. Muutto tai jako tapahtui lähinnä silloin kun pienentyneen ruokakunnan työvoimantarve pystyttiin tyydyttämään väen vähenemisen jälkeenkin. Tilalta pois siirtyvät olivat useimmiten nuorempia veljiä ja poikia tai serkkuja, harvemmin tilaa hallinnut isäntä.¹⁶⁰

Tutkituista perheistä rekisteröitiin 25 avioparien muuttoa toisiin talouksiin. Näistä 21:ssä lähtö tapahtui monen perheen taloudesta ja nämäkin useimmiten veljes-, serkus- tai yhdistelmäperheestä. Loput neljäkin olivat laajentuneita perheitä.¹⁶¹ Mikäli perheestä tuli muuton tai jaon seurauksena ydinperhe, poismuuttanut pariskunta asettui yleensä lähelle, toisinaan naapuritaloon, kuten Skipparilan Nissilästä saman kylän Kepsulle v. 1707 muuttanut Sipi Nuutinpoika. Tällöin mahdollisesti tarvittavaa sukulaisapua löytyi läheltä. Tilanjaot yksinkertaistivat perherakennetta tutkimusjakson loppuvaiheessa 1730-luvulta lähtien, mutta jaon toteutuminen näytti edellyttäneen monen perheen taloutta perhemuotona. Sotaväen väestöä pienentänyt ja perherakennetta yksinkertaistanut vaikutus oli havaittavissa ajoittain ennen isoavihaa. Esimerkiksi suuren Pohjan sodan alkuvuosina monet tilojen pojat ja veljet, jokunen isäntäkin mainittiin sotilaina.¹⁶²

159 Liite 21. Haltijasuvun vaihduttua 1600- ja 1700-luvun vaihteessa tilan viljelijät muodostivat ydinperheen.

160 Joitain isäntiä siirtyi toisille tiloille. Esim. v. 1698 Haimilan Niemen autiotilan otti viljelykseen Saarennon Kerttulan isäntä Eero Yrjönpoika. Eeron seuraajaksi Kerttulassa tuli isäntänä hänen veljensä Gabriel Yrjönpoika. KA Valkealan syyskäräjät 18.10.1698, ii 17:288; Piilahti 1995, s. 344, 488.

161 Näistä neljä laajentuneesta perheestä melkein jokainen saattoi olla todellisuudessa olleen monen perheen talous, joka puutteellisten kirjausten vuoksi näyttäytyi henkikirjassa ”vain” laajentuneena.

162 Värvätynksi sotilaksi merkittiin mm. Oravalan Vilkin isäntä Simo Heikinpoika vuosina 1704–1707. Vrt. liite 22; Piilahti 1999, liite 29.

Perustavanlaatuisena tekijänä perheen, tai oikeammin ruokakunnan, elämänkulussa oli siis pyrkimys tarvittavan työvoiman turvaamiseen.¹⁶³ Vaikuttaa kuitenkin siltä, että 1600-luvun viimeisillä vuosikymmenillä joissain ruokakunnissa oli liikaa väkeä niiden resursseihin nähden. Tähän viittaa mm. se, että Ruotsulan Marttilasta muutti 1680-luvun lopulla samanaikaisesti pois kaksi perheellistä veljestä.¹⁶⁴ Väkimäärältään liian suureksi kasvaneiden talouksien purkautumista edesauttoi jossain määrin kuolovuosien ja isonvihan jälkimainingeissa autiotilojen viljelyynotto. Luultavasti vapaaehtoisin tilanhankintoihin ja -kauppoihin turvauduttiin purettaessa keskikokoiselle Sipilän tilalle muodostunutta neljän avioituneen veljeksien suurperhettä Mattilan kylässä isonvihan jälkeen. Veljeksistä Jooseppi Matinpoika jälkeläisineen jäi viljelemään kotitilaa, kun Markku Matinpoika siirtyi isännöimään Kouvolan kylän Jukkoa ja Heikki Matinpoika Ruotsulan kylän Rusia. Neljännessä veljeksestä Pekasta ilmeisesti tuli pappilan torppari ja haudankaivaja kirkonkylään.¹⁶⁵

Demografisten tekijöiden, syntyvyyden, kuolleisuuden ja avioitumisen sekä muuttoliikkeen ja sotilaspalvelun ohella olennaisesti ruokakunnan koostumukseen ja elämänkulkuun vaikutti myös vallinnut perimysjärjestelmä.¹⁶⁶ Perintökäytännöt Länsi- ja Itä-Suomessa poikkesivat toisistaan, ja Valkealassa meneteltiin enemmän itä- kuin länsisuomalaisen tavan mukaan.¹⁶⁷ Itä-Suomessa vanhemmat, toisinaan myös äiti leskeydyttyään, toimivat tilan johdossa usein kuolemaansa saakka ja asuivat samassa taloudessa lastensa kanssa.¹⁶⁸ Tilan perijän, jona pidettiin etuoikeutettuna vanhinta poikaa, velvollisuutena oli huolehtia vanhemmista heidän kuolemaansa asti.¹⁶⁹ Perinnönjako suoritettiin harvemmin vanhempien eläessä, ja jaettaessa perintöoikeus rajoittui kotona asuviin lapsiin.¹⁷⁰ Naisten ja tilalta eronneiden poikien perintöosuus rakentui irtaimesta; pääosin karjasta ja viljasta, jotka tyttäret yleensä saivat avioituessaan.¹⁷¹ Maaomaisuuden kuuluminen tyttären perintöosaan oli hyvin poikkeuksellista Itä-Suomessa toisin kuin maan länsiosassa.¹⁷²

163 Vrt. Gaunt 1996, s. 86.

164 Piilahti 1999, liite 29.

165 Liite 22; Piilahti 1995, s. 403, 421, 470, 543.

166 Vrt. Sieder & Mitterauer 1983, s. 337.

167 Perimyskäytännöstä tarkemmin Voionmaa 1969, s. 367–386, 481–503; Pylkkänen 1990, s. 174–206. Erilaisista perimysjärjestelmistä Euroopassa esiteollisena aikana ks. Kaser 2002.

168 Länsi-Suomessa oli yleistä suorittaa tilan haltijuuden vaihto jo vanhempien eläessä solmimalla syytinkisopimus. Syytinki tarkoitti velvollisuutta huolehtia tilan johdosta luopuneiden vanhusten toimeentulosta antamalla heidän käyttöönsä joko pelto tai niitty tai niitä vastaavat tuotteet. Pylkkänen 1990, s. 177.

169 Vrt. Voionmaa 1969, s. 425. Vanhimman pojan etuoikeuteen (jure primogeniture, jure representationis) vedottiin mm. vuoden 1694 käräjillä Inkerilän Korjan ratsutilan hallintaa koskevassa kiistassa jolloin leski Vappu Yrjöntyttä poikineen katsottiin etuoikeutetuksi tilaan, koska Vapun mies oli ollut veljeksistä vanhin. KA Luumäen, Valkealan ja Mäntyharjun kesäkäräjät 16.6.1694, ii 9:104–105v.

170 Voionmaa 1969, s. 372.

171 Esim. KA Valkealan kesäkäräjät 25.–26.6.1697, ii 14:175.

172 Jutikkala 1958, s. 50, 55. Jonkinasteinen naisen oikeus maaomaisuuteen näytetään kuitenkin tunnetun myös tutkimusalueella, sillä v. 1653 oravalainen Antti Pentinpoika (ei Sipinpoika) hallitsi 1/8 veron maata äitinsä[perintönä] (som sitt moderne). KA Vehkalahden ja Valkealan käräjät 19.9.1653, ii 1:33v. Naisen perimään maakaistaleeseen saatettiin viitata myös vuoden 1700 kesäkäräjillä, jolloin Inkerilän kylän Kintun isäntä Heikki Heikinpoika vaati naapuriltaan Eero

Taulukko 12. Isännyydenvaihdokset Valkealassa v. 1633–1750

Henkilö, jolle isännys siirtyi	1633–1697		1699–1712<		<1722–1750		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%
<i>Puoliso</i> (mies, vaimo, leski, lesken II mies)	25	20,5	21	36,2	9	12,5	55	21,8
<i>Vanhemmat/vanhempi sukupolvi:</i> (isä, äiti, setä, sedän vaimo, anoppi)	11	9,0	2	3,4	3	4,2	16	6,3
<i>Lapsi/lapsen puoliso:</i> (poika, pojan vaimo, vävy)	28	23,0	17	29,3	24	33,3	69	27,4
<i>Sisarus/sisaruksen puoliso:</i> (veli, veljen vaimo, lanko)	31	25,4	14	24,1	24	33,3	69	27,4
<i>Sisaruksen lapsi/sisaruksen lapsen puoliso:</i> (veljen- tai sisarenpoika, veljen vävy)	11	9,0	–	–	10	13,9	21	8,3
<i>Kaukaisempi sukulainen:</i> (serkku, serkun poika, pikkuserkku, pikkuserkun leski, ”sukulainen”)	11	9,0	2	3,4	1	1,4	14	5,6
<i>Ei sukua</i>	4	3,3	1	1,7	1	1,4	6	2,4
<i>Sukulaisuudesta ei tietoa tai sukulaisuus epäselvä</i>	1	0,8	1	1,7	–	–	2	0,8
Yhteensä	122	100	58	100	72	100	252	100

Lähde: KA Henkikirjat; KA Valkealan kirkonarkisto; Piilahti 1995.

Henkikirjojen perusteella vaikuttaa siltä, että tilan johtajuus ja siitä luopuminen eivät tapahtuneet yksiselitteisesti. Vuodesta 1655 henkikirjaan tuli laittaa myös yli 63-vuotiaat tilojen johdossa toimineet isännät.¹⁷³ Käytännössä hengillepanoiän ylittäneiden isäntien merkitseminen henkikirjaan vaihteli.¹⁷⁴ Vanhemmat eivät selvästikään aina johtaneet tilaa kuolemaansa saakka, ja kirkonkirjatietojen perusteella on otaksuttavaa, että tilan siirtyminen nuoremmalle sukupolvelle ennen vanhempien kuolemaa yleistyi 1700-luvulla.¹⁷⁵ Johtajuuden lyhytaikaisuudesta ja run-

---

Simonpoika Korjalta Heikin isoisän Risto Reijunpojan huomenlahjana Korjan tilan silloiselle asukkaalle antamaa niittyä. Oikeustapauksesta ei kuitenkaan suoraan selviä em. asukkaan sukupuoli. KA Luumäen, Mäntyharjun ja Valkealan kesäkäräjät 16.6.1700, ii 20:139.

173 Lext 1968, s. 45.

174 Kuten aiemmin jo mainittiin, henkikirjoihin merkittiin tilan johdosta väistyneitä isäntiä vaimoineen systemaattisemmin vain v. 1663. Leskeytyneitä äitejä ja äitipuolia löytyy vuosittain yleensä muutamia (esim. v. 1699 kolme), kun taas isä oli henkikirjassa poikkeuksellisesti. Yli 63-vuotiaiden tilanhaltijoiden merkitsemiseen viitataan vuoden 1690 välikäräjillä. Tuolloin 70-vuotias Matti Matinpoika, joka oli toiminut Haimilan Utin isäntänä vuodesta 1654, luvattiin jättää merkitsemättä henkikirjaan, koska hän erosi pojistaan ja rakensi itselleen erillisen pirtin. KA Elimäen, Valkealan ja litin välikäräjät 7.10.1690, ii 7:141–142.

175 Esim. Ruotsulan Marttilaa vuosina 1675–1697 hallinnut Tuomas Yrjönpoika kuoli vasta v. 1713, Valkealan Niilon isäntä vuosilta 1712–1722 Matti Niilonpoika v. 1745, Horppua vuosina 1712–

saasta vaihtelusta kertoo se, että esimerkkitalouksissa tapahtui vuosina 1633–1750 yhteensä 252 isännnydenvaihdosta.¹⁷⁶ Tila tai torppa ei siirtynyt vain isältä pojalle, vaan sen seuraava haltija oli usein edellisen isännän vaimo, leski, veli, veljenpoika tai serkku. Itse asiassa vanhempien ja lasten tai heidän puolisoitensa välisiä oli vaihdoksista vain reilu neljännes. Yhtä usein isännnyys siirtyi veljelle, hänen vaimolleen tai langolle. Sivusuuntaisesti alenevassa polvessa, esimerkiksi veljen- tai sisarenpoikien joukosta isäntä löytyi yli 20 kertaa ja hieman harvemmin serkuista tai sitä etäisemmistä sukulaisista. Isännän vaimon tai lesken asettuminen talouden johtoon oli yleisimmillään kuolovuosien ja isonvihan välisenä aikana. Tilaa aiemmin hallinneen isännän palaaminen uudelleen tilan johtoon esimerkiksi vaimonsa tai poikansa jälkeen keskittyi kuolovuosia edeltävään aikaan ja oli isonvihan jälkeen lähinnä satunnaista.¹⁷⁷ 1700-luvun alkupuolella isännnydenvaihdokset tavantomaistuiivat: seuraavaksi talouden johtajaksi asetui edellisen isännän poika tai veli, ja isännnyden siirtyminen kaukaisemmille sukulaisille väheni suhteellisesti selvästi. Tilan johtajaksi pääseminen näyttää kuitenkin edellyttäneen avioitumista isännän leskeä lukuun ottamatta.¹⁷⁸

Vaikka suurperheeksi kehittyminen saattoi kestää vain yhden sukupolven,¹⁷⁹ tilan säilyminen saman suvun hallussa sukupolvesta toiseen oli sidoksissa varsin voimakkaasti suurperhemuodostukseen. Esimerkiksi v. 1694 tiloista ja torpista, jotka olivat siihen mennessä pysyneet saman suvun hallussa ainakin 1630-luvun alkuvuosista lähtien, monen perheen talouksiksi luettiin 77 %. Samanaikaisesti vastaavan perhetyypin osuus kaikista tilallis- ja torpparitalouksista jäi 68,7 %:iin.¹⁸⁰ Kaikkiaan 1630-luvun alkuun mennessä perustetuista valkealalaisista tiloista vain joka neljäs, mutta torpista kaksi kolmesta säilyi samalla suvulla vuosien 1633–1750 välisenä aikana. Mikäli otetaan huomioon myös tutkimusajanjakson kuluessa lohkotut tilat ja syntyneet torpat sekä v. 1633 autioina mainitut mutta myöhemmin viljelykseen otetut tilat, saman suvun piirissä säilyneiden talouksien osuus nousee 45,5 %:iin. Taloudet pysyivät selvästi useammin saman suvun hallinnassa peltoalueella kuin kaskikylissä, joissa useita tiloja vaivasi pitkäaikainen ja toistuva autius.¹⁸¹

Suvun vaihtuminen tilalla ei aina merkinnyt perheen kehityksen alkamista ydinperheestä, sillä usein tilalle tai torppaan muuttanut väki muodosti jo laajentuneen perheen, jopa veljesten muodostaman suurperheen. Veljesperheeksi kirjattiin

---

1727 isännöinyt Jaakko Jaakonpoika v. 1740 ja Skipparilan Nissilän johdossa 1727 ja 1732–1744 mainittu Matti Matinpoika v. 1754. Seuraajanaan näillä kaikilla oli joko poika tai vävy. Vrt. liite 22 ja Piilahti 1999, liite 29. Naisleskien asemasta Valkealassa 1700-luvulla ks. Räisänen 1997.

176 Taulukko 12.

177 Näin tapahtui mm. Jokelan Tynnilässä. Piilahti 1995, s. 365. Keskimääräiset isännnyyskaudet Valkealassa 1600-luvulla vaikuttavat lyhyemmiltä kuin Jutikkalan Länsi-Suomesta vuosilta 1540–1850 saama isännnyyskausien kesto: 17,3–22,4 vuotta. Jutikkala 1995, s. 7.

178 Naimattomana pysyi Selänpään Kokkoa v. 1712–1730 hallinnut Pekka Tuomaanpoika (k. 1752). Piilahti 1995, s. 520.

179 Esim. näin kävi Tommolan torpassa Oravalassa 1680- ja 1690-luvulla. KA Henkikirjat.

180 KA 8712; KA 8712a; Piilahti 1995.

181 Liite 23. Esimerkiksi kaskialueelle sijoittuvassa Parolan kylän Käävän tilalla haltijasuku ehti tutkimusjakson kuluessa vaihtua ainakin kuudesti. Piilahti 1995, s. 456.

mm. v. 1668 Selänpään Nokkasen eli Mäkilaidan autiotilalle asettuneet veljekset Eero ja Esko Tuomaanpojat vaimoineen.¹⁸² Esimerkiksi kuolovuosien jälkeen 1697–1700 tapahtuneissa viljelyynotoissa tilalle muuttaneista perheistä reilu neljännes (6/22) oli joko laajentunut perhe tai monen perheen talous.¹⁸³

PERHE, RUOKAKUNTA JA TYÖVOIMANTARVE

Aiemmin jo todettiin perherakenteella olleen voimakas yhteys elinkeinorakenteeseen. Elinkeinojen harjoittamista sääтели käytettävissä ollut työvoima, ja työvoimantarve on nähty ensisijaisena elinkeinojen intensiteettiin ja ruokakuntien kokoon vaikuttaneena tekijänä.¹⁸⁴ Työvoiman ylläpitämisen katsotaan vaikuttaneen olennaisesti myös suurperhelaitoksen olemassaoloon.¹⁸⁵ Tutkimusalueella harjoitettu monisäikeinen talous useine sivuelinkeinoineen vaati työvoimaa. Runsaasti työtä edellyttäneitä elinkeinoja olivat sekä kaskenpoltto¹⁸⁶ että tervan valmistus.¹⁸⁷ Työvoiman merkitystä onkin pidetty suurempana kaskialueella, missä talousmuoto perustui työhön toisin kuin peltoviljelyalueilla, missä pohjana oli maan hallinta.¹⁸⁸ Työn arvostus kaskikulttuurissa näkyi siinä, että työkykyä pidettiin hyvin tärkeänä tekijänä puolisonvalinnassa.¹⁸⁹ Seuraavaksi tarkastellaan keinoja, joilla ruokakunnat pystyivät tyydyttämään työvoimantarpeensa. Lisäksi selvitetään lisävoimia hankkineiden talouksien rakenteellisia ja taloudellisia piirteitä sekä nostetaan esille avuntarpeeseen vaikuttaneita tekijöitä.

PALKOLLISET JA YHTIÖMIEHET LISÄTYÖVOIMANA

Työvoimantarpeen tyydyttäminen ei ollut ongelmatonta varsinkaan suurvaltasotien aikana 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla ja 1700-luvun alkuvuosikymmeninä, jolloin sotaväenotot nielivät osan työikäisistä miehistä.¹⁹⁰ Suurperheestä löytyi usein omasta takaa riittävästi työvoimaa toimeentulon turvaamiseksi. Tähän viittasi se, että palkollisten määrä oli yleensä suurempi Länsi-Suomessa kuin suurper-

182 KA 8663:731v–733.

183 KA Kymän ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat 1697–1700; KA Henkikirjat 1697 (KA 8717), 1699 (KA 8723 ja 8724a), 1700 (KA 8727).

184 Esim. Mitterauer 1992, s. 149.

185 Voionmaa 1969, s. 430.

186 Vrt. Jutikkala 1957, s. 194. Kasken raivaukseen on arvioitu kuluneen keskimäärin 34–37 mies-työpäivää tynnyrin kylvöä kohti, kun taas 1800-luvun alkupuolella yhden tynnyrialan pellon viljelyyn tarvittiin noin kahdeksan työpäivää. Kaukiainen 1980, s. 71–72; Orrman 1995, s. 104–105. 1600-luvulla peltoviljelyyn tarvittu työaika saattoi olla hieman suurempi kehittymättömämman viljelytekniikan takia.

187 Jutikkala 1980, s. 233; Villstrand 1992a, s. 233.

188 Voionmaa 1969, s. 168–169; Nygård 1989, s. 41.

189 Piha 1964, s. 22; Vuorela 1975, s. 635.

190 1620–1640-luvulla sotaan joutui 36 % jokaisesta 20-vuotiaiden ikäluokasta. Suomalaisista sotilaista menehtyi noin 60 %. Pulma 1994, s. 21.

heen yleisemmällä esiintymisalueella Itä-Suomessa.¹⁹¹ Pitempiaikainen avuntarve voitiin tyydyttää perheen ulkopuolisin voimin palkkaamalla palkollinen tai yhtiömies. Lisätyövoimaa kaivattiin etenkin lasten ollessa pieniä, jolloin runsaasti kuluttavan jälkikasvun työpanos oli minimaalinen.¹⁹²

Talonpoikien palvelusväen hankintaa rajoitettiin 1600-luvun jälkipuolelta alkaen useaan otteeseen palkollisasetuksilla, joilla merkantilistisen hengen mukaisesti pyrittiin turvaamaan säätyläisomisteisen suurtilatalouden (eli kartanoiden ja säterien) ylläpito ja työvoimansaanti. Talonpojille katsottiin soveliaaksi pitää palkollisia vain sen verran, mitä suurviljelyn työvoimatarpeesta jäi yli.¹⁹³ Lisäksi palkollislainsäädäntö on myös nähty keinona hankkia työvoimaa mahdollisimman halvalla ja rajoittaa irtaimen väen liikkumista.¹⁹⁴ Ensimmäisessä varsinaisessa palkollisasetuksessa v. 1664 koottiin yhteen jo aiemmin annettuja säädöksiä, ja siinä määrättiin mm. palvelusajasta ja palkan muodosta.¹⁹⁵ Vuonna 1686 puututtiin palkollisten määrään rajaamalla se tilan ja ruokakunnan koon mukaan niin, että yksi työkuntonen talonpoika sai pitää kahta täyskasvuista renkiä ja yhden keskenkasvuisen (15–20-vuotiaan) rengin. Kahden talonpojan ruokakunnan ylärajaksi säädettiin kaksi renkiä, ja kolmitalonpoikaisen kolme keskenkasvuista renkiä. Piikojen määrää ei rajoitettu.¹⁹⁶ Isonvihan jälkeen palkollisten pitoa ja liikkuvuutta pyrittiin kontrolloimaan vielä hanakammin edeltäneen neljännesvuosisadan koettelemusten aikaansaamasta työvoimapulasta johtuen, ja v. 1723 annetussa asetuksessa vahvistettiin läänikohtainen palkkausjärjestelmä.¹⁹⁷ Vuonna 1739 palvelusvelvollisten joukko laajeni mm. sotilaiden leskillä. Samassa asetuksessa puututtiin talonpoikaistalouksien palkollisten enimmäismäärään rajoittamalla se esimerkiksi kahden talonpojan taloudessa yhdeksi täysikasvuiseksi ja kahdeksi keskenkasvuiseksi renkiä tai piiksi. Asetuksen tiukkuutta lisäsi talonpoikien lasten luokittelu palvelusväeksi. Jos taloudessa ylittyi lain sallima palkollisten määrä, sakkoa langetettiin kymmenen hopeataaleria kustakin ylimääräisestä palkollisesta. Vuonna 1747 rajoituksia lievennettiin niin, että talonpoikien lapset vapautettiin palkollisten määrää koskevista rajoituksista.¹⁹⁸

Rengit ja piit pestautuivat (tai pestattiin) yleensä vähintään vuodeksi korvausta vastaan.¹⁹⁹ Palvelusväen määrällistä ja suhteellista kehitystä voidaan kartoittaa henkikirjojen avulla. Palkollislaskelmiin on syytä suhtautua varauksellisesti varsinkin 1600-luvun loppupuolen osalta, sillä esimerkiksi säätyläistön palvelijat rekiste-

191 Vrt. Nygård 1989, s. 54–59.

192 Vrt. Gaunt 1996, s. 86, 166–168.

193 Wilmi 1991, s. 67. Ensimmäiset palkollisia koskevat määräykset Ruotsissa antoi jo Kustaa Vaasa v. 1540. Nygård 1989; Wilmi 1991, s. 69.

194 Wilmi 1991, s. 69.

195 Nygård 1989, s. 45–47; Wilmi 2003, s. 229.

196 Von Stiernman 1760, s. 685–686.

197 Wilmi 1991, s. 73–74.

198 Wilmi 1991, s. 75. Vuoden 1739 asetusta noudatettiin vuoteen aina 1805 asti. Wilmi 1991, s. 74.

On kuitenkin syytä ottaa huomioon, että vuoden 1747 muutos ei koskenut Vanhan Suomen aluetta.

199 Termien palkollinen ja palvelija määritelmistä ks. tarkemmin Wilmi 1991, s. 51–55 ja Nygård 1989, s. 26–28. Palkka maksettiin suurimmalta osalta rahana, mutta sen osasuorituksena voitiin antaa myös vaatekappaleita. Vrt. Oksanen 1995, s. 85.

röitiin henkikirjoihin puutteellisesti.²⁰⁰ Käsitteellistä sekamelskaa aiheuttaa se, että renki (drängh, bondedräng) ja piika (piga) tarkoittivat myös naimatonta (nuorta) henkilöä. Sosiaaliseen asemaan perustuneissa henkikirjojen kirjauksissa tämä ei tuota ongelmaa päinvastoin kuin esimerkiksi etsittäessä palkollisuuteen liittyviä tapauksia 1600- ja 1700-luvun tuomiokirjoista.²⁰¹

Valkealassa yleensä varsin alhaisena pysytellyt palkollisten osuus henkikirjaväestöstä nousi 1600-luvun puolivälistä 1700-luvun alkuun asti, ja v. 1702 se oli 7,5 %.²⁰² Suuren Pohjan sodan ja isonvihan aikana koettiin notkahdus alaspäin, ja v. 1722 palkollisia oli vain 2,5 %. Vuosisadan alun taso saavutettiin 1730-luvulla, ja palkollisten osuus kipusi korkeimmaksi jakson lopussa v. 1750, jolloin se oli 10 %.²⁰³ Valkealassa palkollisten osuus näyttää 1600-luvulla vastanneen aika tavalla Kaakkois-Suomen keskitasoa; esimerkiksi v. 1694 se oli 4,2 %, kun Nygårdin mukaan palkollismäärä henkikirjoitetusta väestöstä oli samana vuonna Kymenkartanon läänissä 2,9 % ja Lappeen kihlakunnassa 4,9 %.²⁰⁴ Ennen isoavihaa palkollisten suhteellinen osuus Valkealassa vastasi lähinnä Itä- ja Pohjois-Suomen palkollismääriä eli noin 5–10 % henkikirjaväestöstä. Länsi-Suomessa lukemat olivat huomattavasti korkeammat: läntisessä Hämeessä 12–17 % ja Varsinais-Suomessa 21–36 %.²⁰⁵ Valkealan seuraavan vuosisadan puolivälin palkollislukemat osoittautuivat – ehkä varsin yllättäen – korkeammiksi kuin mitä ne olivat Kymenkartanon läänissä Kymijoen länsipuolella 1760-luvulla. Tuolloin vankassa itäisen Uudenmaan kartano- ja peltoviljelypitäjässä Pernajassa palkollisiksi laskettavia oli vain 8,5 % väestöstä.²⁰⁶ Läntisistä maakunnista 1740- ja 1750-lukujen taitteessa Valkealan kaltaisia lukemia löytyi Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalta, kun taas Lounais-Suomen ja Etelä-Pohjanmaan tason alle jäätiin selvästi.²⁰⁷

Palkollisten sukupuolijakautuma muuttui 1600-luvun jälkipuolella Valkealassa, kuten muuallakin Suomessa, piikavaltaisuudesta lievään renkienemmistöön.²⁰⁸

200 Vrt. taulukko 8. Laskelmista puuttuvat Oravalan ja Valkealan kartanoiden sekä Aholan säterin palkolliset 1690-luvulle asti aateliston palkollisten henkiverosta vapauttamisen takia.

201 Tuomiokirjoissa nimike drängh tai bondedräng merkitsi usein nuorta naimatonta talon poikaa. Rengiksi nimitettiin mm. Takojan talon poikaa Taneli Tuomaanpoikaa vuoden 1704 kesäkäräjillä, vaikka hän henkikirjoissa kulki isännän veljenä. KA Valkealan kesäkäräjät 21.5.1704; ii 26:226–227. Lisäksi talollisten pojista renkinä mainittiin käräjäpöytäkirjoissa ainakin Matti Ristonpoika Sorsa Sorsalasta (ilmeisesti myöhempi Sihvolan isäntä Miettulassa) ja Saarennon Mikkolan Yrjö Simonpoika, molemmat v. 1722. KA Savitaipaleen, osan Mäntyharjua ja Valkealaa kesäkäräjät 11.–14.6.1722; ii 30: 93–94v; KA Valkealan talvikäräjät 15.3.1722; ii 30: 18v–19.

202 Ks. taulukko 8.

203 Vrt. Nygård 1989, s. 57; Wilmi 1991, s. 92–93.

204 Nygård 1989, s. 57. Henkikirjatietoihin palkollisista pitää suhtautua varauksella, sillä osa heistä saattoi välttää kirjurin katseen. Wilmin mukaan Länsi-Suomessa palkollisista merkittiin henkikirjaan vaihtelevasti, esim. 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa paikoitellen 75–80%. Wilmi 1991, s. 43. Itä-Suomessa palvelusväen voisi otaksua sen vähälukuisuuden takia tulleen tarkemmin rekisteröidyiksi. Ainakin verrattaessa 1600-luvun loppupuolelta alkaen laadittuja läänintilien palkollisten ja lasten luetteloita henkikirjoihin kummankin lähdesarjan tiedot osoittautuivat yhteneviksi. Esim. kyseiset asiakirjat vuodelta 1702 KA 8733:1670, 1734–1735, 2275v–2284v, 2470v–2473.

205 Nygård 1989, s. 57.

206 Sirén K. 1999, s. 213–218.

207 Vrt. Wilmi 1991, s. 93.

208 Liite 24; vrt. Nygård 1989, s. 84–92. 1600-luvun alkupuolen runsaan piikojen määrän selittyy sotaväenotoilla, jotka raskaimmin kohdistuivat irtolaisten ja itsellisten ohella renkeihin.

Sen sijaan kun esimerkiksi läntisissä maakunnissa palattiin 1600- ja 1700-luvun taitteessa piikapainotteisuuteen, suuren Pohjan sodan vaatimasta suuresta sotilasmäärästä huolimatta Valkealassa säilyi renkienemmistö. Valkealassa palvelusväkeen kuuluikin 1600-luvun puolivälistä alkaen jatkuvasti selvästi enemmän renkejä kuin piikoja. Tutkimusjakson lopulla v. 1738 renkejä oli kaksin verroin ja v. 1750 jopa noin kolminkertaisesti piikoihin nähden. Tutkimusjakson jälkipuoliskolle tyypillistä naispalvelijoiden harvalukuisuutta tasasivat jossain määrin avioituneet rengit. Heitä mainittiin Valkealan henkikirjoissa 1660-luvulta alkaen ensin kaskialueen kylissä, missä he olivat peltokylä yleisempiä otosvuosia 1688 ja 1712 lukuun ottamatta. Puolisollisten renkien osuus lähenteli v. 1694 jo puolta renkien kokonaismäärästä, ja heidän osuutensa oli enemmän kuin neljäsosa aina 1720-luvun alkuun asti, jonka jälkeen se supistui voimakkaasti. Avioituneet palkolliset löytyivät lähes aina talonpoikaisruokakunnista, kun taas säätyläisten palvelijat olivat yleensä naimattomia. Vaikka renkien vaimojen ja leskien määrä laskettaisiin yhteen, 1600-luvun viimeiseltä neljännekseltä lähtien palvelusväki säilyi reilusti miesvoittoisena.²⁰⁹

Palkolliset olivat pääosin alle 30-vuotiaita, mihin viittasi se, että yhdelläkään pariskunnalla ei mainittu henkikirjoitusien saavuttaneita lapsia. Toisaalta on hyvin todennäköistä, että palkolliset joutuivat varattomuutensa tähden lähettämään lapsensa pois kotoa jo varhain.²¹⁰ Palkollisten avioitumiseen ja varsinkin lapsia omanneisiin palkollisperheisiin ei luultavasti aina suhtauduttu myönteisesti,²¹¹ vaikka palvelijapariskunta paikkasi sekä mies- että naistyövoiman puutetta vaimon hoidossa piian työt.²¹²

Yhtiömieslaitos on vanha kaskikulttuuriin liitetty, lähinnä itäsuomalainen instituutio. Tavallisimmin muutamien vuosien määräajaksi hankittu yhtiömies toi ruokakuntaan oman ja mahdollisten perheenjäsentensä työvoiman lisäksi ns. tuontina karjaa, viljaa ja muuta irtainta. Lähtiessään hän sai mukaansa vastaavan omaisuuden ja lisäksi yhteisesti hankitusta tavarasta yhtiön osakkaiden pääluvun mukaisen osuuden.²¹³ Yhtiömiestä ei suoranaisesti voi rinnastaa palkolliseen, sillä hänen asemansa ruokakunnassa oli renkiä vakaampi. Päätelmää tukee se tosiasia, että valtaosa yhtiömiehistä oli naimisissa, ja heille saatettiin merkitä myös henkikirjoitusikäisiä lapsia.²¹⁴ Yhtiömiehen ja palkollisen välistä eroa kuvaa hyvin ta-

209 Liite 24. Tähän viittaavat otosvuosien henkikirjat. On kuitenkin mahdollista, että avioituneita palkollisia on ollut jo aiemminkin, mutta he hautautuvat henkikirjojen väestöryhmien kategorisuuteen. Esim. vuoden 1642 henkikirjassa (KA 8567) rengit ja piit löytyvät erillisistä sarakkeista, joten mahdolliset palkollisavioparit eivät tule ilmi. Isonvihan jälkeisinä otosvuosina piikoina esiintyi yksittäisesti myös avioituneita naisia. Esimerkiksi v. 1738 kirjattiin kirkkoherra David Hirnin palkollisten joukkoon piiaksi Elina-vaimo. KA 8818: 1910v–1911.

210 Vrt. Moring 1994, s. 63–64.

211 Nygård 1989, s. 119–120.

212 Wirilander K 1960, s. 107.

213 Voionmaa 1969, s. 440–441; Jutikkala 1958, s. 57–58. Yhtiömiehen tuonnin monipuolisuutta valottaa Parolan kylän Parosen isännän Risto Juhonpojan v. 1650 yhtiömieheksen ottaman Nuutti Sipinpojan mukanaan tuoma varsin runsas irtaimisto: kaksi lehmää, härkä, kaksi vasikkaa, kuusi lammasta, kaksi sikaa, 2 tynnyriä 16 kappaletta ruista, kaksi kattilaa, kaksi kirvestä, kolme sirppiä ja aurapari. KA Lappeen alisen kihlakunnan syyskäräjät 11.–12.9.1655, jj 7:195v. Ainakin 1600-luvun yhtiösopimukseksi se on kirjallisena ja voudin laatimana poikkeuksellinen, sillä sopimukset näyttävät tuolloin yleensä olleen suullisia.

214 Esim. KA 8724A:1237–1238 (yhtiömiehen leski poikineen Selänpäässä).

paus vuoden 1694 kesäkäräjiltä. Valkealan kartanon Turkkilan torppari Matti Pertunpoika oli viisi vuotta aiemmin ottanut yhtiömieheksen Mikko Markunpojan, joka oli oikeutettu muiden perillisten tavoin nauttimaan puolet Matin omaisuudesta tämän kuoleman jälkeen. Matti halusi kuitenkin purkaa sopimuksen ilmoittamatta syytä päätökseensä. Oikeuden mielestä ei olisi kohtuullista, että Matti maksaisi Mikolle vain rengin palkan alueella vallinneen vuotuisen käytännön mukaan. Mikko vaati maksuksi 48 kuparitaaleria ja 20 äyriä sekä kolmea lehmää ja lammasta, jotka hän oli tuonut torppaan. Hän ei kuitenkaan kaivannut tuomiaan kolmea ruistynnyriä korvattavaksi, olihan hän vaimoineen ja lapsineen asunut Matin kanssa jo jonkin aikaa (i någon tijd).²¹⁵

Yhtiömiehiä oli valkealalaisissa talouksissa jo 1640-luvulta lähtien, mutta heitä tavattiin henkikirjoissa vain satunnaisesti ennen 1680-lukua. Sen jälkeen heidän määränsä alkoi kasvaa, mutta se kohosi korkeimmillaankin ennen isoavihaa noin kahteen prosenttiin henkikirjaväestöstä.²¹⁶ Henkikirjamerkintöjen pohjalta syntyy olettamus, että isonvihan jälkeen yhtiömiesten määrä kasvoi Valkealassa voimakkaasti, ja se olisi ollut v. 1739 jo 6,7 % (44/654) henkikirjoitetuista.²¹⁷ Yhtiömiestalon laajuuden kartoittaminen isonvihan jälkeen osoittautuu kuitenkin ongelmalliseksi, sillä kuten aiemmin on jo selostettu, jaettujen tilanosien väki kirjattiin 1730-luvulta alkaen Kaakkois-Suomessa henki- ja rippikirjoihin yhtiömiestalouksiksi. 1700-luvun toisella neljänneksellä vilkastuneen tilanjaon takia tilapäisluontoisen ja tilanjakoa merkinneen yhtiömiehisyyden erottelu toisistaan olisikin mahdotonta ilman ruokakuntien pitkittäisseurantaa. Pitkittäistutkimuksessa melkein kaikki isonvihan jälkeiset yhtiömiehet osoittautuvat tilanosien isänniksi, ja tilapäisiä yhtiömiehiä voi luonnehtia enemmänkin yksittäisilmiöiksi.²¹⁸

Myös torpat saattoivat jakautua pysyvästi erillisiksi yhtiömiestalouksiksi. Jaettujen osien välillä oli ilmeisesti taloudellista yhteistoimintaa, mm. yhteisiä työkaluja. Yhtiömiestalouksien väliseen taloudelliseen yhteistyöhön viittasi oikeuskäsittely helmikuulta 1745, jolloin Valkealan kartanon torpparin Juho Juhonpojan sanottiin viljelevän yhdessä Ritarin torppaa Kalle Eeronpojan kanssa. Henkikirjoissa heidät merkittiin erillisiksi talouksikseen juuri em. vuodesta alkaen, ja Kallen viljelemästä osasta muodostui erillinen torppa, jollaisena se säilyi ainakin vuoteen 1860 saakka.²¹⁹

Millaisia olivat varakkuudeltaan perheen ulkopuolista työvoimaa palkanneet kotitaloudet? Vaikka vertailtavien talouksien kokonaismäärä oli varsin pieni – suurimmillaan alle 60 – korkeamman varakkuustason suora verrannollisuus lisävään palkkauksen kanssa tuli selvästi ilmi. Liitteestä 25a voi huomata palkollisten palkkauksen keskittyneen varakkaimpiin luokkiin: säätyläisiin (I) ja ylimpiin tilallisiin (IIA). Näihin kahteen ryhmään kuuluneita talouksia oli jokaisena otosvuotena isäntäväistä vähintään kolmannes, ja vuosina 1642, 1712 ja 1722 yli puolet, vaikka niiden suhteellinen osuus kaikista ruokakunnista laski tutkimusjakson kuluessa

215 KA Valkealan kesäkäräjät 5.7.1694, ii 9:156–157.

216 Taulukko 8.

217 Ks. Oksanen 1995, s. 83.

218 Esimerkiksi vuoden 1738 henkikirjaan tilapäisiä yhtiömiehiä merkittiin vain yksi ja v. 1750 ei yhtään. KA 8818, KA 8819 (v. 1738) ja KA 10039 (v. 1750).

219 VA Valkealan käräjät 4.2.1745, Lappee KO a 40:32; Piilahti 1995, s. 548.

neljänneksestä noin 13 prosenttiin. Samoin tilallisten ylempään keskiryhmän edustus isäntäväkien joukossa nousi suuremmaksi kuin heidän osuutensa ruokakuntien kokonaismäärästä. Vastaavasti varakkuudeltaan keskitason alapuolisiin tilallistalouksiin hankittiin apuvoimia selvästi muita tilallisia niukemmin. Palkollisten ja yhtiömiesten palkkaaminen ei ollut torppareillekaan täysin vierasta. Lisätyövoimaa, tosin vähäisessä määrin, merkittiin torppiin 1690-luvulta alkaen. Isonvihan jälkeisinä otosvuosina 1722 ja 1738 torpparitalouksissa ei mainittu ainuttakaan palkollista, mutta sentään pari yhtiömiehiä. Puolestaan vuonna 1750 palkollisia oli useissa Valkealan kartanon alaisissa torpissa.²²⁰ Kaikki yhtiömiehet palkattiin talonpoikaistalouksiin.

Palkollis- tai yhtiömiesspariskuntia samoin kuin naimattomia palkollisia tai yhtiömiehiä esiintyi ruokakunnissa yleensä yksittäisinä. Useampi palkattu käsipari löytyi tavanomaisimmin säätyläistalouksista tai varakkuusluokkaan IIA kuuluneilta ratsutiloilta. Esimerkiksi v. 1694 kaksi avioitunutta renkiä oli kouvolaalaisella Prihan ratsutilalla ja Kukkolan talossa Inkerilässä.²²¹ Ylempään keskiryhmään IIB lukeutuneeseen Roiton taloon Kinansaassa kirjattiin v. 1750 veljesperheen avuksi kolme renkiä, joista yksi oli perheellinen.²²² Vaikka palkollispariskuntia ajoittain varsin runsaasti, sekä rengin että piian samanaikaisuus oli harvinaista talonpoikaistalouksissa.²²³ Varsinkin kahden yhtiömiehen hankkiminen samaan ruokakuntaan oli poikkeuksellista.²²⁴

Palkollisia ja heitä hankkineita talouksia löytyi koko tutkimusjakson ajan suhteellisesti enemmän kaski- kuin peltokylistä. Peltoalueella palkolliset yleensä keskittyivät suurelta osin säätyläistalouksiin, kartanoihin ja pappiloihin. Vielä 1600-luvulla talonpoikaiset palkolliset olivat siellä harvassa lukuun ottamatta peltoviljelyn työssijaa Kouvolaa, missä 1600-luvun lopulla renkejä palkattiin useaan talonpoikaisruokakuntaan. Seuraavan vuosisadan toisella neljänneksellä palkollisia alkoi esiintyä enemmän peltokyliekin tilallis- ja torpparitalouksissa, ja v. 1750 palkollisia mainittiin vähintään joka viidennessä talonpoikaistaloudessa Kouvolassa ja Ruotsulassa sekä Valkealan kartanon torpissa. Vuonna 1750 kaskialueen kylistä Anttilassa palkattiin lisätyövoimaa joka toiseen talonpoikaistalouteen, Kinansaassa jopa neljään talouteen kuudesta.²²⁵ Myös yhtiömiehiä hankittiin aluksi vain kaskikylissä, mutta 1690-luvun kuolovuosien jälkeen heidän suhteellinen osuutensa peltoalueella ylsi lähelle kaskialueen tasoa. Tutkimuskauden loppupuolen otosvuosien 1728 ja 1738 harvalukuiset yhtiömiehet sijoittuvat peltokylisiin, Kouvolaan ja Valkealaan.²²⁶

220 Ks. esim. Valkealan kartanon Kytölän torppa v. 1750. KA 10039:485–486.

221 KA 8712a:1563v; KA 8712:798v–799.

222 KA 10039:750.

223 Rengin ja piian samanaikaisuus talonpoikaistaloudessa tuli esille otosvuosittaisessa tarkastelussa vain kerran: Ruotsulan Sihvolassa v. 1750. KA 10039: 484–485.

224 Ainoa kahden yhtiömiehen talous oli Selänpään Penttilä v. 1702. KA 8733:2281v. Lisäksi vuonna 1722 keskivarakaassa, mutta vähäväkisessä Ruotsulan Sihvolassa mainittiin yhtiömies Aleksanteri Jaakonpoika ja veljensä Yrjö, jotka molemmat olivat naimissa. Muita talouden jäseniä olivat ilman puolisoa mainittu isäntä Tuomas Matinpoika ja renki Heikki Jaakonpoika. KA 8768:514.

225 KA 10039.

226 KA 8786; KA 8818.

Lisätyövoimaa hankkineista talouksista ydinperheet muodostivat suurimman ryhmän muutamaa otosvuotta lukuun ottamatta. Vuosina 1694 ja 1697 valtaosa palkollisia hankkineista talouksista oli monen perheen talouksia, kun taas v. 1738 ydinperheitä ja monen perheen talouksia oli isäntätalouksista täsmälleen yhtä monta. Viimemainittuna vuonna palkollisia palkanneiden talouksien perherakenne vastasi suurin piirtein kaikkien talouksien keskiarvoa, kun taas muina vuosina suurperheiden suhteellinen osuus isäntäväistä oli selvästi pienempi kuin niiden osuus kaikista perheistä. Esimerkiksi v. 1722 yksikään peltoalueen palkollisista ei työskennellyt monen perheen taloudessa, joita oli tuolloin yli neljännes kaikista alueen perheistä. Monen perheen talouksiksi isäntätalouksista luokiteltiin enimmillään 1600-luvun lopulla 58,3 %.²²⁷ Laajentuneiden perheiden ja suurperheiden osuus isäntäväistä kohosi korkeammaksi kuin mitä se oli kaikista talouksista vain vuosina 1694 ja 1738. Yhtiömiehet keskittyivät palkollisia jonkin verran voimakkaammin ydinperheisiin ja yksinasujien talouksiin, joiden osuus esim. v. 1702 isäntäväistä oli 70 %. Kuitenkin vuosina 1694 ja 1697 yhtiömiehiä sisältäneistä ruokakunnista valtaosa oli laajentuneita perheitä tai monen perheen talouksia.²²⁸ Ydinperheiden osuus palkollisia ja yhtiömiehiä hankkineista perheistä oli silti jatkuvasti suurempi kuin niiden suhteellinen osuus kaikista perheistä. Lisäksi perheellisiä palkollisia ja yhtiömiehiä hankittiin yleisimmin ydinperheisiin.

Ydinperheiden korostunut osuus isäntäväistä tukee ajatusta siitä, että palkollisten hankintaan turvauduttiin useimmiten äärimmäisessä työvoimatarpeessa, toisin sanoen silloin, kun taloudessa ei ollut tarpeeksi aikuista työväkeä. Ulkopuolisen työvoiman tuli olla tuottavaa, koska yksikin palvelija palkkoineen ja ylläpitokustannuksineen saattoi nielaista suuren osan talouden tuloista.²²⁹ Lisätyövoiman harkinnanvaraisuudesta on osoituksena palkollisten pidon keskimääräinen lyhytaikaisuus. Henkikirjojen mukaan useimmat pestit kestivät korkeintaan muutaman vuoden.²³⁰ Ulkopuolisen työvoiman merkityksestä ajoittaisena lisätyövoimana ja limittymisestä perheen elämänkulkuun valottaa käräjätapaus vuodelta 1726. Tuolloin Iisakki Yrjönpoika velkoi maksamatta jäänyttä palkkaansa Jokelan kylän Arvilan isännältä Arvi Arvinpojalta. Iisakin oli palkannut Arvilaan rengiksi em. isännän jo edesmennyt isä Arvi Tuomaanpoika, jotta Iisakki olisi auttanut tuolloin vielä alaikäistä Arvi-poikaa tilan viljelyksessä ja tulemaan sen isännäksi.²³¹ Tarvittavan työvoiman tyydyttäminen oli selvästi kyseessä myös Puujalan tilalla Anttilassa 1730-luvun lopulla. Jaakko Martinpojan kera vaimonsa Sofia Simontyttären hallitsemalle Puujalan toiselle puolikkaalle hankittiin Jaakko-renki ainakin vuosiksi 1737–1739. Tämä oli perusteltua työvoiman niukkuuden takia; isännän vanhemmat olivat tuolloin jo noin 55-vuotiaita; äiti kuoli v. 1737 ja isä pari vuotta myöhemmin. Jaakolle ja Sofialle oli syntynyt neljä lasta vuosina 1727–1734. Taloudessa

227 Vrt. taulukko 10 ja liite 25b.

228 Liite 25c.

229 Wilmi 1991, s. 247.

230 Palkollisten pestien pituuksista ks. Wilmi 1991, s. 244–248.

231 KA Valkealan kesäkäräjät 10.etc. 6.1726 ja syyskäräjät 6.etc.1726, ii 35:631–636, 744–746.

Palkkauksen ajankohta ei tule esille käsittelyn aikana.

ei siis ollut vielä parhaimpaan työkään ehtinyttä nuorinta sukupolvea, ja isännän vanhemmat olivat iäkkäitä.²³²

Monesti palkollisten hankinta ei ajoittunut viljelijäpariskunnan avioliiton alkutaipaleelle, jolloin työvoimatarve oli todennäköisesti suurimmillaan muiden sukupolvien niukan työpanoksen takia. Ruokakuntien pitkittäistarkastelun perusteella voitiin päätellä apuvoimien hankintaan vaikuttaneen selkeän työvoimantarpeen lisäksi useita muitakin tekijöitä.²³³ Joissain tapauksissa rengin palkkaamisen taustalla saattoi väijyä sotilasvärväyksen mahdollisuus, ja tällöin oli todennäköisesti mielekkäämpää asettaa palkollinen sotilaaksi ruotuun isännän pojan tai veljen asemesta.²³⁴ Palkollisten pito kartanoiden torpissa johtui luultavimmin kartanon edellyttämistä päivätöistä. Lisätyövoimaa voitiin myös käyttää sivuelinkeinojen, esimerkiksi tervanpolton harjoittamiseen, mihin viittaa palkollisten hankinta monimuotoisempiin talouksiin, kuten veljesperheisiin. Esimerkiksi Selänpään Mäkilaidassa talouteen kirjattiin vuosittain renki 1700-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, vaikka koko ajan ruokakuntamuotona oli vähintään laajentunut perhe.²³⁵

Aiemmassa tutkimuksessa varsin vähälle huomiolle jäänyt lisätyövoiman hankintamotiivi oli sen sosiaalinen ulottuvuus. Maataloudessa toimeentulo riippui pitkälti sadoista, mutta lisätyövoiman palkkaus ei aina liittynyt hyviin satokausiin. Suuret katovuodet ja korkea kuolleisuus saattoi luoda väestöreserviä, tilansa menettäjiä ja heidän lapsiaan, joiden joukosta palkollisia tarpeen mukaan voitiin ammentaa. Jonkinlaiseen väestöreserviin tiukkoinakin aikoina viittaa esimerkiksi suhteellisesti varsin korkea palkollisten määrä tutkimusalueella 1700-luvun alussa. Sen sijaan isonvihan päättyessä monien kato- ja sotavuosien väestöä vähentänyt vaikutus näkyi juuri palkollisten niukkuutena. Jorma Wilmi perustelee katovuosina lisääntyneitä palkollisten pitoa sosiaalisena ilmentymänä. Hänen mielestään kaskitalousalueilla se saattoi olla perherakenteeseen kuulunut käytäntö, jonka tehtävänä oli hyvinä aikoina lisääntyneen väestön hengissä pitäminen.²³⁶

Olenainen piirre palkollisuuden sosiaalisuuden kannalta on palvelusväen ja isäntäväen väliset sukulaisuussuhteet. Palkolliset ja yhtiömiehet osoittautuivat toisinaan isäntäväen sukulaisiksi, varsinkin mikäli he olivat pitkäaikaisia. Etenkin 1720-luvulta alkaen varsin monet palkollisista liittyvät veri- tai aviositein isäntäväkeensä. Monen palkollisen sukulaisuus oli kaukaisempaa laatua, mutta joukosta löytyy niin veljiä kuin vävyjä. Pihlajasaaren Horpulla vuosina 1700–1711 kirjattiin renkiksi isännän vävy Nuutti Pekanpoika.²³⁷ Kuivalan Pekkolassa isännän serkku

232 Liite 21.

233 Pitkittäis seuratuista 21:stä ruokakunnasta seitsemässä ei 1700-luvun ensimmäisen puoliskon aikana mainittu kertaakaan palvelusväkeä (Vrt. liite 21; KA Henkikirjat). Palkollisten pitoon vaikuttaneista tekijöistä ks. laajemmin Wilmi 1991, s. 249–297.

234 Vrt. Wilmi 1991, s. 286–287. Esimerkiksi Selänpään Latipäässä v. 1676 ratsumiehenä mainittu Martti Yrjönpoika kirjattiin samaan talouteen renkiksi jo v. 1669. Samoin v. 1680 Pihlajasaaren Horpun ratsumies Jaakko Heikinpoika oli saman tilan renkinä muutamia vuosia ennen ratsupalvelustaan. Piilahti 1999, liite 29.

235 KA Henkikirjat. Myös Kouvolan Parihalla oli renki veljesperheessä 1732–1733 ja 1737–1738.

236 Wilmi 1991, s. 295–296.

237 Nuutti Pekanpoika mainitaan useassa henkikirjassa virheellisesti Eeronpojaksi. Kyseessä täytyy kuitenkin olla em. Pekanpoika, sillä muita Nuutteja ei Horpulla kirkon- ja tuomiokirjoissakaan mainita. Ks. vuoden 1702 henkikirja KA 8733:1735.

Martti Ollinpoika merkittiin henkikirjaan vuosina 1724–1726 rengiksi ja sen jälkeen sukulaiseksi.²³⁸ Vuonna 1750, jolloin vähintään joka kymmenes palkollinen oli varsin läheistä sukua isäntäparille, Kourulan Pasilla mainittiin renkinä isännän lanko Simo Eeronpoika. Samana vuonna renkinä oli Kouvolan Prihalla vävy Kalle Eeronpoika ja saman kylän Eskolassa veli Pekka Eskonpoika.²³⁹ Joihinkin ko. vuoden kirjauksiin on suhtauduttava varauksellisesti, sillä nimismies Kristian Usk valitti kärkeillä siihen merkityn itsellisiä rengeiksi ja piioiksi, ja viimeisten joukossa oli myös miniöitä ja kälyjä.²⁴⁰

Kaikesta päätellen palkollislainsäädännön vaikutus palvelusväen määrään valkealaisissa talonpoikaistalouksissa jäi sangen pieneksi kartanolaitoksen vähäisen palkollistarpeen ja säätyläisten harvalukuisuuden takia. Perheiden lasten merkittävistä palkkaväeksi henkikirjaan ei pitkittäistarkasteluissa talouksissa ja otosvuosina 1738 ja 1750 voitu havaita. Palkollissäädökset eivät silti jääneet lain kuolleiksi kirjaimiksi, vaan niitä sovellettiin myös käytännössä. Esimerkiksi tammi-kuussa 1751 pidetyillä käräjillä vedottiin vuoden 1739 asetukseen esitettäessä listaa talollisista, joiden luona kerrottiin olevan enemmän väkeä kuin oli luvallista. Tarkastuksessa todettiin, ettei kenelläkään ollut liikaväkeä. Paikallinen tilanne otettiin huomioon; ilmeisen lieventävänä asianhaarana nostettiin esille linnoitustöiden ja hollikkyytien talonpojille aiheuttamat rasitukset.²⁴¹

Kirjaustapojen epäluotettavuus ja lainsäädännön kiristyminen tuskin selittänevät runsasta sukulaispalkollisuutta. Mielestäni se viittaa palkollisuuden käyttöön keinona tarjota sosiaalista turvaa lähimmälle sukupiirille tarpeiden mukaan.

TYÖRYTMIN JA TYÖNJAON VAIKUTUKSET

Maatalouden vuotuisessa työrytmissä eri elinkeinojen vaatimat työtehtävät pyrittiin nivomaan toistensa lomaan. Työsykliä hallitsivat kevään ja kesän sesonkiaikaan keskittyneet maataloustyöt.²⁴² Karjalaisuus sitä vastoin vaati työntekoa ympäri vuoden.²⁴³ Sivuelinkeinot limittyivät rytmiiin kohtuullisesti. Tervanpoltto voitiin tehdä joutilaampina kausina, mm. keväällä touonteon päätyttyä ja syyskyltyjen jälkeen.²⁴⁴ Kalastusajankohdatkin sijoittuivat pääasiassa kevääseen ja sadonkorjuun jälkeiseen aikaan syksyllä.²⁴⁵ Työtahdiltaan rauhallisempaan loppusyksyyn ja tal-

238 KA Henkikirjat.

239 KA 10039:481–483.

240 KA Valkealan talvikäräjät 22.–25.1.1751, Lappee KO a 41: 87.

241 KA Valkealan talvikäräjät 22.–25.1.1751, Lappee KO a 41: 87; ks. Oksanen 1995, s. 234. Sama asetus suojaasi myös v. 1750 kouvolaista leskinaista Marketta Arvintyrtätä, jolla oli kaksi lasta. Valkealan nimismies Kristian Usk oli edellisenä vuonna toimittanut Marketan piikomaan pyhtääläisen virkaveljensä Wahlin talouteen. Käräjillä kuitenkin todettiin, ettei palveluspakko koskenut Markettaa. KA Vehkalahden puolen käräjät 28.8.1750, Lappee KO a 41: 941; Oksanen 1995, s. 234.

242 Maatalouden vuodenkierrosta kootusti Mäkelä-Alitalo 2003b, s. 517–524. Maanviljelystöiden aikataulusta ks. Soininen 1974, s. 58–64; Vaara 1970, s. 40–41.

243 Vrt. Kaukonen 1963, s. 140.

244 Jutikkala 1980, s. 233; Villstrand 1992a, s. 235.

245 Kaukonen 1963, s. 142, 144; Vilkuina 1978, s. 269.

veen sekä alkukeväeseen ajoittuivat kauppamatkat, metsästys, metsätyöt, lannanajo pelloille sekä teiden ja siltojen kunnossapito.²⁴⁶

Jossain määrin sesonkiaikojen vallinneeseen työvoimapulaan toi lievennystä itsellisväestö. Itsellisten käyttö työvoimareservinä on liitetty nimenomaan kausiluontoista työvoimaa vaatineeseen kaskitalouteen.²⁴⁷ Vähälukuisuutensa, ilmeisen iäkkyytensä ja naisvaltaisuutensa takia tämä väestöryhmä ei voinut etenkään 1600-luvun viimeisinä ja 1700-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä muodostaa Valkealassa merkittävää työvoimavarantoa kaskeamisen kannalta, vaikka se lienee pantu hengille vajavaisesti. Lisäksi itsellisiä oli useimpina tutkimusvuosina suhteellisesti enemmän peltokylissä.²⁴⁸ Tutkimusjakson viimeiselle vuosikymmenelle asti itsellisiä suuremman tilapäisen työvoimapotentialin muodostivat sotilaat perheineen. Etenkin kaskialueella heidän osuutensa henkikirjaväestöstä nousi useisiin prosentteihin ennen isoavihaa. Ruotujakojärjestelmästä luopumisen (1743) jälkeen henkikirjoissa näkyi enää vain yksittäisiä sotilaiden vaimoja.²⁴⁹ Sotamiesten vaimojen tiedetään Satakunnassa saaneen tuloja paimenessa käynnistä. Ratsu- ja sotamiehet taas saattoivat tehdä päivätöitä tai avustaa tervanpoltossa.²⁵⁰ Työvoimapulaa helpotti myös mm. talkoilla, kaskiyhtiöissä ja yhteisenä tervanpolttona harjoitettu paikallinen yhteistyö, jonka esiintymisestä eri puolilla Valkealaa kertovat monet oikeustapaukset.²⁵¹

Työvoimatarpeen saneli osaltaan maalaisyhteisössä vallinnut työnako, johon vaikutti myös sopeutuminen paikallisiin luonnonvaroihin ja vallinneeseen kulttuuriin. Työnjaossa onkin havaittu suuria eroja eri puolilla maata.²⁵² Yleisenä suuntauksena oli se, että miesten työtehtävät keskittyivät ulkotöihin ja ruokakunnan ulkopuolisten suhteiden, kuten kaupankäynnin ja rahaliikenteen hoitamiseen. Naisen työkenttään puolestaan kuuluivat koti ja navetta.²⁵³ 1800-luvun alkupuolella kylväminen näyttää kuitenkin Kaakkois-Suomessa olleen ainoa maataloustyö, jonka hoitivat pelkästään miehet. Nainen osallistui niittoon ja puintiin samassa määrin kuin mies. Kaskeamisessa ja aidanteossa naisten työpanos ilmoitettiin jopa

246 Vilkuna 1978, s. 27–28, 102; Häyhä 1982, s. 143–156. Jahtivoutien johtamat suurpetojen metsästykset ajoittuivat ilmeisesti useimmiten myös talveen. Vrt. KA Lappeen, Joutsenon, Luumäen ja Valkealan talvikäräjät 7.–9.3.1681, ii 4:31–31v.

247 Voionmaa 1969, s. 159, 431; Waris 1991, s. 186; Waris 1992, s. 75.

248 Taulukko 8. Moring laskee työkykyisiksi itsellisistä nuoret naislesket, joilla oli lapsia huollettavanaan. Moring 1994, s. 56.

249 Taulukko 8.

250 Niemelä 1990, s. 129; Jutikkala 1957, s. 242; Sotilaan työskentelyyn saattaa viitata eräs vuoden 1693 käräjäpöytäkirjan merkintä, jonka mukaan oravalalaisen Yrjö Heikinpoika Hamarin *palkkamies (legokarl)* Matti Simonpoika olisi edellisen vuoden lopulla kaatanut tervapuita naapuripitäjän Iitin puolella. KA Elimäen ja Valkealan kesäkäräjät 26.–28.7.1693, ii 7:763.

251 Yhtiökaskista Voionmaa 1969, s. 117–122; Vaara 1970, s. 41. Taloudellista yhteistyötä käsitellään tarkemmin luvussa Taloudellisen yhteistyön muotoja.

252 Esim. Talve 1979a, s. 158–160. Käsitys työnjaosta perustuu lähinnä 1800- ja 1900-luvulla laadittuihin kansatieteellisiin kuvauksiin ja pirstaleisiin tuomiokirjatietoihin varhaisemmilta vuosisadoilta. Työnjako lienee kuitenkin perinnäisen maatalouden aikana muuttunut hitaasti. David Gaunt näkee perinteisen työnjaon syventyneen 1700-luvun maataloudellisen vallankumouksen myötä. Gaunt 1996, s. 125. Työnjaon alueittaisesta vaihtelusta Ruotsissa ks. Gaunt 1996, s. 130–131.

253 Wilmi 1991, s. 220; Virtanen 1964, p. 572; Voionmaa 1969, s. 168–169; Pylkkänen 1990, s. 285.

miesväkeä suuremmaksi. Valkealassa ja Iitissä naiset ottivat osaa myös ojitukseen. Tervanpoltossa, missä naiset osallistuivat ainakin tervahaudan latomiseen, heidän työpanoksensa arvioitiin keskimäärin noin puoleksi siitä mitä miesten oli.²⁵⁴ Naisten suurta työmäärää lisäsi se, että karjanhoito oli lähes tyystin heidän harteillaan.²⁵⁵ Miehet näyttävät osallistuneen vain hevosten hoitoon ja vähäisessä määrin karjan paimentamiseen.²⁵⁶ Tämän kaiken lisäksi nainen suoritti kotitalouteen liittyvät työt, ruokatalouden ja lastenhoidon.²⁵⁷ Oman osansa maalaistalouden työtaakasta kantoivat myös lapset, joille annettiin työtehtäviä mahdollisesti jo 5–6-vuotiaasta lähtien. Johan Kraftman julisti 1740-luvulla, että 7–8-vuotiaiden lasten askareisiin kuuluivat mm. marjojen ja humalan kerääminen, heinän haravointi, lehdesten kerääminen sekä eläinten ruokkiminen ja paimentaminen.²⁵⁸

Tavallisesti työt siis jaettiin varsin tiukasti miesten ja naisten töihin.²⁵⁹ Toisinaan työvoiman vähyyden takia työnjaon oli joustettava ja mukauduttava tilanteeseen. Näin kävi mm. sota-aikoina ja perheenjäsenen tai -jäsenten kuoltua äkillisesti. Esimerkiksi sota-aikoina miesten jouduttua asepalvelukseen naisten vastuu tilan hoidosta entisestään lisääntyi.²⁶⁰ Työvoimapula näyttää koskeneen useimmin miehiä.²⁶¹ Naisten työtä arvostettiin vähemmän, ja vaikuttaa siltä, että työnjaon joustot ja työn intensiteetin lisäys tapahtuivat pääasiassa naisten työmäärää kasvattamalla.²⁶²

Jäykäkö työnjako edellytti oikeanlaista sukupuolijakautumaa.²⁶³ Taulukosta 13 selviää, että henkikirjojen mukaan Valkealan väestö oli ennen isoavihaa lievästi miesvoittoista. Tutkituista vuosista vain 1663 osoittautui naisenemmistöiseksi, ja v. 1688 jakautuma oli tasan. Sota-aikoinakin miehet näyttävät olleen enemmistönä. Ennen isoavihaa miesten osuus henkikirjoitetuista oli keskimäärin 51–52 %, ja samaa luokkaa se oli v. 1722. Sen sijaan 1700-luvun toisen neljänneksen otosvuosina

254 KA Böckerin kokoelma nide 2:437 (Iitti, Elimäki), 457 (Mäntyharju), 525 (Virolahti) ja 529 (Valkeala, Lappee, Savitaipale ja Luumäki). Kokoelma käsittää seuraavat työtehtäväluokat: kyntäminen, ojitus, niitto, kyyditys, tervanpoltto, kaskeaminen ja aitaamistyö, elonkorjuu ja puiminen. Lukuja on vertailtu eri pitäjien välillä jo senkin takia, että Valkealan osalta kaikista luokista ei ole merkintöjä.

255 Talve 1979, s. 159; vrt. Mäkelä 1989, s. 42–43.

256 KA Böckerin kokoelma nide 2:436, 456v, 524v, 528. Böckerin mukaan Valkealassa karjanpaimentamiseen vuotuisia työpäiviä kului miehiltä 750 ja naisilta 2 500, mutta lasten tekemää työmäärää ei ilmoitettu. Tiedot saattavat olla epäluotettavia, sillä lähipitäjiin verrattuna miesten osuus on keskimääräistä huomattavasti suurempi. Useissa naapuripitäjissä (esim. Iitissä, Savitaipaleella ja Luumäellä) paimennukseen miehet eivät osallistuneet lainkaan, ja se oli lähes yksinomaan lasten vastuulla.

257 Talve 1979, s. 159–160; Gaunt 1983, s. 124.

258 Kraftman 1747, s. 31–32; vrt. Gaunt 1983, s. 112. Viipurin Karjalasta on tietoja isompien lasten osallistumisesta mm. tervaspuiden valmistukseen, kyntämiseen, metsästyksen ja puunhakuuseen. KA TUOKKO Itä-Suomi, Lasten osanotto työhön.

259 Gaunt 1996, s. 86. Anu Pylkkänen taas painottaa sukupuolten välisen työnjaon joustavuutta. Pylkkänen 1990, s. 280–281.

260 Lindegren 1984, s. 374.

261 Perinteisen työnjaon murtumisesta kertoo myös tapaus Jääsken Hirsilammen kylästä vuodelta 1685, jolloin miesvavuudeltaan pienen talon piika oli käynyt isännän kanssa metsässä ja muissa miesten töissä. KA Jääsken talvikäräjät 26.–30.1.1685, jj 25:213.

262 Vrt. Gaunt 1996, s. 125.

263 Gaunt 1996, s. 86.

Taulukko 13. Sukupuolijakautuma Valkealassa v. 1642–1750

		Miehiä	%	Naisia	%	Yhteensä	%
1642	Peltoalue	187	52,4	170	47,6	357	100
	Kaskialue	191	51,2	182	48,8	373	100
	Valkeala yht.	378	51,8	352	48,2	730	100
1654	Peltoalue	148	55,4	119	44,6	267	100
	Kaskialue	160	55,4	129	44,6	289	100
	Valkeala yht.	308	55,4	248	44,6	556	100
1663	Peltoalue	183	49,7	185	50,3	368	100
	Kaskialue	209	48,9	218	51,1	427	100
	Valkeala yht.	392	49,3	403	50,7	795	100
1676	Peltoalue	245	53,4	214	46,6	459	100
	Kaskialue	205	56,3	159	43,7	364	100
	Valkeala yht.	450	54,7	373	45,3	823	100
1688	Peltoalue	325	50,6	317	49,7	642	100
	Kaskialue	185	48,9	193	51,1	378	100
	Valkeala yht.	510	50,0	510	50,0	1 020	100
1694	Peltoalue	342	50,3	338	49,7	680	100
	Kaskialue	216	52,0	199	48,0	415	100
	Valkeala yht.	558	51,0	537	49,0	1 095	100
1699	Peltoalue	298	52,8	266	47,2	564	100
	Kaskialue	198	53,8	170	46,2	368	100
	Valkeala yht.	496	53,2	436	46,8	932	100
1712	Peltoalue	234	52,8	209	47,2	443	100
	Kaskialue	144	50,3	142	49,7	286	100
	Valkeala yht.	378	51,9	351	48,1	729	100
1722	Peltoalue	220	51,6	206	48,4	426	100
	Kaskialue	130	52,6	117	47,4	247	100
	Valkeala yht.	350	52,0	323	48,0	673	100
1728	Peltoalue	194	60,1	129	39,9	323	100
	Kaskialue	117	62,6	70	37,4	187	100
	Valkeala yht.	311	61,0	199	39,0	510	100
1738	Peltoalue	230	59,1	159	40,9	389	100
	Kaskialue	156	60,9	100	39,1	256	100
	Valkeala yht.	386	59,8	259	40,2	645	100
1750	Peltoalue	303	55,8	240	44,2	543	100
	Kaskialue	222	58,3	159	41,7	381	100
	Valkeala yht.	525	56,8	399	43,2	924	100

Lähde: KA Henkikirjat.

henkikirjoitetuista miehiä oli kolme viidestä valkealalaisesta. Tämä ei vastannut todellisuutta, ja se johtui jo aiemmin puidusta seikasta: naisten – niin vaimojen, leskien kuin tyttärien – vajavaisesta merkitsemisestä henkikirjaan.²⁶⁴ Naisten laajamittaisemman henkikirjoista puuttumisen ohella miesvoittoisen väestöjakautuman voi olettaa johtuneen kaskiviljelyn työvoimavaltaisuudesta. Tätä päätelmää tukee se, että 1600-luvulla läntisemmällä peltoviljelyalueilla, esim. Ahvenanmaan saaristossa ja etenkin Ruotsin Västmanlannissa, henkikirjoitetuista enemmistön muodostivat useimmiten naiset.²⁶⁵ Valkealassa miesvoittoisuuden kytkeytyminen kaskeamiseen ei ole yksiselitteistä, sillä vielä 1600-luvulla naisia oli yleensä jonkin verran enemmän kaskivaltaisissa kylissä kuin peltoviljelyalueilla. 1700-luvun puolella naisten osuus oli peltokylissä kaskialueita korkeampi. Naisten korkeampaa osuutta kaskikylissä tutkimusjakson alkupuolella selittää kaskikylien suuremman sotilasväestön ohella karjatalous, jonka edellä on todettu olleen voimaperäisempää kaskisektorilla. Ruokakunnassa vallinnutta sukupuolivinoutumaa voitiin tasoittaa palkkaamalla lisätyövoimaa.²⁶⁶ Toisaalta suoraa yhteyttä esimerkiksi piian palkkaamisen ja naisväen puutteen välillä ei Valkealassa voitu havaita.²⁶⁷

Moringin mukaan tarpeelliseksi aikuisväen minimiksi ahvenanmaalaisessa taloudessa on katsottu neljä henkeä.²⁶⁸ Se vaadittiin myös keskikokoisessa valkealaistaloudessa, joka suuren osan tutkimusajanjaksoa rakentui tyyppillisimmillään kahdesta avioparista.²⁶⁹ Työvoimantarve pystyttiin hoitamaan pitkälti joko oman perheen voimin tai yhteistyötä käyttäen. Perheen ulkopuolista väkeä käsittäneiden kotitalouksien osuus vaihteli henkikirjojen mukaan varsin runsaasti: 1700-luvun alkupuolelle asti se oli useimmiten 20–30 %:n välillä ja korkeimmillaan vuosina 1697 ja 1702 noin kolmasosa. Väestön, ja ilmeisesti etenkin sotilasväestön, vähene-
misen seurauksena ulkopuolista väkeä sisältäneiden talouksien osuus laski ollen isonvihan jälkeen matalimmillaan n. 13–14 %. Vuosisadan puoliväliin mennessä se oli noussut viidennekseen. Talousalueiden välillä vallitsi tässä suhteessa selvä ero, ja jokaisena otosvuotena osuus oli suurempi kaskikylissä. Esimerkiksi v. 1697 kaskialueella oli hieman yli puolessa talouksia ulkopuolista väkeä, kun taas peltalueella

264 Naisten merkitsemättä jättämisen lisäksi henkikirjojen sukupuolijakautumaan vaikutti sotilaiden (mutta ei heidän perheidensä) vapauttaminen henkikirjasta systemaattisesti 1680-luvulta alkaen, mikä vähensi henkikirjoitusikäisten miesten todellista määrää. Osaa sotilasta ei sota-aikoina heti siirretty pois kotiseuduiltaan. Sotilaita, rakuunoita ja ratsumiehiä ei sotienkaan aikana voi täysin lukea poissa olevaan väestöön, sillä osa heistä oli läsnä myös tuolloin. Esim. vuoden 1642 katselmusrullaan merkitystä 27 ratsumiehestä 17 löytyi henkikirjasta. KA 8567:162–163v, 406–409, 579–581v. Suuren Pohjan sodan aikana joillekin sotilaiden vaimoille syntyi lapsi, toisinaan useampikin. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 1706–1721.

265 Moring-Fortelius 1985, s. 29; Friberg & Friberg 1964, s. 13. Vuonna 1635 Savon väestö oli naisvoittoista, sillä naisten osuus oli 50,7 % henkikirjoitetuista. Vuonna 1659 sukupuolijakautuma oli miesenemmistöinen (6 055/12 052 eli 50,2 %). Jälkimmäisenä vuonna sukupuolten välistä eroa tasasi itsellisaisten runsaus, sillä talollisväestöstä miesten osuus kohosi jonkin verran korkeammaksi (5 328/10 456 eli 51 %). Saloheimo 1990, s. 700.

266 Vrt. Moring-Fortelius 1985, s. 147.

267 Tämä toteamus perustuu siihen, että useimmissa naispalvelijan palkkanneissa ruokakunnissa oli isäntäväen keskuudessa yhtä paljon naisia ja miehiä.

268 Moring 1994, s. 58.

269 Vrt. taulukko 7.

suhteellinen osuus nousi vain 22,9 %:iin.²⁷⁰ Merkillepantavaa on, että 1690-luvun reilun väestötappion vuodet eivät vaikuttaneet palkollisiin ja yhtiömiehiin muita väestöryhmiä raskaammin. Selvästi vähentävä vaikutus oli vasta suurella Pohjan sodalla sotaväenottoineen sekä sodan aikaisella kuolleisuudella.

YHTEENVETO: VÄESTÖN, RUOKAKUNTIEN JA PERHEIDEN KEHITYSPIIRTEITÄ 1630–1750

Valkealan väestönkehitys voidaan jakaa vuosien 1630 ja 1750 välisenä aikana pääpiirteissään neljään toisistaan erottuvaan ajanjaksoon: 1) väestön väheneminen viimeistään 1640-luvulta 1650-luvun puoliväliin, 2) voimakkaan väestönkasvun kausi 1650-luvulta 1690-luvun kuolovuosiin asti, 3) kuolovuosien aiheuttama väestöromahdus ja suuren Pohjan sodan aikana jatkunut väestön väheneminen ja 4) isonvihan jälkeinen demografisesti vaihteleva, mutta pääosin luonnollisen väestölisäyksen höystämä kausi. Kokonaisuudessaan valkealalaisten määrä kaksinkertaistui tutkimusajanjakson aikana 1640-luvun alkupuolelta 1700-luvun puoliväliin mennessä vajaasta 1 500:stä noin 3 000:een, ja 1690-luvun puolivälin väestöhuippu ylitettiin 1730-luvun alkupuolella.

Valkealaa voi luonnehtia varsin puhtaaksi talonpoikaisyhteisöksi. Tilallisiin väestöstä lukeutui valtaosa: 1600-luvun puolivälissä 85–88 % ja vuosisataa myöhemmin vielä n. 75 %. Sosiaalinen rakenne kirjavoitui 1600-luvun puolivälin jälkeen torppareiden muodostuttua erilliseksi ryhmäksi. Saman vuosisadan parilla viimeisellä vuosikymmenellä harvalukuinen säätyläistö lisääntyi jonkin verran armeijan virkatalojen perustamisen myötä. Ylemmät yhteiskuntaryhmät ja maatalouteen suoranaisesti kuulumattomien ammattien harjoittajat, esim. käsityöläiset, keskittyivät voimakkaasti Länsi-Valkealaan. Kuolovuodet koituivat kohtalokkaimmaksi torppareille. Palkollisten suhteellinen osuus pysyi kaakkoissuomalaiseen tapaan matalana, ja se saavutti huippunsa (10 %) ajanjakson lopulla. Itsellisten määrä osoittautui tulkinnanvaraiseksi, ja kaikesta päätellen heidän osuutensa jäi reilusti alle kymmenesosan lukuun ottamatta 30-vuotisen sodan loppuaikoja. Väestön sosiaalinen heterogenisoituminen koski etupäässä peltoalueen kyliä. Kuitenkin lähes jokainen sai joko välittömästi tai välillisesti toimeentulonsa maataloudesta.

Ruokakuntien ja perheiden kehityssuunnat noudattelivat varsin pitkälle väestömuutoksia. Perherakenne oli monimuotoisimmillaan nälkävuosien porteilla 1690-luvulla, minkä todisti myös ruokakuntien pitkittäistutkimus. Monen perheen taloudet olivat vallitseva perhemuoto ainakin 1640-luvun alkupuolelta suuriin kuolovuosiin saakka. Suurperheiden osuus nousi 1600-luvun lopulla Valkealassa korkeammaksi kuin millään tähän mennessä tutkitulla Itä-Suomen seudulla. Kuolovuosien seurauksena suurperheiden määrä väheni noin viidenneksen eli suurin piirtein saman verran kuin henkikirjaväestö. Yleisimmäksi perhemuodoksi kohosi ydinperhe, jonka valtakausi jatkui pikkuvihan jälkeisiin vuosiin asti. Kuolovuosien seurauksena tapahtunutta monen perheen talouksien vähenemistä lisäsi tilojen

---

270 Liite 26.

viljelyynotto, sillä autiotilojen uudet asukkaat olivat lähtöisin etupäässä monipariskuntaisista ruokakunnista. Kautta tutkitun ajanjakson veljesperhe oli tavanomaisin suurperhetyyppi, mutta serkusperheessä asuminenkaan ei ollut poikkeuksellista. Suurperheenä eläminen oli varsin pysyvää ja pitkäaikaista, ja veljes-, jopa serkusperheessä voitiin asua sukupolvien ajan.²⁷¹ On kuitenkin syytä ottaa huomioon, että varsinkin isonvihan jälkeisestä henkikirjoitetusta väestöstä tehdyt laskelmat olivat lähteiden ”kalibroinnista” huolimatta minimiarvoja, joiden kautta perheiden monimuotoisuus näyttäytyi suppeimmillaan. Kantaperheidenkin määrä jäi todellista alhaisemmaksi, mikä lienee jossain määrin korostanut veljesperheiden runsautta. Lähteiden puutteellisuus selittää vain osittain laajempien ja monia pariskuntia käsittäneiden perheiden osuuden hitaan kasvun suuren Pohjan sodan jälkeen ja vähäisyyden 1600-luvun loppuun verrattuna. Suurperherakennetta purkivat myös tilajaot ja lisääntynyt mahdollisuus siirtyä kartanoiden torppariksi. Tutkimuksen aikarajauksesta johtuen ei selvitetty, jatkuiko tilanne samanlaisena 1700-luvun jälkipuoliskolla vai nousivatko tuolloin yleisimmäksi perhemuodoksi uudelleen monen perheen taloudet.

Talouseläytteen jaon pohjalta voi huomata, että monen perheen talouksien ja suurperheiden suhteellinen osuus oli 1640-luvulla huomattavasti korkeampi kaski- kuin peltoalueilla. Sen sijaan vuosisadan viimeisellä neljänneksellä ja 1700-luvun alkupuolella tilanne näytti hyvin samankaltaiselta kummallakin taloussektorilla, etenkin tilallisväestön kohdalta. Monesti keskimääräistä pienemmät perheet löytyivät yhtäältä Oravalan ja Valkealan torpparialueilta ja toisaalta perifeerisemmistä kaskikylistä Käähälästä, Parolasta ja Rautjärveltä, mutta myös sijainniltaan keskeisemmistä Miettulasta. Kuolovuosien vaikutus oli yhtä suuri kummallakin talousvyöhykkeellä. On siis mielenkiintoista huomata, että väestönkasvu ja myös suurperheiden osuuden nousu 1600-luvun jälkipuolella oli huomattavasti ripeämpää peltovaltaisella sektorilla puhumattakaan ruokakuntien määrän lisäyksestä, joka yksin omaan koitui peltokylvien osalle. Perheen suurempi varallisuus oli yhteydessä monimuotoisempaan perhekokoon; suuremmat kotitaloudet ja laajemmat perherakenteet olivat tyypillisimpiä keskimääräistä varakkaammassa, luokkien IIA ja IIB kotitalouksissa. Kun otetaan lisäksi huomioon taloussektoreiden välisen eron pienuus perhekoossa, monimuotoinen pääviljelytavasta riippumaton talousmuoto kohosi varakkuuden ohella merkittäväksi perherakenteita muokanneeksi tekijäksi. Isonvihan jälkeistä perhemuotojen taajempaa muutosta ruokki 1730-luvulla lisääntynyt tilojen jakaminen.

Ruokakunnan tarvitseman työvoiman turvaaminen oli tärkeää, ja riittävä työvoima näytti vaatineen keskikokoisessa tai sitä suuremmassa taloudessa vähintään laajentunutta perhettä. Työvoiman vähyyttä kompensoitiin hankkimalla lisätyövoimaksi palkollinen tai yhtiömies. Palvelus- ja yhtiösuhteiden lyhytaikaisuus osoittaa ulkopuolista työvoimaa palkatun tarveharkintaisesti. Palkollisten runsas sijoittuminen ydinperhettä laajempiin perheisiin kuitenkin tukisi ajatusta, että palkollisten tai yhtiömiehen käyttö ei useinkaan edellyttänyt suoranaista työvoimapuutetta. Synnä saattoi olla pyrkimys ruokakunnan käytettävissä olleiden luonnonvaro-

---

271 Vrt. liite 21; Piilahti 1999, liite 29.

jen laajamittaisempaan hyödyntämiseen työvoimaa kasvattamalla ja siten lisäämällä mahdollisuutta sivuelinkeinoihin. Näin palkollisuutta ei voi pitää ydinperhettä monimuotoisempiin perherakenteisiin nähden pelkästään vaihtoehtoisena vaan osin myös rinnakkaisena ilmiönä.²⁷² Viime kädessä turvauduttiin sukupuolittaisen työjaon joustavuuteen ja työntensiteetin kasvattamiseen useimmiten naisten työmäärää lisäämällä. Lisätyövoiman hankinta esittäytyi jonkinlaisena varhaisena sosiaaliturvan muotona ja mahdollisuutena tasapainottaa sukulaistalouksien työvoiman epäsuhtaa. Etenkin ydinperhetalouksissa tavattiin sukulaisia palkollisina, sotilaina tai yhtiömiehinä.

Suurperheen taloudellista merkitystä korostaa mm. Kaarlo Wirilander, jonka mielestä tällainen perhe hajosi heti, kun taloudelliset edut vaativat toisenlaista perhemuotoa.²⁷³ Uusimmassa tutkimuksessa on kuitenkin suhtauduttu kriittisesti taloudellisiin syihin perhejärjestelmän selittäjänä, ja suurperheasumisen on katsottu johtuneen kulttuurisista tekijöistä, lähinnä opituista tavoista ja tottumuksista.²⁷⁴ Millaisina näyttäytyvät useassa suhteessa tilkkutäkkimäisen Valkealan asujaimiston kontaktit? Miten niihin vaikuttivat mm. perhemuoto ja ruokakunnan varakkuus? Muiden muassa näitä kysymyksiä ruoditaan seuraavissa luvuissa, jossa kartoitetaan taloudellisten ja sosiaalisten suhteiden kytköstä mm. perherakenteisiin ja taloudellisiin reunaehtoihin.

---

272 David Gaunt näkee palkollisuuden ja monimuotoisen perhekoon suhteen hieman toisin. Hänen mukaansa palkollistyövoiman käyttö oli Västmanlannissa pitkälti vaihtoehtoinen laajentumaperheiden kanssa. Molempia oli runsaimmin seuduilla, joilla oli tarjolla ympärivuotista työtä. Gaunt 1976, s. 53.

273 Wirilander K 1960, s. 88–89.

274 Partanen 2003, s. 74.

TALOUDELLISET KONTAKTIT

Seuraavaksi perehdytään paikallisyhteisön, erityisesti ruokakuntien, kontaktinmuodostukseen. Kontakteista tarkastellaan omina kokonaisuuksinaan taloudelliset ja sosiaaliset suhteet. Sosiaalisten suhteiden mekaniikkaa valotetaan lähinnä kirkonarkistojen avulla kartoitettavan avioliittokäyttäytymisen ja kummissuhteiden välityksellä. Taloudellisten kontaktien rakenteelliseen tarkasteluun on valittu tuomiokirjatapauksista ne aihepiirit, jotka selvimmin heijastelevat taloudellista toimintaa ja taloudellisia sidoksia niin perheessä, ruokakunnassa kuin paikallisyhteisössä. Typologisoiva kahtiajako taloudellisten ja sosiaalisiin kontakteihin ei ole mikään itsestäänselvyys, sillä monissa käräjätapauksissa, avioliittojen solmimisessa kuin kummissuhteissakin voidaan nähdä sekä taloudellisten että sosiaalisten tekijöiden vaikutusta. Jaottelu on tehty, jotta voidaan tarkastella missä määrin taloudellisten ja sosiaalisten suhteiden toimintasäde ja muodot, rakenne ja laajuus erosi toisistaan. Suurelta osin kontaktien luotaustapana käytetään lähinnä maantieteellisesti mitattavia kontaktikenttiä, jotka rakentuvat yksilöiden tai instituutioiden välisistä suorista suhteista ja jotka kokonaisuudessaan muodostavat ns. aktiviteettieli toimintakentän. Aluksi paneudutaan taloudellisiin kontakteihin.

Kontaktianalyysi nojaa suurelta osin tilastolliseen tutkimukseen, jota syvennetään sekä yksittäisin esimerkein että seitsemän suvun pitkittäisseurannalla.¹ Määrällisesti kartoitetaan mm. kontaktien olemassaoloa, runsautta ja alueellista laajuutta, kun taas niitä kvalitatiivisesti lähemmin tarkastelemalla voidaan selvittää suhteiden syntymistä, kuinka ne toimivat ja kuinka ne suhteutuvat ympäristöönsä.² Tutkimuksessa sovellettu kvantitatiivisuus on saanut vaikutteita englantilaiselta Richard E. Smithiltä, joka pyrkii tarkastelemaan 1200-luvun Suffolkiä käsittelevässä tutkimuksessaan sukulaisuuden, läheisyyden ja taloudellisen aseman vaikutusta yksilön sosiaalisiin ja taloudellisiin suhteisiin englantilaisessa kartanoyhteisössä. Hänen mukaansa läheiset, usein toistuvat kontaktit voivat näkyä konflikteina, sillä vastakohtaisuuksien syntyminen on mahdollisempaa vuorovaikutuksen ollessa vilkkaampaa.³ Smith huomasi, että yksilöiden kontaktiheys kotikylän ulkopuolella asuviin oli hyvin alhainen. Maantieteellisesti ekstroverteimpia olivat varakkaimpien lisäksi ne, joiden maaresurssit olivat elinkelpoisuuden rajoilla.⁴ Mo-

---

1 Ks. liite 22.

2 Vrt. Fagerlund 2002, s. 30.

3 Vrt. Smith 1979, s. 220.

4 Smith 1979, s. 235, 240. Smithin lähestymistapa on ns. egokeskeinen (yksilökeskeinen), jossa lähtökohtana on yhden toimijan eli yksilön suhteet. Smith 1979, s. 227; egokeskeisestä tutkimustavasta ks. Johanson & Mattila & Uusikylä 1995, s. 27. Smithin mukaan keskiaikaisesta englantilaisesta kyläyhteisöstä puhuttaessa ruokakunnan on nähty liittyvän voimakkaasti naapureihin vaihtelevien liiketoimien monimuotoisten vastavuoroisuusjärjestelmien kautta. Naapurit eivät välttämättä ole veri- tai aviosukulaisia. Tutkimuksessa on osin painotettu laajemman sukulaisuuspiirin esim. serkussuhteiden merkitystä. Osin on myös painotettu kummissuhteidenkin merkitystä sosiaalisessa käyttäytymisessä. Smith 1979, s. 219.

nen tyyppistä kanssakäymistä, esim. panttausta ja maanostoa, harjoittivat enemmän keskivarakkaat kuin varallisuuden ääripäitä edustaneet ryhmät.⁵ Suhteiden runsaudessa oli selvää yksilöllistä vaihtelua, ja säännöllisimmin naapureiden kanssa asioineet tekivät näin myös sukulaisten kanssa.⁶

Esiteollisen, etenkin 1700-lukua edeltävän, ajan kontaktitutkimuksen tekee problemaattiseksi ja haastavaksi pirstaleinen ja tulkinnanvarainen lähdeaineisto, josta tutkija saa vastauksia kysymyksiinsä useimmiten epäsuorasti ja pieninä välähdyksinä. Tutkimusaineisto sisältää kihlakunnan- ja laamanninoikeuksien pöytäkirjoja, perukirjoja ja kirkonarkiston lähdesarjoja. Minkä tyyppisiä juttuja oikeudessa käsiteltiin? Kuinka suuri osa niistä voidaan laskea taloudelliseen sektoriin kuuluviksi? Edellä mainittujen ajanjaksojen oikeustapaukset on ryhmitelty taulukossa 14 kolmeen pääluokkaan: rikosasioihin (luokka I), siviiliasioihin (II) sekä hallinto- ja ilmoitusasioihin (III). Jaottelujärjestelmää ja sen perusteita, joiden esikuvana on varsinaissuomalaisen Sauvon pitäjän 1600-lopun käräjiä tutkineen Sari Forsströmin käyttämä luokittelu, selostetaan tarkemmin liitteessä 27. Jutut luokitellaan eri pää- ja alaluokkiin ensisijaisesti syytteen tai kanteen nojalla, toissijaisesti tuomioon perustuen. Forsströmin luokittelun käyttöön on päädytty, koska näin on mahdollista tehdä vertailua muihin vastaavalta ajalta tehtyihin tutkimuksiin. Siten voidaan myös hahmottaa oikeustapausten kokonaiskehitys ja siinä tapahtuneet muutokset.

Tuomiokirja-aineiston runsauden ja raskaan työstämisen takia tutkittavalta ajanjaksolta lähempään tarkasteluun valittiin viisi tarkastelujaksoa eli vuodet 1631–1645, 1665–1674, 1695–1704, 1722–1726 ja 1737–1741. Koska tutkimuksessa pyritään edustavuuteen, alkupuolen aikajaksot ovat pidempiä juttujen vähemmän määrän takia. Tapausten määrä kasvoi selvästi 1600-luvun jälkipuolella. Useammilla eri käräjillä käsitelty oikeusprosessi on tilastoissa yhdistetty yhdeksi ja samaksi jutuksi. Tällöin käräjillä tapahtuneiden käsittelyjen kokonaismäärä on hieman korkeampi kuin tilastoihin merkitty tapausmäärä. Saman tapauksen puiminen useammalla kerralla yleistyy aikakauden loppua kohden.⁷ Ensimmäisellä jaksolla erillisten juttujen määrä jää hieman alle 150:n, kun seuraavalla niitä on jo 359 ja vuosisadan taitteen kymmenvuotiskaudella 558. Isonvihan jälkeisiin viisivuotiskausiin erillisiä tapauksia mahtuu yhteensä yli 800, joten niiden kokonaismäärä kohoaa lähelle 1 900:ää. Tapausten alenemisen tutkimusjakson lopulla selittää v. 1741 ilmielekkeihin leimahtanut ja Kaakkois-Suomen elämään vaikuttanut Hattujen sota. Useimpien aihepiirien kvantitatiivisessa tarkastelussa rajoitutaan em. aikakohortteihin. Sen sijaan yksittäisiä esimerkkejä nostetaan esille myös muilta tutkimusajanjaksoon kuuluvilta vuosilta.

Kaikkien taloudelliseen sektoriin luettavien tapausten yksityiskohtaisempi ruodinta olisi juttujen runsaslukuisuuden takia (vajaa 1 400) lähes mahdotonta. Siksi

5 Richard Smith käyttää käsitettä vaihtosisältö (exchange content) puhuessaan sosiaalisista suhteista. Moninkertaiset vaihtosuhteet (multiplex relationships) eli kahdenväliset suhteet, joissa oli eri tyyppistä vuorovaikutusta, olivat yleisempiä keskiryhmillä kuin varallisuuden ääripäitä edustaneilla ryhmillä. Smith 1979, s. 229–232.

6 Smith 1979, s. 244.

7 Useammin käräjätupaan tuotiin vuosina 1631–1645 vain kaksi kaikkiaan 141 jutusta, ja vuosina 1737–1741 näin kävi 373 tapauksesta 38:ssa. KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

Taulukko 14. Oikeustapaukset v. 1631–1741

	1631–1645		1665–1674		1695–1704		1722–1726		1737–1741		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
I Rikosasiat	66	46,8	131	36,5	148	26,5	107	24,7	70	18,7	522	28
I.1. Väkivalta	8	5,7	22	6,1	21	3,8	15	3,5	17	4,5	83	4,5
I.2. Kunnia	2	1,4	5	1,4	13	2,3	17	3,9	13	3,5	50	2,7
I.3. Seksuaalirikokset	3	2,1	9	2,5	8	1,4	7	1,6	14	3,7	41	2,2
I.4. Haasteen laiminlyönti	24	17	40	11,1	44	7,9	17	3,9	6	1,6	131	7
I.5. Omaisuus	13	9,2	32	8,9	38	6,1	24	5,5	7	1,9	114	6,1
I.6. Yleisten velvollisuuksien laiminlyönti	12	8,5	3	0,8	5	0,9	8	1,8	8	2,1	36	1,9
I.7. Sapattirikokset	–	–	1	0,3	5	0,9	3	0,7	–	–	9	0,5
I.8. Muut	4	2,8	19	5,3	14	2,5	16	3,7	5	1,3	58	3,1
II Siviiliasiat	55	39	193	53,8	356	63,8	248	57,1	268	71,8	1120	60,1
II.1. Maan hallinta ja nautinta	23	16,3	92	25,6	81	14,5	67	15,4	100	26,7	363	19,5
II.2. Velka-asiat	15	10,6	34	9,5	127	22,8	58	13,4	51	13,7	285	15,3
II.3. Irtain omaisuus	7	5	30	8,4	39	7	52	12	54	14,4	182	9,8
II.4. Perintö	2	1,4	17	4,7	61	10,9	20	4,6	26	7	126	6,8
II.5. Palkka- ja palkkolasiat	6	4,3	9	2,5	33	5,9	15	3,4	20	5,3	83	4,5
II.6. Verorästöt	1	0,7	4	1,1	4	0,7	11	2,5	5	1,3	25	1,3
II.7. Muut siviiliasiat	1	0,7	7	1,9	11	2	25	5,8	12	3,2	56	3
III Hallinto- ja ilmoitusasiat	20	14,2	35	9,7	54	9,7	79	18,2	35	9,4	223	12
III.1 Vahvistukset	2	1,4	5	1,4	–	–	3	0,7	2	0,5	12	0,6
III.2 Katselmus, tarkastus, anomus	12	8,5	18	5	39	7	49	11,3	20	5,3	138	7,4
III.3 Muut hallinto- ja ilmoitusasiat	6	4,3	12	3,3	15	2,7	27	6,2	13	3,5	73	3,9
Kaikki yhteensä	141	100	359	100	558	100	434	100	373	100	1865	100

Yksityiskohtaisempi taulukko alaluokkineen liitteessä 27 (taulukko 1a–c). Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

tarkastelun kohteet on valittu ruokakunnan ulkoisiin kontakteihin liittyvät aihepiirit. Tällaisiksi voidaan katsoa velka-, kauppa- ja panttisuhteet, takaukset, maa- ja rajariidat sekä irtaimistoon liittyvät kiistat, joista lähempään luotaukseen poimittiin kaksi ensimmäistä kokonaisuutta. Mainitut asiaryhmät kuuluvat enimmäkseen siviiliasioiden luokkiin II.1.–II.4. Takaajia selvitettäessä tärkeälle sijalle nousevat hallinto- ja ilmoitusasioihin luettavat katselmukset ja tarkastukset (III.2.). Taloudellisen yhteistyön kartoittamiseksi on poimittu esille yhteisviljelykseen ja talokoihin liittyvät tapaukset. Yhteistoiminnan ja tuen eri muodoista kertovat jutut eivät suoraan näy em. asiatyypiluokittelusta, vaikka suuri osa niistä sisältyykin maan hallinta ja nautinta -kategoriaan (II.1.). Jokunen maininta talkoista löytyy väkivaltatapauksen sivujuonteena.⁸

Tutkimuksen taustalle jätettyä ruokakunnan sisäisestä interaktiosta kertovia tapauksia ovat esimerkiksi perintöasiat ja palkkausasiat, jotka ovat olleet esillä jo

8 Esim. KA Lappeen alisen kihlakunnan kesäkäräjät 9.–11.7.1674, jj 19:79–89.

perhettä käsittelevässä luvussa.⁹ Poissuljettujen ryhmien joukkoon sisältyvät rikosasioihin lukeutuvat kunnianloukkausasiat, vaikka kunniaa onkin pidetty olennaisena tekijänä yksilön aseman ja yhteisöön kuulumisen kannalta.¹⁰ Kunnianloukkausten poisrajaukseen vaikutti myös niiden suhteellisesti vähäinen määrä esimerkiksi Uuteenmaahan ja Varsinais-Suomeen verrattuna.¹¹ Tarkastelun ulkopuolelle jäävät myös melkein kaikki muut rikosasiat (esim. väkivalta- ja seksuaalirikokset) lukuun ottamatta omaisuusrikosten piiriin kuuluvia vahingontekoja ja omaomaisuuksia (I.5.). Rikosasioiksi luokiteltavat tapaukset on huomioitu silloin, kun ne sisällöltään liittyvät oleellisesti taloudelliseen aktiviteettiin.

Hyödynnettäessä tuomiokirjoja kontaktitutkimuksessa on syytä ottaa huomioon ko. asiakirjasarjojen edustuksellisuus. Käräjätupaan seuloitui vain osa asioista, ja kaksi tai kolme kertaa vuodessa kokoontuneiden käräjien väliaikoina monta kiistaa ehdittiin sopia ja sopimuksia solmia suullisesti ilman niiden vahvistamista oikeuden edessä. Tämän voi havaita lukuisissa seuraaville käräjille siirretyissä tapauksissa, joita ei kuitenkaan enää myöhemmin puida oikeudessa.¹² Toiseksi juttujakautuma osoittautuu sosiaalisesti epätasapainoiseksi; asioitaan ajoivat runsaimmin miespuolinen talollisväestö ja harvalukuinen säätyläistä, kun taas tilattomat ja naiset loistavat monesti poissaolollaan. Torppareiden niukempaan kärjäaktiivisuuteen vaikuttivat taloudelliset sidokset kartanoon ja sen haltijaan. Lisäksi tuomiokirja-aineistoa käytettäessä ei voida sivuttaa oikeudenkäyttöisiä ja lainsäädännöllisiä muutoksia, jotka voivat etenkin pitkällä aikavälillä vaikuttaa oikeustapausten esiintymisfrekvenssiin joko vähentävästi tai lisäävästi. Esimerkiksi palkollisasetusten tiukentaminen isonvihan jälkeen nosti jonkin verran palkollisuuteen liittyvien oikeustapausten määrää.¹³

Sama henkilö saattoi esiintyä oikeuden edessä erilaisessa asemassa eri oikeustapauksissa, esimerkiksi kantajana, vastaajana, todistajana, valanvannojana tai toisen henkilön edusmiehenä. Kantajana tai vastaajana hän saattoi edustaa joko itseään yksityishenkilönä, mutta usein hän oli koko ruokakunnan edustaja. Osa henkilöistä mainitaan oikeudessa virkansa tai luottamustehtävänsä hoitajana, kuten esimerkiksi lautamies toimitusmiehenä tai nimismies kantajana. Näistä moninaisista kontaktisäikeistä on yksinkertaisuuden vuoksi ja mitattavuuden nimissä huomioitu lähinnä jutuissa esiintyvät kantaja(t) ja vastaaja(t).

9 Ks. s. 131–134.

10 Kunnian merkityksestä, ks. esim. Forsström 2000 ja sen viitteet; Fagerlund 2002.

11 Kunnianloukkaustapausten suhteelliseksi osuudeksi Forsström sai Piikkiön kihlakunnassa vuosina 1679–1699 4,1 % (41/989), Seppo Aalto Porvoon kihlakunnassa vuosina 1621–1700 3 % (213/8 128) ja Olli Matikainen Jääsken kihlakunnassa 1623–1700 2,2 % (137/6 224). Valkeala asettui kunnianloukkausten yleisyydessä Jääsken ja Porvoon kihlakuntien välimaastoon (2,7 %, 50/1 865). Vaikuttaa siis siltä, että kunniaa puolustettiin kärkkäimmin läntisessä Suomessa. Forsström 2000, liite 1; Aalto 1996, s. 227; Matikainen 2002, s. 210–211.

12 Richard Smith näkee ristiriidoille alttiit kontaktit hiukan päinvastaisessa valossa. Oikeuteen asti vedetty konfliktitilanne viittaa vuorovaikutuksen läheisyyteen ja säännöllisyyteen, jolloin lähes päivittäisessä kanssakäymisessä ajaututtiin toisinaan sanaharkkaan ja riitoihin. Vrt. Smith 1979, s. 220.

13 Taulukko 14. Henkirikokset eivät juuri enää näy tilastoissa 1600-luvun jälkipuolella, mikä johtuu lähteistöstä. Niiden tutkinta voitiin järjestää kihlakunnan käräjillä, mutta hovioikeuden käsiteltäväksi siirrettyinä niitä ei merkitty renovoituhiin tuomiokirjoihin. Aalto 1996, s. 44–47; Matikainen 2002, s. 38–39.

Suurvaltakauden talonpoikaa on pidetty turvallisuuden maksimoijana.¹⁴ Keskeistä interaktion tulkinnan kannalta onkin hahmottaa kontaktit pyrkimyksenä elinolojen ja suvun jatkuvuuden takaamiseen yhtäältä aineellisen tuen, mm. velanoton ja yhteistyön sekä toisaalta erityyppisten kontaktien jo sinänsä tarjoaman aineettoman turvan avulla. Esiteollisessa yhteiskunnassa tuen ja turvan keskeisiksi, osin jopa ainoiksi elementeiksi, on nostettu sukulaiset ja naapurit. Väinö Voionmaa painotti perhe- ja sukulaitoksen merkitystä oikeudellisen ja taloudellisen turvan antajana.¹⁵ Wetherell, Plakans ja Wellman korostivat juuri sukulaisuuden ja naapuruuden ainutlaatuisuutta, ja sen tyyppiset sidokset olivat tiheäpunoksia, paikallisesti sidottuja ja laajasti tukea antavia.¹⁶ Kummilaitoksessa on havaittavissa sosiaalisen turvajärjestelmän piirteitä lyhyen keskimääräisen eliniän ja runsaan imeväiskuolleisuuden kirjomana aikana.¹⁷ Perhehistoriassa mm. Michael Andersonin ja Peter Laslettin kannattama ajatus ruokakunnan ulkopuolisten suhteiden, mm. sukulais- ja naapuri- sekä ystävyysuhteiden aktivoitumisesta lähinnä kriisiaikoina ei ollut vastannut todellisuutta ainakaan 1600- ja 1700-lukujen maaseudulla.¹⁸

Tutkimuksellinen pääpaino on siis ruokakunnan ulkoisissa suhteissa. Ulkoisella vuorovaikutuksella tarkoitetaan kontakteja, joita solmittiin joko ruokakunnan tai yhteisön (tässä tapauksessa kylä) ulkopuolisiin henkilöihin.¹⁹ Ruokakunnan sisäisiä suhteita punnitaan lähinnä suhteessa ulkoiseen toimintaan, kuten sivuttaessa sukulaisuuteen tai sukupuolten välisiin suhteisiin liittyvää tematiikkaa. Tutkimuksen selkärangan muodostaa ruokakuntien taloudellisen ja sosiaalisen interaktion alueellinen kartoittaminen. Kontaktikenttiä luodetaan erityisesti talouden varallisuustason, sukulaisuuden ja kriisiaikojen vaikutusta punniten. Olennaista on myös hahmottaa suhteiden rakenteellinen muutos tutkittavana ajanjaksona. Lisäksi esille tulevat suhteet läheisiin ja paikallisyhteisöön. Ensiksi taloudellisista suhteista puheudutaan kauppa- ja velkasuhteiden maailmaan.

VELKA ON VELJENPOIKA MAKSETTAESSA: KAUPPA- JA LUOTTOSUHTEET

Tuomiokirjojen käyttöä suhdeselvittelyssä vaikeuttava seikka on se, ettei velan syntytapa aina ole selvitettävissä eli oliko se suoranaisen kaupankäynnin, lainanoton tai vaikka perinnönjaon tulos.²⁰ Eritoten ennen 1600-luvun viimeistä neljänneistä käräjäpöytäkirjoihin merkittiin usein vain oikeuden päätös, ja jutussa voidaan mainita pelkkä toimenpide eli velan ulosmittaus.²¹ Velan muoto ja alkuperäinen

14 Villstrand 1992a, s. 237.

15 Voionmaa 1969, s. 49–50.

16 Wetherell & Plakans & Wellman 1994, s. 650.

17 Bringéus 1971, s. 63–84; Ericsson 1989, s. 232; Plakans 1984, s. 64.

18 Wellman & Wetherell 1996, s. 101–102; Anderson 1971; Laslett 1988; kriittistä ks. Wetherell & Plakans & Wellman 1994, s. 640.

19 Kuten jo johdantoluvussa todettiin, ruokakunta käsitetään verotukselliseksi yksiköksi.

20 Vrt. Mäkelä 1979, s. 346.

21 Pelkkä ulosmittauksen kirjaus tehtiin mm. tammikuussa 1673, jolloin lautamies Martti Jaakonpoika Sani Kouvolan Laurilasta määrättiin ulosmittamaan kauraa Saarenon Klemetti Tapaninpoika Horolta. KA Vehkalahden ja Valkealan talvikäräjät 13.–14.1.1673, ii 3:16.

tarkoitus jää epäselväksi monesti myös silloin, kun velallinen ei saavu vastaamaan käräjille velastaan. Tällaiset tapaukset on kuitenkin huomioitu tutkimuksessa. Velallisen laiminlyötyä velkansa sitä perittiin usein velan takaajalta. Mikäli takaaja on joutunut maksumieheksi, mutta velallinen (tai velalliset) mainitaan, vastaajaksi on laskettu velanottaja. Yhdenmukaisuuden vuoksi puhutaan yleisesti velkasuhteista tai kauppa- ja luottosuhteista, joista jälkimmäisiin sisältyvät niin velkoja, lainoja kuin pantteja koskevat asiat.

Oikeustapausluokittelussa kaikki kauppa-, velka-, laina- ja panttisuhteet sisältyvät samaan luokittelukategoriaan (velka-asiat II.2), koska osaa tapauksista on vaikeaa sijoittaa johonkin edellä mainituista ryhmistä. Luotto- ja velkasuhteiden ulkopuolelle on rajattu kirkolliset ja hallinnolliset saatavat.²² Tilastoissa jokainen velkasuhde on merkitty erilliseksi kontaktiksi. Koska jokaiselta otantajaksolla löytyy juttuja, joissa velkojia ja/tai velallisia mainitaan enemmän kuin yksi, kauppa- ja velkasuhteiden määrä kohoaa tapausten määrää korkeammaksi. Toisaalta sama henkilö saattoi esiintyä velkojana ja/tai velallisena käräjillä useita kertoja, joten eri henkilöitä on todellisuudessa jonkin verran kontakteja vähemmän.

Kauppasuhteiden osalta on huomioitu tuomiokirjatapausten lisäksi vuosien 1638 ja 1743 tulliluetteloiden tiedot sekä perukirjoihin merkityt velkojat ja velalliset vuosilta 1740–1760. Lähteissä esiintyvät henkilöt ovat useimmiten hyvin selvitettävissä. Esimerkiksi käräjillä kaikista velka-asioiden kantajista ja vastaajista pystyttiin kotikylän tarkkuudella tunnistamaan lähes kaikki: velkojista 96,6 % (282/292) ja velallisista 98,4 % (376/382). Yleensä vähintään neljä viidestä valkealalaisesta tilallisesta ja torpparista voitiin jäljittää kotitaloonsa tai -torppaansa.²³ Ulkopaikkakuntalaisten säätyläisten tunnistamisessa ja kotipaikan löytämisessä auttoivat valmiit sukututkimukset.²⁴ Ulkopaikkakuntalaisia talonpoikia ei järjestelmällisesti selvitetty mm. siksi, että se olisi vaatinut runsaasti lisätyötä. Tuomiokirjoissa isonvihan jälkeen mainituista ei-valkealalaisista talonpojista osa kuitenkin pystyttiin tunnistamaan kotikylän ja kotitilan tarkkuudella kirkonarkistoista kootun HisKi-tietokannan avulla.

Rahaan pohjautuvan vaihdannan, kaupankäynnin ja velanoton tarve tuli ajan-kohtaiseksi pitkälti omavaraistaloudessa eläneelle talonpojalle 1600-luvun alussa,

-
- 22 Kirkolliseen ja hallinnolliseen sektoriin kuuluivat mm. papinsaavat, verorästit (mm. ratsutilallisten peräänkuuluttamat aputilallisten maksamattomat verot, myös palkkatilojen verorästit) ja armeijan ylläpitoon liittyvät seikat, esimerkiksi sotaväen ylläpitoon liittyvien kustannusten periminen muilta samaan sotilasruotuun kuuluneilta tilallisilta. Antero Heikkinen rajaa kuhmolaista velkaliikettä 1800-luvun alussa tutkiessaan pois papinsaavat ja talokauppoihin liittyvät velat. Heikkinen 1988, s. 103. Ainoatakaan suoranaista talokauppaan liittynyttä velkatapausta ei kruununmaavoittoisesta Valkealasta löytynyt tutkittuna viitenä ajanjaksona.
- 23 Vuosina 1631–1645 näkyneestä seitsemästä valkealalaisesta talonpoikaisvelkojasta tunnistettiin vain viisi, mutta esim. vuosien 1695–1704 190 velallisesta 91 % voitiin sijoittaa oikeaan talouteen ja samanaikaisista velkojista 81,4 %. Vuosina 1737–1741 mainitusta 53 velkojasta jäi tuntemattomaksi vain yksi, samoin kuin 29 velallisesta. Kuten jo aiemmin mainittiin, tunnistamista helpottaa tutkimusajanjakson loppupuolella henkilöiden kotipaikan kirjaaminen talon tai torpan tarkkuudella kirkonarkiston historiakirjoihin vuodesta 1736 alkaen. Sitä aikaisemmin kirjattiin vain kotikylä. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen, vihittyjen sekä kuolleiden ja haudattujen luettelot 1706–1750.
- 24 Esim. Heintzius-suvusta ks. Hornborg 1925, s. 36–54 ja Methereistä Carpelan 1918, s. 737–758.

jolloin verotuksessa alettiin yhä enenevässä määrin siirtyä rahan käyttöön. Kustaa II Aadolfin aikana 1600-luvun ensimmäisellä ja toisella neljänneksellä useat uudet verot – Älvsborgin lunnaat, karja- ja kylvövero, myllytulli ja henkiraha sekä pikkutulli – kerättiin rahassa. Kaarle XI:n aikana (1660–1697) palattiin verokannassa osin luontoistalouden tuotteisiin, mutta silloinkin pikkutulli ja henkiraha säilyivät rahaverona.²⁵ Vuosisadan jälkipuolella rahasta tuli yhä kiinteämpi palanen talonpoikaistaloutta: taalerit ilmestyivät perintöosuuksiin, sisarusten tilausten lunnastuksiin sekä sotilasvärväykseen.²⁶

Minkä verran velkatapauksia käräjillä esiintyi? Kaikkiaan jutuista velkakategoriaan kuului 285 ja keskimääräiseksi osuudeksi muodostui tutkimusjaksolla 15,3 %. Taloudellisiksi asioiksi em. luokituksessa ovat laskettavissa kaikki siviiliasiat ja omaisuuteen liittyvät rikokset, joten tämän sektorin juttujen yhteismäärä on ko. viideltä ajanjaksolta 1 134. Näistä velka-asioita oli siis kaikkiaan neljännes.²⁷ Velka-asiat olivat määrällisesti ja suhteellisesti yleisimpiä ajanjaksolla 1695–1704, ja se oli kaikista asiaryhmistä suurin. Tämä selittyy taloudellisen tilanteen heijastumisella velanperintään. Velkoja karhuttiin usein selvästi intensiivisemmin juuri katovuosina tai heti sen jälkeen.²⁸ Jokaisen tutkitun otosjakson kokonaistulokseen vaikuttivat sodat ja/tai huonot sadot. Ensimmäisellä jaksolla riehui 30-vuotinen sota, 1660- ja 1670-luvun taitteessa vuodentulo oli niukkaa, samoin suurten kuolovuosien aikana 1696–1697. Ajanjaksolla 1722–1726 oli selvästi nähtävissä suuren Pohjan sodan sekä etenkin venäläismiehityksen ja hallinnon välinen vaikutus. Alkava sota näkyi myös 1740-luvun alun käräjillä, ja edellisen vuosikymmenen lopulla huonot sadot ja kulkutaudit vaivasivat aluetta. Jos katoaikana ja heti sen jälkeen velanperintä monesti vilkastui, usein se taas laimeni sotajaksoilla, luultavimmin miesväestön supistumisen takia. Yleisesti ottaen velkojan oma niukkuus lisäsi perintäaktiivisuutta. Katovuosina oma vuodentulo ei riittänyt, mikä edisti laina- ja velkataakan kasvua.

Tuomiokirjojen velkajuttujen kattavuuteen ja edustavuuteen koko pitäjän perspektiivistä on syytä suhtautua kriittisesti, sillä velkatapauksissa Lappeen kihlakunnan puoleiset vähävalkealaiset ovat suhteellisesti aliedustettuja. Esimerkiksi 1690-luvulla hieman alle 40 prosenttia väestöstä asui Vähä-Valkealan puolella, mutta

25 Ks. Favorin s.a., s. 195.

26 Esimerkkinä perintöosuuden mittaamisesta rahassa otettakoon esille tapaus tammikuulta 1696. Tuolloin todettiin Valkealan kartanon torpparin Tuomas Eeronpojan nuoremman veljen, 19-vuotiaan Matti Eeronpojan, perintöosuudeksi sama kuin muillakin veljeksillä: 50 kupari-taaleria. KA Valkealan talvikäräjät 23.–24.1.1696, ii 13:110–111.

27 Lisäksi kannattaa kiinnittää huomiota siihen, että suuri osa hallinto- ja ilmoitusasioista on liitettävissä taloudellisiin asioihin, kuten esimerkiksi autiotilojen katselmuksat (luokka III.2.1.).

28 Esimerkiksi otosjakson 1695–1704 kaikista velkatapauksista osuu 56,7 % (72/127) vuosille 1696–1698. Velkatapausten osuus kaikista oikeustapauksista oli korkein juuri 1690-luvun jälkipuolella: v. 1697 kolmasosa (33,3 %) ja v. 1699 jopa 36,8 %. Ihan aina velanperinnän aktivoitumista katovuosina ei tapahtunut. Suuren katovuoden 1669 aikana ja sen jälkeen ei tällaista ollut havaittavissa. Päinvastoin velka-asioita oli tuolloin poikkeuksellisen vähän; vuonna 1669 niitä oli kolme ja seuraavina parina vuonna yhteensä vain kaksi. Velanperinnän laimeus em. ajanjaksolla johtui ilmeisesti osin käräjäaktiivisuuden vähäisyydestä, vaikka käräjiä järjestettiin tavalliseen tapaan kolme kertaa vuosittain. Juttujen määrän vuosittaiseen vaihteluun näyttää vaikuttaneen mm. vuodentulo. Esimerkiksi katovuonna 1671 ei mainittukaan velkajuttua Valkealasta.

vuosina 1695–1704 vain reilut 6 % velkajutuista (8/127) käsiteltiin em. kihlakunnassa. Suhteellisesti runsaimmin vähävalkealalaisia velkajuttuja oli 1665–1674.²⁹ Joissain velkatapauksissa asianosaiset olivat eri kihlakuntiin kuuluneista osista Valkealaa.

Velan perimiseen ja asioiden puimiseen oikeudessa – ainakin velkojan kannalta tuloksekkaasti – vaikuttivat velkoihin liittyvät säädökset. Velkoja koskeva lainsäädäntö oli ennen vuoden 1734 lain kokoamista varsin niukkaa ja ylimalkaista. Vuoden 1350 tienoilla laaditusta Maunu Eerikinpojan maanlaista ja Kuningas Kristofferin maanlaista (1442) puuttuvat yleiset määräykset velkaantumisen käsittelystä, ja vähäiset velkamääräykset koskivat etupäässä kaupankäyntiä. Käytännössä eniten velka-asioissa tukeuduttiin Kauppakaaren lukuun VIII, jonka mukaan laina täytyi maksaa takaisin täysimääräisenä.³⁰ Lähinnä Ruotsin puolella vuoriteollisuuden myötä kasvaneen yritystoiminnan sekä aateliston vallan rajaamisen takia kuninkaallisissa määräyksissä alettiin 1600-luvun jälkipuolella puuttua velkoihin ja ulosmittausmenettelyyn. Vuotuisiksi korkotasoksi asetettiin 1680-luvun lopulla 5–6 %.³¹ Oikeusteitse parannettiin velkojan asemaa, mm. helpottamalla velanperintää. Esimerkiksi v. 1669 määrättiin, että takaajien omaisuuteen voitiin kajota, jos velallisella ei ollut ulosmitattavaa omaisuutta. Viimeisenä vaihtoehtona oli velallisen vangittaminen.³² Vuoden 1734 laissa velkoja koskeva lainsäädäntö on jo yksityiskohtaisempaa. Lain mukaan velasta tuli sopia kirjallisesti eli tehdä velkakirja.³³ Korkomääräykset pysyivät ennallaan.³⁴ Myös velan vanhenemisaika kirjattiin lakiin; velkoja peri saataviaan turhaan, jollei hän peri sitä kirjallisesti, suullisesti tai oikeuden edessä 20 vuoden aikana.³⁵ Vaikka velkasäädökset kiristyivät 1600-luvun jälkipuolelta lähtien ja samalla veivät velallisen aseman ahtaammalle, velallisen maksukyky pyrittiin ottamaan huomioon velkoja perittäessä. Olihan kruununkin intressinä talonpoikien pysyminen veronmaksukykyisinä ja vuotuisista veroista selviäminen.³⁶

29 Vähävalkealaisten tapausten osuus oli vuosina 1665–1674 melkein neljäsos (8/34 tapausta eli 23,5 %). Muina otosjaksoina se oli seuraava: 1631–1645 (2/15 = 13,3 %), 1722–1726 (1/58 = 1,7 %). Lisäksi yksi Kymin kihlakunnan puolella käsitelty tapaus, jossa osapuolet vähävalkealalaisia) ja 1737–1741 (2/51 = 3,9 %).

30 Näin tehtiin mm. haminalaisen kauppias Filip Giöslingin kolmelta valkealalaiselta peräänkuuluttamissa raha- ja suolaveloissa. KA Valkealan kesäkäräjät 25.–26.6.1697, ii 14:179v.

31 Korosta puhuttiin mm. Lipiälän Peuhun ja Inkerilän Rämän välisessä rahavelassa v. 1665. KA Lappeen alisen kihlakunnan kesäkäräjät 26.–27.5.1665, jj 12:76.

32 Ågren 1992, s. 42–44.

33 Vuoden 1734 laki, Kauppakaari IX luku 1 §.

34 Vuoden 1734 laki, Kauppakaari IX luku 8 §. Koroksi voidaan luokitella viljalainoista toisinaan peritty ”kasvu”. Esimerkiksi Arvi Tuomaanpoika Juhola Jokelasta periessä viljaa Ruotsulan Mikko Rusinpoika Rusilta tammikuussa 1696 velallinen joutui maksamaan 18 kappan ruisvelan lisäksi kasvuna viisi kappaa. KA Valkealan talvikäräjät 23.–24.1.1696, ii 13:105.

35 Vuoden 1734 laki, Kauppakaari IX luku 12 §. Velan vanheneminen tunnettiin tuomion perusteena kuitenkin jo 1600-luvun jälkipuolella, kun Nuutti Martinpoika Puujalka Anttilasta yritti tammikuussa 1664 periä käräjillä 30 vuoden takaisia viljavelkoja erinäisiltä valkealalaisilta ja vehkalahtelaisilta. Vaatimus hylättiin, koska velkoja ei oltu peritty aiemmin. KA Vehkalahten ja Valkealan talvikäräjät 18.–20.1.1664, ii 4:126.

36 Esimerkiksi v. 1669 luumäkeläisen Yrjö Ellosen periessä suurehkoa summaa (22 kuparitaalerialia ja 16 äyriä) Simo Mikonpoika Rämältä Inkerilästä oikeus määräsi ulosmittauksen suoritettavaksi niin, ettei Simo joutunut kerralla varattomaksi. KA Lappeen alisen kihlakunnan syyskäräjät 30.9.–1.10.1669; KA jj 15:95.

Tässä tutkimuksessa kaupp- ja luottosuhteet jaotellaan useimmiten kahdeksi kokonaisuudeksi: sekä kaupp- ja luottotoimintaan porvarien kanssa että agraariyhteisön paikalliseen kaupp- ja luottotoimintaan. Jälkimmäisestä ryhmästä seurataan vielä erikseen talonpoikien keskinäistä kaupp- ja luottotoimintaa sekä talonpoikien kaupp- ja luottosuhteita maaseudun muihin sosiaaliryhmiin. Perusteluna kontaktien kahtiajakoon on ryhmien maantieteellinen ja sosiaalinen eroavuus. Ensin selvitetään kaupunkien porvariston kanssa käytyä kaupankäyntiä ja velanottoa. Tarkastelua ohjaavat seuraavat kysymykset: Ketkä olivat osallisina kaupp- ja velkaliikenteessä? Millaiset olivat maantieteelliset etäisyydet? Entä millainen oli kaupankäyntiin osallistuneiden varallisuus?

LUOTTOSUHTEIDEN SOSIAALISET YLEISPIIRTEET

Aluksi on hyvä perehtyä yleisesti velkaliikkeen sosiaaliseen jakautumisen ja maantieteellisen laajuuden yleisiin suuntaviivoihin. Kaikkiaan viitenä otantajaksena käräjätapauksista tuli esille 383 velka-asiaksi luokiteltavaa suhdetta. Taulukossa 15 esitetään käräjien kaupp- ja luottosuhteet velkojan sosiaalisen aseman mukaisessa järjestyksessä. Kaupunkikontaktien luotaamisen helpottamiseksi porvarit on taulukossa eroteltu muusta säätyläistöstä omaksi ryhmäkseen. Puolet kaikista suhteista (192) olivat pelkästään tilallisten välisiä. Tilalliskontaktit muodostivat kirkkaan enemmistön kahdella ensimmäisellä tutkimusjaksolla, mutta niiden määrä laski alle puoleen 1600- ja 1700-luvun taitteeseen mennessä. Ennen pikkuvihaa niiden osuus kaikista kontakteista oli kuitenkin jälleen yli puolet. Toiseksi yleisimmäksi kontaktitavaksi kohosivat koko tutkimusjaksolla porvarien ja tilallisten väliset suhteet. Tilallinen velkoi porvaria ainoastaan kerran, kun muulloin tilanne oli päinvastainen. Vuorovaikutus porvarien kanssa keskittyi otosjaksolle 1695–1704, ja muina kausina kontaktit olivat yksittäisiä. Kaiken kaikkiaan käräjätapaukset olivat kuitenkin hyvin talollisvetoisia, sillä 326 (85 %) kontaktissa vähintään toinen osapuolista kuului tilallisiin.

Torppareiden kaupp- ja velkaliike oli ryhmän kokoon nähden hyvin vähäistä, sillä vain 18 suhdetta liittyi torppareihin. Torpparit velkoivat tilallisia neljästi kuten myös tilalliset torppareita. Kolmesti molemmat osapuolet olivat torppareita, ja ainoa tilallisiin tai torppareihin lukeutumaton torpparin velallinen oli tammikuussa 1741 käräjille haastettu entinen sotilas.³⁷ Torppien väen velkojina mainittiin lisäksi kahdesti porvari, kolmasti muu säätyläinen sekä pariin otteeseen henkilö, joka kuului muuhun sosiaaliryhmään tai taustaltaan tuntematon henkilö. Torpparien suhteellinen osuus kontaktiosapuolista pysyi varsin tasaisena 1600- ja 1700-luvun taitteesta lähtien.

Muita säätyläisiä kuin porvareita esiintyi käräjillä enenevässä määrin 1600-luvun lopulta lähtien, ja he muodostivat tilallisten ja porvarien jälkeen kolmanneksi suurimman velkojaryhmän. Säätyläiset esiintyivät lähes pelkästään velkojina, ja

---

37 Ks. KA Valkealan talvikäräjät 14.–21.1.1741, ii 50:27v.

Taulukko 15. Kauppa- ja luottosuhteiden osapuolet v. 1631–1741

Velkoja – velallinen	1631– 1645	1665– 1674	1695– 1704	1722– 1726	1737– 1741	Yhteensä
Porvari – muu säätyläinen	–	1	–	–	–	1
Porvari – tilallinen	3	2	43	1	3	52
Porvari – torppari	–	–	2	–	–	2
Porvari – muu	–	–	2	–	–	2
Porvari – ei tietoa	–	–	1	–	–	1
<i>Porvarit yhteensä</i>	3	3	48	1	3	58
Muu sääät. – muu sääät.	–	–	3	2	–	5
Muu sääät. – tilallinen	–	3	9	11	3	26
Muu sääät. – torppari	–	–	1	1	1	3
Muu sääät. – muu	–	–	4	2	–	6
Muu sääät. – ei tietoa	–	–	–	1	–	1
<i>Muu sääät. yhteensä</i>	–	3	17	17	4	41
Tilallinen – porvari	–	1	–	–	–	1
Tilallinen – muu sääät.	1	1	1	3	–	6
Tilallinen – tilallinen	11	23	97	28	33	192
Tilallinen – torppari	–	–	3	–	1	4
Tilallinen – muu	–	–	8	3	4	15
Tilallinen – ei tietoa	–	–	9	–	–	9
<i>Tilalliset yhteensä</i>	12	25	118	34	38	227
Torppari – tilallinen	–	1	2	1	–	4
Torppari – torppari	–	–	2	–	1	3
Torppari – muu	–	–	–	–	1	1
<i>Torpparit yhteensä</i>	–	1	4	1	2	8
Muu – tilallinen	–	1	13	7	14	35
Muu – torppari	–	–	–	1	–	1
Muu – ei tietoa	–	–	2	–	–	2
<i>Muut yhteensä</i>	–	1	15	8	14	38
Ei tietoa – muu sääät.	–	–	1	–	–	1
Ei tietoa – tilallinen	–	2	6	–	–	8
Ei tietoa – torppari	–	–	1	–	–	1
Ei tietoa – ei tietoa	–	–	1	–	–	1
<i>Ei tietoa yhteensä</i>	–	2	9	–	–	11
Kaikki yhteensä	15	35	211	61	61	383

Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

kaikkiaan he olivat osallisina 49 kontaktissa. Säätyläisten keskinäinen velkominen oli harvinaista: tällaisia tapauksia löytyy vain viisi. Kirjavan ns. muiden sosiaaliryhmän edustajia näkyy käräjillä jaksolta 1665–1674 eteenpäin, ja kaikkiaan 61 kontaktissa voitiin havaita tähän ryhmään kuulunut kantaja tai vastaaja.³⁸

KAUPPA- JA LUOTTOSUHTEET PORVARISTOON

Merkantilistisen ajattelutavan viitoittamana kaupankäynnissä kruunun intressit kohdistuivat 1600-luvulla ulkomaankauppaan ja sen kehittämiseen. Kustaa II Aadolfin aikana 1610-luvulla ulkomaankaupan harjoittaminen rajoitettiin ns. tapuli-kaupunkeihin, joita oli Suomen alueella muutama. Vastaavasti sisämaankauppaa pyrittiin kehittämään keskittämällä se kaupunkien porvareiden käsiin. Vuonna 1617 annettu kauppasääntö kielsikin ankarasti kaiken maakaupan markkinoita lukuun ottamatta. Samalla markkinoiden pito säädettiin tapulioikeudettomien maakaupunkien yksinoikeudeksi.³⁹ Vuoden 1734 laissa määriteltiin maakaupaksi 1) kaupunkitavaroiden pitäminen kaupan tai varastossa maaseudulla, 2) kierteleminen maaseudulla niitä kaupittelemassa ja 3) maantuotteiden ostaminen maaseudulla tai kaupungissa maalla myytäväksi. Maakaupan piiristä suljettiin pois maaseudulla tapahtunut tavarankäynnin myynti, vaihto tai rahalla osto. Hevoskauppaa sai jokainen vapaasti harjoittaa, ja liha- ja kalakauppiat olivat oikeutettuja ostamaan maaseudulta teuraseläimiä ja tuoretta kalaa kaupungin tarpeiksi.⁴⁰

Merkittäväksi elementiksi maaseudun ja kaupungin välisessä kaupassa nousi 1600-luvulla majamiesjärjestelmä, jossa talonpoika kauppiaksi myyntiartikkelinsa aina samalle porvarille ja sai ilmaisen majoituksen ja muonan. Järjestelmä oli talonpojan kannalta sikäli hyvä, että näin hän sai varmasti ostajan pitkänkin matkan takaa kuljettamilleen tuotteille, joiden menekki toisinaan ailahteli. Sitovaksi majamiehisyys talonpojan kannalta kehittyi silloin, kun kauppias alkoi suorittaa talonpojan veronmaksun. Kasvaneen velkataakan myötä talonpoika saattoi näin joutua vastentahtoisesti tuomaan myyntiartikkelinsa jatkossakin samalle porvarille.⁴¹ Valtiovalta pyrki jarruttamaan kehitystä; kenraalikuvernööri Per Brahe kielsi kauppiaiden etuosto-oikeuden ja määräsi vuonna 1648 kaiken kaupan käytäväksi torilla.⁴² Säännökset eivät kokonaan lopettaneet majamieskytköksiä ja talonpoikia sitovaa velkakauppaa, joka jatkui osin vielä 1700-luvulla.⁴³

Talonpojille tarjoutui siis mahdollisuus asioida kaupungin porvareiden kanssa joko kaupungeissa tai vuotuisilla markkinoilla. Lähimmät kaupungit valkealalaisille olivat 1600-luvun puoliväliin asti tapuli-kaupungit Porvoo ja Viipuri. Matkat kaupunkien lyhenivät, kun 1650-luvun alkupuolella perustettiin Lappeenranta ja

38 Osapuolten identifioinnin onnistumisesta kertoo se, että suhteista vain 24 oli sellaisia, joissa esiintyi sosiaaliselta asemaltaan tuntemattomaksi jäänyt henkilö.

39 Alanen 1957, s. 48–49.

40 Vuoden 1734 laki, Kauppakaari VI luku.

41 Alanen 1957, s. 58.

42 Aunola 1967, s. 14.

43 Aunola 1967, s. 13–18.

Vehkalahti eli myöhempi Hamina. Näistä molemmat lukeutuivat maakaupunkeihin. Lappeenrannan elämä kaupunkina osoittautui kituliaaksi, ja sen kaupungin oikeudet lakkautettiin vuosiksi 1683–1721.⁴⁴ Markkinoita pidettiin 1600-luvun alkupuolella mm. Kymin Korkeakoskella ja Pyhtään Ahvenkoskella. Valkealalaiset kävivät edellä mainittujen paikkojen lisäksi lähinnä Lappeen ja Vehkalahden markkinoilla.⁴⁵ Osa markkinoista oli ns. vapaamarkkinoita, joilla kauppaa saivat harjoittaa kaikki porvarit. Sen sijaan osa niistä kuului jonkin kaupungin kaupppiiriin. Esimerkiksi ennen isoavihaa Lappeenrannassa käytävä kauppa kuului viipurilaisille, ja sen markkinoilla kauppaa saivat harjoittaa vain viipurilaiset kauppiat.⁴⁶ Myytävistä tuotteista säädettiin v. 1622 kannettavaksi ns. pikkutulli, joka oli kolme prosenttia tavarain arvosta.⁴⁷

Rahan merkityksen kasvaessa vaihdannassa ja verojen maksussa 1600-luvulla myös porvarien kanssa käytävän kaupan merkitys varsin vahvasti omavaraistaloudessa eläneille talonpojille lisääntyi. Raha oli näet hyvin usein peräisin kaupungin porvareilta, joko suorana lainana tai suorituksena talonpoikien myymästä tavaraista.⁴⁸ Kiristyneestä kauppalainsäädännöstä huolimatta maaseudulla käytiin laitonta, markkinoiden ulkopuolista maakauppaa, josta löytyy esimerkkejä Valkealastakin. Kourulalaista isäntää Sipi Ollinpoika Ryöpästä syytettiin tupakan myynnistä vastoin kuninkaallista plakaattia Vehkalahden Husulassa syyskuussa 1664. Oikeus ei kuitenkaan langettanut hänelle rangaistusta maanmiehiin kohdistuneen myynnin vähäisyyden takia.⁴⁹

Porvariston ja talonpoikien kauppa- ja luottosuhteita voidaan seurataan pääasiallisesti oikeuden eteen tuotujen juttujen valossa. Niitä voidaan sporadisesti josain määrin kartoittaa myös tulliluetteloiden ja perukirjojen avulla. Tulliluottoita on käytettävissä vain kahdelta, tutkimusjakson alkuun ja loppuun sijoittuvilta vuosilta 1638 ja 1743.⁵⁰ Vuonna 1740 alkaviin perukirjoihin merkittiin myös pesän velkojat.⁵¹ Perukirjoja käytettäessä on pidettävä mielessä myös niiden sosiaalinen painottuminen varakkaampiin talouksiin.⁵²

44 Oksanen 1995, s. 75. Vehkalahden kaupunki sai nimen Fredrikshamn (Hamina) suuren Pohjan sodan jälkeen 1720-luvun alussa Viipurin siirryttyä osaksi Venäjää. Tässä tutkimuksessa Vehkalahden kaupunkia kutsutaan Haminaksi jo sen perustamisesta lähtien erotuksena Vehkalahden pitäjältä.

45 Korkeakosken markkinat siirrettiin yhdessä Virojoen ja Vehkalahden salmen markkinoiden kanssa 1650-luvulla Haminan kaupunkiin. Oksanen 1995, s. 76.

46 Qvist 1909; Favorin s.a., s. 196.

47 Alanen 1957, s. 52–53; ks. myös Oksanen 1995, s. 75.

48 Vrt. Favorin s.a., s. 196.

49 KA Vehkalahden ja Valkealan syyskäräjät 22.–23.9.1664, ii 1: 455v–456. Tammikuussa 1705 puolestaan entinen nimismies Gabriel Niilonpoika Priha Kouvolasta sanoi lautamies Pekka Laurinpoika Laurilan samasta kylästä harjoittaneen luvatonta kauppaa Kouvolassa. Laurilan kerrottiin käyvän toisten puolesta Haminassa ja kaupittelevan tupakkaa. Laurila kielsi syytöksen, mutta Priha aikoi todistaa puheensa seuraavilla käräjillä. Kantajan väite ei liene pitänyt paikkaansa, koska asiaa ei otettu esille käräjillä enää myöhemmin. KA Valkealan talvikäräjät 16.1.1705, ii 27:64.

50 Lisäksi valkealalaisille lähimmiltä kauppapaikoilta on säilynyt Lappeenrannan satamamaksuluettelo vuodelta 1702, mutta siinä ei mainita valkealalaisia. MMA Viipurin kaupunginarkisto G III A/1, Lappeenrannan satamamaksuluettelo 1702.

51 KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809; KA Valkealan kirkonarkisto, perukirjat 1758–1809.

52 Vrt. Markkanen 1988, s. 52. Edellä todettiin vuosilta 1740–1760 säilyneen 124 perukirjaa. Näistä 96 (77,4 %) oli tilallisten ja 17 torpparien (13,7 %) pesäluottoita loppujen koostuessa neljästä

Millaisia olivat porvariston ja talonpoikien väliset kauppa- ja luottosuhteet tuomiokirjojen valossa? Kun kauppiaiden ohella porvaristoon luetaan lainatoimintaa pyörittäneet tullimiehet ja kestikievarinpitäjät, porvarit olivat velkojina yksittäistapauskia lukuun ottamatta suurten kuolovuosien aikaa: vuosille 1695–1704 ajoittuu kymmenen porvariensa kantamaa velkajuttua, muilla kausilla yhdestä kolmeen. Velkojen perimisetkin kohdistuivat yksittäisiin henkilöihin muulloin paitsi juuri 1695–1704. Eniten velottavia oli viipurilaisen Henrik Vogelien kuolinpesällä vuonna 1695, jolloin käräjillä lueteltiin 22 suurvalkealalaista velallista.⁵³ Leski Brita Mattsintyttärellä Haminasta mainittiin vuonna 1696 seitsemän velallista enimmäkseen Ruotsulan, Saarennon ja Karhulan kylistä.⁵⁴ Vuoden 1704 syyskäräjillä raatimies Hans Brotherus Viipurista velkoi saataviaan viideltä Kangasrannan puolen asukkaalta Inkerilästä, Hevosojalta, Pyöriälästä ja Lipiälästä.⁵⁵ Käräjien perusteella valkealalaiset asioivat viipurilaisten ja haminalaisten porvareiden kanssa.⁵⁶ Valkealalaisille nousi selvästi merkittävimmäksi kauppapaikaksi lähimpänä sijainnut Hamina, jonka asukkaisiin lukeutuivat vuosien 1695–1704 kymmenestä velkojasta kahdeksan ja kaikki isonvihan jälkeisten käräjien porvarit. Viipurilaisiin yhteys katkesi Uudenkaupungin rauhassa v. 1721, ja se palautui vuoden 1743 rauhanteon jälkeen. Huomionarvoista on se, että porvariensa lisäksi valkealalaisilla oli kauppa- ja luottosuhteita myös muuhun kaupunkiväestöön. Esimerkiksi syksyllä 1698 kouvolaalaisen lesken Marketta Tanelintyttären piti tilittää 17 kuparitaalarin velkansa haminalaiselle puusepälle Anders Grasilille.⁵⁷ Asioinnista kaukaisemmissa kaupungeissa, muun muassa Helsingissä, Turussa ja Tukholmassa löytyy mainintoja, mutta tuomiokirjat eivät paljasta, liittyivätkö ne kauppa- ja luottotoimintaan.⁵⁸

---

säätöläisten ja seitsemästä muusta pesänjaosta. Maksettavia ja saatavia sisältäneiden perukirjojen joukossa olivat yleiseen varakkuusjakautumaan nähden yliedustettuina säätöläiset kolmella perukirjalla, samoin alimmat tilallisyhdyt IIC ja IID. Sen sijaan luokat IIA ja IIB ovat suhteellisesti aliedustettuja. Joukossa oli myös kahdeksan torppariensa perukirjaa, mikä vastasi torppariensa suhteellista osuutta ruokakunnista 1700-luvun puolivälissä. Velkasuhteita sisältäneiden ja sisältämättömien perukirjojen jakautuminen varakkuusluokittain ei juuri poikennut toisistaan tilallisten kohdalla. Sen sijaan velkasuhteita sisältäneet perukirjat olivat torppareilla suhteellisesti jonkin verran tavanomaisempia, kun taas yhteenkään muut-ryhmän pesäluetteloon ei velkoja tai saatavia merkitty. Vastaavasti neljästä säätöläisperukirjasta kolmessa mainittiin kauppa- ja luottosuhteita. Suppean perukirja-aineiston pohjalta saa velkasuhteista sellaisen käsityksen, että säätöläisillä valkaliikenne olisi ollut laajamittaista ja torppareillakin tilallisia yleisempää. Näistä jälkimmäinen päätelmä on ristiriidassa tuomiokirjojen perusteella muodostettavasta velkasuhteiden kokonaiskuvasta, josta torpparit puuttuvat lähes tyystin. KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809; KA Valkealan kirkonarkisto, perukirjat 1758–1809.

53 KA Valkealan kesä- ja syyskäräjät 19.–22.10.1695, ii 11:231–232.

54 KA Valkealan talvikäräjät 23.–24.1.1696, ii 13:106.

55 KA, Luumäen, osan Valkealaa ja osan Mäntyharjua syyskäräjät 14.10.1704, ii 26:375–376.

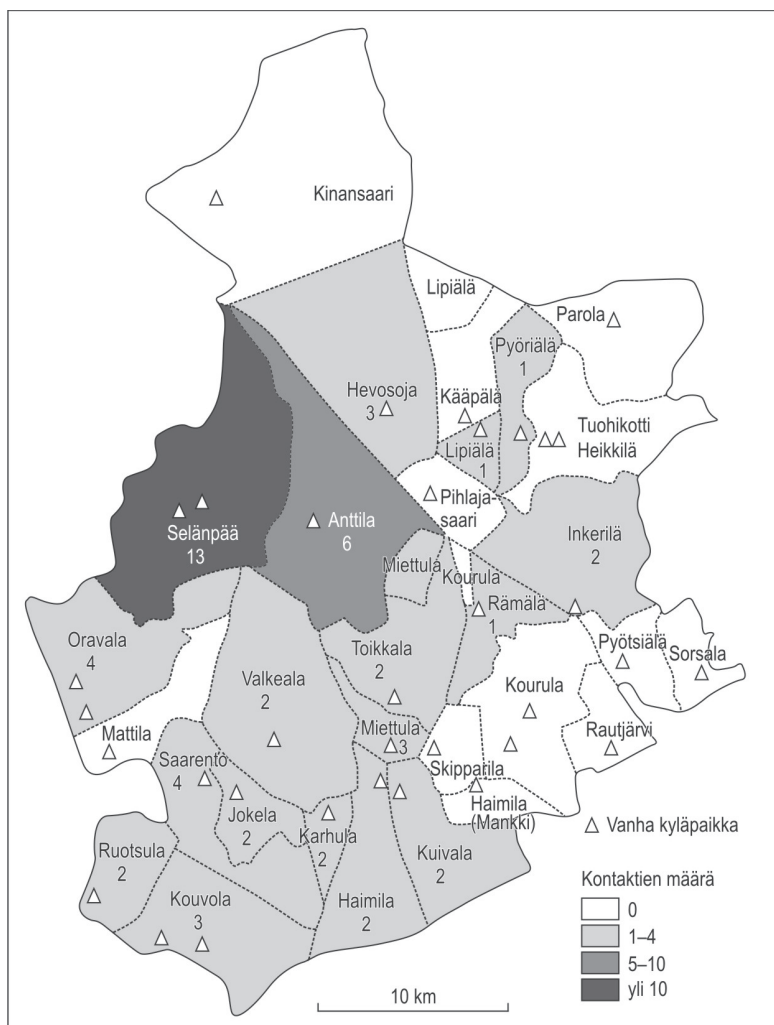
56 Esimerkiksi vuosina 1631–1645 kummallakin käräjillä esiintyneillä porvareilla oli sidos samaan kaupunkiin. Heistä Hans Vo(gel?) asui Viipurissa, ja sieltä oli myös heistä toinen, Kymin Korkeakoskella asunut Tönnis Boisman, joka hoiti asioitaan Valkealassa kahdesti: 1637 ja 1640. Toisen porvarin sukunimi lienee Vogel, vaikka se on vaikeasti tulkittavissa tuomiokirjasta. KA Vehkalahden käräjät 10.3.1634, jj 1:164v.

57 KA Valkealan syyskäräjät 18.10.1698, ii 16:264v–265. Lappeenrantalaisista kanssakäymistä valkealalaisten kanssa oli mm. linnannihti Karl Blomilla, joka haastoi tammikuussa 1740 käräjille kouvolaalaiset Perttu Jaakonpoika Kyöperi ja Samuli Sipinpoika Sutela perätäkseen heille lainaamia rahoja sekä lisäksi Samuilille lainattuja maltaita. KA Valkealan talvikäräjät 22.–26.1.1740, ii 26: 19v–20, 21–21v.

58 Helsingissä kävivät talvella 1680–1681 kouvolaalaiset Eero Niilonpoika Priha ja Tuomas Eskonpoika Kitula sekä ruotsalalaiset Lauri Matinpoika Seppälä ja Matti Simonpoika. Hevosvarkaus-

Kartta 5. Kauppa- ja luottokontaktit porvareihin v. 1631–1741

Lisäksi kolme kotikylältään tuntemattomaksi jäänyttä.

Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

Tuloksiin porvarien velallisten kylittäisestä sijoittumisesta on syytä suhtautua varauksellisesti joukon pienuuden takia. Velalliset jakautuivat ympäri Valkealaa, ja kaikkiaan heitä löytyi 18 kylästä. Selvät keskittymät olivat suurimmassa kylässä Selänpäässä sekä Anttilassa, johtuen kuitenkin osin edellä mainitusta Vogelín kuolin-

tapauksessa todistajina mainittu nelikko oli paluumatkallaan Helsingistä pysähtynyt Myrskylän Hallilissa. KA Valkealan kesä- ja syyskäräjät 17.–18.10.1681, ii 4:82. Yhteyksistä Turun suuntaan kertoo lokakuussa 1697 käräjillä esillä ollut tapaus, jossa selänpääläisiä Yrjö Eeronpoika Okkaa ja Eero Yrjönpoika kehoitettiin kääntymään naapureidensa puoleen Turkuun tehdyn matkan korvauksista. KA Valkealan syyskäräjät 19.–20.10.1697, ii 14:245–245v. Syytä ruotsalalaisen Yrjö Jaakonpoika Sihvolan Tukholman-matkaan syksyllä 1738 lienee ollut hänen tekemänsä kotitilan perinnöksiosto paria vuotta aikaisemmin. KA Valkealan talvikäräjät 11.–18.10.1738, ii 47:534.

pesän pitkästä velallisuettelosta. Vain seitsemän kylän – Hevosojan, Jokelan, Miettulan, Oravalan, Saarennon, Selänpään ja Valkealan – väkeä mainittiin velallisten joukossa vähintään kahdella otosjaksolla. Varakkuudeltaan vajaa kolmasosa (18/58) vastaajista kuului alempaan keskiryhmään IIC, seuraavaksi yleisin ryhmä oli alle neljänneksen osuuteen (13/58) jäänyt ylempi keskiryhmä IIB. Velalliset edustivat kaikkia varallisuusluokkia, ja joukossa oli myös pari torpparia (III). Säätyläistalouksista porvarien velottavaksi joutui kirkkoherra Henrik Pietarinpojan kuolinpesä v. 1672.⁵⁹ Velallisten varakkuusjakautuma poikkesi ainakin 1600- ja 1700-luvun taitteessa jonkin verran yleisestä varakkuusjakautumasta. Kahden varakkaimman tilallisryhmän osuus oli kaupp- ja luottosuhteissa korkeampi (43,1 %) kuin vastaavasti niiden osuus kaikista ruokakunnista (32,4 %). Vastaavasti alin ryhmä IID ja torpparit olivat aliedustettuina. Vaikuttaa siis siltä, että suhteita porvareihin niin kaupp- kuin luottoasioissa solmivat innokkaimmin keskimääräistä varakkaammat taloudet.

Useat porvarivelkojat esiintyvät lähteissä vain kertaalleen, joten velkasuhteiden pitkäaikaisuutta ja mahdollista kestoja sukupolven yli ei juuri voida selvittää. Parisa tapauksessa löytyi viitteitä siitä, että samoilla porvareilla tai samalla suvulla suhteet jatkuivat joko sukupolvesta toiseen tai ainakin useamman vuosikymmenen. Tammikuussa 1696 käräjillä asioinut haminalainen porvari ja kestikievari Henrik Jordaninpoika (Forsell) peri viljavelkoja kouvolalaisista Puolakan, Massalan ja Puosilan taloista. Mahdollisesti hänen poikansa oli se ratsutilallinen Johan Forsell Vehkalahden Ruotsinkylästä, joka lokakuussa 1740 yritti perää isänsä saatavia isoa-vihaa edeltävältä ajalta. Tuolloin velallisten joukossa mainittiin Risto Markunpoika Puolakka, jonka isä Markku Pertunpoika lukeutui Henrik Jordaninpojan velallisiin.⁶⁰ Henrik Forsellin lähisukuun kuulunee Haminassa kauppiana isonvihan jälkeän toiminut Samuel Forsell, jolle Jokelan kylän Arvilan Arvi Arvinpoika joutui vastaamaan veloistaan v. 1741.⁶¹ Melkein kaikki ruokakunnat linkittyvät vain kertaalleen porvareihin. Ainoastaan Anttilan kylän Skytän, Miettulan Tohkan ja Kouvolan Puolakan väki, mahdollisesti myös Selänpään Hasun asukkaat, kirjattiin kahdesti yhteydessä porvariin. Pitkäaikaisen suhteen kehittymistä talonpojan ja porvarin välille esti – tai ainakin hankaloitti – 1700-luvun alkupuolella yhtäältä porvariston osittainen vaihtuminen lähikaupungeissa ja toisaalta rajamuutosten aiheuttama yhteyksien katkeaminen Viipuriin.

Tuomiokirjoista muodostuvaa kuvaa kaupankäynnistä voidaan täydentää tulli-tilien tiedoilla. Vuoden 1638 luettelosta oli Valkealasta kotoisin olleiksi tunnistettavissa 61 eri henkilöä. Näistä kolme mainittiin siinä kahdesti, joten valkealalaismerkintöjä oli yhteensä 64. Useimmat valkealalaiset suuntasivat Korkeakoskelle (41),

59 KA Vehkalahden, Valkealan ja Kymin syyskäräjät 24.–25.10.1672, ii 2:351.

60 KA Valkealan syyskäräjät 15.–22. 10.1740, ii 49:557–558.

61 KA Valkealan talvikäräjät 23.–26.11.1741, ii 50:455–456v. Maaliskuussa 1634 peri viipurilainen porvari Hans Vo(gel?) selänpääläiseltä Matti Eeronpojalta, joka nähtävästi oli kotoisin Hasun talosta. KA Vehkalahden käräjät 10.3.1634, jj 1:164v; vrt. viite 56 edellä. Hansin poika saattoi olla jo edellä mainittu kauppias Henrik Vogel (Fogel), jonka kuolinpesä peräsi velkoja reilulta pariltakymmeneltä valkealalaiselta v. 1695. Tuolloin velallisia on monta Selänpäästä, joukossa mahdollisesti Selänpään Hasun väkeen kuulunut Pekka Yrjönpoika. KA Valkealan kesä- ja syyskäräjät 19.–22.10.1695, ii 11:231–232.

Lappeenrannan markkinapaikalle meni 22 ja yksi kirjattiin Virojoelle. Kaikki valkealalaiset olivat Kymin kihlakunnan puoleisista kylistä, ja heistä 39 pystyttiin identifioimaan kotitilan tarkkuudella. Varallisuudeltaan kaupankävijät keskittyivät ylimpiin varakkuusluokkiin: suurin piirtein puolet kuului varakkaimpien ryhmään IIA, ylempään keskiryhmään IIB kahdeksan ja kahteen alimpaan ryhmään puolestaan viisi. Joukosta löytyy myös seurakunnan kappalainen Bertil Karlinpoika Ithimaeus. Kaksi ylintä tilallisryhmää olivat selvästi yliedustettuina, sillä noihin aikoihin niihin kuului yhteensä noin 40 prosenttia ruokakunnista. Suurimman pikkutullin maksoivat kappalaisen (32 äyriä) ohella ryhmään IIA kuuluneet Klemetti Heikinpoika Mäkelä Saarennosta (27 äyriä) sekä Matti Eskonpoika Priha Kouvolasta ja Lauri Mikonpoika Niilorämä Rämälästä, molemmat 24 äyriä. Kaupankäynti keskittyi selvästi isäntien käsiin, ja muutamia muita talouden jäseniä – veljiä tai poikia – mainitaan. Ainoa itselliseksi luokiteltava oli kourulalalainen Risto Eskonpoika, joka vei myytäväksi karjaa kuuden äyrin edestä. Kuormasta maksettiin keskimäärin pikkutullia 9,4 äyriä.⁶² Talousvyöhykkeittäisessä jaottelussa suurin osa myyjistä (41/61) sijoittui peltokyltiin.

Valkealalaisten kaupankäynnin seuraamista vuoden 1743 tullitileistä vaikeuttaa henkilöiden luettelu vain kotipitäjän mukaan ilman tarkempaa mainintaa kotikylästä. Listasta löytyy 45 merkintää valkealalaisista, joista eri kaupustelijoita oli todennäköisesti 39. Heistä kaikista pystyttiin varmuudella tunnistamaan vain 15 tilallista, joista neljä asui Vähä-Valkealan puolella. Tilallisista kymmenen kuului varakkuudeltaan alempaan keskiryhmään IIC, kolme ylempään keskiryhmään IIB ja ääripäihin kuului vain yksi kumpaankin. Jotain varakkuuden merkityksestä kaupankäynnissä kertoo kuitenkin se, että suurimman pikkutullisumman, 38 äyriä, maksoi tunnistetuista ainoana ryhmään IIA kuulunut Taavi Reijunpoika Lantta Tuohikotista vajaasta paristakymmenestä tervatynnyristä. Mielenkiintoista on se, että kaikki neljä kangasrantaista kuljettivat kuormissaan lähes yksinomaan tervaa. Tuolloin vain kaksi valkealalaisista suunnisti kohti Lappeenrantaa, muut menivät Haminaan.

Vuonna 1638 valtaosa myyntituloista kertyi elävästä karjasta ja voista, joiden osuus myyntituotteiden arvosta oli kolme neljäsosaa. Merkitystä myynnissä oli myös tervalla (13,6 %). Muiden tuotteiden, kuten pellavan, nahkan ja viljan, merkitys myyntituotteina oli hyvin pieni. Runsas vuosisata vuotta myöhemmin selvästi suurimmat tullit kerättiin tervasta (39,5 %). Merkitystä oli myös riistalla (17,6 %), kaalilla ja nauriilla sekä karjalla, kun taas voin osuus jäi pienemmäksi (7,7 %). Molempina vuosina tervakauppa näyttää keskittyneen varakkaimpiin talouksiin; vuonna 1638 valtaosa tunnistetuista tervaa myyneistä talouksista kuului ryhmään IIA samoin voita kaupanneisiin. Sen sijaan karjaa myyneiden 15 tunnistetun joukossa kaksi alinta tilallisryhmää olivat suhteellisesti yliedustettuina. Karjanmyyn-

62 SRA Finska Kameralia, Tullräkenskaper Viborg 1611–1638, vol. 84:2, mf FR 117. Kaikkien luettelossa näkyvien valkealalaisten tunnistaminen on mahdotonta sen takia, että kyseisenä vuonna henkikirjassa mainitaan vain henkirahaa maksaneiden määrä talouksittain. KA 8556:269–270, 569–574. Jotkut markkinoilla kävijät on pystytty jäljittämään vuosien 1633 ja 1642 henkikirjoista. Pikkutullissa varakkuusryhmittäinen keskiarvo oli korkein, ehkäpä yllättäen, ryhmässä IID (13,1 äyriä). Selvästi keskitason ylitti myös IIA (12,5 äyriä) keskiryhmien jäädessä keskiarvon alapuolelle.

tiin näytettiin turvautunut viime kädessä. Myyntiartikkelien arvoa ja koostumusta arvioitaessa kiinnittyy huomio viljan vähäiseen määrään molempina vuosina. Kumpikin em. vuosista lienee ollut poikkeuksellinen eikä sinänsä vastannut keski-vertovuotta.⁶³

Tuomiokirjamerkinnot porvareille myydyistä tuotteista ja ostotuotteista ovat vähäisiä. Porvariston ja talonpoikien välisessä kaupassa mainittiin lähinnä rahavelat, jolloin ei selvinnyt oliko kyseessä lainan vai kaupankäynnin tuloksena syntynyt velka. Yleisimmin, tosin vain vajaan kymmenkunnassa tapauksessa, talonpoika oli hankkinut porvarilta viljaa. Puolen tusinan kertaa velka koski suolaa, jota ruoan säilyvyyden kannalta oli hyvin tärkeä ostotuote.⁶⁴ Parissa oikeustapauksessa 1630-luvun lopulla viitattiin tervaan ja voihin. Syyskäräjillä 1638 viipurilaistaustainen, mutta Kymin Korkeakoskella asunut Tönnis Boisman ilmoitti Heikki Hamarin Oravalasta olevan hänelle velkaa kolme tervatynnyriä ja 16 markkaa voita. Vuotta aiemmin Boisman oli haastanut käräjille saarentolaisen Jaakko Eskonpoika Rantalan, jonka Korkeakoskelle toimittamat tervatynnyrit olivat nähtävästi päätyneet väärään laivaan ja sitä kautta Turkuun.⁶⁵ Viipurilaisten porvarien esiintyminen käräjillä tervanmyynnin yhteydessä onkin ymmärrettävää, sillä tapulikaupunkina ja tervakomppanian toimipaikkana Viipuri hallitsi seutukunnan tervakauppaa ennen isoavihaa.⁶⁶ Yksittäisiä mainintoja tuli esiin tupakasta, vaatteista ja hevosista, kun taas lähinnä työkaluihin ja astioihin tarvittuun metalliin ei viitata kertaa-kaan.⁶⁷

Entä mitä perukirjat kertovat kontakteista porvaristoon tutkimusjakson lopulla? Vuosina 1740–1760 laadittuja perukirjoja on säilynyt yhteensä 124, joista 11 ajoittuu vuosille 1740–1749.⁶⁸ Velkasuhteita merkittiin 45 perukirjaan, mutta niistä vain yksi on 1740-luvulta. Kaikkiaan perukirjoihin merkityt 125 taloudellista kontaktia liittyvät voimakkaasti velkomiseen; 113 henkilöä oli velkojina. Saatavat oli nähtävästi hoidettu melkein aina jo ennen perunkirjoitusta. Vain neljässä perukirjassa mainittiin velallisia, joita oli yhteensä 12.

63 Vrt. s. 79. Vuonna 1638 kato vei viljan ainakin osittain, jolloin turvaututtiin karjan myymiseen.

Vuonna 1743 pikkuviha todennäköisesti haittasi kasvinviljelyä ja karjanhoitoa.

64 Lappeen talonpojat valittivat kuninkaalle vuonna 1672, että ”Suola on tavara, jota ilman elävä ihminen ei mielellään ole, vaikka hyvin monen meistä on näinä kovina vuosina täytynyt syödä juuria, pettua ja ruohoa niin kuin karja ilman suolaa”. Favorin s.a., 196.

65 KA Vehkalahden talvikäräjät 19.10.1638 sekä Vehkalahden ja Virolahden talvikäräjät 24.3.1637, jj 1:236, 204v–205. Tönnis Boisman oli Viipurin pormestarin Rötter Boismanin poika, joka asui Korkeakoskella 1630-luvun jälkipuolella ja seuraavan vuosikymmenen alkuvuosina. Luther 1965, s. 222.

66 Vrt. Favorin s.a., s. 198.

67 Vuosien saatossa monenlaisia ostoksia oli ehtinyt tehdä jo aiemmin mainittu jokelalainen Arvi Arvinpoika Arvila, jolta haminalainen kauppias Samuel Forsell velkoi vouti Zachris Tammelinin välityksellä marraskuussa 1741 maksua rukiista, käteisestä rahasta, tupakasta, suolasta ja vilttihatusta. Osa hankinnoista oli peräisin jo 1720-luvulta. KA Valkealan talvikäräjät 23.–26.11.1741, ii 50:455–456v).

68 Vanhin on huhtikuussa 1740 laadittu perukirja nimismies Uskin kesällä 1739 kuolleen vaimon Kristina Procopaeuksen jälkeen. Talonpoikaisista perukirjoista on iäkkäin elokuussa 1744 laadittu tuohikottilaisen talollisen Eero Eeronpoika Hentun (k. 1741) perukirja. KA Lappeen tuomio-
kunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 5–5v.

Perukirjat nostivat selvästi Haminan valkealalaisten kaupankäynnin tärkeimäksi keskuksiksi 1700-luvun puolivälissä. Edellä mainituista kontakteista oli yhteensä kymmenen sellaista, joissa toisena osapuolena oli porvari. Suhteita oli yhteensä kuuteen eri porvariin, jotka olivat haminalaisia lukuun ottamatta Viipurissa toiminutta Anton Johan Boismania. Useammin kuin kerran mainitaan velkojana kauppias Märten Vikman (kolmesti) ja pormestari Friedrich Wittstock (kahdesti). Talonpoikia velallisista oli kuusi, muut neljä porvarivelkasuhdetta kohdistuivat pitäjän kahteen kirkkoherraan Gabriel Procopaeukseen ja Jonas Backmaniin. Talonpoikien, jotka kaikki edustivat varakkuusluokkia IIC ja IID, velat olivat varsin pieniä. Ainoa yli kymmenen hopeataalerin velka löytyi toikkalalaisen Niilo Matinpoinen Heikarin jäämistöstä: hieman yli 30 taaleria. Sen sijaan säätyläisiltä perittävät velat olivat aivan toista luokkaa. Boisman Viipurista halusi v. 1751 kirkkoherra Gabriel Procopaeuksen kuolinpesältä 138 taaleria. Vuonna 1758 kuollut kirkkoherra Jonas Backman oli ehtinyt velkaantua tullitarkastajalle ja kahdelle kauppiaille Haminassa yhteensä yli 850 taaleria.⁶⁹

Porvarien kaupan suuntautumista tietyille seutukunnalle, toisin sanoen jonkinlaisen kauppai- tai etupiirin muodostumista, edesauttoivat sukulaisuussuhteet alueen säätyläistöön. Valkealalaisten kauppasuhteiden solmimista ja ylläpitoa Haminan Forselleihin tuskin vähensi se, että Valkealan kirkkoherrana 1750-luvulla toimineen Jonas Backmanin äiti Anna Forsell saattoi kuulua kyseiseen porvarissukuun.⁷⁰ Niukasta aineistosta huolimatta voitiin todeta kauppa- ja luottosuhteiden kylittäistä keskittymistä, jolloin saman kylän asukkaat asioivat saman porvarin kanssa. Jo edellä mainituista porvari Henrik Vogelien kuolinpesän 22 velallisesta vuodelta 1695 kymmenen asui Selänpäässä ja kolme Anttilassa. Vastaavasti v. 1740 vehkalahtelaisen ratsutilallisen Johan Forsellin mainitsemat yhdeksän velallista olivat kaikki kouvolaalaisia. Porvarikontaktien keskittyminen läntisiin peltoviljelykyläisiin saattoi johtua tervakaupasta. Ajatusrakennelmaa tukee edellä mainitun Vogelien suvun läheinen yhteys tervakomppaniaan; 1650-luvun lopulla tervakomppanian osakkaisiin kuului Johan Vogel Viipurista.⁷¹

PAIKALLINEN VELKALIIKE JA KAUPANKÄYNTI

Valkealan kauppa- ja velkasuhteista puhuttaessa paikallisuudella tarkoitetaan yhteisön, eli kirkkopitäjän, asukkaiden vuorovaikutusta muiden sosiaaliryhmien kuin kaupunkiporvariston kanssa. Suhteet voivat näin ollen olla myös pitäjänrajan ylittäviä. Omiksi kokonaisuuksikseen jaetaan talonpoikien keskinäiset kauppa- ja luottokontaktit sekä talonpoikien kauppa- ja luottosuhteet muiden maaseudun sosiaaliryhmien kanssa.

69 KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 233–240.

70 Jonas Backmanin (s. 4.2.1717) vanhemmat olivat vuokraaja Erik Backman (k. 22.6.1733) ja Anna Forsell sekä veli kihlakunnankirjuri Erik Backman. Todistajana pesänselvityksessä mainitaan mm. kauppias Jakob Forsell. KA Valkealan ja Elimäen talvikäräjät 17.–23.1.1738, ii 47:63–64.

71 Ruuth 1974, s. 125–126.

Velkaliikkeeseen ja kaupankäyntiin osallistuneiden sosiaalinen tausta

Millainen oli paikallisten velkojien ja velallisten jakautuma varakkuuden ja sosiaalisen aseman mukaan? Erosiko se yleisestä varallisuustasosta? Taulukosta 16a voidaan havaita, että vuosina 1631–1741 käräjillä saataviaan peräänkuuluttaneita velkojia mainittiin 292. Kun paikallisten suhteiden selvittämiseksi laskelmista jätettiin pois porvarit (IA), saatiin velkojien määräksi 271. Tästä joukosta suurimmaksi ryhmäksi kohosivat varakkuudeltaan tuntemattomaksi jääneet tilalliset (IIx), jonka suhteellinen osuus laski aikakauden loppua kohti. Ryhmän monilukuisuus johtui isosta ei-valkealalaisten joukosta. Jonkun verran siihen sisältyi kotitalaltaan tuntemattomaksi jääneitä valkealalaisia talonpoikia, heidän vaimojaan ja leskiään. Varakkuusluokaltaan tunnetut tilallisvelkojat kuuluivat yleisimmin ylempään ja alempaan keskiryhmään IIB ja IIC, joiden osuus oli yhteensä reilu neljännes. Varakkaimpien tilallisten osuus pysyi ensimmäistä jaksoa lukuun ottamatta suurin piirtein samalla tasolla (8,0–10,5 %). Pienin tilallisryhmistä oli alin ryhmä IID, jonka suhteellinen osuus pysyi koko kauden tasaisimpana. Ylimmän tilallisryhmän osuus näyttäytyi todennäköisesti liian alhaisena, sillä varakkuusluokitukseltaan tuntemattomiksi jääneiden ulkopaikkakuntalaisten joukossa oli luultavasti suhteellisesti enemmän juuri keskimääräistä varakkaampia tilallisia. Laskettaessa varakkuudeltaan tuntemattomat mukaan tilallisia oli koko tutkimusjaksolla velkojien enemmistö: keskimäärin kaksi kolmesta. Vähiten heitä oli heti isonvihan jälkeen (53,4 %), kun taas pienilukuisessa otoksessa 1631–1645 kaikki porvariston ulkopuoliset velkojat kuuluivat tilallisiin.

Porvareihin lukeutumattomat säätyläiset (IB) muodostivat velkojista reilun kahdeksasosan. Suurimmillaan heidän osuutensa oli heti 1720-luvun alussa, mutta sen jälkeen heidän merkityksensä näytti jonkin verran laskeneen. Sen sijaan 1600-luvun lopulta alkaen muiden sosiaaliryhmien (IV) osuus kasvoi voimakkaasti. Se oli kokonaisuudessaan reilu kymmenesosa, mutta viimeisellä otantakaudella jo 28 %. Torppareita mainittiin velkojina 1600-luvun lopulta alkaen yksittäin, ja heidän osuutensa jäi alinta tilallisryhmääkin pienemmäksi.

Velkojiin verrattuna 382 ei-porvarillisen velallisen varakkuusjakautuma näyttää varsin toisenlaiselta. Eniten velottiin tilallisten alemmaa keskiryhmää IIC, ja se oli selvästi suurin ryhmä 1690-luvulta lähtien. Kaksi ylintä tilallisryhmää olivat keskiarvoisesti melkein yhtä suuria, mutta isonvihan jälkeen varakkaimman ryhmän osuus oli näistä kahdesta jo selvästi pienempi. Alimpien tilallislukujen IIC ja IID osuus oli selvästi suurempi velallisista kuin velkojista. Torpparien osuus velallisista jäi velkojien tavoin muutamaan prosenttiin. Säätyläiset käyttäytyivät kauppa- ja luottomarkkinoilla selvästi velkojapainotteisesti; heidän osuutensa velallisista oli samaa tasoa kuin torppareilla, ja viimeisellä tarkastelujaksolla ei saatavia peritty yhdeltäkään säätyläiseltä. Ryhmän ”muut” osuus velallisista nousi tutkimusjakson kuluessa jäaden kuitenkin selvästi pienemmäksi kuin ryhmän osuus velkojista.

Millaisen kuvan varakkuuden vaikutuksesta paikalliskontakteihin antavat perukirjat? Perukirjojen 125:stä kontaktista 115:ssä oli osapuolena muu kuin porvari. Maksettavia ja saatavia sisältäneiden perukirjojen joukossa olivat yleiseen varakkuusjakautumaan nähden yliedustettuina säätyläiset kolmella perukirjalla, samoin alimmat tilallisryhmät IIC ja IID. Sen sijaan luokat IIA ja IIB ovat suhteellisesti ali-

Taulukko 16a: Velkojien varakkuusjakautuma v. 1631–1741

Var. luokka	1631–1645		1665–1674		1695–1704		1722–1726		1737–1741		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
IA	3	20	3	8,6	11	8,4	1	1,7	3	5,7	21	7,2
IB	–	–	3	8,6	15	11,5	17	29,3	3	5,7	38	13,0
IIA	3	20,0	3	8,6	12	9,2	6	10,3	4	7,5	28	9,6
IIB	1	6,7	5	14,3	12	9,2	10	17,2	9	17,0	37	12,7
IIC	–	–	7	20,0	18	13,7	5	8,6	8	15,1	38	13,0
IID	1	6,7	2	5,8	6	4,6	2	3,4	3	5,7	14	4,8
Iix	7	46,7	8	22,9	32	24,4	8	13,8	7	13,2	62	21,2
III	–	–	1	2,9	4	3,1	1	1,7	2	3,8	8	2,7
IV	–	–	1	2,9	11	8,4	8	13,8	14	26,4	34	11,6
?	–	–	2	5,8	10	7,6	–	–	–	–	12	4,1
Yhteensä	15	100	35	100	131	100	58	100	53	100	292	100

Taulukko 16b: Velallisten varakkuusjakautuma v. 1631–1741

Var. luokka	1631–1645		1665–1674		1695–1704		1722–1726		1737–1741		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
IA	–	–	1	2,9	–	–	–	–	–	–	1	0,3
IB	1	6,7	2	5,9	6	2,8	5	8,2	–	–	14	3,7
IIA	9	60,0	10	29,4	34	16,1	9	14,8	3	4,9	65	17,0
IIB	1	6,7	–	–	38	18,0	13	21,3	11	18,0	63	16,5
IIC	2	13,3	10	29,4	53	25,1	20	32,8	21	34,4	106	27,7
IID	–	–	4	11,8	28	13,3	3	4,9	16	26,2	51	13,4
Iix	2	13,3	7	20,6	16	7,6	3	4,9	1	1,6	29	7,6
III	–	–	–	–	9	4,3	2	3,3	3	4,9	14	3,7
IV	–	–	–	–	14	6,6	4	6,6	6	9,8	24	6,3
?	–	–	–	–	13	6,2	2	3,3	–	–	15	3,9
Yhteensä	15	100	34	100	211	100	61	100	61	100	383	100

Taulukoissa samoja henkilöitä ei ole yhdistetty, vaan todellisuudessa sama henkilö saattoi esiintyä velkojana useita kertoja. Siten eri henkilöiden määrä on kokonaismäärää pienempi.

Varakkuusluokat: IA: Porvarit; IB: Muut säätyläiset; IIA: Tilalliset: ylin varakkuusryhmä (>1/6 veroa); IIB: Tilalliset: ylempi keskiryhmä (1/6 veroa); IIC: Tilalliset: alempi keskiryhmä (n. 1/8 veroa); IID: Tilalliset: alin varakkuusryhmä (< 1/8 veroa); Iix: Tilalliset, joiden veroluku tuntematon; III: Torpparit; IV: Muut taloudet (käsityöläiset, sotilaat ym.); ?: Varakkuusluokka tuntematon.

Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

edustettuja. Joukossa oli myös kahdeksan torpparien perukirjaa, mikä vastasi torpparien suhteellista osuutta ruokakunnista 1700-luvun puolivälissä. Velkasuhteita sisältäneiden ja sisältämättömien perukirjojen jakautuminen varakkuusluokittain ei juuri poikennut toisistaan tilallisten kohdalla. Velkasuhteita sisältäneet perukirjat olivat torppareilla suhteellisesti jonkin verran tavanomaisempia, kun taas yhteenkään muut-ryhmän pesäluetteloon ei velkoja tai saatavia merkitty. Vastaavasti ryhmän I jäsenten neljästä perukirjasta kolmessa mainittiin kauppa- ja luottosuhteita. Suppean perukirja-aineiston pohjalta saa velkasuhteista sellaisen käsityksen, että säätyläisillä velkaliikenne olisi ollut laajamittaista ja torppareillakin tilallisia yleisempää. Näistä jälkimmäinen päätelmä on ristiriidassa tuomiokirjojen perusteella muodostettavasta velkasuhteiden kokonaiskuvasta, josta torpparit puuttuvat lähes tyystin.

Taulukko 17. Velkakontaktit valkealalaisissa perukirjoissa v. 1740–1760

Velkojan var. luokka	Henkilöitä eri varakkuusryhmien perukirjoissa							
	I		IIA–D		III		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%
IA	4	13,3	6	7,6	–	–	10	8,0
IB	14	46,7	13	16,5	4	25,0	31	24,8
IIA	–	–	5	6,3	1	6,3	6	4,8
IIB	–	–	17	21,5	–	–	17	13,6
IIC	–	–	20	25,3	1	6,3	21	16,8
IID	–	–	8	10,1	5	31,3	13	10,4
Iix	–	–	1	1,3	1	6,3	2	1,6
III	–	–	4	5,1	–	–	4	3,2
IV	12	40,0	3	3,8	4	25,0	19	15,2
?	–	–	2	2,5	–	–	2	1,6
Yhteensä	30	100	79	100	16	100	125	100
Kontakteja keskim.	10,0		2,0		2,3		2,8	

Varakkuusluokat: IA: Porvarit; IB: Muut säätyläiset; IIA Tilalliset: ylin varakkuusryhmä (>1/6 veroa); IIB: Tilalliset: ylempi keskiryhmä (1/6 veroa); IIC Tilalliset: alempi keskiryhmä (n. 1/8 veroa); IID: Tilalliset: alin varakkuusryhmä (< 1/8 veroa); Iix: Tilalliset, joiden veroluku tuntematon; III: Torpparit; IV: Muut taloudet (käsiyöläiset, sotilaat ym.); ?: Varakkuusluokka tuntematon.

Lähde: KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809.

Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta perukirjoissa kontakteja mainittiin yhdestä neljään. Eniten (17) niitä oli v. 1758 laaditussa kirkkoherra Jonas Backmanin pesäluettelossa, minkä lisäksi lainaa oli annettu nimeltä mainitsemattomille ”erinäisille talonpojille” (åthskillige Bönder). Talonpoikaisista perukirjoista vain viidessä kontaktien määrä nousi yli neljän, ja lukuisimmin (7) niitä kirjattiin Anttilan

Ryöpyyn tilan kuolinpesään tammikuussa 1758.⁷² Säätyläisten osuus korostui kontaktien määrässä ollen kolmanneksen, ja suurin osa säätyläisvelkojista kuului oman pitäjän papistoon. Keskimäärin kymmenkunta velkasuhdetta käsittäneissä säätyläisten perukirjoissa saajana tai velallisena ei mainittu ainuttakaan tilallista tai torpparia, mikä osaltaan korosti ylempien yhteiskuntaryhmien osuutta perukirjakontaktien kokonaismäärästä. Tilallisperukirjojenkin velkasuhteista lähes neljänneksessä toisena osapuolena oli porvari tai muu säätyläinen. Torpparien velkasuhteissa korostui säätyläis- ja kartanosidonnaisuus. Usean torpan pesäluettelossa saajaksi kirjattiin Oravalan kartanon pehtori Abel Sundblad, mutta missään niistä ei esiintynyt velkojana toista torpparia. Ryhmän IV varsin suuri suhteellinen osuus (15,2 %) johtui pääasiallisesti säätyläisisänniltään saatavia perineistä palkollisista.⁷³

Millainen oli tuomiokirjoissa mainittujen ns. muiden säätyläisten (IB) ja muiden sosiaaliryhmien (IV) kirjo? Muut säätyläiset olivat lukumääräisesti suurimmillaan ajanjaksoilla 1695–1704 ja 1722–1726. Paikallisista säätyläisvelkojista suurin osa oli virkataloissaan asunutta upseeristoa ja aliupseeristoa. Ahkerimmin käräjiä kävi säätyläiseksi sotilasarvonsa perusteella luokiteltava Kouvolan Prihan ratsutilan isäntä, kornetti Eero Niilonpoika, joka mainitaan velkojana viidessä käräjätapauksessa 1600- ja 1700-luvun vaihteessa. Saman säätyläisen velalliset saattoivat edustaa eri yhteiskuntaryhmiä ja olla näin läpileikkaus paikkakunnan väestöstä. Esimerkiksi Valkealan kartanoa virkatalonaan isonvihan jälkeisinä vuosina hallinnut eversti Adam Johan Giertta velkoi vuosina 1722–1726 kolmea eri henkilöä: Eero Eeronpoikaa Saarennosta kahdesti vuosina 1723 ja 1725 sekä nimismies Johan Lundenia Jokelasta v. 1725 ja esitti syytöksen v. 1724 takaamastaan hevosesta kartanonsa torpparille Matti Ristonpoika Rainiolle.⁷⁴ Paikallinen papisto hoiti velka-asioitaan käräjillä varsin niukasti, sillä koko tutkimusjaksolla Valkealan kirkkoherra peri saataviaan oikeudessa neljästi kuten seurakunnan kappalainenkin. Säätyläiset kohtasivat talonpoikaisvelkojan koko aikakauden kuluessa harvoin.

Ryhmään muut lukeutuneista velkojista ja velallisista enenevän joukon muodostivat sotilaat ja palkolliset. Isonvihan jälkeisistä yli paristakymmenestä ryhmän IV kontaktista kymmenessä velkojana oli sotilas.⁷⁵ Yksittäisiä velkasuhteita kantoivat jahti- ja siltavouti, kartanonvouti ja lukkarin leski. Lisäksi palkolliset, joilta velkaluokittelussa ei ole otettu huomioon palkkavaateita, toimivat velkojina muutama otteeseen. Käsityöhön perustuvat velkasuhteet olivat hyvin harvinaisia, oli-

72 KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 227–228v. Velkasuhteiden määrä lisääntyi talonpoikaisissakin perukirjoissa 1700-luvun jälkipuolella, ja esimerkiksi syyskuussa 1762 tehdyssä isäntä Pekka Eskonpoika Pyöriän pesäluettelossa mainittiin 12 velallista ja neljä velkojaa. Kourulalaisen talollisen Paavo Martinpoika Tirvan perukirjaan merkittiin elokuussa 1767 19 velallista. KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 317–318v, 379–381v.

73 Taulukko 17.

74 KA Valkealan kesäkäräjät 21.–26.5.1723, ii 32:82; Valkealan talvikäräjät 22.–3.1726, ii 35:286; KA Valkealan kesäkäräjät 18.–6.1725, ii 34:371–372; KA Valkealan talvikäräjät 15.–16.1.1724, ii 33:6v.

75 Esimerkiksi sotilas Elias Flöit Ruotsulasta velkoi kouvolaalaisilta talollisilta Matti Niilonpoika Kitulalta ja Risto Markunpoika Laurilalta muutamaa vuotta aiemmin näiden lainamia rahoja. Matti lupasi maksaa kahdeksan kuparitaalerin suuruisen velkansa, kun taas Risto vapautui syytteenä, kun ilmeni hänen maksaneen jo 14 taalerin velkansa. KA Valkealan talvikäräjät 22.–26.1.1740, ii 49:39–39v.

han käsityö maaseudulla lainvastaista 1610-luvulta aina vuoteen 1680, jolloin räätälien ja suutarien asettuminen kaupunkien ulkopuolille sallittiin.⁷⁶ Perukirjoissa tilallisten ja torpparien säätyläisvelkojista lähes kaikki kuuluivat Valkealan papistoon, ja muista ryhmistä voimakkaimmin olivat edustettuina torppareita velkonut kartanoiden työnjohto.⁷⁷

Edellä esitetyn perusteella kristallisoituu velkakontaktin perustyyppiksi suhde, jossa keskimääräistä varakkaampi tilallinen velkoi itseään alempaan varallisuusluokkaan kuulunutta tilallista. Aina lainaa ei otettu varakuudeltaan tasavertaisilta tai itseään varakkaammilta, vaan tiukan paikan tullen jouduttiin turvautumaan torppareihin ja tilattomaan väestöön. Hätätapauksessa näyttää piikakin kelvanneen ”väliaikaispankiksi”.⁷⁸ Vilkkaampaa lainaustoimintaa harjoittaneiden suhde muodostusta seuraamalla stereotyyppinen kuva kuitenkin säröilee, sillä kontaktit kohdistuivat usein eri varallisuusryhmiin. Esimerkiksi nostettakoon toikkalalaisen Heikarin tilan väki. Isonvihan jälkeisinä otoskausina heikarilaisilla oli vireillä yhteensä tusinan verran eri velkatapauksia, joista useimmissa he olivat vastaajan asemassa. Vuosina 1722–1726 talon isäntä Niilo Matinpoika – varakkuusluokkaa IIC – oli käräjillä vastaajana kuudesti, jolloin kantajista neljä kuului joko häntä varakkaampiin tilallisiin, kuten skipparilalainen Matti Matinpoika Nissilä (IIA), toikkalalainen Olli Niilonpoika Seppälä (IIB), tai säätyläisiin, kuten kappalainen Mikael Heintzius ja johdattaja Georg Jänisch.⁷⁹ Intensiivisin velkasuhde Niilolla oli saman kylän sotilaan Olli Eeronpoika Vätisen kanssa. Vuosina 1724–1726 Vätinen velkoi kolmesti Niilolta 33 kuparitaalerin summaa, joka koostui sekä rästiin jääneestä sotilaspalkasta että sotilaan Niilon puolesta maksamista sakoista.⁸⁰ Vielä vuosina 1740–1741 Niilolta perättiin saatavia kolmeen otteeseen, jolloin kantajina olivat

-
- 76 Vrt. s. 83. Ainoa otantajaksoilla esille tullut juttu, jossa viitattiin mitä ilmeisimmin sivutoimisesti harjoitettuun käsityöläisyyteen, sijoittuu tammikuulle 1666. Tuolloin nähtävästi Tuohikotin Kolan tilalla asunut pistooliseppä Martti Mikonpoika oli haastanut käräjille hänelle seitsemän kuparitaaleria velkaa olleen Juho Juhonpoika Tirvan Kourulasta. Oikeudesta poisjäänyt Juho joutui kuitenkin maksamaan velkansa sekä kolmen markan sakon poissaolosta. Osapuolten kotikyliä ei mainittu tuomiokirjassa, mutta henkikirjojen ja aikaisempien oikeustapausten avulla osapuolet olivat sijoitettavissa Tirvan ja Kolan tiloille. KA Vehkalahten, Kymmin ja Valkealan talvikäräjät 11.–13.1.1666, ii 2:56v. Maalaiskäsityöläisyyteen liittyvä tapaus saattoi olla esillä oikeudessa syksyllä 1696, jolloin vehkalahtelainen Kalle Hannunpoika peri maksua sepänpalkeista Oravalan Hamarin tilaa viljelleeltä kolmelta veljekseltä. Kallen sosiaalista asemaa ei mainittu, ja lisäksi jäi epäselväksi, oliko hän kotoisin Haminan kaupungin alueelta vai jostain Vehkalahten lukuisista maalaistryöläisistä. KA Valkealan syyskäräjät 20.–21.10.1696, ii 13:552.
- 77 Ainoa muu papiston ja porvariston ulkopuolinen säätyläinen talonpoikaissessa perukirjassa oli nimismies Ernest Usk, jolle Anttilan Ryöpyyn tilan kuolinpesä oli v. 1758 velkaa reilun leiviskän rautaa. KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 227–228v.
- 78 Vuonna 1740 kouvolalainen piika Kristiina Jaakontytär peräsi isäntä Niilo Pekanpoika Pekalta Saarenosta niitä yhdeksää kuparitaaleria, jotka Niilo oli lainannut paria vuotta aikaisemmin piikanaan työskennelleeltä Kristiinalla kruununverojen maksuun. KA Valkealan talvikäräjät 22.–26.1.1740, ii 49:46v–47.
- 79 KA Valkealan syyskäräjät 6.–9.11.1724, ii 33:183v, 186; KA Valkealan talvikäräjät 19.–20.2.1725, ii 34:171, 175–176; KA Valkealan syyskäräjät 6.–10.10.1726, ii 35:763–764. Varakkuusluokitukseltaan tuntemattomaksi jäi vuonna 1722 viljavelkaa Niilolta perinyt toikkalalainen Lastika Eskontytär. Hänen puolisonsa Iisakki Ollinpoika oli mahdollisesti Toikkalan Topon talon poikia, mutta asiasta ei ole tarpeeksi todisteita. KA Valkealan syyskäräjät 9.–10.10.1722, ii 30:171.
- 80 KA Valkealan kesäkäräjät 7.–9.5.1724, ii 33:84v; KA Valkealan talvikäräjät 19.–20.2.1725, ii 34:179; KA Kymenkartanon lääni 25.–27.4.1726, ä 17:121–125.

Olli Niilonpoika ja leski Inkeri Sipintytär saman kylän Seppälästä sekä Hermann Niilonpoika Pasi Kourulasta. Kaikki kantajat kuuluivat Niiloa korkeampaan varakuusluokkaan.⁸¹ Vastaavasti Niilo velkoi marraskuussa 1741 veljenpoikaansa Sakari Tuomaanpoika Skyttää Miettulasta (luokkaa IIB) sekä Niilon vävy ja Heikarin isännyydestä jo tuolloin vastannut Jaakko Matinpöika edellisenä vuonna sotilas Ludvig Modelinia Selänpäästä.⁸²

Tuomiokirjojen velkaliikenteen lukuihin sisältyvät myös ne harvalukuiset käräjille tuodut panttausasiat, joita oli koko ajanjaksolla yhteensä vain yhdeksän.⁸³ Panttaus oli talonpoikainen luototusmuoto, jonka avulla Valkealassa hankittiin etupäässä viljaa, joissain tapauksissa rahaa.⁸⁴ Panttina valkealalaiset käyttivät niittyjä, hevosia, rahaa tai jotain vähäisistä talonpoikaistalouden arvoesineistä, esimerkiksi kuparikattilaa. Useimmin, eli kolmasti, pantiksi annettiin lehmä. Näin teki v. 1697 selänpääläinen Klemetti Klemetinpoika Kujala, joka panttasi anttilalaiselle Niilo Tapaninpoika Sopaselle naudan puolikkaasta ruistynnyristä.⁸⁵ Niityn panttauksen päätyi v. 1625 kourulalainen Lauri Heikinpoika Pasi saadakseen viisi taa-leria saman kylän tilalliselta Martti Tuomaanpoika Harjulalta.⁸⁶ Pantin oletettiin näin olevan lainattua viljaa, rahaa tai tuotetta arvokkaampi.⁸⁷ Vähäisyydestään huolimatta panttitapaukset viittaavat panttauksen olleen mahdollista lähinnä keskimääräistä varakkaammille talonpojille. Panttaajista seitsemän varakuusluokitus voidaan selvittää, ja heistä kaikki kuuluivat kahteen ylimpään tilallisryhmään IIA ja IIB. Panttauksen vähäisyyteen saattoi siis osaltaan vaikuttaa alueen ruokakuntien vähävaraisuus.⁸⁸ Panttauksen päädyttiin ilmeisesti viime kädessä, ja tiukan paikan tullen varsin harvalla ruokakunnalla lienee ollut käytettävissä pantiksi sopivaa irtainta tai kiinteää omaisuutta.

Naapurista vai kauempaa? Velkojen alueellinen laajuus

Minne ulottui valkealalaisten paikallinen kauppa- ja luottosuhteiden piiri? Kontaktit luokiteltu sen mukaisesti olivatko osapuolet a) samasta kylästä, b) naapurikylistä (toisin sanoen sellaisista valkealalaisista kylistä, joilla oli yhteinen maa- tai vesiraja), c) saman pitäjän muusta kylästä (jolla ei ollut yhteistä maa- tai vesirajaa), d) pitäjän ulkopuolelta (eri pitäjistä) vai jäikö jompikumpi tai jäivätkö molemmat e) kotipaikaltaan tuntemattomiksi.

81 KA Valkealan talvikäräjät 22.–26.1.1740, ii 49:39v–40; KA Valkealan talvikäräjät 14.–21.1.1741, ii 50:36v.

82 KA Valkealan talvikäräjät 23.–26.11.1741, ii 50:461; KA Valkealan talvikäräjät 22.–26.1.1740, ii 49:44v–45.

83 Panttauslainasäädannöstä ks. Ågren 1992, s. 47–50 ja Vuoden 1734 laki, Kauppakaari X luku ja Maankaari IX luku.

84 Vrt. Virrankoski 1956, s. 220.

85 KA Valkealan kesäkäräjät 19.5.1702, ii 24:203–204.

86 KA Vehkalahden talvikäräjät 6.2.1643, jj 4:11v.

87 Vrt. Virrankoski 1956, s. 220.

88 Antero Heikkisen mukaan harvemmalta kainuulaiselta löytyi vielä 1800-luvun alussa jotain kiinteää velan pantiksi. Heikkinen 1988, s. 102.

Kaupankäynnin ja luotonannon 383 kärjäsuhteesta paikallisiksi luokiteltavia oli 325 (84,9 %).⁸⁹ Kontaktien alueellisuutta kokonaisuudessaan kuvaa taulukko 18 ja varakkuusluokittaisesti liite 28. Tuomiokirjassa esiintyneistä suhteista 235:ssä (61,4 %) velkojana oli joko tilallinen tai torppari. Tilallisvelkojien 227 kontaktista 60,8 % oli pitäjän sisäisiä, ja 28,6 % osapuolista asui samassa kylässä. Muulloin paitsi ajanjaksolla 1665–1674 pitäjän sisäisistä suhteista yleisimpiä olivat samankyläläisten väliset velkomiset. Talollisten perintäsuhteet keskittyivät omaan kylään etenkin heti isonvihan jälkeisinä vuosina, jolloin 47,1 % niistä kohdistui lähimpiin naapureihin. 1600- ja 1700-luvun taitteessakin melkein puolet velkojista suuntasi vaateensa joko samaan kylään tai naapurikylään. Kotipitäjäläisten velkojien osuus kasvoi neljällä ensimmäisellä kaudella ja saavutti huippunsa 1722–1726, jolloin neljä velkojaa viidestä oli valkealalaisia. Toisaalta on huomattava, että isonvihan jälkeistä otoskautta lukuun ottamatta tilallisvelkojista vähintään kolmannes oli pitäjän ulkopuolelta. Kokonaisuudessaan selvästi suurin ryhmä olivatkin ei-valkealalaiset velkojat (36,6 %). Vuosien 1746–1760 perukirjojen 125 kontaktista paikallisiksi osoittautui 115 (92 %). Perukirjojen velkasuhteiden maantieteellinen rakenne poikkesi tyystin tuomiokirjojen suhderyhmästä. Pesäluetteloissa mainituista 59 tilallisvelkojasta selvä enemmistö (35) asui valkealalaisen kanssa samassa kylässä. Lähes kaikki kontaktit sijoittuivat Valkealaan, sillä ulkopitäjäläisiksi velkakontaktien osapuolista tunnistettiin vain kaksi.⁹⁰

Taulukko 18. Kauppa- ja luottosuhteiden maantieteellinen jakautuminen v. 1631–1741

Velkojan kotipaikka	1631–1645		1665–1674		1695–1704		1722–1726		1737–1741		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sama kylä	4	26,7	2	5,7	43	20,4	25	41,0	20	32,7	94	24,5
Naapurikylä	1	6,7	2	5,7	35	16,6	14	23,0	9	14,8	61	15,9
Valkealan muu kylä	1	6,7	10	28,6	23	10,9	10	16,4	9	14,8	53	13,8
Valkealan ulkop.	7	46,7	18	51,4	106	50,2	8	13,1	22	36,1	161	42,0
Tuntematon	2	13,3	3	8,6	4	1,9	4	6,6	1	1,6	14	3,7
Yhteensä	15	100	35	100	211	100	61	100	61	100	383	100
Yli kihlakuntarajan	–	–	4	11,4	2	0,9	2	3,3	–	–	8	2,1

Luvuissa ovat mukana kaikki tuomiokirjojen velkatapaukset. Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

⁸⁹ Ks. taulukko 15.

⁹⁰ Toinen oli Eero Kallenpoika Nikula Iitin Kuusanniemeltä, jota velkoi Valkealan kylän torpparin Taneli Jaakonpoika Lampilan perikunta v. 1746. Toinen puolestaan oli Tuomas Nuutinpoika Mouhu Mäntyharjulta, joka v. 1753 mainittiin edesmenneen kinansaarelaisen talollisen Risto Tuomaanpoika Saarenpään velkojana. KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 8–9v, 164–165v.

Torppareita esiintyy käräjillä saataviaan perimässä niukasti: tuomiokirjoissa heitä mainitaan kahdeksan ja perukirjoissa neljä.⁹¹ Kaikki torpparivelkojien perimät saatavat olivat pitäjänsisäisiä ja tuomiokirjakontakteista puolet suuntautui samaan kylään. Kun otetaan huomioon myös perukirjasuhteet, määrä jakautuu tasan kolmasosiin kotikylän, naapurikylän ja muiden valkealalaisten kesken. Velkojan kotipaikan mukaisessa tarkastelussa torpparien kontaktit vaikuttavat siis keskittyneen tilallisia voimakkaammin omaan kylään, vaikka hajanaiset perukirjatiedot hieman tasaavatkin pitäjänsisäistä jakautumaa. Torppareillakin oli jossain määrin suhteita Valkealan ulkopuolelle, sillä pariin otteeseen torppari joutui vastaamaan velallisenä rästeistään toispaikkakuntalaiselle.⁹²

Talonpoikiin ja porvaristoon kuulumattomat velkojat olivat harvalukuisia ennen 1600-luvun loppua, ja ensimmäisellä otosjaksolla heitä ei mainittu ollenkaan.⁹³ 1700-luvulla aktiivisemmiksi velkarintamalla ryhtyivät oman pitäjän lähinnä sotilashenkilöstöstä ja papistosta koostunut säätyläistö sekä muista sosiaaliryhmistä sotilaat ja palkolliset. Talonpoikaisten ja muihin sosiaaliryhmiin kuuluneiden velkojien maantieteellisessä sijoittumisessa vallitsi selvä ero. Muiden ryhmään kuuluneet henkilöt velkoivat talonpoikia suhteellisesti runsaammin oma- ja naapurikyläläisiä, joiden yhteinen osuus kohosi 54,5 prosenttiin. Ulkopitäjäläisiäkin oli selvästi vähemmän kuin talonpoikaisvelkojissa.

Valkealalaisten porvarisuhteet siis keskittyivät lähimpiin kaupunkeihin, suuren Pohjan sodan jälkeen etupäässä Haminaan. Minne ei-porvarilliset ja toispaikkakuntalaiset kauppa- ja luottokontaktit suuntautuivat? Tuomiokirjojen otantajaksoilta löytyi 91 valkealalaiskontakta, joissa vastapuoli oli kirkkopitäjän ulkopuolelta.⁹⁴ Lähes kaikki heistä olivat ei-valkealalaisia velankantajia, mutta joissain tapauksissa ulkopitäjäläinen osapuoli oli velallinen.⁹⁵ Varsinkin kirkkopitäjän rajat ylittäviä suhteita kartoitettaessa on pantava merkille niiden ajallinen ja paikallinen välähdyksenomaisuus. Kontaktien toistuvuutta ja jatkuvuutta oli vaikeaa näyttää toteen; ulkopaikkakuntalaiset asuivat melkein 40 eri kylässä tai kaupungissa, joista vain seitsemän mainittiin kahdella tai useammalla otantajaksolla.

Lukumääräisesti eniten kontakteja valkealalaisilla oli etelän suuntaan vehkalahtelaisiin, joita toisseutulaisista oli yli kolmasosa (32) ja kymmenissä voidaan laskea myös kontaktit läntiseen naapuriin Iittiin ja Elimäelle. Nämä kolme naapuripitäjää etelästä länteen haukkasivat kolme neljäsosaa kaikista valkealalaisten suhteista toisille paikkakunnille. Muilta seuduilta lähtöisin olleet osapuolet osoittautuivat yk-

91 Liite 28b.

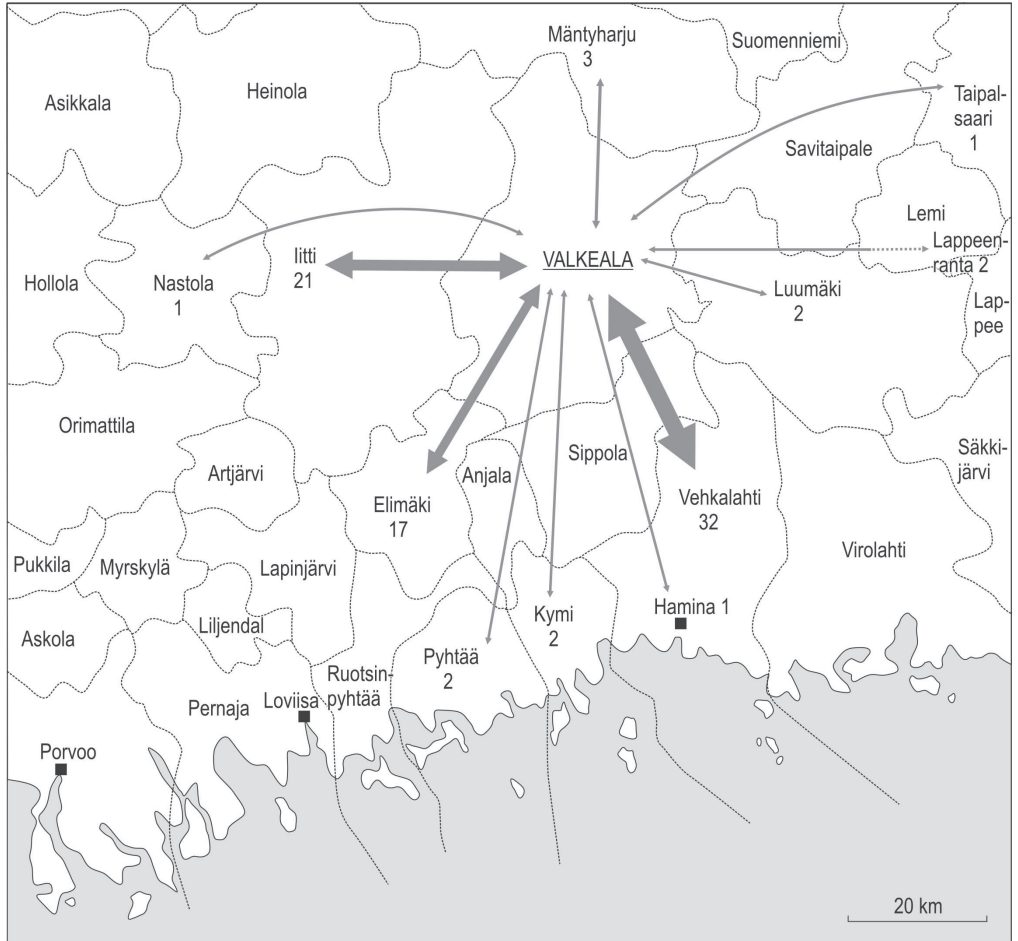
92 Esimerkkinä mainittakoon Valkealan kartanon torppari Eero Matinpoika Ritari, joka tuomittiin yhdessä saarentolaisen talollisen Nuutti Eeronpoika Nikolan kanssa tammikuussa 1697 maksamaan rästiin jääneitä kuroja Jaakko Tuomaanpojalle Elimäen Vilppulasta. KA Valkealan talvikäräjät 22.–23.1.1697, ii 14:33.

93 Liite 28c.

94 Laskelmien ulkopuolelle jätettiin myös ne puoli tusinaa kotipaikaltaan tuntematonta henkilöä, jotka mitä ilmeisimmin olivat toispaikkakuntalaisia. Muualta kuin Valkealasta kotoisin oleviksi heidät on päätelty olleen siksi, että heitä ei mainita Valkealassa tuomio-, henki- tai kirjonkirjoissa.

95 Yksi näistä poikkeuksista Vehkalahden (myöh. Sippolan) Liikkalasta kotoisin ollut Jaakko Jaakonpoika, jolta Kouvolan Jaakko Juhonpoika Imprehtilä vaati vajaata tynnyrillistä ruista syksyllä 1696. Samalla kertaa Jaakko Imprehtilä velkoi kappoja myös Jaakko Heikinpoika Jaakkolalta Ruotsulasta. KA Valkealan syyskäräjät 20.–21.10.1696, ii 13:555.

Kartta 6. Valkealalaisten toispaikkakuntalaiset kontaktit paikallisuhteissa v. 1631–1741

Kartassa myös rukoushuone- ja kappeliseurakunnat. Sippolan ja Vehkalahtien tiedot Vehkalahtien yhteydessä. Lähde: KA Kymmin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

sittäistapauksiksi. Ulkopaikkakuntalaisista huomattava osa asui Valkealaan rajoituvissa tai hyvin lähellä rajaa sijaitsevissa kylissä: Elimäen Vilppulassa ja Värälässä, Iitin Keltissä, Lyöttälässä ja (nyk. Jaalan) Siikakoskella sekä Vehkalahtien (myöh. Sippolan) Viialassa. Valkealan rajaa lähellä olevissa kylissä asuivat kaikki iittiläiset ja kaikki paitsi yksi elimäkeläisistäkin. Vehkalahtelaisten joukossa oli lisäksi monia sellaisia, jotka asuivat Haminaan johtavien teiden varsilla ja kaupunkialueen naapurissa, esimerkiksi Liikkalassa, Metsäkylässä tai Husulassa. Valkealalaisista vilkkaimmin ulkopitäjäläisten kanssa asioivat rajakyläen asukkaat, sillä runsas viidennes (20/91) valkealalaisten pitäjänrajan ylittävistä luottokontakteista solmittiin naapurikyläläisten kanssa: selänpääläiset suuntasivat Iitin Pyörylään, kouvolaalaiset matkasivat lautalla Kymijoen yli Elimäen Vilppulaan tai maanteitse Vehkalahtien Viialaan sekä pohjoisen Kinansaaren asukkaat Mäntyharjun Partsinmaalle ja Kinniin.

Valkealalaisten paikallinen kauppa- ja luottosuhteiden kenttä ulottui lännessä Nastolaan, idässä Lappeenrantaan ja etelässä Suomenlahden rantapitäjiin. Otosjaksoittaisten lukujen valossa vuorovaikutus oli jatkuvinta Vehkalahden suuntaan, sillä sinne suuntautuneet yli 30 tapausta jakautuivat tasaisimmin otosjaksojen kesken.⁹⁶ Tähän lienee osaltaan vaikuttanut paikkakunnan sijainti valkealalaisille tärkeän kauppakaupungin Haminan suunnassa.

Paikallisissa kontakteissa talouden varakkuustasolla ei ollut suoranaista vaikutusta toispitäjittäisten suhteiden määrään ainakaan lähempään tarkasteluun valituilla ajanjaksoilla 1695–1704 ja 1737–1741. Ensimmäisellä jaksolla paikallisista velallissuhteista kolmannes (51/156) suuntautui Valkealan ulkopuolelle. Tilallisryhmien välillä ei syntynyt suuria eroja; ulkopaikkakuntalaisten osapuolten suhteellinen osuus vaihteli 23 ja 35 prosentin välillä ollen korkein alemmassa keskiryhmässä IIC ja matalin varakkaimmilla (IIA). Vuosina 1737–1741 suhteellisesti yleisimpiä kontaktit ei-valkealalaisiin olivat ylimmässä ryhmässä ja harvinaisimpia alemmassa keskiryhmässä, mutta tuloksen luotettavuutta heikentää otoksen määrällinen pienuus. Muihin sosiaaliryhmiin kuuluneilla yli puolet 1600- ja 1700-lukujen taitteen suhteista (7/12) suuntautui Valkealan ulkopuolelle. Ajanjaksolla 1737–1741 tilanne oli heidän osaltaan perin juurin erilainen: kaikki kontaktit keskittyivät Valkealaan. Kummallakin ajanjaksolla torppareilla oli suhteellisesti samassa mitassa toispaikkakuntalaisia suhteita kuin tilallisilla. Pitäjänsisäisissä suhteissa syntyi jonkin verran suurempia eroja eri ryhmien kesken.⁹⁷ Torpparien kontaktit keskittyivät muita enemmän samaan kylään eli kartanoalueelle. Varakkaammilla talouksilla oli kylänrajat useammin ylittänyt pitäjänsisäinen kontaktikenttä, mutta korkeampi varallisuustaso ei lisännyt pitäjän ulkopuolisia kontakteja.⁹⁸

Edellä on kuvattu paikallisten kontaktikenttien laajuutta koko Valkealan näkökulmasta. Kylittäiseen tilanteeseen poraudutaan neljän kylän, Selänpään, Kouvolan, Toikkalan ja Inkerilän avulla. Kyliä yhdisti yhtäältä niiden koko: ne olivat tutkimusaikana väestö- ja ruokakuntamäärältään joko keskikokoisia tai sitä suurempia kyliä. Näin kontakteja oli myös riittävästi, jotta niiden perusteella voidaan tehdä varovaisia päätelmiä yksittäisen kylän kontaktikentästä. Toisaalta jokaisessa esimerkkikylässä asutus jakautui vähintään kahteen asumaan (osakylään).⁹⁹ Selänpää

96 Liitteet 28a–d. Ajanjaksoittain kontaktit jakautuivat keskeisimpien pitäjien osalta seuraavasti: 1631–1645: Vehkalahti 1, Iitti 1, Elimäki 1; 1665–1674: Vehkalahti 6, Iitti 2, Elimäki 0; 1695–1704: Vehkalahti 10, Iitti 15, Elimäki 16; 1722–1726: Vehkalahti 3, Iitti 1, Elimäki 0; 1737–1741: Vehkalahti 14, Iitti 2, Elimäki 0.

97 Valkealan sisällä tyypillisin kontakti suuntautui toiseen saman kylän asukkiin; vuosina 1695–1704 niitä oli kontakteista 26,9 ja 1737–1741 33,9 prosenttia. Molemmilla kerroilla keskimääräistä enemmän kylänsisäisiä kontakteja oli alimmalla tilallisryhmällä (40 ja 41,2 %), kun taas ylimmillä tilallisilla niiden osuus oli selvästi keskivertoa matalampi (19,2 ja 0 %). Keskiryhmissä tilanne vaihteli: yleisessä keskiryhmässä IIB kontaktit lähimpänä asuviin olivat aiemmalla jaksolla selvästi yli keskitason (37 %) ja jälkimmäisellä selvästi alle sen, kun taas alemmalla keskiryhmällä tilanne muotoutui päinvastaiseksi.

98 Liite 29.

99 Selänpäässä oli Suur-Selänpään, Vähä-Selänpään ja Tuomalan asutuskeskittymät, Kouvolassa Ala-Kouvola ja Saari-Kouvola sekä Toikkalassa Toikkalan ja Hyyryn asumat. Inkerilässä oli selvä hajakylä: pääkylästä erillään sijaitsivat omina kyläkuntinaan Kintun, Korjan, Kohopään ja Rämän eli Metsärämän tilat. Kepsu 1990, s. 357–359, 286, 373 ja 255.

ja Kouvola kuuluivat läntisen Valkealan peltosektoriin, Toikkala keskiseen ja Inkerilä itäiseen Valkealaan. Karttoihin 7 a–d on merkitty kaikki ne luottokontaktit, joissa kylien asukkaat olivat osallisina joko velallisina tai velkojina. Kontaktien vähälukuisuuden takia on pyritty karsimaan pois selvästi kyläkohtaisiin lukemiin vaikuttavat samojen henkilöiden väliset toistuvat kontaktit. Vaikka luottosuhteet painottuvat määrällisesti ajanjaksolle 1695–1704, ne kuvaavat aikakauden kokonaistilannetta ja kylittäisiä eroja kontaktinmuodostuksessa. Johtopäätelmien varauksellisuutta lisää alueellinen epätasapaino: velkasuhteet valaisevat parhaiten Valkealan lounaisten ja läntisten kylien taloudellisia kontakteja.¹⁰⁰

Valkealan länsirajalla sijainnut Selänpää (kartta 7a) oli eteläisen naapurikylän Oravalan ohella kirkkopitäjän suurin kylä. Ruokakuntien määrä vaihteli 1600-luvun lopulta 1700-luvun puoleenväliin 28:stä 34:een. Paikallisia kontakteja selänpääläisillä oli 32. Oman kylän väen kanssa asioitiin jonkin verran pitäjittäistä keskiarvoa vähemmän, sillä vain reilu viidennes kontakteista oli toisen selänpääläisen kanssa. Yleisimpiä olivat suhteet muihin läntisen Valkealan kyliin kuin lähimpiin rajakyliin. Kaukaisimmat pitäjänsisäiset osapuolet löytyivät Inkerilästä, Kuivalasta ja Kouvolaista. Kymmenestä Valkealan ulkopuolisesta kontaktista puolet suuntautui läntisiin naapurikyliin Iitin Pyörylään ja Siikakoskelle, ja pisimmät ulottuivat Taipalsaarelle ja Narvaan. Paikallisten suhteiden lisäksi porvarikontakteja ilmeni 14, joista 11:ssä toinen osapuoli asui Viipurissa ja muissa Haminassa.

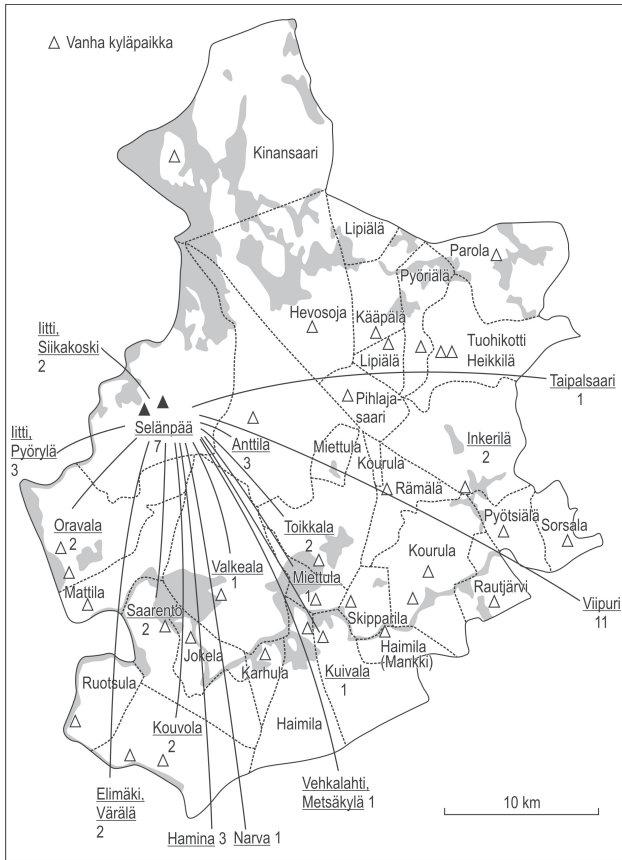
Valkealan lounaiskulmassa sijaitsevan Kouvolan (7b) asukkaiden kontaktikenttä näyttäytyi varsin toisenlaisena kuin selänpääläisten, vaikka Kouvolaakin rajoittui muihin pitäjiin. Kylä kärsi tutkittavan ajanjakson alkupuolella autoitumisesta, mutta väestö kasvoi voimakkaasti 1600-luvun jälkipuolella. Siksi on ymmärrettävää, että kouvolaisten suhteet keskittyivät kronologisesti tutkimusjakson jälkipuoliskolle; kahdelle ensimmäiselle otosjaksolle niistä osui vain kolme. Kouvolaisten olivat väestömääränsä nähden selvästi yliedustettuina paikallisissa velkapauksissa. Heitä mainitaan osapuolina 70 kontaktissa, joiden lisäksi kolme kouvolaista oli rakentanut suhteen porvariin. Kontakteista Kouvolan sisäisiä oli joka kolmas, toisin sanoen hieman keskimääräistä runsaammin. Toistuvaa kanssakäymistä kouvolaalaisilla oli läntisen naapurikylän Ruotsulan väen kanssa. Muuten pitäjänsisäinen vuorovaikutus oli selvästi selänpääläisiä rajatumpaa ja lähikyliin keskittyntä. Yleisyydeltään keskitasoa vastanneet ulkopitäjäläiset suhteet (37 %, 26/70) suuntautuivat voimakkaasti eteläisille naapuripaikkakunnille Vehkalahdelle ja Elimäelle, etenkin läheisiin Kymijoen varren kyliin Elimäen Vilppulaan ja Vehkalahden Viialaan, joista kumpaankin kouvolaalaisilla oli useampia kontakteja. Kaukaisimmillaan ei-porvarilliset suhteet ulottuivat Lappeenrantaan ja Kymin Laajakoskelle.

Valkealan vesistöreitien varrella alueen keskiosassa on Toikkala (7c). Tästä 1700-luvun alussa kahdeksantaloisesta kylästä löytyi 27 paikallista ja kaksi porvari-

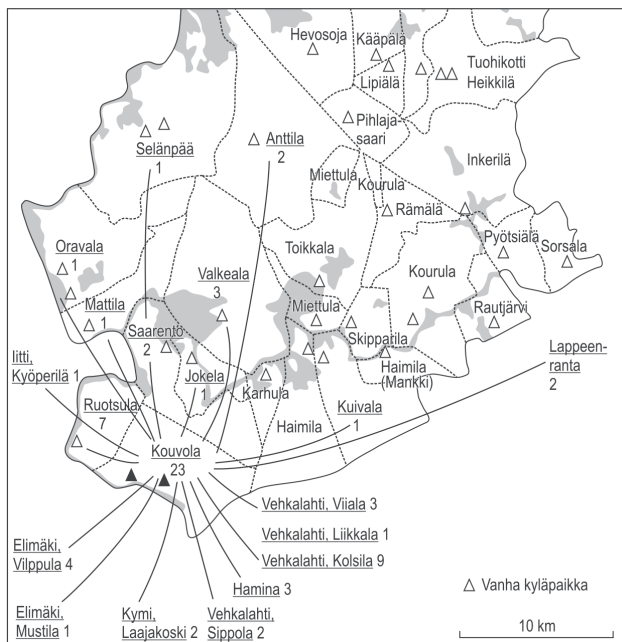
100 Valkealan itä- ja pohjoisosien aliedustuksen voi huomata vaikkapa ajanjaksolla 1695–1704, jolloin kaikista velkasuhteista vain 11:ssä (5,2 %) osapuolena oli vähävalkealalainen, ja näistäkin viisi muodostui porvareihin. 1600- ja 1700-luvun taitteessa Lappeen kihlakunnan puoleisessa osassa Valkealaa asui kuitenkin keskimäärin hieman alle 40 % henkikirjaväestöstä.

Kartta 7. Luottoliike eräissä Valkealan kylissä v. 1631–1741

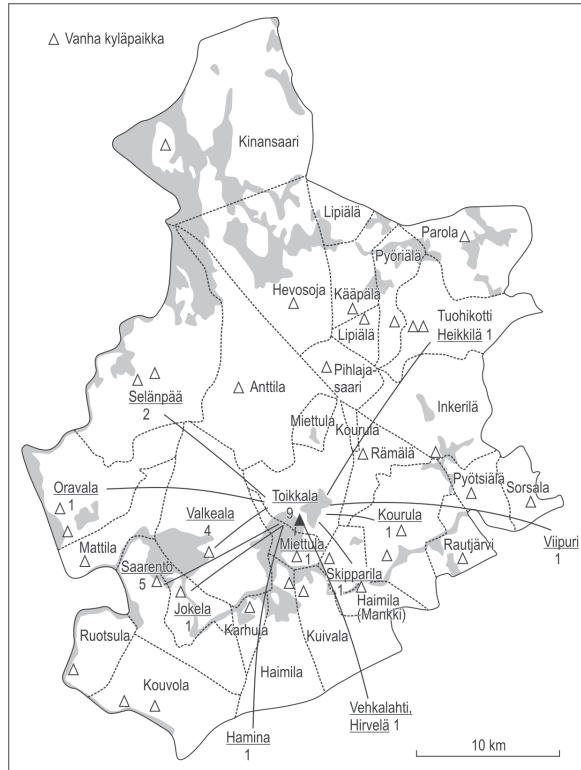

A. Selänpää
(kontakteja 46)

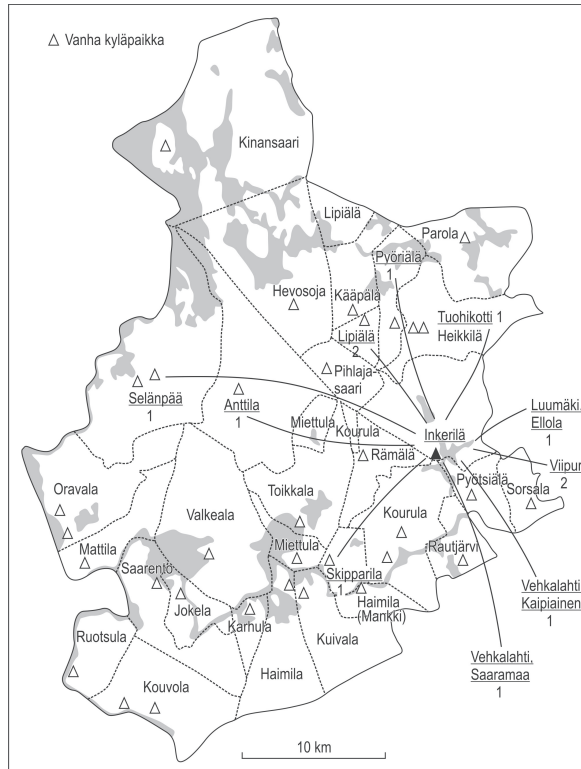

B. Kouvola
(kontakteja 73)

C. Toikkala
(kontakteja 29)

D. Inkerilä
(kontakteja 12)

Karttoihin sisältyvät kontaktit kotipaikaltaan tunnettuihin henkilöihin. Lähde: KA Ymyin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

kontaktia. Kylänsisäisten kontaktien määrä (9) vastasi Valkealan keskiarvoa. Kylän ulkopuoliset suhteet suuntautuivat eniten lounaaseen eli kirkonkylään, Saarentoon ja Jokelaan, jonne kulkuyhteydet luonnistuivat vesitse ja maanteitse. Lännessä kontaktikenttä ulottui Oravalaan ja Selänpäähän sekä pohjoisessa Vähä-Valkealan puoleiseen Heikkilän kylään asti. Kylän sijainti pitäjän ytimessä näkyi vähäisinä ei-valkealalaisina suhteina. Ainoa tällainen linkki solmittiin Vehkalahden (myöh. Sippolan) Hirvelään.

Jonkinlaisen – tosin hyvin hataran – kuvan paikallisten kontaktien suunnasta ja laajuudesta Vähä-Valkealan puolella tarjosi Inkerilä (7d), joka kuului keskisuuriin kyliin: 1690-luvulla ruokakuntia oli kuusi ja v. 1750 kymmenen. Luottosuhteita kylästä tuli esiin niukasti: kymmenen paikalliseksi luokiteltavaa kontaktia ja kaksi porvarisidosta. Ajallinen keskittyminen poikkesi edellä mainituista kylistä, sillä puolet suhteista ajoittui vuosille 1665–1674. Inkeriläläisillä ei ollut otosjaksoilla velkakontakteja muihin saman kylän asukkaisiin. Toisin kuin esimerkiksi kihlakuntarajan tuntumassa asuneiden toikkalalaisten, inkeriläläisten suhteissa raja ylittyi useaan otteeseen. Pitäjänsisäiset suhteet jakautuivat määrällisesti tasaisesti vähä- ja suurvalkealalaisille alueille. Samassa kihlakunnassa ne kohdistuivat pohjoisiin naapurikyliin Lipiälään, Pyöriälään ja Tuohikottiin sekä Suur-Valkealan puolella Selänpäähän ja Anttilaan lännessä sekä Skipparilaan lounaassa. Ulkopuolisia kontakteja oli kolme, jotka suuntautuivat Vehkalahden Kaipiaisiin ja Saaramaalle sekä Luumäen Ellolaan.

Miten sukulaisuus ja naapuruus vaikuttivat velkakenttään? Kylän- ja pitäjänsisäisissä suhteissa naapuruudella oli enemmän merkitystä kuin sukulaisuudella. Vain pieni osa paikallisista luottosuhteista voitiin varmuudella todeta serkkujen tai sitä lähempien sukulaisten väliseksi kanssakäymiseksi. Sukulaiskontaktien osuus oli esimerkiksi vuosina 1695–1704 alle kaksi prosenttia (3/163), kun vastaavasti noin kolme kymmenestä asioi naapureiden kanssa. Vuosina 1737–1741 noin joka kymmenes velkasuhde (6/61) paljastui sukulaisten väliseksi. Sukulaisuuden painoarvon selvittämistä tuomiokirjatietojen perusteella haittaa kuitenkin se, että oikeudessa sukulaisuusuhde tulevat yleensä esille vain silloin kun niillä on merkitystä jutun käsittelyn kannalta. Toisinaan läheistäkään sukulaisuutta, esimerkiksi veljeyttä, ei kärjäkäsitelyssä mainita.¹⁰¹ Sukulaisten välisiä velkoja perittiin yleensä osapuolten asuessa eri ruokakunnissa.¹⁰² Kun lisäksi naiskantaiset sukusiteet usein jäivät hämärän peittoon ennen kirkonkirjojen alkua, todellisuudessa sukulaisten osuus kärjäjoistajista oli varmasti korkeampi. Esimerkiksi tilallisten ja torpparien

101 Esimerkiksi tammikuussa 1703 Saarenon Laurilan isäntä Lauri Mikonpoika vaati samassa kylässä asuneelta ratsutilalliselta Jaakko Mikonpoika Rantalalta hevosen hintana 24 kuparitaaleria. Tuomiokirja ei paljasta, että kyseessä olivat veljekset. Tämä ei asian luonteen kannalta ollut olennaista, semminkin kun veljekset asuivat eri talouksissa. KA Valkealan talvikäräjät 19.1.1703, ii 25:51–52. Sukulaisuudella oli merkitystä oikeusprosessin kannalta mm. toukokuussa 1696, jolloin Martti Tapaninpoika Tirva Kourulasta vaati Pekka Tapaninpoika Tapanilta Anttilasta osuuttaan edellisen sotajoukon läpimarssin aikaisista maksuista. Tuomiokirja ilmoitti lakonisesti osapuolet veljeksiksi. KA Valkealan kesäkäräjät 20. ja 22.5.1696, ii 13:297.

102 Esimerkiksi Kouvolan kylän Prihan ratsutilan viljelijä Eero Niilonpoika haki korvausta ratsutilan toista puoliskoja viljelleiltä veljenpojiltaan Gabriel ja Akseli Niilonpojilta koskien ratsumiehen varustamista. KA Valkealan talvikäräjät 19.1.1703; ii 25:50–51.

perukirjojen velkakontakteista runsas kymmenesosa (11/95) rakentui läheisen veri- tai aviosukulaisuuden varaan. Silti perukirjoissakin naapurien osuus velkasuh-teista ylitti sukulaisten ollen yli neljäsosan (26/95).

Sen sijaan varsin kaukaisissa pitäjän ulkopuolelle ulottuvissa kontakteissa suku-laisuus ja aiempi – vaikkapa naapuruuteen perustunut – tuttavuus nousi suhteelli-sesti useammin esille. Monen vieraspitäjäläisen velkojan taustalta löytyi sukulai-suus- ja/tai tuttavuusuh-teita velottavan kotikylään. Lokakuussa 1738 ruotsulalais-ta Pekka Pekanpoika Reijulaa hevosen ostosta velkonut Eero Jaakonpoika Mäenpää Iitin Kuusanniemeltä oli alkuaan kotoisin Oravalasta Valkealan puolelta ja siten to-dennäköisesti omaisi suhteita entiseen kotipitäjäänsä.¹⁰³ Lappeenrantalaisen linnan vartiosotilaan Karl Blomin apuun turvautuivat 1730-luvun jälkipuolella kouvola-laiset Perttu Jaakonpoika Kyöperi ja Samuli Sipinpoika Sutela. Kummatkin olivat lainanneet Blomilta rahaa ja Samuli lisäksi maltaita, joita velkoja peräsi käräjillä tammikuussa 1740. Kaukaisille velkasidoksille löytyi selitys läheltä: Blomin lanko, kuudennusmies Olli Matinpoika isännöi Mikkolan tilaa velallisten kotikylässä.¹⁰⁴

Etäisyydeltään pitemmissä velkalinkeissä oli huomattavissa alueellista kohden-tumista: toispaikkakuntalaisella velkojalla saattoi olla useampia kontakteja eri hen-kilöihin samassa kylässä. Esimerkiksi Vehkalahden Liikkalassa asuneen Niilo Yrjön-pojan v. 1697 velkomat Yrjö Martinpoika Tirva ja Simo Sipinpoika Jokimies olivat molemmat Kourulasta.¹⁰⁵

Millä tavoin ekologis-taloudellisten resurssien vaihtelevuus Valkealan eri osissa näkyi kontaktinmuodostuksessa? Kauppa- ja luottosuhteet jakautuivat pelto- ja kaskialueittain yleispiirteissään siten, että lähialueille eli korkeintaan naapurikyliin ne olivat suhteellisesti tavallisempia peltokylissä (42,6 %) kuin kaskialueella (36,4 %) ensimmäistä ja viimeistä otosjaksoa lukuun ottamatta. Toisaalta jokaisessa otok-sessa pitäjän ulkopuolisten velkakontaktien osuus oli peltosektorilla huomattavasti kaskikyliä korkeampi. Kaskikylissä taas naapurikyliä etäisempien valkealalaisten suhteellinen osuus nousi yli kolminkertaiseksi peltokylisiin nähden. Tuomiokirjojen kauppa- ja luottosuhdemaininnat eivät kuitenkaan vastanneet henkikirjaväestön alueellista sijoittumista. Kaskikylät olivat velkasuhteissa henkikirjaväkilukuosuu-tensa nähden aliedustettuina kolmella otosjaksolla viidestä. Näin kävi etenkin vii-meisessä otoksessa 1737–1741, jolloin kaskialueella asui väestöstä noin 40 %, mut-ta velallisista vain noin viidesosa. Henkikirjaväestöön suhteutettuna peltokylien väen aliedustus osuu jaksoille 1665–1674 ja isonvihan jälkeisiin vuosiin.¹⁰⁶

103 KA Valkealan talvikäräjät 11.–18.10.1738, ii 47:516v.

104 KA Valkealan talvikäräjät 22.–26.1.1740, ii 49:21–21v. Yhden harvoista 1750-luvun perukirjoissa mainitun toispaikkakuntalaisen tilallisvelkojan, Mäntyharjun Mouhussa asuneen Tuomas Nuutinpoika Mouhun, kontaktia kinansaarelaisen Saarenpään tilan väkeen luultavasti edesauttoi se, että Saarenpään naapuritaloa Huovilaa viljeli Tuomaan veli Paavo Nuutinpoika. KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 164–165v; Piilahti 1995, s. 377.

105 KA Valkealan syyskäräjät 19.–20.10.1697, ii 14:242, 245.

106 Taulukko 19. Kontaktikentän pohjaksi otettiin edellisten velkakenttien mukaisesti velallisen kotikylä.

Taulukko 19. Talousvyöhykkeittäinen kauppa- ja luottokenttä v. 1631–1741

Velkojan kotipaikka	Peltokylät		Kaskikylät		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%
Sama kylä	65	25,9	29	22,0	94	24,5
Naapurikylä	42	16,7	19	14,4	61	15,9
Valkealan muu kylä	19	7,6	34	25,8	53	13,8
Valkealan ulkopuolelta	117	46,6	44	33,3	161	42,9
Tuntematon	8	3,2	6	4,5	14	3,7
Yhteensä	251	100	132	100	383	100

Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

Käräjät antoivat kattavimman ja monipuolisimman kuvan tilallisten suhteista. Kontaktien kokonaisrakenne vaihteli aika tavalla eri otantajakoilla, joten jonkinlaista pysyvämpää muutosta velkamaantieteessä on vaikeaa hahmottaa. Merkillipantavinta on se, että ei-valkealalaiset velanperijät harvenivat suhteellisesti jonkin verran käräjätuvissa isonvihan jälkeen. Muutos lienee kuitenkin varsin pieni, sillä toisipaikkakuntalaisten osuus paikalliskontakteista pysytteli isonvihan jälkeisiä vuosia lukuun ottamatta 35–42 prosentissa.

TAKAUSSUHTEET

Ruokakuntien taloudellisia kytköksiä niin yhteisöön kuin sen ulkopuolelle kuvaavat osaltaan takuu- ja takaussuhteet. Takaajan vastuu oli suuri, joten takausmieheksi tuskin ryhdyttiin kevytmielisesti. Seuraavaksi pureudutaan takausosapuolten sosiaaliseen taustaan, kontaktigeografiaan ja sukulaisuuden rooliin suhteissa.

Nykyisessä lainsäädännössä takaus mielletään yhdeksi vakuusitoumuksen lajiksi.¹⁰⁷ Se erotetaan sanasta takuu (garantia), jolla tarkoitetaan itsenäistä vastuun ottamista tiettyjen tapausten varalta.¹⁰⁸ Takaus liitetään tavallisimmin velanottoon, ja juridisesti takauksella tarkoitetaan vastuun ottamista vieraasta velasta.¹⁰⁹ Takaussäännösten säätellessä vuorovaikutuskentässä esiintyy vähintään kolme osapuolta eli velkoja, takausmies ja päävelallinen. Kaikki em. osapuolet voivat koostua useammasta henkilöstä.¹¹⁰

Historiallisesti vanhimpiin vakuusmuotoihin kuuluva takaus tunnetaan jo roomalaisessa oikeudessa. Keskiajan ruotsalaisessa oikeudessa takaussäännöstö käsiteli lähinnä prosessuaalista eli oikeudenkäyntiä koskevaa takausta. Periaatteisiin

107 Ylöstalo 1980, s. 2.

108 Takauksen, vakuutuksen (försäkring) ja takuun käsitteenmäärittelyistä ja eroista ks. Ekström 1910, s. 1–7. Takuusopimukseksi katsotaan mm. teollisuustuotteiden viennissä mahdollisesti muodostuvan tappionvaaran varalta myönnetty vientitakuu. Ylöstalo 1980, s. 32.

109 Ylöstalo 1980, s. 10.

110 Ylöstalo 1980, s. 21.

kuului mm. päävelallisen laiminlyönnin vaikutuksen kohdentuminen takausmieheen eräpäivänä sekä useampien takaajien todennäköisesti solidaarinen vastuu. Velan maksanut takausmies oli oikeutettu saamaan hyvityksen maksustaan velalliselta. Nähtävästi 1600-luvulla takausmiesten keskinäinen vastuu muuttui niin, että takausmies vastasi yleensä vain omasta osuudestaan ja toissijaisesti muiden takaajien osuudesta.¹¹¹

Vuoden 1734 laki, johon nykyinen takaussäännöstö pitkälti pohjautuu, selkeytti takaajien asemaa.¹¹² Takausmieheltä (cautionist, löftesman) edellytettiin hyvämaineisuutta, kunniallisuutta ja riittävää varallisuutta takaukseensa nähden.¹¹³ Takaajan piti maksaa velka, jos päävelallinen ei siihen kyennyt. Jos takaaja kuoli ennen velanmaksua, hänen perillisensä vapautuivat takausvelvoitteesta päävelallisen löydettyä uuden takaajan. Mikäli päävelallinen ei löytänyt toista takausmiestä, velkojalla oli mahdollisuus periä saatavaa myös perillisiltä, jos päävelallinen ei pystynyt suoriutumaan velasta.¹¹⁴ Takaajana voi toimia myös leskinainen hallitsemansa omaisuuden puitteissa. Sen sijaan vaimon ryhtymiseen takaajaksi edellytettiin hänen miehensä suostumusta.¹¹⁵

Riittävän varallisuuden edellyttäminen takausmieheltä nousi monesti esiin valkealalaisissakin oikeustapauksissa 1700-luvulla. Esimerkiksi v. 1704 selänpääläisen Tuomas Vilpunpoika Takojan esittäessä käräjillä sijoituskirjansa Karppisen tilaan samassa kylässä takausmiehinä toimivat Yrjö Eeronpoika Okka Selänpäästä ja Perttu Yrjönpoika Iitin Jaalasta. Takauskaksikko mainittiin kohtuullisen varakkaiksi talonpojiksi, joten heitä pidettiin riittävinä takaajina.¹¹⁶ Tarvittaessa lautakunta saattoi todistaa takausmiesten riittävän varallisuuden.¹¹⁷ Takaajat saattoivat yrittää asettaa ehtoja takaukselleen. Tammikuussa 1702 Matti Hannunpoika Niverin takausmiehet Eero Simonpoika Korja, Mikko Samulinpoika Mauno ja lautamies Heikki Heikinpoika Kinttu ilmoittivat asettuvansa takaajiksi, jos Matin viljelykseen ottaman tuohikottilaisen Kolan tilan veroluku alennetaan 1/6:sta 1/8:aan.¹¹⁸ Takaajien ehto ei kuitenkaan täyttynyt, vaan tilan veroluku jäi ennalleen.

Velkatapausten ohella takausmiesjärjestelmä ulotettiin 1600-luvulta lähtien tilan haltijuuteen, sen vaihdoksiin ja siihen liittyviin riitaisuuksiin. Kruunu vaati 1610-luvulta lähtien autiotiloille asettuvilta talonpojilta takausmiehiä, jotta talon-

111 Takausinstituution historiasta ks. Ylöstalo 1980, s. 4–9. Takausjärjestelmästä 1200-luvun Englannissa Smith 1979 sekä Saksassa 1700- ja 1800-luvulla Sabeau 1998, s. 35–36. Takausmiehen vastuun rajoittuminen vain omaan osuuteen sai lain muodonvuoden 1669 eksekutiosäännössä, jossa todetaan: ”Ingen löftesman bör til betalning strängias så länge Hufvudgåldenären orckar guldit, med mindre någon som sielf skuldener sig föreskrifvit hade” (V:n 1669 eksekutiosääntö § 20).

112 Ylöstalo 1980, s. 8.

113 Vuoden 1734 laki, Oikeudenkäyntikaari, XXVI luku § 8.

114 Vuoden 1734 laki, Kauppakaari, X luku § 10.

115 Vuoden 1734 laki, Kauppakaari, X luku § 13. Mikäli päävelallisen epäiltiin pakenevan velanmaksua, hänen omaisuutensa saatettiin takavarikoida. Vuoden 1734 laki, Ulosmittauksen kaari, luku 8 § 1.

116 KA Valkealan talvikäräjät 18.1.1704, ii 26:71–73.

117 Ks. esim. KA Savitaipaleen, Suomenniemen, osan Valkealaa ja Mäntyharjua syyskäräjät 4.–8.10.1737, ii 46:326v–327.

118 KA Luumäen, osan Valkealaa ja Mäntyharjua talvikäräjät 17.1.1702, ii 24:30–33.

poika jatkaisi tilan viljelyä sen kunnostamiseksi tarkoitettujen vapaavuosien jälkeenkin. Epäkohdaksi oli aikaisemmin muodostunut autiotilan viljely vain vapaavuosien ajan, jonka jälkeen viljelijä karisti tilusten pölyt jaloistaan. Takausmiesten tehtävänä oli vastata viljelijän pysymisestä tilalla vapaavuosien jälkeen. Mikäli talonpoika karkasi, takausmiehet joutuivat maksamaan kruunulle verot nähtävästi sen pituiselta ajalta, jonka aution viljelykseen ottanut talonpoika ehti tilansa puolesta nauttia.¹¹⁹ Saman vuosisadan jälkipuolella takaajia alkoi näkyä osoittamassa tilan nykyisen tai tulevan viljelijän kykyä tilan ylläpitoon ja viljelyyn.¹²⁰

Tutkimuksessa keskitytään takausten saajien ja takausmiesten välisten suhteiden kartoitukseen. Oikeustapaustyyppien moninaisuudesta johtuen takauksen tai takuun antajaa kutsutaan takausmieheksi tai takaajaksi. Takauksen tai takuun vastaanottajaa kutsutaan saajaksi riippumatta siitä oliko kyseessä oikeuskäsittelyn aiheena velka tai joku muu asia. Laskelmiin on otettu mukaan ensi sijassa takaukset, joissa päävelallinen tai takauksen saaja on valkealalainen.¹²¹ Siten on rajattu pois esimerkiksi tapaukset, joissa päävelallinen on ulkopaikkakuntalainen ja takausmies valkealalainen.¹²² Muiden aihepiirien tavoin samaan oikeustapaukseen liittyvät useat oikeuskäsittelyt on yhdistetty yhdeksi jutuksi.

Takausmiehiä sisältäviä oikeustapauksia löytyi tutkituilla viidellä otosjaksolla yhteensä 80. Määrällisesti juttuja oli eniten vuosilta 1737–1741 ja vähiten ensimmäisellä jaksolla 1631–1645. Lisäksi tavattiin yhteensä yhdeksän sellaista tapausta, joissa takaajista puhutaan, mutta asianosaisella ei ollut niitä esittää. Takausmiehiä näissä tapauksissa mainittiin 203. Parissa jutussa samalla takaajalla oli kuitenkin useita velallisten takauksia, joten kokonaisuudessaan takaussepteja ilmeni 207. Näistä kontakteista melkoinen osa, noin neljä kymmenestä, ajoittui viimeiselle viisivuotisjaksolle. Keskimäärin takaajia sisältäneitä jutuissa esiintyi 2,6 takausmiestä. Runsaimmin juttua kohti heitä esiintyi juuri ennen pikkuvihaa sekä 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa, mutta joko kaudella takaajia oli juttukohtaisesti keskimäärin vähintään kaksi.

Takausmiehiä kirjattiin valkealalaisiin käräjäjuttuihin 1640-luvun alusta lähtien.¹²³ Yleisimmin heitä mainittiin käsiteltäessä autiotilan viljelyynottoa, joita kaikista ta-

119 Melander 1926, s. 6–8. Vuonna 1616 Turun lääniä koskevien ohjeiden mukaan talonpojan karattua vapaavuosien jälkeen takausmiesten piti maksaa verot niin monesta vuodesta kuin tila oli ollut verohylkynä. Jutikkalan mukaan tämä ei kuitenkaan tarkoittanut asuttamista edeltäneitä autiovuosia. Jutikkala 1958, s. 118–119.

120 Ensimmäisen kerran takausmiehiä tilan viljelystä luopumisen yhteydessä kirjattiin Valkealassa v. 1670 mutta käytäntö yleistyi isonvihan jälkeen. KA Lappeen alisen kihlakunnan syyskäräjät 2.–4.9.1670, jj 16:176.

121 Poikkeuksena on pari sellaista oikeuskäsittelyä, jossa ulkopaikkakuntalainen takausmiehineen vastapuoli oikeudessa on Valkealasta. Ks. KA Valkealan talvikäräjät 16.–20.1.1739; ii 48:28v–31.

122 Laskuista on jätetty pois esimerkiksi vuoden 1665 kesäkäräjien tapaus, jossa lautamies Martti Jaakonpoika Laurila Kouvolasta mainittiin yhtenä kolmesta takausmiehestä Kymin Lankilasta kotoisin olleelle Simo Yrjönpojalle. Simo aikoi ottaa viljelykseen autiotilan Vehkalahden Ihamaalta. KA Vehkalahden ja Valkealan kesäkäräjät 29.–30.5.1665, ii 2:24.

123 Varhaisin Valkealaa koskeva oikeustapaus, jossa takaukseen viitataan, käsiteltiin helmikuussa 1641. Tuolloin lautamies Lauri Mikonpoika Hasu Oravalasta meni takuuseen siitä, että selänpääläinen Sipi Matinpoika Rastas maksaisi Anna Heikintytarelle tämän Rastaalla vuoden verran palvelleen pojan palkan. KA Valkealan talvikäräjät 5.2.1641, jj 3:295.

Taulukko 20. Takaustapausten ja takausmiesten määrä v. 1631–1741

	Takaustapauksia kaikkiaan	0-tapauksia ¹	Takaajia sisältäneet tapaukset	Takaajia	Takaajia tapausta kohti ²
1631–1645	6	–	6	12	2,0
1665–1674	16	2	14	28	2,0
1695–1704	24	5	19	52	2,7
1722–1726	18	2	16	34	2,1
1737–1741	25	–	25	81	3,2
Yhteensä	89	9	80	207	2,6

¹Tarkoittaa takaustapauksia, joissa takaajia ei saatu.

²Keskiarvossa ei huomioitu 0-tapauksia.

Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

kausta vaatineista jutuista oli 40 % (32/80). Autiotilan uusi asukas esitti oikeudessa useimmiten kruununvoudin antaman sijoituskirjan. Samassa kärjäkäsitellyssä lautakunta todisti tilan kunnosta, jonka perusteella tilalle voitiin määrätä verotuksellisia vapaavuosia. Mikäli viljelyynottaja ei saanut hankittua takausmiehiä, asia siirrettiin suoraan maaherralle.¹²⁴ Viljelyynotoista valtaosa ajoittui toiselle ja kolmannelle otosjaksolle, ja niiden absoluuttinen määrä sekä suhteellinen osuus väheni reippaasti aikakauden lopulla, kunnes viimeisellä ajanjaksolla niitä ei tullut esille enää lainkaan. Kokonaismäärältään autioviljelyn kanssa lähes tasasuureksi aihealueeksi nousivat erilaiset tilan hallintaa koskevat asiat. Useimmat niistä koskivat isännöydenvaihdoksia ja hallinto-oikeuden vahvistamisia. Ennen 1700-lukua tätä juttutyyppiä ei esiintynyt juuri ollenkaan, mutta loppukaudella se oli selvästi suurin takaustapausten ryhmä. Lisäksi jotkut yksittäiset jutut koskivat tilan ylläpitoa: sotilasvirkatalon hoitoa, ratsutilan varustamista ja maksuja. Tiloihin liittyvät asiat muodostivat yli 80 % takaustapausten kokonaismäärästä ja niiden osuus kasvoi aikakauden loppua kohti. Toisten juttutyyppien osuus takauksista jäi varsin marginaaliseksi. Luotonantoa edusti valkealaisjutuista vain joka kymmenes. Muutoin takausta käytettiin turvaamaan palkan ja karjavahinkojen maksu sekä takavarikoidun viljan käyttöönotto. Yksi tapauksista oli henkilön takaaminen, joka annettiin oli tulipalosta syytetylle pyöriäläisnaiselle.¹²⁵

Tapaustyyppien suhteellisen osuuden vaihtelu vaikutti myös takauskontaktien kausittaiseen määrään, sillä takausmiesten määrä vaihteli juttutyypeittäin ja osin ajankohdasta riippuen. Autiotilojen viljelykseen ottajilla oli Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa 1620-luvulla takausmiehiä tavallisimmin neljä tai kuusi, poikkeuk-

124 Käytännössä vapaavuosien määrä alettiin mainita sekä Kymin että Lappeen kihlakunnassa yleensä vasta isonvihan jälkeen. Maaherralle asia alistettiin myös tilan ollessa kruununtila. KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

125 KA Lappeen alisen kihlakunnan kesäkäräjät 9.–11.7.1674, jj 19:120–124.

Taulukko 21. Takaustyypit v. 1631–1741

Juttu- tyyppi	1631–1645		1665–1674		1695–1704		1722–1726		1737–1741		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Autiotilan viljelyynotto	3	50,0	12	75,0	19	79,2	7	38,9	–	–	41	46,1
Isännöyden ja sen vaihdokset	–	–	1	6,3	–	–	8	44,4	21	84,0	30	33,7
Tilan ylläpito	–	–	–	–	1	4,2	–	–	2	8,0	3	3,4
Velka, laina	–	–	2	12,5	4	16,7	1	5,6	1	4,0	8	9,0
Palkanmaksu	3	50,0	–	–	–	–	–	–	–	–	3	3,4
Muut	–	–	1	6,3	–	–	2	11,1	1	4,0	4	4,5
Yhteensä	6	100	16	100	24	100	18	100	25	100	89	100

Taulukossa mukana myös ne yhdeksän oikeustapausta, joissa takaajia ei mainittu (vrt. taulukko 20).
Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

sellisesti viisi.¹²⁶ Kymin ja Lappeen kihlakunnissa koko tutkimusjakson aikana autioutilalle asettujaa takasi yleisimmin kolme takaajaa.¹²⁷ Suurten kuolovuosien aikana ja heti niiden jälkeen riittävänä oikeudessa pidettiin kahtakin takaajaa. Sen sijaan inkeriläläisen ratsutilallisen Mikko Samulinpoika Maunon ainoana takausmiehenään maininnee selänpäläläisen Tuomas Simonpoika Ukon aikomus Inkerilän Kukkolan tilan viljelijäksi alistettiin maaherralle.¹²⁸ Luottohenkilöiden puuttuminen ei näyttänyt yhdessäkään tapauksessa estäneen tilan saamista hallintaan, mutta ilman vapaavuosia uusi isäntä saattoi jäädä, sillä verohelpotusten saaminen edellytti takaajia.¹²⁹

Myös valtaosassa tilan hallintaan ja sen siirtämiseen liittyneissä oikeustapauksissa oli kolme takausmiestä.¹³⁰ Kaikissa velkatakauksissa takaajia oli yksi, mutta sama takausmies voi mennä takuuseen useammasta velallisesta. Jo aiemmin mainitussa tapauksessa v. 1696 Tuomas Yrjönpoika Iitin Lyöttilästä peri Pekka Paavonpoika Mikkolalta Saarenosta viljaa, jonka hän oli lainannut ”joillekin” saarentolaisille ja jokelalaisille talollisille Pekan vakuutuksen turvin. Neljä talollista kuitenkin

126 Melander 1926, s. 8.

127 Vuonna 1696 pari viljelyksenottajaa, Matti Samulinpoika Pyöriälästä ja toikkalalainen Jaakko Yrjönpoika Heikari marssittivat käräjätupaan neljä autiosta oton takaajaa. KA Luumäen, osan Mäntyharjua ja osan Valkealaa kesäkäräjät 16., 18.5.1696, ii 13: 284–285; KA Valkealan kesäkäräjät 20.–21.5.1696, ii 13:549–550.

128 Takausmiehittä jäi mm. Pekka Markunpoika Mattilan kylän Pessalta, kun hän v. 1700 anoi viljelykseensä ruotsulalaista Väkevän tilaa. Takaajien puuttuessa asia alistettiin maaherran päätettäväksi. KA Valkealan talvikäräjät 19.1.1700, ii 20:34–35.

129 Ks. esimerkiksi KA Luumäen ja osan Valkealaa syyskäräjät 29.–30.1.1723, ii 32:42v–43.

130 Suurimman tukijoukon, viisi takaajaa, hankki v. 1733 selustakseen yhtiömies Samuli Sipinpoika kouvolaista Sutelan tilaa koskeneessa hallintakiistassa. KA Valkealan ja Elimäen talvikäräjät 17.–23.1.1738, ii 47:70–72v.

kin vapautettiin vaateista heidän todistettuaan maksaneensa lainansa kantajalle korkojen kera.¹³¹

Millainen oli takausten saajien ja antajien varakuustaso? Kaikkiaan saajia oli tutkittavana ajankohtana 92, joista noin joka kolmas ajoittuu viimeiselle otosjaksolle 1737–1741 (taulukko 22a). Tilanne jaksoilla vaihteli runsaasti, joten saajien varakuusjakautumassa ei voitu havaita selkeää ja yhtäjaksoista muutosta. Tutkitun joukon pienuudesta huolimatta tilallisten ryhmässä takauksen saajien joukossa korostuivat ylimpään varakuusryhmään kuuluvat. Heidän kanssaan yhtä usein mainittiin kahden alimman tilallisuusryhmän edustajia. Sen sijaan ylempi keskiryhmä IIB jäi kirkkaasti muita tilallisryhmiä pienemmäksi ja ylsi vain 1600- ja 1700-lukujen taitteessa samalle tasolle kuin mitä sen osuus oli ruokakuntien kokonaismäärästä. Kaikkiaan tilallisten osuus takauksen saajista kohosi 86 prosenttiin. Muista varakuusluokista valikoitui yhteensä vain kymmenkunta takaajaa.

Takausmiehet kuuluivat tavallisimmin alempaan keskiryhmään, jonka osuus pysyi koko tutkimusjakson varsin vakaasti 20–30 %:n tienoilla. Toisin kuin saajien kohdalla ylemmän keskiryhmän IIB osuus nousi tutkimusjakson loppua kohden, ja se oli suurin ennen pikkuvihaa. Kokonaisuudessaan ylempi keskiryhmä kohosi varakuusluokista toiseksi yleisimmäksi takaajien keskuudessa. Ylimmän tilallisryhmän laskevan suunnan takaajissa 1700-luvulla selittää jossain määrin se, että heidän osuutensa väheni joitain prosentteja kaikista kotitalouksista samaisen vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla. Varakkaimpien tilallisten osuus takausmiehistä oli kuitenkin selvästi alempi kuin takauksen saajista. Säätyläisten suhteellinen osuus on jonkin verran suurempi takausmiehistä (9,4 %) kuin saajista. Varakkuudeltaan alimpien tilallisten rooli takaajina oli selvästi pienempi kuin saajina. Joka kahdeksas takaajista jäi varakuusluokituksestaan tuntemattomaksi, mutta tätä ryhmää kasvattivat lukuisat toispaikkakuntalaiset. Muihin ryhmiin kuuluneita kelpuutettiin takaajiksi aniharvoin. Tilallisten osuus takausmiehistä kohosi lähelle 90 prosenttia eli heidän osuuttaan saajista korkeammalle tasolle.

Merkittävä osa – lähes neljännes – takaajista lukeutui lautamiehiin, joita oli suhteellisesti eniten ensimmäisellä otosjaksolla. Lautamiesten 47 kontaktia jakautuivat 25 eri henkilön kesken. Heistä melkein puolet (12) kuului varakuusluokkaan IIC ja kahteen ylimpään tilallisuusluokkaan 11.¹³² Siten lautamiehet kasvattivat jonkin verran alemman keskiryhmän osuutta takaajista. On syytä panna merkille, että toisinaan takausmiehisuus keskittyi muutamille lautamiehille. Esimerkiksi vuosien 1631–1645 viidessä lautamiestakauksessa yhtä lukuun ottamatta osapuolena oli Lauri Mikonpoika Hasu,¹³³ ja vuosille 1737–1741 osuviin 18 lautamiestakaukseen nimettiin kahdeksan eri henkilöä.¹³⁴ Lautamiesten lisäksi useampiker-

131 KA Valkealan syyskäräjät 20.–21.10.1696, ii 13:547–549.

132 Vain yksi lautamiehistä, 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa lautakunnassa istunut Tuomas Juhonpoika Juhola Jokelasta, kuului alimpaan tilallisryhmään.

133 Ks. esim. KA Vehkalahden kesäkäräjät 19.8.1642, jj 3:328.

134 Kuudesti takaajana ehti olla Matti Ollinpoika Seppälä Toikkalasta, ja kolmessa tapauksessa takaajiksi lupautuivat Arvi Matinpoika Suur-Nuuja Oravalasta ja Markku Matinpoika Jukko Kouvola. Nämä kaikki kolme lautamiestä mainittiin takausmiehinä käsiteltäessä ruotsalalaisen Tommolän tilaa hallintaa tammikuussa 1737. KA Elimäen ja Valkealan talvikäräjät 14.–22.1.1737, ii 46:20–21.

Taulukko 22a. Takauksen saajien varakkuusluokka v. 1631–1741

Var. luokka	1631–1645		1665–1674		1695–1704		1722–1726		1737–1741		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
I	–	–	1	7,1	–	–	3	17,6	1	3,1	5	5,4
IIA	5	83,3	3	21,4	3	13,0	3	17,6	10	31,3	24	26,1
IIB	–	–	2	14,3	5	21,7	1	5,9	–	–	8	8,7
IIC	–	–	2	14,3	8	34,8	3	17,6	10	31,3	23	25,0
IID	1	16,7	5	35,7	2	8,7	5	29,4	10	31,3	23	25,0
IIx	–	–	–	–	–	–	–	–	1	3,1	1	1,1
III	–	–	–	–	1	4,3	1	5,9	–	–	2	2,2
IV	–	–	1	7,1	1	4,3	1	5,9	–	–	3	3,3
Tunt.	–	–	–	–	3	13,0	–	–	–	–	3	3,3
Yht.	6	100	14	100	23	100	17	100	32	100	92	100

Taulukko 22b. Takausmiesten varakkuusluokka v. 1631–1741

Var. luokka	1631–1645		1665–1674		1695–1704		1722–1726		1737–1741		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
I	1	8,3	5	17,9	–	–	6	18,2	7	8,6	19	9,4
IIA	5	41,7	4	14,3	14	28,6	6	18,2	8	9,9	37	18,2
IIB	–	–	1	3,6	10	20,4	7	21,2	26	32,1	44	21,7
IIC	3	25,0	8	28,6	14	28,6	8	24,2	17	21,0	50	24,6
IID	1	8,3	2	7,1	5	10,2	1	3,0	13	16,0	22	10,8
IIx	2	16,7	6	21,4	5	10,2	5	15,2	8	9,9	26	12,8
III	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
IV	–	–	–	–	1	2,0	–	–	2	2,5	3	1,5
Tunt.	–	–	2	7,1	–	–	–	–	–	–	2	1,0
Yht.	12	100	28	100	49	100	33	100	81	100	203	100
Lauta- miehiä	5	41,7	5	17,9	13	26,5	6	18,2	18	22,2	47	23,2

Varakkuusluokat: I: Säätyläiset; IIA Tilalliset: ylin varakkuusryhmä (>1/6 veroa); IIB: Tilalliset: ylempi keskiryhmä (1/6 veroa); IIC Tilalliset: alempi keskiryhmä (n. 1/8 veroa); IID: Tilalliset: alin varakkuusryhmä (< 1/8 veroa); IIx: Tilalliset, joiden veroluku tuntematon; III: Torpparit; IV: Muut taloudet (käsiyöläiset, sotilaat ym.). Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

taisina takaajina oli paikallisia säätyläisiä. Valkealan kartanon haltija eversti Adam Johan Gierтта esiintyi takausmiehen ominaisuudessa käräjillä neljästi 1720-luvulla.¹³⁵ Puolestaan kappalainen Gabriel Procopaeus mainittiin ennen pikkuvihaa takausmiehenä kahdesti: kouvolaalaiselle yhtiömies Samuli Sipinpoika Sutelalle

135 Ks. esim. tapaus Valkealan talvikäräjiltä maaliskuussa 1726, jolloin eversti Gierтта sanoi taanneensa saarentolaiset Eero Yrjönpoika Mikkolan ja Juho Heikinpoika Nikola näiden ottaessa tilat autiosta. KA Valkealan talvikäräjät 22.etc.3.1726, ii 35:273–274.

v. 1738 ja pyöriäläiselle Esko Antinpoika Pyöriälle v. 1740.¹³⁶ Lautakuntaan kuulumattomista tilallisista varsin harva asetettiin takaajaksi useampaan otteeseen.¹³⁷ Tässä on syytä ottaa huomioon aineiston otosmaisuuus, jolloin useamman kerran harvakseltaan pitkällä aikavälillä takausmiehenä toimiminen ei paljastunut.

Taulukko 23. Takauskontaktien alueellinen laajuus v. 1631–1741

Takaajan kotipaikka	1631–1645		1665–1674		1695–1704		1722–1726		1737–1741		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sama kylä	1	8,3	2	7,1	21	40,4	10	29,4	21	25,9	55	26,6
Naapuri-kylä	6	50,0	4	14,3	5	9,6	10	29,4	15	18,5	40	19,3
Valkealan muu kylä	3	25,0	9	32,1	24	46,2	11	32,4	37	45,7	84	40,6
Valkealan ulkop.	2	16,7	8	28,6	1	1,9	1	2,9	6	7,4	18	8,7
Tuntematon	–	–	5	17,9	1	1,9	2	5,9	2	2,5	10	4,8
Yhteensä	12	100	28	100	52	100	34	100	81	100	207	100
Yli kihlakuntarajan	–	–	–	–	7	13,5	1	2,9	4	4,9	12	5,8

Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

Kontaktikentällisesti takausmiehistä hieman runsas neljännes löytyi saman kylän asukkaista, ja naapurikylistä oli lähtöisin noin joka viides. Tavallisimmin – noin 40 prosentissa kontakteja – takaussuhteiden osapuolet asuivat niissä Valkealan kylissä, jotka eivät olleet rajanaapureita keskenään. Valkealan muiden kylien osuutta lisäsivät juuri lautamiehet, joista melkein kaksi kolmesta oli muualta kuin takauksen saajan koti- tai naapurikylästä. Oman kylän tai maantieteellisesti lähimmän lautamiehen toimiminen takaajana ei ollut itsestäänselvyys, vaan varsin monessa jutussa taannut lautakunnan jäsen löytyi kauempaa. Valkealan ulkopuolelta takausmiehistä oli joka kahdestoista, ja heistä lähes kaikki asuivat Valkealan lähimmästä naapuripitäjissä: Luumäellä (5), Elimäellä (4), Vehkalahdella (3), Savitaipaleella (3), Mäntyharjulla (3) ja Iitissä (1). Lisäksi useat olivat Valkealan rajalla sijainneesta kylästä.¹³⁸ Toisipaikkakuntalaisten osuus oli merkittävä 1600-luvun toisella ja kol-

136 Ks. KA Valkealan ja Elimäen talvikäräjät 17.–23.1.1738, ii 47:70–72v; KA Savitaipaleen, Suomeniemen, osan Mäntyharjua ja osan Valkealaa syyskäräjät 24.–31.10.1740, ii 49:573v–575.

137 Kahdesti takausmiehinä mainittiin esimerkiksi vuosina 1695–1704 Mikko Samulinpoika Mauno Inkerilästä ja 1737–1741 nähtävästi edellisen poika Mauno Mikonpoika Mauno Inkerilästä sekä Kalle Tuomaanpoika Loikala Kouvolasta.

138 Naapuripitäjiä loitompaa takaajista oli vain vesulahtelainen Juho Yrjönpoika, joka v. 1674 kirjattiin nähtävästi Kuokan talosta Pyöriälästä kotoisin olleen Maria Sipintyttären takausmieheksi. KA Lappeen alisen kihlakunnan kesäkäräjät 9.–11.7.1674, jj 19:120–124.

mannella neljänneksellä, ja takaukset keskittyivät 1600-luvun lopulta alkaen yhä voimakkaammin Valkealan rajojen sisäpuolelle. Pitäjän ulkopuolisia takausmiehiä oli suhteessa selvästi enemmän Vähä-Valkealan puolella.

Takauskontaktien laajuudessa ilmeni myös juttutyyppeiden välisiä eroja. Autiotilan viljelykseenottajien tukena oli, osin lautamiesten runsaudesta johtuen, keskimääräistä enemmän pitäjän muiden kulmien asukkeja, kun taas luottoja taanneet henkilöt olivat enemmistöltään joko saman kylän asukkaita tai paikallisia säätyläisiä. Huomattakoon, että takauskontaktit jakautuvat luottosuhteita – ja koko jutturakennetta – tasapainoisemmin Valkealan eri osiin, sillä kaikista takausmiehistä Suur-Valkealasta oli 65 % ja Vähä-Valkealasta 21 %.¹³⁹

Takausmiehen valinnassa painoa laitettiin niin vakavaraisuudelle, maineelle kuin sukulaisuudellekin. Arvostetusta asemasta yhteisössä viestivät luottamustehdävät, joiden hoitajia mainittiin takaajina runsaasti. Hyvämainaisuuden tärkeys näkyi myös siten, että takaajista löytyi monia lauta- ja kuudennusmiesten sukulaisia.¹⁴⁰ Takausmiesten ja takauksen saajien välisiä sukusidoksia valotettiin esimerkinnomaisesti vuosilta 1737–1741, jolloin sukulaisuussuhteita kartoitettiin etupäässä lähisuvusta eli serkuksiin asti. Lähes kaikki sukusidokset on pitänyt kartoittaa kirkonarkistojen avulla, sillä ainoastaan yhdessä tapauksessa takaajan sukulaisuus saajaan kirjattiin tuomiokirjaan.¹⁴¹ Otsjaksolla mainituista 81 takausmiehestä todistetusti sukulaisuussuhteessa takauksen saajaan oli 18 (22,2 %). Heidän lisäksi löytyi seitsemän takaajaa, joiden sukulaisuutta saajaan ei voitu varmuudella todistaa. Verisukulaisia kaikista edellä mainituista oli vain viisi, joten merkittävää roolia takauksissa näytteli aviosukulaisuus. Vankasti sukulaisiinsa turvautui hevosojalainen ratsutilallinen Samuli Eskonpoika Kukkola hakiessaan lokakuussa 1737 vahvistusta isännyydelleen isänsä seuraajana. Hänen takausmiehikseen esitettiin Heikki Paavonpoika Niveriä Heikkilästä, Sipi Ristonpoika Roittoa Kinansaaresta ja Perttu Jaakonpoika Kolaa Tuohikotista. Heistä Heikki oli naimisissa Samulin serkun kanssa, Sipi oli Samulin serkku ja Perttu hänen setänsä.¹⁴² Melkein kaikki sukulaiset olivat muita kuin lauta- tai kuudennusmiehiä, joten luottomiesten rinnalle pyrittiin ainakin tutkimusjakson loppupuolella saamaan vakavaraisia veri- ja etenkin aviosukulaisia. Läheisten aviosukulaisten määrä lienee ollut vieläkin suurempi, sillä useissa muissa tapauksissa osapuolet näyttivät olleen sukulaisia juuri aviopuolisoidensa kautta. Esimerkiksi sama patronyymi takausmiehen ja takauksen saajan vaimoilla viittasi sukulaisuusmahdollisuuteen, jota lähteiden niukkuuden takia ei pystytty selvittämään.

139 Takaajien alueellinen jakautuminen kuitenkin vaihteli aika tavalla. Vuosina 1631–1645 yksikään takausosapuoli ei ollut vähävalkealalainen, kun taas vuosina 1665–1674 vähävalkealalaisten osuus kaikista takaajista (39,3 %) oli lähes kolminkertainen suurvalkealalaisiin (14,3 %) verrattuna.

140 Esimerkiksi selänpääläinen Markku Simonpoika Ahomies asetti kotitilansa isännyyttä v. 1738 ruodittaessa takaajikseen kaksi saman kylän miestä, lautamies Samuli Ristonpoika Suur-Kujalan sekä Niilo Pentinpoika Vähä-Kongan, jonka setä oli mattilalainen lautamies Taneli Tuomaanpoika Pekkola. KA Valkealan talvikäräjät 11.–18.10.1738, ii 47:507–507v. Niilo Pentinpojan suvusta suvusta löytyi useita lautamiehiä: lautamiehinä olivat toimineet mm. hänen isoisänsä Tuomas Pekanpoika ja tämän isä Pekka Yrjönpoika. Piilahti 1995, s. 423.

141 Ks. KA Valkealan talvikäräjät 11.–18.10.1738, ii 47:507–507v.

142 KA Savitaipaleen, Suomenniemen, osan Valkealaa ja Mäntyharjua syyskäräjät 4.–8.10.1737, ii 46:326v–327.

Lisäksi takauskontaktit viittasivat talouksien väliseen pitempiaikaiseen vuoro-vaikutukseen ja luottamukseen, joka johti ajan myötä avioliittojen solmimiseen kyseisten ruokakuntien jäsenten kesken. Otantaan osui edellisten lisäksi seitsemän takausmiestä, joiden lähisukulainen avioitui takauksen saajan sukulaisen – yleensä lapsen tai sisaruksen – kanssa lähimmän 15 vuoden aikana eli viimeistään 1750-luvun alkupuolella. Takaussuhteet saatiin myös solmia samojen ruokakuntien välillä toistamiseen sukupolvea toiseen.¹⁴³

Yleisesti ottaen takausmiehet olivat siis varakkaampia kuin takauksen saajat. Edellisistä noin puolet kuului joko kahteen ylimpään tilallisryhmään tai säätyläisiin, kun jälkimmäisten joukossa heidän osuutensa oli n. 40 %. Kahteen alimpaan tilallisloukkaan kuului takaaajista 35,5 %, mutta tarvitsijoista puolet. Ruokakuntien yleiseen varakkuusluokitusjakautumaan verrattuna ylimmän tilallisryhmän jäseniä löytyi keskimääräistä osuuttaan enemmän sekä takausmiehistä että takauksen saajista. Lisäksi etenkin alimman tilallisloukan IID edustajat olivat saajina 1700-luvun puolella selvästi yleisempiä kuin heidän osuutensa kaikista ruokakunnista edellytti. Maantieteellisesti takauskontaktien levinneisyys vastasi oma- ja naapurikyyläläisten osalta aika tavalla kauppa- ja luottosuhteiden alueellista jakautumista. Lähimpien kylien asukkaiden osuus oli luottokontakteissa n. 40 % ja takauksissa 46 %. Sen sijaan luotonhankinta johti valkealalaiset asioimaan toispaikkakuntalaisten kanssa huomattavasti useammin kuin takaajaa etsittäessä.

Mielenkiintoa herättää takauksetta jääneiden tapausten ajoittuminen vuosille 1667–1668, 1698–1700 ja 1723. Lähes kaikki niistä ajoittuvat kato- tai sotakausille tai niiden jälkimaininkeihin. Lisäksi ulkopaikkakuntalaisten takausmiesten osuus oli vähäisin 1600- ja 1700-luvun vaihteessa sekä 1720-luvulla. Nämä seikat viittaavat siihen, että kriisiaikoina ja taloudellisten resurssien huetessa takauskontaktit keskittyivät yhä voimakkaammin paikallisyhteisöön.

TALOUDELLISEN YHTEISTYÖN MUOTOJA

Yhteistoimintaa edellyttäviä yhteiskunnallisia velvoitteita, esimerkiksi kestikievariin pito, jahtien organisointi, siltojen ja teiden hoito sekä sotilaiden hankinta ja sotilasruodun ylläpito, siirrettiin 1600-luvulla yhä kasvavassa määrin rahvaan harteille. Osaltaan monenlaista paikallista ja alueen ulkopuolellekin suuntautuvaa yhteistyötä edellyttivät hallinnon lisääntyminen eli käräjälaitos ja 1600-luvulla alkaneet pitäjänkokoukset.¹⁴⁴ Kylätasolle paikallishallinto, Ruotsissa v. 1742 hyväksyt-

143 Takaussuhteet toistuivat kouvolaalaisen Sutelan tilan viljelijäsuvun ja Elimäen Vilppulan kylän Korian tilan asukkaiden kesken ennen pikkuvihaa. Vuonna 1733 mainittiin Sutelan isännän Matti Ristonpojan takausmiehenä talollinen Sipi Ollinpoika Korja. Vuonna 1741 Matin pojan Tuomaan takasi Sipin poika Niilo. Kummallakin kerralla oli kyse Sutelan tilan viljelyksestä ja isännyydestä, jonka Matti ja Tuomas hoitivat huonolla menestyksellä. Tilan veronsaaja kauppias Elias Kelsinius halusi vaihtaa viljelijät. Korian väen taustatuki ei näytä auttaneen, vaan heti pikkuvihan jälkeen Sutelan haltijasuku vaihtui. KA Valkealan ja Elimäen talvikäräjät 17.–23.1.1738, ii 47:70–72v; KA Valkealan talvikäräjät 14.–21.1.1741, ii 50:30–31; Piilahti 1995, s. 401.

144 Valkealassa pitäjänkokouksia pidettiin ainakin 1720-luvulta lähtien. Varhaisin säilynyt kokouspöytäkirja on päivätty 7.8.1728. KA Valkealan kirkonarkisto, pitäjänkokousten pöytäkirjat.

tyyn yleiseen kyläjärjestysohjesääntöön perustunut ns. oltermannilaitos levittäytyi 1700- ja 1800-luvun kuluessa etupäässä vain osaan maamme läntisiä maakuntia, Pohjanmaata, Varsinais-Suomea ja Hämettä.¹⁴⁵

Yhteistyö oli myös olennainen toimeentulon hankinnan elementti. Vapaaehtoisuuteen pohjautuvia taloudellisia yhteenliittymiä tunnettiin luultavasti jo erätalous-painotteisella esihistoriallisella ajalla. Varhaista on ollut mm. metsänkäyttöön ja kalastukseen liittyvä yhteistoiminta, josta on nimityksenä käytetty Itä-Suomessa yhtiötä, Pohjanmaalla seuraa ja satakuntalais-hämäläisellä alueella lahkoo.¹⁴⁶ Pitkästi jakokuntien yhteisessä hallinnassa olleiden metsien nautinta kaskeamalla ja tervanpoltolla edellytti määrättyssä määrin hyödyntäjäosapuolten yhteistoimintaa ja näihin elinkeinoihin soveltuvia työskentelymuotoja.¹⁴⁷ Paikoitellen yhteistyötä edellyttivät yhteishallinnan alaiset olleet niityt. Yhteisniityn raivaukseen osallistuneet käyttivät niittyä rehun kokoamiseen, johon ulkopuolisilla ei ollut oikeutta.¹⁴⁸ Lisäksi yhteistyötä ilmeni keskiajalta alkaen myllyjen käytössä, sittemmin osittain sahatoiminnassa, kalkinpoltossa, 1700-luvulta lähtien muodostetuissa järvenlaskuyhtiöissä sekä rannikkoseuduilla talonpoikaispurjehduksessa ja laivanrakennuksessa.¹⁴⁹

Kaikkiaan yhteistoiminnan muodostumiseen vaikuttivat ympäröineet ekologiset olosuhteet, tekninen kehitys ja vallinnut kulttuurijärjestelmä paikallisine sosiaalisine rakenteineen.¹⁵⁰ Luonteenomaisimpina elementteinä on nähty sukulaisten ja naapurien välinen yhteistyö sekä kylänsisäinen yhteistoiminta.¹⁵¹ Kylänaapurien yhteistyön merkitystä on perinteisesti pidetty tärkeämpänä osana taloudellista vuorovaikutusta lounaissuomalaisella peltoviljelyalueella, jossa sarkajako edellytti laajempaa maatalouden työvaiheiden synkronointia naapureiden kesken kuin lohkojakovaltaisessa ja kaskisavuisessa Itä-Suomessa. Paikallisyhteisön sisäistä yhteistyötä voidaan pitää myös väistämättömänä keinona selvittää 1600- ja 1700-luvulla vallinneesta työvoimapulasta.

Taloudellinen yhteistyö on mahdollista typologisoida kahdella, toisistaan lähinnä ajalliselta kestoaltaan eroavalla tavalla. Ensinnäkin yhteistoiminta saattoi olla lyhytkestoista, kuten esimerkiksi talkootyö tai tilapäinen työapu. Järjestelmällisempään ja pitkäjänteisempään yhteistyöhön ovat luettavissa mm. agraaristen elinkeinojen yhtiömuotoinen toiminta ja pitkäaikaiset työliitot.¹⁵² Seuraavaksi lyhytkestoista toimintaa kartoitetaan talkoiden ja pitkäkestoista yhteistoimintaa yhtiökaskeamisen avulla.¹⁵³ Millaista lyhyt- ja pitkäkestoinen taloudellinen yhteistoiminta oli alueelliselta laajuudeltaan? Oliko toiminta rakenteeltaan naapuri- vai sukulaiskesteistä? Oliko varallisuudella merkitystä yhteistyökumppanin valinnassa?

145 Talve 1979b, s. 374.

146 Talve 1979b, s. 374.

147 Vrt. Räsänen R 1990a, s. 499.

148 Sallinen-Gimpl 1984, s. 134; Talve 1979b, s. 374.

149 Talve 1979a, s. 171–172; Talve 1979b, s. 374.

150 Räsänen R 1990a, s. 499.

151 Virtanen 1934, s. 457–459.

152 Vrt. Talve 1979a, s. 169.

153 Toisin kuin edellisissä tämän luvun osioissa, tuomiokirja-aineistoa on käytetty koko ajanjaksolta, ei pelkästään aiemmin mainituilta viideltä otoskaudelta. Aineisto kattaa vuodet 1623–1682, 1687–1689, 1693–1707, 1722–1726 ja 1737–1741. Tarkastelun ulkopuolelle ovat täten jääneet vuodet 1683–1686, 1690–1692 sekä 1727–1736.

TALKOOT

Kautta maan paikallisyhteisön jäsenet auttoivat toisiaan talkoilla eli vapaaehtoisella työavulla erilaisissa kiireellisissä, sesonkiluonteisissa ja usein yksitoikkoisissakin töissä. Talkoilla hoidettiin maataloudessa sadonkorjuu, heinänteko ja lannanajo. Hirsitalkoilla tehtiin rakennusaineiden hankinta ja paikalle vetäminen sekä rakennustöitä, esim. vesikaton laitto.¹⁵⁴ Pellavataлкоisiin osallistui kumpikin sukupuoli, kun taas naiset järjestivät talkoilla langanvalmistuksen ja pitojen laiton.¹⁵⁵ Talkootyöstä ei maksettu, vaan talo tarjosi kestityksen ja järjesti tavallisesti työn päätteeksi tanssit.¹⁵⁶ Talkoot olivat pääasiassa kylänsisäinen työmuoto, mutta ne saattoivat olla myös pitäjän tai avuliaan laajemman ympäristön keskeisiä. Niihin ei erikseen kutsuttu, vaan annettiin sanan kulkea.¹⁵⁷ Maaseudun lisäksi talkoot levisivät myöhemmin teollisuustyöväen keskuuteen ja kaupunkeihin.¹⁵⁸

Työmuotona talkoot ovat todennäköisesti jo keskiaikainen, ja kirjalliset maininnat alkavat 1500-luvulta.¹⁵⁹ Talkoot ovat yleisimmin liitetty osaksi Länsi-Suomen ryhmäkylien toimintaa, ja suurperheen alueilla Karjalassa ja Savossa niillä ei ollut samanlaista sijaa yhteisöelämässä.¹⁶⁰ Ryhmäkyläasutus lienee lisännyt niiden merkitystä, koska naapuri- ja sukulaisapua oli helpommin saatavilla lähistöllä.¹⁶¹ Talkoiden on sanottu painottuneen sosiaalisesti niin, että niitä esiintyi vähiten varakkaiden talonpoikien piirissä.¹⁶² Työmuotoon voi liittyä myös tuen antamista vähäosaisemmille.¹⁶³ Lisäksi ainakin maamme lounaisosissa työapua annettiin ns. työliittoina, joissa tietyt kylän talot auttoivat toisiaan vuosittain vastavuoroisesti lähinnä heinänteossa, sadonkorjuussa ja puinnissa. Vastaavanlaisten liittojen muodostuminen oli mahdollista myös eri kylissä sijaitsevien sukulaistalojen kesken.¹⁶⁴

Talkoista kohtuullisen yleisenä ja merkittävänä työtapana Valkealassa jo ennen isoavihaa kertoo se, että v. 1705 talonpoikia varoitettiin niiden järjestämisestä lauantaisin ja pyhien aattoina.¹⁶⁵ Talkoita myöhäisempää perua lienevät kunnurit, jotka erosivat talkoista suoritusajankohdaltaan ja korvaustavaltaan. Kansatieteilijä Toini-Inkeri Kaukosen mukaan talkoita pidettiin arki- ja pyhäiltaisain, ja niissä työskenneltiin ruokapalkalla. Kunttureita puolestaan järjestettiin arkisin palkatun työväen voimin, ja työskentelijät saivat rahapalkan lisäksi useamman aterian. Niihin saavuttiin töihin kauempaakin, esimerkiksi Kinansaaren tuli mökkiläisiä

154 Esim. Raussi 1966, s. 18.

155 Raussi 1966, s. 163, 247.

156 Talve 1979b, s. 374.

157 Talve 1979b, s. 374; Vilkkuna 1983, s. 171, 177.

158 Talve 1979a, s. 167.

159 Olaus Magnus kuvasi vuonna 1555 heinä- ja elonkorjuun sekä lannanajon tapahtuneen talkoilla. Olaus Magnus 1982, s. 580.

160 Vilkkuna 1946, s. 173–186; vrt. Räsänen R 1990a, s. 524.

161 Vrt. Gaunt 1976, s. 56.

162 Talve 1979a, s. 167.

163 Esimerkiksi Varsinais-Suomessa nauristalkoiden köyhät nostajat saivat palkakseen säkillisen nauriita nostopäivältä. Vilkkuna 1983, s. 58.

164 Talve 1979a, s. 167–168; Talve 1979b, s. 374; Virtanen 1934, s. 457–459; Sallinen-Gimpl 1984, s. 135.

165 Esim. KA Valkealan käräjät 9.10.1705, ii 27:495; Kaukonen 1963, s. 140, 150.

Mäntyharjulta. Elonkorjuutalkoisiin ja -kunttureihin kokoonnuttiin Valkealassa ainakin 1940-luvulle asti.¹⁶⁶

Tuomiokirjoihin dokumentoidut merkinnät talkoiden järjestämisestä Valkealassa jäivät muutamaaan tapaukseen, joissa talkoot olivat oikeuden eteen päätyneiden asioiden näyttämö. Lähes joka tilanteessa kyseessä oli sadonkorjuu tai heinänteko; yhdessä jutussa yhteistyön tarkoitusta ei täsmennetty. Varhaisin tieto talkoista koski pitäjän koilliskulmalla 1640-luvun lopulla järjestettyjä niittotalkoita. Tuolloin Risto Juhonpoika Parosen luona Parolassa niitto-olutta nauttinutta inkeriläläistä Esko Mikonpoika Rämää epäiltiin neljännesvuosisataa myöhemmin (1674) toisen talkoolaisen, tuohikottilaisen Juho Laurinpoika Inkilän taposta.¹⁶⁷ Korjuutalkoista oli ollut kyse toikkalalaisen Niilo Tuomaanpoika Topon luona kesälauantaina 1705. Niiloa väkineen uhkasi rangaistus sapattirikkomuksesta, sillä saman vuoden lokakuussa nimismies Kristian Usk väitti heidän olleen poissa kirkosta talkoiden jälkeisenä sunnuntaina. Kirkkoherra Gustaf Nehrman kuitenkin todisti topolaisten olleen tuolloin kirkossa, joten heidät vapautettiin syytteestä.¹⁶⁸ Sen sijaan perttulimessuna 1739 Ruotsulan kylässä järjestettyjen talkoiden syytä ei mainittu. Tapahtumapaikalla syntyi erimielisyyksiä kylän kahden talollisen, Jaakko Jaakonpoika Jaakkolan ja Juho Tuomaanpoika Simolan, välille. Saman vuoden lokakuussa nämä ilmoittivat päässeensä asiasta sopuun, ja Juho maksoi Jaakolle vajaat kolme kuparitaaleria.¹⁶⁹

Talkoot eivät olleet tuntematon työtapo torppareidenkaan keskuudessa. Iitin Pilkanmaan kartanon torppari Tuomas Juhonpoika Saksa järjesti Jaakonpäivän tienoilla heinäkuussa 1737 rukiinleikkuutalkoot, joihin saapui useita osallistujia naapurikylästä Oravalasta Valkealan puolelta. Työväkeen kuulunutta oravalalaista torpparin vaimoa Anna Matintytär Junttia syytettiin salavuoteudesta oravalalaisen sotilaan Perttu Antinpoika Räfin kanssa. Asia kuitenkin siirrettiin tapahtumapaikan, toisin sanoen Iitin alueen käräjien ratkaistavaksi.¹⁷⁰ Aputyövoiman hakemista pitäjänrajan yli edistivät varmasti Saksan torpan aviositeet Oravalaan, josta oli lähöisin Tuomas Saksan veljen Lauri Juhonpojan vaimo Riitta Tuomaantytär.¹⁷¹

166 Talkoilla hoidettiin viljan- ja heinäkorjuu sekä perunanotto. Kaukonen 1963, s. 150.

167 KA Lappeen alisen kihlakunnan kesäkäräjät 9.–11.7.1674, jj 19:79–89; vrt. Matikainen 2002, s. 140–142. Lopulta Esko Mikonpoika vapautettiin syytteestä.

168 Tilanteesta seurasi edellä mainittu varoitus talkoiden pitämisestä lauantaicin ja pyhien aattona. Tiukentuneeseen suhtautumiseen talkoisiin vaikutti ilmeisesti Topon tapahtumien lisäksi se, että Topon talkoopäivänä ilmeisesti toikkalalainen Sipi Samulinpoika Mäkelä oli tappanut sotilas Matti Matinpojan, ja teon tekijä oli edelleenkin käräjienpitohetkellä lokakuussa 1705 vapaalla jalalla. KA Valkealan syyskäräjät 9.10.1705, ii 27:496.

169 KA Valkealan syyskäräjät 12.–20.10.1739, ii 48:784–784v. Tilapäiseen, tosin rahalliseen työapuun viittaa samaisen Juho Simolan kiista saman kylän Juholaa viljelleiden Pekka Nuutinpojan ja tämän apen Martti Tuomaanpojan kanssa Juholan tilalla tehdystä työstä. Lokakuussa 1739 pidetyillä käräjillä osapuolet ilmoittivat päässeensä sovintoon korvauksesta, jollaiseksi juholalaiset mainitsivat 18 kuparitaaleria, neljä kappaa suolaa, 12 leiviskää rautaa, pöydän ja tyhjän juomatynnyrin. Lisäksi he ilmoittivat auttavansa Juhoa riihen rakentamisessa. KA Valkealan syyskäräjät 12.–20.10.1739, ii 48:784v–785.

170 KA Valkealan syyskäräjät 12.–20.10.1739, ii 48:721v–729.

171 Lauri Juhonpoika solmi avioliiton tapaninpäivänä 1718 oravalalaisen Riitta Tuomaantytären kanssa. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1718.

Talkoot olivat merkittävä sosiaalisten kontaktien foorumi, ja ne tarjosivat mahdollisuuden elämänkumppanin katsastamiseen. Olihan työkyky merkittävä tekijä puolisonvalinnassa. Epätoivottu seurustelu johti tappeluun selänpääläisissä niittotalkoissa Olavinmessun aikoihin vuonna 1729. Tuomas Pertunpoika Purho kertoi naapurinsa, talkootalon emännän Aune Niilontytär Takojan väittäneen Tuomaan tyttären Vapun olleen talkoissa luvattomassa kanssakäymisessä Esko Yrjönpojan kanssa. Tilanne muuttui Eskon ja tyttärensä kunniasta huolestuneen Tuomaan väliseksi käsirysyksi.¹⁷²

Talkootoiminnan voitiin todeta ulottuneen Valkealassa kaikkiin varakkuusluokkiin, niin torppareihin kuin tilallisten ylimpään varakkuusryhmään, jota edusti lautamiehenkin tehtäviä hoitanut Niilo Tuomaanpoika Topo.¹⁷³ Talkoopiirinä ei ollut vain oma kylä, vaan sukulaisia ja ystäviä saatettiin lähteä auttamaan toiselle paikkakunnalle. Olennaista oli talkoiden rooli työvoimantarpeen tasapainottajana. Edellä kuvatussa Parolan kylän Parosen tapauksessa 1600-luvun puolivälissä tilapäisavun hakemista naapurikyliäkin kauempaa ohjasi mitä ilmeisimmin pakottava tarve. Parolan kylän kahdesta muusta tilasta Pässilä oli autio, ja Kääpä puolestaan oli saanut uudet viljelijät autiusajan jälkeen juuri edellisenä vuonna. Kumpaakin viljelyksessä ollutta tilaa näytti asuttaneen vain ydinperhe. Oman kylän työvoimakapasiteetti lienee siis ollut minimaalinen.

YHTIÖKASKET

Maaseudun yhteistyömuotoihin kuului myös useamman viljelijän kaskeaminen yhdessä ns. kaskiyhtiössä.¹⁷⁴ Kaskiyhtiöt ovat toisinaan tuomiokirjoista hankalasti tunnistettavissa niistä saatavan epäsuoran informaation takia. Yhtiökaskeamiseksi ovat pääsääntöisesti luokiteltavissa sellaiset kaskimaan hallintaa ja käyttöä koskevat riidat tai sopimukset, joissa joko kantajina tai vastaajina mainitaan useampia henkilöitä.¹⁷⁵ Yhtiömäisestä kaskeamisesta kertovat myös maininnat yhteisestä kylvöstä kaskimaalla¹⁷⁶ ja useamman henkilön vahingonteko yhteismaalla.¹⁷⁷ Lisäksi kaskiyhtiöstä oli selvästi kyse silloin, kun jutussa viitattiin kantajien ja/tai vastaajien osakkaisiin (interessenter).¹⁷⁸

Yhtiökaskeamista esiintyi perinteisen maatalouden aikana Itä-Suomessa. Ruotsin Karjalan verotusta koskevassa kuninkaan kirjeessä toukokuulta 1727 mainitaan alueen asukkaiden harjoittavan yhteisesti pääelinkeinojaan kaskeamista ja kalastusta. Savossa yhtiökasket olivat uuden ajan alussa verraten yleisiä, vaikka vallitsevana kaskitalouden muotona olivat yksityiset tai saman talon osakkaiden yhteiset kas-

172 KA Valkealan syyskäräjät 20.–28.9.1731, ii 40:586.

173 Ks. Piilahti 1995, s. 527.

174 Yhtiökaskista Voionmaa 1969, s. 117–122; Vaara 1970, s. 41; Waris 1999, s. 81–84; Waris 2003, s. 495–496.

175 Vrt. Voionmaa 1969, s. 119.

176 Esim. KA Valkealan syyskäräjät 19.–20.10.1697, ii 14:243v–244v.

177 KA Valkealan syyskäräjät 15.–22.10.1740, ii 49:552–553; KA Valkealan talvikäräjät 23.–26.11.1741, ii 50:461.

178 Ks. KA Valkealan syyskäräjät 13.10.1701, ii 22:323–324.

ket.¹⁷⁹ Kaskiyhtiön muodostaminen oli tavallisinta muutamien naapureiden, ei niinkään koko kylän kesken.¹⁸⁰ Toisinaan yhtiöt olivat suurempia, ja esimerkiksi Nurmeksen seuduilla Pohjois-Karjalassa suurimpiin huuhtayhtiöihin saattoi kuulua kymmenen taloa.¹⁸¹ Ne olivat luonteeltaan työyhtiöitä, joissa myös maattomat olivat osallisina.¹⁸² Väinö Voionmaan mielestä kaskiyhtiöt olivat Suomessa kuitenkin ”poikkeuksia, tilapäisiä laitoksia”, eivätkä kollektiivisuus ja yhtiölaitos ehdottomasti liittyneet kaskeamiseen.¹⁸³

Kasken tuotto saatettiin jakaa usealla tavalla. Yleisimmin osuudet kaskiyhtiön tuotosta jaettiin työvoiman mukaan, yksi työmies eli kirves sai yhden osan.¹⁸⁴ Samaa käytäntöä voitiin soveltaa perinnönjakotilanteessa, jolloin ruokakunnan jäsenten yhteisraivoiden sato ositettiin kirvesluvun mukaisesti.¹⁸⁵ Yhteismaata hyödynnettäessä kasken jako voitiin suorittaa myös tilan veroluvun mukaan, kuten tehtiin eräässä tapauksessa Toikkalassa 1730-luvulla.¹⁸⁶ Tuntematonta ei ollut kasken antimien nautinta kylvömäärän mukaan. Näin kävi Selänpäässä syksyllä 1658, jolloin Klemetti Nuutinpoika Kujala määrättiin saamaan riitakaskaista reilun tynnyrillisen. Kaskeamiskumppani Matti Tuomaanpoika joutui tyytymään vajaan tynnyriin.¹⁸⁷

Aiemmassa tutkimuksessa on usein korostettu kaskeamisen tapahtuneen hyödyntämällä vapaasti kylien yhteismaita. Esimerkiksi opettaja Väinö Vaaran 1800- ja 1900-luvun taitteessa keräämien tietojen mukaan Valkealassa kaskimaat olivat yhteisiä eikä keneltäkään tarvinnut kysyä lupaa kaskeamiseen.¹⁸⁸ Monessa Valkealan kylässä metsä kuitenkin jaettiin 1640-luvulta lähtien tilakohtaisiin sarkoihin.¹⁸⁹ Metsäsarkoihin jako suoritettiin tilan veroluvun mukaan,¹⁹⁰ ja se voitiin toteuttaa myös saman tilan viljelijöiden kesken.¹⁹¹ Jaot olivat ilmeisen pitkäkestoisia, ja niiden pysyvyyteen viittasi tapaus Anttilan Mietunahon osakylästä 1600-luvun lopulla. Vuonna 1688 Taneli Heikinpoika Konka halusi naapurinsa Reko Juhonpoika Skytän ottavan hänelle kuuluvasta kahdesta huonolaatuisesta metsäsarasta toisen,

---

179 Voionmaa 1969, s. 119–121.

180 Sallinen-Gimpl 1984, s. 134.

181 Voionmaa 1969, s. 199–211.

182 Talve 1979b, s. 374. Tilattomiin kuuluivat esimerkiksi Savossa 1500-luvulla mainitut kirvesmiehet (yxman). Pirinen 1982.

183 Voionmaa 1969, s. 122.

184 Sallinen-Gimpl 1984, s. 134.

185 Näin tehtiin toukokuussa 1701 Ukon tilalla Selänpäässä serkusten Esko Matinpojan ja Tuomas Simonpojan välisessä perinnönjaossa. KA Valkealan kesäkäräjät 25.5.1701, ii 22:193.

186 KA Valkealan syyskäräjät 23.–28.9.1737, ii 46: 310–310v.

187 KA Vehkalahden ja Valkealan syyskäräjät 30.8.–1.9.1658, ii 1:166. Matti Tuomaanpoika oli ilmeisesti Lautamatin tilan isäntä samasta kylästä. Ks. Piilahti 1995, s. 518.

188 Talvi 1970, s. 41.

189 Ks. s. 73.

190 Tämä selvisi mm. oikeuskäsittelystä syksyllä 1740. Tuolloin Kalle Markunpoika Nakko pyysi oikeudessa lautamiehiä tekemään tutkimuksen. Hänen mielestään hänen naapurillaan Tapani Tuomaanpoika Rastaalla oli suurempi osuus pelloista, niityistä ja metsäsaaroista, vaikka kummankin tilan veroluvut olivat samat. KA Valkealan syyskäräjät 15.–22.10.1740, ii 49:531v–532v.

191 Näin tehtiin v. 1701 Selänpään kylän Mäkilaidassa veljesten Matti Laurinpojan ja Heikki Laurinpojan välillä. Veljekset kertoivat etteivät he voineet enää elää sovussa ja käyttää metsäsarkoja yhdessä. KA Valkealan syyskäräjät 13.10.1701, ii 22:326.

jolloin Taneli saisi huonon saran tilalle hyvän. Koska maa oli kuitenkin jaettu jo kauan sitten, oikeuden mukaan kummankin tuli pitää omat maansa.¹⁹²

Kaskiyhtiöihin viittaavia tapauksia löytyi tutkittavalla ajanjaksolla 31. Enimmälti yhtiökaskeamisesta kertoivat kaskimaalle tunkeutumista tai kaskeamista yhteismaalla käsittelevät jutut.¹⁹³ Ensimmäiset jutut ajoittuivat 1650-luvun alkuun, jonka jälkeen ne jakautuivat ajallisesti varsin tasaisesti, esimerkiksi isonvihan jälkeiseen aikaan niistä osui tusinan verran. Tavallisesti kärjäosapuolet nimettiin, mutta muutamassa tapauksessa oikeudessa asioivat kollektiivisesti jonkun kylän nimeltä mainitsemattomat asukkaat.¹⁹⁴ Keskimäärin yhtiöön kuului kahdesta neljään osakasta, ja enimmillään heitä mainittiin kuusi.¹⁹⁵

Yhtiökaskeamista esiintyi eri puolilla Valkealaa, ja ehkä odotetustikin eniten esimerkkejä tavattiin taloluvultaan suurimmassa kylässä Selänpäässä (8/35).¹⁹⁶ Yhteistyömuotona se ei ollut kovinkaan yleinen peltovaltaisimmalla alueella mm. Kouvolassa ja Mattilassa, koska seudun kylissä ei ilmennyt ainoatakaan yhteiskaskeamistapausta. Vähä-Valkealaan yhtiöistä sijoittui vajaa neljännes. Useamman asuman maakirjakylissä eri kylänosien muodostamat kaskiyhtiöt olivat tavanomaisia. Esimerkiksi Selänpäässä vähäselänpääläiset ja suurselänpääläiset kaskesivat usein erikseen.¹⁹⁷ Kylänrajojen yli ulottuva kaskiyhteistyö oli vähäistä. Yksi tällaisista harvinaisuuksista kirjattiin kärjäpöytäkirjaan helmikuussa 1663, jolloin Heikki Sipinpoika Lantta Tuohikotista ja Nuutti Tapaninpoika Horppu Pihlajasaaressa määrättiin keskinäiseen sopimukseen perustuen jakamaan kirvesluvun mukaan niin Horpun kuin Lantan maille yhdessä hakatut kasket.¹⁹⁸ Yhteistyön merkittävyyttä lisää se, että kylillä ei ollut yhteistä rajaa ja tilat eivät näin ollen olleet rajanaapureita. Suoranaisesta työvoimapulasta tässä tapauksessa tuskin oli kysymys, sillä tuolloin kumpikin ruokakunta oli keskimääräistä suurempia: Horpulla oli seitsemän ja Lantalla kuusi henkirahan maksanutta.¹⁹⁹ Ehkäpä vuorovaikutus perustui maanluontoon; kumpikin tila oli ratsutila. Myös yhdessä kaskesivat 1700-luvun alkuvuosina pitäjän kaakkoiskulmalla ratsutilallinen Matti Yrjönpoika Pyötsiä ja naapurikyläläläinen, Kohopään isäntä Antti Sipinpoika Inkerilästä.²⁰⁰ Koho-

192 KA Elimäen ja Valkealan syyskäräjät 11.–13.10.1688, ii 6:231v–232.

193 Yhteiskaskeaminen voi tulla ilmi myös esimerkiksi ruodittaessa karjan aiheuttamia vahinkoja oikeuden edessä. Ks. esim. KA Valkealan syyskäräjät 23.–28.9.1737, ii 46:302v–303v.

194 Ks. esim. KA Vehkalahden ja Valkealan syyskäräjät 22.–23.9.1664, ii 1:457v–458.

195 Vuonna 1693 laamannioikeudessa käsitellyssä kaskiriidassa osapuolina mainittiin kokonaiset kyläkunnat: 24 selänpääläistä ja kymmenen anttilalalaista. Tapauksesta ei kuitenkaan muodostu sellaista kokonaiskuvaa, että kaikki osapuolet olisivat muodostaneet kylittäin kaskiyhtiön. KA Kymenkartanon lääni 16.–17.3.1693, ä 5:215–216.

196 Erillisiä yhtiökaskitapauksia oli 31, mutta laskettaessa useamman kylän asukkaista koostuneet neljä juttua erikseen kylittäiseksi kokonaisuudeksi muodostui 35.

197 Esim. suurselänpääläisten Rastaan, Nakon ja Suur-Kongan yhteiskaskeamisesta. KA Valkealan talvikäräjät 22.etc.3.1726, ii 35:269–270. On mahdollista, että joillain alueilla yhtiökaskeamisen yleisyyteen on saattanut vaikuttaa tilusten pitkänomainen muoto. Tällöin metsäsarkojen hyödyntäminen oli varmasti tehokkaampaa ja tuottoisampaa useamman kyläläisen yhteistyönä. Vrt. Raussi 1966, s. 83.

198 KA Lappeen alisen kihlakunnan talvikäräjät 19.–21.2.1663, jj 10:36.

199 VA 8643: 1086–1087.

200 KA Luumäen sekä osan Valkealaa ja Mäntyharjua syyskäräjät 14.10.1704, ii 26: 368–372.

pään ja Pyötsiän kaskiyhtiön selittää näiden talojen kuuluminen samaan jakokuntaan.²⁰¹

Usein vauraammilla taloilla oli suuremman työvoimapotentiaalın turvin paremmat mahdollisuudet viljellä yhteiskaskien rinnalla myös omia kaskia.²⁰² Talouden varallisuustaso ei ollut olennainen tekijä kaskiyhtiön muodostamisessa, sillä samaan yhtiöön saattoi kuulua sekä ylimmän että alimman varakkuusryhmän tilallisia.²⁰³ Sen sijaan vaikuttaa siltä, että varattomammat tilat turvautuivat muita useammin kaskiyhtiön voimaan. Varsinkin 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla kaskiyhtiöissä näyttää olleen edustettuina yleistä varakkuusjakautumaa runsaammin alimman tilallisryhmän edustajia.²⁰⁴ Yhdessäkään kaskiyhtiössä ei viitata torppareihin. Torppien yhteiskaskia esiintyi kuitenkin viimeistään 1800-luvulla, jolloin niitä oli Valkealan kartanon alustalaisilla.²⁰⁵ Tilattomia mainittiin kaskiyhtiöiden jäsenenä 1600-luvun loppupuolella.²⁰⁶ Ylempisäätöisillekään yhtiö ei ollut täysin vieras maankäyttömuoto. Vuonna 1726 näet syytettiin metsäpalosta lipiäläläistä kornetti Georg Johan Sittmannia, joka oli kaskennut yhdessä tytärpuolensa Lisa Kräftan sekä samankyläläisten Perttu Paavonpoika Peuhun ja Matti Yrjönpoika Peuhun kanssa.²⁰⁷

Myös saman kantatilan eri osien viljelijät, jotka olivat usein sukulaisia, saattoivat muodostaa yhtiön. Elina Wariksen mukaan Ruokolahdella 1700- ja 1800-luvulla kaskeaminen oli saman kantatilan eri osilla usein pitkäänkin yhteistä. Kaskiyhtiöissä oli mukana sekä useampiperheisiä ruokakuntia että keskenään sukulaisuussuhteessa olevaa, yhdessä työskentelevää sukupiiriä.²⁰⁸ Lähisukulaisuuteen kaskiyhtiön rakennuspalikkana viittaa Skipparilan kylän Kepsun tilalla käyty kaskenjakokiista alkuvuonna 1741. Kaski jaettiin kirvesluvun mukaan, vaikka yksi kolmesta veljeksestä sitä vastusti. Kaskeamiseen lienee osallistunut sukulaisia Kepon talosta naapurikylästä Toikkalasta, sillä Kepon isännän Martti Tuomaanpojan kanssa joi-tain vuosia aiemmin avioitunut veljesten sisar Inkeri Sipintytär sai osansa kirvesluvun perusteella jaetusta kaskisadosta.²⁰⁹

Valtaosa kaskeamisesta tapahtui yksittäisten ruokakuntien toimesta, ja kaskiyhtiöistä oli kyse vain noin 19 prosentissa (29/155) kaskeamiseen viittaavista oikeustapauksista. Yhtiökaskijuttujen osuus pysyi 1600-luvun puolivälistä lähtien

201 Kepsu 1990, s. 332.

202 Vrt. Talvi 1970, s. 41.

203 Vrt. Talve 1979a, s. 170. Pyötsiän tila lukeutui ylimpään ja Kohopään väki alimpaan varakkuusryhmään.

204 Esimerkiksi vuosina 1737–1741 mainituista yhtiökaskien osapuolista 37 % (10/21) kuului tähän ryhmään, vaikka heidän osuutensa ruokakuntien kokonaisuudesta oli heti isonvihan jälkeen 15,6 ja v. 1750 28 %.

205 Talvi 1970, s. 41.

206 Tilattomien osallisuudesta kaskiyhtiöihin viittaa mm. oikeustapaus Inkerilästä vuodelta 1679, jolloin henkikirjassa itsellisenä mainittu Eero Tuomaanpoika sai pesän jaossa Heikki Pertunpoika Kukkolalta kahdeksan kuparitaalaria ja saman verran äyreiä. KA Lappeen alisen kihlakunnan käräjät 23.–24.1.1679, jj 22:21).

207 KA Savitaipaleen, Suomenniemen, osan Valkealaa ja Mäntyharjua syyskäräjät 12.etc.10.1726, ii 35:794–796. Ks. myös KA Valkealan talvikäräjät 22.etc.3.1726, ii 35:285–286.

208 Waris 1999, s. 81–83.

209 KA, Valkealan talvikäräjät 14.–21.1.1741, ii 50:11v–13.

varsin samanlaisena. Yhteiskaskeaminen ei vaikuta olleen kovinkaan ”suhdanneherkkää”, sillä sota- ja katoajat eivät paljoo heijastuneet tapausten määrään. Poikkeuksen muodosti 30-vuotisen sodan aika tutkimusjakson alkupuolella, jolloin ilmeisesti sotaväenottojen aiheuttaman työvoiman niukkuuden takia ei kaskiyhtiötä esiintynyt. Monen talouden yhteenliittymien ponnahtaminen useammin päivänvaloon juuri ennen pikkuvihaa voi enteillä kaskimaiden niukkenemista, jonka seurauksena yhtiömuotoinen käräjöinti lisääntyi. Ajanjakso on kuitenkin sen verran lyhyt, että tämä ajatusrakennelma jää hypoteettiseksi.

MUU TALOUDELLINEN YHTEISTOIMINTA

Talkoiden ja yhteiskaskeamisen lisäksi maaseudun omaehtoinen yhteistyö ulottui usealle toimintasektorille, joista seuraavassa otetaan lyhyesti esille toimeentulon kannalta keskeisimmät: kalastus, myllyjen käyttö ja tervanpolto.

Vesien antimia hyödynnettiin kotitarpeiksikin yhtiömuotoisena nuotta- ja verkkokalastuksena. Yhtiön osakkaiden tuli yhdessä kustantaa ja kunnostaa pyyntivälineet ja jakaa kaikki rasitukset osuksiensa mukaan tasan. Myös tilaton väestö saattoi olla nuottayhtiössä työpanoksellaan ns. osamiehenä.²¹⁰ Tyypillisimmillään kalastusyhtiöt olivat yhden kylän tai sen osan yhtiöitä, mutta kalastusta voivat harjoittaa yhdessä naapurikylien asukkaat. Esimerkiksi keväällä 1724 tuomittiin sakoihin Tuomas Matinpoika Skyttä Miettulasta ja Sipi Samulinpoika Mäkelä Toikkalasta, koska he olivat vetäneet luvatta nuottaa Valkealan kartanon kalavesillä.²¹¹

Talonpoikien yhteisiä myllyjä oli käytössä viimeistään 1580-luvulta alkaen kaikkialla Etelä-, Länsi- ja Keski-Suomessa. Suurimpia myllylahkot olivat Satakunnassa ja Hämeessä, missä osakkaita saattoi olla useammasta kylästä. Yleensä lahkon muodostivat saman kylän talot.²¹² Kyläkohtaiset myllyt tunnettiin Valkealassakin 1500-luvun lopulta. Vuonna 1586 laadittuun luetteloon kirjattiin Suur-Valkealasta täysi tusina veroa maksavia myllyjä. Ne sijoittuvat kahdeksaan eri kylään, ja esimerkiksi Anttilassa niitä oli kolme.²¹³ Tarkasti myllyt selvitettiin myös 1730-luvun lopulla, jolloin myllyjä oli seurakunnan alueella samoin tusinan verran, näistä kaksi Vähä-Valkealan puolella. Ainoa verotettava mylly löytyi Jyräkoskesta Valkealan kylästä muiden ollessa vähämerkityksisempiä kotitarvemyllyjä.²¹⁴ Koska harvemmassa kuin joka toisessa seudun kylästä oli mylly, luonnollisesti monissa niistä asioivat lähikylien asukkaat.

Varsin runsaasti voimia yhdistettiin tervanpoltossa, joka säilyi merkittävänä sivuelinkeinona läntisessä Karjalassa 1800-luvun lopulle saakka.²¹⁵ Tervanpolton

210 Talve 1979b, s. 374; Sallinen-Gimpl 1984, s. 134. Nuottakunnista ks. Räsänen R 1990a, s. 513.

211 KA, Valkealan kesäkäräjät 7.–9.5.1724, ii 33:84v.

212 Talve 1979b, s. 375.

213 KA 5571:64, ks. Oksanen 1995, s. 64. Useampia myllyjä oli myös Selänpäässä ja Jokelassa, kaksi kummassakin.

214 KA Valkealan talvikäräjät 16.–20.1.1739 sekä Savitaipaleen, osan Mäntyharjua ja Valkealaa käräjät 1.–7.2.1739, ii 48:2–2v; 70v–71.

215 Talvi 1970, s. 54–55, ks. myös Allmogens 1856.

taloudelliset reunaehdot olivat hyvin samankaltaiset kuin kaskenpoltossa, koska kummassakin hyödynnettiin samoja luonnonresursseja: yhteismetsiä ja metsäsarvoja. Yhteisestä tervanpoltosta kertovia tapauksia on niin vähän, että päätelmät ovat pakosta varovaisia. Tervanpolttoyhtiöstä kertoo mm. tervapuiden kerääminen useamman talon voimin, ja se saattoi tulla ilmi vaikkapa metsäpalon aiheuttamien vahinkojen selvittelyn yhteydessä.²¹⁶ Kaskeamisen tavoin tervanpoltto oli vielä 1700-luvun puoleenväliin asti enimmäkseen talouskohtaista, sillä yli kolmestakymmenestä tervanpolttoa käsitelleestä oikeustapauksesta vain seitsemän viittaa kahden tai useamman osapuolen yhteiseen tervanpolttoon. Yhtiömäistä polttoa esiintyi eri puolilla Valkealaa: pitäjän länsiosissa mm. Kouvolassa (1662), Oravalassa (1684) ja Selänpäästä (1696). Itäpuolella sitä harjoitettiin Sorsalassa (1662) ja Inkerilässä (1675).²¹⁷ Vaikka kaikissa näissä tapauksissa yhtiöpoltto tehtiin kylänsisäisesti, korvausta vastaan apuvoimia tervanpolton eri työvaiheisiin, etenkin tervapuiden kuorimiseen, saatettiin hakea naapurikylistä.²¹⁸ Kaskiyhtiöiden tavoin yhteisessä tervanpoltossa oli talouden varakkuustasoa olennaisempaa samaan kyliin tai jakokuntaan kuuluminen.

NAINEN TALOUDELLISENA TOIMIJANA

Kontaktikenttien analyysissä on syytä paneutua erikseen myös naisten kontakteihin, sillä edellä suhteidenmuodostusta ei sukupuolittain ole liiemmin eritelty. Eri-laiset identifiointivaikeudet hankaloittavat vielä enemmän määrin naisten kuin miesten kenttien rakentelua. Esiteollisessa maalaisyhteisössä ruokakunnan ulkopuolisten, etenkin taloudellisten kontaktien on katsottu kuuluneen miesten toimivaltaan, kun taas naisten toimintafääriä oli etupäässä kotipiiri ja siihen liittyneet askareet.²¹⁹ Naisten taloudellisen toiminnan reunaehdot asetti heidän rajoitettu juridinen asemansa. Avioituneena naisen oikeudellinen edusmies oli puoliso ja naimattomana lähimmät miespuoliset sukulaiset. Laajimman päätäntävällän nainen saavutti leskenä. Oikeudellinen asema esti tehokkaasti myös esimerkiksi naisten toimimisen kruunun tehtävissä, vaikka tästä tiedetäänkin esiintyneen poikkeuksia 1600- ja 1700-luvuilla.²²⁰

216 Esimerkiksi helmikuussa 1662 Perttu Eeronpoika Pyötsiä pääsi sopuun Jaakko Laurinpoika Suur-Sorsan ja Tuomas Heikinpoika Pien-Sorsan kanssa tervapuita koskeneesta kiistassa. Sorsalalaiset eivät enää käytä Salmenonpää-nimistä maakappaletta, kunhan he vain saavat sieltä keräämänsä tervapuut. KA Lappeen alisen kihlakunnan talvikäräjät 6.–8.2.1662, jj 9:36.

217 Yhteiseen tervanpolttoon viittaavat tervametsiin ja tervanpolttoon liittyvät käräjöinnit mm. Oravalassa (KA Valkealan ja Elimäen käräjät 1.7.1684, ii 4:412–412v) ja Selänpäässä (KA Valkealan syyskäräjät 20.–21.10.1696, ii 13:545).

218 Vuonna 1725 toikkalalaiset Niilo Matinpoika Heikari ja Martti Tuomaanpoika Keppo joutuivat toimittamaan kolme tynnyriä tervaa skipparilalaiselle Nuutti Matinpoika Nissilälle tämän kuorittua tervapuita Toikkalassa isonvihan aikana (under Ryska tiden). KA Valkealan talvikäräjät 19.–20.2.1725, ii 34:171–172. Vastaavanlainen tapaus mainittiin 1690-luvun alussa, jolloin oravalalainen Matti Simonpoika hakkasi tervapuita Iitin Pyörylässä Matti Urpaselle. KA Elimäen ja Valkealan kesäkäräjät 26.–28.7.1693, ii 7:763.

219 Vrt. esim. Eilola 2002, s. 101–103; Gaunt 1996, s. 117–143.

220 Esim. Klara Lietzenin toimimisesta Euran nimismiehenä ks. Koivisto 1966, s. 230–233.

Missä määrin valkealalaiset naiset astuivat käräjätupaan velka- ja takausasioissa? Edellä todettiin käräjätuvassa asioitaan hoitaneen pääasiassa talollismiesten ja oikeuden edessä asioineiden vähemmistön koostuneen muun muassa tilattomista ja naisista. Useassa esiteollista aikaa käsittelevässä ruotsalaisessa tutkimuksessa naisten osuus oikeuteen viedyissä taloudellisissa asioissa oli 10–15%, ja luku oli korkeampi kaupungeissa maaseutua korkeampi. Esimerkiksi ruotsalaisessa Askerydin kihlakunnassa 1600-luvun jälkipuolella ja 1700-luvun alussa naisten osuus taloudellisissa vaatimuksissa oli 15–20%. Kuten niin moneen muuhunkin naisten toimintaan, taloudelliseen aktiviteettiin vaikutti siviilisäätö ja sosiaalinen asema.²²¹ Valkealassa tuomiokirjojen kontaktikenttä oli varsin miehinen, sillä naiset ovat vahvasti aliedustettuna etenkin 1600-luvun tuomiokirjoissa. Heidän osuutensa käräjillä mainituista oli 1631–1645 4,5 % (22/491) ja heidän osuutensa nousi hitaasti ollen 1740–1741 12,4 % (87/703).²²²

Vuosien 1631–1741 välisellä kärjäotosjaksolla 60 kontaktissa oli osapuolena nainen. Näistä suhteista yhdeksän oli luokiteltavissa porvarikontaktiksi, ja lisäksi viidessä paikallisessa velka-asiaassa asianosaiseksi paljastui säätyläisnainen. Kolmessa tapauksessa neljästä nainen toimi velkojana, ja kun aiemmin tehdyn velkaluokitelun tavoin suhteet luokitellaan velkojavetoisesti, naisten osuudeksi saatiin paikallisista velkakontakteista 14 % ja velkasuhteiden kokonaismäärästä 12 %. Kaikkien velkasuhteiden tavoin naistenkin kontaktit keskittyivät kymmenvuotisjaksolle 1695–1704, jolle niistä sijoittui puolet. Velka-asioita hoitava nainen oli harvinaisuus vielä 1600-luvun puolivälissä, ja vuosina 1631–1645 heitä oli vain yksi. Naisten velkajutut alkoivat yleistyä vuosisadan jälkipuolella, ja runsaimmin niitä oli heti isonvihan jälkeen 1722–1726. Tuolloin naisten osuutensa kohosi kaikista velkasuhteista reiluun viidennekseen ja paikalliskontakteista kolmannekseen. Vaikka naisten suhteellinen osuus oli keskiarvoa korkeampi (15 %) myös tutkimusajan jakson lopulla (1737–1741), tapausten kokonaismäärän vähyyden takia ei varmuudella voida päätellä naisten pysyvästi kasvattaneen jalansijaansa velka-asioiden hoidossa 1700-luvulla.

Silmiinpistävä piirre oli velkajuttujen naisten leskienemmistöisyys. Selvästi taloutensa miesten vähäisyyden takia käräjille joutui lokakuussa 1697 leski Maria Simontytär Oravalan kartanon Juntin torpasta. Maria määrättiin maksamaan edesmenneen miehensä veljen Paavo Pekanpojan puolikkaan tynnyrin suuruinen vilja-velka litin Lyöttälästä kotoisin olleelle Tuomas Yrjönpojalle.²²³ Aineiston otosmaisuuden takia vain muutama nainen tavattiin useamman kerran velka-asioiden selvittelijänä. Yksi heistä oli kouvolaalaisen Massalan talon leski Maria Heikintytär, joka velkoi vuonna 1722 kahteen otteeseen naapuriaan Niilo Arvinpoika Peltolaa oluesta. Pari vuotta myöhemmin Maria joutui vastaamaan edesmenneen miehensä Jaakko Juhonpojan venevelasta toiselle kouvolaalaiselle, lautamies Niilo Matinpoika

221 Fagerlund 2002, s. 99–100; Andersson 1998, s. 273–284.

222 KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat.

223 KA Valkealan syyskäräjät 19.–20.10.1697, ii 14:245. Tuomaksen patronymia ei pöytäkirjaan merkitty, mutta luultavasti hän oli se sama lyöttäläläinen Tuomas Yrjönpoika, joka mainittiin moneen otteeseen Valkealan käräjillä vuosina 1696–1700.

Markkulalle.²²⁴ Ainoa yksinomaan naisten välinen velkakontakti asetui lokakuulle 1696, jolloin rämäläläinen leski Maria Eerontytär peräsi samankyläläiseltä Aune Heikintyttäreltä seitsemää ruiskappaa.²²⁵

Taulukko 24. Naisten velkasuhteiden maantieteellinen jakautuminen v. 1631–1760

Velka- osapuolen kotipaikka	Naisen velka- asema	Tuomiokirjat					Peru- kirjat 1740– 1760	Kaikki yhteensä	
		1631– 1645	1665– 1674	1695– 1704	1722– 1726	1737– 1741		n	%
		n	n	n	n	n	n	n	%
Sama kylä	Velall.	–	–	1	2	–	–	3	20,0
	Velk.	–	–	10	8	5	7	30	55,6
	Yht.	–	–	11	10	5	7	33	47,8
Naapurikylä	Velall.	–	–	4	1	–	–	5	33,3
	Velk.	–	1	–	2	1	1	5	9,3
	Yht.	–	1	4	3	1	1	10	14,5
Valkealan muu kylä	Velall.	–	–	1	1	–	–	2	13,3
	Velk.	–	–	2	1	–	–	3	5,6
	Yht.	–	–	3	2	–	–	5	7,2
Valkealan ulkop.	Velall.	1	–	4	–	–	–	5	33,3
	Velk.	–	1	9	2	–	–	14	25,9
	Yht.	1	1	13	2	2	–	19	27,5
Tunte- maton	Velall.	–	–	–	–	–	–	–	–
	Velk.	–	1	1	–	–	–	2	3,7
	Yht.	–	1	1	–	–	–	2	2,5
Yhteensä	Velall.	1	–	10	4	–	–	15	100
	Velk.	–	3	22	13	8	8	54	100
	Yht.	1	3	32	17	8	8	69	100

Velall. = Velallinen, Velk. = Velkoja

Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat 1631–1741; KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809.

Miehiin verrattuna naisten velkakontaktikenttä osoittautui sekä kokonaisuudessaan että paikallisesti selvästi maantieteellisesti suppeammaksi ja lähialueille keskittyneeksi. Koti- tai naapurikylään naisten velkomisista suuntautui yli 60 %. Ulkopitäjäläisiä oli naisten paikalliskontakteista runsas neljäsosa, kun muuten paikallisissa suhteissa vastaava osuus kohosi reiluun kolmannekseen. Isonvihan jälkeen toispitäjäläiset kontaktit pysyivät vähäisinä, ja esimerkiksi vuosina 1737–1741 niitä

224 KA Valkealan talvikäräjät 15.3.1722 ja Valkealan kesäkäräjät 22.6.1722, Valkealan kesäkäräjät 7.–9.5.1724, ii 30:20v, 121, ii 33:84v.

225 KA Valkealan syyskäräjät 20.–21.10.1696, ii 13:558–559.

oli vain kaksi.²²⁶ Kokonaiskuvaa velkojanaisten varakkuudesta ei pystytty muodostamaan, koska suuri osa ennen isoavihaa mainituista naisista jäi varakkuusluokaltaan tuntemattomiksi. Jokaisen varakkuusryhmän edustajia löytyi kuitenkin naisten keskuudesta, sillä velkojiin kuului tilallisten, porvariston ja paikallisen säätyläistön lisäksi muun muassa sotilaiden leskiä ja palkollinen.²²⁷

Vaikka naisten toimiminen takaajina oli rajoitetusti mahdollista, Valkealassa naisia ei esiintynyt kertaakaan takaajina. Sen sijaan kuudesti takauksen saajaksi kirjattiin nainen. Kaksi tapauksista liittyi tilan hallintaan, samoin pariin otteeseen kyse oli viljalainasta. Tammikuussa 1737 anoessaan mahdollisuutta viljellä Tommolan tilaa Ruotsulassa leski Sofia Heikintytär esitti takaajikseen edellä mainitut lautamiehet Markku Jukon Kouvolasta ja Matti Seppälän Toikkalasta sekä talollinen Martti Heikinpoika Anttilan Ruotsulasta.²²⁸ Yksi oikeuskäsittely koski autiotilan viljelyynottoa. Vuonna 1722 nimismiehen leski Maria Husgafvel esitti Saarenon kylän Liilaa viljelyyn anoessaan takausmiehikseen ratsutilallinen Matti Juhonpoika Bäckmanin Kouvolan Prihalta, talollinen Sipi Eskonpoika Penttilän Selänpäästä ja talollinen Eero Yrjönpoika Mikkolan Saarennosta.²²⁹

YHTEENVETO: TALOUDELLISTEN SUHTEIDEN KOKONAISRAKENNE

Valkealalaisten taloudellisten kontaktien mittapuuna käytettiin kauppaa- ja luottosuhteita, takauksia sekä muutamia yhteistyö- ja tukimuotoja: talkoita, kaski- ja tervanpolttoyhtiöitä. Tutkimus perustui tuomiokirja-aineiston osalta pääosin viiteen aikajaksoon (1631–1645, 1665–1674, 1695–1704, 1722–1726 ja 1737–1741) lukuun ottamatta koko ajanjaksolta seurattua yhteistyötä. Lisäksi kauppaa- ja velkasuhteita kerättiin vuosina 1740–1760 laadituista perukirjoista.

Kauppaa- ja luottokontaktit jaoteltiin kahteen sosiaalisesti erilaiseen ryhmään: porvarikontakteihin ja muut kontaktit käsittäneisiin paikallissuhteisiin. Läpi aikakauden paikalliset suhteet muodostivat enemmistön, ja porvarikontaktien osuus laski aikakauden kuluessa; ennen 1600-luvun puoliväliä se oli 20 % ja juuri ennen pikkuvihaa 5 % kaikista luottosuhteista. Luottoliikenteessä panttauksen merkitys jäi vähäiseksi, sillä vain kymmenkunta kertaa laina myönnettiin panttia vastaan. Velkojen suuruudessa porvareille tai talonpojille ei näytä olleen kovinkaan paljon eroa, ja esimerkiksi vuosina 1695–1704 talonpoikien keskinäiset rahavelat olivat jonkin verran kookkaampia (11,7 kuparitaaleria) kuin porvarien hakemat keskimäärin kymmenen taalerin saatavat. Valkealalaisten velkataakka porvareille oli murto-osa vaikkapa keskipohjalaisten talonpoikien porvarisveloista, jotka samoihin aikoihin liikkuivat yleisesti sadan taalerin molemmin puolin.

²²⁶ Taulukko 24.

²²⁷ Liite 37. Palkollinen oli jo aiemmin mainittu kouvolaalainen piika Kristiina Jaakontytär, joka alkuvuodesta 1740 velkoi talollinen Niilo Pekanpoika Pekkaa Saarennosta (ks. s. 169).

²²⁸ KA Elimäen ja Valkealan talvikäräjät 14.–22.1.1737, ii 46:20–21.

²²⁹ KA Valkealan talvikäräjät 15.3.1722, ii 30:22v.

Eri lähderyhmät antavat varsin vaihtelevan kuvan kauppa- ja etenkin luottosuhteiden alueellisesta laajuudesta. Perukirjojen mukaan tutkimusjakson loppuvuosiensa kontakteista neljä viidesosaa solmittiin kahden valkealalaisen kesken. Sitä vastoin tuomiokirjojen kauppa- ja luottosuhteissa keskeistä roolia näyttelivät ulkopitäjälaiset, joita valkealalaisten kumppaneista oli 1700-luvun alkuun asti noin puolet. Isonvihan jälkeen heidän osuutensa laski noin 40 %:iin. Saman kylän asukkaisiin suhteista solmittiin keskimäärin noin neljännes ja muiden Valkealan kylän asukkaiden kanssa hieman enemmän, vajaa 30 %. Maantieteellisesti paikallinen kontaktikenttä oli porvarisuhteita suppeampi. Suurin osa paikallisista suhteista oli etäisyydeltään alle peninkulman mittaisia, ja monet pitäjänrajan ylittävät kontaktit olivat naapurikylien asukkaiden välisiä. Lähes marginaalinen, kokonaisuudesta muutama prosenttiin jäänyt suurvalkealalaisten ja kangasrantaalaisten vuorovaikeutus oli vilkkainta 1600-luvun kolmannella neljänneksellä. Muissa kontaktityypeissä nousi kirkaana esiin paikkakuntakeskeisyys. Takauksia haettiin luottoja selvästi suppeammalta alueelta, sillä vain joka kahdestoista takaaja oli muualta kuin Valkealasta, ja tuolloinkin hän oli melkein aina naapuripitäjästä. Taloudellinen yhteistyö oli etenkin kaskeamisessa ja tervanpoltossa kylän tai jakokunnan sisäistä. Sen sijaan talkoisiin väkeä kokoontui useammin muista kylistä ja pitäjistä. Siten pitkäkestoinen yhteistoiminta oli paikallisempaa kuin lyhytkestoinen yhteisöapu.

Valkealalaisten suorat taloudelliset kontaktit ulottuivat laajimmillaan lähimpiin kaupunkeihin Viipuriin, Lappeenrantaan ja Haminaan, joista viime mainitun merkitys kasvoi isonvihan jälkeen Viipurin jäätyä Venäjän puolelle. Toisipaikkakuntalaisuhteisiin vaikuttivat selvästi kulkuyhteydet, sillä monet ei-valkealalaiset kontaktiosapuolet asuivat maanteiden ja vesistöjen läheisyydessä sijainneissa kylissä. Esimerkiksi 1600-luvun lopulla valkealalaisilla oli useita kontakteja Iitin (nyk. Jaalan) Pyörylän kylään, joka sijaitsi yli Viipurintien varrella. Tämä helpotti mm. pyöryläläisten itäisen naapureiden selänpääläisten asiointia Iitin puolella.

Tuomio- ja perukirjojen velkasuhteet kuitenkin osoittivat, että velkojien joukossa korostuivat säätyläiset ja keskimääräistä varakkaammat tilalliset, kun taas maksajat painoutuivat alempiin tilallisryhmiin. Säätyläisvelkojien osuus oli moninkertainen säätyläisruokakuntien määrään verrattuna. Porvarien kanssa asioivat tilallisista suhteellisesti vilkkaimmin ylin ryhmä IIA. Jätettäessä porvarisuhteet laskelmien ulkopuolelle ja keskityttäessä tilallisryhmän jäsenten välisiin kontakteihin, 1700-luvun puolella ylemmän keskiryhmän IIB merkitys velkojina korostui. Suuren Pohjan sodan jälkeisillä käreillä se oli suhteellisesti suurin ryhmä tilallisvelkojista, ja perukirjojen saamamiehistä ryhmään kuului 21,5 %, vaikka v. 1750 siihen luettiin vain noin joka kahdeksas talous. Vastaavasti torpparit olivat kauppa- ja luottotoiminnassa lähes näkymättömissä.

Kontaktikumppanusten sosiaalinen heterogenisoituminen lisääntyi aikakauden loppua kohti, ja säätyläiset (porvaristoa lukuun ottamatta) sekä muut väestöryhmät yleistyivät suhteosapuolina 1700-luvulla. Vaikka kauppa- ja luottosuhteet porvaristoon näyttivät vähentyneen 1700-luvulla, perukirjoista voitiin todeta porvareilla olleen vielä vuosisadan puolivälissä varsin suuri merkitys talonpoikien taloudellisissa kontakteissa ja vaihdannassa. Paikallisissa luottosuhteissa naapuruus oli sukulaisuutta – tai ainakin lähisukulaisuutta – merkittävämpi tekijä. Täten vaikuttaa siltä, että Martti Favorinin esittämä ajatus sukulaisia priorisoivasta marssi-

järjestyksestä lainanotossa ei suoranaisesti päde tutkittavalla ajanjaksolla Valkealassa.²³⁰ Perukirjoihin perustuva mielikuva omakyläkeskeisestä kontaktikentästä lieenee paremmin vastannut useasti toistuvaa, todennäköisesti sopuisuuden värittämää paikallista vuorovaikutusta kuin tuomiokirjojen konfliktipainotteiset ja laaja-alueisemmat tapaukset. Sukulaisuussuhteiden säilyttämiseksi velka ilmeisesti riitautettiin kärkkäämmin naapureiden ja muiden pitäjäläisten kanssa.

Joissain luotto- ja takauskontakteissa oli merkkejä pitempiaikaisesta, useamman sukupolven ajan jatkuneesta kanssakäymisestä samojen ruokakuntien välillä. Merkillepantavaa on taloudellisten asioiden suhteellinen lisäys paikallisyhteisön oikeudellisessa interaktiossa. Vuosina 1631–1645 ne muodostivat puolet oikeuden eteen tuoduista jutuista, kun 1737–1741 niiden osuus oli jo 74 %.²³¹

---

230 Favorin s.a., s. 193–198.

231 Ks. liite 27. Taloudellisiksi asioiksi on luokiteltu siviiliasiat, rikosasioista omaisuuteen liittyvät vahingonteot sekä hallinto- ja ilmoitusasioista autiotilakatselmukset. Ruotsissa taloudellisten riitojen osuus tuomioistuinten toiminnassa lisääntyi 1600-luvun lopulla, ja yleisimmäksi asiaryhmäksi ne kasvoivat seuraavalla vuosisadalla. Ågren 1992, s. 161–165.

SOSIAALISET KONTAKTIT

Näkökulman valkealalaisten sosiaaliin kontakteihin tarjoavat avioliitot ja kummisuhteet. Ne ovat nähtävissä enemmän sosiaalisen yhteyden muodostajina ja ylläpitäjinä, joissa taloudelliset tekijät eivät nouse korostuneesti esille toisin kuin esimerkiksi velkasuhteissa.

AVIOLIITTO – SUKIJEN LIITTO?

Olenainen ainesosa kontaktipalapelissä on avioliitto.¹ Liiton solmimisen seurauksena syntynyt aviosidos vaikutti joko itsenäisenä taloutena tai suuremman ruokakunnan osana koko yhteisöön, ja avioitumista säätelivät niin vanhemmat kuin lähisuku ja paikallisyhteisö.² Avioitumisen kautta on tulkittu sekä suku- että sääty-yhteiskunnassa kahden henkilön ohella myös kahden perheen ja suvun liittyneen toisiinsa.³

Kirkon opetusten mukaan avioliitto oli Jumalan säätämä, joten avioituminen oli kunniallista ja pyhää. Avioliiton tarkoituksena oli miehen ja naisen keskinäinen rakkaus, suvunjatkaminen ja pahan välttäminen.⁴ Avioliitto oli lähes peruuttamaton instituutio, ja kihlauksenkin purkamiseen tarvittiin tuomiokapitulिन päätös. Avioerolle piti olla vankka syy, ja sellaiseksi kelpasi vain puolison uskottomuus, katoaminen tai ”luonnollinen viallisuus”, esimerkiksi sukupuolinen kyvyttömyys.⁵ Leskien uudelleenavioitumiseen vaikutti suruaika, jonka jälkeen uusi vihkimys oli mahdollinen. Vuoden 1686 kirkkolaki määritteli naislesken suruajaksi vuoden, mieslesken puoli vuotta. Sukupuolittainen ero johtui siitä, että naislesken ei ollut soveliaista avioitua ennen kuin mahdollisuus edellisen aviomiehen lapsen syntymästä oli poistunut. Aikarajasta saattoi anoa erivapautta tuomiokapitulilta, jos

---

1 1700- ja 1800-lukujen avioliittokentistä ks. Uudellamaalla Ylikangas 1973 (Lohja) ja Tommila 1958 (Nurmijärvi), Hämeessä Mäkelä 1979, s. 497–504 (Nastola) ja Wilmi 1988, s. 324 (Heinolan pitäjä), Savossa Wirilander K 1946 ja Wirilander H 1989, s. 139–140 (Ristiina), Pohjois-Suomessa Suolinna & Sinikara 1986 sekä Raja- ja Vienan Karjalassa Hämynen 2003, s. 106–115 ja Pöllä 2001.

2 Sirén K 1999, s. 109.

3 Katajala 1994, s. 127; Gaunt 1996, s. 190.

4 Partanen 2004, s. 56.

5 Heti isonvihan jälkeen Valkealan käräjillä käsiteltiin avioliiton purkua useammassa oikeustapauksessa. Esimerkiksi kesäkuussa 1725 ilmeni, että Ruotsulan Rusin poika Tuomas Mikonpoika ja Maria Heikintytär olivat olleet naimisissa melkein seitsemän vuotta, ja Maria oli edelleen neitsyt Tuomaan sukupuolisen kehittymättömyyden takia. Oikeus katsoi, että Marian ei ole pakko pitää Tuomasta (perusteena Kirkkolain 1686 XVI luku § 10), ja ero myönnettiin 5.7.1725 päivätyllä tuomiokapitulिन kirjeellä. KA Valkealan kesäkäräjät 18.ec.6.1725, ii 34:379–381, 411. Avioeroista Käkisalmen läänissä 1600-luvulla ks. Katajala 2001.

puoliso oli maannut kauan sairaana tai kun perheessä oli useita pieniä lapsia, joille kävisi huonosti.⁶

Avioliittoa vanhassa maatalousyhteiskunnassa on pidetty taloudellisesti ja sosiaalisesti määräytyneenä instituutiona, mutta avioliiton solmimisen vaikuttimina on nähty ennen kaikkea taloudelliset syyt.⁷ Mies tarvitsi itselleen ja talouteensa emännän, työntekijän. Naiselle avioliitto oli ainoa päämäärä, sillä muuten hän olisi joutunut viettämään elämänsä sukulaisten armoilla. Tunnepohjaiset tekijät olivat puolisonvalinnassa toissijaisia. Luonteen sijasta kiinnitettiin huomiota työkykyyn, ulkonäköön ja varallisuuteen. Karjalassa myös siveys kuului hyveisiin.⁸ Väinö Vaaran mukaan 1800-luvun Valkealassa talon menestys riippui ensisijaisesti isännän ja emännän työpanoksesta, joten vanhemmat halusivat talouteensa terveen ja aikaansaavan miniän tai vävyn. Työkykyyn ja terveyteen nähden talouden varallisuus oli toissijainen asia, koska varakkaastakin taloudesta poislähtijälle annettiin perinteisesti vain pieni osa pesän varallisuudesta. Miniä ja vävy koetettiin kuitenkin saada hyvästä suvusta, sillä se tuotti kunniaa ja todennäköisemmin myös suuremmat myötäjaiset.⁹

Etenkin Länsi-Suomessa liitot solmittiin endogaamisesti oman sosiaaliryhmän sisällä. Tämä käytäntö korostui 1700-luvulta lähtien tilattoman väestön kasvun myötä, ja näin juopa talonpoikaiston sisällä kasvoi.¹⁰ David Gaunt toteaa lähisukuisten avioitumisstrategioiden olleen Pohjoismaissa osa paikallispoliittista riitaa, jossa ryhmä talollisia vahvisti nautintaansa maasta vastapoolinaan maaomaisuuden ulkopuolelle tehokkaasti suljettu tilattomien ryhmä. Jälkimmäiset eivät voineet edes avioliiton kautta päästä omaisuuteen käsiksi.¹¹ Itä-Suomessa talonpoikaisryhmien välistä aviollista rajanvetoa ei ole pidetty aivan näin jyrkkänä naisen perimyksellisestä asemasta johtuen. Nainen peri maata vain poikkeuksellisesti, ja usein perintöosuus rajoittui avioituessa saatuun lehmään ja pienkarjaan.¹² Elämänkumppanin valintaa sääteli myös jäsenen asema ruokakunnassa ja talouteen jo aiemmin solmittujen liittojen määrä.¹³ Valkealassa vanhin tytär haluttiin mielellään naittaa ennen nuorempia sisariaan, jottei hän jäisi ”rasiksi”.¹⁴ Renki pääsi varmimmin avioon talon tyttären kanssa silloin, kun talossa tarvittiin työvoimaa.¹⁵ Naituun säätyyn siirtyminen liitettiin myös talouden päämiehisyyteen; isännäksi pääsemisen edellytykseksi ehdoksi voitiin asettaa avioliitto. Lisäksi tilan jakamisen perusteena oli jakajaosapuolten naimisissa olo.¹⁶

Vuoden 1686 kirkkolaissa poika velvoitettiin hankkimaan avioliitolle vanhempiensa suostumus. Vanhemmilla olikin suuri sananvalta asiassa. Esimerkiksi Väinö Vaaran mukaan 1800-luvun puolivälin Valkealassa avioliitto oli nuorille lähinnä

6 KL 1686, XV luku § 24; uudelleenavioitumisesta ks. myös Gaunt 1996, s. 184–185.

7 Vrt. Pulma 2002, s. 218; Gaunt 1996, s. 51.

8 Partanen 2004, s. 56.

9 Vaara 1970, s. 96.

10 Moring 1994, s. 73; Aalto 1996, s. 31; vrt. Soininen 1974, s. 36–49.

11 Gaunt 1996, s. 238.

12 Piilahti 1999, s. 123–124.

13 Sirén K 1999, s. 132.

14 Vrt. Vaara 1970, s. 97.

15 Partanen 2004, s. 81.

16 Vrt. Voionmaa 1969, s. 250–251, 452–453; Häyhä 1983, s. 43–47.

sydämen, mutta vanhemmille järjen asia, ja aviopuolison valinnan päättivät vanhemmat.¹⁷ Varattomien vanhempien mielipiteellä ei kuitenkaan ole katsottu olleen paljoa merkitystä, koska lapset lähtivät jo varhain kotoa palkollisiksi.¹⁸ Toisaalta lapset pystyivät vaikuttamaan kumppaninvalintaan. Esimerkiksi Eljas Raussi toteaa 1800-luvun Virolahdella naimakaupan tehdyn vanhempien ja lähimpien sukulaisten luvalla, mutta avioliittoa ei solmittu väkisin. Vanhemmat kuitenkin katsoivat sopivaksi poikansa avioitumisen vasta sitten, kun talossa tarvittiin työvoimaa. Runsasväkisissä taloissa, joissa löytyi myös tyttäriä, poikien avioitumista saatettiin estellä. Selitykseksi tarjottiin tuolloin työväen paljoutta, hinkaloiden vähyyttä tai pitojen kustannuksia. Lisäksi pelättiin talon tyttärille koitunutta häpeää otettaessa minia taloon.¹⁹

Avioliiton taloudelliseen merkitykseen viittasivat myös myötäjäiset ja häälahjat. Hääparille lahjoja antoivat naimisissa olevat sukulaiset ja nuorikolle lisäksi naapurit. Koska karjalainen nainen sai perintöosansa myötäjäisikseen, naisen omaisuus muodostui suurelta osalta vasta naimisiin mennessä. Kapiroita toki kerättiin jo ennen avioitumista ja häävalmistelujen yhteydessä.²⁰ Läntisen Suomen tapaan Karjalassa naisen omaisuuden joukkoon kuului huomenpikari eli huomenlahja, jolla tarkoitettiin hääämunaa tuoreelle vaimolle annettua lahjaa. Sen antoivat aviomies, miehen tai vaimon isä tai miehen veljet. Lahjana annettiin tavallisesti lehmä tai muuta karjaa, toisinaan rahaa. Toisinaan tehtiin vain lahjalupaus, joka oli tarkoitus lunastaa myöhemmin.²¹ Huomenpikari oli vaimon yksityisomaisuutta, ja se laskettiin perinnönjaossa leskien yksityiseksi osaksi.²²

Avioliittoinstituutiota tutkittaessa on syytä ottaa huomioon sukulaisliittoa koskeneet juridiset muutokset. Lähisukulaisten avioitumista rajoitettiin lainsäädännöllisesti jo keskiajalla. Katolinen kirkko kielsi 500-luvulla sukulaisaviot seitsemänteen polveen saakka. Vuonna 1215 kiellettyjen polvien lukumäärä laski neljään, kun taas Ruotsin kirkkojärjestyksessä vuodelta 1571 sukulaisuus viidennessä polvessa merkitsi estettä. Vuosien 1620 ja 1640 valtiopäivillä nähtiin esteenä enää kolmannen polven eli pikkuserkkujen välinen sukulaisuus. Vuodesta 1680 lähtien serkkujen oli mahdollista avioitua kuninkaan erityisluvalla, ja serkusavioiden luvanvaraisuus jatkui vuoteen 1872 asti. Vuoden 1686 kirkkolaissa ja vuoden 1734 laissa kielto ulottui serkkuihin (ellei näillä ollut hallitsijan lupaa), mutta ei enää pikkuserkkuihin.²³ Vuoden 1734 laissa rajattiin pois monentyyppiset avioliittosukulaisten keskinäiset liitot, mm. mahdollisuus avioitua edesmenneen vaimon sisaren kanssa.²⁴

17 KL 1686 XV luku § 6; Talvi 1970, s. 96.

18 Partanen 2004, s. 56.

19 Raussi 1966, s. 278–279.

20 Voionmaa 1969, s. 497, 503.

21 KA Valkealan talvikäräjät 14.–15.3.1681, ii 4:41–41v.

22 Voionmaa arvelee huomenlahjan olleen käytössä karjalaisten keskuudessa 1600-luvulta alkaen. Voionmaa 1969, s. 496.

23 Lukkarinen 1933, s. 32; Laasonen 1977, s. 237–239, KL 1686, XV luku § 9; Vuoden 1734 laki, Naimisen kaari, II luku § 3.

24 Vuoden 1734 laki, Naimisen kaari, II luku. Aviosukulaisten keskinäisten avioliittojen rajoittaminen ei jäänyt kuolleeksi lain kirjaimeksi, vaan sitä sovellettiin myös käytännössä. Esimerkiksi yläsatakuntalaisessa Hämeenkyrössä kiellettiin v. 1697 avioliitto vaimovainajan veljen lesken kanssa. Nallinmaa-Luoto 1983, s. 603.

Avioliitot pikkuserkkujen ja sitä läheisempien sukulaisten kesken olivat kaikesta päätelleen varsin harvinaisia ennen 1800-lukua, jolloin niitä on todettu esiintyneen mm. säätyläisten keskuudessa. Serkusavioliitojen sanotaan olleen yleisiä Inkerin luterilaisilla 1900-luvun alkupuolella.²⁵ Lainsäädännön tiukkuuden ohella sukulaisliittojen vähäisyyttä on perusteltu niiden luontaisella vastenmielisyydellä, jota viestivät monet sanontatavat, esimerkiksi ”Susi naipi sukulaisten, karhu oman kantamansa” ja ”Siirry sisaresta, vältty veljestä, niin et ole sukulainen”.²⁶

Valkealalaisten avioliittokäyttämisen kartoitus on mahdollista tutkimusjakson jälkipuolelta, sillä seurakunnan vihittyjen luettelot alkavat v. 1706. Sitä edeltävältä ajalta valkealalaisten avioliittosuhteista ja aviosukulaisuuksista löytyi vain muutamia hajatietoja Mäntyharjun vihittyjen luettelosta 1600-luvun lopulta ja tuomiokirjojen perintöriitojen välityksellä.²⁷ Avioliittoaineisto rakentuu etupäässä muutaman viisivuotiskohortin (1706–1710, 1721–1725, 1736–1740, 1746–1750) varaan. Parin ensimmäisen kohortin käyttökelpoisuuteen ja tulosten luotettavuuteen vaikuttaa kotipaikkamerkintöjen vaihtelevuus vihittyjen luettelossa.²⁸ Koska vihkiminen kirjattiin lähes aina morsiamen kotiseurakuntaan,²⁹ toispaikkakuntalaisten suhteiden kartoittamiseksi valkealalaisten sulhasten avioliittoja etsittiin vuosilta 1736–1739 ja 1746–1750 naapuriseurakunnista. Tällöin kohdattiin se ongelma, että lähes kaikkien rajaseurakuntien kirkonarkistot ovat säilyneet Valkealaa huonommin. Esimerkiksi ennen pikkuvihaa vihkimätietoja on vain Mäntyharjulta ja Iitistä.³⁰ Vihkiluetteloiden puuttumista paikkaavat vuonna 1733 alkavat läänin-

25 Lukkarinen 1933, s. 24–28.

26 Esimerkiksi Kaustisilla Keski-Pohjanmaalla ilmeisesti 1800-luvun lopulla tallennetun perimätiedon mukaan pikkuserkut saattoivat avioitua kenenkään paheksumatta, mutta serkkujen naimista jo paheksuttiin. Lukkarinen 1933, s. 24–26.

27 Toisin kuin esimerkiksi paikoitellen Ylä-Satakunnassa ja Pohjanmaalla, Valkealan 1600-luvun tuomiokirjat paljastivat itäsuomalaiseen tapaan avio- ja sukulaisuussuhteita varsin harvoin johtuen jo edellä mainitusta perimyskäytännöstä. Esimerkiksi Ruotsulan kylän Marttilan isännän Jaakko Tuomaanpojan vaimon Maria Sipintyttären tausta kävi ilmi käräjillä lokakuussa 1697. Tuolloin Jaakko peräsi vaimonsa isänperintöä Esko Antinpoika Kepsulta Skipparilasta. Maria näytti olleen Esko Antinpojan täti. KA Valkealan syyskäräjät 19.–20.10.1697, ii 14:250.

28 Kuten aiemmin mainittiin, vihittyjen luetteloihin sulhasen ja morsiamen kotipaikka merkittiin talouden tarkkuudella järjestelmällisesti – tai lähes järjestelmällisesti – vasta vuodesta 1736 lähtien. Sitä ennen luetteloihin kirjattiin asianosaisen kotikylä, ulkopaikkakuntalaisista usein vain pitäjä. Siten vihkiparien ja varsinkin morsianten identifiointi hankaloitui monitaloisissa kylissä. Lisäksi parilla ensimmäisellä vuosikymmenellä (mm. järjestelmällisesti v. 1710, valtaosalta myös vuosina 1715 ja 1717) morsiamen kotipaikka puuttui. Myös 1740-luvun jälkipuolella osalta sulhasista ja morsiamista puuttuu kotipaikka tilan tai torpan tarkkuudella. Varhaisinta otosjaksoa lukuun ottamatta morsianten kotitaloja tai –torppia pystyttiin selvittämään etsimällä avioituvan syntymäaika.

29 Vuosina 1706–1750 Valkealan vihittyjen luetteloihin kirjattiin vain kaksi sellaista avioliittoa, jossa morsian oli ulkopaikkakuntalainen. Heinäkuussa 1727 rakuuna Sipi Tuomaanpoika Heikkilän Niveriltä haki puolisosukseen Kerttu Tuomaantyttären Mäntyharjun Valtolasta. Marraskuussa 1735 suntio Yrjö (Jöran) Hallqvist avioitui pieksämäkeläisen Venla Eerontytär Vehviläisen kanssa. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelot 1706–1750.

30 Mäntyharjulta luetteloita on säilynyt vuosilta 1681–1698 ja uudelleen v:sta 1736 sekä Iitistä vuodesta 1722. Vehkalahdelta ne alkavat v. 1743, Elimäeltä 1746, Luumäeltä v. 1766 ja Savitaipaleelta ensimmäinen säilynyt luettelo on vasta vuodelta 1918. Tutkimusta varten on läpikäyty myös Kymin ja Virolahden vihittyjen luettelot, mutta niistä löytyi yhteensä vain yksi Valkealaa koskeva merkintä ennen 1700-luvun puoliväliä. Kymissä vihittiin heinäkuussa 1749 valkealalainen kihlakunnankirjuri Erik Norman ja neito Maria Starck Eskolan kylästä. KA Kymin kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1749.

tilien kuulutusveroluettelot.³¹ Edellisten lukujen tapaan kotipaikat luokitellaan maakirjakylien mukaan.³²

Sosiaaliryhmät ja siviilisäädty kirjattiin vaihtelevasti. Sulhasille sosiaalinen asema ilmestyi säännöllisesti vasta vuodesta 1773 lähtien, ja sitä aiemmin se merkittiin lähinnä niille sulhasille, jotka eivät kuuluneet talonpoikaisväestöön, esimerkiksi sotilaille ja säätyläisille. Leski-merkintöjä alettiin tehdä 1740-luvulla, mutta tuolloin ne olivat osin epätäydellisiä, ja kaikille uuden puolison hakeneille ei leskeyttä merkitty. Siviilisäätty näkyi sulhasilla säännönmukaisesti vuodesta 1748 alkaen. Morsiamille sosiaalinen asema kirjattiin kuitenkin vasta vuosina 1774–1785 ja järjestelmällisesti vuodesta 1810 eteenpäin. Tätä ennen piiksi (pig) kirjattu morsian oli siviilisäättymerkintä ja tarkoitti naimatonta naista eikä palkollista.³³ Merkkintöjen puutteellisuus aiheutti sen, että niin leskien uudelleenavioitumisen tutkiminen kuin esimerkiksi sen selvittäminen, kuinka suuri osa vihityistä oli tilattomia (itsellisiä) tai palkollisia, kävi varsin työlääksi. Usein se vaati henkilön elämäkäärän yksityiskohtaisempaa selvittämistä. Tämän takia niin sulhasten kuin morsianten sosiaalisen aseman ja varakkuusluokan määrittelyyn käytettiin syntyneiden luetteloiden kastemerkintöjen lisäksi henkikirjoja, Valkealan vanhinta rippikirjaa vuosilta 1754–1761 ja pitäjistä laadittua talonhaltijaluetteloa.³⁴ Joissain tapauksissa oli vaikeaa päätellä oliko kyseessä palkollinen vai talonväen sukulinainen.³⁵

Lisäksi vihittyjen luetteloiden luotettavuuden kannalta on syytä nostaa esille ne useat tapaukset etenkin 1740-luvulla, joissa tilalle tulleiden vävyjen kotipaikaksi merkittiin morsiamen kotikylä (ja -talo). Mikäli vävyä ei aiemmin mainittu vaimonsa kotitilalla henkikirjassa esimerkiksi renkinä, ja hänen kotipaikkansa pystyttiin selvittämään muiden lähteiden avulla, sulhanen huomioitiin laskelmissa oman

31 Kuulutusveroluetteloihin kirjattiin ns. charta sigillata –maksun (eli vesileimamaksun) maksaneet tulevat avioparit, jotka kirkollisen kuulutuksen takia suorittivat kruunulle asetuksen määräämän leimaverosumman. Ahonen 1991, s. 116. Luetteloita laadittiin vuodesta 1733 aina 1750-luvulle asti. Kuulutusveroluetteloita, kuten muutakaan läänintilaineistoa ei tutkimusalueelta ole käytettävissä vuodelta 1740. Maksun luonteesta johtuen useat tammi- ja helmikuussa vihityt parit löytyivät edellisen vuoden kuulutusveroluettelosta. Vihittyjen luetteloiden ja kuulutusveroluetteloiden tiedot vastasivat hyvin toisiaan. Ainoa luetteloiden välinen ristiriita nousi esille v. 1737: iittiläinen lukkari Arvid Ancherus ja kouvolalainen rumpalin leski Maria Akselintytär näkyivät tuolloin kuulutusveroluettelossa mutta eivät vihityissä. KA 8815:1193.

32 Taulukoinnissa käytettiin samaa alueellista luokitusta kuin edellä, jolloin naapurikyläksi laskettiin yhteisen maa- tai vesirajan omannut Valkealan kirkkopitäjän kylä. Poikkeuksena maakirjakylä- jaottelusta oli Haimilan kylään kuulunut ja siitä jonkin verran itään sijainnut Mankin alue, Mankilla ei ollut yhteistä rajaa muun Haimilan kylän kanssa, joten tässä tapauksessa se laskettiin omaksi kyläkseen. Sinänsä mankkilaisten avioliitot sisältyvät Haimilan kylän kokonaisluokuihin. Huomionarvoista on se, että kirkonkirjoissa vihittyjen asuinpaikaksi usein ilmoitettiin maakirjakylän sijasta osakylä. Esimerkiksi Hyyry oli osa Toikkalan maakirjakylää, Ahola ja Niskala osa Ruotsulaa, kun taas Valkealan kylään lukeutui niin pappilan (prästegård), kartanon (Valkeala gård) kuin lukkarinmäen (Klockarbacka) alueet.

33 Aikoina, jolloin sosiaaliryhmät merkittiin, palveluspiika kirjattiin muodossa tjänstepig (tj.p.). Ks. esim. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo kesäkuu 1775.

34 Esim. Piilahti 1995.

35 Esimerkiksi joulukuussa 1736 Mattilan Sipilästä vihitty Kaisa Eerontytär lienee ollut emäntä Susanna Eerontyttären sisar, koska häntä ei henkikirjassa merkitty piiksi Sipilään. Täten hänet luokiteltiin talollisväkeen kuuluvaksi. Kaisa Eerontyttären haki puolisoikseen torppari Heikki Pertunpoika Rusila Valkealan kylästä. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1736.

kotipaikkansa mukaan. Muuten saman kylän avioliittojen määrä olisi kohonnut todellista korkeammaksi.³⁶

Puolisonhaun geografinen laajuus kiinnosti etnologeja, väestötieteilijöitä ja paikallishistorioitsijoita eniten 1960- ja 1970-luvulla, jolloin keskityttiin etupäässä seulomaan kylän sisäistä ja pitäjän ulkopuolelle suuntautunutta avioitumista.³⁷ Kansatieteilijä J. U. E. Lehtonen mielsi kylien avioliittokenttien jakautuneen kolmeen vyöhykkeeseen. Mallin hän esitti ”pätevän sellaisiin ns. länsisuomalaisten kylien avioliittokenttiin, joissa sosiaalisella jakautumisella ei ole merkitystä tai niin vähän että sen huomioon ottaminen ei ole tarpeen.” Niistä sisin oli kylän sisäinen avioliittokenttä, jonka osuus oli riippuvainen kylän koosta ja eristyneisyydestä. Toiseen kenttään kuuluivat kylät, jotka tietyissä puitteissa muodostivat sen alueen, jolta vihkikumppanit kylän ulkopuolelta ensisijaisesti haettiin. Mannerkylien osalta tällaiseksi alueeksi Lehtonen luokitteli oman pitäjän tai siihen verrattavan sosiaalisen kokonaisuuden. Kolmas kenttä oli alue, jolta on haettu vihkikumppaneita satunnaisesti tai vain pieni määrä. Jos tällainen kenttä yleensäkin muodostui, siihen kuuluivat mm. lähimmät naapuripitäjät.³⁸

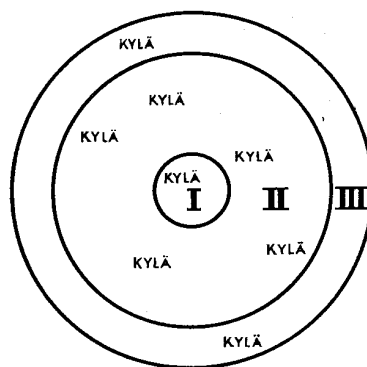
Kuvio 4. Lehtosen avioliittokenttämalli

Kartta 3. Kylän avioliittokenttä.

I = Kylän sisin avioliittokenttä = kylä itse. Kenttään kuuluvien avioliittojen määrä riippuvainen kylän väkiluvusta ja eristyneisyydestä.

II = Kylän ulompi avioliittokenttä = alue, joka määräytyy eri perustein sen mukaan, mitä kylän asukkaat pitävät viiteryhmänään. Tässä kentässä on solmittu valtaosa kylän ulkopuolisista avioliitoista.

III = Kylän uloin avioliittokenttä = alue, jolta on haettu vihkikumppaneita vain satunnaisesti. Kaikkien kylien kohdalla ei III kenttää esiinny lainkaan.

Lähde: Lehtonen J. U. E. 1968, s. 39.

36 Näin tapahtui mm. joulukuussa 1724, kun sorsalalainen Matti Ristonpoika avioitui miettulalaisen Liisa Reijuntytär Sihvolan kanssa. Matin kotipaikaksi kirjattiin tuolloin jo Miettula, mutta häntä ei kuitenkaan mainittu henkikirjassa Miettulassa vielä 1724. Toki hän oli voinut muuttaa tulevaan kotitaloonsa jo jonkin verran aikaisemmin, esim. kihlausaikana. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1724; Piilahti 1995. Mainittakoon, että palkolliseksi ottoa saatettiin käyttää myös kumppaninhakukeinona. Lokakuussa 1704 salavuoteudesta syytetty piika Riitta Jaakontytär Selänpäästä sanoi salavuoteuden Matti Eeronpojan kanssa tapahtuneen avioliittolupauksen vallitessa. Tämän Matti kuitenkin pyrki kiistämään, kun taas Riitan mukaan Matin äiti oli Riittaa pestatessaan sanonut, ettei palkannut tätä vain piiksi vaan että hänestä tulisi [Matti-]poikansa vaimo. Riitan puolesta todistivat niin lautakunta, kappalainen Gustaf Nehrman kuin osa käräjäväestä, joten Matti vanhempineenkin kääntyivät Riitan kannalle. KA Valkealan syyskäräjät 18.10.1704, ii 26:382–384.

37 Ks. esim. Wirilander K 1946; Tommila 1960; Ylikangas 1973; Hämynen 1986; Suolinna & Sinikangas 1985.

38 Lehtonen J. U. E. 1968, s. 38–39.

Lehtosen mukaan avioliittokenttä oli pysyvä 1700- ja 1800-luvulla, mahdollisesti jo aikaisemminkin. Toisaalta tähänastiset tutkimukset ovat osoittaneet, että maantieteellinen aviokenttä supistui 1700-luvun lopulta 1800-luvulle siirryttäessä. Tämä johtui kylien kasvusta sekä aktiivisimmin omasta kylästä naineiden tilattomien määrällisestä ja suhteellisesta lisääntymisestä. Mitä alhaisempi säätyasema, sitä lähempää kumppani löytyi; palkolliset naivat läheltä ja varakkaammat talolliset kauempaa. Kauempaa naitaessa valintaperusteina on nähty nimenomaan taloudelliset syyt.³⁹

Taloudellisten kontaktien tavoin avioliitoissa keskitytään seuraamaan sekä avioliittokenttien maantieteellistä rakennetta että varakkuuden vaikutusta puolisonhakuun. Mistä valkealalaiset hakivat puolisonsa, toisin sanoen kuinka laaja oli avioliittokenttä? Missä määrin avioituttiin toispitäjäläisten kanssa? Muuttiko avioliittokentän laajuus muutoksia? Heijastuiko varakkuustaso avioitumiskäyttäytymiseen? Oliko havaittavissa eroja talousvyöhykkeiden välisessä puolisonhaussa? Tilannetta valotetaan myös kylittäisten ja suvuittaisten esimerkkien avulla.

VALKEALALAINEN AVIOLIITTOKENTTÄ JA SEN LAAJUUS

Avioitumisen määrällistä vaihtelua ilmeni herkästi sellaisissa yhteiskunnissa, jotka olivat riippuvaisia vuosittaisesta sadosta tai olivat alttiita taudeille ja kriiseille. Hyvällä sadolla ja suuremmalla avioliittojen määrällä näyttää olleen ilmeinen yhteys.⁴⁰ Yleensä avioliittoja solmittiin kaikkein eniten heti sotien jälkeen, mm. isonvihan ja pikkuvihan päätyttyä 1720- ja 1740-luvuilla.⁴¹ Valkealassa avioliittojen kokonaismäärän kehitys oli 1700-luvun alkupuolella pitkälti edellä kuvatun kaltainen. Kaikkiaan seurakunnan vihittyjen luetteloon kirjattiin vuosina 1706–1750 1 155 avioliittoa, jolloin vuotuiseksi keskiarvoksi saatiin 25,7 liittoa. Heti pikkuvihan jälkeen 1743–1745 avioliittojen määrä nousi yli 40:n. Sen sijaan suurta Pohjan sotaa seuranneina vuosina 1721–1725 avioliittoja puolestaan solmittiin hieman alle keskiarvon, ja vihkimysten määrä nousi yli keskiarvon vasta 1720-luvun jälkipuolella. Yksittäiset heikot satovuodet ja kuolovuodet näkyivät toisinaan vihittyjen määrän kasvuna seuraavana vuonna. Näin kävi esimerkiksi 1730-luvun lopulla.⁴²

Nuorison tutustumisen väylät olivat moninaiset. Tutustumispaikkoja olivat mm. yöjalassa käynti, juhannuskokot, erilaiset kyläjuhlat, talkoot, markkinat, kyläkiikut ja perhejuhlat.⁴³ Valkealan osalta Vaara korostaa kirkkomatkojen merkitystä nuorten tapaamiselle.⁴⁴ Rajana yhteisiin nuorison rientoihin pidettiin konfirmaa-

39 Lehtonen J. U. E. 1968, s. 44; Ylikangas 1968, s. 26–27; Partanen 2004, s. 83.

40 Jutikkala 1965, s. 557; Tommila 1960; Partanen 2004, s. 57.

41 Jutikkala 1965, s. 555; Partanen 2004, s. 57.

42 Vuonna 1737 luonnollinen väestönvähennys oli yli 40 henkeä kuolleisuuden kohottua syntyvyyttä selvästi suuremmaksi ja vihittyjä pareja oli v. 1738 36, kun muutamina edellisinä vuosina niitä oli ollut puolen kolmattakymmentä. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 1737.

43 Lukkarinen 1933, s. 45; Partanen 2004, s. 59; Raussi 1966, s. 269.

44 Vaara 1970, s. 97.

tiota.⁴⁵ Avioliiton solmiminen keskittyi selvästi koko tutkittavana ajanjaksona vuoden loppuun, ja useimpina vuosina valtaosa vihkimisistä ajoittui joulun aikaan joulukuun 21:n ja 28:n päivän väliselle ajalle. Varsinkin tapaninpäivä oli suosittu avioitumispäivä, ja moni pari avioitui tuomaanpäivänä (21.12.) tai viattomien lasten päivänä (28.12.). Esimerkiksi vuonna 1736 suoritetusta 26 vihkimisestä 16 tapahtui 28.12., ja vain kolme ei osunut joulukuulle.

Maaseudun avioliittojen alueellisesta laajuudesta ja mm. kyläsisäisten avioliittojen yleisyydestä on aiemmassa tutkimuksessa esitetty vaihtelevia näkökantoja. Tosin suuri osa ajatuksista on esitetty vähintään puoli vuosisataa sitten. Perinteisesti etenkin karjalainen kylä on mielletty sukukyläksi, jolloin avioliittokäyttäytyminen on nähty hyvin eksogaamisena. Esimerkiksi Uno Harvan mielestä kylä oli Karjalassa vanhastaan sukukylä, jossa samasta esi-isästä polveutuvat kyläläiset eivät muinaistavan mukaisesti voineet avioitua keskenään, vaan vaimo oli löydettävä vieraasta suvusta. Varsinaissuomalaisessakin yhteisöissä pidettiin arvokkaampana tuoda vaimo toisesta kylästä.⁴⁶ J. Lukkarisen mukaan maassamme olisi sitä vastoin ollut vallalla käsitys suvun keskeisten avioliittojen edullisuudesta ja pyrkimys niiden solmimiseen.⁴⁷ Esko Aaltonen esitti suuren osan avioliitoista staattisissa kyläyhteisössä solmitun samankyläläisten kesken. Ajatus kuitenkin perustui lähinnä kansankuvauksiin, koska paikallistutkimuksessa asiaa harvoin tilastoitiin.⁴⁸ J. U. E. Lehtonen totesi, että jos kansankuvausten käsitys olisi Aaltosen kuvaaman kaltaisen virheellinen, kuvaukset eivät kestäisi lähdeaineiston todistusta ainakaan hänen tutkimansa Suomenlahden saariston avioliittokentän valossa.⁴⁹ Yhdistävä piirre avioliittokenttätutkimuksissa on kentän maantieteellinen kapeneminen 1800-luvulle siirryttäessä.⁵⁰

Millainen oli valkealalaisten avioliittokenttä? Yksinkertaisesti kontaktikenttää voi hahmottaa morsianten avioliittojen avulla, sillä vihkimys merkittiin lähes aina morsiamen kotiseurakunnan luetteloon. Taulukosta 25a käy ilmi, että valittuna neljänä viisivuotiskautena vuosien 1706–1750 välisenä aikana valkealalaisnaiset löysivät yleisimmin kumppaninsa oman kylän miehistä. Kylän sisäisten avioliittojen määrä oli kuitenkin vain 30,6 %, ja naapurikyläläisten sekä pitäjän muiden kylien miesten kanssa avioituttiin lähes yhtä usein. Suuren Pohjan sodan aikana enemmän kuin neljässä liitossa kymmenestä alttarille astelivat saman kylän asukit. Merkittävää on kuitenkin se, että kylän sisäisten avioliittojen suhteellinen osuus laski selvästi 1730-luvun jälkipuolelle mennessä. Vastaavasti avioliittojen määrä naapurikyliä kaukaisempiin saman pitäjän kyliin kasvoi suhteellisesti koko tutkimusjakson ajan. Kaikkiaan avioliitoista oli pitäjän sisäisiä 85–92 %. Pitäjän ulkopuolelta elämäkumppani löydettiin useimmin vuosina 1736–1740, jolloin toispitäjäläisten sulhasten osuus Valkealassa solmituista liitoista oli 14,8 %. Vielä isoavihaa seuranneina vuosina ulkopaikkakuntalaisia oli sulhasista vain joka kahdes-

45 Esim. Lehtonen J. U. E. 1968, s. 27.

46 Harva 1941, s. 32; Harva 1935, s. 7; Lehtonen J. U. E. 1968, s. 29.

47 Lukkarinen 1933, s. 30; Lehtonen J. U. E. 1968, s. 29.

48 Aaltonen 1951, s. 31; Lehtonen J. U. E. 1968, s. 29.

49 Lehtonen J. U. E. 1968, s. 29.

50 Esim. tilanteesta Karjalan kannaksella 1700- ja 1800-luvulla ks. Partanen 2004, s. 85.

toista. Morsianten aviokentän alueelliseen laajenemiseen tutkimusjakson jälkipuolella viittaa sekin, että suur- ja vähävalkealalaisten väliset avioitumiset olivat yleisimpiä 1730-luvun jälkipuolella, kun kolme vuosikymmentä aikaisemmin ne olivat yksittäistapauksia. Kaiken kaikkiaan morsianten avioliittokenttä laajeni tutkimusajanjakson edetessä.

Toispaikkakuntalaisten kanssa avioituneita valkealalaissulhoja voitiin luotettavammin kartoittaa vasta 1730-luvun jälkipuolelta lähtien.⁵¹ Sulhasten aviokentät osoittautuivat hyvin samankaltaisiksi morsianten aviopiireihin nähden, ja miehistäkin puolison löysi omasta pitäjästään lähes 90 %. Avioliitot pitäjän muihin kuin naapurikyliin olivat jonkin verran yleisempiä miehillä kuin naisilla. Puolestaan pitäjän ulkopuolelta puolisonsa hakeneita sulhasia oli muutamia prosentteja vähemmän kuin toispaikkakuntalaisen kanssa vihittyjä morsiamia.

Taulukko 25a. Valkealalaismorsianten avioliittokenttä v. 1706–1750

Sulhasen kotipaikka	1706–1709		1721–1725		1736–1740		1746–1750		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sama kylä	43	43,0	43	36,1	30	24,6	38	23,3	154	30,6
Naapurikylä	20	20,0	29	24,4	38	31,1	46	28,2	133	26,4
Valkealan muu kylä	16	16,0	30	25,2	36	29,5	53	32,5	135	26,8
Valkealan ulkop.	8	8,0	10	8,4	18	14,8	21	12,9	57	11,3
Tuntematon	13	13,0	7	5,9	–	–	5	3,1	25	5,0
Yhteensä	100	100	119	100	122	100	163	100	504	100
Yli kihlakuntarajan	2	2,5	9	8,8	15	14,4	11	8,3	37	8,9

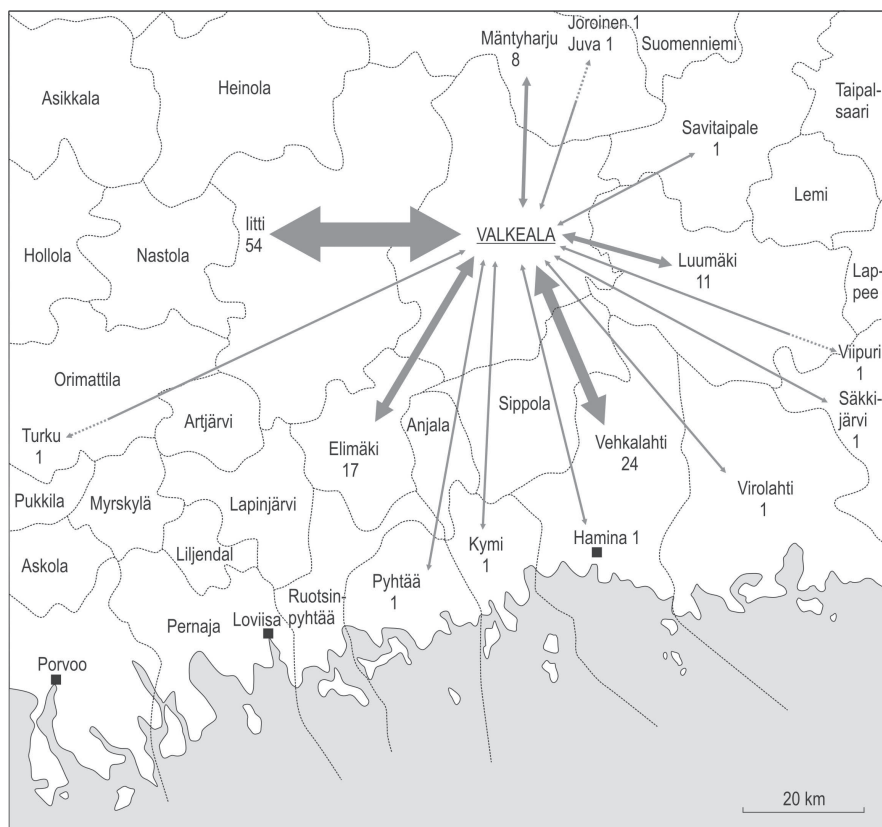
Taulukko 25b. Valkealalaissulhasten avioliittokenttä v. 1736–1739 ja 1746–1750

Morsiamen kotipaikka	1736–1739		1746–1750	
	n	%	n	%
Sama kylä	25	25,3	37	22,7
Naapurikylä	30	30,3	46	28,2
Valkealan muu kylä	34	34,3	54	39,1
Valkealan ulkop.	10	10,1	21	12,9
Tuntematon	–	–	5	3,1
Yhteensä	98	100	163	100

Lähde: KA Kirkonarkistojen vihittyjen luettelot; KA Kuulutusveroluettelot.

51 Toispaikkakuntalaisten kanssa avioliiton solmineita valkealalaissulhoja kartoitettiin naapuriseurakuntien lisäksi näiden naapuriseurakunnista. Käytännössä tämä tarkoitti Virolahden, Kymin, Pyhtään, Lappeen, Taipalsaaren, Suomenniemen, Ristiinan, Heinolan, Nastolan, Orimattilan, Artjärven ja Lapinjärven vihittyjen luetteloiden läpikäyntiä. KA Kirkonarkistojen vihittyjen luettelot.

Kartta 8. Valkealalaismorsianten ulkopaikkakuntalaiset sulhaset v. 1706–1750

Kartassa myös rukoushuone- ja kappeliseurakunnat. Sippolan ja Vehkalahtien tiedot Vehkalahtien yhteydessä.

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1706–1750.

Otantajaksoilla valkealalaisista naisista ja miehistä keskimäärin hieman yli kymmenen prosenttia solmi avioliiton ei-valkealalaisen kanssa. Samaan tulokseen päädytään kartoitettaessa ulkopitäjäläisten sulhasten vuotuista osuutta Valkealassa vihityistä pariskunnista vuosina 1706–1750 (liite 30). Kaikkiaan 126 sulhasta (10,9 %) oli lähtöisin muualta kuin Valkealasta. Ulkopaikkakuntalaisten osuus oli suurin 1710-luvulla ja 1730-luvun jälkipuolella sekä seuraavan vuosikymmenen alussa. Vähintään viidennekseen ulkopaikkakuntalaisten sulhasten määrässä yllettiin muutamina vuosina ennen ja jälkeen Hattujen sodan huippuna vuosi 1739 (25 %).⁵² Sen sijaan vuosina 1731–1733 naiset eivät solmineet liittoja Valkealan ulkopuolelle. Ulkopaikkakuntalaisia avioliittoja solmittiin usein suhteellisesti eniten sota- ja katoaikoina tai heti niiden jälkeen. Tähän voi olla osasyynä demografiset tekijät; kriisikaikoina miesten määrä saattoi vähentyä mm. sotapalveluksen takia, joten puoliso jouduttiin hakemaan kauempana.

52 Yli viidenneksen toispaikkakuntalaisten osuus nousi myös vuosina 1738, 1744 ja 1746.

Mistä ei-valkealalaiset puoliset olivat kotoisin? Karttaan 8 on koottu valkealalaisten naisten avioliitot toispaikkakuntalaisten kanssa vuosina 1706–1750.⁵³ Luukuisimmin valkealalaisia naisia puolisoikseen hakivat iittiläiset, joita ulkopaikkakuntalaisista sulhasista oli 54 (42,9 %). Iittiläisten suuri osuus on odotusten mukaista, sillä useat runsasväkiset Länsi-Valkealan kylät, mm. Selänpää, Oravala ja Ruotsula, rajoittuivat Iittiin. Eniten, yhteensä 15, iittiläisten sulhasten joukossa oli Jaalan kylän ja sen osakylän Pyörylän miehiä. Lähes kaikki sulhaset tulivat Valkealaan rajoittuneista Iitin kylistä yksittäisiä poikkeuksia, kuten Sitikkalasta keskisestä Iitistä v. 1728 kouvolaalaisen Kirsti Simontyttären vaimokseen hakenutta Akseli Matinpoika Nuutilaa lukuun ottamatta.⁵⁴ Seuraavaksi suurin ryhmä olivat vehkalahtelaiset, joista valtaosa asui Sippolaan kuuluneissa kylissä: Kaipiaisissa, Enäjärvellä, Viialassa ja Mämmälässä. Elimäkeläistäustaisesta 17 sulhasesta 14 oli Kouvolan kylän naapurista Vilppulasta. Luumäkeläisiksi sulhasista osoittautui 11 ja mäntyharjulaisiksi seitsemän, ja hekin asuivat pääasiallisesti Valkealaan rajoittuneissa kyläkunnissa. Muilta paikkakunnilta kotoisin olleita sulhasia oli alun toista kymmentä, ja kaukaisimmat heistä olivat enimmäkseen muita kuin talonpoikia. Pisimmän matkan takaa Valkealaan naimaan tuli turkulainen ratsumies Juho Matinpoika, joka avioitui toukokuussa 1707 oravalalaisen Maria Eerontyttären kanssa.

Toispaikkakuntalaisten kanssa avioitumista tutkittaessa on otettava huomioon Valkealan muuttuminen rajapitäjäksi vuonna 1743, jolloin rajalinja vedettiin Kymijokeen. Lähipitäjistä Elimäki ja Iitti sekä osa Mäntyharjua jäivät Ruotsin puolelle, kun Valkeala siirtyi osaksi Venäjää. Rajanvedon on sanottu hankaloittaneen avioliittoja puolin ja toisin, sillä avioitumisen tarvittiin viranomaisten lupa.⁵⁵ Rajamuutoksella ei kuitenkaan näyttänyt olleen suurempaa vaikutusta valkealalaisten avioliittointoon läntisten ja lounaisten naapureiden kanssa. Valkealalaiset solmivat iittiläisten kanssa vuosina 1722–1743 keskimäärin 2,4 liittoa ja Elimäelle 1736–1739 vähemmän kuin yhden avioliiton vuodessa. Päinvastoin avioliittoisuus rajan yli kasvoi 1740-luvulla, sillä vuosina 1746–1750 valkealalaiset solmimia liittoja Iittiin oli keskimäärin 3,4 ja vastaavasti elimäkeläisten kanssa kaksi vuodessa. Avioliittojen solmiminen vehkalahtelaisten ja elimäkeläisten kanssa oli sukupuolisesti tasapainossa; valkealalaisia morsiamia haettiin varsin saman verran kuin valkealalaiset sulhaset löysivät elämäkumppaneita Vehkalahtelta ja Elimäeltä. Iitin puolelta haettiin jonkin verran enemmän (36/43) morsiamia kuin vastaavasti iittiläismiehet noutivat puolisoita Valkealasta. Mäntyharjulaissulhaset olivat hieman yleisempi näky ainakin vuosina 1736–1750 Valkealan kirkossa kuin valkealalaismiehet Mäntyharjun kirkonmäellä (10/8). Voimakas epätasapaino vallitsi Luumäen ja Valkealan välillä. Itäiseen naapuripitäjään haettiin vuosina 1729–1750 yhteensä 11 morsianta, ja heistä neljä vuosina 1740-luvun lopulla. Sen sijaan vuosina 1736–1739 ja 1746–1750 yksikään valkealalaismies ei löytänyt puolisoikseen luumäkeläisnaisista.

53 Kartasta 8 on jätetty pois valkealalaisten miesten kotipitäjänsä ulkopuolella solmimat avioliitot, koska tiedot niistä ovat puutteellisia.

54 Kirsti Simontytär kuoli vanhana emäntänä Sitikkalan Nuutilassa maaliskuussa 1768 65-vuotiaana. KA Iitin kirkonarkisto, kuolleiden luettelo 1768.

55 Halila 1939, s. 420.

Missä määrin morsianten aviokenttien laajuus vaihteli kylittäin? Vertailua tehtäessä on otettava huomioon avioliittojen määrän suuri kyläkohtainen vaihtelu: mitä runsasväkisempi kylä, yleensä sitä lukuisammin avioliittoja.⁵⁶ Joka kolmas morsio siis löysi puolison omasta kylästä, mutta kotikylän miehen kanssa avioituneiden morsianten joukko ei muodostanut enemmistöä yhdessäkään kylässä. Suhteellisesti eniten kylän sisäisiä avioliittoja oli Ruotsulassa (44,6 %) pitäjän lounaisnurrassa. Melkein yhtä yleisiä ne olivat Anttilassa, Selänpäässä ja Pyöriälässä. Kaikissa edellä mainituissa kylissä omankyläläisen kanssa avioituminen oli yleisin tapa löytää puoliso, kuten myös Saarennessa ja Oravalassa. Sisäisiä avioliittoja ei solmittu pienissä Heikkilän, Parolan ja Skipparilan kylissä. Muutaman kylän naisille sulhanen löytyi koti- tai naapurikylästä useammin kuin seitsemän kertaa kymmenestä. Näin kävi Valkealan kylässä (75,5 %), Pyöriälässä, Anttilassa ja Heikkilässä. Pitäjän muiden kylien kosijoista tuli elämäkumppani vähintään joka toiselle morsiamelle viidessä kylässä, mm. Lipiälässä (60 %) ja Kääpälässä. Useimmiten kylän sisäiset avioliitot olivat tyypillisimpiä vähintään 15 ruokakuntaa käsittäneissä kylissä, kun taas muista kylistä puoliso löytyi etenkin pienistä, muutaman ruokakunnan kylistä kotoisin olleille morsiamille. Poikkeuksellinen avioliittokenttä oli väestömäärään nähden pyöriäläläisillä pitäjän koilliskulmalla. Kylässä oli lähes kautta tutkimusjakson vain kolme ruokakuntaa, mutta siitä huolimatta melkein kolme neljästä morsiamesta sai puolisosokseen pyöriäläläisen tai naapurikyläläisen. Ulkopaikkakuntalaisten kanssa suhteellisesti runsaimmin avioliittoja solmivat Valkealan rajoilla asuneet sorsalalaiset, kinansaarelaiset, oravalalaiset ja kouvolaalaiset. Toisaalta melkein joka kolmannessa kylässä yksikään morsiamista ei avioitunut pois Valkealasta. Suurin osa näistä kylistä oli pitäjän sisäosan pieniä, alle kuuden ruokakunnan kyliä, kuten Skipparila, Mieltula ja Pihlajasaari. Ainoa rajakylä oli pohjoisvalkealalainen Tuohikotti.

Avioliittokenttien esimerkkikyliksi valittiin samat kylät kuin velkakontakteissa: Selänpää, Kouvola, Toikkala ja Inkerilä. Karttoihin 9a–d on merkitty kylien asukkaiden avioliittokontaktit eli puolison kotipaikka sukupuolittain niin morsianten kuin sulhasten osalta. Valkealalaisten sulhasten avioliitot toispaikkakuntalaisten morsianten kanssa on myös merkitty, sillä puutteellisinakin nämä tiedonriipeet paljastavat avioitumissuuntia. Kotipaikaltaan tuntemattomiksi jääneet aviokumppanit on jätetty pois. Huomionarvoista on se, että aviokontaktien määrä on suurempi kuin solmittujen avioliittojen kokonaismäärä.

Pitäjän runsasväkisimmän kylän Selänpään asukkaiden aviokenttä kattoi enemmän kuin kaksi kolmannesta oman pitäjän kylistä. Noin 40 prosenttia avioliitoista oli kylän sisäisiä, joten puhtaasti selänpääläisiä pariskuntia muodostui viitisenkymmentä. Muiden kylien asukkaista lukumääräisesti suosituimpia puolisoina oli samaa kokoluokkaa edustaneen eteläisen naapurikylän Oravalan väki. Yli kymmenen avioliittokontaktia selänpääläiset solmivat myös Valkealan kylään, Saarentoon ja Mattilaan. Edellä mainitut kylät olivat ruokakuntamäärältään ja väkiluvultaan

56 Liitteet 31a ja 31b. Esimerkiksi lipiäläläisiä morsiamia merkittiin vihittyjen luetteloihin 1706–1750 viisi, kun Oravalan naisia asteli avioliittoon vastaavana aikana 151. Yli sata morsianta oli lisäksi Selänpäästä (130) ja Valkealan kylästä (106). Laskelmista puuttui vuosi 1710, jolloin yhdenkään morsiamen kotipaikkaa ei kirjattu vihittyjen luetteloon.

keskikokoisia tai suuria. Huomiota herättivät selänpääläisten solmimat monet sidokset vain parin ruokakunnan kokoisen Pihlajasaaren ja Skipparilan sekä muutamataloisen Hevosojan kyläläisten kanssa. Kylien suosituimmuus vaihteli ajallisesti. Esimerkiksi mattilalaisten kanssa solmitut suhteet keskittyvät vuosille 1721–1735, jolloin 11:stä parista vihittiin seitsemän. Kuudesta kouvola-laiskontaktista neljä osuu suuren Pohjan sodan aikaan ja niistäkin kolme vuoteen 1709.⁵⁷ Selänpään sijainti pitäjän rajalla heijastui varsin runsaana ulkopaikkakuntalaisten aviokumppanien määränä. Kaikki toispaikkakuntalaiset kontaktit (29) suuntautuivat liittiin, ja nekin lähes yksinomaan kyliin, jotka sijaitsivat pitäjärajan tuntumassa, kuten Leppäniemeen, Pyörylään ja Pilkanmaalle.

Kouvola kuului Selänpään tavoin pitäjän suuriin rajakylisiin. Yhteensä 156 aviokontaktista yli kuudessakymmenessä oli kyse Kouvolan sisäisestä naimakaupasta, joten puhtaasti kouvola-laisia pariskuntia muodostui 31. Omassa pitäjässään kouvola-laisilla oli avioliittositeitä noin puoleen kylistä, joista vain Inkerilä oli vähävalkealalainen. Kouvola-laiden pitäjän sisäinen avioliittokenttä painottui selvästi enemmän Valkealan länsiosiin kuin selänpääläisillä; avioliittojen itäraja kulki suurin piirtein linjalla Selänpää – Anttila – Toikkala, jota loitommas solmittiin vain joitain avioliittoja. Puolet lähimmän naapurikylän Ruotsulan väen kanssa muodostuneista kahdeksasta kontaktista ajoittui vuosille 1736–1750. Kauemmista tiedoista Kouvolan tytöt olivat suosiossa pienessä Skipparilassa, jonka miehistä neljä nai Kouvolasta. Valkealan ulkopuolisista 20 kumppanista puolet oli kotoisin Elimäen Vilppulasta Kymijoen vastarannalta. Muutamia liittoja rakennettiin iitiläisten ja vehkalahtelaisten kanssa. Pisimmän matkan takaa tuli kymiläinen rajaratsastaja Johannes Löflund, joka vihittiin syyskuussa 1749 rumpalin lesken ja alkuaan Prihan talon tyttären Kristiina Akselintyttären kanssa. Kouvola-laiden sidosten epätasapainoinen jakautuminen sukupuolittain (morsiamia 86, sulhasia 70) antaa aiheita olettaa usean kouvola-laiden miehen puolison olleen ulkopaikkakuntalainen, jonka kotiseutu jäi pimentoon vihittyjen luetteloiden puuttuessa.

Tutkimusajanjaksolla solmittiin yhteensä 59 aviokontaktia, jonka osapuolista vähintään toinen oli Toikkalasta. Valkealalaiseksi kyläksi keskikokoisessa Toikkalassa oli kahdeksan kantataloa, mutta kylän sisäisten liittojen määrä jäi alhaiseksi, vain kolmeen.⁵⁸ Toikkalalaiset solmivat kontakteja kaikkiaan 18 Valkealan kylään, ja kenttä ulottui Oravalaan lännessä, Kouvolaan kaakossa, Sorsalaan idässä ja Kääpälään pohjoisessa. Absoluuttisesti eniten toikkalaiset löysivät elämäkumppaneita läntisistä ja pohjoisista naapurikylistään Valkealasta ja Anttilasta. Itäiset naapurit Rämälä, Kourula ja Skipparila tarjosivat mielitietyn toikkalalaisille kukin neljästi. Mielenkiinnon herättävät useat avioliitot kaksitaloiseen Lipiälään, joka ei kuulunut Toikkalan lähimpiin kyliin. Yhteensä em. kylien välisiä avioliittoja solmittiin vuosina 1744–1757 neljä. Lipiäläisten ja toikkalalaisten avioliittokontaktit päättyivät kuitenkin siihen, ja muita avioliittoja kyläläisten kesken ei solmittu ainakaan ennen 1800-luvun puoliväliä. Valkealan ulkopuolelle ei aviosuhteita tullut ilmi, johon mitä ilmeisimmin vaikutti Toikkalan sijainti keskellä kirkkopitäjää.

57 Kuusi liittoa solmittiin Hevosojalle, joista kaksi osui vuosille 1736 ja 1744.

58 Vuoteen 1750 mennessä yksikään Toikkalan kantataloista ei vielä ollut jakautunut. Piilahti 1995, s. 527–533.

Kuuden kantatalon Inkerilässä kylän sisäiset avioliitot olivat huomattavasti yleisempiä kuin väkiluvultaan aika tavalla samankokoisessa Toikkalassa. Kymmenessä avioliitossa molemmat olivat inkeriläläisiä. Aviosuhteita inkeriläläisillä oli melkein kahteen kolmasosaan Valkealan kylistä. Inkeriläläisten aviokenttä painottui itäiseen Valkealaan ja Kangasrantaan, ja he löysivät puolison jokaisesta naapurikylästä pientä Pyötsiälää lukuun ottamatta. Muista kylistä naiduissa puolisoissa oli eniten tuohikottilaisia, kourulalaisia ja valkealalaisia. Esimerkkikylästä Inkerilällä oli maantieteellisesti laajin pitäjän sisäinen avioliittokenttä, sillä se ulottui pohjoisessa Kinansaareen, lännessä Selänpäähän ja lounaassa Kouvolaan. Pitäjänrajan takaa kävivät inkeriläisnaisen hakemassa puolisoeseen v. 1728 Matti Laurinpoika Vehkalahden Enäjärveltä ja v. 1734 Simo Joosepinpoika Luumäen Lakkalasta.

Kylittäiset esimerkit vahvistivat pääosin edellä esitettyjä näkökohtia valkealalaisen avioliittokentän rakenteesta. Kylän sisäiset avioliitot olivat usein suoraan verrannollisia väkimäärään: mitä runsasväkisempi kylä, sitä enemmän liittoja solmittiin kyläläisten kesken. Avioliittojen absoluuttiseen määrään vaikutti kylän väkimäärä ja avioliittokentän rakenteeseen kylän sijainti. Naapurikyliä asukkaat olivat suosiossa aviopuolisoina. Pitäjänrajakaan ei ollut este, kuten Selänpään tapauksessa voitiin huomata: pitäjänrajan yli avioituttiin huomattavasti useammin kuin kaukaisempiin Valkealan itäisiin ja koillisiin kyliin. Avioituminen toispitäjäläisen kanssa oli tyypillisintä rajakyläisten asukkaille.

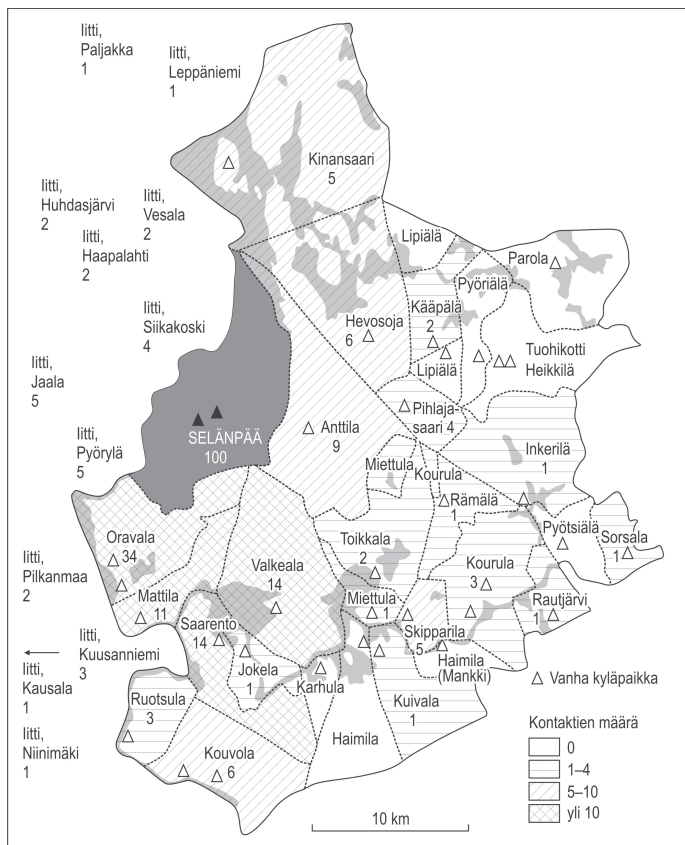
Pitäjän laidalta toiselle avioituminen oli varsin harvinaista.⁵⁹ Mielenkiintoista on se, että avioliittosuhteet etäisempiin kyliin keskittyivät ajallisesti. Tämä viittaa aviokontaktien kerrannaisvaikutukseen: tuoretta, vastasolmittua kontaktia voitiin hyödyntää samalla kertaa useamminkin.⁶⁰ Monia avioitumisia kauemmas selittävätkin aiemmat muutot ja avioitumiset kylien välillä. Kun Pekka Juhonpoika Ritari Valkealan kylästä siirtyi vävyksi Oravalaan Marttilaan avioituttuaan v. 1744 talon tyttären Vappu Eerontyttären kanssa, muutto toiseen kylään ei liene ollut Pekalle mikään hyppy tuntemattomaan, sillä Pekan äiti Eeva Tuomaantytär oli kotoisin Oravalasta.

Lähimmille alueille eli omaan ja naapurikylään solmittujen avioliittojen suhteellinen osuus laski aikakauden loppua kohti. Niitä oli vuosina 1706–1709 lähes kolme liittoa neljästä ja 1740-luvulla enää noin puolet. Kylän sisäisten avioliittojen suhteellisen osuuden laskuun tutkimusjakson loppua kohti lienee osaltaan vaikuttanut sotilasväestön raju väheneminen ruotujakolaitoksen lakkauttamisen seurauksena 1740-luvulla. Vuosisadan alkupuolen runsasta kylän sisäistä avioitumista selittäneekin se, että joukossa näytti olleen enemmän sotilaita kuin muina aikoina. Sen sijaan siviilisäädyllä ei ollut suurempaa vaikutusta avioliittokentän laajuuteen. Vuosina 1748–1750, jolloin siviilisäädyt merkittiin järjestelmällisesti molemmille osapuolille, lesket avioituivat yhtä usein kotikylänsä miehen kanssa (23,1 %) kuin naimattomat (23 %).

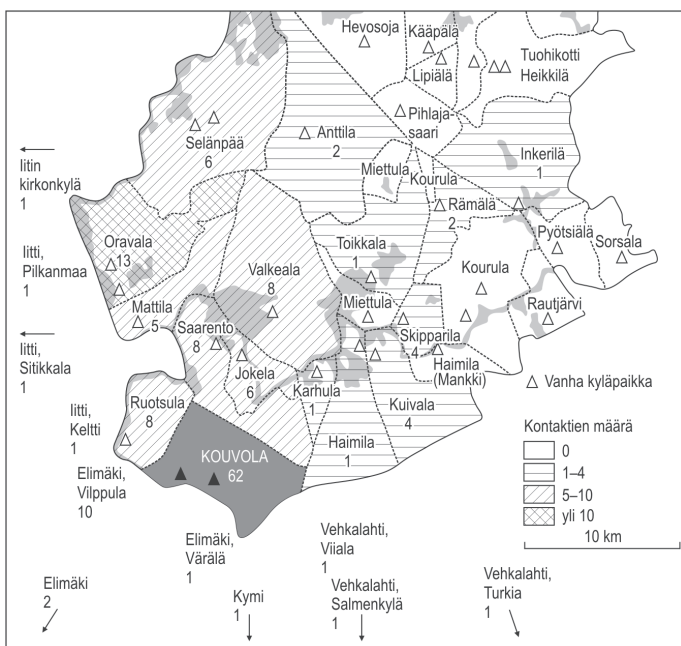
59 Valkealan halki puolison haki mm. Valkealan koilliskulman asukki, parolalainen Eero Niilonpoika Paronen. Hän avioitui joulukuussa 1748 lounaisen ”rintakylän” Jokelan kasvatin Marketta Mikontyttären kanssa. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1748.

60 Esimerkiksi v. 1744 solmittiin kolme avioliittoa toisistaan varsin etäällä sijainneiden Oravalan ja Rämälän kylien asukkaiden kesken. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1744.

Kartta 9. Avioliitot eräissä Valkealan kylissä v. 1706–1750

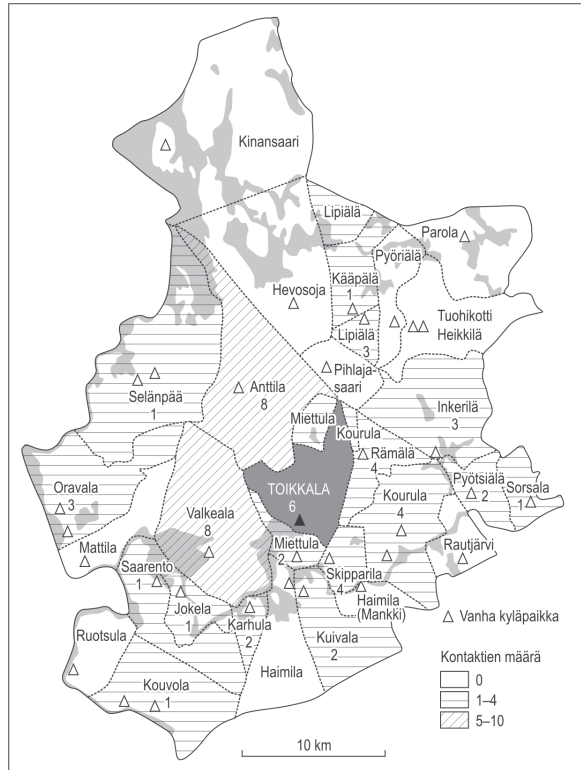

A. Selänpää
(avioliitto-
kontakteja
yht. 264)

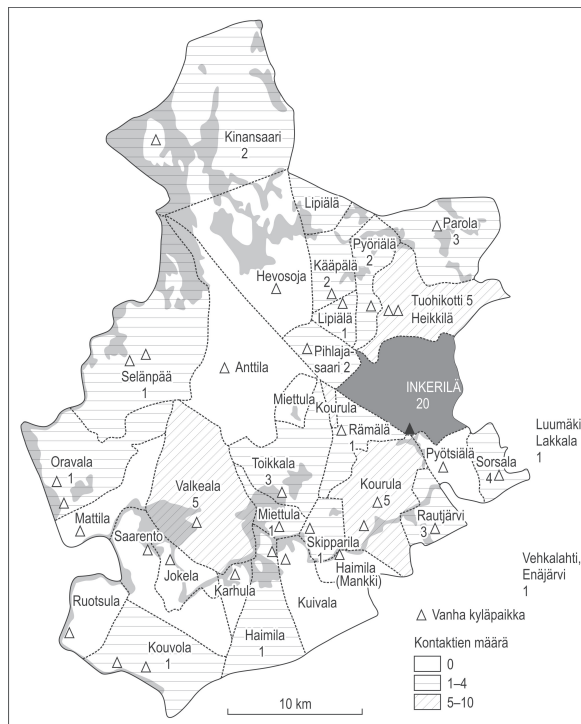

B. Kouvola
(avioliitto-
kontakteja
yht. 156)

C. Toikkala
(avioliittokontakteja
yht. 59)

D. Inkerilä
(avioliittokontakteja
yht. 69)

Esimerkkikyläen lukemat ovat pariskunnan osapuolten yhteissumma (esim. Selänpää 100 = 50 kylänsisäistä avioliittoa). Karttoihin sisältyvät avioliittokontaktit, joissa osapuolten kotipaikat pystyttiin selvittämään. Lähde KA Kirkonarkistojen vihittyjen luettelot.

Taulukko 26. Valkealalaismorsianten avioliittokenttä talousvyöhykkeittäin v. 1706–1750

Sulhasen kotipaikka	Peltokylät		Kaskikylät		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%
Sama kylä	235	35,0	90	23,0	325	30,6
Naapurikylä	173	25,8	112	28,6	285	26,8
Valkealan muu kylä	175	26,1	152	38,8	327	30,8
Valkealan ulkopuolelta	83	12,4	36	9,2	119	11,2
Tuntematon	5	0,7	2	0,5	7	0,7
Yhteensä	671	100	392	100	1063	100

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1706–1750.

Miten taloudellisten resurssien vaihtelu heijastui puolisonhakuun? Vuosina 1706–1750 peltokyläisten morsiamien avioituivat eniten oman kylän miehen kanssa (35,8 %), ja noin kolmessa liitossa viidestä sulhanen ei asunut naapurikylää loitompana. Kaskikylissä omasta tai naapurikylästä lähtöisin olleiden sulhasien osuus oli peltokylästä selvästi pienempi (yhteensä 51,6 %), ja suurin ryhmä olivat Valkealan muiden kyläisten miehet. Puolison löytyminen korkeintaan naapurikylästä oli viisivuotiskausittain tarkasteltuna lähes aina tavanomaisempaa peltokylästä; poikkeuksen muodostivat vain kaudet 1706–1710 ja 1721–1725, jolloin lähialueille avioituminen oli yhtä yleistä kummallakin vyöhykkeellä. Ulkopaikkakuntalaisen kanssa alttarille asteli kuitenkin jonkin verran useammin peltokyläisten morsiamia. Kokonaisuudessaan 1700-luvun ensimmäisen puoliskon aviokentän rakenteellinen muutos osoittautui molemmilla sektoreilla varsin samanlaiseksi. Isoavihaa seuranneiden vuosien jälkeen aviot oman- ja naapurikyläisten kesken vähenivät molemmilla vyöhykkeillä, mutta niiden osuus laski voimakkaammin kaskialueella. Suurimmaksi vyöhykkeittäinen ero muodostui viimeisellä jaksolla 1746–1750, jolloin peltokylästä näitä lähialueavioliittoja oli 61,5 ja kaskikylästä 38,5 %. Morsianten määrä talousvyöhykkeittäin vastasi varsin hyvin henkikirjaväestön jakautumaa: peltokylästä morsiamista oli 63 %, kun em. kyläisten osuus henkikirjoitetuista vaihteli 1700-luvun ensimmäisen puoliskolla 58,8:sta 63,3:een prosenttiin.⁶¹

TALOSTA TALOON VAI TORPPAAN?

VARAKKUUS, PUOLISONVALINTA JA AVIOLIITTOKENTÄT

Pohdittaessa varakkuustason vaikutusta puolisonvalintaan ja avioliittokentän laajuuteen erityiskysymyksiksi nousevat: Miten varakkuustaso heijastui elämäntapa- ja valintoihin? Löysivätkö varakkaammat puolisonsa maantieteellisesti laajemmalla alueella kuin varattomammat? Varakkuusluokituksen lähtökohtana oli

⁶¹ Taulukko 26.

vihkiosapuolten sosiaalinen asema ja varakkuustaso avioitumishetkellä.⁶² Pääasiallisiksi otantajaksoiksi valittiin vuodet 1736–1740 ja 1746–1750, sillä aikaisemmilta vuosilta monen morsiamen varakkuusluokka jäi arvoitukseksi kirkonkirjojen suppeiden kotipaikkamerkintätapojen takia. Laskelmissa otettiinkin huomioon vain varakkuusluokituksestaan identifioidut henkilöt.⁶³ Myös Valkealasta morsiamen hakenneet ulkopaikkakuntalaiset sulhaset ja kotipitäjän ulkopuolelta puolisonsa löytäneet valkealalaismiehet sisältyivät lukuihin. Taulukoiden 27a ja 27b ryhmään IIX lukeutuivat lähinnä ulkopitäjäläiset tilallissulhaset.

Vuosina 1736–1740 avioliiton solmineen 110 naisen varakkuusluokka pystyttiin selvittämään. Heistä 67,3 % kuului tilallisväestöön, ja absoluuttisesti suurimman ryhmän muodostivat alemman keskiryhmän IIC morsiamet, joita oli kaikista tilallismorsiamista kolmannes. Muut tilallisryhmät olivat suurin piirtein saman kokoisia, noin kahdeksasosa kaikista morsiamista. Tilallismorsiamista oman varakkuusryhmän mies oli yleisin aviokumppanina keskiryhmissä IIB ja IIC. Varakkuudeltaan koherenteimmin avioituivat ylemmän keskiryhmän morsiamet, joiden sulhasista oli samasta varakkuusryhmästä 40 % ja tilallisia kaikkiaan 80 %. Tilallisista suurin hajonta aviokumppanin varakkuudessa oli alimman ryhmän IID naisilla; heillä oli tilallisryhmistä alhaisin osuus sulhasista tilallisia, ja eniten heitä puoli-soikseen hakivat ylemmän keskiryhmän tilalliset. Kolme tämän ryhmän naisista avioitui torpparin kanssa. Avioituminen kahteen ylimpään tilallisryhmään oli tavallisempaa ryhmän IIB kuin IIA morsianten keskuudessa. Torpparimorsianten sulhasista oli talollisia hieman yli puolet, ja he kuuluivat kahteen alimpaan tilallisryhmään ja toispitäjäläisiin tilallisiin. Kahden ylimmän varakkuusluokan sulhaset eivät naineet torpista. Ryhmään muut (IV) morsiamet olivat sekä palvelusväkeä että itsellisten ja sotilaiden tyttäriä ja leskiä. Heidän sulhasensa jakautuivat varakkuudeltaan tasaisimmin, ja miehiin kuului niin saman varakkuusluokan kuin ylimmän tilallisryhmän edustajia.

Sulhasistakin kaksi kolmesta kuului vuosina 1736–1740 tilallisiin. Runsaslukuisin varakkuusluokka oli ylempi keskiryhmä IIB, ja omasta luokastaan yleisimmin morsiamen löysivät tilallisten keskiryhmät. Toispitäjäläiset talolliset avioituivat valtaosaltaan alemman keskiryhmän ja muut-ryhmän morsianten kanssa. Naisien tavoin miesten avioliitot keskittyivät voimakkaimmin tilallisväkeen ylemmässä keskiryhmässä. Torpparimiehiä vihittiin tuolloin selvästi enemmän kuin saman ryhmän naisia, ja ryhmän miehet avioituivat naisia monipuolisemmin. Torpparien morsiamissa oli useita kahden ylimmän tilallisryhmän edustajia, mutta runsaslukuisimmin vaimoja torpparit löysivät ryhmästä IV.

Vuosina 1746–1750 solmitun 185 avioliiton osapuolet olivat edellistä kohorttia selvästi keskittyneempiä varakkuusluokittain; kummassakin sukupuolessa suurin oli alempi keskiryhmä (IIC). Sulhasista tilallisiin kuului 76,2 % ja noin puolet keskiryhmiin IIB ja IIC. Tällä otosjaksolla morsiamet löysivät keskitetyimmän kump-

62 Esimerkiksi joulukuussa 1721 avioitunut kourulalainen Yrjö Eeronpoika Tirvan talosta luokiteltiin varakkuusluokkaan IIA, vaikka hän oli viimeistään v. 1727 rakuunana Rämälän kylän Rämällä ja kuului täten luokkaan IV. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1721.

63 Varakkuusluokaltaan jäi morsiamista tunnistamatta alle viidennes, esim. vuosina 1736–1740 18,4 %.

Taulukko 27a. Avioituneiden varakkuusluokka v. 1736–1740

Morsiamen varakkuus- luokka	Sulhasen varakkuusluokka										Kaikista avioliitoista %	
	I	IIA	IIB	IIC	IID	IIx	III	IV	?	Yht		
	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n		
I	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	1,5
IIA	–	1	5	3	3	1	1	3	–	–	17	12,8
IIB	–	2	6	2	2	–	3	–	–	–	15	11,3
IIC	–	1	4	7	1	6	2	4	–	–	25	18,8
IID	–	2	4	1	3	1	3	2	1	–	17	12,8
III	–	–	–	3	2	2	4	1	–	–	12	9,0
IV	–	2	3	2	2	4	5	4	–	–	22	16,5
?	–	4	3	4	2	1	2	7	–	–	23	17,3
Yht.	n	2	12	25	22	15	15	20	21	1	133	100
	%	1,5	9,0	18,8	16,5	11,3	11,3	15,0	15,8	0,8	100	

Taulukko 27b. Avioituneiden varakkuusluokka v. 1746–1750

Morsiamen varakkuus- luokka	Sulhasen varakkuusluokka										Kaikista avioliitoista %	
	I	IIA	IIB	IIC	IID	IIx	III	IV	?	Yht		
	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n		
I	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	1,1
IIA	–	3	1	8	–	2	3	2	–	–	19	10,3
IIB	1	4	11	7	2	4	–	1	–	–	30	16,2
IIC	–	1	7	10	4	3	3	2	2	–	32	17,3
IID	–	3	2	7	2	1	1	–	–	–	16	8,6
III	–	1	6	10	7	1	6	1	–	–	32	17,3
IV	–	1	2	9	1	3	2	2	–	–	20	10,8
?	–	1	6	8	2	1	7	8	1	–	34	18,4
Yht.	n	3	14	35	59	18	15	22	16	3	185	100
	%	1,6	7,6	18,9	31,9	9,7	8,1	11,9	8,6	1,6	100	

Varakkuusluokat: I: Säätyläiset; IIA: Tilalliset: ylin varakkuusryhmä (>1/6 veroa); IIB: Tilalliset: ylempi keskiryhmä (1/6 veroa); IIC: Tilalliset: alempi keskiryhmä (n. 1/8 veroa); IID: Tilalliset: alin varakkuusryhmä (< 1/8 veroa); IIx: Tilalliset, joiden veroluku tuntematon; III: Torpparit; IV: Muut taloudet (käsiyöläiset, sotilaat ym.); ?: Tuntematon.

Lähde: KA Kirkonarkistot ja kuulutusveroluettelot.

paninsa luokissa IIB ja IID, joissa tilallissulhasen osuus nousi 93–94 prosenttiin. Myös sulhasista tilalliskumppanien osuus nousi suurimmaksi ylemmässä keskiryhmässä, ja lisäksi luokissa IIA ja IIC tilallismorsiamet olivat keskimääräistä tavalisempia. Muista tilallisryhmistä poiketen alimman tilallisryhmän miehistä vain puolet löysi mieltittensä talollisnaisista. Tämä johtuu siitä, että torppariryhmän naisista useampi kuin kolme neljästä avioitui tilallisen kanssa, ja tilallissulhaset painoutuivat juuri luokkiin IIC ja IID. Vastaavasti torpparimiehistä vain alle puolet (46,7 %) löysi morsiamen tilallisista.

Kohorttien tulokset erosivat etenkin sukupuolittain, mutta yhdistäviäkin piirteitä oli havaittavissa. Yleisimmin tilallisväestöstä puolisonsa löysivät ylempään keskiryhmän tilalliset, ja kirjavimpia aviokäyttäjyiseltään olivat varakuustasoltaan vähäisemmät eli alimmat tilalliset, torpparit ja ryhmä muut. Torpparit avioituivat enimmäkseen tilallisten kanssa, mikä osaltaan selittynee torpparien vähälukuisuudesta. Melkein kaikki harvalukuiset säätyläisavioliitot solmittiin endogaamisesti, ja säätyrajojen ylitykset olivat harvinaisia. Ylempitaustainen vaimo emännöi 1700-luvun alkupuolella vain kahdessa valkealalaistalossa: Kouvolan Prihalla ja Kourulan Jokimieheissä. Kummatkin tilat olivat luokan IIA ratsutiloja ja aviomiehet tavallisuudesta poikkeavia isäntiä. Prihan isännän Akseli Niilonpojan veli Gabriel toimi Valkealan nimismiehenä ja Jokimiehen haltija, kapteenin poika Berndt Gardemeister, polveutui alkuaan aatelisesta saksalaissuvusta, joka talonpoikaistui 1700-luvulla.⁶⁴

Varakuustason vaikutusta morsianten avioliittokenttään kartoitettiin jaksojen 1736–1740 ja 1746–1750 lisäksi suuren Pohjan sodan jälkeisinä vuosina 1721–1735 (ks. liite 32). Viime mainitun kohortin tuloksia on kuitenkin pidettävä lähinnä suuntaa-antavina, koska puolet (61/119) morsiamista jäi varakuusluokaltaan tunnistamatta.

Ylimmän tilallisuusluokan pitäjän sisäinen kenttä oli jokaisessa valitussa kohortissa selkeästi keskimääräistä laajempi, ja ryhmän naisista alle puolet avioitui koti- tai naapurikyliin. Toisaalta ulkopitäjäläisten kanssa avioituminen ylitti keskiarvon vain vuosina 1746–1750. Laskettaessa yhteen koti- ja naapurikyliin solmitut avioliitot selvisi, että tilallisten keskiryhmien morsiamet avioituivat lähes aina useammin lähemmäs kuin ylimmän ja alemmin tilallisryhmän naiset. Alimman tilallisryhmän naisten laajempaa aviokenttää keskiryhmien verrattuna selittävät monet avioliitot torppareiden kanssa. Toispaikkakuntalaisen kanssa avioitumiseen ei morsiamen varakuustaso vaikuttanut lukuun ottamatta viimeistä kohorttia, jolloin Valkealan ulkopuoliset avioliitot olivat yleisempiä ylimmässä ja harvinaisimpia alimmassa tilallisryhmässä. Torpparinaisten avioliittokenttä edusti keskiarvoa kahdella ensimmäisellä tutkimusjaksolla, mutta vuosina 1746–1750 se oli selvästi tilallisten kenttiä suppeampi. Muihin sosiaaliryhmiin kuuluvat morsiamet erosivat toisista luokista bipolaarisuudellaan; heidän joukossaan oli varsin lukuisasti lähikyliin avioituneita, mutta myös ulkopaikkakuntalaisen kumppanin löytäneitä.

Eri tilallisuusluokkiin kuuluneiden sulhasten avioitumisessa ei vuosina 1736–1739 ei ollut suuria eroja, sillä koti- tai naapurikylän naisen kanssa liiton solmineiden osuus vaihteli 45,7:n (IIB) ja 57,1 (IIA) prosentin välillä. Sen sijaan 1746–1750 erot olivat selviä. Kahdessa ylimmässä ryhmässä lähialueaviot olivat suhteellisesti vähäisempiä ja sidokset paikkakunnan ulkopuolelle yleisempiä kuin alemmissa tilallisryhmissä tai Valkealassa keskimäärin. Tuolloin luokkien IIA ja IIB sulhaset avioi-

64 Piilahti 1995, s. 383, 391; Priha 1985, s. 103,128; Ramsay 1909, s. 138–139. Prihan emännän Anna Dorotea Hagen taustasta ei ole tarkkaa tietoa. Berndt Gardemeister sai toiseksi vaimokseen Elimäen kappalaisen tyttären Annika Nirckon. Lisäksi tutkimusjakson loppupuolella toukokuussa 1746 vihittiin Valkealan kirkkoherran veli, vapaaehtoinen Peter Procopaeus ja Selänpään Pokin talollisen ja entisen varusmestarin Georg Hoffmanin leski Maria Aleksanterintytär. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1746.

tuivat myös morsiamia selvästi harvemmin lähikyliin. Keskiryhmien tilallissulhasilla (IIB ja IIC) ei voitu morsianten tapaan havaita liittojen keskittymistä lähikyliin. Torpparisulhasten aviokenttä oli morsiamia suppeampi etenkin vuosina 1736–1739, jolloin kolme neljästä torpan miehestä avioitui oman tai lähikylän naisen kanssa, ja yhteenkään torppaan ei tuotu miniää Valkealan ulkopuolelta. Morsianten tavoin ryhmän IV sulhaset olivat v. 1736–1739 avioitumiskäyttäytymiseltään kaksijakoisia: keskiarvoa runsaammin liittoja lähialueille ja Valkealan ulkopuolelle, mutta niukasti pitäjän kaukaisimpiin kyliin.⁶⁵ Itselliset ja palkolliset avioituivat lähelle, kun taas esimerkiksi sotilaiden puoliset tulivat kauempaa. Kokonaisuudessaan säätyläisten aviokenttä osoittautui laajimmaksi, ja heidän keskuudessaan avioliitot toispitäjäläisten kanssa olivat muita luokkia tavallisempia. Tämä oli odotettua paikallisen säätyläistön vähäisyyden takia.

Millaisiksi avioliittojen varakuusrakenne ja avioliittokentät osoittautuvat kun niitä tarkastellaan ruokakuntakohtaisesti? Otantaan valittiin seitsemän taloutta eri varakuusluokista ja pitäjän eri kulmilta: tiloista Nissilä Skipparilasta, Priha Kouvolasta, Sipilä Mattilasta, Vilkki Oravalasta, Ryöpäs Kourulasta ja Kohopää Inkerilästä sekä Niilolan torppa Valkealan kylästä. Avioliittoja luodattiin 1770-luvulle, toisin sanoen siihen asti, jolloin ennen vuotta 1750 syntyneet lapset menivät naimisiin (vrt. liite 22).

Ylimpään tilallisryhmään kuuluneen Nissilän ratsutilan asukkien solmimat liitot olivat muita esimerkkitalouksia endogaamisempia. Avioliitot keskittyivät selvästi kahteen ylimpään tilallisryhmään, joihin lukeutui vuosina 1706–1771 vihiytyistä 13 nissiläläisten elämäkumppanista yhdeksän. Ryhmän IIA toisen edustajan, Prihan ratsutilan, asukkien vuoteen 1770 mennessä solmimat kolmisenkymmentä avioliittoa olivat varakuudeltaan Nissilää huomattavasti heterogeenisempia. Tilan 1600-luvun upseeri- ja nimismiesperinteet heijastuivat avioliittoihin osin vielä seuraavalla vuosisadalla, sillä prihalaiset solmivat melkein joka kolmannen avioliiton muiden kuin tilallisten kanssa. Prihan väki vaikutti olleen tarkka tilalle tulleiden miniöiden ja vävyjen suhteen, sillä puolet tulokkaista oli ryhmistä IIA ja IIB.⁶⁶ Toisaalta lähes kaikki tilallisten kanssa avioituneet tyttaret päätyivät varakuusryhmien IIC ja IID talouksiin. Ulosnaitujen painottuminen pariin alimpaan tilallisryhmään johtuu osittain useiden tyttärien avioista muille Kouvolan tiloille, jotka suurimmalta osalta kuuluivat juuri kahteen alimpaan tilallisuusluokkaan.

Ylemmän keskiryhmän Sipilän asukkaiden vuosina 1713–1767 solmimat 13 avioliittoa painottuivat Nissilälle tavoin niin, että kumppanit edustivat valtaosaltaan samaa tai ylintä tilallisryhmää. Kaikkiaan kymmenen sipiläläisten aviokump-

65 Jossain määrin 1740-luvun jälkipuolen tuloksiin vaikuttivat useampi varakuusluokaltaan tuntemattomaksi jäänyt morsian.

66 Prihan toisen puolikkaan emäntänä hääri 1700-luvun alkupuolella säätyläistaustainen Anna Dorotea Hage (vrt. viite 64), ja kaksi hänen tyttäristään avioituivat kahdesti tilallisryhmän ulkopuolelle, Kristiina ensin rumpalin ja sen jälkeen rajaratsastajan sekä Maria rumpali Johan Grönbladista leskeydyttyään Iitin lukkarin Arvid Ancheruksen kanssa. Alemmaan säätyläistöön voitaneen lukea myös Prihan tyttären Maria Eerontytär Prihan avioliitto (ilm. 1700-luvun alkuvuosina) Sippolan kartanon kirjanpitäjän Petter Wettermanin kanssa. Heidän tyttärensä Maria Wetterman muutti puolisonsa oluenpanija Jonas Betulinin kanssa Tukholmaan 1730-luvun alussa. Toisen tyttären Anna Maria Wettermanin mies oli Johan Sköning. Priha 1985.

paneista kuului varakkuusluokkiin IIA–IIC. Talon tyttäristä Elina Joosepintytär vihittiin joulukuussa 1720 torpan pojan Tuomas Matinpoika Niilolan kanssa. Sipilälaisten avioliittokenttä vastasi laajuudeltaan Valkealan keskitasoa eli lähialueilta puolisoista oli hieman yli puolet.⁶⁷

Alempaa keskiryhmää edustaneen Kourulan Ryöppään haltijasuvun avioliitot jakautuivat varsin tasaisesti eri tilallisuusluokkien kesken. Alimpaan tilallisryhmään lukeutuneella Inkerilän Kohopäällä yleisimpiä olivat aviot samaan varallisuusluokkaan (5/9). Toisaalta pari liittoa rakennettiin varakkuustasoltaan selvästi korkeampien talouksien kanssa.⁶⁸ Toisen alimman ryhmän talon, Oravalan Vilkin, avioliitot poikkesivat selvästi Kohopästä. Vilkkiläiset solmivat vuosina 1721–1767 yhteensä yhdeksän avioliittoa, joista seitsemässä kumppanin varakkuusluokka oli selvitettävissä. Vilkin väen avioliitoissa sisään- ja ulosnainti erosivat selvästi toisistaan. Tilalle haettiin miniöitä Vilkkiä vauraammista talouksista, sillä kaikki kolme varakkuustasoltaan määritettyä miniää olivat kahdesta ylimmästä tilallisryhmästä. Sen sijaan neljälle Vilkiltä poissirtyneelle tyttärelle kävi toisin; yksi heistä löysi puolison samaan varakkuusluokkaan lukeutuneesta taloudesta (tuolloin jo useampaan osaan jakautuneesta Rämälän Rämältä), mutta muut kolme avioituivat Oravalan ja Valkealan kartanoiden torppiin.

Valkealan kartanon alaisen Niilolan torpan väki ehti solmia vuosina 1706–1779 yhteensä 17 avioliittoa, joista yhdeksän oli sisäännaituja miniöitä ja kahdeksan toisaalle avioituneita tyttäriä. Niilolan väki oli hyvin eksogaamista, sillä kolme liitoista solmittiin toisen torpan pojan tai tyttären kanssa, ja vain yksi Niilolan tyttäristä avioitui torppaan. Esimerkiksi veljekset Juho Matinpoika (n. 1696–1770) ja Jaakko Matinpoika (1718–1786) saivat elämänkumppaneikseen ratsutilojen tyttäret ylimmästä tilallisuusluokasta: edellinen Anna Eerontytär Puujalan Anttilasta ja jälkimmäinen Kaisa Israelintytär Haimin Haimilasta. Suhteita tilallisiin luultavasti edisti se, että Niilola lienee ollut 1700-luvulla keskimääräistä varakkaampi torppa. Olihan se säilynyt samalla suvulla ainakin 1620-luvulta lähtien, se oli ruokakuntarakenteeltaan usein monen perheen talous.⁶⁹ Valinnanvaraa lähiseudun torppareiden joukossa oli 1700-luvun alkupuolella, sillä v. 1750 Valkealan kylässä oli 26 muuta torpparitaloutta.

Ruokakuntaesimerkkien kautta kävi ilmi, että saman varakkuusluokan talouksien väen aviokumppanien varakkuusrakenne voi vaihdella hyvin paljon. Niilolaisten liitot osoittavat hyvin, kuinka ainakin vakavaraisimmat torpat solmivat vilkkaasti aviosuhteita taloihin. Tytärten kirjava sijoittuminen eri varakkuustason talouksiin selittyy perintöjärjestelmällä: tuoreen vaimon kotoaan saaman usein niukankin maallisen hyvän ohella vaakakupissa painoi mm. hänen työkykynsä.

67 Puolisot jakautuivat kylittäin seuraavasti: Mattilasta neljä, Selänpästä viisi, Oravalasta kaksi sekä Valkealasta ja Anttilasta molemmista yksi.

68 Maria Antintytär Kohopää vihittiin v. 1734 ylemmän keskiryhmän edustajan, toikkalalaisen Matti Antinpoika Mäkelän kanssa kun taas pari vuotta myöhemmin Marian veli Eero Antinpoika toi Kohopäälle miniäksi miettulalaisen Anna Reijuntytär Sihvolan luokasta IIA. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1734, 1736.

69 Liite 21. Suoranaista näyttöä Niilolan varakkuustasosta ei kuitenkaan ole, koska Niilolaa koskevia perukirjoja ei ole säilynyt ainakaan ennen vuotta 1780. KA Lappeen tuomiokunta, perukirjat, vol. 131, Valkealan perukirjat 1740–1809.

Lasten ikäjärjestys ei juuri vaikuttanut puolisonhakuun, ja nuorempien veljien ja sisarten aviopuolisot olivat samaa varakkuustasoa kuin vanhempien sisarusten. Kuitenkin kaikki esimerkkiruokakunnista poissiirtyneet miehet olivat isäntien nuorempia poikia tai veljiä. Yleisempää oli toisaalta se, että talouteen naidut miniät ja vävyt edustivat korkeampaa varakkuusluokkaa kuin ne taloudet mihin tyttäret avioituivat. Täten voitaisiin päätellä, että miniä pyrittiin saamaan vauraammasta suvusta. ”Naimalla hyvin” vakavaraisen talon, jopa säätyläisen tyttären, talonpoika saattoi nostaa asemaansa oman yhteiskuntaryhmänsä ja paikallisyhteisön silmissä.

AVIOLIITOT KONTAKTIEN LUJITTAJINA: RISTIKKÄISLIITOT JA AVIOLIITTOPIIRIT

Edellä viitattiin avioliiton rooliin ruokakuntien ja sukupiirien välisten kontaktien luojana, ylläpitäjänä ja vahvistajana. Voitiinko valkealalaisten puolisonhakutavoissa löytää piirteitä, esimerkiksi tiettyjä tapoja ja toistuvia avioitumistendenssejä, jotka viittasivat kontaktien lujittamiseen ja vahvistamiseen avioliittojen kautta? Missä määrin esiintyi sukulaisavioliittoja? Oliko havaittavissa avioliittoverkostoja? Samojen talouksien välisten ylisukupolvisten ja toistuvien liittojen kartoittamiseksi valkealalaisten avioitumista jäljitettiin jonkin verran tutkimuksen aikajännettä pidemmälle aina 1800-luvun alkuun saakka.

Avioliittojen merkitystä kontaktien rakennusaineeksena punninneen David Warren Sabeanin mukaan liitoilla rakennettiin miesten yhteistoiminnallisia verkostoja, jotka liittyivät mm. satojen kasvatukseen, maanhallintaan, rakennusten ja työkalujen jakamiseen, kunnioituksen säilyttämiseen sekä kunnian puolustamiseen.⁷⁰ Hän rinnastaa avioliitot jossain määrin myös patronus-klientti –suhteisiin, jolloin avioliittojen kautta muodostuneet läheiset sukulaisuussuhteet tarjosivat suojaa ja apua niitä tarvitseville.⁷¹ Sabean näkeekin sukulaisuuden tärkeänä kontaktimuodostuksen elementtinä. Hän havaitsi Neckarhausenissa olleen 1700- ja 1800-luvuilla sukulaispiirejä, joissa yksittäiset avioliitot yhdistivät kahdesta neljään ruokakuntaa toisiinsa lyhyin ketjuin. Nämä ketjut ristelivät ja yhdistyivät toisiinsa sekä loivat samalla tiheän vaihdantaverkoston.⁷²

Lähipolvien sukulaisavioliittoja ei näyttänyt esiintyneen Valkealassa ennen 1700-luvun puoltaväliä. Sukulaisliittojen vähäisyydestä kertoo se, ettei läpikäydyssä tuomiokirja-aineistossa tullut vastaan ainoatakaan tapausta, jossa olisi tutkittu avioion aikovien sukulaisuutta. Esimerkkiruokakunnissa ainoa verisukulaisten avioliitto solmittiin joulukuussa 1745, jolloin kirkkoon astelivat selänpääläiset Jaakko Pertunpoika Latipää ja naapuritalon Pukkilan tytär Vappu Antintytär. Heidänkin sidoksensa osoittautui etäiseksi: heidän isovanhempansa olivat pikkuserkuksia, joten morsiuspari koostui neljänsistä serkuksista.⁷³ Neljänsien serkusten avioliitto oli kyseessä myös mm. v. 1816 pihlajasaarelaisten Eeva Matintytär Horpun ja Simo

70 Sabean 1998, s. 125.

71 Ks. Sabean 1990 ja 1998.

72 Sabean 1998, s. 130.

73 Vrt. liitteen 22 esipuhe; KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1706–1750.

Simonpoika Horpun avioituessa. Siten saman kantatilan eri osien perillisten välinen avioliitto saattoi jäädä verisidokseltaan kaukaiseksi. Koska pitäjässä oli 1700-luvun alussa yli 2 000 asukasta, varsin laajan väestöpohjan takia pitäjän sisäisissäkin liitoissa oli helppo löytää elämäkumppani suvun ulkopuolelta.

Avioliittojen toimimiseen ruokakuntien välisten kontaktien vahvistajina viittaavat kaksinkertaiset aviosidokset, jolloin tyyppillisimmillään veljekset hakivat puoli-soikseen siskokset toisesta taloudesta. Etenkin 1730- ja 1740-luvulla Valkealassa solmittiin useita avioliittoja, jota edelsi tai seurasi toinen avio samojen ruokakuntien kesken. Esimerkiksi tapaninpäivänä 1724 vihittiin Eero Ristonpoika Suur-Sorsa Sorsalasta ja Anna Niilontytär Pasi Kourulasta. Linkki talojen välillä vahvistui joulukuussa 1738, jolloin toisensa saivat Eeron veli Lauri Ristonpoika Suur-Sorsa ja Annan sisar Susanna Niilontytär Pasi. Kaksinkertainen avioituminen sai Pasin osalta jatkoa seuraavalla vuosikymmenellä, jolloin kaksi avioliittoa yhdisti pasilaiset Lomperin tilan väkeen Jokelasta. Vuonna 1744 Nuutti Simonpoika Pasi vihittiin Marketta Simontytär Lomperin kanssa, ja kuusi vuotta myöhemmin (1750) Nuutin nuorempi veli Juho Simonpoika sai elämäkumppanikseen Marketan sisaren Marian.⁷⁴

Kaksinkertaisten avioliittokielten merkittävä muoto oli ristilankous, jolloin veli toi talouteen miniän ja sisar meni samaan taloon miniäksi tai veli kotivävyksi. Kuvaussessaan eteläpohjalaisen Sainpakan tilaa ja sen viljelijäsuvun vaiheista Vimpelissä 1700-luvulta 1900-luvulle Kustaa Vilkona toteaa ristilankouden olleen hyvin yleistä talojen välillä. Ilmiötä selittää se, että avioliitot solmittiin melkein aina isien ja äitien toimesta. Taloryhmät, joiden välillä ristikkäisavioliittoja esiintyi olivat sellaisia, joihin jo entuudestaan oltiin sukulais- ja tuttavuussuhteissa ja joiden varallisuus ja työolot tunnettiin tarkasti.⁷⁵ Ristilankous kuului valkealalaistenkin avioitumismalleihin 1700-luvun alkupuolella. Rautjärveläinen Olli Klemetinpoika Immanen haki vuonna 1709 puolisoonsa Kerttu Heikintytär Kintun Inkerilän kylästä. Vastavuoroisuus toteutui joulukuussa 1712, jolloin avioituivat Kertun veli Esko Heikinpoika ja Ollin sisar Maria Klemetintytär.⁷⁶ Kaikki ristikkäisavioliitot eivät olleet sisarusten vaihtoja, sillä monimuotoisesta perherakenteesta johtuen samassa ruokakunnassa saattoi asua sukusidoksiltaan varsin kirjava joukko. Esimerkiksi 1750-luvulla solmittiin kahdesti aviosidos Mattilan Sipilän ja Selänpään Takojan nuorison kesken. Joulukuussa 1757 liiton solmivat Mikko Sipinpoika Sipilä ja Riitta Tuomaantytär Takoja. Vuotta myöhemmin Mikon sisar Maria Sipintytär Sipilä meni puolisoiksi Riitan serkulle Esko Eskonpoika Takojalle.⁷⁷

74 KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1724, 1738, 1744, 1750.

75 Vilkona 1952, s. 67–68. Vilkunan mukaan ristikkäisliitot näyttävät olleen varsin onnellisia. Niitä pidettiin luonnollisina, ja kun ne perustuivat laskelmoituun harkintaan, ne menestyivät hyvin. Poikkeuksen saattoi aikaansaada yksilö, joka asetti omat tunteensa poikkitelein suvun hyväksytyyn harkintaan. Lukkarinen kutsuu ristilankoutta sisarusten vaihdoksi. Lukkarinen 1933, s. 24.

76 Ristilankoudesta löytyi monia muitakin esimerkkejä. Siten kiinteytyivät esimerkiksi Tirvan ja Puuskarin talojen välit Kourulassa 1740-luvulla. Vuonna 1744 Puuskarin isäntä Sipi Reijunpoika vei vihille Anna Paavontytär Tirvan, ja neljä vuotta myöhemmin Sipin sisar Inkeri Reijuntytär Puuskari siirtyi miniäksi tuoreen aviomiehensä, edellä mainitun Annan veljen, Jaakon Paavonpojan kotitaloon Tirvalle. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1744, 1748.

77 KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1757, 1758.

Ristikkäisavioita solmittiin myös sukupolvien yli. Pyöriäläiset Kuokan veljekset Tapani Yrjönpoika ja Jooseppi Yrjönpoika noutivat puolisonsa 1720-luvulla naapuritalosta Jatusta. Tapani avioitui v. 1722 Kerttu Arvintyttären ja Jooseppi saman vuosikymmenen lopulla Kertun veljentyttären Maria Yrjöntyttären kanssa.⁷⁸ Vuosisadan loppupuolelta lähtien esiintyi kolmenkin avioliiton ryppäitä kahden talouden tai samasta kantatilasta jaetun osan välillä. Kolme liittoa solmivat selänpääläisten Nokkasen ja Takojan talojen väet 1790-luvulla, ja näin kävi samoihin aikoihin myös mm. Haimilan Ylä-Mankin ja Toikkalan Nikulan haltijasukujen kesken. Kummassakaan tapauksessa ei ollut kyse ristilankoudesta, vaan samassa taloudesta haettiin puolisoiksi mm. serkukset.⁷⁹

Ristikkäisavioliittoja eivät pidätelleet pitäjänrajat. Ristilankoussuhde muodostui mm. Oravalan Suur-Hasun ja iittiläisen Pilkanmaan Saksan torpan välille 1740-luvulla. Vuonna 1733 oli Tuomas Eeronpoika Suur-Hasu avioitunut Maria Tuomaantytär Saksan kanssa. Marian veli Lauri Tuomaanpoika puolestaan toi v. 1743 miniäksi Saksalle Tuomaan sisaren Maria Eerontytär Suur-Hasun. Myös Anttilan Kansikkaan ja luumäkeläisen Sydänmaanlakan kantatalon väkien kesken solmittiin kolme liittoa 1800-luvun alkukymmeninä.⁸⁰ Talouksien väliset kaksinkertaiset linkit eivät olleet pelkästään haltijasukujen välisiä, vaan toistuvuutta saattoi syntyä sotilaiden tai palkollisten kautta.⁸¹

Osoituksena avioliittojen olennaisesta asemasta sukujen ja perheiden kontaktikanavina olivat useamman kuin kahden tilan tai torpan muodostamat avioliitoverkostot eli avioliittopiirit. Näissä verkostoissa määrättyjen talouksien väliset avioliitot toistuivat useampaan kertaan ja toisinaan myös eri sukupolvissa. Verkostoon saattoi kuulua myös taloja ja torppia. Liittoja ei aina solmittu samojen ruokakuntien kesken, vaan osa niistä saattoi kanavoitua saman kantatalon eri osiin. Yksi tällainen laajempien kytkentöjen joukko muodostui vuosina 1768–1804 Pihlajasaaren Horpun, Hevosojan Kukkolan, Mattilan Laurilan ja Oravalan Vähä-Hirven

78 KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1722, 1729.

79 Mankkilaisten ja Nikulan ensimmäinen avioliikki muodostui vuonna 1791, kun Yrjö Antinpoika Ylä-Mankki haki puolisoikseen Leena Hannuntytär Nikulan. Kahta vuotta myöhemmin (1793) Yrjön veljenpoika Taavi Jaakonpoika Ylä-Mankki solmi avioliiton Anna Taavintytär Nikulan kanssa. Vielä vuonna 1803 Yrjö Antinpojan veljenpoika ja Taavi Jaakonpojan serkku Ylä-Mankilta Antti Aataminpoika vihittiin Eeva Mikontytär Nikulan kanssa. Nikulalaisista miniöistä Anna ja Eeva olivat serkuksia ja Leena heidän isiensä serkku. Lisäksi Ylä-Mankilta solmittiin noin sukupolvea myöhemmin vuosina 1822–1825 kolme avioliittoa maantieteellisesti varsin kaukana sijainneeseen Pihlajasaaren Horppuun. Nokkasen ja Takojan avio- ja sukulaisuusvyhytti alkoi vuonna 1792 Riitta Pekantytär Takojan avioituttua Matti Nuutinpoika Nokkasen kanssa. Matin sisar Johanna Nuutintytär Nokkanen siirtyi seuraavana vuonna (1793) miniäksi Takojalle avioituttuaan Aatami Jaakonpoika Takojan kanssa. Vuonna 1799 Nokkasen toista puolikasta asunut Matin ja Johannan pikkuserkku Tuomas Yrjönpoika sai kumppanikseen Eeva Kustaantytär Takojan. Takojan avioituneista Riitta ja Aatami olivat serkuksia ja Eeva näiden serkun tytär. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo.

80 Kansikkaan ja Sydänmaanlakan väliset avioliitot solmittiin vuosina 1800, 1803 ja 1826. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo.

81 Vuonna 1709 kourulalainen Paavo Martinpoika Tirva haki v. 1709 puolisoikseen naapurikylästä Maria Nuutintytär Rautjärven. Sattumaan tuskin perustui se, että vuonna 1725 Tirvan ratsutilan rakuuna Paavo Hafverfelt avioitui edellä mainitun Marian serkun – ja etunimikaiman – Maria Iisakintytär Rautjärven kanssa. KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo 1709, 1725.

välille. Tiloista Horppu ja Kukkola olivat entisiä ratsutiloja ja niiden kokonaisveroluku nostaisi ne varakkuusluokituksessa selvästi ylimpään tilallisryhmään (IIA). Ne kuitenkin olivat 1700- ja 1800-luvun vaihteeseen mennessä jakautuneet toisin kuin alemman keskiryhmän Laurila ja Vähä-Hirvi. Aviot liittivät yhteen myös Kourulan Puuskarin ja Tirvan sekä Selänpään Karppisen ja Skipparilan Nissilän.⁸² Nämä tilat solmivat vuosien 1744–1821 välisenä aikana yhteensä yhdeksän avioliittoa. Näistä neljässä yhtyivät tirvalaisten ja puuskarilaisten polut, kaksi niistä oli Nissilän ja Puuskarin samoin kuin Karppisen ja Tirvan välisiä. Lisäksi yksi avioliikki syntyi v. 1796 Karppisen ja Nissilän välille. Verkoston tilat kuuluivat kokonaisverolukunsa perusteella kahteen ylimpään tilallisryhmään, ja niistä Tirva ja Nissilä olivat lisäksi ratsutiloja.

Perusteellisemmin tarkastellaan avioverkostoa, jossa valtaosaa varsin irrallisilta tuntuvia avioliittoja yhdisti tavalla tai toisella mattilalainen Sipilän suku. Kuviossa 5 näkyvistä talouksista toistensa naapureita ja alkuaan myös verisukua olivat sekä Suur- ja Vähä-Nuuja Oravalassa että Nokkanen ja Mäkilaita Selänpäässä. Varakkuustasoltaan ylempään keskiryhmään kuuluneessa Sipilässä vallitsi mitä luultavimmin tilanahtaus heti isonvihan jälkeen, sillä tilalla asui neljä avioitunutta veljestä. Heistä Heikki Matinpoika muutti v. 1725 Ruotsulan kylän Rusiin, Markku Matinpoika seuraavana vuonna Kouvolan kylän Jukkoon ja mahdollisesti vielä Pekka Matinpoika jokunen vuosi myöhemmin haudankaivajaksi Valkealan kirkonkylään.⁸³ Sipilän tyttäristä yksi avioitui v. 1734 Selänpään Nokkaselle ja toinen v. 1748 Oravalan Suur-Nuujaan. 1750-luvulla muodostui ristilankoussuhde Sipilän ja Selänpään Takojan välille.

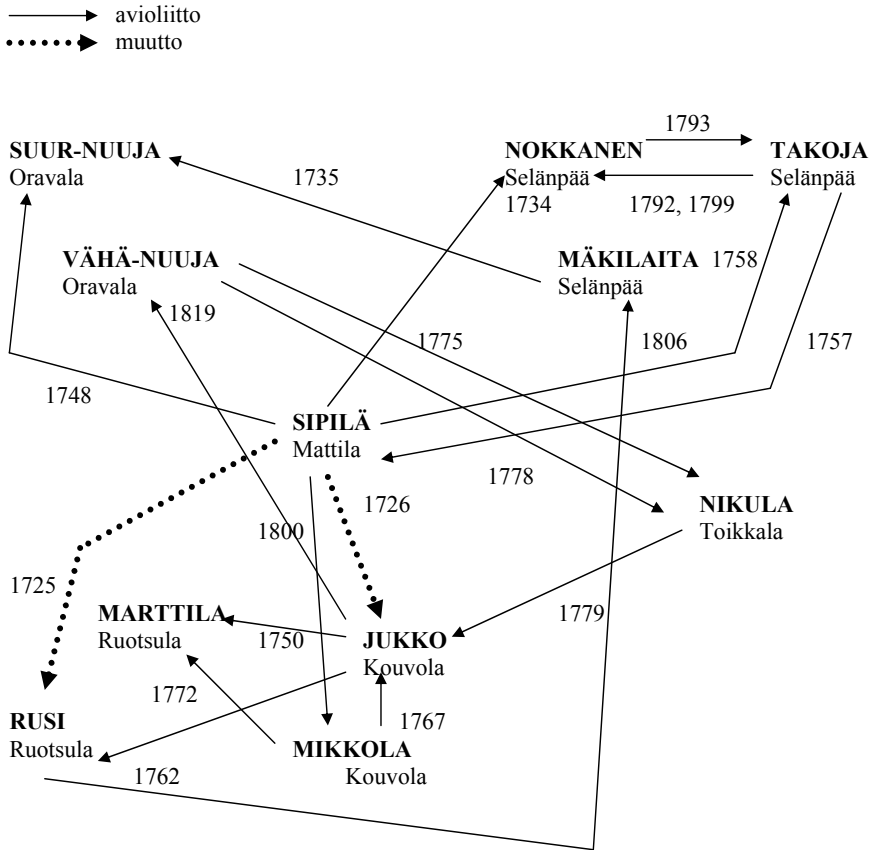
Vuonna 1762 Matti Ernestinpoika (em. Markku Matinpojan pojanpoika) Kouvolan Jukolta siirtyi isännöimään toista puolikasta Ruotsulan Rusista avioituttuaan isänsä serkun lesken Anna Laurintyttären kanssa. Samalla vuosikymmenellä (1767) Jukkoon tuli puolisoiksi Antti Ernestinpojalle Kaisa Arvintytär saman kylän Mikkolasta, josta Kaisan sisar Kirsti avioitui v. 1772 Ruotsulan Marttilaan em. Anttin serkulle Perttu Tanelinpojalle. Kuin varmemmaksi vakuudeksi v. 1800 Sipilästä siirtyi Maria Eerontytär miniäksi Kouvolan Mikkolaan. Avioiden kautta Jukon väki linkittyi 1770-luvulla Toikkalan Nikulaan ja 1810-luvulla Oravalan Vähä-Nuujaan, ja kahden viimeksi mainitun haltijaväkien välille muodostui 1770-luvulla kaksinkertainen aviosidos. Aiempi tuttavuussuhde lienee vaikuttanut Eeva Antintytär Rusin v. 1806 solmimaan avioliittoon selänpääläisen Matti Matinpoika Mäkilaidan kanssa. Olihan Rusin väellä Sipilän kautta linkki Suur-Nuujaan, jonne myös Mäkilaidan väelle oli ollut suora aviosidos.

Aviopiirin tilat jakautuivat varakkuudeltaan varsin tasaisesti. Alkuaan Nokkanen ja Mäkilaita kuuluivat ylimpään, Mikkola ja Nikula alimpaan tilallisryhmään, molemmat Nuujat alempaan keskiryhmään ja muut eli Sipilä, Marttila, Rusi ja Takoja ylempään keskiryhmään. Tämä varakkuuden vaihtelu tukee aiemmin teh-

82 Tarkempi selostus kyseisistä avioliittokentistä löytyy liitteestä 33. 1700-luvun ja 1800-luvun alun esimerkit eivät välttämättä ole suoraan mukautettavissa 1600-luvulle, sillä v. 1734 tapahtuneet lakimuutokset esim. lähisukulaisten avioliiton osalta saattavat vaikuttaa kokonaiskuvaan.

83 Pekka Matinpojan sukulaisuudesta ja kuulumisesta sukuun ks. liite 22, taulu 3.

Kuvio 5. Mattilan kylän Sipilän suvun avioliittopiiri

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelot.

tyä havaintoa siitä, että varakkuustaso ei ratkaisevasti vaikuttanut avioliittojen muotoutumiseen, ja näin avioliittopiireihin voi kuulua varakkuustasoltaan hyvin kirjavia talouksia. Varakkuusvertailun luotettavuutta kuitenkin heikentää useimpien kyseisen verkoston tilojen jakautuminen 1700-luvun jälkipuolella.

Runsaasti avioliittojen ketjuuntumista ilmeni luottamustehtäviä hoitaneissa tilallissuvuissa. Talonpoikia valittiin kruununhallinnossa lautamiehiksi sekä kirkon piirissä kirkonisännän eli kirkkoväärtin sekä kuudennusmiehen toimiin.⁸⁴ Seuraavassa tarkastellaan lauta- ja kuudennusmiehiä, joiksi valittiin arvostusta nauttivia

84 Kirkonisännän ja kuudennusmiehen tehtävistä ks. esim. Karskela 1987, s. 238–239. Rahvaan riveistä seulottiin alkuun myös nimismiehet sekä jahti- ja siltavoudit, mutta näistä nimismiehen tehtävien vaatimustason kohoaminen aiheutti sen, että tehtävä alkoi jo 1600-luvun lopulta alkaen siirtyä säätyläiseen verrattavalle kruunun virkamiehelle. Oksanen 1995, s. 102–104.

ja hyvämaineisia pitäjän miehiä.⁸⁵ Valinnassa pyrittiin saamaan edustus pitäjän eri kulmilta. Valkealassa – kuten muuallakin – luottamustehtäviä hoitivat toisinaan saman suvun jäsenet monessa polvessa. Mattilan kylän Pekkola vuosina 1675–1697 isännöinyt Pekka Yrjönpoika istui käräjillä lautamiehenä ja oli myös kuudennusmies. Hänen poikansa Tuomas Pekanpoika (isäntänä 1699–1709) jatkoi suvun lautamiesperinteitä, samoin kuin pojanpoika Taneli Tuomaanpoika (k. 1753), joka avioitui samasta kylästä kotoisin olleen lautamiehen tyttären Susanna Joosepintytär Sipilän kanssa. Heidän poikansa Tuomas Tanelinpoika (s. 1726) oli myös lautamies ainakin 1760- ja 1780-luvulla.⁸⁶ Monet 1600-luvun lopulla ja seuraavan vuosisadan alkupuoliskolla käräjiä istuneet miehet osoittautuivat toistensa avio- tai verisukulaisiksi. Vuosina 1737–1741 käräjillä istuneesta 14 lautamiehestä ainakin kuudella oli kytköksiä muihin samaan aikaan tai aiemmin käräjillä istuneisiin lautakunnan jäseniin.⁸⁷

Paikallishallinnon edustajien aviosidoksia kuvaavat hyvin Skipparilan Nissilän ratsutilan haltijasuvun avioitumiset. Verkoston lähtöhenkilö lautamies Nuutti Ristonpoika isännöi Nissilän ratsutilaa Skipparilassa vuosina 1688–1705. Syyskäräjillä 1697 Nuuttia kutsuttiin inkeriläläisen lautamiehen Heikki Heikinpoika Kintun vaimon sukulaiseksi,⁸⁸ ja hänen lapsiinsa ilmeisesti kuului inkeriläläisen lautamiehen Mikko Samulinpoika Maunon vaimo Vappu Nuutintytär. Nuutin pojan ja Nissilän seuraavan isännän, lautamies Matti Nuutinpojan (k. 1719) pojista lautamieheksi nimitettiin Inkerilän Maunolle muuttanut Kalle Matinpoika. Matin tyttäristä Anna solmi toisen avioliittonsa toikkalalaisen lauta- ja kuudennusmies Reiju Niilonpoika Topon kanssa. Matti Nuutinpojan toinen tytär Liisa Matintytär puolestaan meni vaimoksi Selänpäähän Eero Martinpoika Hasulle, jonka veljenpoika Yrjö Jaakonpoika Hasu valittiin sittemmin lautamieheksi. Kuinka ollakaan, Yrjön Jaakonpojan vaimo oli mattilalainen lautamiehen tytär Anna Joosepintytär Sipilä. Nuutti Ristonpojan toisen pojan, naapuritaloon Kepsulle v. 1707 muuttaneen Sipi Nuutinpojan poika Martti Sipinpoika toimi isonvihan aikana staarostina eli hallintotehtäviä hoitaneen maakomissaarin apulaisena. Martin sisaren Inkeri Sipintytären puoliso Niilo Ollinpoika Seppälä Toikkalasta hoiti lautamiehen tointa, kuten myös tämän veli Matti Ollinpoika. Niilon ja Matin äiti Marketta Matin-

85 Esimerkiksi kun saarentolaiselle Samuli Heikinpoika Paroselle annettiin omasta pyynnöstään ero lautamiehen tehtävistä vuoden 1737 syyskäräjillä, nimismies Kristian Usk velvoitettiin hankki-
maan tilalle kunnollinen talollinen (beskedelig bofast Bonde). KA Valkealan syyskäräjät 23.–
28.9.1737; ii 46:319v. Seuraavilla käräjillä tammikuussa 1738 lautamiehen valan vannoi toinen
saarentolainen, Heikki Jaakonpoika Laurila, jonka appi Jaakko Mikonpoika oli jo aiemmin
toiminut lautamiehenä. KA Valkealan ja Elimäen talvikäräjät 17.–23.1.1738; ii 47:57.

86 KA Lappeen tuomiokunta, vol. 131, perukirjat 1740–1809, s. 387–388, 709–710. Useammassa
sukupolvessa luottamustehtäviin valittiin ennen 1700-luvun loppua myös mm. Skipparilan
Nissilän ja Tuohikotin Kolan isäntiä. Ks. Piihlanti 1995, s. 521, 538.

87 Lautamiehistä 11 istui käräjiä Kymin ja kolme Lappeen kihlakunnan puolella. KA Kymin ja
Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat 1737–1741. Heistä kuuden isä, setä, appi tai veli olivat olleet
lautamiehiä. KA Kymin ja Lappeen kihlakuntien tuomiokirjat 1737–1741. Tämän lisäksi ainakin
vuosina 1726–1741 lautamiehenä toiminut kuivalalainen Risto Martinpoika Nihtilä istui
lautakunnassa appensa, kouvoolalaisen Simo Yrjönpoika Tyyrilän kanssa Elimäen ja Valkealan
välikäräjillä toukokuussa 1739. KA Elimäen ja Valkealan välikäräjät 26.5.1739; ii 48: 522v–529.

88 KA Valkealan syyskäräjät 19.–20.10.1697; ii 14:245v–246.

tytär ilmeni kouvolaalaisen lautamiehen Markku Matinpoika Jukon sisareksi ja edellä mainitun Anna Joosepintytär Sipilän tädiksi. Näin moniulotteiset sukusidokset vaikuttivat käytännössä myös oikeudenhoitoon. Esimerkiksi toikkalalaisen Sipi Ollinpoika Seppälän ja Maria Yrjöntyttären salavuoteussyytteen käsittelystä lokakuussa 1740 lautamiehistä jäävättiin jo edellä mainitut syytetyn veli Matti Ollinpoika Seppälä ja eno Markku Matinpoika Jukko.⁸⁹

YHTEENVETO JA VERTAILUA: VALKEALALAISTEN AVIOLIITOT

Valkealalaisten avioliittoja voidaan järjestelmällisesti kartoittaa vuodesta 1706, jolloin kirkonarkiston vihittyjen luettelot alkavat. Valkealalaisten avioliittokenttä laajeni etenkin isonvihan jälkeen. Valkealalaismorsiamista melkein joka kolmas löysi aviomiehen samasta kylästä, mutta lähes yhtä yleistä oli avioitua naapurikyläläisen tai muusta pitäjän kylästä kuin rajanaapurista kotoisin olleen miehen kanssa. Kylän sisäisten avioliittojen osuus kuitenkin lasi aikakauden loppua kohti. Toispitäjäläisten sulhasten osuus vaihteli 8:sta 15:een prosenttiin. Sulhasten aviokenttä oli maantieteelliseltä laajuudeltaan hyvin samankaltainen kuin morsianten, mutta muista pitäjistä he hakivat kumppaninsa hieman naisia harvemmin.

Kylän suuruus oli selvästi yhteydessä kylän sisäisten avioliittojen yleisyyteen, ja Valkealassa tällaiset liitot olivat tyypillisimpiä yli 15 ruokakunnan kylissä. Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty, että noin 250 asukkaan, usein pienempikin kylä riitti tarjoamaan puolison keskimäärin puolelle solmituista avioliitoista.⁹⁰ Edellä mainittuun suuruusluokkaan Valkealan kylistä ylsivät väkimmäältään isonvihan jälkeen Oravala ja Selänpää sekä viimeistään 1730-luvulta alkaen myös Valkealan kylä ja Kouvola.⁹¹ Kaikissa näissä kylissä sisäisten avioiden keskiarvo kohosi vuosina 1706–1750 enimmillään 40 prosenttiin, ja viisivuotiskausittainkin niiden määrä nousi vain harvoin yli puoleen.⁹² Sisäisten liittojen osuus kuitenkin ylitti pitäjittäisen keskiarvon. Kylien suuri väkimäärä ei yksin selitä, miksi oman kylän liittojen määrä ei noussut kovinkaan korkealle runsasväkisimmissä kylissä. Siten oletus riittävän suuresta väestöpohjasta kylänsisäisten avioliittojen runsaslukuisuuden selittäjänä ei verifioitu Valkealassa ainakaan 1700-luvun puoliväliin mennessä.

Puolison hakuun lähdettiin ennemmin naapuripaikkakunnalle kuin oman pitäjän kaukaiselle kolkalle, ja avioliitot pitäjän laidalta toiselle olivat varsin poikkeuksellisia. Ulkopaikkakuntalaisista valkealalaiset solmivat ymmärrettävästi runsaimmin avioliittoja läntisen rajanaapurin Iitin tyttärien ja poikien kanssa. Paikkakuntia yhdisti kymmenien kilometrien mittainen raja, ja liittiin rajoittuivat useat Valkealan suuret kylät. Useimmin vieraspaikkakuntalaisten kanssa avioituivat yleensä rajakyläliien asukkaat. Rajanaapureita kauempaa puolisonsa hakeneet olivat lähes aina joko

89 KA Valkealan syyskäräjät 15.–22.10.1740; ii 49:515–516.

90 Nevanlinna 1973, s. 72.

91 Vuonna 1750 Selänpäässä oli arviolta noin 360 asukasta ja muissa kolmessa kylässä hieman alle 300. Todellisen väkiluvun laskemisesta ks. s. 90–91.

92 Kylänsisäisten avioliittojen osuus kohosi yli puoleen Oravalassa 1706–1709, 1716–1720 ja 1721–1725, Selänpäässä 1706–1709 sekä Valkealassa 1716–1720.

säätyläisiä tai sotilaita. Rajalinjan veto Kymijokeen v. 1743 enemmänkin vilkastutti kuin vähensi avioliittoisuutta rajan yli vielä 1740-luvulla. Toispaikkakuntaisia liittoja solmittiin suhteellisesti eniten kriisiaikoina ja niiden jälkeisinä vuosina.

Ruokakunnan varakuustaso ei vertautunut suoraan avioliittokentän laajuuteen. Kuitenkin vuosina 1746–1750 varakkaampien sulhasten kenttä osoittautui selvästi vähävaraisempien kenttää laajemmaksi, mutta tuolloin vastaavaa eroa ei voitu havaita morsiamilla. Useimmin kumppanikseen toisen tilallisen löysivät varakuudeltaan ylemmän keskiryhmän IIB tilalliset. Torpparien ja tilallisten solmimat avioliitot olivat 1730- ja 1740-luvulla varsin yleisiä. Harvalukuiset säätyläisaviot solmittiin endogaamisesti. Ruokakunnittainen tarkastelu osoitti aviokumppanien varakuustason vaihdelleen paljon samaan varakkuusluokkaan kuuluneissa talouksissa. Miniät ja vävyt tulivat usein varakkaammista talouksista kuin mihin tyttäret vastaavasti avioituivat. Tämä huomio vahvistaa käsitystä siitä, että aviokumppaniksi oli hyvä löytää joku itseään varakkaampien joukosta.

Väinö Vaara kertoo valkealalaisen ottaneen puolisonsa 1800-luvun puolivälissä omasta tai naapurikylästä, harvemmin kauempaa pitäjältä ja vain harvoin naapuripitäjästä. Pitäjän raja on vähemmän estänyt ruotsalalaisia, mutta tällöinkin usein haettiin ”Itin likkoja” miniöiksi Keltin kylästä Kymijoen vastarannalta sekä annettiin omia poikia ja tyttäriä hyvitykseksi. Runsasväkisen Kouvolan ja elimäkeläisen Vilppulan kylän nuorten kanssakäymistä helpotti kylien välinen Kymijoen ylikulkupaikka.⁹³ Eeva-Liisa Oksasen mukaan vuosina 1842–1843 vihityistä sadasta parista oli samasta kylästä kotoisin olleita 38, vierekkäisistä kylästä 23, kauempaa samasta pitäjästä 31 ja toinen osapuoli muusta pitäjästä vain kahdeksassa parissa.⁹⁴ Kun Vaaran ja Oksasen toteamia verrataan tilanteeseen 1700-luvun alkupuolella, voidaan havaita valkealalaisen avioliittokentän olleen aikaisemmin yhtäältä vähemmän omakyläkeskeinen ja toisaalta ulkopitäjäläisten avioliittokumppanien suhteellisen osuuden olleen korkeampi. Kokonaisuudessaan avioliittokenttä näytti alueellisesti supistuneen viimeistään 1800-luvun alkupuolella.

Miten valkealalaisten avioliittokenttä suhteutui muihin vastaaviin 1700-lukua koskeviin tutkimuksiin verrattuna? Pitäjäkohtaiset avioliittokentät eivät ole kaikilta osin vertailukelpoisia, koska tuloksiin vaikuttavat pitäjän pinta-ala, kylien koko, määrä, väkiluku ja erilaiset tilastointitavat. Joissain tutkimuksissa laskelmissa on otettu huomioon vain pitäjän morsianten avioliitot, kun taas laajimmissa selvityksissä kohdepitäjäläisten avioliittoja on poimittu myös naapuriseurakuntien kirkonkirjoista.⁹⁵ Uudellamaalla Lohjalla vuosina 1741–1810 ja Nurmijärvellä vuosina 1700–1750 sulhanen tuli paikkakunnan ulkopuolelta joka neljännessä avioliitossa.⁹⁶ Hämeessä Heinolassa vihityistä samasta kylästä oli 1730-luvulla 27 % ja 1760-luvulle tultaessa heidän osuutensa oli noussut kolmannekseen. Muista pitäjistä hei-

93 Vaara 1970, s. 96.

94 Oksanen 1995, s. 238.

95 Esimerkiksi itähämmäläisessä Nastolassa vuosina 1722–1760 kylänsisäisten avioliittojen määrä jäi neljännekseen, kun taas tuolloin jopa 45 % nastolalaisista solmi avioliiton ulkopaikkakuntalaisen kanssa. Ulkopaikkakuntalaisten suurta osuutta selittää Nastolan alueellinen pienuus ja keskimääräistä alhaisempi väkiluku. Seurakunta muodostui vain 13 kylästä. Mäkelä 1979, s. 497–499.

96 Ylikangas 1973, s. 407; Tommila 1958, s. 288–289.

nolalaiset hakivat vastaavina aikoina puolisoistaan 16 % ja 23 %.⁹⁷ Eteläsavolaisessa Ristiinassa pitäjän ulkopuolelta kumppaneista tuli vuosina 1720–1759 noin 15 % ja Heinävedellä vuosina 1747–1799 joka viides.⁹⁸ Keskisessä Savossa Rantasalmen, Pieksämäen, Juvan, Joroisten ja Leppävirran alueella toispitäjäläisten kanssa solmittujen avioliittojen osuus vaihteli 1700-luvulla 12–20 %:n välillä ja kotikyläläisen kanssa solmittuja oli liitoista 28–40 %.⁹⁹ Karjalan kannaksella Räisälässä ja Valkjärven avioitumista oli edellisiä tapauksia pitäjakeskeisempi. Räisälän Tiurissa tilallisnaisista 35 % löysi vuosina 1752–1809 puolison kotikylästään ja 5 % eri pitäjistä miesten vastaavien lukujen ollessa 33 % ja 1 %. Valkjärven Vaalimon ja Nousealan kylän asukkaat hakivat vuosina 1761–1809 elämäkumppanin oman pitäjän ulkopuolelta 2–9 prosentissa avioliitoista kylästä ja sukupuolesta riippuen.¹⁰⁰ Vuosina 1750–1772 Suomenlahden suomenkielisissä saaristokylissä avioista kylän sisäisten liittojen osuus oli noin puolet.¹⁰¹ Edellä mainituista esimerkeistä Valkeala oli 1700-luvulla prosentuaalisesti lähimpänä Rantasalmea, jossa rahvas avioitui 1700-luvulla 87 %:sti pitäjän sisällä ja 37 %:sti samassa kylässä. Aviokenttien samankaltaisuus on ymmärrettävää, koska molemmat paikkakunnat olivat runsasväkisiä ja pinta-alaltaan varsin laajoja. Yhteydenpitoa ulkomaailman mahdollistivat vesireitit ja osaltaan myös maantiet.¹⁰²

Avioliiton merkitykseen kontaktien luojana, ylläpitäjänä ja vahvistajana viittasivat toistuvat, kaksin- tai useampikertaiset samojen talouksien väliset vastavuoroiset aviosidokset. Valkealalaisten vuorovaikutuksellisiin avioliittomalleihin kuuluivat mm. ristikkäisaviot, joissa veljekset avioituivat toisen ruokakunnan siskosten kanssa. Tavallisena muotona oli myös ristilankous. Kaksinkertaisten avioliittokielten lisäksi viimeistään 1700-luvun lopulta lähtien esiintyi kolminkertaisia talouksien välisiä sidoksia. Huomionarvoista on se, että ristikkäisiä avioita solmittiin sekä sukupolvien että pitäjänrajojen yli. Aviosukulaisuus vaikutti puolisonvalintaan esimerkiksi myöhemmin avioituneilla sisaruksilla, ja se näkyi edellä mainittuina useampikertaisten talouksien välisinä avioliittokieltenä.

Läheisiä sukulaisavioliittoja ei Valkealassa ennen 1700-luvun puoltaväliä esiintynyt. Nähtävästi pikkuserkkujen ja sitä kaukaisempien sukulaisten avioliittoja kuitenkin solmittiin 1800-luvulla, jolloin vastaavasti aviokentät myös alueellisesti supistuivat. Lainsäädännön ohella sukulaisavioliittoja lienee rajoittanut perimiskäytäntö, jossa taloudesta väistyvän perillisen, etenkin tyttären tai sisaren, osuus irtaimesta jäi vähäiseksi ja kiinteän omaisuuden (ts. maan) hallinta oli naisten osalta lähes tuntematonta. Mainittakoon, että sukulaisliittojen merkitys oli aivan toista luokkaa David Warren Sabeenin aineistossa. Hän toteaa endogamian lisääntyneen Neckarhausenissa talonpoikaiston johtavan ryhmän eli raadin jäsenten keskuudessa 1740-luvulta lähtien, ja sukupolvea myöhemmin valtaosa talonpojista avioitui

97 Wilmi 1988, s. 324.

98 Wirilander H 1989, s. 139; Hämynen 1986, s. 120.

99 Wirilander K 1946, s. 34–35.

100 Partanen 2004, s. 80–89.

101 Lehtonen J. U. E. 1968, s. 41. Laskelmiin ei sisälly Koivisto.

102 Väestöä Rantasalmella oli Valkealaa enemmän: v. 1750 asukkaita kirjattiin 6 273, joista Heinäveden kappeliin vajaa 1 300 ja emäpitäjään lähes 5 000. Soininen 1954, s. 300.

pikkuserkkunsa kanssa. Alemmat sosiaaliryhmät (käsityöläiset, palkkatyöväki) alkoivat avioitua pikkuserkkujensa kanssa noin vuoden 1800 tienoilla. Sukulaisavio-
liittojen kasvua vahvisti kylässä 1700-luvulta lähtien lisääntynyt sosiaalinen kahtia-
jako rikkaisiin ja köyhiin sekä poliittisen aseman kytkeytyminen yhä enemmän
maaomaisuuteen.¹⁰³

Useamman kuin kahden ruokakunnan välisten toistuvien avioiden verkostoja muodostui Valkealaan ainakin 1700-luvun jälkipuolella. On mahdollista, että vastaavanlaisia rakenteita esiintyi jo aiemmin, mutta lähdeaineiston puutteellisuuden takia niitä ei voitu todeta. Avioliittopiirit saattoivat rakentua myös varsin etäällä toisistaan sijaitsevien talouksien muodostelmiksi, ja siten ne selittävät varsin irralliselta tuntuvat, usein naapurikyliä kauemmaksi suuntautuneet puolisonhaut. Verkostomuodostusta voitiin havaita myös paikallisten luottamustehtäviä hoitaneiden keskuudessa. Sipiläläisten piirissä ilmeni piirteitä myös naisleskien toimeentulon huolehtimisesta, mm. avioliitto kaukaisemman sukulaisen lesken kanssa.¹⁰⁴ Avio-kumppanin hakuun vaikuttivat selvästi ns. epäsuorat kontaktit, jolloin tuoreen aviosidoksen osapuolina olivat kaksi sellaista taloutta (A + B), joista kummallakin oli jo entuudestaan sidos tai useampia samaan talouteen (C).

Avioliittopiiriin saattoi kuulua eri varakkuustason talouksia, joten varakkuus ei näyttänyt usein olleen ainakaan määräävin tekijä kumppanivalinnassa. Enemmän puolisonvalinnassa oli kyse elämäkumppanin työkyvystä, avio-kumppanin taustan taloudellisten voimavarojen tuntemisesta sekä varmasti osaltaan myös tiukan paikan tullen tulevan puolison lähipiirin kautta saavutettavasta taloudellisesta ja henkisestä turvapotentiaalista. Avioverkostojen ja muiden toistuvien avioliinkkien muodostuminen on ymmärrettävää, sillä jollain tavoin maineeltaan, työtavoiltaan ja muutenkin tuttuihin talouksiin oli helppoa turvautua avio-kumppania katsastettaessa. Leskien uudelleen avioituminen oli varsin tavallista. Luultavasti melkein kaikilla talouteen naitujen puolisoitten kautta muodostuneilla aviosukulaisuussuhteilla oli merkitystä vuorovaikutuksen kannalta. Ruokakunnalle saattoi muodostua monia avioliinkejä saman henkilön kautta, ja siten monen perheen talouksien avioliittokenttää saattoivat kirjoa lukuisat aviosukulaisuussuhteet. Merkillä pantavaa on se, että useimmat taloudesta toiseen siirtyjät olivat naisia, joten matrilineaarisen sukulaisuuden merkitys avioliiton kautta muodostuneissa kontakteissa oli ilmeinen.

Lehtosen aviokenttämallia sovellettaessa voidaan todeta, että 1700-luvun alkupuolella Valkealassa sisimmän kentän muodostanutta omaa kylää olennaisempi puolisonhakuvyöhyke oli monissa kylissä ulompi avioliittokenttä (II). Siihen luettiin naapurikylien lisäksi myös parin kyläkunnan päässä sijainneet lähikylät, jotka voivat olla myös naapuripitäjässä. Uloimman kentän (III), josta puoliso-kumppaneita haettiin sattumanvaraisesti, muotoutumiseen vaikutti kylän sijainti. Pitäjän

103 Sabean 1990, s. 424.

104 Tähän viittasi kouvolalaisen Matti Ernestinpoika Jukon avioliitto v. 1762 isänsä serkun lesken, Ruotsulan Rusia emännöineen Anna Laurintyttären kanssa. Vrt. s. 229. Matin vanhemmista ks. liite 22, taulu 9 (Ernesti Markunpoika ja Kaisa Jaakontytär). Anna Laurintytär mainitaan saman liitteen taulussa 8 Mikko Heikinpoika Rusin (s. 1730, k. 1761) vaimona. Vastaavasta ilmiöstä papistossa, ns. papinlesken konservoinnista, ks. Suolahti 1919, s. 84–94.

sisäosien kylien asukkailla tähän ryhmään kuuluivat lähipitäjien asukkaat, mutta rajakylillä puolestaan useammin Valkealan kaukaisempien kulmakuntien väki. Avioliittokenttien rajat eivät siis muodostuneet pitäjänrajojen mukaisesti vaan voimakkaammin niihin vaikuttivat välimatka ja kulkuyhteydet.

”PERSONIA, JOTKA CUMMIXI CUTSUTAN...”.¹⁰⁵ KUMMISUHTEET

Kirkonarkiston syntyneiden (eli kastettujen) luetteloon merkittyjä lasten kummeja on luonnehdittu tärkeiksi sosiaalisen interaktion ja rituaalisen sukulaisuuden ilmentäjiksi useasta syystä. Kummisuus perustui pitkälti vapaaehtoisuuteen; ainakin teoriassa vanhemmat päättivät, ketkä he kutsuivat kummeiksi, ja kummit päättivät hyväksyivätkö he pyynnön.¹⁰⁶ Useimmiten kummiutta pidettiin arvostettuna tehtävänä, ja siitä ei kieltäydytty, sillä valituksi tulo viesti luottamuksesta. Kummisuhte rakensi pitkäaikaisen, jopa elinikäisen suhteen kahden perheen välille.¹⁰⁷ Lisäksi kummiutta on luonnehdittu useiden sukupolvien ajan kestäneeksi, toisinaan eri sosiaaliluokkiin kuuluvienkin perheiden väliseksi sukulaisuus- tai patronusklientti -tyyppiseksi järjestelmäksi,¹⁰⁸ joka tarjosi sosiaalista tukea ja turvaa.¹⁰⁹

Aiempaa esiteollisen ajan kummijärjestelmää koskevaa tutkimusta on jonkin verran historian, teologian ja antropologian alalta. Lähinnä yleisesti kummilaitosta ovat ruotineet sekä Pentti Lempiäinen isoavihaa edeltävältä ajalta että Rea Karasvuo kansanperinteen valossa.¹¹⁰ Paikallista kummivalintaa ovat kartoittaneet Anneli Salmenkylä Jokikunnan alueella Vihdissä 1700-luvun jälkipuolelta ja seuraavan vuosisadan alkupuolelta, Juha Sulin Hämeenkyrössä vuosilta 1720–1850 ja Kari Huittinen muutamassa jalasjärveläistalossa 1720-luvulta 1840-luvulle.¹¹¹ Lisäksi jonkin verran kummilaitosta ja kummien valintaa on pohdittu paikallishistoriallisissa julkaisuissa.¹¹² Ulkomaisista tutkimuksista mainittakoon Solveig Fagerlundin väitöskirja *Handel och Vandel*, jossa kirjoittaja luotaa helsingborgilaisten käsityöläisperheiden naisten sosiaalista toimintaa ja verkostoja 1600- ja 1700-luvun taitteessa muun muassa kummisuhteiden kautta. David Warren Sabean suoritti massiivisen kummikartoituksen selvitellessään sukulaisuuden merkitystä Neckarhausenissa vuosina 1700–1870.¹¹³

Kummijärjestelmän syntyä ei ole pystytty ajoittamaan.¹¹⁴ Kummeja esiintyi jo Rooman valtakunnassa viimeistään 200-luvulta alkaen. Varhaiskeskiajalla vallitsi käsitys, että lapsi syntyi kasteessa uudesti, ja siten kummeja alettiin pitää hänen

105 KL 1686, III luku § 5.

106 Fagerlund 2002, s. 32.

107 Vaara 1970, s. 108; Huittinen 1997, s. 100.

108 ”... affinal/ritual kin/patron-client system”. Sabean 1990, s. 420.

109 KL 1686, III luku § 5; Bringéus 1971, s. 63–84; Ericsson 1989, s. 232; Plakans 1984, s. 64.

110 Lempiäinen 1965; Karasvuo 1968.

111 Salmenkylä 1974; Sulin 1994; Huittinen 1997.

112 Esim. Jutikkala 1934; Räsänen R 1990b, s. 566.

113 Fagerlund 2002; Sabean 1998; ks. myös Sjölin 1999.

114 Lempiäinen 1965, s. 174.

henkisinä sukulaisinaan. Tällaisesta henkisestä sukulaisuudesta muodostui avioeste, joka Ruotsissa poistui uskonpuhdistuksen myötä ja lopullisesti vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä.¹¹⁵ Toisaalta löytyy kuitenkin viittauksia siihen, että avioesteellisyyssääädöksiä olisi noudatettu Karjalan ortodoksisten keskuudessa vielä 1800-luvulla.¹¹⁶

Kummien tehtävien on tulkittu pysyneen pitkälti samoina keskiajalta ainakin 1600-luvulle. He toivat lapsen kasteelle, vastasivat lapselle kastetoimituksen aikana tehtäviin kysymyksiin, rukoilivat lapsen puolesta ja olivat osaltaan vastuussa lapsen kristillisestä kasvatuksesta.¹¹⁷ Ortodoksisen kirkon piirissä kummit (risti-isä, risti-maamo) olivat usein erityisessä vastuussa kummilapsestaan. Joissain tapauksissa kummitäti saattoi vastata kummityttönsä siveydestä, varsinkin jos hän oli tytön täti.¹¹⁸ Köyhien ja orpojen kummilasten hoivaaminen mahdollisuuksien mukaan katsottiin kummin velvollisuudeksi sitäkin suuremmalla syyllä, kun rahvaan keskuudessa kastetodistajina esiintyivät monesti lähisukulaiset.¹¹⁹ Kansanperinteen mukaan kummit kokivat tehtäväkseen lapsen kasvatuksen kristillisissä ja siveellisissä asioissa. Kummin piti valvoa kummilapsensa kasvua kunnolliseksi ihmiseksi.¹²⁰

Kummien roolin ja merkityksen on katsottu muuttuneen etenkin 1700-luvun kuluessa. Kummilaitos maallistui, kun kirkollisen kansanopetuksen voimistuttua 1700-luvulla ei lapsen hengellisistä eväistä huolehtiminen ollut enää pelkästään kummien tehtävä.¹²¹ Lempiäinen arvioi kummiuden latistuneen jo 1600-luvulla pelkäksi muodollisuudeksi etenkin pienemmissä yhteisöissä, joissa monesti kastetodistajiksi valittiin seurakunnan papistoa ja luottamushenkilöitä useammalle saman talonpoikaisperheen lapselle.¹²² Vihdissä kastetoimitus ja kummilaitos kääntyi 1700-luvulla hengellisestä luotsauksesta enemmän materiaalisen turvaamisen suuntaan, ja esimerkiksi hyödylliset suhteet tärkeisiin henkilöihin lapsen elämänuran varmistamiseksi samoin kuin arvokkaammat kummilahjat nousivat merkittävämmälle sijalle.¹²³ Kaste näytti myöhemmin muodostuneen perhekeskeisemmäksi. Etelä-Ruotsia tutkinut Nils-Arvid Bringéus havaitsi kasteen muuttuneen 1800-luvun lopulla suljetuksi perheseremoniaksi, jossa todistajat olivat pääasiassa perheenjäseniä.¹²⁴ On syytä ottaa huomioon, että kummisuhteilla ei välttämättä ollut

---

115 Henkisten sukulaisten välinen avioliittokiello astui voimaan Ruotsissa v. 1368. Alun perin kiello oli koskenut vain kasteen todistajan ja kastettavan välistä avioliittoa, mutta se laajentui myöhemmin kastettavan lapsen vanhempien ja kummin väliseksi. Lopulta kiellettiin myös kummien väliset avioliitot. Vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä kummius poistui avioliiton esteenä, koska se perustui vain ihmisen luomiin sääntöihin. Salmenkylän mukaan perinteinen käsitys kummiuden lukemisesta sukulaisuudeksi eli kuitenkin pitempään. Hän nostaa esimerkiksi Kuningas Kristoferin maanlain (vuodelta 1442), jossa kummit vielä laskettiin sukulaisten joukkoon. Salmenkylä 1974, s. 5, 11.

116 Ramsay 1966, s. 174–175.

117 Lempiäinen 1965, s. 149–150, 175–176.

118 Muuten tytön käytöksestä ja siveydestä vastasivat hänen veljensä. Sarmela 1985, s. 234, 229.

119 Wilsckman 1781, s. 925.

120 Karasvuo 1968, s. 72–76, 84–85.

121 Salmenkylä 1974, s. 23.

122 Ks. Lempiäinen 1965, s. 192.

123 Salmenkylä 1974, s. 23.

124 Bringéus 1971, s. 70.

samanlaista merkittävyyttä eri puolilla maatamme. Lapsen ja kummin välinen sidos vaikutti olleen keskimääräistä kiinteämpi Karjalassa, missä se jatkui usein avioliittoon saakka.¹²⁵

Kaste oli useimmiten ainakin 1700-luvun jälkipuolelle asti julkinen, kirkossa tapahtuva sakramentti, joka piti vuoden 1686 kirkkolain mukaan suorittaa kahdeksan päivän kuluessa syntymästä.¹²⁶ Etenkin 1600-luvulla kirkko suhtautui kotikasteeseen nuivasti, vaikka pitäjien kaukaisemmillä kulmilla asunut rahvas olisi pelkästään pitkien kirkkomatkojen takia halunnut ristimisen mielusti tapahtuvan kotona.¹²⁷ Tutkittavalla ajanjaksolla kasteen toimittajasta ja toimituspaikasta ei Valkealassa ole tietoa, sillä niitä ei kirjattu syntyneiden luetteloihin. 1800-luvulla kastaminen toimitettiin paikkakunnalla useimmiten kirkossa tai pitäjäntuvassa sunnuntaiamuna, ja lapsi voitiin viedä myös pappilaan kastettavaksi. Koti- tai kyläkaste tapahtui vain pappien liikkuesssa muissa asioissa pitäjällä. Hätäkasteen saattoi suorittaa lapsen isä, äiti, pyhäkoulunopettaja tai muu vakavamielinen naapuri.¹²⁸ Kastetilaisuudesta poissaolevien tilalla saatiin käyttää sijaiskummeja. Tätä tapaa esiintyi lähinnä aateliston ja papiston keskuudessa.¹²⁹

Alkuaan vanhemmat saattoivat olla lastensa kummeja, mutta tämä käytäntö väistyi varhaiskeskijällä. Tuolloin katolisessa kirkossa kehittyi näkemys, jossa erotettiin rituaaliset sidokset biologisista suhteista.¹³⁰ Vuoden 1686 kirkkolain mukaan kasteen todistajaksi voitiin kutsua kristinopintaidon hallinneita luterilaisia aikuisia. Kummien tuli olla myös korkeamoraalisia ja rikoksesta tuomitsemattomia.¹³¹ Kummeiksi valittiin runsaasti sukulaisia, naapureita, samaan ammattiryhmään kuuluvia ja säätyläisiä. Niin talonpojat kuin porvarit pyrkivät usein saamaan lapsilleen asemaltaan itseään korkeampia kummeja, ilmeisesti osin kohentaakseen asemaansa vertaistensa parissa, osin arvokkaan kummilahjan toivossa.¹³² Kansanperinnekokoelmien mukaan taloudellisen edun tavoitteluun ei kuitenkaan olisi uudemmalla ajalla suhtauduttu suopeasti.¹³³ Alueilla, joilla herätysliikkeet eivät juuri saaneet jalansijaa, Anneli Salmenkylä nostaa esiin 1800-luvulla kummivalinnan kriteereiksi sekulaariset seikat: säädyn, ystävyuden, kunnioituksen, vaivattom-

125 Talve 1979a, s. 175–176.

126 KL 1686, III luku § 5. Kastamaton lapsi oli tuomittu ikuiseen kadotukseen. Bringéus 1971, s. 63–84; Ericsson 1989, s. 232.

127 Salmenkylä 1974, s. 21; ks. Juva 1955, s. 68. Vaikka ylempien säätyjen kotikasteeseen suhtauduttiin lempeämmin, vielä vuonna 1723 annetuissa pappissäädyn privilegioissa kehoitettiin aatelisiakin tuomaan lapset kasteelle seurakunnan eteen. Wählin 1807, s. 19.

128 Vaara 1970, s. 109.

129 Lempiäinen 1965, s. 193–194; vrt. Huittinen 1997, s. 22; Valkealassa sijaiskummeja käytettiin ainakin tammikuussa 1740 kastettaessa rykmentinkirjuri Johan Hirnin poikaa Fredrikiä. Yhdestätoista kummista kahdeksalla oli kasteessa paikalla sijainen. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 20.1.1740.

130 Vrt. Fagerlund 2002, s. 43.

131 KL 1686, luku III § 5; Ericsson 1989, s. 232. Vuoden 1650 kirkkolakiluonnoksessa, mainittiin tarkemmin rikkeet, joihin syyllistyneet eivät kelvanneet kummeiksi. Niihin lukeutuivat mm. Jumalan sanan, sakramenttien ja saarnatoimen halveksunta, juoppous, herjaus ja huoruus. Salmenkylä 1974, s. 18.

132 Esim. Lempiäinen 1965, s. 72, 188, 190; Huittinen 1997, s. 100.

133 Huittinen 1997, s. 13.

uuden, tavan ja maalliset edut.¹³⁴ Kastetodistajien henkisillä ominaisuuksilla ja toimilla oli myös merkitystä, ja vanhemmat toivoivatkin lapsensa saavan taipumuksia kummeiltaan.¹³⁵ Esimerkiksi lapsesta uskottiin tulevan lukuihminen, jos kummit olivat hyvämaineisia ja taitavia lukijoita.¹³⁶ Toisaalta selityksenä jonkin ihmisen epäsuotuisaan käytökseen voitiin tarjota: ”Sellainen sille on pantu nimikin taikka sellaisetän sillä olivat kumminakin”.¹³⁷

Kummien rekisteröintiin vaikutti vuoden 1686 kirkkolaki, jonka mukaan pappien piti merkitä kirkonkirjaan vanhempien ja lapsen nimen lisäksi myös kummien nimet.¹³⁸ Niissä Turun ja Viipurin hiippakuntien seurakunnissa, joista on säilynyt kastettujen luetteloja 1600-luvulta, kummit alettiin usein merkitä muistiin 1680-luvun loppuvuosina. Joissain varsinaissuomalaisissa pitäjissä kirjaukset aloitettiin jo aikaisemmin, esimerkiksi Taivassalossa v. 1666, Naantalissa v. 1673 ja Yläneellä v. 1674.¹³⁹

Kummien määrä on vaihdellut eri aikakausilla varsin voimakkaasti. Alun perin kummeja oli vain yksi, mutta jo 800-luvulla yleistyi tavaksi valita lapselle sekä mies- että naiskummi. Ruotsissa valittiin keskiajalla kummeja lapselle kaksi tai kolme, jälkimmäisessä tapauksessa pojalle kaksi miestä ja nainen, tytölle kaksi naista ja yksi mies.¹⁴⁰ Pappissäädyn laatimassa kirkkolakiehdotuksessa vuodelta 1650 kummien määrä haluttiin rajoittaa kolmeen kumpaakin sukupuolta. Seuraavalla vuosikymmenellä annetuissa kuninkaallisissa määräyksissä puututtiin kummien lukumäärään ylempissä säädysissä. Papistolle ja porvareille sallittiin edellä mainitun suuruinen kummijoukko, kun taas aatelistolle yläraja asetettiin yhdeksään kummiin kumpaakin sukupuolta.¹⁴¹ Sekä vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä että vuoden 1686 kirkkolaissa kummien määrä rajattiin melko ylimalkaisesti muutamaksi.¹⁴² Suomen seurakuntien kastettujen luetteloiden kummimäärät vaihtelivat alueellisesti 1600-luvulla, ja erot lienevät säilyneet ainakin 1700-luvun puoliväliin asti. Viipurin hiippakunnassa kastetodistajia oli lapsilla tavallisesti kahdesta neljään. 1700-luvulla ja seuraavan vuosisadan alkupuolella heitä kirjattiin Jalasjärvellä yleensä kuusi ja Vihdissä neljä.¹⁴³

Kummien identifioinnin vaikeisuuden takia Valkealan lasten kastetodistajia kummilaitosta päädyttiin valottamaan kahdella tavalla. Ensinnäkin kummeja seurattiin systemaattisesti kahdella muutaman vuoden pituisella otosjaksolla 1706–1710 ja 1736–1738, jolloin jokaisen kastetun lapsen kummit pyrittiin tunnistamaan. Toiseksi suku- ja ruokakuntakohtaisen kummijärjestelmän rakentumista

134 Salmenkylä 1974, s. 24.

135 ”... taipuvan niille kaima painimille taikka luullaan ikänensä kuin niillä nimillä olis sellainen hengellinen vetovoima.” Raussi 1966, s. 326.

136 Vaara 1970, s. 109.

137 Raussi 1966, s. 327.

138 KL 1686, XXIV luku § 8.

139 Lempiäinen 1965, s. 207–235.

140 Lempiäinen 1965, s. 177.

141 Kyrko-ordningar 1881, s. 144; Baelter 1762, s. 568.

142 Lempiäinen 1965, s. 177; KL 1686, III luku § 5.

143 Jalasjärvellä kummeja vuosina 1730–1760 keskimäärin 5,95 ja vuosina 1720–1840 6,18 lasta kohden. Vihdissä päädyttiin lukemiin 4,11 vuosina 1760–1780 ja 4,15 aikavälillä 1820–1840. Huittinen 1997, s. 27; Salmenkylä 1974, liiteosa, perustaulukko yhdistelmä B 1 ja B 2.

kartoitettiin pitkittäisesti poimimalla kaikkien vuosina 1706–1750 kastettujen lasten kummit seitsemästä suvusta. Näitä eri varakkuusluokkia ja taloudellisia vyöhykkeitä edustavia talouksia ovat (suluissa varakkuusluokka): Nissilän ratsutila Skipparilasta (IIA), Latipään ratsutila Selänpäästä (IIA/IID), Sipilän tila Mattilasta (IIB), Ryöppään tila Kourulasta (IIC), Vilkin tila Oravalasta (IID), Kohopään tila Inkerilästä (IID) sekä Valkealan kartanon alainen Niilolan torppa (III).¹⁴⁴ Muutto- liikkeen vaikutuksen kartoittamiseksi kerättiin myös tilalta muuttaneiden sisarus- ten ja muiden lähisukulaisten lasten kummit rajautuen lähinnä sellaisiin muutta- jiin, jotka vastasivat isännyydestä uudessa asuinpaikassaan.

Kastetodistajien tunnistamisen työläyttä lisäsivät heidän kirjaamistapansa syn- tyeiden luetteloon: mm. asuinpaikkojen, sosiaalisen aseman ja naisten siviilisää- dyn lähes totaalinen puuttuminen. Lisäksi jotkut kummit jäivät tunnistamatto- miksi ilmiselvien kirjoitusvirheiden takia.¹⁴⁵ Valtaosa kummeista oli kuitenkin suurella todennäköisyydellä tunnistettavissa pelkästään nimensä perusteella. Mikä- li kummiksi soveltuisi useampi nimikaima, tällöin hänet luokiteltiin oman kylän asukiksi tai kauempana asuvaksi sukulaiseksi. Yhtenä identifioinnin varmentajana pidettiin myös kummin sukulaisuutta lapsen vanhempien läheiseen naapuriin.¹⁴⁶ Kartoitus onnistui kokonaisuudessaan varsin hyvin, sillä kummeista pystyttiin melkoisella varmuudella jäljittämään noin 90 %.¹⁴⁷ Esitetyt luvut edustavat kuiten- kin etupäässä enemmän minimi- kuin maksimiarvoja.

Seuraavaksi kartoitetaan kummissuhteiden yleisrakennetta, niiden alueellista laajuutta ja ruoditaan kastetodistajien varakkuustason heijastumista kummiva- lintaan. Tarkastelua ohjaavat mm. seuraavat kysymykset: Millainen kummikenttä oli alueelliselta rakenteeltaan? Missä määrin kummeiksi valittiin sukulaisia? Vai- kuttiko taloudellinen asema kummivalintaan? Suosittiinko kummeina oman vau- raustason yläpuolisia henkilöitä?

144 Latipään tila laskettiin ylimpään ryhmään IIA aina vuoteen 1735, jolloin tapahtuneen kahtiajaon jälkeen tilanosien haltijataloudet luokiteltiin jaetun veroluvun mukaisesti alimpaan tilallisryhmään IID. Lisäksi Nissilän suvun yksi haara, Selänpään Hasarille 1720- ja 1730-luvun taitteessa muuttaneen Kustaa Matinpojan perhe, luokiteltiin ryhmään IIC.

145 Esimerkiksi 30.11.1736 toikkalalaisen Riitta Sipintytär Peuhun kummiksi kirjattu Arvi Tanelin- poika (Arvid Danielsson) oli mahdollisesti lapsen isän entinen naapuri Aaro Tanelinpoika (Aron Danielsson) Lampila Valkealan kylästä. Koska olettamusta ei voitu varmistaa esim. toistuvan kummissuhteen kautta, Arvi luokiteltiin tuntemattomaksi jääneeksi kummiksi. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 30.11.1736.

146 Toukokuussa 1737 kastettiin ruotsalalaisen Antti Heikinpoika Rusin ja hänen vaimonsa Marketta Israelintyttären poika Heikki, jonka kummina mainittiin mm. Tuomas Tuomaanpoika. Tuomas oli ilmeisesti Oravalan Vähä-Hirven entinen isäntä, sillä tämän pojat Markku ja Matti Tuomaan- poika viljelivät Rusin naapuritaloa Ulvia. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 30.5.1737.

147 Kummeista tunnistettiin v. 1706–1710 90,2 % (1 224/1 357) ja 1736–1738 89,8 % (1 723/1 918).

VALKEALAN KUMMIJÄRJESTELMÄN YLEISPIIRTEITÄ: KUMMIMÄÄRÄ, SIVIILISÄÄTY JA TOISTUVAT KUMMISUHTEET

Tässä luvussa paneudutaan valkealalaisten kummien pääpiirteisiin eli lukumäärään, kummijoukon keskikokoon ja siviilisäätyn sekä valotetaan kummissuhteiden moninkertaisuutta. Tutkittava kummijoukko käsitti kaikkiaan 4 165 henkilöä ja kastettuja lapsia oli yhteensä 1 096 (ks. taulukko 28). Kummit jakautuivat sukupuolittain lähes tasan, mutta jokaisessa kohortissa naisten määrä oli aavistuksen verran miehiä korkeampi. Lapsikohtainen kummikeskiarvo jäi hieman alle neljän. Vielä kahtena ensimmäisenä otosvuonna 1706 ja 1707 kastetodistajia oli useimmiten kolme. Pysyvä muutos kummiluvussa tapahtui v. 1708, josta eteenpäin neljä kummiä oli tyypillisin kokoonpano.¹⁴⁸

Jokaisessa kolmen kummin kasteessa noudatettiin jo aiemmin kuvattua käytäntöä: lapsen kanssa samaa sukupuolta olevia kummeja oli kaksi ja vastakkaista sukupuolta yksi.¹⁴⁹ Vähemmän kuin kolme kastetodistajaa merkittiin vain yhdeksälle lapselle.¹⁵⁰ Enemmän kuin neljä kummiä saivat kastetuista vain 2–3 %, joista suurin osa oli pitäjän harvalukuisen säätyläistön lapsia. Tilallislapsilla neljää lukuisampi kummijoukko oli harvinaisuus.¹⁵¹ Suurin yksittäinen todistajajoukko, yksitoista kummiä, kirjattiin maaliskuussa 1738 ristitylle kappalaisen tyttärelle Elsa Ulrika Procopaeukselle. Samaan lukemaan ylettiin myös tammikuussa 1740 Saarennessa asuneen rykmentinkirjuri Johan Hirnin ja Helena Falckin Fredrik-pojan kummiluettelossa. Jälkimmäisessä tapauksessa yhteiskunnalliselta asemaltaan merkittävistä kummeista – joukossa useampi aatelinen – näytti vain kolme ehtineen paikalle, kun taas muita kahdeksaa edusti paikalliseen säätyläistöön lukeutunut sijainen.¹⁵²

Esimerkkitalouksista kolmen kummin lapsia oli suhteellisesti eniten alimpaan tilallisryhmään IID kuuluneessa Kohopäässä: kaksi seitsemästä. Keskimääräistä vähemmän kummeja saaneiden lasten ei kuitenkaan voitu sanottavammin osoittaa keskittyneen alempiin sosiaali- ja varakkuusluokkiin, sillä otosjaksolla 1736–1738

148 Liite 34. Pitkittäisseuratuissa suvuissa kummien määrä oli joko neljä (201 lasta eli 92,2 %) tai kolme (17, 7,8 %).

149 Sukupuolijakautuma toteutui muun muassa mattilalaisen Sipi Joosepinpoika Sipilän ja vaimonsa Susannan Maria-tytären ristiäisissä maaliskuun lopussa 1739, jolloin kasteen todistivat rumpalin vaimo Katarina Björklund Saarennessa, emäntä Sofia Joosepintytär Mattilan Rötköltä sekä toinen saarentolainen, isäntä Samuli Heikinpoika Paronen. Saman pariskunnan edelliselle lapselle, marraskuussa 1737 syntyneelle ja kastetulle tytär Annalle oli myös valittu kolme kummiä: seurakunnan kappalaisen veli Henrik Procopaeus, kappalaisen vaimo Sara Elisabet Heintzius sekä ilmeisesti mattilalaisen Tolmannin talon emäntä Maria Eerontytär. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 30.3.1739 ja 23.11.1737.

150 Alle kolmen kummin lapsiin kuuluivat ne kuusi vuosien 1706–1708 välisenä aikana syntyneitä lasta, joille kummeja ei kirjattu lainkaan. Kummittomuus kuitenkin selittynee lähinnä papin lapsuksena, sillä luultavasti kummit jäivät vahingossa kirjaamatta.

151 Vuosina 1736–1738 ainoa viisikumminen tilallislapsi oli marraskuussa 1737 kastettu Pekka Jaakonpoika Laurilan ja Maria Simontyttären poika Simo Saarennessa. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 8.11.1737.

152 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 15.3.1738 ja 20.1.1740. Varhaisemmalla otosjaksolla ylettiin kahdesti yhdeksään kummiin, ja myös tuolloin olivat kyseessä säätyläispariskuntien lapset. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 2.6.1708 ja 20.10.1709 (kappalaisen pojat Knut ja Johan Riemonius).

Taulukko 28. Kummien lukumäärä Valkealassa v. 1706–1710 ja 1736–1738

Vuosi	Kastetut	Kummit			Kummeja/ lapsi
	n	Miehiä	Naisia	Yhteensä	
1706	95	142	142	284	2,99
1707	100	158	156	314	3,14
1708	100	192	192	384	3,84
1709	80	159	162	321	4,01
1710	22	44	45	89	4,05
Yhteensä	397	695	697	1392	3,51
1736	177	352	356	708	4,00
1737	162	323	323	646	3,99
1738	142	282	282	564	3,97
Yhteensä	481	957	961	1918	3,99

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelot.

kolmen kummin lapsista seitsemän kymmenestä kuului tilallisperheisiin. Lisäksi kolmekummisten lasten joukosta löytyi mm. kaksi sotilaan ja kaksi rengin lasta. Aviottomat lapset saivat suurin piirtein saman verran kummeja kuin aviolapset.¹⁵³ Sen sijaan etäisyydet vaikuttivat ainakin jonkin verran kummien määrään, sillä kastettavan lapsen vanhempien asuminen pitäjän kaukaisemilla kulmilla pitemmän kirkkomatkan takana saattoi laskea kummilukua. Tähän viittasi se, että pitäjän pohjoisista kylistä Hevosojalta ja etenkin Kinansaaresta kastettiin vuosina 1730-luvun jälkipuolella useampia kolmekummisia lapsia. Etäisyys ei kuitenkaan selkeästi selittänyt alhaisempaa kummikeskiarvoa, koska v. 1736 kastetuista 13 kouvolaalaislapsesta neljällä mainittiin vain kolme todistajaa. Kummien määrässä ilmeni sukupuolittaisia eroja, sillä enemmistö kolmen lapsen kummeista oli tyttöjä. Tästä johtui myös naisten hienoinen ylivoima kummien kokonaismäärässä.

Pentti Lempiäinen havaitsi monissa seurakunnissa puolisoitten toimineen 1600-luvulla kummeina samalle lapselle, mutta tällaista ilmiötä ei kuitenkaan esiintynyt kaikkialla.¹⁵⁴ Paikoitellen aviopuolisokummit olivat hyvin yleisiä, ja mm. Jalasjärvellä kummeista oli 1700-luvulla noin puolet pariskuntia.¹⁵⁵ Valkealassa avioparien esiintyminen saman lapsen kastetodistajien joukossa ei ollut kovinkaan tavantomaista, sillä heidän osuutensa vaihteli 4–7 prosentin välillä.¹⁵⁶ Sellaisia nelikum-

153 Aviottomana syntyneitä osui kohortteihin yhteensä vain 11 (joista kolmella kummimäärä jäi kolmeen), joten ryhmän vähälukuisuuden takia päätelmään on suhtauduttava varauksellisesti. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo.

154 Lempiäinen 1965, s. 188.

155 Jalasjärvellä aviopareja kummeista oli vuosina 1730–1760 54,4 % ja 1760–1790 49,5 %. Huittinen 1997, s. 28.

156 Vuosina 1706–1710 kummeista oli aviopareja vain 4,0 vuosina 1736–1738 6,7 ja esimerkiksi-suvuissa 7,0 prosenttia. Suhteutettaessa avioparitodistajat lasta kohti kävi ilmi, että ensimmäisessä kohortissa 6,8 prosentille (27/397) lapsista kutsuttiin kummiksi pariskunta, jälkimmäisessä kohortissa joka kahdeksannelle (60/481) sekä sukuryhmässä 13,8 prosentille (30/218).

misiä lapsia, joilla kummit koostuivat kahdesta pariskunnasta löytyi varhaisemmasta otoksesta yksi ja myöhemmästä kolme, kun taas ruokakuntakohortissa ei heitä ollut yhtään.¹⁵⁷ Vastaavasti naimattomia kummeja esiintyi harvaksen. Esimerkiksi pitkittäisseuratussa ryhmässä naiskummeista osoittautui varmuudella naimattomiksi vain 3,7 % (16/431), ja hekin kuuluivat enimmiltään säätyläistöön. Vaikka laskelmissa huomioitaisiin ko. kohortissa tuntemattomiksi luokiteltavien naiskummien osuus, jää naimattomien suhteellinen osuus silti varsin matalaksi.

Kummilaskelmat perustuvat suurimmaksi osaksi kummien kokonaismäärään. Eri henkilöiden määrä oli kuitenkin todellisuudessa pienempi, sillä moni seurakuntalainen mainittiin kastetodistajana vähintään kahdesti. Tavallista oli seurakunnan papiston ja heidän puolisoitensa kirjaaminen kasteen todistajiksi, ja Lempiäinen mainitseekin pappien rouvineen omanneen lukuisia kummisuhteita.¹⁵⁸ Samoin kävi Valkealassa 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Ensimmäisen kohortin aikana Valkealan kirkkoherrat vaihtuivat tiuhaan, ja virkaa ehti hoitaa kolme pappismiestä. Kirkkoherroista Gabriel Castelius toimi kummina neljästi, mutta hänen vaimonsa Margareta Nicander vain kerran. Kappalaisena läpi kohortin pysynyt Thomas Riemonius mainitaan kummina 13 kertaa ja hänen vaimonsa Eva Pajalina peräti 25 kertaa. Kappalainen Gabriel Procopaeus kirjattiin kummiksi vuosina 1736–1738 kahdeksan kertaa. Suosituin lasten kummina oli kuitenkin Procopaeuksen vaimo Sara Elisabet Heintzius, joka vastaavana aikana ehti olla kummina 31 kertaa eli noin joka 15:nnele lapselle.¹⁵⁹ Sen sijaan kirkkoherra David Hirn esiintyi 1730-luvun jälkipuolella kummiluettelossa harvoin, vuosina 1736–1738 vain kahdesti ja hänen vaimonsa Anna Björklund neljästi. Alemman papiston eli kappalaisten toimiminen kummina oli siis huomattavasti yleisempää kuin kirkkoherrojen, heidän vaimojensa tai leskiensä.

Papiston ohella 1700-luvun alkupuolen Valkealassa turvaututtiin kirkonpalvelijoihin, lukkareihin ja suntioihin. Vuosina 1706–1710 esiintyi kummina lukkari Aleksanteri Samulinpoika Sihvola 35 kertaa ja hänen vaimonsa Aune Yrjöntyttä joutain kertoja. Useat muut talonpoikaistoon kuulumattomat paikallisyhteisön jäsenet olivat myös kysytyjä. Esimerkiksi räätälimestari Jakob Bergman ehti olla kummina vuosina 1736–1738 kuusi kertaa, joista loka-marraskuussa 1736 neljästi.¹⁶⁰ Kaikki tiuhemmin kastetodistajiksi kutsutut eivät omanneet korkeaa sosiaalista asemaa, sillä vuosina 1736–1737 kummiksi kelpasi viidesti jokelalainen entinen sotilas Simo Sipinpoika Naskali, joka kuoli 70-vuotiaana v. 1738. Talonpojillekin saattoi keräytyä runsaasti kummisuhteita. Oravalalainen isäntä Heikki

157 Yksi näistä poikkeustapauksista osui syyskuulle 1736, jolloin Ruotsulan Juholan isännän Martti Tuomaanpojan ja Sofia Pekantytären Matti-poika sai kummeikseen Rusin ja Pekkolan isännät ja heidän puolisonsa samasta kylästä. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 10.9.1736. Pariskuntakummien runsaus on myös lähdekriittinen seikka, sillä mitä suurempi on avioparien esiintymisfrekvenssi, sitä varmemmin kummit ovat identifioitavissa.

158 Ks. Lempiäinen 1965, s. 191.

159 Vuosina 1736–1738 Sara Elisabet Heintziuksella oli kummilapsia $31/474 = 6,5\%$ ja 1739–1740 $19/322 = 5,9\%$. Koko ajanjakson keskiarvo oli siis $6,3\%$ (59/796).

160 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 5.2.1736, 20.10.1736 (kahdesti), 26.10.1736 ja 17.12.1737.

Samulinpoika Vähä-Tanttari kirjattiin kahdeksan kertaa kummiksi vuosina 1727–1738 saman kylän Vilkin talon lapsille. Valkealan kartanon Ritarin torpan vaimo Maria Jaakontytär oli vuosina 1736–1744 ainakin neljästi kummina läheisen Turkkilan torpan lapsille. Koko elinkaaren aikana kummisuhteita lienee kertynyt joillekin huomattavasti edellä mainittuja määriä runsaammin, koska otannan takia tuli ilmi vain osa kummisuhteista.

KUMMIEN MAANTIETEELLINEN LAAJUUS: VALKEALALAISTEN KUMMIKENTTÄ

Valkealalaislasten kummikenttää kartoitettaessa on syytä ottaa huomioon, että kastetodistajien määrä oli hieman heidän kokonaismääräänsä alempi. Laskelmista näet jätettiin pois ne varhaisemman kohortin puolen neljäntäkymmentä kastettua, joiden kotikylää ei voitu varmuudella selvittää. Kummikenttälouotauksessa sovellettiin samanlaista jaottelua kuin avioliittokentissä poikkeuksena samassa ruokakunnassa asuneiden erittely omaksi ryhmäkseen. Viime mainittuun kategoriaan sisältyivät isäntäväen ja heidän sukulaistensa ohella saman talouden yhtiömiehet, palokolliset ja sotilaat.

Kummien alueellinen jakautuma osoittautui aikakohorteittain hyvin samankaltaiseksi.¹⁶¹ Molemmissa otoksissa suurimmaksi ryhmäksi nousivat ruokakunnan ulkopuoliset kotikyläläiset. Samasta ruokakunnasta kutsuttiin kummeista vuosina 1706–1710 9 % ja runsas neljännesvuosisata myöhemmin joka kahdeksas. Kaikkiaan kummeista asui lapsen kotikylässä 57 %, kolme kummiä neljästä haettiin korkeintaan naapurikylästä ja varmuudella vain 15–16 % sitä kauempaa. Marginaalisin ryhmä koostui ulkopaikkakuntalaisista, joiden osuus oli alle kaksi prosenttia. Pitkittäisesti analysoitujen sukujen kummikenttä noudatteli monissa kohdin otosjaksojen antamaa kuvaa. Runsaaimmin valittiin saman kylän asukkaita, ja seuraavaksi yleisintä oli pyytää kummi samasta ruokakunnasta tai samasta pitäjästä naapurikylää etäämmältä. Aikakohorttien tavoin omasta kylässä tai lähikylässä asui 75 % kummeista. Sen sijaan saman talouden asukkaiden osuus oli jonkin verran suurempi ja naapurikyläläisiä valittiin kummeiksi niukemmin kuin otosvuosina. Yksittäistarkastelussa suvuittaiset kummikentät osoittautuivat varsin erilaisiksi. Oman ruokakunnan ulkopuolisista samankyläläisistä haettiin Oravalan Vilkin kummeista seitsemän kymmenestä, kun taas kohtuullisen kookkaassa kylässä, lähes kymmentaloisessa Mattilassa sijainneessa Sipilässä vastaavanlaisia kummeja oli runsas neljännes. Latipäällä joka neljäs kummi löytyi samasta ruokakunnasta, mutta Kohopäällä vain yksi. Voimakkaimmin kumminhakuun lähiseuduilta tukeuduttiin Niilolan ja Vilkin suvuissa, joissa naapurikyliä kauempaa noudettiin kummeista alle 8 %. Vastaava osuus kohopääläisillä oli melkein kolmannes sekä Nissilässä ja Sipilässä hieman yli neljännes.

---

161 Taulukot 29a ja 29b.

Taulukko 29a. Valkealalaisten kummikenttä v. 1706–1710 ja 1736–1738

Kummin kotipaikka		1706–1710		1736–1738	
		n	%	n	%
Sama ruokakunta	Miehet	53	7,8	74	7,7
	Naiset	69	10,1	156	16,2
	Yht.	122	9,0	230	12,0
Sama kylä	Miehet	291	43,0	398	41,6
	Naiset	356	52,9	467	48,6
	Yht.	647	47,7	865	45,1
Naapurikylä	Miehet	147	21,7	227	23,7
	Naiset	85	12,5	119	12,4
	Yht.	232	17,1	346	18,0
Valkealan muu kylä	Miehet	125	18,5	146	15,3
	Naiset	75	11,0	112	11,7
	Yht.	200	14,7	258	13,5
Valkealan ulkopuolelta	Miehet	19	2,8	19	2,0
	Naiset	4	0,6	5	0,5
	Yht.	23	1,7	24	1,3
Tuntematon	Miehet	43	6,4	93	9,7
	Naiset	90	13,2	102	10,6
	Yht.	133	9,8	195	10,2
Yhteensä	Miehet	677	100	957	100
	Naiset	680	100	961	100
	Yht.	1357 ¹	100	1918	100

¹ Vuosilta 1706–1710 laskelmista jätetty pois 35 kummiä tietojen puutteellisuuden takia.

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelot 1706–1750.

Mies- ja naiskummit painoutuivat maantieteellisesti eri tavalla. Naisia oli miehiä selvästi enemmän kotoisin samasta kylästä ja etenkin samasta ruokakunnasta.¹⁶² Sen sijaan mieskummeja haettiin selvästi runsaammin naapurikyläläisten riveistä, ja miehet olivat lukuisampia myös naapurikylää kaukaisemmissa suhteissa, mutta ero oli edellistä pienempi, esimerkiksi sukuryhmässä vajaat pari prosenttia. Sukupuolittaiset erot säilyivät suurin piirtein samanlaisina ainakin pikkuvihaan asti.

Mistä Valkealan ulkopuoliset kummit haettiin? Toispaikkakuntalaisia, joiden kotipaikat voitiin kohtuullisen luotettavasti selvittää, oli yhteensä 54. Kokonaisuudessaan ulkopaikkakuntalaisia oli luultavasti jonkin verran enemmän, sillä osa tuntemattomiksi jääneistä kastetodistajista lienee ollut Valkealan ulkopuolelta. Toispaikkakuntalaisten vähälukuisuuteen vaikuttivat yhtäältä kirkkolaisissa määri-

162 Kotikylän väkeä oli vuosina 1706–1710 naiskummeista 62,5 % ja miehistä 50,8 %, vuosina 1736–1738 vastaavasti 64,8 % ja 49,3 % sekä sukujen ryhmässä 65 % ja 56,8 %.

Taulukko 29b. Pitkittäis seurattujen valkealalais sukujen kummikenttä v. 1706–1750

		Sama ruoka-kunta		Sama kylä		Naapurikylä		Valkealan muu kylä		Valkealan ulkop.		Tuntematon		Yhteensä	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sipilä (IIB)	M	14	20,0	12	17,1	16	22,9	17	24,3	2	2,9	9	12,9	70	100
	N	15	20,8	26	36,1	6	8,3	18	25,0	–	–	7	9,7	72	100
	Y	29	20,4	38	26,8	22	15,5	35	24,6	2	1,4	16	11,3	142	100
Vilkki (IID)	M	6	10,2	45	76,3	1	1,7	5	8,5	1	1,7	1	1,7	59	100
	N	13	22,0	36	62,0	1	1,7	3	5,1	–	–	6	10,2	59	100
	Y	19	16,1	81	68,6	2	1,7	8	6,8	1	0,8	7	5,9	118	100
Lati-pää (IIA)	M	8	10,0	57	71,3	9	11,3	1	1,3	1	1,3	4	5,0	80	100
	N	33	40,2	35	42,7	2	2,4	5	6,1	3	3,7	4	4,9	82	100
	Y	41	25,3	92	56,8	11	6,8	6	3,7	4	2,5	8	4,9	162	100
Niilola (III)	M	13	16,5	48	60,8	8	10,1	4	5,1	–	–	6	7,6	79	100
	N	16	19,5	42	51,2	7	8,5	6	7,3	2	2,4	9	11,0	82	100
	Y	29	18,0	90	55,9	15	9,3	10	6,2	2	1,2	15	9,3	161	100
Kohopää (IID)	M	–	–	2	11,8	7	41,2	7	41,2	1	5,9	–	–	17	100
	N	1	5,9	6	35,5	2	11,8	3	17,6	–	–	5	29,4	17	100
	Y	1	2,9	8	23,5	9	26,5	10	29,4	1	2,9	5	14,7	34	100
Ryöpäs (IIC)	M	–	–	4	30,8	3	23,1	2	15,4	–	–	4	30,8	13	100
	N	1	7,1	11	78,6	1	7,1	1	7,1	–	–	–	–	14	100
	Y	1	3,7	15	55,6	4	14,8	3	11,1	–	–	4	14,8	27	100
Nissilä (IIA)	M	5	4,7	27	25,5	36	34,0	30	28,3	1	0,9	7	6,6	106	100
	N	20	19,0	25	23,8	19	18,1	25	23,8	–	–	16	15,2	105	100
	Y	25	11,8	52	24,6	55	26,1	55	26,1	1	0,5	23	10,9	211	100
Yht.	M	46	10,8	195	46,0	80	18,9	66	15,6	6	1,4	31	7,3	424	100
	N	99	23,0	181	42,0	38	8,8	61	14,2	5	1,2	47	10,9	431	100
	Y	145	17,0	376	44,0	118	13,8	127	14,9	11	1,3	78	9,1	855	100

M = Miehet, N = Naiset, Y = Yhteensä

Varakuusluokat: I: Säätyläiset; IIA: Tilalliset; ylin varakuusryhmä (>1/6 veroa); IIB: Tilalliset; ylempi keskiryhmä (1/6 veroa); IIC: Tilalliset; alempi keskiryhmä (n. 1/8 veroa); IID: Tilalliset; alin varakuusryhmä (< 1/8 veroa); IIX: Tilalliset, joiden veroluku tuntematon; III: Torpparit; IV: Muut taloudet (käsiyöläiset, sotilaat ym.).

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelot 1706–1750.

telty lyhyt aika lapsen syntymästä kasteeseen ja toisaalta kasteelle viemisen kuuluminen perinteisesti kummien tehtäviin. Vaikka kasteen takarajaa ei enenkään pitäjän kaukaisempien kulmien vastasyntyneiden kohdalla aina noudatettu, lyhyellä varoitusaajalla ulkopaikkakuntalaista tuskin voitiin kummiksi hankkia.¹⁶³

163 Muutaman (1713, 1725, 1737 ja 1750) vuoden otannan mukaan Valkealassa lapsista vietiin kasteelle yli kahdeksan päivän ikäisenä keskimäärin noin joka kymmenes vuotuisen osuuden vaihdella 8,3:n (1725) ja 13,7:n (1750) prosenttien välillä. Suurin osa heistäkin sai kasteen alle kaksiviikkoisina, ja vanhin kastettu oli hieman yli kuukauden ikäinen. Vuosina 1737 ja 1750 enemmän kuin kaksi kolmasosaa ”yli-ikäisinä” kastetuista oli Vähä-Valkealan puoleisista kylistä. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 1713, 1725, 1737 ja 1750.

Valtaosa eli lähes 20 noin kolmestakymmenestä talonpoikaisesta kastetodistajasta saapui Iitin puolelta, muun muassa Kuusanniemestä ja Kyöperilästä sekä vähän pohjoisempaa Pyörylästä, Vesalasta ja Paljakasta nykyisen Jaalan alueelta.¹⁶⁴ Vilppulan ja Ummeljoen kylistä Elimäeltä oli kummeista kotoisin yhteensä puolen tusinaa.¹⁶⁵ Joitain kummeja tuli Luumäen suunnasta,¹⁶⁶ ja lisäksi pari kertaa kastetilaisuuteen kutsuttiin mäntyharjulainen. Pitkämatkaisin oli selänpääläisen Kaisa Laurintytär Laurilan kummi, viipurilainen Matti Juhonpoika Kiiski marraskuulta 1707.¹⁶⁷ Esimerkkisuvuista vain Selänpään Latipäällä Iitin vastaisen rajan tuntumassa mainittiin enemmän kuin kaksi toispaikkakuntalaista, ja kaikki nämä neljä olivat nähtävästi Kuusanniemestä. Melkein kaikki talonpoikaiset vieraspaikkakuntakontaktit suuntautuivat lähimpiin naapurikyliin. Rajakylässä asuivat mm. kinansaarelaiset, joiden lapsille kirjattiin ei-valkealalaisia kummeja muita useammin.¹⁶⁸

Ulkopaikkakuntalaisista lähes puolet (25) oli säätyläisiä, jotka jakautuivat otosryhmittäin epätasaisesti: vuosina 1706–1710 heitä oli joka toinen, 1736–1738 kaksi viidestä ja suvuissa kymmenesosa. Ylimmän sosiaaliryhmän edustajat tulivat talonpoikaiskummeja laajemmalla alueelta, ja vain muutama heistä oli naapuripiittäjästä. Torpparin poika Perttu Pekanpoika Turkkilaa kastettaessa 26.7.1735 kummina mainittiin kappalaisen tytär Maria Juliana Hertz Hartolasta. Toukokuussa 1749 Antti Eeronpoika Kohopää sai kummikseen Taipalsaaren apupapin Gustaf Bergsteinin.¹⁶⁹ Loitoimpana asui Ruokolahden Immalanjärvellä puustelliaan hallinnut kapteeni Engelbrekt Adam Krabbe, joka todisti kappalaisen tyttären Anna Maria Procopaeuksen kastetta 26.8.1736.¹⁷⁰ Ulkopaikkakuntalaiset säätyläiskummit saattoivat valikoitua todistajiksi osittain siksi, että he olivat kastamisen aikoihin käymässä paikkakunnalla esimerkiksi sukuloinnin tai virantoimituksen puitteissa.

Sukukohtainen tarkastelu paljasti, että lähisukulaisten solmimat avioliitot saattoivat laajentaa kummikenttää. Esimerkiksi inkeriläläisessä Kohopään suvussa useat naapurikylää etäämmältä kastetta todistamaan tulleet olivat aviosukulaisia.

164 Esimerkiksi oravalalainen torpan poika Eero Eeronpoika Vähä-Tommola sai v. 1706 kummikseen Tuomas Heikinpojan Kyöperilästä ja ruotsalainen Mikko Benjaminpoika Ahola 23.9.1737 Martti Laurinpoika Akselilan Keltistä Kymijoen vastarannalta. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 1706 ja 23.8.1737.

165 Maria Niilontytär Prihalla Kouvolasta kirjattiin kummiksi 20.3.1708 Martti Pekanpoika Elimäen Vilppulasta. Vilppulalainen Pekka Yrjönpoika oli kouvolaisten Yrjö Heikinpoika Puosilan kummina 20.4.1706. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 20.3.1708 ja 20.4.1706.

166 Esim. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 2.9.1707.

167 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 28.11.1707. Sukunimi on kirjoitettu epäselvästi, ja se voi olla myös Liski.

168 Esimerkiksi Juho Markunpoika Pulsan kastetta todistivat kesäkuussa 1737 naapuritalon Lamposen isännän Matti Nuutinpojan lisäksi Yrjö Markunpoika Iitin Hartolasta ja Riitta Eerontytär Iitin Paljakasta. Tammikuussa 1737 Helena Tapanintytär Roitolle Kinansaaresta hankittiin kummeiksi muiden muassa Matti Yrjönpoika Rahikainen ja Antti Juhonpoika Karjalainen, joista edellinen oli ilmeisesti Mäntyharjun Paasolasta ja jälkimmäinen saman pitäjän Jänkselästä. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 19.6.1737 ja 14.1.1737.

169 Kappalainen Bergstein ei liene ollut muukalainen valkealaisille, sillä hänen vaimonsa Barbara Hjerpe oli sukua Valkealan kappalaisen Isak Indreniuksen puolisolle Anna Katarina Hjerpelle.

170 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneet ja kastetut 26.8.1736.

Eero Antinpoika Kohopään lasten kummeiksi kirjattiin useita henkilöitä kaukaisemmista keskisen ja läntisen Valkealan kylistä. Heihin lukeutuivat muun muassa hänen sisarensa mies Tuomas Tuomaanpoika Kyöperi Kouvolasta elokuussa 1741, hänen toisen vaimonsa veli Mikko Mikonpoika Kupias Jokelasta syyskuussa 1744, samaisen vaimon äiti Kaisa Juhontytär Kupias toukokuussa 1749 sekä joulukuussa 1746 tuolloin jo edesmenneen sisaren entinen puoliso Matti Antinpoika Mäkelä Toikkalasta.¹⁷¹ Etäämmällä asuneita sukulaisia valittiin kummeiksi myös muissa esimerkkisuvuissa. Sipilän suvun jälkeläisille, toukokuussa 1713 syntyneelle Inkeri Joosepintyttäreille ja maaliskuussa 1726 päivänvalon nähneelle Markku Markunpojalle, merkittiin kummiksi heidän tätinsä, Olli Niilonpoika Topon eli Seppälän vaimo Marketta Matintytär Toikkalasta, ei siis aivan lähikylästä.¹⁷²

Esimerkkisukujen perusteella oli vaikeaa tehdä varmoja johtopäätöksiä talouden varakkuustason vaikutuksesta kummikentän laajuuteen. Laajempi kummikenttä ei kuitenkaan näyttänyt vertautuvan suoraan korkeampaan varallisuustasoon. Keskimääräistä enemmän naapurikylää etäämmältä kummeja seuloutui Nissilään (IIA) ja Sipilään (IIB), mutta myös alimpaan tilallisryhmään luettavalle Kohopäälle (IID). Selvästi harvemmin kaukaisempia kummeja valikoitui Vilkin (IID) ja Niilolan (III) lisäksi myös keskimääräistä vauraamman Latipään (IIA/IID) suvun lapsille.¹⁷³

Huomionarvoista on se, että sukujen kummikontaktien maantieteellinen rakenne oli erilainen pelto- ja kaskialueella. Peltoalueilla kummit valittiin lähempää kuin kaskikylissä. Kaskialueelle sijoittuvissa Kohopään ja Nissilän suvuissa jäi samasta kylästä valittujen kummien osuus keskiarvoa (60,9 %) alhaisemmaksi Ryöppään edustaessa keskitasoa. Peltosektorilla tavallista harvemmin omakyläläisiä kirjattiin vain Mattilan kylän Sipilässä, kun taas Oravalan Vilkillä, Selänpään Latipäällä ja Valkealan kylän Niilolassa kotikyläläisiksi kastetodistajista ilmeni reippaasti yli 70 %.

KUMMIEN VARAKKUUSTASO

Merkittävänä kummivalinnan ohjaajana on pidetty kummin vakavaraisuutta. Kummin velvollisuuksiin kuului lahjan antaminen, ja kummiksi valittiin mieluummin henkilö, jota pystyi antamaan suuren kummilahjan.¹⁷⁴ Kastettua lasta muistettiin useimmiten vaatteilla tai rahalla.¹⁷⁵ Kummiluokittelun työläydestä johtuen varakkuustason luotauksessa pitäydettiin pitkittäisanalysoitujen sukujen lasten kummeissa. Kastetodistajien varakkuusjakautumaa voidaan tarkastella joko ottamalla huomioon kaikki kummissuhteet tai vain oman ruokakunnan ulkopuoliset kum-

171 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 16.8.1741, 2.9.1744, 1.12.1746 ja 19.5.1749.

172 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 26.5.1713 ja 30.3.1726.

173 Taulukko 29b.

174 Fagerlund 2002, s. 226; Lempiäinen 1965, s. 190; kummien varakkuudesta ks. myös Sabean 1998, s. 241–248.

175 Vaara 1970, s. 109–110; Raussi 1966, s. 364.

mikontaktit. Jälkimmäinen vaihtoehto mahdollistaa paremmin punnita maallisen mammonan roolia kastetodistajien valinnassa. Koska lasten ja kummien määrä vaihteli suvuittain voimakkaasti, saatuihin tuloksiin kannattaa osin suhtautua varauksellisesti.

Kaikkiaan sukujen lasten 855 kummista 711 valittiin muualta kuin omasta taloudesta. Ruokakunnan ulkopuolisten kontaktien kookkaimmaksi ryhmäksi kohosivat torpparit, joihin kuului vähän yli viidesosa kummeista.¹⁷⁶ Joka kuudes lukeutui alempaan keskiryhmään, säätyläiskummien osuus jäi 6,2 %:iin ja alimman tilallisryhmän 4,4 %:iin. Ruokakunnan ulkopuolisista kastetodistajista kolmeen ylimpään varallisuusluokkaan kuului kaikkiaan vajaa kolmannes. Kun otettiin huomioon sekä samassa että muissa talouksissa asuneet kastetodistajat, torpparit säilyivät edelleen suurimpana ryhmänä ja ylimmän sosiaalisen segmentin osuus laski noin viiteen prosenttiin. Kokonaisuudessaan kummeista noin puolet kuuluivat tilallisiin ja luokkaan IV (muut) noin joka kymmenes. Varakkuusluokitukseltaan tuntemattomat tilalliset (IIx) olivat suurelta osin ulkopaikkakuntalaisia.

Kummien varakkuusjakautumassa ilmeni suvuittain suuria eroavuuksia.¹⁷⁷ Otettaessa huomioon vain ruokakunnan ulkopuoliset kummit kaikkein runsaimmin tilalliskummeja löytyi Latipään (IIA/IID) lapsilla, noin neljä viidestä kastetodistajasta, ja talollisista kahteen varakkaimpaan tilallisryhmään kuului lähes joka toinen. Suhteellisesti eniten säätyläiskummeja esiintyi ylempään keskiryhmään lukeutuneessa Sipilässä, ja yhteensä runsas neljännes sipiläläislasten kummeista oli säätyläisiä ja ylintä tilallisuusluokkaa. Sipiläläiset kuitenkin valitsivat suhteellisesti jonkin verran enemmän kummeja varakkuustasonsa ala- kuin yläpuolelta, sillä noin 25 % kummeista sijoittui kahteen alimpaan tilallisryhmään. Luokitukseltaan selvästi keskittyneimpiä olivat Niilolan suvun kastetodistajat. Heistä kolme viidestä oli torppareita, mikä oli luonnollista: niilolalaisten naapureista valtaosa oli torppareita. Torpan sijainnista yhteiskunnan yläkerrosten asuinkylässä kertoi omaa kielitään säätyläisten merkittävä osuus (12 %) naiskummeista. Alimpaan tilallisryhmään kuuluneen Vilkin talonväen kummivalinnat teki mielenkiintoiseksi se, että lapsille haettiin runsaammin kummeja torpista kuin taloista. Lähes puolet kastetodistajista edusti torppareita ja neljännes alemman keskiryhmän tilallisia.

Kaikista kummeista säätyläisiin ja kahteen ylimpään tilallisryhmään kuuluneiden osuus nousi korkeimmaksi Kohopäällä (63,6 %), kun vastaavanlaisia todistajia oli Sipilässä, Nissilässä, Latipäällä ja Ryöppäällä kaksi viidestä, Niilolassa joka kahdeksas ja Vilkillä vain noin 7 %. Suvun omaa varakkuusluokkaa edustaneiden ja sitä vauraampia kummien osuus oli yleisesti 30–40 % Kohopäätä lukuun ottamatta.¹⁷⁸ Kohopää olikin suvuista ainoa, jossa todistajat valittiin valtaosaltaan omaa varallisuustasoa ylempää. Kohopään kummien huomattavasti korkeampi varakkuustaso johtui siitä, että monet heistä olivat ylimpään ryhmään luettavien läheisten ratsutilojen, Inkerilän Korjan, Pyötsiälän Pyötsiän ja Kourulan Pasin asukkaita.

176 Taulukko 30.

177 Liite 35.

178 Vastaavanlaisia kastetodistajia oli Sipilässä ja Ryöppäällä lähes neljä kymmenestä, Nissilässä 32 %, Vilkillä noin 30 %, Niilolassa 21 % ja Latipäällä 13 %. Ks. liite 35.

Taulukko 30. Valkealalaislasten kummien varakkuusluokka v. 1706–1750

Varakkuus- luokka		Kummit					
		Samasta ruokakunnasta		Ruokakunnan ulkopuolelta		Yhteensä	
		n	%	n	%	n	%
I	Miehet	–	–	21	5,6	21	5,0
	Naiset	–	–	23	6,9	23	5,3
	Yht.	–	–	44	6,2	44	5,1
IIA	Miehet	9	19,6	47	12,4	56	13,2
	Naiset	25	25,5	42	12,6	67	15,5
	Yht.	34	23,6	89	12,5	123	14,4
IIB	Miehet	14	30,4	50	13,2	64	15,1
	Naiset	15	15,3	42	12,6	57	13,2
	Yht.	29	20,1	92	12,9	121	14,2
IIC	Miehet	1	2,2	69	18,3	70	16,5
	Naiset	2	2,0	50	15,0	52	12,1
	Yht.	3	2,1	119	16,7	122	14,3
IID	Miehet	9	19,6	13	3,4	22	5,2
	Naiset	36	36,7	18	5,4	54	12,5
	Yht.	45	31,3	31	4,4	76	8,9
IIx	Miehet	–	–	14	3,7	14	3,3
	Naiset	–	–	9	2,7	9	2,1
	Yht.	–	–	23	3,2	23	2,7
III	Miehet	13	28,3	87	23,0	100	23,6
	Naiset	16	16,3	65	19,5	81	18,8
	Yht.	29	20,1	152	21,4	181	21,2
IV	Miehet	–	–	49	13,0	49	11,6
	Naiset	4	4,1	24	7,2	28	6,5
	Yht.	4	2,8	73	10,3	77	9,0
?	Miehet	–	–	28	7,4	28	6,6
	Naiset	–	–	60	18,1	60	13,9
	Yht.	–	–	88	12,4	88	10,3
Yht.	Miehet	46	100	378	100	424	100
	Naiset	98	100	333	100	431	100
	Yht.	144	100	711	100	855	100

Varakkuusluokat: I: Säätyläiset; IIA: Tilalliset: ylin varakkuusryhmä (>1/6 veroa); IIB: Tilalliset: ylempi keskiryhmä (1/6 veroa); IIC: Tilalliset: alempi keskiryhmä (n. 1/8 veroa); IID: Tilalliset: alin varakkuusryhmä (< 1/8 veroa); IIx: Tilalliset, joiden veroluku tuntematon; III: Torpparit; IV: Muut taloudet (käsiyöläiset, sotilaat ym.); ?: Tuntematon.

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 1706–1750.

Samoin Ryöppäällä (IIC) kummien varakkuustasoa nostivat useat Rämän naapurirusthollista kummeiksi kutsutut. Sukupuolten välille ei tilallisuokissa muodostunut muutamaa prosenttia suurempia eroja. Varakkuusluokitukseltaan tuntemattomia naisia oli yli kaksinkertaisesti miehiin verrattuna, kun taas muut-ryhmässä naiset olivat selvästi miehiä vähälukuisempia. Jälkimmäinen seikka johtui sotilaiden mainitsemisesta kummeina huomattavasti puolisoitaan runsaammin. Säätyläisten joukosta valittiin naisia hieman enemmän kummeiksi kuin miehiä.

SELLAINEN LAPSI KUIN KUMMIKIN? KUMMITYYPIT

Millaisin perustein valkealalaiset valitsivat jälkikasvulleen kummin? Missä suhteessa kasteen todistajiksi valittiin sukulaisia ja naapureita? Minkä verran korkeampi sosiaalinen asema ohjaili kummivalintaa? Kummisuhteet jaoteltiin kuuteen kategoriaan (taulukko 31), ja lähtökohtaisesti jokainen kummi luettiin vain yhteen luokkaan. Priorisointijärjestyksessä edelle meni sukulaisuus, sekä pikkuserkustasolle ulottunut verisukulaisuus että avioyhteys lankoihin ja kälyihin saakka. Samoin ystävyyden katsottiin naapuruutta merkittävämmäksi valintaperusteeksi.

Kummina sukulainen

Antropologiassa kummiutta on väläytelty sukulaisuuden kaltaisena suhteena. Tällöin on tukeuduttu kansanperinteeseen, jossa esiintyy mainintoja kummien rinnastamisesta sukulaisiin tai vanhempiin. Sukulaisuuteen rinnastamiseen viittaavat useat kummeihin liitetyt sukulaisuustermit, kuten kummi-isä, -äiti, -setä, -täti ja -serkku. Lisäksi kummit toivotettiin usein tervetulleiksi samoihin tilaisuuksiin kuin itse suku.¹⁷⁹ Seuraavaksi kartoitetaan missä määrin ja millaisia sukulaiskummeja valkealalaisille lapsille kirjattiin. Sukulaiskummeiksi luokiteltiin avio- ja verisukulaiset serkkuihin, osin myös pikkuserkkuihin asti, jos jälkimmäinen sukulaisuusaste vaikutti kummiksi ottoon. Pelkkään patronyymiin perustuvia sukulaisuusoletuksia ei ole otettu mukaan, mikäli sukulaisuudesta ei ole saatu muuta näyttöä.¹⁸⁰ Laajasta genealogisesta kartoituksesta huolimatta osa pikkuserkustason ja sitä läheisemmistäkin sukusidoksista jää joko tulkinnanvaraiseksi tai kokonaan pimentoon, joten etenkin tutkimusjakson alkupuolta koskeneissa sukulaisuuslukemissa päädyttiin minimiarvoihin.

Veri- ja aviosukulaisiksi kummeista osoittautui vuosina 1706–1710 varmuudella 8,8 % ja 1736–1738 selvästi korkeampi määrä, 22 %. Sukulaisten osuus jäi liian alhaiseksi varhaisemmassa kohortissa, koska mm. vain osa äitikantaisista sidoksista voitiin selvittää. Mitä todennäköisimmin parhaiten todellisuutta vastasi pitkittäis-

179 Huittinen 1997, s. 14. Kansanperinnemainintoja on sekä Länsi- että Itä-Suomesta.

180 Esimerkiksi miettulalaisen Elina Tuomaantytär Skytän kummiksi helmikuussa 1707 kirjattu Elina Tuomaantytär oli todennäköisesti vaimo Toikkalan Mäkelästä ja ehkä myös nuoremman Elinan äidin Kerttu Tuomaantytären sisar. Koska sukusidosoletukselle ei saatu vahvistusta, vanhempaa Elinaa ei luokiteltu sukulaiseksi vaan suhteeltaan tuntemattomaksi. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 2.2.1707.

seurattujen sukujen sukusidosten määrä (29 %), koska tällöin sukulaisuussuhteet pystyttiin kartoittamaan tarkimmin. Naiset osoittautuivat sukulaisiksi selvästi miehiä useammin, ja sukulaiskummeista kolme viidestä oli naisia. Esimerkkisuvuissa noin joka kolmas naiskummi oli sukua, kun vastaavasti miehistä sukulaiseksi osoittautui vähemmän kuin joka neljäs.¹⁸¹ Ainoastaan Kohopäällä sukulaiskummius oli miehillä naisia yleisempää.

Sukukohortissa kymmenestä lapsella seitsemällä kummijoukossa oli vähintään yksi sukulainen. Kaikkien saman kasteen todistajien koostuminen sukulaisista oli kuitenkin poikkeuksellista, ja esimerkiksi sukuryhmän 218:sta lapsesta näin kävi neljälle.¹⁸² Peräti viiden sukulaisen joukko oli todistamassa 19.8.1738 selänpääläisten kaksostyttyjen Liisa ja Kaisa Eerontytär Kalson kastetta. Heihin kuuluivat kalsolaisista isänisänisä Jaakko Klemetinpoika, isänisä Elias Jaakonpoika, isänäiti Marketta Pertuntytär, sukulaisvaimo (isänisän pikkuserkun vaimo) Riitta Eerontytär sekä anttilalainen äidinäiti Margareta Gardemeister.¹⁸³ Yksinomaan sukulaisista koostuneiden kastetodistajien poikkeuksellisuudesta kertoi sekin, että muutoin sukulaiskummeja suosineessa Nilolan torpparisuvussa ei yksikään todistajajoukko ollut pelkkiä sukulaisia.

Kummien ja kastettujen lasten vanhempien välisiä sukusidoksia jäljitettiin tarkemmin sukuryhmässä (taulukko 32). Runsaimmin valittiin veljien vaimoja, jotka muodostivat sukulaiskummeista noin viidenneksen. Vähintään kymmeneksen osuuteen ylsivät myös veljet, sukulaisten vaimot ja sisaret. Lisäksi joka kahdestoista kummi oli jommankumman vanhemman äiti, äitipuoli tai sukulainen.¹⁸⁴ Harvakeltaan kummeiksi kirjattiin isä, setiä, veljen- tai sisarenlapsia, serkkuja ja heidän puolisoitaan. Samalla lapsella kummeina mainitut veli ja veljen vaimo eivät välttämättä olleet aviopari, vaan usein jälkimmäinen osoittautui jonkun toisen veljeksensä puolisoiksi. Joukosta löytyi myös pari vävyä, yksi miniä sekä isotäti. Muiden aviosukulaisten kirjavaan ryhmään kuuluivat muun muassa sedän vävy, veljentyttären mies ja miniän äitipuoli. Toisesta kylästä kotoisin olleen kummin valinnassa lienee etäisemmälläkin aviosukulaisuudella ollut merkitystä.¹⁸⁵ Valtaosa kummeista oli sukusidokseltaan horisontaalisia eli samaan sukupolveen kuuluvia. Kastetodistajien hakemista vertikaalisista sukupolvista ei vierastettu, sillä heitä oli joka vii-

181 Liite 36. Sukuryhmässä sukulaiskummien määrä vaihteli 14,8 (Ryöpäs) ja 36 prosentin (Nissilä) välillä.

182 Vain sukulaiskummeja omanneita lapsia kastettiin vuosina 1706–1710 viisi, joista kaikilla oli kolme kummiä. Vuosien 1736–1738 otoksessa heitä oli kuusi. Kaikkiaan 1,4 prosentilla lapsista (15/1096) oli pelkkiä sukulaiskummeja.

183 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 19.8.1738. Neljän sukulaiskummin todistaman kasteen sai muun muassa mattilalainen Ernesti Markunpoika Sipilä 27.2.1714, jolloin kummeiksi kirjattiin isänisä Matti Antinpoika Sipilä, isän veli Pekka Matinpoika Sipilä, äidin sisar Maria Kristofferintytär Hertell ja isän veljen Jooseppi Matinpoika Sipilän vaimo Inkeri Heikintytär. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 27.2.1714.

184 Sukulainen-kategoriaan luettiin etupäässä ne Latipään ja Nissilän suvun pikkuserkut, jotka asuivat samassa ruokakunnassa tai samassa kylässä.

185 Aviosidosten ääritapauksena voitiin pitää sitä, kun elokuussa 1740 Anna Kallentytär Turkkilan Valkealan kylästä kummina mainittiin lapsen isän veljen vaimon veljen vaimo, toikkalalainen Maria Jaakon tytär Peuhu. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 10.8.1740.

Taulukko 31. Kummityyppit Valkealassa v. 1706–1750

Kummityyppi		1706–1710		1736–1738		Pitkittäis- seuratut suvut	
		n	%	n	%	n	%
Sukulainen	Miehet	60	8,7	157	16,4	99	23,3
	Naiset	61	8,8	265	27,6	151	35,0
	Yht.	121	8,8	422	22,0	250	29,2
Naapuri	Miehet	266	38,7	333	34,8	83	19,6
	Naiset	325	47,1	369	38,4	73	16,9
	Yht.	591	42,9	702	36,6	156	18,2
Ystävä	Miehet	5	0,7	68	7,1	124	29,2
	Naiset	14	2,0	68	7,1	117	27,1
	Yht.	19	1,4	136	7,1	241	28,2
Sosiaalinen asema	Miehet	90	13,1	130	13,6	29	6,8
	Naiset	100	14,5	73	7,6	23	5,3
	Yht.	190	13,8	203	10,6	52	6,1
Tilanne- kohtainen	Miehet	55	8,0	25	2,6	17	4,0
	Naiset	5	0,7	1	0,1	–	–
	Yht.	60	4,4	26	1,4	17	2,0
Muu tai tuntematon	Miehet	200	29,1	244	25,5	72	17,0
	Naiset	171	24,8	185	19,3	67	15,5
	Yht.	371	26,9	429	22,4	139	16,3
Yhteensä	Miehet	688	100	957	100	424	100
	Naiset	690	100	961	100	431	100
	Yht.	1378	100	1918	100	855	100

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelot 1706–1750.

des.¹⁸⁶ Verisukulaisia valittiin jonkin verran aviosukulaisia enemmän kummeiksi. Lähes neljä kummiä viidestä osoittautui isänpuoleisiksi sukulaisiksi, mihin olen-
naisesti vaikutti perinteinen tapa nuorenparin sijoittua useimmiten aviomiehen
ruokakuntaan. Miehen asettuminen vaimon kotiin ei silti aina merkinnyt kummi-
valinnoissa tukeutumista vaimonpuoleiseen sukuun. Esimerkiksi Nissilästä vai-
monsa Elina Niilontyttären kotitaloon Selänpään Hasarille vävyksi asettuneen
Kustaa Matinpojan lasten sukulaiskummit olivat kuitenkin lähes kokonaan isän
sukulaisia.

186 Vertikaaliset kummit kuuluivat enimmäkseen vanhempaan sukupolveen, muun muassa jo
aiemmin mainittu (s. 252) v. 1738 kastetta todistanut isänisänisiä Jaakko Klemetinpoika Kalso
Selänpäästä. Kaikkiaan 36 kummiä osoittautui vanhemman sukupolven edustajiksi.

Taulukko 32. Kummien sukulaisuussuhteet Valkealassa v. 1706–1750

Sukulaisuus- suhde	Isän sukua		Äidin sukua		Molempien sukua		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%
<i>Verisukulaiset</i>								
Isä	3	1,2	2	0,8	–	–	5	2,0
Äiti/Äitipuoli	12	4,8	9	3,6	–	–	21	8,5
Veli	34	13,6	5	2,0	–	–	39	15,7
Sisar	19	7,6	8	3,2	–	–	27	10,8
Setä	4	1,6	1	0,4	–	–	5	2,0
Veljen/sisaren- poika tai -tytär	8	3,2	1	0,4	–	–	9	3,6
Serkku	4	1,6	3	1,2	–	–	7	2,8
Muu verisukulainen	21	8,4	1	0,4	–	–	22	8,8
Yhteensä	105	42,0	30	12,0	–	–	135	54,0
<i>Aviosukulaiset</i>								
Veljen vaimo	39	15,6	9	3,6	–	–	48	19,2
Sedän vaimo/leski	3	1,2	1	0,4	–	–	4	1,6
Veljenpojan vaimo	2	0,8	–	–	–	–	2	0,8
Serkun vaimo	1	0,4	–	–	–	–	1	0,4
Sukulaisen vaimo	24	9,6	2	0,8	–	–	26	10,4
Lanko	6	2,4	6	2,4	–	–	12	4,8
Vävy, miniä	–	–	–	–	3	1,2	3	1,2
Muu aviosukulainen	16	6,4	–	–	3	1,2	19	7,7
Yhteensä	91	36,4	18	7,2	6	2,4	115	46,0
Sukulaisia yht.	196	78,4	48	19,2	6	2,4	250	100

Sukulaisuussuhde määriteltä suhteessa lapsen vanhempiin.

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelot 1706–1750.

Veri- ja aviosidosten merkittävydestä kummikriteerinä viesti maantieteellisesti ja sukusidoksellisesti kaukaisempien sukulaisten esiintyminen kummeina. Etäisemmissäkin linkeissä saattoi vallita vastavuoroisuus. Huhtikuussa 1736 kourulalaisen Yrjö Yrjönpoika Pasin ja Anna Eerontyttären lapsen Vapun kummina mainittu Anna Niilontytär oli mitä ilmeisimmin Eero Ristonpojan puoliso Suur-Sorsalta pitäjän kaakkoisrajalta ja myös Yrjö Yrjönpojan pikkuserkku. Eero Ristonpoika Suur-Sorsan ja Anna Niilontyttären Samuli-poikaa kastettaessa maaliskuussa 1737 kummeiksi kirjattiin puolestaan neljä äidin sukulaista Pasilta. Pikkuserkkuja pyydettiin jossain määrin kummeiksi. Näin tapahtui v. 1740, jolloin Matti Sipinpoika Rautjärven ja hänen vaimonsa Kirsti Eerontyttären Mikko-pojan kastetta todistivat isän pikkuserkku Taavi Paavonpoika Tirva ja tämän vaimo Inkeri Eerontytär Kourulasta. Muita läsnäolijoita olivat isän veljen appi Aaro Tanelinpoika Lampila Valkealan kylästä sekä isän veljen vaimo ja edellisen kummin sisar Aune

Tanelintytär Rautjärvi.¹⁸⁷ Täten sukusidoksista oltiin tietoisia, ja ne vaikuttivat kummimuodostukseen ainakin pikkuserkustasolle asti.

Myös pitäjän säätyläistön jälkikasvulle valittiin sukulaiskummeja, mitä osaltaan edesauttoi se, että isonvihan jälkeen suuri osa paikkakunnalla asuneesta vähälukuisesta yhteiskunnan yläkerroksesta oli sukua keskenään. Valkealassa vuosina 1710–1741 kirkkoherran virkaa hoitaneen David Hirnin lisäksi Valkealassa asuivat hänen poikansa, rykmentinkirjuriveljekset Johan ja Anders Hirn. Aviositein Hirneihin kietoutuivat monet paikalliset säätyläiset, kappalainen Gabriel Procopaeuksen lisäksi ainakin nimismies Kristian Usk sekä Björklund-, Gutofski-, Metherja Mollerus-suvun jäsenet. Hirn-suvun avio- ja verisidokset olivat kokonaisuudessaan niin kattavat, että pitäjän silloisista ylimmän sosiaaliryhmän jäsenistä kumoksen ulkopuolelle jäivät vain jotkut puustelleissa asuneet aliuupseerit ja aateliset kartanovirkatalojen haltijat.¹⁸⁸ Vuosien 1736–1738 kohortin 12 säätyläislapsen kasteessa 29,3 % (22/75) kummeista oli sukulaisia, ja vähintään yksi sukulainen mahtui todistajien joukkoon kolmella lapsella neljästä.¹⁸⁹ Sukulaiskummisuus oli siis korkeammassa sosiaaliryhmässä suurin pürtein yhtä yleistä kuin rahvaan parissa.

Suvuittaisessa pitkittäistarkastelussa tuli vastaan yksittäisiä esimerkkejä sukulaisten valinnasta kummeiksi ylisukupolisesti varsin pitkän ajan kuluessa.¹⁹⁰ Sukupolvesta toiseen jatkuneita toistuvia sukulaiskummisuhteita solmivat yleensä samassa taloudessa tai samassa kylässä asuneet sukulaiset, ja näin tapahtui esimerkiksi Nissilän ja Kepsun – sukulaistalojen – kesken Skipparilassa. Aina kylänrajaakaan ei ollut este.¹⁹¹ Lisäksi sukulaisuus toimi jonkinasteisena epäsuorana vaikuttimena kummien valikoitumisessa. Tästä olivat osoituksena sellaiset kummit, jotka eivät olleet sukua lapselle, mutta kylläkin toisille kummeille. Näin kävi mm. miettulalaisen piiskurin Perttu Martinpojan ja vaimonsa Marian Liisa-tyttären kastetilaisuudessa helmikuussa 1736. Kummien keskinäinen aviosukulaisuus lienee vaikuttanut valintaan, sillä kummeiksi kirjattiin tuolloin Pertun serkun vävy Matti Ristonpoika Sihvola samasta kylästä ja ilmeisesti tämän lanko, isäntä Matti Ollinpoika Seppälä Toikkalasta.¹⁹²

Varhaisimman kohortin lukujen tulkinnanvaraisuudesta johtuen sukulaiskummien suhteellisen osuuden muutoksesta 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla ei

187 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 28.4.1736, 29.3.1737 ja 17.9.1740.

188 Hirnien sukupiirin ulkopuolelle jäivät mm. vääpeli Jonas Gestrück vaimoineen, eversti Adam Johan Giertha Valkealan kylästä ja Oravalan Gotthard Wilhelm Marcks von Württemberg. Vrt. Bergholm 1984, s. 582–589.

189 Vrt. esim. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 9.3.1736.

190 Esimerkiksi toikkalalainen Tuomas Matinpoika Topo näytti olleen kastetodistajana Nissilässä kolmeen otteeseen: Reiju Matinpojan Maria-tyttärelle syyskuussa 1728, tämän veljen Nuutti Matinpojan Kaisa-tyttärelle marraskuussa 1733 sekä edellisen pojan Matti Nuutinpojan pojalle Pertulle elokuussa 1750. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 1.9.1728, 1.11.1733, 26.8.1750.

191 Sukulaisuus lienee ollut perusteena kun helmikuussa 1741 mattilalaisen Sipi Joosepinpoika Sipilän Matti-pojan kummina mainittiin Sipin serkku Juho Pekanpoika Pekkola Valkealan kylästä. Juhon isä Pekka Matinpoika mainittiin näet Sipin lasten kummina syyskuussa 1733 ja tammi-kuussa 1735, ja sen lisäksi Pekka oli todistanut Sipilässä mm. veljensä (ja Sipin sedän) Markku Matinpojan Ernesti-nimisen pojan kastetta maaliskuussa 1714. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 22.2.1741, syyskuu 1733, 19.1.1735 ja 5.3.1714.

192 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 15.2.1736.

voida tehdä varmoja päätelmiä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että sukulaisten kutsuminen kummeiksi yleistyi aikakauden loppua kohden. Verrattaessa ruokakunnan varakuustasoa sukulaiskummien yleisyyteen havaittiin, että ylimpiin varakuusluokkiin IIA ja IIB kuuluneista tilallistalouksissa sukulaistodistajien suhteellinen osuus oli keskimäärin jonkin verran korkeampi kuin kahdessa alimmassa tilallisryhmässä. Olihan pitkittäisseuratuissa suvuissa sukulaisia suhteessa eniten Nissilässä (IIA, 45,7 %) ja Sipilässä (IIB, 34,5 %), kun taas sukulaisuusuksiltaan alhaisimmat ruokakunnat Ryöpäs (IIC, 14,8 %), Vilkki (IID, 17,8 %) ja Kohopää (IID, 20,8 %) lukeutuivat kahteen alimpaan tilalliseljännekseen.

Muita kummityyppejä: Naapureita, ystäviä, statuskummeja ja tilannekohtaisia valintoja

Sukulaisia kummeista oli siis ennen 1700-luvun puoliväliä hieman alle kolmannes. Kuinka runsaasti esiintyi muun tyyppisiä kastetodistajia? *Naapurikummit* koostuivat kastetun lapsen kotikylän asukkaista ja joissain poikkeustapauksissa samaan asumaan kuuluneista naapurikyläläisistä, joilla ei ollut toistuvia kummisuhteita samaan ruokakuntaan.¹⁹³ Naapurit nousivat suurimmaksi ryhmäksi molemmilla otosjaksoilla: vuosina 1706–1710 heihin kuului 42,9 % ja 1736–1738 reilu kolmannes kastetodistajista. Toisaalta sukuryhmässä heitä oli alle viidennes, ja naapuruus oli vasta kolmanneksi merkittävin tekijä kummikriteerinä. Esimerkkisuvuissa naapureita oli niukimmin Nissilässä, ja korkeimpiin naapuriosuuksiin ylettiin monitaloisein kyliin keskittyneissä Selänpään Latipään ja Kourulan Ryöppään suvuissa.¹⁹⁴ Tämä vastasi odotuksia, sillä runsastalouksisten kylien asukkailla oli mahdollisuus lukuisampiin naapurikontakteihin. Aikajaksoilla naapureiden osuus kohosi naisilla miehiä suuremmaksi, mutta pitkittäisseurannassa punnukset kääntyivät päinvastoin, ja miesten osuus oli joitain prosentteja korkeampi. Suvuittaiset erot olivat varsin suuria ja vaihtelevia. Naisten keskuudessa naapuruus oli yleisempää Sipilässä, Vilkissä ja Kohopäällä, ja vastaavasti miehillä Latipäällä, Niilolassa ja Ryöppäällä, kun taas Nissilässä sukupuolet olivat tasaväkisesti edustettuina.

Useimmiten ”rivien välistä” ilmitulevien ystävyys- ja tuttavuussuhteiden tulkin- ta ja rajaaminen oli ongelmallista. Ystävyuden pohjaksi otettiin vastavuoroisuus, toisin sanoen eri ruokakuntien väliset sekä yksi- että molemminpuoliset toistuvat kummikontaktit. *Ystävyys- ja tuttavuusperusteisiksi kummeiksi* luokiteltiin vähintään kahdesti kastetodistajina samassa taloudessa asuneiden veljesten lapsille näkyneet henkilöt ja heidän ruokakuntansa väki. Lisäksi ryhmään luettiin 1) vanhempien aikaisemman kotikylän asukkaat, 2) sellaiset henkilöt, jotka olivat kotoisin samasta kylästä kuin vähintään toinen vanhemmista (esimerkiksi lapsen äidin kotikylästä) ja 3) vanhemman/vanhempien (aiemman) palveluspaikan asukkaat. Tällöin kummivalintaa oli voinut pohjustaa pitempiaikainen tuttavuus. Edellä tode-

193 Täten naapureiksi toisilleen laskettiin 1) Inkerilän Kohopään ja Pyötsiän kylän väet, 2) Kourulan Ryöppään ja Rasin sekä Rämälän kylän talojen väet sekä 3) Utin asutus, joka jakautui osin Haimilaan ja osin Kuivalan puolelle.

194 Liite 36.

tun mukaisesti ystävyys ja tuttavuus asetettiin naapuruutta tärkeämmäksi kummi-kriteeriksi.

Ystävyyskummeissa ryhmien erot kohosivat suuremmiksi kuin muissa kummityypeissä. Pitkittäis seuratuissa suvuissa ystäväperusteiset kummit (28,2 %) olivat suurin piirtein yhtä yleisiä kuin sukulaiskummit. Aikakohorteissa ystäväkummeja havaittiin huomattavasti niukemmin: 1730-luvun jälkipuolella 7,1 % ja varhaisimmassa kohortissa vain 1,4 %. Kummankin kronologisessa otoksessa alakanttiin jääneet osuudet johtuivat otosjaksojen lyhydestä. Muutamassa vuodessa samaan ruokakuntaan ehti useimmiten syntyä vain lapsi tai pari, joten toistuvasta kummiudesta ei monestikaan saatu näyttöä. Sukuryhmässä ystäväkummien osuus vaihteli Sipilän noin seitsemäsosasta Vilkin lähes joka toiseen. Kokonaisuudessaan ystäväkummien osuudet jakautuivat sukupuolittain varsin tasaisesti. Joissain yksittäisissä suvuissa sukupuolten väliset erot olivat huomattavia, koska vähälapsisemmissä suvuissa pienemmän kummien kokonaismäärän takia vähäiset painotuserot heijastuvat tuloksiin.¹⁹⁵

Molemminpuolinen ja toistuva ristikkäiskummiosuus oli yleinen kontaktimuoto. Valtaosa todetuista vastavuoroisista kummi-suhteista esiintyi samassa ruokakunnassa tai samassa kylässä asuneiden pariskuntien kesken.¹⁹⁶ Selänpääläisten naapuritalojen Takojan ja Ukon asukkaat olivat monesti toistensa lasten kummeina 1730-luvulla, vaikka suoraa sukulais- tai aviosuhdetta ei niiden välillä havaittu. Vastaavanlaista vuorovaikutusta esiintyi noihin aikoihin muun muassa Selänpäässä Hasarin ja Ukon¹⁹⁷ sekä Latipään ja Tolksan¹⁹⁸ taloilla ja Valkealan kartanon alaisen Niilolan ja Matintalon¹⁹⁹ torppien asukkaiden välillä. Edellä mainitut esimerkit ovat Valkealan läntisistä kylistä, mutta ristikkäiskummiutta voitiin havaita ympäri pitäjää. Kummeiksi toistensa lapsille kirjattiin 1730-luvulla mm. Heikkilän kylän Niverin tuolloin jo kahtia jakautuneen tilanosien isäntäparit Nuutti Paavonpoika ja Vappu Yrjöntyttä sekä Lauri Matinpöika ja Aune Yrjöntyttä.²⁰⁰ Ristikkäiskummiosuus ei ollut sukupuolisidonnaista, sillä kummivaihtoon osallistuivat sekä miehet että naiset.

Sukulaiskummien tavoin ystävyyspainotteiset kummi-suhteet saattoivat yltää vuosikymmenten ja sukupolvien yli.²⁰¹ Aineistosta nousi esiin runsaasti viitteitä

195 Liite 36. Esimerkiksi Vilkillä ystävien osuus mieskummeissa oli 57,6 ja naisilla 37,3 %.

196 Esimerkiksi lokakuussa 1736 itsellinen Simo Antinpoika Jyrään ja Aune Nuutintyttären kaksosten Sipin ja Kaisan kummeihin kuului mm. saman torpan emäntä Lastika Antintytär, jonka seuraavan vuoden kesäkuussa syntyneen Johanna-tyttären kummi puolestaan oli Aune Nuutintytär. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 20.10.1736 ja 19.6.1737.

197 Sipi Mikonpoika Ukon ja Kustaa Matinpöika Hasarin ristikkäiskummiudesta ks. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 25.12.1736 ja 20.5.1744.

198 Niilo Eeronpoika Tolksalta ja Marketta Sipintytär Latipäältä toistensa lasten kummeina ks. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 31.7.1737 ja 5.6.1733.

199 Juho Matinpöika Niilolan (myöh. Mannari) ja Jooseppi Heikinpoika Matintalon ristikkäiskummiudesta ks. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 7.5.1736 ja 24.6.1739.

200 Ks. esim. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 6.4.1739.

201 Haimilan Ala-Mankin isäntä Esko Reijunpoika kirjattiin 13.11.1715 kummiksi Nuutti Matinpöika Nissilän ja Lastika Matintyttären Kaisa-tyttärelle. Noin neljännesvuosisata myöhemmin, huhtikuussa 1739 Esko todisti Nuutin jälkeläisen Matti Nuutinpoika Nissilän ja tämän vaimon Anna Tuomaantyttären Eero-pojan kastetta. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 13.11.1715 ja 22.4.1739.

kontaktien säilymisestä naapureihin kylästä poismuuton jälkeen. Esimerkiksi Selänpään Hasarin Kustaa Matinpojan ja Elina Niilontyttären lapsen Susannan kasteeseen osallistui 15.2.1736 muutamaa vuotta aikaisemmin naapuritalosta Tolskalta Rusilan torppaan Valkealan kylään muuttanut Yrjö Pertunpoika.²⁰² Viitteitä muuttajien lasten sukupolvessa kummissuhteiden säilymisestä entiseen kotikylään ei esimerkkisuvuissa tullut vastaan, mikä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö tuttavuussuhteilla olisi ollut vaikutusta vielä seuraavassa polvessa.

Kummin *sosiaalinen asema* nähtiin taustatekijänä niillä säätyläisillä ja luottamustehtäviä hoitaneilla talonpoikaisilla henkilöillä (lauta- ja kuudennusmiehet), joilla ei ollut veri- tai aviosidosta lapsen vanhempiin. Samaan tyyppiin sisältyivät jotkut ei-talonpoikaiset ammatinharjoittajat, siltavouti ja räätäli, joiden valikoituminen kastetodistajiksi luultavimmin perustui heidän tavallista korkeampaan statukseensa yhteisössä. Nämä kriteerit täyttäneitä kummeja oli vuosina 1736–1738 noin kymmenesosa ja 1706–1710 useampi kuin joka kahdeksas (13,8 %). Sukuryhmässä statusperusteisiksi kastetodistajiksi oli luokiteltavissa selvästi harvalukuisempi joukko: vain 6,1 %. Suvuittain runsaimmin statuskummeja löytyi Sipilän suvun lapsilta, joilla joka viides kastetodistaja tähän ryhmään. Ryöppään lapsille ei valittu korkeamman sosiaalisen aseman omanneita kummeja, ja statustodistajien osuus jäi alle keskiarvon vakavaraisissa Latipään ja Nissilän suvuissa. Statuskummien osuuden keskimääräistä suuremmaksi (9,1 %) Niilolan suvussa nosti torpan sijainti usean säätyläistalouden kirjomassa kirkonkylässä. Lähes 90 % asemansa pohjalta kummiksi valikoituneista kuului säätyläisiin, ja heistä puolestaan suurin osa oli seurakunnan papistoa puolisoineen. Jäljelle jäänyt kymmenesosa muodostui kuudennus- ja lautamiehistä sekä muutamista ammatinharjoittajista.²⁰³

Säätyläiset valitsivat lapsilleen kumminsä hyvin säädynsisäisesti, ja talonpoikaisia kummeja mainittiin poikkeuksellisesti. Esimerkiksi vuosina 1736–1738 kastetun 12 säätyläislapsen 75 kummista vain yksi näytti valitun saman sosiaaliryhmän ulkopuolelta. Aateliskummit olivat harvinaisuuksia myös säätyläistön piirissä. Valkealan kartanoa vuosina 1721–1739 hallinnut eversti Adam Johan Gierttakin esiintyi kummina vuosina 1730-luvun jälkipuolella vain kerran: elokuussa 1736 kappalainen Gabriel Procopaeuksen tyttäreille Anna Marialle.²⁰⁴ Valkealassa pappisvirko-

202 Tämä ei ollut Yrjö Pertunpojan ainoa kerta Hasarin lasten kummina. Hän todisti myös Kustaa Matinpojan langon Mikko Heikinpoika Hasarin Niilo-pojan kastetta marraskuussa 1737 yhdessä vaimonsa Inkeri Tuomaantyttären kanssa. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 15.2.1736 ja 30.11.1737. Maaliskuussa 1736 kastetun oravalalaisen Simo Simonpoika Suur-Hirven ja vaimonsa Maria Tanelintyttären lapsen kummina mainittiin heidän entinen naapurinsa, Vähä-Hirveltä Ruotsulan Ulville jo toistakymmentä vuotta aiemmin muuttanut Riitta Simontytär. Tämän kummin valinta perustui hyvin todennäköisesti naapuruteen pohjautuneeseen tuttavuteen, mahdolliseen ystävyyteenkin, sillä Ruotsula ei ollut Oravalan naapurikylä. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 14.3.1736.

203 Ammatinharjoittajiin kuului mm. räätälimestari Jakob Bergman, moninkertainen kummisetä 1730-luvun jälkipuolella. Ilmeisesti luottamustehtävän hoito osaltaan vaikutti siihen, että lautamies Matti Ollinpoika Seppälä Toikkalasta valittiin miettulalaisen Pentti Laurinpoika Tohkan ja tämän vaimon Vappu Yrjöntyttären Anna-tyttären kummiksi marraskuussa 1737. Kasteen todisti myös Matin äiti Marketta Matintytär Seppälä. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 30.11.1737.

204 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 26.8.1736.

jen hoitajien sijoittumisessa talonpoikien kummeiksi vallitsi selvä ero. Kappalaiset vaimoineen esiintyivät enimmäkseen rahvaan lasten kummeina, mutta vuosina 1736–1740 kirkkoherra David Hirnin ja hänen vaimonsa Anna Björklundin yhdeksästä kummilapsesta kuusi oli säätyläisperheiden lapsia.

Säätyläiskummeja esiintyi huomattavasti enemmän pitäjän länsiosan talonpoikaiskotien lapsilla kuin itäisten ja pohjoisten kylien talonpoikien jälkikasvulla, ja tämä ero kasvoi 1700-luvun alkupuolella. Esimerkiksi vuosina 1706–1710 Vähä-Valkealan 12 kylästä kastettiin 48 lasta, joista seitsemällä kastetta todisti säätyläiskummi. Kolme vuosikymmentä myöhemmin samaisen alueen 85 kastetusta vain yhdelle kirjattiin kummiksi säätyläinen.²⁰⁵ Tätä sorsalalaispoikaa lukuun ottamatta vuosien 1736–1738 kohortissa säätyläiskummien alue lasten kotipaikan mukaan rajautui idässä Toikkalaan ja pohjoisessa Anttilaan. Vertailun vuoksi todettakoon, että vuosina 1736–1738 kastetusta Valkealan kylän 37 lapsesta joka kolmannella (13) vähintään yksi kastetodistaja edusti varakkuusluokkaa I. Statuskummien painottuminen Suur-Valkealaan vertautui lähes suoraan säätyläistalouksien alueelliseen sijoittumiseen. Läntisten kylien talonpojilla oli suuremmat mahdollisuudet – ja myös enemmän aikaa – pyytää lapsensa kasteen todistajaksi henkilö korkeammasta säädystä.

Tilannekohtaisiksi kummeiksi laskettiin kirkonpalvelijat, toisin sanoen lukkari ja suntio sekä sellaiset muihin edellä mainittuihin ryhmiin kuulumattomat henkilöt, joiden kummiksi valintaan vaikutti selvästi läsnäolo, esimerkiksi samana päivänä kastetun lapsen vanhemmat tai kuulutuksia hakenut seurakunnan jäsen. Tähän kategoriaan luokiteltiin myös ne vuosien 1706–1710 kohortissa esiintyneet useammat tapaukset, joissa sama henkilö kirjattiin kahden tai kolmen samana päivänä kastetun lapsen kummiksi.²⁰⁶ Tilannekohtaisia kummeja oli ensimmäisellä aikajaksolla 4,4 %, kun muissa kohorteissa määrä jäi alhaisemmaksi: 1736–1738 se oli 1,4 % ja sukuryhmässä 2,4 %. Ryhmittelystä johtuen tilannekohtaiset kummit olivat lähes yksinomaan miehiä. Enimmäkseen tilannekohtaisesti valittiin kirkonpalvelijoita; esimerkiksi vuosina 1706–1710 lukkari Aleksanteri Samulinpoika Sihvola ja hänen vaimonsa Aune Yrjöntyttö todistivat kastetta yhteensä lähes 40 sekä suntio Eero Simonpoika 25 kertaa. Kuulutusten haku puolestaan saattoi olla syy, miksi Tuomas Joosepinpoika Sipilä Mattilasta päätyi oravalalaisen torpparin tyttären Anna Taavintytär Härmän kummiksi marraskuun lopulla 1738; Tuomas avioitui tasan neljä viikkoa myöhemmin.²⁰⁷

205 Maaliskuussa 1737 Suur-Sorsan ratsutilan asukin Jaakko Matinpojan ja vaimonsa Marketta Jaakon tyttären Risto-pojan kastetodistajaksi listattiin kirkkoherran apulainen Samuel Heintzius. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 11.3.1737.

206 Toikkalalainen Esko Paavonpoika Nikkari kirjattiin joulukuussa 1706 sekä inkeriläläisen Tuomas Matinpoika Maunun että rämäläläisen Antti Juhonpoika Rämän kasteiden todistajaksi. Kappalaispappilan lampuotti Tuomas Jaakonpoika Jaakkola Jokelasta oli paikalla heinäkuussa 1708 saarentolaisen Olli Jaakonpoika Rantalan ja jokelalaisen Maria Laurintytär Seppälän kasteissa. Esimerkiksi Nuutti Paavonpoika Kaalinpää Mattilasta kirjattiin oravalalaisen Simo Tuomaanpoika Vähä-Hirven lapselle huhtikuussa 1738, samana päivänä, jolloin hänen oma lapsensa kastettiin. Viimeksi mainittu kummus kuitenkin luokiteltiin ystävyyskategoriaan, sillä molempien miesten puoliset Selänpästä. Siten vaimot saattoivat olla vanhoja tuttuja, ja näin kummus olisi perustunut ystävyteen tai tuttavuuteen. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 9.12.1706, 7.7.1708 ja 5.4.1738.

207 Muihin kummikategorioihin ei Tuomasta voitu luokitella. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 30.11.1738.

Tilannekohtaisia kummeja oli tosiasiallisesti enemmän kuin laskelmat osoittivat. Heidän joukkoonsa ei sisällytetty pappiloiden läheisten talojen ja torppien väkeä Valkealan ja Jokelan kylistä, koska kastettujen luetteloista ei selvinnyt kastamispaikka, toisin sanoen kastettiin lapsi kirkossa, pappilassa vai kotonaan. Pappiloiden läheisiä asukkaita pyydettiin todistajiksi osin tilannekohtaisesti, koska heillä ei monesti ollut suku-, naapuri- tai muita linkkejä kastettavaan lapseen.²⁰⁸ Jokelassa sijainneen kappalaispappilan naapuruston taloista käytiinkin hakemassa kummeja varsin usein. Tämän voi huomata 16.4.1708 kastetun mattilalaisen Matti Yrjönpöika Pessan ja Kirsti Yrjöntyttären Yrjö-pojan kummeista, joista ilmeisesti kaikki neljä olivat jokelalaisia ilman suku- tai aviositeitä Pessalle.²⁰⁹

Kummityyppiltään *tuntemattomiin* sisältyivät identifioimatta jääneiden kummien lisäksi ne henkilöt, joita ei pystytty sijoittamaan edellä esiteltyihin luokkiin. Heihin lukeutuivat muiden muassa edellä mainittu kirkonkylän ja pappiloiden torppien sekä lähitalojen väki sekä ne saman lapsen kummit, jotka ovat sukua toisilleen, mutta joilla ei ole suoraa yhteyttä lapsen vanhempiin. Kontaktimuodoltaan tuntemattomaksi jäi kummeista vuosina 1706–1710 noin joka neljäs, vuosina 1736–1738 hieman vähemmän eli runsas viidennes (22,4 %) ja sukuryhmässä noin kuudesosa (16,3 %). Aikakohorteissa tuntemattomat nousivatkin toiseksi suurimmaksi ryhmäksi, kun taas suvuissa he olivat vasta neljänneksi kookkain kummikategoria. Miehet jäivät jonkin verran naisia useammin tuntemattomiksi kaikissa kolmessa ryhmässä.

Tuntemattomien osuuden jääminen alhaisimmaksi sukuotannassa on omiaan tukemaan jo edellä esitettyä oletusta, että pitkäikäisyyden perusteella muodostunutta kokonaiskuvaa kummisuhteista voidaan pitää luotettavampana kuin otosvuosiin nojautuvaa luotausta. Siten sukulaisuus olisi ollut tavanomaisin taustatekijä valkealalaisten kummivalinnassa, mutta suuressa määrin kummeiksi seuloutuivat ystäviä, tuttavien ja naapureita.

YHTEENVETO JA VERTAILUA: VALKEALALAISET KUMMIKONTAKTIT 1700-LUVUN ENSIMMÄISELLÄ PUOLISKOLLA

Valkealalaislasten kummirakennetta seurattiin kolmella järjestelmällisellä otannalla: vuosille 1706–1710 ja 1736–1738 ajoittuvilla kohorteilla sekä keräämällä kaikki vuosina 1706–1750 kastettujen lasten kummit seitsemässä suvussa. Sukuryhmään seulotut Latipään, Nissilän, Sipilän, Ryöppään, Vilkin, Kohopään ja Niilolan suvut edustivat varsin tasaisesti kaikkia keskeisiä talonpoikaisia varakkuusluokkia (IIA–III) ja jakautuivat maantieteellisesti eri puolille pitäjää. Vaikka tulokset vaihtelivat toisinaan aika tavalla näissä kolmessa otosryhmässä, niiden käyttö mahdollisti kehityslinjojen tarkastelun ja vertailun. Luokittelutavasta riippuen keskimäärin kymmenesosa kummeista jäi identifioimatta.

208 Näihin henkilöihin kuului mm. palveluksesta eronnut entinen sotilas, jokelalainen Simo Sipinpoika Naskali. Ks. s. 243.

209 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 16.4.1708.

Paria varhaisinta otosvuotta lukuun ottamatta yleisin kummiluku oli neljä. Tätä runsaamman todistajajoukon sai vain 2–3 % lapsista, ja heistä valtaosa kuului pitäjän harvalukuisen säätyläistön jälkikasvuun. Aviopareja ja naimattomia henkilöitä valittiin kummeiksi varsin harvoin, ja molempien osuus pysytteli 4–7 prosentissa. Toistuva kummius oli yleistä joka sosiaaliryhmässä. Alempaa papistoa käytettiin selvästi useammin kastetodistajina kuin pitäjän kirkkoherraa ruustinnoineen.

Avioihin verrattuna valkealalaisten kummikenttä oli alueellisesti rajoitetumpi, huomattavasti omakyläsidonnaisempi ja toispaikkakuntalaisten osuus oli selkeästi alhaisempi. Koko 1700-luvun alkupuolen samanlaisena pysynyt kenttä oli hyvin lähialuekeskeinen, ja kaikissa kolmessa otosryhmässä kolme neljästä kummista tuli omasta tai naapurikylästä. Lyhyt aikajänne syntymästä kasteeseen oli osasyynä toispaikkakuntalaisten kummien vähyteen; heitä oli varmuudella 1–2 % kummeista. Lähes kaikki talonpoikaiset toispaikkakuntalaiset olivat Iitin, Elimäen, Mäntyharjun ja Luumäen puoleisista Valkealaan rajoittuvista kylistä, ja heitä kirjattiin juuri rajakyläiden lapsille. Säätyläislasten kummikentän rajat ulottuivat rahvasta kauemmas Hämeeseen ja Etelä-Karjalaan. Suvuittain kummivalinta vaihteli aika tavalla, ja lähisukulaisten solmimat avioliitot saattoivat laajentaa kummikenttää. Naisten kummikontaktit keskittyivät miehiä voimakkaammin saman ruokakunnan ja kotikylän jäseniin, ja kokonaisuudessaan ne olivat maantieteellisesti suppeampia.

Kastetodistajan varakkuus on aiemmassa tutkimuksessa nähty olennaisena valintakriteerinä. Suvuittaisen tarkastelun perusteella ei kummin varakkuutta kuitenkaan voitu pitää olennaisimpana valintaelementtinä, sillä oman ruokakunnan ulkopuoliset kummit painottuivat talouden omaa tasoa vauraampiin vain Kohopäällä ja Ryöppäällä. Kaikkiaan kummeista kuului tilallisiin noin puolet, mutta suurimmaksi ryhmäksi nousivat torpparit. Sukupuolittain ei varakkuudessa esiintynyt suurempia eroja.

Kummivalinnan vaikuttimia kartoitettiin kummitypologisointimallilla. Juuri typologisoinnissa pitkittäisanalysoidut suvut osoittautuivat aikakohortteja luotettavammiksi kuvaajiksi, koska suvuissa veri- ja aviosukulaisuussidokset pystyttiin kartoittamaan tarkemmin. Sukulaisiksi osoittautui sukuryhmässä lähes kolme kummiä kymmenestä. Eniten sukupiiristä kummeiksi valittiin jommankumman vanhemman veljen vaimoja, veljiä ja sisaria. Kaukaisempaa sukua, serkkuja ja pikkuserkkuja sekä heidän puolisoitaan oli todistajista runsas viidennes. Pyöreästi viidesosa kummeista kuului vertikaalisiin polviin ja heistä enemmistö vanhempia sukupolvia: äitejä, isiä ja setiä. Sukulaisuus oli naiskummien keskuudessa miehiä tavallisempaa, ja verisukulaisia valittiin jonkin verran lukuisammin kummeiksi kuin aviosukulaisia. Sukulaiskummit olivat säätyläislapsilla yhtä tavallisia kuin talonpoikaisvesoilla, ja tämän mahdollistivat tiheät, useimmiten Hirn-suvun kautta toisiinsa kietoutuneet paikallisen yläkerroksen sukulaisuussuhteet. Sukulaiskummius näytti suhteellisesti hieman lisääntyneen tutkimusjakson edetessä. Veri- ja aviosidoksin kastetun lapsen vanhempiin linkittyneitä henkilöitä mainittiin kahdessa ylimmässä tilallisryhmässä jossain määrin enemmän kuin kahdessa alimmassa tilallislukossa IIC ja IID.

Sukuryhmässä ystävyys kohosi sukulaisuuden ohella tärkeämmäksi valintakriteeriksi. Todennäköisimmin sosiaalisen asemansa perusteella pyydettyjä statuskummeja – säätyläisiä, ei-talonpoikaisen ammatin harjoittajia sekä lauta- tai kuu-

dennusmiehiä – oli otoksesta riippuen 6–14 %, ja heistäkin säätyläisiä oli lähes yhdeksän kymmenestä. Melkein kaikki säätyläiset asuivat Länsi-Valkealassa ja ylempisäätyisten kummien suhteellinen keskittyminen läntisten kylien lapsille vahvistui ajanjakson kuluessa. Rahvastodistajat olivat säätyläislasten ristiäisissä harvinainen näky. Tilannekohtaisia ja sidokseltaan tuntemattomia kummeja, mm. kirkonpalvelijoita, Valkealan ja Jokelan kylissä sijainneiden pappiloiden palkollisia sekä läheisten talojen ja torppien viljelijöitä, oli sukuryhmässä vajaa viidennes, aikakohorteissa 24–31 %.

Ylisukupolvisia kummisuhteita ja varsin yleistä ristikkäiskummiutta esiintyi enimmäkseen saman ruokakunnan tai kylän pariskuntien ja ystäväysten välillä. Tällaista vastavuoroisuutta voitiin havaita sekä miehillä että naisilla eri puolilla Valkealaa. Myös alueellisesti kaukaisemmissa sukulaisuusperusteisissa kummikontakteissa näkyi vastavuoroisuutta, ja sukusidokset noteerattiin ainakin pikkuserkkuihin asti. Lisäksi aineistosta voidaan poimia lukuisia esimerkkejä kummikontaktien ylläpitämisestä vielä kylästä poismuuton jälkeen.

Valkealalaisen 1700-luvun alkupuolen kummikäytännön vertailu ja suhteuttaminen tilanteeseen muualla osoittautui melko hankalaksi kronologisesti samanlaisen ja yhteismitallisen tutkimuksen suppeuden takia. Vertailukohtia tarjosivat useat ruotsalaiset, lähinnä kaupunkien käsityöläisistä ja porvaristosta tehdyt kummanalyysit, eteläsaksalainen Neckarhausen sekä kotimaasta Vihtiä ja Jalasjärveä käsitelleet tutkimukset. Ruotsalaisissa selvityksissä mainitaan usein ainakin jonkun kastetilaisuuden läsnäolijoista olleen lapsen sukulainen, muut rinnastettiin perheen ystäväpiiriin.²¹⁰ 1600- ja 1700-luvun vaihteen Helsingborgissa sukulaiset saattoivat olla jossain perheissä jopa kummienemmistö.²¹¹ Solveig Fagerlundin mielestä sukulaisuussuhteet olivat kaupungeissakin tärkeä osa kummivalintaa, mutta vielä oleellisempia ne olivat maaseudulla. Ajasta ja paikasta riippumatta sukulaisuus- ja ammattisuhteiden merkityksellisuuden ohella yhteinen piirre kaupunkilaisten kummien valinnassa oli kummien seulonta joko vertaisten tai ylempien joukosta, harvoin alempisäätyisistä.²¹²

Neckarhausenissa sukulaiskummien määrä oli samaa, osin jonkin verran alempaa luokkaa kuin Valkealassa, sillä vuosien 1700–1709 kohortissa David Warren Sabean pystyi varmuudella todistamaan sukulaisiksi noin 20 prosenttia. Kokonaisuudessaan hän arvioi sukulaisia olleen kastetodistajista kaksi viidestä.²¹³ Neckarhausenilaisten sukulaiskummien piiriin kuului kuitenkin Valkealaa huomattavasti runsaammin kaukaisempia sukulaisia; 1700-luvun puolivälissä serkkuja ja heidän puolisoitaan oli sukulaiskummeista 32,2 %.²¹⁴ Vuosisadan alkupuolella varakkuus

210 Furtenbach 1971, s. 55; Bringéus 1971, s. 70; Ericsson 1989, s. 233.

211 Esimerkiksi helsingborgilaisen lautturin Jöns Bengtssonin ja vaimonsa Johanna Axelsdotterin lasten kummeista 1600- ja 1700-luvun taitteessa enemmistö kuului sukuun. Fagerlund 2002, s. 64–67.

212 Fagerlund 2002, s. 46, 217. Neljän pohjoisruotsalaisen kaupungin alemmaa porvaristoa 1800-luvun puolivälissä luodannut Tom Ericsson totesi sukulaisten kattaneen kummeista 15–20 %. Tosin isovanhempia ja vanhempien sisaruksia laajempien sukulaisuussuhteiden kartoittaminen osoittautui vaikeaksi. Ericsson 1989, s. 233.

213 Sabean 1998, s. 147.

214 Sabean 1998, s. 242. Serkuksien ja heidän puolisoitensa osuus sukulaiskummeista kohosi Neckarhausenissa 1780-luvulla 56,2 prosenttiin.

näyttäytyi merkittävänä valintakriteerinä, sillä kummeiksi ei niinkään valittu läheisiä verisukulaisia, vaan paremminkin patronuksiin rinnastettavia vauraampia ja vanhempia henkilöitä yhteiskunnan ylemmistä kerroksista.²¹⁵ Vuosisadan lopussa tilanne oli jo toisenlainen: kummit olivat veljiä, siskoja, serkkuja ja pikkuserkkuja, kun taas varakkaammat ja suvun ulkopuoliset isännät puuttuivat.²¹⁶ Valkealassakin tuli ilmi seuraavanlainen Neckarhausenissa havaittu piirre: kummisuhdelinkit eivät päätyneet toisen osapuolen kuolemaan. Usein aiemman puolison sukulaiset jatkoivat kummeina toimimista uudelleen avioituneen aviosukulaisen uuden avioliiton lapsille.²¹⁷

Länsiuusmaalaisessa Vihdissä kummeja valittiin vuosina 1760–1780 suurin piirtein yhtä paljon kuin Valkealassa hieman aikaisemmin, säännönmukaisesti neljä. Anneli Salmenkylä ei laskenut Vihdistä sukulaiskummien osuutta, mutta hänen mielestään ”lähisukulaisten käyttäminen kummeina ei tosin ole harvinaista, mutta poikkeustapauksia lukuun ottamatta kummien valtaosa on kuitenkin valittu muilla perusteilla.”²¹⁸ Sukulaiskummit olivat tavallisempia talollisilla kuin säätyläisillä, ratsutilallisilla ja alemmilla ryhmillä. Vihdissä taloudellinen aspekti oli kummivalinnassa selvästi Valkealaa voimakkaammin esillä, sillä säätyläisiä oli kummeista joka viides, ja muutenkin sosiaaliryhmissä nojaututtiin voimakkaasti omaa tasoa ylempiin sosiaaliryhmiin. Esimerkiksi talollislasten kummeista 46 % ja torppareiden lapsilla 57 % edusti ylempää ryhmää.²¹⁹ Toisaalta tämä oli mahdollista Valkealaa runsaamman säätyläistön takia. Paikallinen kummikenttä osoittautui selvästi Valkealaa omakyläkeskeisemmäksi. Talollisten oman kylän ulkopuolelta pyytämiä heidän lastensa kummeista oli joka neljäs.²²⁰ Torppareiden ja palkollistenkin kummivalinta näytti voimakkaasti keskittyneen saman kylän väkeen ja muunkyläläisten osuus oli enimmillään neljäsosa kastetodistajista.²²¹ Ratsutilallisilla oli kontakteja erityisesti säätyläisiin ja toisiin ratsutilallisiin, ja varakkaimmilla ratsutilallisilla suhteita toisiinsa pitäjänrajan yli.²²² Kummisuhteet kasautuivat Valkealaa voimakkaammin samoille henkilöille.²²³

Eniten valkealalainen kummimaailma muistuttaa kolmen jalasjärveläisen talon, Köykän, Isotalon ja Ala-Jokipiin kummitilannetta vuosina 1730–1760. Jalasjärvellä oli tuolloin tapana valita useampia kummeja kuin Valkealassa: yleensä kuusi.²²⁴ Edellä mainittujen kolmen tilan viljelijäsuvut valitsivat lastensa kummeiksi ennen kaikkea omia, varsinkin miehen sukulaisia. Naisilla vaikutti säilyneen läheisempi suhde kotitaloonsa. Jalasjärvellä sukulaiskummien määrä oli 1700-luvulla suurin

215 Sabean 1998; ks. Frey 1999.

216 Sabean 1990, s. 424–425.

217 Sabean 1998, s. 245. Vastaavanlainen tilanne ilmeni Kohopäällä joulukuussa 1746. Tuolloin Eero Antinpojan ja Maria Mikontyttären lapsen Kaisan kastetta todisti toikkalalainen Matti Antinpoika Mäkelä, jonka ensimmäinen, v. 1736 kuollut puoliso oli Eeron sisar Maria Antintytär Kohopää. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 1.12.1746.

218 Salmenkylä 1974, s. 33.

219 Salmenkylä 1974, perustaulukko B 1.

220 Salmenkylä 1974, s. 126.

221 Salmenkylä 1974, s. 138.

222 Salmenkylä 1974, s. 122.

223 Kummisuhteita oli Vihdissä vuosina 1760–1780 kaikkiaan 1 987. Näistä 1 242 (62 %) keskittyi vähintään kolmasti kummeiksi pyydetyille 157 henkilölle. Salmenkylä 1974, s. 110.

224 Huittinen 1997, s. 27.

piirtein Valkealan tasoa, sillä noin kolmasosalle kaikista kummeista voitiin löytää melko läheinen, kaukaisimmillaan serkustason, sukulaisuussuhde kastettuun lapseen.²²⁵ Kummikenttä oli laajuudeltaan hieman valkealalaista suppeampi: omasta kylästä kummeista oli puolet, naapurikylistä 30 % ja Jalasjärven ulkopuolelta 0,9 %.²²⁶ Verisidosten rakenne oli toisenlainen kuin Valkealassa, sillä kummiksi ei kelpuutettu ainoatakaan isovanhempaa, lapsen sisarusta tai sisaruspuolta.²²⁷ Selväksi ero muodostui aviopareissa, jotka olivat Jalasjärvellä huomattavasti Valkealaa yleisempiä, noin puolet kummeista.²²⁸ Yhtymäkohtien runsaus Jalasjärven talojen ja Valkealan välillä johtuu siitä, että verratuista alueista ne olivat sosiaalisesti lähimpänä toisiaan. Kummatkin olivat niukan säätyläisasutuksen agraariyhteisöjä ja sijainniltaan enemmänkin periferiaa kuin rintamaata; kaupunkeihin oli useita peninkulmia.

Edellä esitetyn perusteella voidaan havaita, että kummikenttien laajuus, kummien varakuustaso ja sukulaiskummien yleisyys vaihtelivat runsaasti paikallisesti ja ajallisesti. Kummisuhteet olivat sisällöltään ja muodoltaan vaihtelevia: osa lyhytaikaisia, osa eliniän mittaisia ja sukupolvien yli ulottuvia. Osa niistä saattoi muuttua vahvoiksi ystävyysuhteiksi, kun taas joidenkin kontaktien perusta oli pelkästään taloudellinen.²²⁹ Epäsuoriakin linkkejä muodostui kummisuhteiden välityksellä, koska kummit saattoivat olla keskenään veri- tai aviosukulaisia, vaikka heillä ei sukusiteitä lapsen vanhempiin esiintynytkään. Aiemmassa tutkimuksessa usein esitetty hypoteesi varakkuuden suuresta painoarvosta ei juuri pätenyt 1700-luvun Valkealassa. Ruokakunnan varakuustaso ei sanottavasti vaikuttanut kummikentän alueelliseen laajuuteen. Yhteiskunnan ylimmästä kerroksesta kummeiksi valikoitui suhteessa varsin vähän, ja talonpoikien lapsilla korkeampiin ryhmiin lukeutuneiden kummien suhteellinen osuus näytti pikemmin laskeneen 1700-luvun kuluessa. Varakuustaso asettui vain yhdeksi useasta todistajavalinnan kriteeristä. Enemmän valinnan vaakakupissa luultavasti painoivat kummin sukulaisuus ja maantieteellinen läheisyys. Kasteen muotouduttua julkiseksi koko seurakunnan edessä tapahtuvaksi toimitukseksi ja sen juhlallisen luonteen korostuttua viimeistään 1700-luvulla tärkeälle sijalle nousi kummin hyvämaineisuus.²³⁰ Kummien avulla solmitut kontaktit saattoivat hyödyttää myös lasten vanhempien lähisukua.

Tilannekohtaisten ja kummisidoksiltaan tuntemattomien kummien runsaus viestitti siitä, että kummien valinnan rationaalisuutta ja kummisuhteiden merkitystä lapselle ja hänen lähimmilleen on liikaakin alleviivattu. Todellisuudessa osa kummeista oli tilanteen mukaan, jopa sattumanvaraisesti pyydettyjä, ja näillä kummeilla tuskin oli suurempaa merkitystä kristillisen kasvatuksen tai mahdollisen taloudellisen tuen antajina. Lisäksi on vaikeaa arvioida, millainen rooli ja käytännön merkitys pitkämatkalaisilla säätyläiskummeilla oli, ja muodostuiko kummisiteestä pitkäkestoinen. Paikallisen tavan mukaiset sukupuolittaiset kiintiöt, useimmiten kaksi mies- ja kaksi naiskummaa, piti vain saada täyteen.

---

225 Huittinen 1997, s. 37.

226 Huittinen 1997, s. 41.

227 Huittinen 1997, s. 37–38.

228 Huittinen 1997, s. 93, 28.

229 Vrt. Fagerlund 2002, s. 44.

230 Salmenkylä 1974, s. 11–12.

SOSIAALISTEN JA TALOUDELLISTEN KONTAKTIEN VERTAILUA

ERIÄVÄT VAI YHTENEVÄT TOIMINTAKENTÄT?

Missä määrin valkealalaisten taloudellissosiaalisen kanssakäymisen osa-alueiden kontaktit muistuttivat toisiaan ja missä suhteessa ne erosivat toisistaan? Vertailussa on syytä ottaa huomioon käytetyn lähdemateriaalin kontaktiryhmittäinen jakautuminen ja siitä johtuneet erilaiset kronologiset rajaukset. Taloudellisen kontaktinmuodostuksen kaari voitiin piirtää koko tutkimusajalta, kun sen sijaan sosiaalisten suhteiden kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen kartoitus oli mahdollista 1700-luvun alusta lähtien. Siten toimintakenttäanalyysi osoittautui hedelmällisimmäksi tutkimusjakson viimeisellä puolella vuosisadalla, jolloin kahden pääryhmän keskinäinen tarkastelu oli mahdollista. Kahden eri tyyppisen ja lähes eriaikaisenkin materiaalin hyödyntäminen taloudellisen toiminnan seuraamisessa nosti esille myös kaksi eri paikallisen toiminnan tasoa: oikeuspöytäkirjojen kuvaama usein konfliktisävytteinen kärjäinteraktio ja perukirjoista välittyvä, suurimmalta osin kruunun instituutioiden vaikutuspiirin ulkopuolelle jäänyt kitkattomampi ja sopimus pohjainen paikallisyhteisöllinen taso. Taloudellinen yhteistyö puolestaan rajoittui lähes kokonaan Valkealan rajojen sisälle.

Keskinäisessä maantieteellisessä vertailussa aihetyyppien kontaktikentät osoittautuivat sängen erilaisiksi. Porvarivetoiset velkasuhteet olivat laajuudeltaan omaa luokkaansa, koska kaikki valkealalaisten porvarikontaktit suuntautuivat pitäjän ulkopuolelle, pääasiassa lähimpiin kaupunkeihin. Käräjille päätyneet kauppa- ja luottoliike suuntautui isonvihan jälkeisiä vuosia lukuun ottamatta enemmistöltään naapurikyliä kauemmas. Velkasuhteen konfliktiväritteisyys osoittautuikin kääntäen verrannolliseksi sen alueelliseen läheisyyteen: naapuruston kanssa pyrittiin nähtävästi herkemmin sovittelemaan ja pitämään suhteet kunnossa kauempana asuviin verrattuna. Perukirjojen kontaktit rajautuivat 1700-luvun puolivälissä selvästi kärjävelkomisia suppeammalle alueelle, itse asiassa tuolloinen avioliittokenttäkin oli laajempi. Takausmiehissä oli suhteellisesti vähemmän ulkopaikkakuntalaisia kuin aviokumppaneissa, mutta edelliset keskittyivät jälkimmäisiä kirkkaammin naapurikyliä kauempiin Valkealan tienoisiin. Suppeimmaksi kontaktikentältään osoittautuivat kummilinkit, joista enemmän kuin puolet punottiin saman maakirjakylän sisällä. Kummiuden tavoin taloudellinen yhteistoiminta keskittyi samaan kylään. Porvarivetoisia kauppa- ja luottosuhteita lukuun ottamatta Valkealan ulkopuoliset kontaktit olivat etupäässä rajakyläisten välistä vuorovaikutusta.

Tilallisiin ja torppareihin kuului läpi tutkimusjakson yli 80 % valkealalaisista, mutta asianmukaista on myös ottaa esille muiden väestöryhmien alueellinen kontaktinmuodostus. Paikallinen kapea sosiaalinen yläkerros koostui etupäässä kirkkopitäjän länsiosassa asuneesta papistosta, upseeristosta, aliupseeristosta ja nimismiehestä. Merkillepantavaa yhteisön kontaktinmuodostuksen kannalta oli se, että kartanoiden muututtua korkean upseeriston virkataloiksi 1600-luvun lopulla pitäjään ei kehittyneet pitkäaikaista, usean sukupolven ajan asunutta paikallista aatelistoa. Lisäksi säätyläisten määrä vielä väheni jonkin verran pikkuvihan jälkeen ruotujakolaitoksen ja virkatalojärjestelmän lakkauttamisen myötä. Ehkä juuri vähälu-

kuisuutensa takia suuri osa Valkealan isonvihan jälkeisestä säätyläistöstä kietoutui veri- ja aviositein Hirn-sukuun. Alueellisesti säätyläistön kontaktit ulottuivat melkein joka suhteessa selvästi talonpoikia laajemmalle alueelle: säätyläislasten kummeissa ei-valkealalaiset olivat yleisempiä, ja lähes rikkumattoman endogamian ylläpitämiseksi puoliso haettiin useammin muualta. Paikalliseen takaustoimintaan säätyläiset eivät kuitenkaan tutkitun aineiston mukaan juuri osallistuneet. Tuomio- ja perukirjojen valossa niin paikallisen ja pitäjän ulkopuolisen säätyläistön kuin kaupunkien porvariston merkitys velkatoiminnassa ja luotonantajana väheni selvästi 1700-luvulla. Myös muiden väestöryhmien (IV) kontaktikentät erosivat piirteiltään tilallisista ja torppareista, ja luokansisäiset ammattiryhmittäiset erot kontaktikentissä olivat suuret. Kontaktien alueellinen laajuus osoittautui hyvin vaihtelevaksi; velkojista oli Valkealan ulkopuolelta vuosina 1695–1704 yli puolet, mutta 1737–1741 ei yksikään. Sotilaiden avioliitot suuntautuivat kauemmaksi, ja ulkopitäjäläiset aviot koskivat enimmäkseen heitä. Sen sijaan palkollisten ja itsellisten aviokenttä osoittautui talollisia ja torppareita suppeammaksi, sillä he avioituivat suurimmalta osalta kylän sisäisesti tai naapurikylään.

Paikalliset kontaktit liittyivät sulavasti toisiinsa, ja niin samojen henkilöiden, ruokakuntien kuin sukujen välille muodostui usein monenkirjavia taloudellissosiaalisten suhteiden vyyhti. Avioitumisen kautta toisiinsa linkittyneiden sukujen välillä viitattiin jo olleen aikaisempia takaussuhteita.²³¹ Samoin muun muassa avioliittojen ja kummissuhteiden kutoutuminen toisiinsa osoittautui ilmiselväksi. Yksi kummiuden funktioista oli toimia jonkinlaisena ensiasteen kontaktina, joka saattoi johtaa pitemmälle: kyseisten talouksien väliseen avioliittoon, ehkä useampaankin. Aineistoista löytyy lukuisia viitteitä avioliiton petaamisesta kummissuhteilla. Inkeriläläisen Arvi Eskonpoika Maunun ja vaimonsa Riitta Samulintyttären helmikuussa 1709 kastetun Marketta-tyttären kummina mainittiin ilmeisesti sama Kerttu Tuomaantytär, joka avioitui v. 1719 pariskunnan pojan Sipin kanssa.²³² Syyskuussa 1737 oravalalaisten Jooseppi Laurinpoika Hinkkurin ja Kaisa Simon-tyttären Riitta-tytär sai kummikseen samankyläläiset Niilo Yrjönpoika Hohterin ja tämän vaimon Maria Paavontyttären. Hinkkurin ja Hohterin välinen linkki sai vahvistuksen joitain kuukausia myöhemmin, joulukuussa 1737, kummpipariskunnan pojan Heikki Niilonpojan hakiessa puolisoekseen Joosepin sisaren Sofia Laurintytär Hinkkurin.²³³ Veljekset Heikki ja Jaakko Samulinpoika Korja Inkerilästä todistivat pihlajasaarelaisen Esko Kustaanpoika Horpun kastetta kesällä 1736. Veljesten sisar Vappu Samulintytär Korja siirtyi puolestaan v. 1742 Pihlajasaareen kastetun lapsen sukulaisen Tuomas Markunpoika Horpun puolisoiksi.²³⁴

Alueellisesti etäisempiäkin linkkejä rakenneltiin kummi- ja avioliittosidoksilla. Elokuussa rämäläläisen 1737 Kalle Juhonpojan Rämän ja Maria Eerontyttären lapsen Matin kummina mainitun jokelalaisen Liisa Paavontytär Seppälän poika avioi-

231 Ks. s. 189.

232 Kerttu Tuomaantyttären ja Sipi Arvinpojan avioliitto kesti vain muutamia kuukausia, sillä Sipi haudattiin jo huhtikuussa 1719. KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 28.2.1709, vihittyjen luettelo 1719, kuolleiden ja haudattujen luettelo 12.4.1719.

233 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 18.9.1737.

234 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 13.6.1736, vihittyjen luettelo 1742.

tui saman vuoden joulukuussa Kallen ja Marian luona asuneen sukulaistyön Johanna Reijuntytären kanssa.²³⁵ Heinäkuussa 1736 kummina Valkealan kylän Ristolan torpassa mainittu Hevosojan Kukkolan isäntä Samuli Eskonpoika asteli saman vuoden joulukuussa alttarille käsipuolessaan selänpääläinen Maria Niilon tytär Hasari. Kummiuteen ja avioitumiseen ei varmasti voinut olla vaikuttamatta Marian sisaren avioituminen saman vuosikymmenen alussa (1731) Ristolan torppaan.²³⁶ Kummisuhteet näyttivät edeltäneen myös mm. Heikkilän kylän Niverin, Tuohikotin Kolan ja Lantan sekä Kinansaaren Roiton talojen välisiä avioliittoja pitäjän pohjoisosassa.²³⁷ Samanlaisen kummisuhteiden ensiaskelmaisuuksien havaitsi Kari Huittinen 1700-luvun Jalasjärvellä: muutamaan taloon solmittiin ensin kummisuhteet ja vasta myöhemmin astuivat kuvaan muut sukulaisuussuhteet.²³⁸

Valkealalaisnaisten kontaktit noudattelivat monessa suhteessa vallitsevaa käsitystä esiteollisen maalaisyhteisön naisten suhteista. Useimmiten naisten kontaktit rajautuivat taloudellisesti ja sosiaalisesti miehiä suppeammalle alueelle. Naisten taloudellinen päätäntävalta oli rajattua. He olivat sivuroolissa ruokakunnan ulkopuolisessa taloudellisessa toiminnassa, johon osallistuneet naiset olivat etupäässä leskiä. Taloudellisissa asioissa naisen oikeuden eteen näyttikin usein ohjanneen pakkotilanne: ruokakunnan miesväen puute tai puolison esteellisyys. Naisten niukan oikeudellisen toiminnan takia kokonaiskuva heidän velka- ja takausinteraktionensa kehityspiirteistä jää epävarmaksi. Naisten taloudellinen toiminta näyttäisi suhteellisesti yleistyneen 1600-luvun loppupuolella ja pysytelleen sen jälkeen suurin piirtein samalla tasolla. Valkealalaisten sulhasten ja morsianten aviokentät eivät poikenneet alueellisesti paljoa toisistaan. Tutkimusjakson kahdella viimeisellä vuosikymmenellä valkealalaisnaiset kuitenkin löysivät suhteellisesti hieman useammin toispitäjäläisen kumppanin (13–15 %) kuin miehet (10–13 %). Miehet taas suuntasivat puolisonhakuun naisia jonkin verran yleisemmin kotipaikkakunnan kaukaisempiin kyliin.

David Warren Sabean näkee naisten kontaktinmuodostuksen keinona pönkittää patrilineaariseen sukulaisuuteen perustunutta järjestelmää, jota tuki esimerkiksi naisten toiminta avioliittojen välittäjinä. Puolestaan kummiuden on nähty tarjonneen naisille enemmän mahdollisuuksia kehittää ja ylläpitää omia verkostojaan.²³⁹ Solveig Fagerlund toteaa kummiuden olleen 1600- ja 1700-luvun taitteen Helsingborgissa enemmän naisellinen kuin miehinen tehtävä. Naiskummisuhteilla ylläpidettiin sosiaalisesti vertikaalisia suhteita yhteisön hierarkiassa; esimerkiksi raatimiesten vaimot olivat kummeina niin omassa ryhmässään kuin käsityöläis- tai alemman sosiaaliryhmien lapsille. Miespuoliset kummit valikoituivat selvästi horisontaalisesti joko vanhempien ammattiryhmästä tai niistä ammatti-

235 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 28.8.1737 sekä vihittyjen luettelo 28.12.1737. Johanna oli Kallen veljen Juho Juhonpojan lesken Susanna Tuomaantytären ja tämän toisen puolison Reiju Yrjönpojan lapsi.

236 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 11.7.1736 ja vihittyjen luettelo 1731.

237 KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo sekä vihittyjen luettelo.

238 Huittinen 1997, s. 53.

239 Sabean 1998, s. 149; Fagerlund 2002.

ryhmistä, joiden kanssa oltiin työn puolesta tekemisissä. Naisten kontaktit edustivat ensisijaisesti sukulaisuussuhteita, mutta miesten kontaktit olivat sekä suku- että ammattisidoksia.²⁴⁰

Naisten rooli oli huomattava ruokakuntien ja sukujen välisten sosiaalisten kontaktien luojina, välittäjinä ja ylläpitäjinä. Naisten avioliittojen merkitystä talouksien välisessä kontaktipalapelissä korosti se tosiseikka, että valtaosa taloudesta toiseen avioitumisen kautta siirtyneitä oli naisia. Avioituminen, myös leskien uudet liitot, loivat mahdollisuuden epäsuorien linkkien muodostumiselle sellaisiin sukuihin, joihin ei suoraa avio- tai verisukulaisuutta voitu osoittaa. Matrilinearisen sukulaisuuden merkityksen korostuminen avioliiton ja kummisuhteiden kautta muodostuneissa kontakteissa olo ilmeinen. Tähän viittasi mm. kummi- ja avio-linkkien välinen sidonnaisuus; naispuolista kummisidosta saatettiin ruokakuntien välillä vahvistaa hieman myöhemmin solmitulla avioliitolla. Viimeistään 1800-luvulta lähtien valkealalaisiin tapoihin kuului ylläpitää yhteyksiä etenkin vaimon sukulaisiin muutaman kerran vuodessa järjestetyillä sukulaiskesteillä.²⁴¹ Fagerlundia mukaillen voisi todeta valkealalaisten naisten kontaktinmuodostuksen rakentuneen voimakkaasti sukulaisuudelle ja miesten kontaktien perustuneen sekä sukulaisuuteen että taloudellisiin intresseihin.²⁴²

Miten kontaktinmuodostukseen heijastuivat tutkimusajanjakson lukuisat koetelemukset, kato-, sota- ja miehityskaudet? Miten 1600- ja 1700-luvun taite sekä 1740-luvun alku näkyivät kontaktinmuodostuksen alueellisessa laajuudessa? Kriisien vaikutus vaihteli kontaktityypeittäin, sillä kriisiajat eivät juuri vaikuttaneet velka- ja kummikontaktien alueelliseen laajuuteen sekä yhtiökaskeamisen runsauteen. Sen sijaan takausmiehet haettiin niiden aikana suurimmalta osalta lähikylistä, ja ulkopaikkakuntalaisten osuus laski. Samoin avioliittokenttiin koetelemuksilla oli vaikutuksensa. Toispaikkakuntaisia liittoja solmittiin suhteellisesti eniten kriisiaikoina ja niiden jälkeisinä vuosina, esimerkiksi 1740-luvulla. Edellä esitetyn perusteella näyttikin siltä, että kriisiaikojen avioliittokenttä oli bipolaarisempi kuin muulloin, toisin sanoen yhtäältä kylän sisäisiä ja toisaalta pitäjän ulkopuolisia avioliittoja solmittiin tuolloin enemmän. Osaltaan tähän saattoivat vaikuttaa väestölliset tekijät, esimerkiksi miesten väheneminen sota-aikoina, minkä seurauksena puolisoa lähdettiin hakemaan pitemmän matkan takaa. Myös velkakontakti-intensiteettiin koetelemusten ajat jättivät jälkensä, koska velkoja – varsinkin vilja-saatavia – perittiin selvästi tiheämmin katovuosina ja heti niiden jälkeen.

240 Fagerlund 2002, s. 217–218.

241 Vaara 1970, s. 106–107. Etupäässä loppiaisena, kynttilänpäivänä, helluntaina ja mikonpäivänä pidetyt kestit olivat viikon pituisia. Varsinaisten kestit lisäksi kutsuttiin tyttären perhe pääsiäisenä ja juhannuksena lisäkesteihin. Huomattavin oli ensimmäinen mikonpäiväkesti eli niin sanottu lehmäkesti, jolloin tytär sai myötäjäisiin kuuluvan orpanalehmän ja lampaan. Orpanakestit jatkuivat vuodesta toiseen läpi tyttären ikäkauden. Ainakin 1920-luvulle asti oli yleistä, että tytär tuli samassa taloudessa eläneiden lastensa ja lastenlastensa kanssa vanhaan kotiinsa orpanoimaan mikonpäivänä ja mahdollisuuksien mukaan muinakin kestitaikoina. Nämä sukulaiskestit yhdistivät tavallaan koko kylän, sillä naapureillekin tuotiin kesteistä tuliaisina leipomuksia.

Merkillepantavaa on, että yleistä tapaa noudattaen avioitunutta morsianta ei Valkealassakaan enää pidetty kotitalonsa väkeen kuuluvana. Vaara 1970, s. 103.

242 Fagerlund 2002, s. 218.

On hankalaa arvioida, missä määrin paikallinen traditio tapoineen ja tottu-
muksineen vaikutti valkealalaisten pitäjänsisäiseen ja -ulkoiseen kanssakäymiseen.
Oikeudessa ”maan tapaan” (efter Landsens plägsed) on vedottiin vain perintö-
asioissa.²⁴³ Paikoitellen kulttuurisilla eroilla on paikallisesti nähty olleen vaikutusta
avioitumiseen. Esimerkiksi Jukka Partasen mukaan Karjalan kannaksella avioitu-
miskäyttäytyminen perustui vahvaan traditioon. Maatalouden taantuma, sivuelin-
keinojen lisääntyminen tai muut taloudelliset muutokset eivät muuttaneet kansan
avioitumiskäyttäytymistä.²⁴⁴ Karjalan kannaksella pääasiallisesti lännessä asuneet
savakot ja itäisellä kannaksella asuneet äyrämöiset eivät juuri avioituneet keske-
nään. Syyksi tähän voidaan esittää mm. ryhmien eroavuudet murteessa, vaatetuk-
sessa, tavoissa ja kansanluonteessa.²⁴⁵ Lehtonen taas viittaa oman pitäjän prefe-
renssiin avioliittomielessä, mikä tulee esiin monissa sanaparsissa ja kaskuissa. Erot-
tavina piirteinä pitäjien välillä olivat pääasiassa juuri edellä mainitut seikat.²⁴⁶ Val-
kealassa oli sisäisiä eroavuuksia asutuksessa ja aineellisessa kulttuurissa, mutta ne
lienevät olleen vähitellen häviämässä 1600- ja 1700-luvulla. Enää 1800-luvulla vaa-
tetuksessa ei esiintynyt pitäjän sisäistä vaihtelevuutta.²⁴⁷ Kielellistä eroavuutta ha-
vaittiin vielä 1900-luvun alkupuolella pitäjän koillis- ja itäkulman kylissä, mm.
Tuohikotissa. Siten kulttuuriset erot tuskin säteilivät valkealalaisten kontaktinmuo-
dostukseen tutkimusajanjaksolla.

KONTAKTITAHOT JA -INTENSITEETTI

Paikallinen sosiaalitaloudellinen toimintakenttä rakentui monista eri kontaktita-
hoista, jotka vaihtelivat paljonkin kontaktimuodoittain. Kastetodistajista merkittä-
vä osa oli naapureita, ystäviä ja myös tilanteen mukaisesti, sattumanvaraisesti tai
tuntemattomista syistä valittuja henkilöitä. Sen sijaan varsin pieni osa kummeista
osoittautui säätyaseman tai luottamustehtävän pohjalta pyydetyiksi. Runsaimmin
kummeiksi seuloutui sukulaisia. Takausmiesten riveissä oli runsaasti lautamiehiä,
mutta suurin piirtein saman verran myös sukulaisia ja lähikylien luotettuja miehiä,
joista osa omasi likeisiä sukusidoksia lauta- ja kuudennusmiehiin. Aviosukulaisen
takausmiehisuus oli selvästi yleisempää kuin verisukulaisen. Aviokontaktien mer-
kittävimmit perusteiksi kohosivat naapuruus ja ystävyys, mitä todistivat jo ennen
avioyhteyttä syntyneet samojen talouksien väliset kummilinkit. Ristikkäisavioliitot
ja aviopiirit paljastivat sukulaisuuden välillisen vaikutuksen avioliittojen muotou-
tumiseen. Velkakontakteissa suhteiden preferenssi esittäytyi toisenlaisena. Peru- ja
tuomiokirjat antoivat velkainteraktiosta keskenään hyvin erilaisen kokonaiskuvan,
mutta kummallakin areenalla sukulaisuus jäi merkitykseltään naapuruuden sekä
käräjätoiminnassa myös sosiaalisen statuksen varjoon. Yli kolmannekseen kohon-

243 Ks. KA Valkealan syyskäräjät 23.–28.9.1737, ii 46:315–315v.

244 Partanen 2004, s. 89.

245 Voionmaa 1969, s. 61–65.

246 Lehtonen J. U. E. 1968, s. 30.

247 Vaara 1970, s. 111–114.

nut toispaikkakuntalaisten osuus käräjävelkomisissa selittyy osin ystävyytenä tai tuttavuutena.

Miten sukulaisuuden painoarvo valkealalaisessa kontaktimaailmassa vastasi aiemmassa tutkimuksessa esitettyjä ajatuksia sukusidosten asemasta esiteollisen ajan agraarisessa kontaktinmuodostuksessa? Sukulaisuuden ja suvun asemasta kontaktinmuodostuksessa on esitetty hyvin ajallisesti, paikallisesti ja kulttuurisidonnaisesti vaihtelevia tulkintoja. Suomalaisessa perinteisessä talonpoikaisyhteiskunnassa sukulaisuus on ainakin paikoitellen katsottu hallitsevaksi kanssakäymisen siteeksi,²⁴⁸ kun taas kansainvälisessä tutkimuksessa on usein korostettu sukulaisuuden merkityksen vähentyneen sosiaalisissa kontakteissa 1500-luvulta aina 1800-luvulle.²⁴⁹ Itäistä Skooneta tutkinut Börje Hanssen näki sukulaisuuden merkityksen aiempina vuosisatoina toisessa valossa. Hänen mielestään noin 1700-luvun puoliväliin jatkuneella ns. feodaalisella kaudella turvaututtiin etupäässä naapuriapuun. Elämän epävarmuus ja keskimääräisen eliniän lyhyys aiheutti sen, että sukulaisuuden tunteella ei ollut sijaa. Ääritapauksissa naapuriyhteistyö johti siihen, että tila jaettiin muiden kuin sukulaisten kesken.²⁵⁰ Hansseniin tukeutuu myös David Gaunt, jonka mielestä suvun merkitys talonpoikaistaloudelle oli hyvin pieni. Panu Pulmaa tämä sen sijaan arveluttaa, koska muissa säädyissä, esim. porvaristossa ja käsityöläisissä sukulaisuudella oli vaikutuksensa.²⁵¹ Toisaalta Gaunt pitää sukulaisuutta merkittävänä tekijänä vanhusten huolenpidossa, olivathan siihen veloitettuja perilliset, jotka olivat useimmiten lähisukulaisia.²⁵² Charles Wetherell, Andrejs Plakans ja Barry Wellman päättelivät, että 1800-luvun alussa Pinkenhofin kartanossa nykyisen Latvian alueella maaorjatalonpojilla ei ollut tarpeeksi sukulaisia, jotta he olisivat voineet luoda nykyajalle tyypillisiä sosiaalisia verkostoja. Talouksissa asuneiden sukuun kuulumattomien jäsenten, joita oli keskimäärin viisi, rooli oli eittämättä tärkeä, sillä yhdessä asuvat aikuiset ei-sukulaiset luultavasti arvioivat toisiaan suhteessa yhteisen hyvinvoinnin eteen annettuun panokseen. Osa heistä ilmeisesti oli henkistä tukea antaneita ystäviä. Lisäksi Pinkenhofissa laajemman suvun tarjoaman avun niukkuus osoitti tuen ulottuneen harvoin vähälukuisen lähisuvun ulkopuolelle. Kaikkiaan sukulaisuussuhteet yhdistivät ruokakunnan keskimäärin noin viidesosaan kartanon muista vastaavista talouksista.²⁵³

Richard Smith osoitti voimakkaan yhteyden maallisen mammonan ja sukulaisuuden välillä 1200-luvun englantilaisella maaseudulla: suvulla oli 1200-luvulla merkittävämpi rooli varattomien kuin varakkaiden kontakteissa.²⁵⁴ Välimatka on myös nähty yhtenä sukulaisuuden merkityksen säätelijänä. Sukutunne oli harvoin riittä-

248 Ks. Knuutila 1985, s. 355.

249 Vrt. Wetherell & Plakans & Wellman 1994, s. 640.

250 Hanssen 1976, s. 33–60.

251 Gaunt 1983, s. 99; Pulma 2002, s. 218.

252 Gaunt 1983, s. 145. Sukulaisuuden merkityksestä Unkarin maaseudulla 1700-luvun ks. Faragó 1998, s. 315–331. Jean-Louis Flandrin on havainnut nykyajan Ranskassa ajoittain pelkkä asuminen kylässä riittävän siihen, että asukia pidetään sukulaisena. Tämä johtuu hänen mielestään siitä, että talonpojat ovat vuosisatoja tottuneet olemaan sukua kaikille kylän asukkaille. Flandrin 1979, s. 35; vrt. Plakans 1984, s. 217.

253 Wetherell & Plakans & Wellman 1994, s. 649, 662–663.

254 Smith 1979.

vän voimakas mitätöidäkseen maantieteellisen tai sosiaalisen etäisyyden, kun taas sukulaisuus oli yleensä toiminnallisesti merkityksetöntä naapuruuteen verrattuna. Sukulaisuus tulisikin nähdä vain yhtenä useammista verkostoista yhteisöissä, joista yksilöt valitsevat toisensa vaihtelevia tarkoituksia varten.²⁵⁵ Sosiaalista verkostoa Savoijin alueella Pohjois-Italiassa 1600-luvulla kolmen perheen suhteiden kautta luodannut Sandro Lombardini puolestaan näki sukulaistryhmät sosiaalisesti rakennettuina vaihdannan verkostoina, ei niinkään verisukulaisuuden aikaansaannoksina.²⁵⁶

Numeraalisen vertailuaineiston vähyys vaikeutti 1600- ja 1700-luvun Valkealan tilanteen vertailua muihin samanaikaisiin yhteisöihin. Suoraa rinnastuskohtaa Valkealalle ei voitu löytää sekä sukulaisuuden että naapuruuden suuren merkittävyyden takia. Kokonaisuudessaan naapuruus näyttäytyi Valkealassa olennaisimpana kontaktien solmimista ohjanneena elementtinä. Tosin sukulaisuus oli olennaisempi tekijä vapaaehtoisuuteen perustuvissa sosiaalisissa suhteissa kuin taloudellisissa kontakteissa, joita edellisiä voimakkaammin usein väritti pakko tai tarve. Nähtävästi sukulaisuuden merkitys lisääntyi tutkimusjakson kuluessa, juuri päinvastoin mitä kansainvälisessä tutkimuksessa on painotettu. Sukulaisuuden suhteellinen kasvu velka-, takaus- ja kummikontakteissa on kuitenkin osin lähdeaineiston aiheuttama harha, sillä sukusiteet selvisivät paremmin aikakauden lopulla.

Naapuruudella oli todellista merkitystä, ja naapurusto saattoi muodostaa oman fyysisen ja mentaalisen kokonaisuutena. Naapurit pyrkivät keskinäiseen luottamukseen ja jonkinasteinen yhteishenki oli välttämätön esimerkiksi julkisten asioiden ja taloudellisen yhteistoiminnan aikaansaamiseksi. Naapurisuhteiden erityisasemaan Valkealassakin viitattiin muun muassa käräjätapauksessa lokakuussa 1740. Tuolloin talolliset Matti Jaakonpoika Pekkola Kääpälästä ja Matti Pertunpoika Peuhu Lipiälästä sopivat jakavansa teurastetun sian puoliksi, minkä lisäksi Matti Pertunpoika korvaksi Matti Jaakonpojalle seitsemän hopeaäyriä naapurillisen luottamuksen nimissä (i naboligt förtroende).²⁵⁷ Pääasiassa naapuruuden alueelliset rajat piirtyivät maakirjakylän rajojen mukaisesti, mutta toisinaan sen piiriin voitiin lukea maantieteellisesti laajemmasta mitassa lähempänä asuvia, jotka käytännössä kuitenkin asuivat viereisissä asumissa.²⁵⁸

Kokonaisuudessaan sosiaalisen statuksen ja varakkuuden merkitys valkealalaisten kontaktikentän rakentumisessa ja alueellisessa laajuudessa ilmeni monisärmäiseksi ja kompleksiseksi vyyhdeksi. Esimerkiksi kauppa- ja luottosuhteiden maantieteellisessä laajuudessa varakkuus näkyi kaksijakoisesti: varakkaampien tilallisyryhmien IIA ja IIB pitäjän sisäinen kontaktikenttä painottui alempia tilallisia voimakkaammin naapurikyliä kaukaisempiin kyliin, mutta Valkealan ulkopuolisia kontakteja ei kahdelle ylimmälle luokalle siunaantunut juuri muita ryhmiä enem-

255 Vrt. Wrightson & Levine 1979, s. 83.

256 Lombardini 1996, s. 244.

257 KA Savitaipaleen, Suomenniemen, osa Mäntyharjua ja Valkealaa syyskäräjät 24.–31.10.1740, ii 49: 569v–570.

258 Kylänraja erotti mm. tuohikottilaisen Martti Matinpoika Kolan ja hänestä jokusen kilometrin päässä asuneen inkeriläläisen ratsumiehen Yrjö Pentinpojan, joka kuitenkin kirjattiin Martin naapuriksi vuoden 1697 kesäkäräjillä. KA Luumäen, osan Mäntyharjua, osan Valkealaa kesäkäräjät 21.6.1697, ii 14:165v–166.

pää. Varakkuudella oli kuitenkin merkittävä vaikutus 1700-luvulla harvenneisiin talonpoikien porvarikontakteihin, joita esiintyi suhteellisesti eniten ylimmässä tilallisryhmässä.

Selvemmin varakkuustaso säteili taloudellisten kontaktien intensiteettiin. Oikeuspöytäkirjoissa lukumääräänsä nähden taloudellisesti aktiivisimpia olivat vauraimmat ja keskiryhmien tilalliset, kun taas alin tilallisryhmä ja torpparit mainittiin velka- ja takausasioissa edellisiä kategorioita suhteellisesti huomattavasti harvemmin. Kotitalouksien määrään suhteutettuna velkojissa oli suhteellisesti runsaimmin ylemmän keskiryhmän IIB tilallisia ja takaajissa alempaa keskiryhmää. Myös taloudellista tukea siirtyi varakkaammilta varattommille, sillä velkojen ja takausten myöntäjät osoittautuivat keskiarvoisesti niiden saajia varakkaammiksi. Kaikissa varakkuusluokissa hyödynnetty taloudellinen yhteistyö painottui kahteen alimpaan tilallisloukkaan. Kartanotalous rajoitti torpparien taloudellista toimintaa. Torppareita mainittiinkin varsin marginaalisesti käräjillä kauppa- ja luottoasioissa, joten heidän taloudellisen intensiteettinsä kokonaiskuva jäi piirtämättä. Sosiaalisessa kontaktimaailmassa torpparit vertautuivat aktiivitasoltaan tilallisiin. Kuten Niilolan ja Vilkin esimerkit osoittivat, torppien väki oli kummisuhteiden kautta vilkkaassa vuorovaikutuksessa läheisiin talollis- ja torppariuokakuntiin ja myös kauemmaksi. Siten vaurauden vaikutus painottui valkealalaisessa kontaktinmuodostuksessa hieman toisella tavalla kuin esimerkiksi 1200-luvun lopun englantilaisessa maalaisyhteisössä, jossa varakkuudeltaan keskitasoisten tilanhaltijoiden sosiaaliset ja taloudelliset verkostot olivat tiheimpiä ja alueellisesti suppeampia kuin kaikkein varakkaampien ja köyhimpien.²⁵⁹ Kontaktinmuodostustavasta riippumatta oli merkittävää luoda linkejä luottamusta ja arvonantoa nauttiviin yhteisön jäseniin ja heidän lähisukuunsa.

RUOKAKUNTAKOKO, PERHERAKENNE JA TOIMINTAKENTTÄ

Edellä todettiin ruokakunnan varakkuustason vaikutuksen perhemuotoon olleen ilmeinen: vauraammassa kotitalouksissa asuttiin suuremmalla todennäköisyydellä laajentuneessa perheessä tai suurperheessä kuin köyhemmissä. Monen perheen taloudet olivat yleisimpiä kolmessa ylimmässä tilallisryhmässä IIA–IIC. Varakkuuden ohella perherakennetta muokkasi myös elinkeinojen monimuotoisuus, ei kasviljelypainotteisuus sinänsä. Miten perherakenne ja ruokakunnan väkimäärä vaikuttivat taloudellissosiaaliseen toimintakenttään ja etenkin kummivalintaan, jossa varakkuustaso ei näyttäytynyt kovinkaan määrävänä tekijänä?

Kauppa- ja luottokontakteista kartoitukseen valittiin tuomiokirjasuhteet vuosina 1695–1704 ja 1737–1741 (taulukko 33).²⁶⁰ Ennen suuria kuolovuosia velkojan

259 Smith 1979, s. 229. Suffolkissa 1200-luvulla varattomin neljännes tilanhaltijoista haki taloudellista apua joko hankkiutumalla palkkatöihin varakkaammalle tilalliselle tai ryhtymällä kaupankäyntiin leivällä ja oluella. Smith 1979, s. 244–245.

260 Koska monessa velkakäsittelyssä ei ilmennyt velanoton ajankohta, asianosaisten perherakenne ja ruokakuntakoko laskettiin lähimmästä oikeuskäsittelyä edeltäneestä tai seuranneesta henkikirjotosvuodesta. Usean aiemman laskelman tapaan johtopäätöksiä voidaan pitää suuntaa-antavina, sillä varsin monen osapuolen, eritoten ulkopaikkakuntalaisten, perherakenne jäi tuntemattomaksi.

perherakenne oli yleisesti velallista monimuotoisempi. Sen sijaan sekä 1600- ja 1700-luvun taitteessa että pikkuvihaa edeltäneinä vuosina velallisten joukossa on selvästi enemmän suurperheiden ja laajentuneiden perheiden jäseniä kuin velkojissa. Pitäjän keskiarvoon verrattaessa ilmeni, että vielä 1690-luvun puolivälissä perhemuodoltaan tunnetuista velkaosapuolista sekä velalliset että velkojat kuuluivat keskimääräistä yleisemmin monimuotoisiin perheisiin. 1700-luvun alkuvuosi- na laajemmat perherakenteet olivat edelleen velallisten joukossa jonkin verran keskimääräistä tavallisempia, kun taas velkojien keskuudessa ydinperheet (lähes 50 %) olivat kohonneet jo keskiarvoa yleisemmiksi. Vuosina 1737–1741 molemmat ryhmät edustivat suurin piirtein perherakenteen keskimääräistä jakautumaa, mutta toisaalta velkojat asuivat keskimääräistä kookkaammissa ruokakunnissa. Tuolloin velkojien ruokakuntakoko (2,72 henkirahan maksajaa) asettui pitäjän keskiarvon (2,41) yläpuolelle, ja velallisten ruokakunnan keskikoko (2,34) jäi hivenen sen alle.

Taulukko 33. Velkaosapuolten perherakenne Valkealassa v. 1695–1704 ja 1737–1741

1695–1704	Velkoja		Velallinen	
	n	%	n	%
1: Yksineläjät	–	–	–	–
2: Perheetön talous	1	0,5	2	1,0
3: Ydinperhe	21	10,0	41	19,6
4: Laajentunut perhe	3	1,4	26	12,4
5: Monen perheen talous	56	26,8	108	51,7
Tuntematon	128	61,2	32	15,3
Yhteensä	209	100	20,9	100

1737–1741	Velkoja		Velallinen	
	n	%	n	%
1: Yksineläjät	2	3,2	6	9,7
2: Perheetön talous	1	1,6	–	–
3: Ydinperhe	13	21,0	22	35,5
4: Laajentunut perhe	5	8,1	16	25,8
5: Monen perheen talous	8	12,9	12	19,4
Tuntematon	33	53,2	6	9,7
Yhteensä	62	100	62	100

Lähde: KA Tuomiokirjat ja henkikirjat.

Perhemuodolla sinänsä ei ollut vaikutusta velkakentän laajuuteen, sillä edellä mainituilla otosjaksoilla ulkopaikkakuntalaisen kanssa velkasuhteessa olleiden valkealalaisten perheet vastasivat rakenteeltaan muiden velallisten perheitä. Velkojien ehkä yllättävänkin yksinkertainen perherakenne vahvistaa ajatusta kärjävelkomisesta

viimeisenä keinona ajaa asioita. Käräjille lähdettiin vasta ruokakunnan kestäkyvyn venyttyä äärimmilleen, esimerkiksi vähentyneen työvoiman takia. Monijäsenisempi ruokakunta kuitenkin edisti kommunikointia Valkealan ulkopuolelle; toispaikkakuntalaisilta luottoa hakeneet olivat keskimääräistä runsasväkisemmistä kotitalouksista. Pitkittäisseuratuissa suvuissa velananto ja -otto ei ollut suoraan sidoksissa perheen elämänkulun määrättyyn vaiheeseen, esimerkiksi lasten ollessa pieniä ja ruokakunnan kokonaistyövoiman ollessa alhaisimmillaan.

Esimerkkisukujen kummikartoituksessa ilmeni, että varsinkin veljesten tai serkusten muodostamissa suurperheissä valittiin kummeiksi suhteellisesti enemmän veri- ja aviosukulaisia.²⁶¹ Sukulaiskummien runsaampi esiintyminen suurperheissä oli luonnollista, koska iältään ja sukupuoleltaan kastetodistajiksi sopivia löytyi lähimpiiristä. Tämä ei silti todistanut suurperheiden kummikontaktien olleen alueellisesti suppeampia kuin pienempien ruokakuntien. Ydinperheissä ja laajentuneissa perheissä haettiin kylläkin enemmän kastetodistajia oman ruokakunnan ulkopuolelta, mutta samaa kylää kauempana asuneiden kummien osuuteen ei perherakenteella tai ruokakunnan aikuisten pääluvulla ollut vaikutusta. Avaintekijä oman kylän ulkopuolisten kummisuhteiden määrässä oli muihin kyliin ja paikkakunnille muuttaneiden ruokakunnan aiempien jäsenten runsaus.²⁶²

Pohdittaessa ruokakunnan koon ja perherakenteen merkitystä kontaktinmuodostuksessa ei voida ohittaa niiden roolia taloudellisessa yhteistyössä ja sitä kautta tapahtuneessa työvoiman turvaamisessa. Verotus- ja asumiskokonaisuutena näytetty ruokakunta ei aina vastannut työskentelykokonaisuutta. Perustoimeentulomuodoista maanviljelyssä ja sivulinkeinoista tervanpoltossa turvauduttiin yhteistoimintaan, jolla osaltaan voitiin kompensoida etenkin sesonkiaikoina vallinnutta lisätyövoiman tarvetta. Perheen ulkopuolisen työvoiman hankinta on yleensä yksisuuntaisesti nähty perheen keinona tyydyttää peruselinkeinon, kasvinviljelyn, vaatima työvoimantarve. Perhekoon kasvaminen ei kuitenkaan aina johtanut palkollistyövoiman vähentämiseen, vaan se saattoi jopa lisätä sitä. Ruokakunnat saat-

261 Perherakenteesta otosvuosina ks. liite 21. Otosvuosia oli vuosina 1705–1750 yhteensä yhdeksän: 1705, 1708, 1712, 1722, 1728, 1733, 1733, epäluotettavaksi todettu 1744 sekä 1750.

262 Eniten kummikontakteja naapurikyliä kauemmas oli monen perheen taloutena mainitussa Nissilässä, perherakenteeltaan vaihdelleessa Sipilässä ja ydinperhemuotoisella Kohopäällä. Sipiläläisten ja nissiläläisten kauempien kummikontaktien runsautta selitti muuttoliike. Esimerkiksi Mattilan kylän Sipilässä asuttiin suurperheenä 1720-luvun puoliväliin asti, jolloin muuttaman vuoden sisällä kolme avioitunutta veljestä muutti pois kotitalosta. Sukulaiskummien määrä Sipilässä oli nissiläläisten ohella korkein (noin 36 %), koska veljeksiä ja heidän puolisoitaan kirjattiin muutonkin jälkeen muiden sisarusten lasten kummeiksi. Kohopään kummikontakteja etäämmälle vilkastutti tilan kahden tyttären avioliitot pitäjän muille kulmille: Maria Antintytär avioitui v. 1734 Toikkalan Mäkelään ja Johanna Antintytär seuraavana vuonna Kouvolan Kyöperille. Oravalan Vilkipissä taas asuttiin veljesperheenä 1720-luvulta 1740-luvulle, mutta sukulaiskummien osuus jäi lähes yhtä alhaiseksi kuin ydinperhevoittoisella Kourulan Ryöppäällä. Vilkkiläisille ruokakunnan sisäiset sulusidokset eivät kummivalintamielessä näyttäneet olleen määrääviä, koska he tukeutuivat kotikyliänsä Oravalan väkeen. Pääasiassa perherakenteeltaan laajentuneen perheen tai suurperheen muotoisessa Niilolan torpassa sukulaisia valittiin keskiarvoisesti (noin 30 %). Niilolan tapauksessa sukulaisia kummeiksi löytyi läheltä, sillä sieltä muuttivat 1730-luvulla isäntä Matti Matinpöjan veljet Pekka ja Kalle viljelemään saman kartanon alaista Turkkilan torppaa.

toivat käyttää lisätövoimaa osittain myös karjanhoitoon ja sivuelinkeinoihin. Esimerkiksi tervanvalmistuksessa käytettiin tilapäistyvoimaa.²⁶³

Koska yhteistyö tarjosi pienemmillä perheillä väylän tyydyttää työvoimantarpeensa, syntyy helposti oletus vähäväkisempien talouksien voimakkaasta edustuksesta yhteistoiminnassa. Todellisuus esittäytyi kuitenkin toisenlaisena, sillä suurempi ruokakunta oli suoraan verrannollinen sekä sivuelinkeinojen harjoittamiseen että runsaamman kaupankäynnin kanssa. 1600-luvun tuomiokirjoissa esiintyneet hajatiedot yhdessä kaskeamisesta (yhteensä 14) eivät tukeneet kuvaa yhtiökaskeamisesta vähäväkisten perheiden mahdollisuutena parempaan toimeentuloon. Eri puolilla Valkealaa, niin Kouvolassa kuin Tuohikotissa, mainitut yhtiökaskeajat edustivat keskivertoa jonkin verran suurempia ruokakuntia 4,9 henkirahan maksajan keskiarvolla.²⁶⁴ Olennaisen sivuelinkeinon tervanvalmistuksen ja suurperheisyyden välinen yhteys selviää tarkasteltaessa tervaan liittynyttä käräjöintiä. Tervanpolttoa käsitellettä oikeustapauksia löytyi vuosilta 1627–1707 yhteensä 22, ja ne sijoittuvat varsin tasaisesti eri puolille Valkealaa. Henkilöitä niissä esiintyi 33, joista 27 pystyttiin identifioimaan henkikirjan avulla. Tunnistettujen henkilöiden perusteella tervanpolttotalouksien keskiarvoksi saatiin 5,2 henkikirjoitettua, mikä oli myös selvästi keskimääräistä korkeampi lukema. Myös isonvihan jälkeisissä vastaavanlaisissa käräjätuissa mainitut tervanpolttajat elivät keskimääräistä suuremmissa ruokakunnissa ja monimuotoisemmissa perheissä. Vuosina 1722–1726 ja 1737–1741 ko. käräjätapauksia ilmeni 11, joiden 13 henkilöstä yhdeksän asui vähintään laajentuneessa perheessä. Lisäksi keskimääräistä varakkaammilla talouksilla oli suuri suhteellinen osuus kauppa- ja luottotoiminnassa. Viipurin pikkutulliluetteloon kirjattiin vuonna 1638 valkealalaisia talonpoikia 64, joista 44 voitiin varmuudella liittää johonkin ruokakuntaan.²⁶⁵ Tuotteita myyneiden talonpoikien kotitalouksien keskikoko oli 3,9 hengillepantua, kun se samanaikaisesti kaikkien ruokakuntien osalta oli 3,2. Tuolloin tervan myynti keskittyi vielä selvemmin runsaväkiin ruokakuntiin, sillä sitä kuljettaneiden henkilöiden osalta talouden keskikoko nousi lukemaan 4,3. Kaksi myyjää kolmesta asui peltovyöhykkeellä, ja suurin osa heistä oli ratsutilallisia.²⁶⁶ Arvokkaimpien kuormien haltijat olivat lähes poikkeuksetta keskikokoa huomattavasti suurempien ruokakuntien jäseniä.²⁶⁷

263 Piilahti 1999, s. 154. Esimerkiksi Lappajärven alueella Etelä-Pohjanmaalla tervanpolton on nähty säilyttäneen kantatalojen sukuryhmät toimivina talousyksikköinä. Räsänen R 1990a, s. 511.

Tervanpolton rooli oli tässä suhteessa merkittävä, koska alueella kaskenpoltto oli vähäistä.

264 Rinnastuksena mainittakoon, että v. 1694 ruokakuntien keskikoko oli 4,4 henkirahan maksanutta. Oikeustapaukset sijoittuivat vuosille 1653–1706. Yhtiökaskeajien yhteismäärä oli 44, mutta heistä voitiin tunnistaa henkikirjoista vain 24. Esimerkiksi vuoden 1693 talvikäräjillä kiisteltiin kaskesta, jonka kaatoivat yhdeksän nimeltä mainitsematonta anttilalaista talonpoikaa. KA Valkealan ja Elimäen talvikäräjät 10.–12.1.1693, ii 7:532; ks. myös Piilahti 1999, s. 152–153.

265 SRA Finska kameralia, Tullräkenskaper Viborg 1611–1638, vol 84:2, mf FR 117. Kaikkien luettelossa mainittujen valkealalaisten tunnistaminen oli mahdotonta sen takia, että kyseisenä vuonna henkikirjassa mainittiin vain henkirahaa maksaneiden määrä talouksittain. KA 8556:269–270, 569–574. Jotkut markkinoilla kävijät pystyttiin jäljittämään vuosien 1633 ja 1642 henkikirjoista. KA 6131; KA 8567.

266 Tervanpolton keskittyminen varakkaampiin väestöryhmiin tuli ilmi myös Savossa, missä useat tervantuottajat olivat säätyläisiä tai varakkaita ratsutilallisia. Villstrand 1992a, s. 240.

267 SRA Finska kameralia, Tullräkenskaper Viborg 1611–1638, vol 84:2, mf FR 117. Suurimmat pikkutullit maksoivat saarentolaiset ratsutalonpojat Kauppi Ryysy (Kaupi Rysse) ja Klemetti

Perheen muoto ja pääluku eivät voineet osaltaan olla vaikuttamatta myös avio-
liittokentän muotoutumiseen. Aviositeiden tiheys oli suoraan verrannollinen
avioituneiden lasten ja sisarusten määrään. Monilapsisille useamman pariskunnan
talouksille tarjoutui huomattavasti paremmat mahdollisuudet lisätä kontaktejaan
ruokakunnan jäsenten avioituessa muualle. Kokonaisuudessaan keskimääräistä
suurempi ruokakunta nousi merkittävämmäksi tekijäksi etenkin taloudellisessa
kontaktinmuodostuksessa kuin perhemuoto sinänsä.

Heikinpoika Mäkelä Korkeakosken markkinoilla elokuun lopulla 1638. Näistä edellinen kuljetti
matkassaan kymmentä tervatynnyriä ja jälkimmäinen yhdeksää leiviskää voita. On tietenkin
mahdollista, että myyjät eivät kuljettaneet vain omia tuotteitaan, vaan heidän kuormansa sisälsi
myös muiden kotitalouksien, esim. naapureiden, tavaroita.

KONTAKTIT, EKOLOGIS- TALOUDELLISET RESURSSIT JA RUOKAKUNTA MAALAIS- YHTEISÖSSÄ 1630–1750

Inhimillisen toiminnan ja vuorovaikutuksen kokonaiskuvaa rakennettaessa on syytä huomioda tutkimusajanjaksolle osuneet monet voimakkaat demografiset ja institutionaaliset muutokset, jotka osaltaan vaikuttivat valkealalaisten taloudellisekologiseen toimintaympäristöön, ruokakuntien rakenteisiin ja kontaktikenttiin. Paikallisyhteisöllinen elinpiiri kontakteineen oli varsin muutosaltis etenkin isonvihan loppuun saakka.

Esiteollisen ajan Valkeala sektoroitui osin Salpausselkiä noudattelevaan kahteen taloudelliseen vyöhykkeeseen: läntiseen peltoviljelyseutuun ja itäiseen kaskialueeseen. Useimmiten talousmuoto vastasi selvästi luonnonoloja, sillä suurimmalta osin elinkeinot sijoittuvat niille soveliaimmille alueille esimerkiksi maaperän ja paikallisilmaston sallimissa puitteissa. Luonnonvarat ja niiden hyödynnettävyys sanelivatkin elinkeinorakenteen muotoutumisen ja painottumisen. Tutkittavalla ajanjaksolla voimistui pyrkimys luonnonvarojen monipuolisempaan ja intensiivisempään hyödyntämiseen. Tämä johtui väestön ja ruokakuntien kasvun edellyttämästä elinkeinojen kokonaistuotannon kasvusta. Luonnonvarojen paikoittainen niukkeneminen asetti paineita elinkeinojen tuottavuuden kohottamiseksi. Valtaosa väestöstä eli lähellä toimeentulominimiä, ja vaihdannan osuus jäi varsin pieneksi enimmäkseen omavaraisuuteen perustuneessa talousmuodossa. Vaikka elintulo pohjautui maatalouteen ja erityisesti kasvinviljelyyn, sekä karjatalouden että sivuelinkeinojen kokonaistaloudellinen merkitys kasvoi 1600-luvulta lähtien. Yhteismaiden taloudellinen rooli suurentui, kun suurvalta-ajalla lisääntynyt vaihdanta ja varsinkin tervan kysynnän kasvu mahdollisti tulonhankinnan yhteismaiden avulla.

Lainsäädäntö säteili talouselämään ja osittain myös ruokakuntarakenteeseen. Paikallisen kauppa- ja luottotoiminnan reunaehdot asettivat kaupankäynnistä annetut asetukset, jotka sallivat aina 1800-luvulle asti vain muutamia suoran talonpoikaisen kaupankäynnin muotoja maaseudulla. Tilattomien taloudellisia mahdollisuuksia supistivat metsänkäytön rajoitukset 1660-luvulta lähtien. Ruokakunnan koostumukseen vaikuttivat jossain määrin 1600-luvun jälkipuolen ja etenkin isonvihan jälkeen kiristynyt palkollislainsäädäntö sekä tilanjakoasetukset. Jälkimmäisiä ei noudatettu niin kategorisesti kuin aiemmassa tutkimuksessa on annettu ymmärtää, sillä tilojen jakautumisessa otettiin huomioon myös paikalliset tarpeet ja olosuhteet. Tilanjakosäädökset kuitenkin mahdollistivat sukulaisten muodostamien suurperheiden jakautumisen ja siten periaatteessa myös lähisukulaisten, esim. veljesten tai serkusten muodostamien kotitalouksien toimimisen itsenäisinä,

toisistaan osin riippumattomina kontaktinmuodostusyksikköinä. Avioliittolakien muutokset eivät vielä tutkimusajanjaksolla lisänneet sukulaisasiittoja.

Ruokakuntien välisessä vuorovaikutuksessa oli olennaista vähentää epävarmuutta ja pyrkiä minimoimaan ulkoisten seikkojen (satovaihtelut ja valtiovallan toimenpiteet, esim. sotaväenotot) sekä perheen sisäisten tekijöiden (elämän syklinen vaihtelu, syntymät, kuolemat, muutot jne.) vaikutus toimeentulolle. Merkittävää ruokakuntarakenteen kannalta oli elinkeinojen ja ruokakuntien koostumukseen olennaisesti vaikuttaneen työvoimatarpeen voimakas sidoksellisuus toisiinsa. Niiden välinen suhde ei ollut autonominen, vaan esimerkiksi toimeentulomuodot olivat riippuvaisia niin luonnon kuin teknisen kehityksen asettamista rajoista. Perheelle oli tarkoituksenmukaisinta turvata ainakin minimitoimeentulon saavuttamiseksi tarvittu työvoima. Suurperhe oli selviytymistä vahvistanut mekanismi, sillä ydin- ja kantaperhettä syklisesti monitahoisempina ja muuttuvampina se yhtäältä takasi varmemmin riittävän työvoiman ja toisaalta toimi suojana katoja ja väestönmennyksiä vastaan. Suurperheen katoja pehmentävän vaikutuksen voi havaita siitä, että suurperhevaltaiset alueet selvisivät vuosien 1696–1697 kadosta keskimääräistä paremmin. Suurperheiden runsaus vaikutti osaltaan siihen, että katovuosien seurauksena viljelyksettä jääneet tilat asutettiin nopeasti uudelleen. Lisäksi suurempi perhe mahdollisti paremmin tilan pysymisen samalla suvulla sukupolvesta toiseen, minkä osaltaan voitiin todeta suurentaneen perhekokoa. Perhe- ja ruokakuntarakenteen muutoksia selittää se, että perhekokoa kasvatti alueella valinnut monimuotoinen elinkeinorakenne useine sivuelinkeinoineen. Mitä suurempi ruokakunta tai perhe, sitä enemmän sillä oli käytössään työvoimaa ja mahdollisuuksia monipuoliseen elinkeinojen harjoittamiseen. Monimuotoinen talous taas mahdollisti parantuneen toimeentulon kautta ruokakunnan kasvun edelleen. Suurempi ruokakunnan koko ja monimuotoinen talous vahvistivat näin toinen toisiaan.

Tasapainon tavoittelun tärkeä kanava oli ruokakuntien ulkoinen kontaktinmuodostus. Taloudelliset suhteet suuntautuivat osittain eri tahoille kuin sosiaalinen vuorovaikutus. Taloudellista vaihtoa tapahtui velanottona ja -antona, takauksina ja taloudellisena yhteistyönä osin eri henkilöiden kanssa kuin joiden kanssa solmittiin avio- ja kummikontakteja. Taloudellisten ja sosiaalisten kontaktienttien alueellisessa rakenteessa esiintyi kuitenkin ajasta, paikasta ja suhdemuodosta riippumattomia yhteneviä piirteitä. Valkealalaisten toimintakenttä oli kokonaisuudessaan omapitäjäpainotteinen. Vuorovaikutus tapahtui ensisijaisesti omassa ja naapurikylässä, ja sitä kauempana asuviin muodostui linkkejä enimmäkseen takausten, velkasuhteiden ja avioliittojen kautta. Varsinkin velkasuhteet suuntautuivat useammin Valkealan ulkopuolelle kuin avio- ja kummikontaktit. Sosiaalinen kontaktipiiri laajeni vähitellen isonvihan jälkeen, kun avioliittoja alettiin yleisemmin solmia kotikylää kauemmas. Taloudelliset kentät osoittautuivat alueellisesti sosiaalisia jonkin verran laajemmiksi, mutta toisaalta sosiaaliset kontaktit vaikuttivat rakenteeltaan stabiilimmilta taloudellisiin suhteisiin verrattuna. Kontakteissa esiintyi sekä pitkä- että lyhytkestoisuutta, joista edellisiä edustivat etenkin avioliitot ja jälkimmäisiä monesti taloudellinen yhteistyö ja sattumanvaraisesti valitut kummit. Kriisiaikoina taloudellisissa kontakteissa tapahtui selvää keskittymistä, kun taas sosiaalisella sektorilla, avioliitoissa ja kummisuhteissa näytti käyvän päinvastoin: kontaktinhakuun lähdettiin herkemmin kauemmas.

Kaiken kaikkiaan 1700-luvulla sukulaisuuden merkitys kontaktinmuodostuksessa lisääntyi, ja toimintakentässä kotikylän ulkopuoliset kontaktit suhteellisesti kasvoivat. Kehitys ei kuitenkaan ollut lineaarista, sillä lähialuekontakteja esiintyi eniten isonvihan jälkimainingeissa. Keskeisimmät ja intensiivisimmät talonpoikien kontaktit ulottuivat peninkulmaa lähemmäksi. Naisten kontaktit olivat alueellisesti rajatumpia ja sukulaispainotteisempia kuin miesten. Naisten rooli taloudellisissa suhteissa jäi vähäiseksi, jos kohta heidän edustuksensa velka- ja takausasioissa lisääntyi 1600- ja 1700-luvun taiteessa. Naisten kontaktien vaikutusta ei kuitenkaan kannata minimoida, sillä naisten sosiaalisilla linkeillä oli merkitystä taloudellisesakin toiminnassa. Tästä on osoituksena se, että monet paikalliset kauppa-, luotto- ja takaussuhteet muotoutuivat vaimon, tyttären tai muun naispuolisen sukulaisten avio- ja kummikontaktien kautta. Vaikka aviovaimon yhteiseen kotiin tuoma irtaimisto ei usein ollut suuri, etenkin 1600-luvun ristiaallokossa vaimon suvun tuki toi näin edes jonkinlaista taloudellista ja henkistä turvaa.

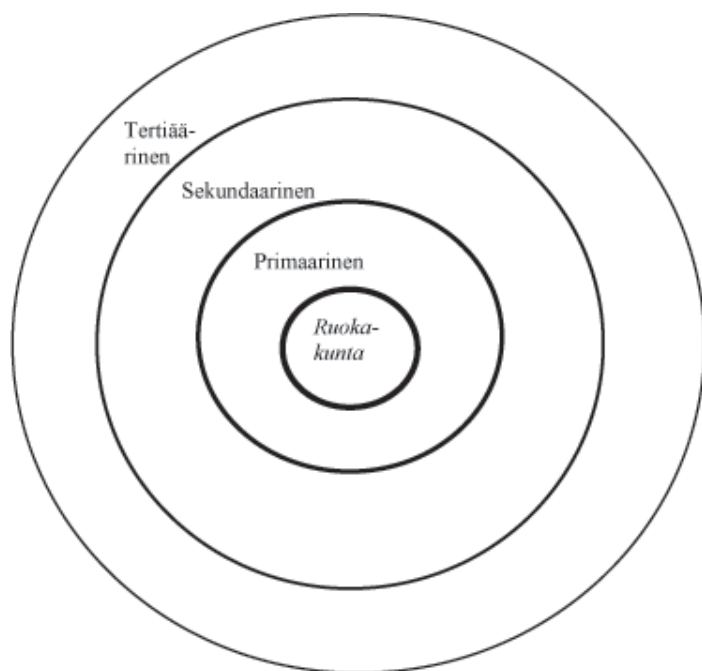
Valkealalaisten toimintakentässä hahmottuivat pääpiirteissään kolme kontaktitasoa. *Primaariset eli ensisijaiset kontaktit* olivat tiheitä ja toistuvia. Lisäksi ne olivat pitkäkestoisia ja jatkuivat usein sukupolvesta toiseen. Ensisijaisia suhteita solmittiin liikeisimpään, usein samassa ruokakunnassa tai saman kantatalon eri osissa asuneeseen sukuun, esimerkiksi veljeksiin ja serkuksiin. Kontaktiluokkaan kuuluivat naapurit samasta kylästä tai asumasta samoin kuin toistuvan interaktion piirissä olleet ystävät, jotka saattoivat olla myös hieman kauempaa, esim. naapurikylästä. Ryhmään lukeutuivat myös äskettäin, saman sukupolven aikana ruokakunnasta poismuuttaneet lähisukulaiset, jotka asettuivat lähinnä joko samaan kylään tai naapurikylään.

Sekundaaristen eli toissijaisten kontaktitahojen kanssa oltiin tekemisissä harvemmin, mutta suhteissa esiintyi yleisesti toistuvuutta. Kontaktit saattoivat olla kestoltaan pitkiä ja sukupolvien yli kestäviä, mutta myös lyhytaikaisempia ja tilannekohtaisesti intensiivisiä. Toissijaisiin tahoihin kuuluivat lähimpien naapurikylien asukkaat, kauempana asuneet veri- ja aviosukulaiset, samaan avioliittopiiriin kuuluneiden ruokakuntien jäsenet sekä sosiaalista statusta ja paikallista arvontoa omanut yhteisön väki eli säätyläistö ja lauta- ja kuudennusmiehet perheineen. Lisäksi samaan kategoriaan oli luokiteltavissa ainakin joissain määrin lähikaupunkien porvaristoa, johon solmittiin pitempiaikaisia kauppa- ja luottokontakteja. Huomionarvoista on kuitenkin se, että säätyläistön ja talonpoikien suhteet olivat lähes pelkästään säätyläisvetoisesti yksisuuntaisia velka- ja kummisidoksia, jolloin ne muistuttivat patronus-klientti -asetelmaa. Pitäjänrajat eivät estäneet sekundaaristen ja primaaristen suhteiden muodostusta, minkä voi havaita mm. valkealalaisten vilkkaista yhteyksistä Kymijoen yli Iitin ja Elimäen puolelle.

Tertiäärisille eli kolmannen sijan suhteille oli ominaista satunnaisuus ja tilannekohtaisuus. Useimmiten ne olivat lyhytaikaisia eikä niihin ei liittynyt vastavuoroisuutta ainakaan siinä määrin, että sitä olisi lähteistössä voinut havaita. Tällaisia kontakteja muodostui edellä mainitsemattomiin henkilöihin, esimerkiksi kauempana pitäjässä asuneeseen väestöön, johon ei ollut muodostunut sukulaisuus-, kummi- tai ystävyysuhteita.

Kuvio 6. Esiteollisen maalaisyhteisön toimintakenttä

Esitetty kontaktinmuodostusmalli päti lähinnä talonpoikiin, ei niinkään korkeampiin yhteiskuntaryhmiin, joiden kontakteissa sosiaalisen statuksen merkitys oli suurempi ja kontaktit maantieteellisesti laaja-alaisempia. Henkilöiden typologisointi ei sinänsä ollut yksinkertaista, koska samalla henkilöllä saattoi olla useita kontaktiulottuvuuksia, vaikkapa naapurikyläläisyys, ystävyys sekä luottamusta ja arvontoa tuonut lautamiehisuus. Juuri tällaisen moniulotteisuuden takia perimmäinen yllyke yksittäisen kontaktin muodostumiselle jäi usein hämäräksi, vaikka eri kontaktimuodoissa voitiin havaita ketjumaisia liitoksia, mm. avioliittoa edeltäneitä kummisuhteita. Naapuruuden käsite ei ollut sidoksissa maakirjakylään, vaan naapureina saatettiin pitää toisessa maakirjakylässä sijainneiden läheisten asumien väkeä. On myös syytä nostaa esille, että primaarit kontaktit vaihtelivat kontaktimuodoittain. Esimerkiksi takauksessa naapuruutta selvästi merkittävämpi tekijä oli takaajaa kohtaan koettu luottamus, minkä takia tehtävässä toimi usein oman pitäjän lautamiehiä. Paikallisissa luottosuhteissa naapuruus oli sukulaisuutta – tai ainakin lähisukulaisuutta – oleellisempi tekijä, kun taas kummisuhteissa korostui kauempanakin asuneiden sukulaisten merkitys. Esiteollisten maalaisyhteisöjen toimintakenttien koostumus, rakenne ja toiminta vaihteli alueen sijainnista, asutuksesta ja taloudellisesta infrastruktuurista johtuen. Siten toimintakenttä saattoi poiketa edellä esitetystä esimerkiksi peltoviljely- ja ryhmäkylävaltaisessa Länsi-Suomessa.

Turvautuminen ruokakunnan ulkopuoliseen apuun ja tukeen oli todennäköisempää niukemman työvoiman, kriisien ja pienemmän ruokakuntakoon vallitessa, mutta toisaalta monesti vuorovaikutuksessa olivat aktiivisimpia keskimääräistä

suuremmat ja varakkaammat ruokakunnat. Valkealalaisille tukea ja turvaa tarjosivat pääasiassa primääriset kontaktit lähisukuun, naapureihin ja ystäviin. Taloudellinen tuki ohjautui varakkaammilta varattomammille, mm. velanannon ja -oton kautta. Turvallisuuteen ja vakauteen tähtäämisen ja resurssien yhdistämissyrkimyksen ilmenemismuotoina voitiin nähdä ristikkäisyys avioliitto- ja kummisuhteissa sekä avioliittopiirit.

Varakkuus ei osoittautunut ilmiselväksi kontaktienmuodostukseen vaikuttaneeksi tekijäksi. Kiistattomasti suurempi varakkuustaso oli suoraan sidoksissa vain porvarikontaktien runsauteen. Avioliittokumppaneiden sosiaalinen ja taloudellinen homogeenisuus johtui yhtäältä talollis- ja torppariväestön varsin pienistä varallisuuseroista. Toisaalta tasajakaisuutta lisäsi perimysjärjestelmä, jossa naisten perintöosuus jäi pieneksi. Vaikuttaa siltä, että kummin ja hänen lähisukunsa maallisen mammonan merkitystä kummivalinnassa on aiemmin korostettu liikaa, koska ylipäätään kummit osoittautuivat kutsujiaan vain hivenen vauraammiksi.

Ekologiset-taloudelliset resurssit ja taloudellinen vyöhykkeisyys heijastuivat varsin vähän kontaktirakenteeseen. Esimerkiksi sukulaisia esiintyi samassa suhteessa kontaktiosapuolina molemmilla talousvyöhykkeillä. Toimintakenttä oli laajempi kaskikylissä, mikä paljolti johtui harvemmasta asutuksesta ja pitemmistä välimatkoista. Etäisyydellä olikin suuri merkitys kontaktien muodostumisessa, jatkuvuudessa ja tiheydessä. Maakirjakylä ei ollut itsestään selvästi ensisijainen kontaktienmuodostuksen piiri, vaan hajanaisemman asutuksen kylissä kylänrajat ylittäneet suhteet osoittautuivat jopa priorisoiduksi kontaktitavaksi. Pitäjärajoja voimakkaammin kontaktienmuodostusta muokkasi Valkealan hallinnollinen kahtiajako. Pitäjän halki luoteesta kaakkoon halkaissut kihlakuntaraja murtui varsin harvoin. Rajan molemmin puolin sijainneissa kylissä asumat olivat varsin etäällä toisistaan, joten välimatka muodostui pitkäksi. Etäisyydet selittävät myös lähes koko tutkimusjakson ajan jatkuneen taloudellisten kontaktien suhteellisen vähäisyyden Vähä-Valkealan puolella. Ruokakuntamäärältään pienemmissä asumissa ei ehkä syntynyt niin helposti kärhämää. Itäisten ja pohjoisten kylien yhteismaat olivat Länsi-Valkealaa suurempia, mikä edesauttoi laajamittaisempaa sivulinkeinojen harjoittamista ja sitä kautta omavaraisuuden kasvua. Suur- ja Vähä-Valkeala olivat kuin kaksi erillistä kontaktikosmosta, joiden välinen vuorovaikutus oli niukkaa.

Ruokakunnan koolla oli selvä yhteys sekä kontaktien laajuuteen että kontakti-intensiteettiin. Yleisimmin velkoja perivät keskivertoa runsasväkisemmät kotitaloudet. Niillä oli myös suhteellisesti enemmän kontakteja toispitäjäläisiin ja ne osallistuivat enemmän yhtiömuotoiseen taloudelliseen toimintaan. Taloudellista yhteistyötä ei täten voitu pitää yksipuolisesti pienempien perheiden keinona tasapainottaa työvoimantarvettaan ja sitä kautta paremmin turvata toimeentuloaan. Puolestaan pelkän perhemuodon merkitys tuli esille lähinnä sukulaiskummien valinnassa. Lähisuvun vaikutusta tai sen näkymistä varsinkin taloudellisissa kontakteissa voi minimoida se, että jo ruokakuntarakenne sinänsä oli monimuotoinen ja usein kaukaisemmat sukulaiset jakoivat saman lieden.

Kanssakäymisen kannalta on huomattavaa, että yhteisössä sukulaissuhteet saattoivat heijastua useiden polvien taakse. Sukulaisuus oli ensisijaisen tärkeää lähisuvussa, johon suurperhevaltaisen ruokakuntamuodon perusteella voidaan 1600- ja 1700-luvun Kaakkois-Suomessa luokitella serkut. Käytännössä sukulai-

suudella oli merkitystä pikkuserkuksiin asti. Sukulaisuuden todellinen merkitys riippui varmasti olosuhteista, mm. sukulaisten välisestä etäisyydestä. Tutkimuksessa saatiin näyttöä samasta taloudesta tai samasta kylästä muihin kyliin muuttaneiden sukulaisten vuorovaikutuksen jatkumisesta muuton jälkeen ainakin muuttajasukupolvessa. Jos näiden kylien välille syntyi useampia avioliittejä, kylien välinen etäisyys saattoi olla pitempi. Usein juuri naapurikyliä etäämmälle muuttaneet sukulaiset muodostivat rungon avioliittopiireissä.

Kontaktikenttien rakennuspalikoita olivat myös ruokakunnan haltijuus ja muuttoliike. Olennaista kontaktinmuodostuksen kannalta oli tilan tai torpan pysyminen saman suvun hallussa, mikä antoi paremmat eväät kontaktien ylläpitoon ainakin alueellisessa lähipiirissä. Pitempään suvun hallinnassa olleilla tiloilla asuttiin useammin monen perheen taloudessa, ja kookas ruokakunta mahdollisti paremmin jo olemassa olleiden linkkien ylläpidon ja vahvistamisen sekä uusien solmimisen. Ylisukupolviset kontaktit olivat todennäköisempiä saman suvun pitkäaikaisesti hallitsemisessa talouksissa. Kylään uusina tulokkaina muuttaneiden asukkaiden assimiloituminen tapahtui vähitellen kummisuhteiden ja avioliittojen kautta. Kylään muuttaneilla saattoi kuitenkin säilyä siteitä entiselle asuinseudulle, mikä näkyi esimerkiksi puolisonvalinnassa; tulokkaat ja heidän lapsensa saattoivat löytää elämänkumppanin vanhempiensa entisestä kotikylästä. Lisäksi aineistosta voitiin poimia lukuisia esimerkkejä kummikontaktien ylläpitämisestä vielä kylästä poismuuton jälkeen.

Perheiden kontaktinmuodostus ei rakentunut vain yhden mallin mukaan, vaan perheet reagoivat samaan tilanteeseen (esim. ruokakunnan jakautumiseen tai työvoimapulaan) useilla eri tavoilla, jotka määräytyivät vallinneiden olosuhteiden ja yksittäisten perheiden resurssien mukaisesti. Kontaktien solmimisessa esiintyi suunnitelmallisuutta, jolla pyrittiin turvaamaan ruokakunnan toiminnan jatkuminen. Olisi kuitenkin harhaanjohtavaa nähdä paikalliset suhteet David Warren Sabeanin tavoin lähes pelkkänä rationaalisena strategiapelinä, jossa pyrittiin aina johonkin tiettyyn päämäärään. Esimerkiksi kummisuhteet osoittivat suhteisiin sisältyneen myös satunnaisuutta ja tilannekohtaisuutta.

Linkit lähisukuun, naapureihin ja ystäviin pysyivät valkealalaisten toimintakentässä ensisijaisina läpi tutkimuskauden, vaikka ajan myötä toimintakenttä laajeni verkkaisesti, ja sukulaisuuden – kuten myös jossain määrin varakkuuden – merkitys kontaktielementtinä lisääntyi. Toisaalta merkittävä vaikutus oli myös maantieteellisellä etäisyydellä. Valkealalaisten kontaktinmuodostus ei ollut kyläkeskeistä varsinkaan tutkitun ajanjakson loppupuolella. On hyvin mahdollista, että suuria väestöllisiä muutoksia 1600- ja 1700-luvulla kokeneissa kylissä ei sinänsä muodostunut ainakaan laajassa mitassa ns. kylähenkeä. Kylän yhteenkuuluvuuden tunne ei siis olisi vaikuttanut introvertisti esimerkiksi avioliittoihin eikä kylistä tullut omia kontaktiyksiköitään. Valkealan tapauksessa näyttää siltä, että kylien mahdollinen isoiloituminen ajoittui myöhemmäksi, ehkä vasta 1800-luvulle, jolloin mm. kylänsäinen avioituminen oli 1700-luvun alkupuolta tavallisempaa.

Siten kokonaiskuva valkealalaisten toimintakentästä 1700-luvun puoliväliin mennessä ei täysin rinnastu edellä esitettyihin voimakkaasti sukulaisuuteen tukeutuviin rakennelmiin agraarisen yhteisön vuorovaikutuksesta. Aiemmassa tutkimuksessa esitetty päätelmä sukulaisia priorisoivasta marssijärjestyksestä lainan-

otossa ei suoranaisesti päde tutkittavalla ajanjaksolla Valkealassa. Samoin käy esimerkiksi Börje Hanssenin tulkinnalle avioliittojen pohjalta muotoutuneen sukulaisuusentän ja yhteisön jäsenten taloudellisen toiminnan alueen samankaltaisuudesta. Valkealalaisten taloudellisen toiminnan rajat ulottuivat maantieteellisesti sukulaisuutta laajemmalle. Ruokakunta muodosti paikallisen toiminnan perusyksikön, ja suuri osa taloudellisesta toiminnasta oli sen sisäistä tuotantoa. Se ei kuitenkaan ollut mikään isolaatti, vaan sen toimeentulomahdollisuuksiin vaikuttivat kontaktit niin paikallisyhteisöön kuin yhteisön ulkopuolelle. Ruokakunnan elinpiiri koostui muodoltaan ja kestoaltaan vaihtelevista kontakteista, jotka auttoivat tasapainoilussa 1600- ja 1700-luvun koettelemusten keskellä. Loppujen lopuksi tärkeintä oli turvata riittävä työvoima talouden ylläpitämiseksi ja näin myös suvun jatkuvuus. Parhaiten siihen pystyivät vallinneisiin oloihin sopeutumiskykyisimmät ruokakunnat laajempine ja monikerroksisine, aineellista ja aineetonta turvaa tarjoanneine kontakteineen.

LYHENTEET

HAik	Historiallinen Aikakauskirja
HArk	Historiallinen Arkisto
Hist. Tutk.	Historiallisia Tutkimuksia
HTF	Historisk Tidskrift för Finland
KHLNM	Kulturhistorisk lexikon för nordisk medeltid
n	lukumäärä
s.a.	ilman (paino)vuotta
SHJ	Studia Historica Jyväskyläänsia
SHS	Suomen Historiallinen Seura
SKHS	Suomen Kirkkohistoriallinen Seura
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
s.l.	ilman (paino)paikkaa

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

1. ARKISTOLÄHTEET:

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Voudintilit

Karjala 1620–1633

Häme 1620–1633

Läänintilit

Kymenkartanon lääni 1635–1750

Lappeen kihlakunta 1635–1750

Tuomiokirjat 1623–1750

Lappee ja Kymenkartano 1623–1650

Jääski, Lappee, Ranta ja Äyräpää 1650–1680

Kymenkartanon lääni 1650–1680

Kymenkartano ja Lappee 1680–1743

Vanha Suomi: Lappee 1744–1750

Perukirjat

Lappeen tuomiokunta 1740–1760

Tuomiokirjakortisto (TUOKKO)

Itä-Suomi

Valkealan kirkonarkisto

Rippikirja 1754–1761

Historiakirjat 1706–1770

Syntyneet

Vihityt

Kuolleet

Kirkontilit 1679–1706

Perukirjat 1758–1760

Muuttokirjat

Pitäjänskokousten pöytäkirjat

Kirkonarkistojen vihittyjen luettelot vuoteen 1750 asti seuraavista seurakunnista:

Artjärvi, Elimäki, Heinola, Iitti, Kymi, Lapinjärvi, Mäntyharju, Nastola, Orimattila, Pyhtää,

Ristiina, Suomenniemi, Taipalsaari, Vehkalahti, Virolahti

Böckerin kokoelma

Nide 2

Maanmittaushallitus (MH)

Verollepanokartat 1783–1805 (MH 273–362)

Uudistukset

Neuvostoliitosta v. 1962 saadut Kymen lääninä koskevat mikrofilmit (mf:t SN 1962)

Viipurin kuvernementin kartta-arkisto (VKKA)

Verollepanokartat 1783–1805 (VKKA 97–234)

Militaria II

Viipurin jalkaväkirykmentti yleiskatselmusrulla 1735

Riksarkivet (SRA), Tukholma (mikrofilmit KA:ssa)

Finska kameralia

Tullräkenskaper, vol 84:2

Viborg 1611–1638 (mf FR 117)

Krigsarkivet (SKrA), Tukholma (mikrofilmit KA:ssa)

Krigskollegii arkiv

Husesynskontoret

Husesynsinstrument vol. 1 (mf:t FR 439–445)

Karelska dragonerna

Karelska eskvadronen

Kymmenegårds bataljon

- Roterings- och utskrivningslängder
Viborg, Nyslott 1638–1676 (mf: WA 763–765)
- Mikkelin maakunta-arkisto (MMA)
Viipurin kaupunginarkisto
Lappeenrannan satamamaksuluettelo vuodelta 1702
(G III a/1)
- Valkealan kunnanarkisto (VKA)
Opettaja Väinö Vaaran Valkeala-aiheiset käsikirjoitukset

2. KARTAT:

Maaperäkartat (painopaikka Maanmittaushallituksen karttapaino, Helsinki, suluissa painovuosi)

mittakaavassa 1:100000

- 3113 Kouvola (1970)
- 3114 Vuohijärvi (1986)
- 3131 Luumäki (1989)
- 3132 Savitaipale (1982)

mittakaavassa 1:20000

- 3113 04 Koria (1989)
- 3113 05 Kuusankoski (1989)
- 3113 06 Oravala (1989)
- 3113 07 Myllykoski (1989)
- 3113 08 Kouvola (1989)
- 3113 09 Multamäki (1989)
- 3113 10 Savero (1989)
- 3113 11 Utti (1989)
- 3113 12 Toikkala (1989)
- 3131 02 Kaipainen (1987)
- 3131 03 Inkerilä (1987)
- 3131 06 Kannuskoski (1986)

Peruskartat

mittakaavassa 1:20000

- 3113 05 Kuusankoski (1980)
- 3113 06 Oravala (1980)
- 3113 07 Myllykoski (1987)
- 3113 08 Kouvola (1980)
- 3113 09 Multamäki (1980)
- 3113 11 Utti (1987)
- 3113 12 Toikkala (1987)
- 3114 07 Vuohijärvi (1981, päällepainatus 1983)
- 3114 08 Hillosensalmi (1985)
- 3114 10 Käähäpälä (1981, päällepainatus 1983)
- 3131 02 Kaipainen (1986)
- 3132 03 Inkerilä (1986)
- 3131 06 Kannuskoski (1986)
- 3132 01 Tuohikotti (1985)
- 3132 02 Käävänkylä (1985)

3. PAINETUT LÄHTEET:

Allmogens 1856: Allmogens i Wiborgs län ekonomiska ställning, såvidt densamma beror af jordbruket och dermed förenade näringar. 1:sta delen Lappvesi härad, 1. Häftet Walkeala Socken. Wiborg 1856.

Atlas över Finland 1910: Atlas över Finland 1910. Sällskapet för Finlands geografi. s.l. s.a.

- Baelter 1762: Baelter, Sven, Historiska anmärkningar om kyrcko-seremonierna, så wäl wid den offentliga gudstjensten, som andtra tilfällen hos de första Christna, och Swea Rike. Stockholm 1762.
- Büsching 1960: Büsching, Anton Friedrich, Lyhyt kuvaus Venäjän valtakunnan Viipurin kuvernementin Kymenkartanon läänistä. Laadittu 1764. Suomentanut Sulo Haltsonen. Kymen historia I. Kouvola 1960.
- Juslenius 1968: Juslenius, Daniel, Suomalaisen sana-lugun coetus. Näköispainos. SKS:n Toimituksia 288. Helsinki 1968.
- Kartovaara 1994: Kartovaara, Leena, Perheen rakenne ja sen kehitys. Suomalainen perhe. Suomen Virallinen Tilasto. Väestö 1994:5. Helsinki 1994.
- KL 1686: Kirrko-Laki Ja Ordningi 1686. Toim. Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila ja Martti Parvio. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. SKS:n Toimituksia 444. Juva 1986.
- von Knorring 1833: von Knorring, Frans P., Gamla Finland eller det fordna Wiborgska Gouvernementet. Åbo 1833.
- Komiteanmietintö 1988:16: Lehtojensuojelutyöryhmän mietintö. Komiteanmietintö 1988:16. Helsinki 1989.
- Kontturi & Lyytikäinen 1985: Kontturi, Osmo & Lyytikäinen, Ari, Kymenlaakson harjuluonto. Kymenlaakson seutukaavaliiton julkaisu A:22. Valtakunnallinen harjututkimus raportti 34. Kotka 1985.
- Kymenlaakson seutukaavaliitto 1978: Kymenlaakson maaseutalueiden rakennesuunnitelma. Kymenlaakson seutukaavaliitto. Sarja B:53. Kotka 1978.
- Kymenlaakson seutukaavaliitto 1992: Kymenlaakson rakennuskulttuuri. Kymen seutukaavaliiton julkaisu A:26. Kotka 1992.
- Kyrko-ordningar 1881: Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686. Andra afdelningen. I. Handlingar rörande Sveriges historia. Andra Serien. III. Stockholm 1881.
- Moberg 1888: Moberg, K. Ad., Kertomus karttalehteen n:o 8. Lahti. Suomen geolooginen tutkimus. Helsinki 1888.
- Rudenschöld 1899: Rudenschöld, Ulrik, Kertomus taloudellisista y.m. oloista Suomessa 1738–1741. Todistuskappaleita Suomen historiaan VI. Helsinki 1899.
- Schmedeman 1706: Schmedeman, Johan, Kongliga Stadgar, Förordningar, Bref och Resolutioner Ifrån Åhr 1528 in til 1701 angående justitiae och executions ähranden. Stockholm 1706.
- Sederholm 1893: Sederholm, J. J., Kertomus karttalehteen n:o 22. Valkeala. Suomen geolooginen tutkimus. Kuopio 1893.
- Statistisk Årsbok 1885: Statistisk Årsbok för Finland. Utgifven af Statistiska centralbyrån. Sjunde årgången. Helsingfors 1885.
- von Stiernman 1760: von Stiernman, Anders Anton, Samling af Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar Angående Sweriges Rikes commerce, politie och oeconomie Uti Gemen Uppå Hans Kongl. Maj:ts Nädigsta Befallning. Fierde Del. Stockholm 1760.
- Suomen asutuksen yleisluettelon opas 1975: Suomen asutuksen yleisluettelon opas. Valtionarkiston julkaisuja 7. Helsinki 1975.
- Suomen historian kartasto 1959: Suomen historian kartasto. Toim. Eino Jutikkala. Suomen tiedettä n:o 2. Toinen, uudistettu painos. Helsinki 1959.
- Vuoden 1734 laki: Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki ([www-versio osoitteessa http://agricola.utu.fi/hist/kkkt/lait/1734/index.html](http://agricola.utu.fi/hist/kkkt/lait/1734/index.html))

4. KIRJALLISUUS:

- Aalto 1992: Aalto, Seppo, Ensimmäinen kirja. Karkkilan historia. Jyväskylä 1992.
- Aalto 1994: Aalto, Seppo, Folket, kronan och tingen. Domstolsmaterialet från 1500- och 1600-talet i källkritikens ljus. HTF 1994 s. 26–50.
- Aalto 1996: Aalto, Seppo, Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700. Bibliotheca Historica 12. Helsinki 1996.
- Aaltonen 1951: Aaltonen, Esko, Muutoksia maaseudun oloissa suuren murroksen ajoilta. Turun Historiallinen arkisto XI. Turun Historiallisen Yhdistyksen Julkaisuja XI. Turku 1951.
- Ahonen 1991: Ahonen, Voitto, Rauman kihlaparit v. 1734. Genos 1991:2.
- Airola 1971: Airola, Leena, Morsianten avioliiton solmimisiän ja aviopuolison valinta eräissä Lounais-Suomen seurakunnissa vuosina 1753–1845. Julkaisematon pro gradu-tutkielma 1971. Helsingin yliopisto, historian laitos.

- Alalammi 1993: Alalammi, Pentti (toim.), Maisemat, asuinympäristöt. Suomen kartasto 350. Forssa 1993.
- Alanen 1957: Aulis J. Alanen, Suomen maakaupan historia. Jyväskylä 1957.
- Alenius & Saarnisto & Ojala & Lavento 2005: Alenius, Teija, Saarnisto, Matti, Ojala, Antti & Lavento, Mika, Repoveden kansallispuiston alueen sedimenttikerrostumat luonnon- ja maankäytön historian arkistona. Tutkimusraportti. Geologian tutkimuskeskus 2005.
- Alifrosti s.a.: Alifrosti, Kari, Sauvon historia Ruotsin ajalla n. 1200–1808. Sauvon historia I. Salo s.a.
- Aminoff–Winberg 1995: Aminoff–Winberg, Johanna, Finska flyktingar i Sverige under stora ofreden. Flyktningförteckningar. Sukutietotekniikka ry:n julkaisuja 4. Helsinki 1995.
- Anderson 1971: Anderson, Michael, Family Structure in Nineteenth Century Lancashire. Cambridge University Press 1971.
- Anderson 1980: Anderson, Michael, Approaches to the History of the Western Family 1500–1914. Bristol 1980.
- Andersson 1998: Andersson, Gudrun, Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal. Studia Historica Upsaliensia 187. Uppsala 1998.
- Aronsson & Fagerlund & Samuelsson 1999: Aronsson, Peter, Fagerlund, Solveig, Samuelsson, Jan, Inledning. Teoksessa Peter Aronsson, Solveig Fagerlund, Jan Samuelsson (red.), Nätverk i historisk forskning – metafor, metod eller teori? Rapporter från Växjö universitet. Humaniora Nr 1 1999.
- Aukia 1973: Aukia, Markku, Valkealan Vuohijärven teollisuustaaajama 1900-luvulla. Kansatieteellinen osatutkimus. Turun Yliopiston kylätutkimusryhmän julkaisuja 14. Turku 1973.
- Aunola 1967: Aunola, Toini, Pohjois-Pohjanmaan kauppiaiden ja talonpoikien väliset kauppa- ja luottosuhteet 1765–1809. Hist Tutk. LXXII. SHS. Forssa 1967.
- Bergholm 1984: Bergholm, Axel (toim.), Sukukirja I–II. Suomen aatelittomia sukuja. Sukututkimusseuran kustantama näköispainos. Jyväskylä 1984.
- Berkner 1972: Berkner, Lutz, The Stem Family and the Developmental Cycle of the Peasant Household. An Eighteenth Century Austrian Example. American Historical Review 1972, s. 399–409.
- Berkner 1975: Berkner, Lutz K., The Use and Misuse of Census Data for the Historical Analysis of Family Structure. Journal of Interdisciplinary History 1975, s. 721–738.
- Björn 2000: Björn, Ismo, Kaikki irti metsästä. Metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000. Bibliotheca Historica 49. SHS. Helsinki 2000.
- Bladh 1995: Bladh, Gabriel, Finnskogens landskap och människor under fyra sekler. En studie av samhälle och nature i förändring. Högskolan i Karlstad, Forskningsrapporter 1995:11. Göteborg 1995.
- Blomstedt 1960: Blomstedt, Yrjö, Hallinto ja oikeuslaitos, osallistuminen valtiopäiviin. Hämeen historia II:2. Hämeenlinna 1960.
- Boserup 1973: Boserup, Ester, Jordbruksutveckling och befolkningstillväxt. Lund 1973.
- Bringéus 1971: Bringéus, Nils-Arvid, Svenska dopseder. Fataburen 1971.
- Carpelan 1918: Carpelan, Tor, Mether. Atle Wilskman (utg.), Släktbok II. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CXXXVIII:1. Helsingfors 1918.
- Cederlöf 1934: Cederlöf, Johannes, Det finländska prästerskapets ekonomiska ställning intill sjuttonde seklet. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCXXXIX. Helsingfors 1934.
- Droste 1998: Droste, Heiko, Språk och livsform. Patronage i 1600-talets Sverige. Scandia 1998:1.
- Egerbladh 1989: Egerbladh, Inez, From Complex to Simple Family Households: Peasant Households in Northern Coastal Sweden 1700–1900. Journal of Family History 1989, s. 241–264.
- Eilola 2002: Eilola, Jari, ”Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin” – patriarkalisuus, puolisoiden välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen. Teoksessa Piia Einonen ja Petri Karonen (toim.), Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskialjalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860). HArk 116. SKS. Helsinki 2002.
- Ekström 1910: Ekström, F. W., Om borgen. Helsingfors 1910.
- Erickson 1997: Erickson, Bonnie H., Social Networks and History. A Review Essay. Historical Methods 1997:3, s. 149–157.
- Ericsson 1989: Ericsson, Tom, Kinship and sociability: urban shopkeepers in nineteenth-century Sweden. Journal of Family History 1989:3, s. 229–239.
- Fagerlund 1999: Fagerlund, Solveig, Vad säger dopböckerna om kvinnors sociala nätverk? Teoksessa Peter Aronsson, Solveig Fagerlund, Jan Samuelsson (red.), Nätverk i historisk forskning – metafor, metod eller teori? Rapporter från Växjö universitet. Humaniora Nr 1 1999.
- Fagerlund 2002: Fagerlund, Solveig, Handel och Vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv Helsingborg ca 1680–1709. Studia Historica Lundensia 8. Malmö 2002.

- Faragó 1998: Faragó, Tamás, Kinship in rural Hungary in the eighteenth century. *History of the Family* 1998, s. 315–331.
- Favorin s. a.: Favorin, Martti, Mäntyharjun historia I. s.l. s.a.
- Flandrin 1980: Flandrin, Jean-Louis, Families in Former Times. Kinship, Household and Sexuality. Bath 1980.
- Forsström 1997: Forsström, Sari, Areenan akrobaatit ja teatterin sätkynuket. Käräjät ja rikollisuus Sauvossa 1685–1694. *Julkaisematon pro gradu -työ* 1997. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Forsström 2000: Forsström, Sari, Kunnia ja käräjät. Kunnian puolustaminen oikeudellisena ja yhteisöllisenä ilmiönä yksinvaltiuden ajan Sauvossa. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematon lisensiaatintyö 2000. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Frey 1999: Frey, Dennis A., Book Review: Kinship in Neckarhausen. *Journal of Social History* 1999, s. 234–236.
- Friberg 1956: Friberg, Nils, Om mantalskrivningen i Grangärde 1650–1750. *Ymer* 1956, s. 1–24.
- Friberg & Friberg 1964: Friberg, Nils och Friberg, Inga, Folkkräkningar från 1600-talets Östergötland. *Statistisk tidskrift* 1964, s. 5–28.
- Furtenbach 1971: Furtenbach, Börje, Släktforskning för alla. Västerås 1971.
- Gaunt 1976: Gaunt, David, Familj, hushåll och arbetsintensiteten. En tolkning av demografiska variationer i 1600- och 1700-talets Sverige. *Scandia* 1976, s. 32–59.
- Gaunt 1987: Gaunt, David, Rural Household Organisation and Inheritance in Northern Europe. *Journal of Family History* 1987:1–3, s. 121–141.
- Gaunt 1991: Gaunt, David, Familjen i förvandling. Teoksessa Panu Pulma (red.), Den problematiska familjen. HArk 97. Vammala 1991.
- Gaunt 1996: David Gaunt, Familjeliv i Norden. Ny, utökad upplaga. Stockholm 1996.
- Giddens 1990: Giddens, Anthony, The Consequences of Modernity. Cambridge 1990.
- Ginzburg 1996: Ginzburg, Carlo, Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Helsinki 1996.
- Granö 1951a: Granö, J. G., Asutus. Suomen maantieteen käsikirja. Helsinki 1951.
- Granö 1951b: Granö, J. G., Maantieteelliset alueet. Suomen maantieteen käsikirja. Helsinki 1951.
- Grosse 1896: Grosse, Ernst, Die Formen der Familie und die Formen der Wirthschaft. Freiburg und Stuttgart 1896.
- Grotenfelt 1940: Grotenfelt, N. Karl, Anteckningar om indelta dragoner i Östra Finland 1644–1721. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCLXXIX. Helsingfors 1940.
- Haapala 1989: Haapala, Pertti, Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen. SHS. Käsikirjoja 12. Helsinki 1989.
- Haataja 1949: Haataja, Kyösti, Maanjaot ja talojärjestelmä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B 37. Helsinki 1949.
- Haavisto 1983: Haavisto, Maija, Suomen maaperän synty, geologiset muodostumat ja niiden rakenne. Teoksessa Maija Haavisto (toim.), Maaperäkartan käyttöopas 1:20 000, 1:50 000. Geologinen tutkimuslaitos. Opas 10. Espoo 1983.
- Hajnal 1965: Hajnal, J., European Marriage Patterns in Perspective. Teoksessa D. V. Glass & D. E. C. Eversley (eds.), Population in History. Essays in Historical Demography. London 1965.
- Hajnal 1983: Hajnal, J., Two kinds on pre-industrial household formation system. Richard Wall, Jean Robin and Peter Laslett (eds.), Family forms in historic Europe. Cambridge 1983.
- Halila 1939: Halila, Aimo, Iitin historia varhaisimmista ajoista 1860-luvulle. Helsinki 1939.
- Halme 1969: Halme, Eeva, Kyminkartanon läänin kalastus 1500- ja 1600-luvulla. *Julkaisematon pro gradu -työ* 1969. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Hamari 1987: Hamari, Risto, Kymenlaakson luonnonmaisemat - maisemaekologinen näkökulma. Teoksessa Kauko V. Niinisalo (toim.), Kymenlaakso III. Kymenlaakson Maakuntaliitto r.y:n 50-vuotisjuhla-julkaisu. Kotka 1987.
- Hamari 1990: Hamari, Risto, Valkealan luonto. Valkealan historia I. Lahti 1990.
- Hammel & Laslett 1974: Hammel, E. A. & Laslett, Peter, Comparing Household Structure over Time and between Cultures. *Comparative Studies in Society and History* 1974, s. 73–103.
- Hanssen 1976: Hanssen, Börje, Hushållens sammansättning i österlenska byar under 300 år. En studie i historisk strukturalism. *Rig* 1976:2, s. 33–61.
- Hanssen 1977: Hanssen, Börje, Österlen. Allmoge, köpstafolk & kultursammanhang vid slutet av 1700-talet i sydöstra Skåne. Östervåla 1977.
- Hareven 1975: Hareven, Tamara K., Household and Family in Past Time. Eds. Peter Laslett and Richard Wall. Review Essay. *History and Theory* 1975, s. 242–251.
- Hareven 1978: Hareven, Tamara K., Introduction: The Historical Study of the Life Course. Teoksessa Tamara K. Hareven (ed.), Transitions. The Family and the Life Course in Historical Perspective. Studies in social discontinuity series. New York 1978.

- Hareven 1987: Hareven, Tamara, Family History at the Crossroads. Family History at the Crossroads: Linking Familial and Historical Change. Journal of Family History 1987, s. ix-xxiii.
- Hareven 1994: Hareven, Tamara K., Recent Research on the History of the Family. Teoksessa Michael Drake (ed.), Time, Family and Community. Perspectives on Family and Community History. Blackwell 1994.
- Hareven & Masaoka 1988: Hareven, Tamara K. & Masaoka, Kanji, Turning Points and Transitions: Perceptions of the Life Course. Journal of Family History 1988:3, s. 271–289.
- Harva 1935: Harva, Uno, Varsinais-Suomen henkistä kansankulttuuria. Varsinais-Suomen historia III:1. Porvoo 1935.
- Harva 1941: Harva, Uno, Naimatapojemme historiaa. Kalevalaseuran vuosikirja 20–21. Helsinki 1941.
- Hasselberg 1999: Hasselberg, Ylva, Nätverk är ingen tejudning! Teoksessa Peter Aronsson, Solveig Fagerlund, Jan Samuelsson (red.), Nätverk I historisk forskning – metafor, metod eller teori? Rapporter från Växjö universitet. Humaniora Nr 1 1999.
- Hechscher 1936: Hechscher, Eli F, Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Första delen. Före frihetstiden. Andra boken. Stockholm 1936.
- Heikinheimo 1915: Heikinheimo, Olli, Kaskiviljelyn vaikutus Suomen metsiin. Helsinki 1915.
- Heikkinen 1988: Heikkinen, Antero, Kirveskansan elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa. Juva 1988.
- Heikkinen 1997: Heikkinen, Antero, Kirveskansan murros. Elämää Kuhmossa koettelemusten vuosina 1830-luvulla. Helsinki 1997.
- Heikkinen 2000: Heikkinen, Antero, Kirveskansa ja kansakunta. Elämän rakennusta Kuhmossa 1800-luvun jälkipuolella. SKS:n Toimituksia 794. Helsinki 2000.
- Heinonen J 1976: Heinonen, Jorma, Aittatyyppjä. Teoksessa Toivo Vuorela (toim.), Suomen kansankulttuurin kartasto 1. Aineellinen kulttuuri. Helsinki 1976.
- Heinonen R 1967: Heinonen, Reijo, Suomen maaperä. Teoksessa Ilmari Majaniemi (toim.), Maanviljelijän tietokirja I. Porvoo 1967.
- Hjelt 1900: Hjelt, Aug., Det svenska tabellverkets uppkomst, organisation och tidigare verksamhet. Några minnesblad ur den svenska-finska befolkningsstatistikens historia. Helsingfors 1900.
- Hirvonen 2003: Hirvonen, Pekka, Papin pojasta suuteollisuusmieheksi. Alfred Kihlman ja nousevan keskiluokan sosiaaliset verkostot. Suomen ja Pohjoismaiden historian lisensiaattityö 2003. Helsingin yliopisto, historian laitos. (Elektroninen aineisto <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/histo/lt/hirvonen/papinpoj.pdf>).
- Holmila 2001: Holmila, Marja, Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus. SKS:n Toimituksia 850. SKS. Helsinki 2001.
- Honkala 1975: Honkala, Kauko, Kyläyhteisön kiinteys. Sosiologinen yhteenvetoraportti. Turun yliopiston sosiologian laitos, Monisteita 81. Turku 1975.
- Hornborg E 1955: Hornborg, Eirik, Karoliini Armfelt ja kamppailu Suomesta isonvihan aikana. Porvoo 1955.
- Hornborg H 1925: Hornborg, Harald, Heintzius. Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja 9. Helsinki 1925.
- Huhtamies 1996: Huhtamies, Mikko, Sijaissotamiehen palkkaus Ala-Satakunnassa 1600-luvulla. Erityistarkastelussa vuodet 1631–48. Julkaisematon lisensiaattityö 1996. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Huhtamies 2000: Huhtamies, Mikko, Sijaissotilasjärjestelmä ja väenotot. Taloudellis-sosiaalinen tutkimus sijaissotilaiden käytöstä Ala-Satakunnan väenotoissa vuosina 1631–1648. Väitöskirja 2000. Helsingin yliopisto, historian laitos (Elektroninen aineisto <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/histo/vk/huhtamies>).
- Huittinen 1997: Huittinen, Kari, Kummivalinnat ja kyläyhteisön sosiaalinen rakenne. Tapaustutkimus muutaman eteläpohjalaisiston kummivalinnoista 1730-luvulta 1830-luvulle. Kulttuuriantropologian julkaisematon pro gradu -tutkielma 1997. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta.
- Häggman 1990: Häggman, Kai, Järkevästä välttämättömyydestä siveelliseen tehtävään. Perhe suomalaisen sivistyneistön ihanteena 1780–1860. Julkaisematon lisensiaatin tutkimus 1990. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Häggman 1994: Häggman, Kai, Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Hist. Tutk. 179. Helsinki 1994.
- Häggman 1996: Häggman, Kai, Johdatus perhehistoriaan. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11. Helsinki 1996.
- Häkkinen & Sippu 2000: Häkkinen, Veli & Sippu, Seppo, Mämmälän kylän talot ja suvut. Helsinki 2000.
- Hämynen 1986: Hämynen, Tapio, Heinäveden historia vuoteen 1865. Heinäveden historia I. Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy 1986.
- Hämynen 2003: Hämynen, Tapio, ”Paha pahan kera, pahatta vie pahempi”. Avioliitot itäsuomalaisten

- ja aunuksenkarjalaisten kontaktien kuvastajina 1734–1918. Yury Shikalov, Tapio Hämynen, Jukka Partanen (toim.), Väestö ja perhe Karjalassa. Joensuun yliopistossa 24.–26.9.2003 pidetyn seminaarin esitelmät. Joensuun yliopisto, humanistinen tiedekunta. Historian tutkimuksia 23. Joensuu 2003, s. 106–115.
- Hämynen & Partanen & Shikalov 2004: Hämynen Tapio, Jukka Partanen and Yury Shikalov (eds.), *Family Life on the Northwestern Margins of Imperial Russia*. *Studia Carelica Humanistica* 19. Joensuu 2004.
- Häyhä 1982: Häyhä, Johannes, Vuodenajat. Kuvaelmia itäsuomalaisten vanhoista tavoista. Joulun vietto – Talvitoimet – Kesäskareet. Kansanelämän kuvauksia 20. SKS. Pieksämäki 1982.
- Häyhä 1983: Häyhä, Johannes, Perhe ja kylä. Kuvaelmia itäsuomalaisten vanhoista tavoista. Maahanpaniaiset – Kylänluvut – Naimistavat Kansanelämän kuvauksia 21. SKS. Jyväskylä 1983.
- Itkonen 1976: Itkonen, T. I., Kansanomaiset veneet. Teoksessa Toivo Vuorela (toim.), Suomen kansankulttuurin kartasto 1. Aineellinen kulttuuri. Helsinki 1976.
- Jallinoja 1985: Jallinoja, Riitta, Johdatus perhesosiologiaan. Sairaanhoidattajien koulutussäätiön julkaisu. WSOY 1985.
- Janssens 1993: Janssens, Angélique, Family and social change. The household as a process in an industrializing community. *Cambridge Studies in Population, Economy and Society in Past Time* 21. Cambridge 1993.
- Jantunen 1955: Jantunen, Elli, Parikkalan suurperhelaitos 1820–1850. Julkaisematon pro gradu -työ 1955. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Johannesson 1980: Johannesson, Eric, Den läsande familjen. *Familjetidskriften i Sverige 1850–1880*. Nordiska museets Handlingar 96. Uddevalla 1980.
- Johanson & Mattila & Uusikylä 1995: Johanson, Jan-Erik – Mattila, Mikko – Uusikylä, Petri, Johdatus verkostoanalyysiin. Kuluttajatutkimuskeskus. Menetelmäraportteja ja käsikirjoja 1995:3. Helsinki 1995.
- Johnson 1988: Johnson, Colleen Leahy, Relationships Among Family Members and Friends in Later Life. Teoksessa Robert M. Milardo (ed.), *Families and Social Networks*. SAGE Publications 1988.
- Jutikkala 1934: Jutikkala, Eino, Sääksmäen pitäjän historia. Jyväskylä 1934.
- Jutikkala 1951: Jutikkala, Eino, Vuoden 1697 kansallisonnettomuus, sen tuhot ja väistämismahdollisuudet. Turun Historiallinen Arkisto XI. Turku 1951.
- Jutikkala 1955: Jutikkala, Eino, The Great Finnish Famine in 1696–97. *Scandinavian Economic History Review* 1955, s. 48–63.
- Jutikkala 1957: Jutikkala, Eino, Väestö ja yhteiskunta. Hämeen historia II. Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721. Ensimmäinen nide. Hämeenlinna 1957.
- Jutikkala 1958: Jutikkala, Eino, Suomen talonpojan historia. Toinen, uudistettu ja lisätty laitos. SKS:n Toimituksia 257. Helsinki 1958.
- Jutikkala 1965: Jutikkala, Eino, Finland's Population Movement in the Eighteenth Century. Teoksessa D. V. Glass & D. E. C. Eversley (eds.), *Population in History. Essays in Historical Demography*. London 1965.
- Jutikkala 1980: Jutikkala, Eino, Maanviljelijän talous. Teoksessa Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström (toim.), *Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi*. Helsinki 1980.
- Jutikkala 1988: Jutikkala, Eino, Kuolemalla on aina syynsä. Maailman väestöhistorian ääriäiviöjä. Toinen painos. Porvoo 1988.
- Jutikkala 1990: Jutikkala, Eino, Rohkea, jopa uhkarohkea yritys tunkeutua mustaan aukkoon. HAik 1990, s. 250–252.
- Jutikkala 1995: Jutikkala, Eino, Agraariyhteiskunnan nomadit. HARk 105. Helsinki 1995.
- Jutikkala 2003: Jutikkala, Eino, Maatalouspolitiikka. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.), *Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*. SKS:n Toimituksia 914:1. Helsinki 2003, s. 333–348.
- Juusela 1967: Juusela, Taneli, Maan vesitalous ja sen järjestely. Teoksessa Ilmari Majaniemi (toim.), *Maanviljelijän tietokirja I*. Porvoo 1967.
- Juva 1955: Juva, Mikko, Varsinais-Suomen seurakuntaelämä puhdasoppisuuden hallitsemina vuosisatoina (1600–1808). Turku 1955.
- Järvikoski 1970: Järvikoski, Timo, Vuorovaikutuksesta Pyhämaan Kettelissä. Sosiologinen osatutkimus. Turun Yliopiston kylätutkimusryhmän julkaisuja 3. Turku 1970.
- Kaarniranta 2001: Kaarniranta, Kim, ”Elämää rahaa käärien ja velkoen”. Pohjois-Karjalan maaseudun sekatarvakauppiat ja heidän velallisensa 1860- ja 1870-luvulla. *Bibliotheca Historica* 70. SKS. Helsinki 2001.
- Kaila 1931: Kaila, E. E., Pohjanmaa ja meri 1600- ja 1700-luvuilla. Talousmaantieteellis-historiallinen tutkimus. Hist. Tutk. XIV. Helsinki 1931.

- Kallio A 2000: Kallio, Anni, Räätilimestari yhteisönsä jäsenenä Turussa vuosina 1625–65. Petri Karonen (toim.). Suomen historian julkaisuja 27. Jyväskylän yliopisto, historian laitos, Jyväskylä 2000.
- Kallio R 1982: Kallio, Reino, Pohjanmaan suomenkielisten kylien oltermannihallinto. SHJ 23. Jyväskylä 1982.
- Kallioinen 2000: Kallioinen, Mika, Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun porvareiyhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle. Bibliotheca Historica 59. SKS. Helsinki 2000.
- Karasvuo 1968: Karasvuo, Rea, Kummilaitos. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian julkaisematon tutkielma 1968. Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta.
- Karskela 1987: Karskela, Sirkka, Sukututkijan tietokirja. Toinen korjattu painos. Jyväskylä 1987.
- Kaser 2002: Kaser, Karl, Power and inheritance. Male domination, property, and family in eastern Europe, 1500–1900. *The History of the Family* 2002, s. 375–395.
- Katajala 1994: Katajala, Kimmo, Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697. *Hist. Tutk.* 185. Jyväskylä 1994.
- Katajala 2001: Katajala, Kimmo, ”Sinun kanssasi ei ole koskaan hyvä”. Avioerot Käkisalmien läänissä 1600-luvulla. Teoksessa Jukka Korpela, Tapio Hämynen ja Antero Nevala (toim.), Ihmisiä, ilmiöitä ja rakenteita historian virrassa. Professori Antero Heikkiselle 60-vuotispäivänä omistettu juhlakirja. *Studia Carelica Humanistica* 16. Hämeenlinna 2001.
- Katajala 2002: Katajala, Kimmo, Tutkijat käräjillä. *HAik* 2002:3, s. 307–312.
- Kaukiainen 1970: Kaukiainen, Yrjö, Virolahden historia I. 1850-luvulle. Lappeenranta 1970.
- Kaukiainen 1980: Kaukiainen, Yrjö, Suomen asuttaminen. Teoksessa Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström (toim.), Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi. Helsinki 1980.
- Kaukiainen 1982: Kaukiainen, Yrjö, Bidrag till bondens historia i Gamla Finland. *HTF* 1982, s. 4–31.
- Kaukiainen 1986: Kaukiainen, Yrjö, Vanha Suomi suurennuslasin alla. *HAik* 1986, s. 313–315.
- Kaukonen 1963: Kaukonen, Toini-Inkeri, Valkealan Kinansaari. Ankkapurha V. Kouvola 1963.
- Kehusmaa & Kovalainen & Lehtonen & Linkola 1973: Kehusmaa, Aimo, Kovalainen, Pirkko, Lehtonen, Juhani U. E., Linkola, Martti, Asikkalan Iso-Äiniö. Kansatieteellinen kontaktitutkimus kaakkoishämäläisestä kylästä. Helsingin yliopiston Kansatieteen laitoksen tutkimuksia n:o 1. Toinen painos. S.l. 1973.
- Kepsu 1990: Kepsu, Saulo, Valkealan asuttaminen. Valkealan historia I. Lahti 1990.
- Kerkkonen 1966: Kerkkonen, Gunvor, Obygd – Erämark – Nybygd. Koloniasorisk bondeföretagsamhet i Norden. *HArk* 60. Turku 1966.
- Kerkkonen 1974: Kerkkonen, Gunvor, Tjärhandel. Finland. *KHLNM XVIII*. Helsingfors 1974.
- Keränen 1984: Keränen, Jorma, Kainuun asuttaminen. *Studia Historica Jyväskyläensia* 28. Jyväskylä 1984.
- Keränen 1986: Keränen, Jorma, Uudisraivauksen ja rajasotien kausi. Kainuun historia I. Kajaani 1986.
- Keränen 1989: Keränen, Jorma, Hyviä ja huonoja vuosia. Ilmastonvaihtelut historiallisten ilmiöiden selittäjinä. Teoksessa Erkki Markkanen et al. (toim.), Pysy lujana omalla maalla. Erkki Lehtiselle omistettu juhlakirja. SHJ 40. Jyväskylä 1989.
- Kettunen 1930: Kettunen, Lauri, Suomen murteet II. Murrealueet. Helsinki 1930.
- Kirkinen 1994: Kirkinen, Tuija, Etelä-Savon ja -Karjalan nuoremman rautakauden asutuksen suhde luonnonympäristöön ja taloudelliseen ympäristöön. Julkaisematon pro gradu-tutkielma 1994. Helsingin yliopisto, arkeologian laitos.
- Knuutila 1985: Knuutila, Seppo, Kansanomaisen maailmankuvan juonteita. Teoksessa Arno Rautavaara (toim.), Sukupolvien perintö 2. Helsinki 1985.
- Koivisto 1966: Koivisto, Olavi, Euran, Honkilahden ja Kiukaisten historia I. Historiallisen ajan alusta isoonvihaan. Vammala 1966.
- Korhonen 1945: Korhonen, Arvi, Käräjäpöytäkirjat historiallisina lähteinä. Käräjäpukareita ja käräjäjuttuja. Kansamme historiaa tuomiokirjojen valossa. Historian Aitta X. Forssa 1945.
- Kortesalmi 1969: Kortesalmi, J. Juhani, Suomalaisten huuhtaviljely. Kansatieteellinen tutkimus. *Scripta historica* II. Oulu 1969.
- Koskimies 1960: Koskimies, Y. S., Suuren Pohjan sodan ja isonvihan aika. Hämeen historia II. Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721. Toinen nide. Hämeenlinna 1960.
- Koskivirta 2001: Koskivirta, Anu, ”Sisäinen vihollinen”. Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä. Helsinki 2001.
- Kraftman 1747: Kraftman, Johan, Utdrag af Academiska Föreläsningar Uti Landshushållningen, År 1746. Stockholm 1747.
- Kuhlman-Keskinen 1996: Kuhlman-Keskinen, Reija, Ruotsin kruunua ja ryssää karussa. Kymenlaaksolaisia sota-, nälkä- ja veropakolaisia suurvaltasotien kautena 1570–1670. Teoksessa Timo-Ilkka Antikainen ja Jukka Partanen (toim.), Liikkuvuutta suurvallan paineissa. Historian tutkimuksia n:o 13. Joensuun yliopisto, Humanistinen tiedekunta. Joensuu 1996.

- Kumpulainen & Miettinen 1992: Kumpulainen, Kalevi & Miettinen, Timo, Luumäen historia. Jyväskylä 1992.
- Kurki 1972: Kurki, Martti, Suomen peltojen viljavuudesta II. Viljavuuspalvelu oy:ssä vuosina 1955–1970 tehtyjen viljavuustutkimusten tuloksia. Helsinki 1972.
- Kuvaja 1995: Kuvaja, Christer, Pitäjän historia. Lapinjärven historia. Kaksi kieltä – yksi kulttuuri. Jyväskylä 1995.
- Kähönen 1985: Kähönen, Ester, Vanha Äyräpää II. Vuodet 1700–1870. Kouvola 1985.
- Laasonen 1977: Laasonen, Pentti, Johannes Gezelius vanhempi ja suomalainen täysortodoksia. SKHS:n Toim. 103. Helsinki 1977.
- Lamberg 1999. Lamberg, Marko, Den stockholmska rådmanskretsens sociala band under senmedeltiden. Teoksessa Peter Aronsson, Solveig Fagerlund, Jan Samuelsson (red.), Nätverk i historisk forskning – metafor, metod eller teori? Rapport från Växjö universitet. Humaniora Nr 1 1999.
- Lappalainen M 2001: Lappalainen, Mirkka, Paikallinen mahtisuku ja suurvallan synty. Ernst Creutz ja eliittien murros Ruotsissa n. 1580-luvulta 1630-luvulle. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematonta lisensiaatintyö 2001. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Lappalainen M 2005: Lappalainen, Mirkka, Suku, valta, suurvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa. WSOY. Juva 2005.
- Lappalainen P 1967: Lappalainen, Pekka, Puumalan historia I. Luonto, esihistoria ja vaiheet vuoteen 1743. Pieksämäki 1967.
- Laslett 1977: Laslett, Peter, Family life and illicit love in earlier generations. Essays in historical sociology. Cambridge 1977.
- Laslett 1978: Laslett, Peter, Introduction: The history of the family. Teoksessa Peter Laslett (ed.), Household and Family in Past Time. Reprinted. Cambridge 1978.
- Laslett 1983: Laslett, Peter, Family and household as work group and kin group: areas of traditional Europe compared. Teoksessa Richard Wall, Jean Robin and Peter Laslett (eds.), Family forms in historic Europe. Cambridge 1983.
- Laslett 1987: Laslett, Peter, The Character of Familial History, Its Limitations and the Conditions for Its Proper Pursuit. Family History at the Crossroads: Linking Familial and Historical Change. The Journal of Family History 1987, s. 263–284.
- Laslett 1988: Laslett, Peter, Family, Kinship, and Collectivity as Systems of Support in Pre-industrial Europe: A Consideration of the 'Nuclear-Hardship' Hypothesis. Continuity and Change 1988, s. 153–175.
- Lehtonen H 1990: Lehtonen, Heikki, Yhteisö. Jyväskylä 1990.
- Lehtonen J. U. E. 1968: Lehtonen, Juhani U. E., Suomenlahden suomalaisten saarikylien avioliittokenttiä. Suomi 113:3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1968.
- Le Play 1879: Le Play, Frédéric, Les ouvriers Européens. Tome premier. Paris/Tours 1879.
- Le Roy Ladurie 1984: Le Roy Ladurie, Emmanuel, Montaillou. En fransk by 1294–1324. Södertälje 1984.
- Le Roy Ladurie 1985: Le Roy Ladurie, Emmanuel, Montaillou, ranskalainen kylä 1294–1324. Keuruu 1985.
- Lempiäinen 1965: Lempiäinen, Pentti, Kastekäytäntö Suomen kirkoissa 1500- ja 1600-luvulla. SKHS:n Toimituksia 69. Forssa 1965.
- Levi 1990: Levi, Giovanni, Family and Kin – A Few Thoughts. Journal of Family History 1990:4, s. 567–578.
- Levi 1992: Levi, Giovanni, Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Tutkijaliiton julkaisusarja 73. Helsinki 1992.
- Lext 1968: Lext, Gösta, Mantalskrivningen i Sverige före 1860. Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet 13. Göteborg 1968.
- Lind 1999: Lind, Gunner, Introduktion til formel netværksanalyse. Teoksessa Peter Aronsson, Solveig Fagerlund, Jan Samuelsson (red.), Nätverk i historisk forskning – metafor, metod eller teori? Rapport från Växjö universitet. Humaniora Nr 1 1999.
- Lindegren 1984: Lindegren, Jan, Knektänkornas land. Teoksessa R. Ambjörnsson & David Gaunt (red.), Den dolda historien. Malmö 1984.
- Lindén 1942: Lindén, Eeva, Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoria I. Konsonantisto. SKS:n Toimituksia 219. Helsinki 1942.
- Lombardini 1996: Lombardini, Sandro, Family, Kin and the Quest for Community: A Study of Three Social Networks in Early-Modern Italy. History of the Family 1996:3, s. 227–257.
- Lukkarinen 1933: Lukkarinen, J., Suomalaisen naimatapoja. Aineksia suomalaisten avioliiton historiaan I. SKS:n Toimituksia 186. Kansatieteellisiä kuvauksia IV. Helsinki 1933.
- Lund 2001: Lund, Jukka, Veri, virka ja valta. Horn-suvun virkaurat ja avioliitot 1500–1720 sosiaalisten resurssien kuvastajina. Suomen historian julkaisematonta pro gradu –työ 2001. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Luther 1965: Luther, Georg, Borgmästaren Reinhold Boisman och hans söner. Suomen Sukututkimus-seuran Vuosikirja XXXVIII. Turku 1965, s. 221–236.

- Luukko 1945: Luukko, Armas, Nuijasodasta Isoonvihaan. Etelä-Pohjanmaan historia III. Vaasa 1945.
- Luukko 1957a: Luukko, Armas, Elinkeinot. Hämeen historia II. Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721. Ensimmäinen nide. Hämeenlinna 1957.
- Luukko 1957b: Luukko, Armas, Suur-Lohtajan historia vuoteen 1809. Suur-Lohtajan historia I. Esihistoriallisesta ajasta Suomen sotaan. Kokkola 1957.
- Luukko 1958: Luukko, Armas, Suomen karjavarallisuus 1620-luvulla. HAik 1958, s. 95–116.
- Luukko 1967: Luukko, Armas, Suomen historia 1617–1721. VIII osa. Porvoo 1967.
- Läntinen 1991: Läntinen, Aarre, Suomen ratsastalo- ja rusthollilaitoksen kehityspiirteitä. Genos 1991, s. 123–134.
- Löfgren 1971: Löfgren, Orvar, Familj och släkt i svensk kultur. Nord-Nytt 1971, s. 4–14.
- Löfgren 1974: Löfgren, Orvar, Family and Household among Scandinavian Peasants: An Exploratory Essay. *Ethnologia Scandinavica* 1974, s. 17–52.
- Löfgren 1976: Löfgren, Orvar, Peasant Ecotypes. Problems in the Comparative Study of Ecological Adaptation. *Ethnologia Scandinavica* 1976, s. 100–115.
- Markkanen 1984: Markkanen, Erkki, Huopanalaiset henkikirjassa 1600-luvulla. Historioitsija – taaksepäin katsova profeetta. Mauno Jokipiille omistettu juhla- ja muistokirja. SHJ 30. Jyväskylä 1984.
- Markkanen 1988: Markkanen, Erkki, Perukirja tutkimuslähteenä. SHJ 37. Jyväskylä 1988.
- Markkola 1994: Markkola, Pirjo, Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Hist. Tutk. 187. Helsinki 1994.
- Mathieu 2000: Mathieu, Jon, From Ecotypes to Sociotypes. Peasant Household and State-Building in the Alps, Sixteenth–Nineteenth Centuries. *The History of the Family* 2000, s. 55–74.
- Matikainen 2002: Matikainen, Olli, Verenperijät. Väkiä ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla. *Bibliotheca Historica* 78. SKS. Helsinki 2002.
- Matinolli 1969: Matinolli, Eero, Suur-Pyhäjoen historia uuden ajan murroksesta 1860-luvulle. Eero Matinolli (toim.), Suur-Pyhäjoen historia vanhimmista ajoista 1860-luvulle. Kokkola 1969.
- Mattila 1960: Mattila, Veikko, Pitäjän itsenäistymisestä Vanhan Suomen yhdistämiseen 1642–1812. *Kymin historia I*. Kouvola 1960.
- Melander 1891: Melander, K. R., Muistiinpanoja Suomen mitta- ja painosuhteista 15-sataluvun loppupuolella ja seuraavan vuosisadan alussa. HArk XI. Helsinki 1891.
- Melander 1926: Melander, K. R., Ruotsin hallituksen asutustoiminnasta maassamme 1500-luvun loppupuolelta 1600-luvun keskivaiheille. HArk XXXV. Helsinki 1926.
- Melander & Melander 1924: Melander, K. R. & Melander, G., Katovuosista Suomessa. Oma maa V. Toinen painos. Porvoo 1924.
- Miettinen 2003: Miettinen, Tiina, Huonosti vartioidut tyttaret. Avioton syntyvyys ja avioliitto lauholaisissa perheissä Ruotsin ajan lopulla. Suomen historian julkaisematon lisensiaatintyö 2003. Tampereen yliopisto, historiatieteen laitos.
- Milardo 1988: Milardo, Robert M., Families and Social Networks: An Overview of Theory and Methodology. Teoksessa Robert M. Milardo (ed.), *Families and Social Networks*. SAGE Publications 1988.
- Mitterauer 1992: Mitterauer, Michael, Peasant and Non-Peasant Family Forms in Relation to the Physical Environment and the Local Economy. *Journal of Family History* 1992, s. 139–159.
- Mitterauer & Sieder 1983: Mitterauer, Michael & Sieder, Reinhard, *The European Family. Patriarchy to Partnership from the Middle Ages to the Present*. Reprinted. Padstow 1983.
- Montin 1978: Montin, Paula-Sisko, Household and Family in Västanträsk, a Village in Finström Parish, Åland. Teoksessa Sune Åkerman & Hans Chr. Johansen & David Gaunt (eds.), *Chance and Change. Social and economic studies in historical demography in the Baltic area*. Odense University Studies in History and Social Sciences vol. 52. Odense 1978.
- Moring 1981: Moring, Beatrice, 1600-talet i Skärgårdshavet. En period av stagnation? Undersökning av befolkningläget i Kumlinge, Brändö, Iniö, Korpo och Houtskär under perioden 1635–1713. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematon pro gradu –työ 1981. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Moring 1984: Moring, Beatrice, Hushåll i periferin - ett bidrag till diskussionen om den europeiska familjen. HTF 1984, s. 1–12.
- Moring 1991: Moring, Beatrice, Inför havets anlete - familj, hushåll och överlevnadsstrategier vid Finlands kust. Teoksessa Panu Pulma (red.), *Den problematiska familjen*. HArk 97. Vammala 1991.
- Moring 1994: Moring, Beatrice, Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 145. Ekenäs 1994.
- Moring 1999: Moring, Beatrice, Land, Labor and Love: Household Arrangements in Nineteenth Century Eastern Finland – Cultural Heritage or Socio-Economic Structure? *The History of the Family* 1999:2, s. 159–184.

- Moring 2002: Moring, Beatrice, Widowhood options and strategies in pre-industrial northern Europe. Socioeconomic differences in household position of the widowed in 18th and 19th century Finland. *The History of the Family* 2002, s. 79–99.
- Moring-Fortelius 1985: Moring-Fortelius, Beatrice, Befolkning och ekonomi i Skärgårdshavet. Socknarna Krumlinge, Brändö, Iniö, Korpo och Houtskär under 1600-talet och 1700-talets första hälft. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematon lisensiaatintyö 1985. Helsingin yliopisto, historian laitotos.
- Murdoch 1949: Murdoch, G. P., *Social Structure*. New York 1949.
- Muroma 1991: Muroma, Seppo, Suurten kuolovuosien (1696–1697) väestömenetys Suomessa. *Hist. Tutk.* 161. Helsinki 1991.
- Müller 1998: Müller, Leos, *The Merchant Houses of Stockholm, c. 1640–1800. A Comparative Study of Early-Modern Entrepreneurial Behaviour*. *Studia Historica Upsaliensia*. Uppsala 1998.
- Myrdal & Söderberg 1991: Myrdal, Janken & Söderberg, Johan, *Kontinuitetsen dynamik. Agrar ekonomi i 1500-talets Sverige*. *Acta Universitatis Stockholmiensis* 15. Stockholm 1991.
- Mäkelä 1975: Mäkelä, Anneli, Viipurin läänin väenotot 1600-luvulla. *HArk* 67. Forssa 1975.
- Mäkelä 1979: Mäkelä, Anneli, *Nastolan historia keskiajalta kunnallishallinnon syntyyn*. *Nastolan historia I*. Jyväskylä 1979.
- Mäkelä 1989: Mäkelä, Anneli, *Suvusta perheeseen. Naisen asema Satakunnassa ja Karjalassa 1500-luvulla*. *Hist. Tutk.* 151. Helsinki 1989.
- Mäkelä-Alitalo 2003a: Mäkelä-Alitalo, Anneli, *Karjataudit ja eläinlääkintä*. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.), *Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*. SKS:n Toimituksia 914:1. Jyväskylä 2003, s. 579–597.
- Mäkelä-Alitalo 2003b: Mäkelä-Alitalo, Anneli, *Maatalouden vuodenkierto*. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.), *Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*. SKS:n Toimituksia 914:1. Jyväskylä 2003, s. 517–524.
- Mäntylä 1963: Mäntylä, Ilkka, *Rannan kihlakunnan autiotilat vuosina 1635–1706*. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematon pro gradu -työ 1963. Helsingin yliopisto, historian laitotos.
- Mäntylä 1988: Mäntylä, Ilkka, *Kruunu ja alamaisten nälkä. 1690-luvun katovuosien verotulojen vähennys Pohjanmaalla ja esivallan vastatoimenpiteet*. *Scripta historica XIII*. Oulu 1988.
- Nallinmaa-Luoto 1983: Nallinmaa-Luoto, Terhi, *Hämeenkyrön historia 1600–1721*. Hämeenkyrön historia I, esihistorialliselta ajalta vuoteen 1721. Hämeenkyrö 1983.
- Nallinmaa-Luoto 1992: Nallinmaa-Luoto, Terhi, *Torppari esi-isänä*. Marja-Liisa Putkonen (toim.), *Selvitä sukusi*. Pieksämäki 1992.
- Neonen 1992: Neonen, Marko, *Noituus, taikuus ja noitavainot Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla vuosina 1620–1700*. *Hist. Tutk.* 165. Helsinki 1992.
- Nerdrum 1978: Nerdrum, Monica, *Household Structure in Finström parish, Åland 1760–1762 and 1840–1842*. Teoksessa Sune Åkerman & Hans Chr. Johansen & David Gaunt (eds.), *Chance and Change. Social and economic studies in historical demography in the Baltic area*. *Odense University Studies in History and Social Sciences* vol. 52. Odense 1978.
- Nevanlinna 1973: Nevanlinna, H. R., *Suomen väestörakenne. Geneettinen ja genealoginen tutkimus. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja sarja A:9*. Vammala 1973.
- Niemelä 1990: Niemelä, Jari, *Tuntematon ruotusotilas*. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa. *Hist. Tutk.* 157. Hämeenlinna 1990.
- Niemelä 1991: Niemelä, Jari, *Kristinopin merkinnöistä väestörekieteriksi*. Kirkollinen väestökirjanpito Turun hiippakunnassa 1600-luvulta 1820-luvulle esimerkkialueena Porin rovastikunta. *Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja* 22. Turku 1991.
- Nissilä 1968: Nissilä, Viljo, *Asutushistoriallinen nimistöntutkimus*. Teoksessa Antero Penttilä (toim.), *Paikallishistoria tänään*. Porvoo 1968.
- Nissilä 1976: Nissilä, Viljo, *Valkealan Nissilä-suku*. Helsinki 1976.
- Nordström 1968: Nordström, Eeva, *Tenholan pitäjän peltopinta-alat 1600-luvun puolivälissä*. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematon pro gradu -työ 1968. Helsingin yliopisto, historian laitotos.
- Nurmi 1971: Nurmi, Virpi, *Skinnarvikin lasitehdasyhdyskunnan aktiviteettikenttä vuosina 1875–1934*. vihki-, kaste ja muuttokirjojen valossa. *Turun yliopiston kansatieteen laitos*. *Monisteita* 7. Turku 1971.
- Nygård 1989: Nygård, Toivo, *Suomen palvelusväki 1600-luvulla*. *Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen*. *Hist. Tutk.* 140. Helsinki 1989.
- Ojala 1999: Ojala, Jari, *Tehokasta liiketoimintaa Pohjanmaan pikkukaupungeissa*. *Purjemerenkulun kannattavuus ja tuottavuus 1700–1800-luvulla*. *Bibliotheca Historica* 40. Helsinki 1999.
- Ojala 2000: Ojala, Jari, *Verkostot historiassa – lähtökohtia tutkimukseen*. *Painamaton esitelmä Suomi Ruotsin valtakunnan yhteydessä uuden ajan alussa n. 1520–1809 –seminaarissa Jyväskylän yliopistossa 4.2.2000*.

- Oksanen 1985: Oksanen, Eeva-Liisa, Elimäen historia. S.l. 1985.
- Oksanen 1991: Oksanen, Eeva-Liisa, Vanhan Pyhtään historia vuoteen 1743. Vanha Pyhtää. Pyhtään ja Ruotsinpyhtään historia vuoteen 1743. Loviisa 1991.
- Oksanen 1995: Oksanen, Eeva-Liisa, Valkealan vaiheet 1860-luvulle. Valkealan historia II. Pieksämäki 1995.
- Olaus Magnus 1982: Olaus Magnus, Historia om de nordiska folken. Malmö 1982.
- Opsahl 1999: Opsahl, Erik, Kommentar til sesjonen Lokalsamhällets nätverk under nordisk historievitenskapelig workshop om sociala nätverk. Teoksessa Peter Aronsson, Solveig Fagerlund, Jan Samuelsson (red.), Nätverk i historisk forskning – metafor, metod eller teori? Rapporter från Växjö universitet. Humaniora Nr 1 1999.
- Orrman 1980: Orrman, Eljas, Henkikirjat henkilöhistoriallisena lähteenä. Genos 1980, s. 1–21.
- Orrman 1987: Orrman, Eljas, Om geologiska faktorers inverkan på bebyggelsen i södra Finland mot slutet av järnåldern och under tidig medeltid. HTF 1987, s. 169–188.
- Orrman 1991: Orrman, Eljas, Geographical factors in the spread of permanent settlement in parts of Finland and Sweden from the end of the iron age to the beginning of modern times. Fennoscandia archaeologica VIII. Helsinki 1991.
- Orrman 1995: Orrman, Eljas, Svedjebruk på 1500-talets finska kungsgårdar. Teoksessa Bo Larsson (red.), Svedjebruk och röjningsbränning – terminologi, datering, metoder. Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 7. Nordiska Museet. Stockholm 1995.
- Padgett & Ansell 1993: Padgett, John F. & Ansell, Christopher K., Robust Action and the Rise of the Medici, 1400–1434. American Journal of Sociology 1993, s. 1259–1319.
- Paikkala 1997: Paikkala, Sirkka, Sukunimet sukututkimuksessa. Sukutieto 1997, s. 4–10.
- Paikkala 2004: Paikkala, Sirkka, Se tavallinen Virtanen. Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921. SKS:n Toimituksia 959. SKS. Helsinki 2004.
- Pajujoja 1992: Pajujoja, Jussi, Varhaiset rikokset ja niiden rankaiseminen. Teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.), Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Jyväskylä 1992.
- Palm s.a.: Palm, Lennart Andersson, Människor och skördar. Studier kring agrarhistoriska metodproblem 1540–1770. Institutet för lokalhistorisk forskning, skriftserie nr 4. Avhandlingar från Historiska Institutionen i Göteborg, 6. Göteborg s.a.
- Partanen 2003: Partanen, Jukka, Kotitalousmuodot Karjalankannaksen maaseudulla 1700- ja 1800-luvuilla. Teoksessa Yury Shikalov, Tapio Hämynen, Jukka Partanen (toim.), Väestö ja perhe Karjalassa. Joensuun yliopistossa 24.–26.9.2003 pidetyn seminaarin esitelmät. Joensuun yliopisto, humanistinen tiedekunta. Historian tutkimuksia 23. Joensuu 2003.
- Partanen 2004: Partanen, Jukka, Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870. Bibliotheca Historica 86. SKS. Helsinki 2004.
- Patrakka 1980: Patrakka, Marjukka, Kontaktiverkko kansatieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa Päivyt Niemeläinen (toim.), Talo ja Perhe Symposiumi Helsinki 26.3.1979. Seurasaarisäätiön toimitteita 4. Helsinki 1980.
- Paulamäki & Björkbacka 1972: Paulamäki, Erkki & Björkbacka, Reijo, Kymenlaakson ilmasto-oloista. Kymenlaakson luonto 1972, s. 1–6.
- Persson 1993: Persson, Fabian, En hjälpande hand. Principiella aspekter på patronage i förhållande till nepotism och meritokrati under stormaktstiden. Scandia 1993:1.
- Pessi 1967: Pessi, Yrjö, Suomen ilmasto ja sääolot. Teoksessa Ilmari Majaniemi (toim.), Maanviljelijän tietokirja I. Porvoo 1967.
- Piha 1964: Piha, Kalevi, Suurperhe karjalaisessa työyhteisössä. Karjalainen suurperhe sosiaaliantropologian ja sosiaalipsykologian valossa. Turun yliopiston sosiologian laitos. Sarja B:6. Turku 1964.
- Piilahti 1995: Piilahti, Kari-Matti, Valkealan talonhaltijat 1543–1860. Valkealan historia II. Pieksämäki 1995.
- Piilahti 1997: Piilahti, Kari-Matti, Kaskestako perhe kasvoi? Luonnonresurssit, elinkeinot, ruokakunta ja perhe Valkealassa 1630-luvulta isoonvihaan. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematonta pro gradu -tutkielma 1997. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Piilahti 1998: Piilahti, Kari-Matti, Familjen invid flera gränser. Naturresurserna, ekonomin, hushållet och familjen i Valkeala från 1630-talet till stora ofreden. HTF 1998:4, s. 605–636.
- Piilahti 1999: Piilahti, Kari-Matti, Perhe talouden lieassa? Luonnonresurssit, elinkeinot, perhe ja sosiaalinen verkosto Valkealassa 1600-luvulta isoonvihaan. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematonta lisensiaatintyö 1999. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Piilahti 2001: Piilahti, Kari-Matti, Henkikirjat ennen autonomian aikaa. Genos 2001, s. 212–222.
- Pirinen 1982: Pirinen, Kauko, Savon historia II:1. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534–1617. Pieksämäki 1982.
- Pitkänen 1977: Pitkänen, Kari, Pesten i Finland – en tvivel underkastad historia. HTF 1977, s. 201–214.
- Pitkänen 1984: Pitkänen, Kari, Perhekokoon vaikuttavat tekijät siteollisessa Euroopassa. HARK 81. Jyväskylä 1984.

- Pitkänen 1994a: Pitkänen, Kari, Suomen väestön historialliset kehityslinjat. Teoksessa Seppo Koskinen, Tuija Martelin, Irma-Leena Notkola, Veijo Notkola, Kari Pitkänen (toim.), Suomen väestö. Hämeenlinna 1994.
- Pitkänen 1994b: Pitkänen, Kari, Sanastoliite. Teoksessa Seppo Koskinen, Tuija Martelin, Irma-Leena Notkola, Veijo Notkola, Kari Pitkänen (toim.), Suomen väestö. Hämeenlinna 1994.
- Plakans 1984: Plakans, Andrejs, Kinship in the Past. An Anthropology of European Family Life 1500–1900. Basil Blackwell Ltd 1984.
- Priha 1985: Priha, Seppo Antero, Hakkapeliittojen ja karoliinien jäljillä. Kymijoen Kouvolan Prihasuvun vaiheet 1500–1700-luvulla. Vammala 1985.
- Pulma 1985: Pulma, Panu, Fattigvård i frihetstidens Finland. En undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle. Hist. Tutk. 129. Helsinki 1985.
- Pulma 1991: Pulma, Panu, Till läsaren. Teoksessa Panu Pulma (red.), Den problematiska familjen. HArk 97. Vammala 1991.
- Pulma 1994: Pulma, Panu, Vaivaisten valtakunta. Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Jouko Jaakkola et al., Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan kirjallisuus. Sarja Sosiaalipolitiikka, sosiaaliturva 1. Helsinki 1994.
- Pulma 2002: Pulma, Panu, Kaikki ei ole miltä näyttää – perhehistorian, genealogian ja järjenkäytön yhteensopivuudesta. Teoksessa Pertti Hakala (toim.), Pertsä. Ystäväkirja Pertti Vuoriselle 3.6.2002. Helsinki 2002.
- Pulsa 1982: Pulsa, Tuomo, Valkealan Pulsa-suku. Jaakko Matinpojan, s. 1780, esivanhemmat vuodesta 1580 lähtien ja hänen jälkeläisensä. Jyväskylä 1982.
- Pylkkänen 1990: Pylkkänen, Anu, Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalouden oikeuskäytännön valossa 1660–1710. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1990.
- Pyppönen 1992: Pyppönen, Ismo, Suursaaren suvut 1700- ja 1800-luvulla. Helsinki 1992.
- Pälkkö 1967: Pälkkö, Erkki, Uudisviljely. Teoksessa Ilmari Majaniemi (toim.), Maanviljelijän tietokirja I. Porvoo 1967.
- Pöllä 2001: Pöllä, Matti, Vienankarjalainen perhelaitos 1600–1900. SKS:n Toimituksia 805. SKS. Helsinki 2001.
- Qvist 1909: Qvist, Johan, Finska marknader och finska landsbygdens handelsplatser 1614–1772. Helsingfors 1909.
- Ramsay A 1966: Anders Ramsay, Muistoja lapsen ja hopeahapsen I: 1836–1864. Suom. Antti Nuutila. Porvoo 1966.
- Ramsay J 1909: Jully Ramsay, Frälseläkter i Finland intill Stora ofreden. Helsingfors 1909.
- Ranta 1980: Ranta, Raimo, Ulkomaan- ja kotimaankauppa. Teoksessa Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström (toim.), Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi. Helsinki 1980.
- Ranta 1985: Ranta, Raimo, Vanhan Suomen talouselämä vuosina 1721–43. Hist. Tutk. 130. Helsinki 1985.
- Ranta 1992: Ranta, Raimo, Kymijoki rajajoeksi. Teoksessa Eeva-Liisa Oksanen (toim.), Kahden kruunun alla. Kymijoki rajajokena 1743–1811. Kouvola 1992.
- Raussi 1966: Raussi, Eljas, Virolaheltaista kansanelämää 1840-luvulla. SKS:n Toimituksia 280. SKS. Helsinki 1966.
- Reay 1996: Reay, Barry, Kinship and the neighborhood in the nineteenth-century rural England: the myth of the autonomous nuclear family. *Journal of Family History* 1996:1.
- Riehl 1904: Riehl, W. H., Die Familie. Zwölfte Auflage. Stuttgart und Berlin 1904.
- Rogers 1992: Rogers, John, Problematisk familj och historiska problem. HTF 1992, s. 126–133.
- Rogers 1993: Rogers, John, Nordic Family History: Themes and Issues, Old and New. *Journal of Family History* 1993, s. 291–314.
- Rosén 1926: Rosén, Ragnar, Hämäläisasutuksen kaakkoisraja. HArk XV. Helsinki 1926.
- Rosén 1960: Rosén, Ragnar, Kymijoen suuseudun asutushistoriaa. Kymin historia I. Kouvola 1960.
- Rudolph 1992: Rudolph, Richard L., The European Family and Economy: Central Themes and Issues. *Journal of Family History* 1992, s. 119–138.
- Ruggles 1994: Ruggles, Stephen, The Transformation of American Family Structure. *American Historical Review* 1994:1, s. 103–128.
- Rutman & Rutman 1984a: Rutman, Darrett B. and Rutman, Anita H., A Place in Time. Middlesex County, Virginia 1650-1750. W.W. Norton & Company Inc. 1984.
- Rutman & Rutman 1984b: Rutman, Darrett B. and Rutman, Anita H., A Place in Time. Explicatus. W.W. Norton & Company Inc. 1984.
- Ruuth 1974: Ruuth, J. W., Viipurin kaupungin historia. II osa. Vuodet 1617–1710. Uudistanut Aimo Halila. Lappeenranta 1974.
- Räisänen 1997: Räisänen, Tarja, Unohdetut selviytyjät. Tutkimus Valkealan leskinaisista. *Genos* 1997, s. 50–54.

- Räsänen M 1991: Räsänen, Matti, Några synpunkter på den etnologiska familjeforskningen i Finland. Teoksessa Panu Pulma (red.), Den problematiska familjen. HArk 97. Vammala 1991.
- Räsänen R 1990a: Räsänen, Riitta, Kansanomaisen yhteistoiminnan muotoja Järvisseudulla. Teoksessa Heikki Junnila (toim.), Järvisseudun historia III. Järvisseudun kansankulttuuri ja sen edellytykset. Kokkola 1990.
- Räsänen R 1990b: Räsänen, Riitta, Vuotuisjuhlat ja merkkipäivät. Teoksessa Heikki Junnila (toim.), Järvisseudun historia III. Järvisseudun kansankulttuuri ja sen edellytykset. Kokkola 1990.
- Sabean 1987: Sabean, David Warren, Power in the blood. Popular culture & village discourse in early modern Germany. Cambridge University Press 1987.
- Sabean 1990: Sabean, David Warren, Property, production and family in Neckarhausen 1700–1870. Cambridge studies in social cultural anthropology 73. Cambridge University Press 1990.
- Sabean 1998: Sabean, David Warren, Kinship in Neckarhausen, 1700–1870. Cambridge University Press 1998.
- Sallinen 1959: Sallinen, Aimo, Tervanpoltto ja tervakauppa Savossa 1600-luvulla. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematonta pro gradu -työ 1959. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Sallinen-Gimpl 1984: Sallinen-Gimpl, Pirkko, Elinkeinot ja yhteisö. Teoksessa Arno Rautavaara (toim.), Sukupolvien perintö 1. Talonpoikauskulttuurin juuret. Tampere 1984.
- Salmenkylä 1974: Salmenkylä, Anneli, Kummisuhteet eräässä Vihdin pitäjän osassa 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematonta pro gradu -työ 1974. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Saloheimo 1971: Saloheimo, Veijo, Pohjois-Karjalan asutusmuodot 1600-luvulla. Joensuun korkeakoulun julkaisuja A no 2. Joensuu 1971.
- Saloheimo 1980: Saloheimo, Veijo, Pohjois-Karjalan historia III. 1722–1809. Joensuun korkeakoulun julkaisuja A 18. Joensuu 1980.
- Saloheimo 1990: Saloheimo, Veijo, Savo suurvallan valjaissa 1617–1721. Savon historia II:2. Jyväskylä 1990.
- Saloheimo 1993: Saloheimo, Veijo, Itäsuomalaista liikkuvuutta 1600-luvulla. Savosta ja Viipurin-Karjalasta poismuuttaneita. Suomen Sukututkimusseuran Julkaisuja 46. Helsinki 1993.
- Sarmela 1984a: Sarmela, Matti, Kirjoituksia kulttuuriantropologiasta. Tietolipas 96. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 15. Mikkeli 1984.
- Sarmela 1984b: Sarmela, Matti, Eräkauden henkinen perintö. Teoksessa Arno Rautavaara (toim.), Sukupolvien perintö 1. Talonpoikauskulttuurin juuret. Tampere 1984.
- Sarmela 1994: Sarmela, Matti, Suomen perinneatlas. Suomen kansankulttuurin kartasto 2. Folklore. SKS:n Toimituksia 587. Helsinki 1994.
- Scott 1991: Scott, John, Social Network Analysis. A Handbook. SAGE Publications Ltd 1991.
- Seppovaara 1988: Seppovaara, Ossi, Kymijoki. Virran kohtaloita vuosisatojen saatossa. Kuusankoski 1988.
- Sharpe 1984: Sharpe, James A., Crime in Early Modern England. Singapore 1984.
- Sieder & Mitterauer 1983: Sieder, Reinhard & Mitterauer, Michael, The reconstruction of the family life course: theoretical problems and empirical results. Teoksessa Richard Wall, Jean Robin and Peter Laslett (eds.), Family forms in historic Europe. Cambridge 1983.
- Siikala 1992: Siikala, Anna-Leena, Suomalainen shamanismi – mielikuvien historiaa. Hämeenlinna 1992.
- Simonson 1999: Simonson, Örjan, Den lokala scenen. Torstuna härad som lokalsamhälle under 1600-talet. Studia Historica Upsaliensia 191. Uppsala 1999.
- Sirén A 1993: Sirén, Ari, Sääksmäen asutuksen ja elinkeinojen kehittyminen keskiajalta 1600-luvun puoliväliin. Suomen historian julkaisematonta pro gradu -työ 1993. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Sirén K 1993: Sirén, Kirsi, Verottaja ja papisto väestökirjanpitäjinä. Savon alisen kihlakunnan ja Kymen kihlakunnan väestö vuonna 1800. Pääaineen julkaisematonta tutkielma 1993. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Sirén K 1996a: Sirén, Kirsi, Korkean rikollisuuden alueet Suomessa 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa. Teoksessa Sari Forsström (toim.), Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Studia Historica Helsingiensis. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 1996:1. Helsinki 1996.
- Sirén K 1996b: Sirén, Kirsi, Perhe idän ja lännen välissä. Itäsuomalaiset perheet ja kotitaloudet 1700-luvulla. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematonta liseniaattityö 1996. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Sirén Kirsi 1999: Sirén, Kirsi, Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla. Bibliotheca Historica 38. Helsinki 1999.
- Sjölin 1999: Sjölin, Ingegerd, Dopsed i förändring. Studier av Örebro pastorat 1710–1910. Bibliotheca historico-ecclesiastica Lundensis 40. Lund 1999.

- Smith 1979: Smith, R. E., Kin and neighbors in a thirteenth-century Suffolk community. *Journal of Family History* 1979, s. 219–256.
- Sogner 1991: Sogner, Sölvi, Familjeforskning i dag - norske erfaringer. Teoksessa Panu Pulma (red.), *Den problematiska familjen*. HArk 97. Vammala 1991.
- Soininen 1954: Soininen, Arvo M., Rantasalmen historia. Rantasalmi 1954.
- Soininen 1961: Soininen, Arvo M., Pohjois-Savon asuttaminen keski- ja uuden ajan vaihteessa. Helsinki 1961.
- Soininen 1974: Soininen, Arvo M., Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. *Hist. Tutk.* 96. Helsinki 1974.
- Soininen 1980: Soininen, Arvo M., Maatalous. Teoksessa Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström (toim.), *Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi*. Helsinki 1980.
- Solantie 1988: Solantie, Reijo, Climatic conditions for the cultivation of rye with reference to the history of settlement in Finland. *Fennoscandia archaeologica* 5. Helsinki 1988.
- Strandell 1991: Strandell, Harriet, Vilken familj? Om sociologiska användningar av familjebegreppet. Teoksessa Panu Pulma (red.), *Den problematiska familjen*. HArk 97. Vammala 1991.
- Suitor & Wellman & Morgan 1997: Suitor, J. Jill, Wellman, Barry, Morgan, David L., It's about time: how, why, and when networks change. *Social Networks* 1997, s. 1–7.
- Sulin 1994: Sulin, Juha, Kummivalinnat Hämeenkyrössä vuosina 1720–1850. Suomen historian julkaisematon pro gradu –tutkielma 1994. Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos.
- Suolahti 1919: Suolahti, Gunnar, Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo 1919.
- Suolinnä & Sinikara 1986: Suolinnä, Kirsti, Sinikara, Kaisa, Juhonkylä. Tutkimus pohjoissuomalaisesta lestadiolaiskylästä. *Suomi* 134. SKS. Jyväskylä 1986.
- Suomenmaa 1923: Suomenmaa. Maantieteellis-taloudellinen tietokirja. Viides osa. Viipurin lääni. Helsinki 1923.
- Suvanto 1985: Suvanto, Seppo, Hauhon, Luopioisten ja Tuuloksen historia I. Hämeenlinna 1985.
- Suvanto 1992: Suvanto, Seppo, Kalvolan historia I. Hämeenlinna 1992.
- Suvanto 1995: Suvanto, Seppo, Yksilö myöhäiskeskiajan yhteiskunnassa. Sääksmäen kihlakunta 1400-luvun alusta 1570-luvulle. *Hist. Tutk.* 193. Helsinki 1995.
- Söderberg 1990: Söderberg, Johan, En fråga om civilisering. Brott mål och tvister i svenska häradsrätter 1540–1660. *Historisk tidskrift* 1990:2.
- Taarna 1978: Taarna, Jorma, Valkeala. Teoksessa Hannu Tarmio, Marketta Heinonen ja Kalevi Korpela (toim.), *Suomenmaa* 7. Maantieteellis-yhteiskunnallinen hakuteos. Helsinki 1978.
- Talve 1979a: Talve, Ilmar, Suomen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja. SKS:n Toimituksia 355. Mikkeli 1979.
- Talve 1979b: Talve, Ilmar, Talonpoikaiskulttuuri 1870-luvulle asti. Teoksessa Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio (toim.), *Suomen kulttuurihistoria I*. Porvoo 1979.
- Talvi 1953: Talvi, Veikko, Kouvolan historia. I osa. Seudun vaiheista varhaisista ajoista rautatiesolmun syntymiseen vuoteen 1890 saakka. Kouvola 1953.
- Tawaststjerna 1904: Tawaststjerna, Werner, Suomen tilallisveroluetteloita kuudennen vuosisadan jälkipuoliskolta. Asiakirjoja jotka valaisevat Suomen kameralisia oloja. V vihko. Todistus-kappaleita Suomen historiaan III. Helsinki 1904.
- Teinonen 1984: Teinonen, Markku, Porilainen perhe 1881–1931. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen toimituksia 12. Turku 1984.
- Toivanen J 2002: Toivanen, Jenni, Äidillinen valta, lapselle kuuluva kuuliaisuus – patriarkaalisuus leskiäitien ja lasten välisissä suhteissa 1700-luvun loppupuolen Sisä-Suomessa. Teoksessa Piia Einonen ja Petri Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860)*. HArk 116. SKS. Helsinki 2002.
- Toivanen P 1979: Toivanen, Pekka, Lappeenrannan kaupungin historia 1649–1743. I nide. Lappeenranta 1979.
- Tolonen 1986: Tolonen, Mirjami, Esihistoriallinen ihminen luonnon muuttajana. Siitepölyanalyysi Kymenlaakson asutushistorian tutkimuksessa. *Painamaton moniste*. Helsingin yliopisto, kasvitieteen laitos 10.10.1986.
- Tommila 1958: Tommila, Päiviö, Nurmijärven historia I. Asutus ja väestö. Vammala 1958.
- Tommila 1960: Tommila, Päiviö, Hääpäivän määrääminen vanhan talonpoikaisyhteiskunnan aikana. *Kalevalaseuran vuosikirja* 40. 1960, s. 224–261.
- Tornberg 1971: Tornberg, Matleena, Kuusamolainen suurperhe työ- ja elinyhteisönä. *Scripta ethnologica* 27. Turku 1971.
- Tornberg 1972: Tornberg, Matleena, Storfamiljinstitutionen i Finland. En sammansättning över finska forskningsresultat. *Nord-Nytt* 1972, s. 4–17.

- Tornberg 1973: Tornberg, Matleena, Varsinais-Suomen karjatalous 1600-luvulla. Julkaisematon liseniaattitutkielma 1973. Turun yliopisto, Turun yliopiston kirjasto.
- Tornberg 1989: Tornberg, Matleena, Ilmastoin- ja sadonvaihteluita Lounais-Suomessa 1550-luvulta 1860-luvulle. Teoksessa Eero Kuparinen (toim.), Työ tekijäänsä kiittää. Pentti Virrankoski 60 vuotta 20.6.1989. Turun Historiallinen Arkisto 44. Turun Historiallinen Yhdistys. Turku 1989.
- Turpeinen 2001: Turpeinen, Oiva, Suomen väestö 1638–1815 sekä vertailu Viroon. Teoksessa Jukka Korpela, Tapio Hämynen ja Antero Nevala (toim.), Ihmisiä, ilmiöitä ja rakenteita historian virrassa. Professori Antero Heikkiselle 60-vuotispäivänä omistettu juhla-kirja. Studia Carelica Humanistica 16. Hämeenlinna 2001.
- Tusa 1989: Tusa, Maija, Kolme kylää Janakkalassa – Räikälän, Kernaalan ja Vanantaan asutushistoriaa. Julkaisematon pro gradu -työ 1989. Helsingin yliopisto, arkeologian laitos.
- Ullgren 2004: Ullgren, Peter, Lantadel. Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut. Lund 2004.
- Urvas & Haavisto 1983: Urvas, Leila & Haavisto, Maija, Maalajit. Teoksessa Maija Haavisto (toim.), Maaperäkartan käyttöopas 1:20 000, 1:50 000. Geologinen tutkimuslaitos. Opas 10. Espoo 1983.
- Vaara 1931: Vaara, Väinö, Valkealan seurakunnan historia. Kouvola 1931.
- Vaara 1939: Vaara, Väinö, Maakuntien rajoista ja asutuksesta Kymenlaaksossa. Ankkapurha I. Kouvola 1939.
- Vaara 1970: Vaara, Väinö, Valkealan kirja. Toim. Veikko Talvi. Kouvola 1970.
- Vahtola 2003: Vahtola, Jouko, Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin. Keuruu 2003.
- Wall 1983: Wall, Richard, Introduction. Teoksessa Richard Wall, Jean Robin and Peter Laslett (eds.), Family forms in historic Europe. Cambridge 1983.
- Valle 1967: Valle, Otto, Palkoviljojen, vihantarehukasvien sekä öljy- ja kuitukasvien viljely. Teoksessa Ilmari Majaniemi (toim.), Maanviljelijän tietokirja I. Porvoo 1967.
- Varis 1971: Varis, Terttu, Ensimmäisen avioliittonsa solmineiden naisten avioituminen Uudellamaalla 1700-luvun puolivälistä 1800-luvun puoliväliin. Julkaisematon laudaturtutkielma 1971. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Varis 1991: Varis, Elina, Storfamilj eller familjebolag? En granskning av familjen och hushållet i Ruokolax under 1700-talets senare hälft. Teoksessa Panu Pulma (red.), Den problematiska familjen. HArk 97. Vammala 1991.
- Varis 1992: Varis, Elina, Perhe työyhteisönä. Ruokolahtelainen perhelaitos 1820–1849. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematon liseniaattitutkimus 1992. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Varis 1995a: Varis, Elina, The Extended Family in the Finnish Karelia. The Family System in Ruokolahti 1750–1850. Scandinavian Journal of History 1995, s. 109–128.
- Varis 1995b: Varis, Elina, Perheen ja yhteisön jäljillä. Perhehistoriallinen tutkimus antropologian ja demografian kohtauspaikkana. HAik 1995, s. 125–131.
- Varis 1999: Varis, Elina, Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850. Bibliotheca Historica 48. SKS. Helsinki 1999.
- Varis 2003: Varis, Elina, Suurperhe – työorganisaatio ja perheiden liitto. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.), Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle. SKS:n Toimituksia 914:1. Jyväskylä 2003.
- Wasserman & Faust 1994: Wasserman, Stanley and Faust, Katherine, Social Network Analysis: Methods and Applications. Cambridge University Press 1994.
- Wellman 1979: Wellman, B., The community question: The intimate networks of East Yorkers. American Journal of Sociology 1979 (84), s. 1201–1231.
- Wellman & Wetherell 1996: Wellman, Barry, Wetherell, Charles, Social Network Analysis of Historical Communities: Some Questions from the Present for the Past. The History of the Family 1996, s. 97–121.
- Wetherell 1998: Wetherell, Charles, Historical Social Network Analysis. International Review of Social History 1998, s. 125–144.
- Wetherell & Plakans & Wellman 1994: Wetherell, Charles, Plakans, Andrejs and Wellman, Barry, Social Networks, Kinship, and Community in Eastern Europe. Journal of Interdisciplinary History 1994, s. 639–663.
- Wheaton 1987: Wheaton, Robert, Observations on the Development of Kinship History, 1942–1985. Journal of Family History 1987:1–3, s. 285–301.
- Viertola 1974: Viertola, Juhani, Yleiset tiet Ruotsin vallan aikana. Suomen teiden historia 1. Pakanuuden ajalta Suomen itsenäistymiseen. Helsinki 1974.
- Vilkuna 1946: Vilkuna, Kustaa, Työ ja ilonpito. Helsinki 1946.
- Vilkuna 1952: Vilkuna, Kustaa, Talonpoikaisen elämän muotoutumisesta Etelä-Pohjanmaalla. Kytösavut V. Vaasa 1952.
- Vilkuna 1972: Vilkuna, Kustaa, Storfamilj. Finland. KHLNM XVII. Helsingfors 1972.

- Vilkuna 1976: Vilkuna, Kustaa, Sirpit. Teoksessa Toivo Vuorela (toim.), Suomen kansankulttuurin kartasto 1. Aineellinen kulttuuri. Helsinki 1976.
- Vilkuna 1978: Vilkuna, Kustaa, Vuotuinen ajantieto. Vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisesta talous- ja sääkalenterista enteeneen. Viides painos. Keuruu 1978.
- Villstrand 1992a: Villstrand, Nils Erik, Anpassning eller protest. Lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620–1679. Åbo 1992.
- Villstrand 1992b: Villstrand, Nils Erik, Med stor möda en hop goprar i marken. Tjärbränning kring Bottniska viken under svensk stormaktstid. HTF 1992, s. 31–72.
- Wilmi 1988: Wilmi, Jorma, Heinolan pitäjän historia keskialjalta 1860-luvulle. Heinolan pitäjän historia 1860-luvulle. Jyväskylä 1988.
- Wilmi 1991: Wilmi, Jorma, Isäntäväet ja palkollisten pito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella. Taloudellispohjainen tutkimus Turun ja Porin sekä Pohjanmaan läänien maaseudulta. *Studia Historica Jyväskyläensia* 43. Jyväskylä 1991.
- Wilmi 2003: Wilmi, Jorma, Tuotantotekniikka ja ravinnonsaanti. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.), Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle. SKS:n Toimituksia 914:1. Helsinki 2003.
- Vilppula 1976: Vilppula, Hilikka, Riihi. Teoksessa Toivo Vuorela (toim.), Suomen kansankulttuurin kartasto 1. Aineellinen kulttuuri. Helsinki 1976.
- Wilskman 1781: Wilskman, Swen, *Swea Rikets Ecclesiastique Werk*. Örebro 1781.
- Wirilander H 1989: Wirilander, Hannele, Ristiinan historia I. Esihistoriasta vuoteen 1865. Pieksämäki 1989.
- Wirilander K 1946: Wirilander, Kaarlo, Itä-Suomen avioalueet 1700-luvulla. Eräitä näkökohtia. Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja 30. Helsinki 1946.
- Wirilander K 1960: Wirilander, Kaarlo, Savo kaskisawujen kautena 1721–1870. Savon historia III. Kuopio 1960.
- Wirilander K 1974: Wirilander, Kaarlo, Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870. *Hist. Tutk.* 93. Helsinki 1974.
- Virrankoski 1956: Virrankoski, Pentti, Uskonpuhdistuksesta isoonvihaan. Suur-Kalajoen historia I. Esihistoriallisesta ajasta isoonvihaan. Keski-Pohjanmaan historiasarja 1. Kokkola 1956.
- Virrankoski 1961: Virrankoski, Pentti, Kakkolan pitäjän yläosan historia. Kaustisen, Vetelin, Halsuan ja Perhon vaiheita esihistoriallisesta ajasta 1860-luvulle. Kokkola 1961.
- Virrankoski 1970: Virrankoski, Pentti, Tuomiokirjojen käyttö historiallisessa tutkimuksessa. Turun Historiallinen Arkisto XXII. Turku 1970.
- Virrankoski 1973: Virrankoski, Pentti, Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III. Oulu 1973.
- Virrankoski 1980: Virrankoski, Pentti, Teollisuus ja käsityö. Teoksessa Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström (toim.), Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi. Helsinki 1980.
- Virtanen 1934: Virtanen, E. A., Kyläyhteiskunta ennen isoajakoa. Suomen kulttuurihistoria II. Jyväskylä 1934, s. 417–477.
- Virtanen 1964: Virtanen, E. A., *Kvinnearbeid*. KHLNM IX. Helsingfors 1964.
- Voionmaa 1969: Voionmaa, Väinö, Suomen karjalaisen heimon historia. Toinen, muuttamaton painos. Porvoo 1969.
- Wolf 1966: Wolf, Eric, *Peasants*. Englewood Cliffs 1966.
- Wrightson & Levine 1979: Wrightson, Keith & Levine, David, *Poverty and piety in an English Village. Terling 1525–1700. Studies in social discontinuity*. Academic Press 1979.
- Vuorela 1975: Vuorela, Toivo, Suomen kansankulttuuri. Porvoo 1975.
- Wählin 1807: Wählin, Christian, *Handbok uti Svensk Kyrko-Lagfarenhet*, 2 p. Lund 1807.
- Ylikangas 1971: Ylikangas, Heikki, Väkivaltarikosten motivaatiopohja 1500-luvulla Suomessa. HARK 65. Loviisa 1971.
- Ylikangas 1973: Heikki Ylikangas, Lohjalaisten historia Ruotsin vallan vuosisatoina. Lohjalaisten historia 1. Helsinki 1973.
- Ylönen 1976: Ylönen, Aulikki, Lappeen kihlakunnan historia I. 1620-luvulle. S.I. 1976.
- Ylöstalo 1980: Ylöstalo, Matti, Takauksesta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja n:o 85. Toisen painoksen muuttamaton lisäpainos. Porvoo 1980.
- Ågren 1988: Ågren, Maria, Att lösa ekonomiska tvister – domstolarnas främsta sysselsättning på 1700-talet? *Historisk tidskrift* 1988, s. 481–511.
- Ågren 1992: Ågren, Maria, Jord och gäld. Social skiktning och rättslig konflikt i södra Dalarna ca 1650–1850. *Studia Historica Upsaliensia* 166. Uppsala 1992.
- Åkerman 1978: Åkerman, Sune, Människor och miljöer. Synpunkter på ekotypen som forskningsinstrument. *Scandia* 1978, s. 114–144.
- Åkerman 1990: Åkerman, Sune, Ett ekosystem och dess förvandling. Storfamilj och storhushåll vid

- övergången mellan medeltid och nyare tid i två norrländska älvdalar. Teoksessa Sune Åkerman & Kjell Lundholm (red.), Älvdal i norr. Människor och resurser i Luledalen 1300-1800. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 91. Luleå 1990.
- Åkerman & Johansen & Gaunt 1978: Åkerman, Sune & Johansen, Hans Chr. & Gaunt, David (eds.), Chance and Change. Social and Economic Studies in Historical Demography in the Baltic Area. Odense University Studies in History and Social Sciences vol. 52. Odense 1978.
- Åström A-M 1993: Åström, Anna Maria, 'Sockenboarne'. Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 585. Folklivsstudier XIX. Helsingfors 1993.
- Åström S-E 1978a: Åström, Sven-Erik, Hur stor var Finlands befolkning under stormaktstiden? Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja n:o 8. Helsingfors 1978.
- Åström S-E 1978b: Åström, Sven-Erik, Natur och byte. Ekologiska synpunkter på Finlands ekonomiska historia. Helsingfors 1978.
- Åström S-E 1988: Åström, Sven-Erik, From Tar to Timber. Studies in Northeast European Forest Exploitation and Foreign Trade 1660–1860. Commentationes Humanarum Litterarum 85. Helsinki 1988.
- Österberg 1982: Österberg, Eva, Den gamla goda tiden. Bilder och motbilder i ett modernt forskningsläge om det äldre agrarsamhället. Scandia 1982:1.

LIITTEET

LIITE 1. RUOKAKUNTIEN MÄÄRÄ VALKEALASSA V. 1642–1750
SOSIAALIRYHMITÄIN (ABSOLUUTTISET LUVUT)

		I	II	III	IV	V	VI	n
1642	Peltoalue	2	6	86	–	16	–	110
	Kaskialue	–	20	68	–	14	–	102
	Valkeala yht.	2	26	154	–	30	–	212
1663	Peltoalue	3	4	84	7	9	1	108
	Kaskialue	–	31	55	–	5	–	91
	Valkeala yht.	3	35	139	7	14	1	199
1676	Peltoalue	2	4	96	25	3	1	131
	Kaskialue	–	36	55	–	2	–	93
	Valkeala yht.	2	40	151	25	5	1	224
1697	Peltoalue	4	7	109	38	2	6	166
	Kaskialue	–	20	65	–	4	–	89
	Valkeala yht.	4	27	174	38	6	6	255
1712	Peltoalue	5	8	99	31	–	7	150
	Kaskialue	1	20	66	–	–	–	87
	Valkeala yht.	6	28	165	31	–	7	237
1722	Peltoalue	3	7	97	33	–	5	145
	Kaskialue	2	19	50	–	–	1	72
	Valkeala yht.	5	26	147	33	–	6	217
1738	Peltoalue	7	8	107	36	–	8	166
	Kaskialue	3	27	69	–	–	3	102
	Valkeala yht.	10	35	176	36	–	11	268
1750	Peltoalue	6	9	110	50	–	7	182
	Kaskialue	1	29	80	–	–	1	111
	Valkeala yht.	7	38	190	50	–	8	293

Prosenttiluvut ks. taulukko 6. Sosiaaliryhmät: I Säätyläiset, II Ratsu- ja rakuunatilalliset, III Talolliset ja lampuodit, IV Torpparit, V Itselliset, VI Muut.

Lähde: KA 6131 (v. 1633); KA 8567 (v. 1642); KA 8613 (v. 1654); KA 8643 (v. 1663); KA 8680 (v. 1676); KA 8698 (v. 1688); KA 8712 ja 8712a (v. 1694); KA 8717 (v. 1697); KA 8723 ja 8724a (v. 1699); KA 8733 (v. 1702); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 8786 (v. 1728); KA 8800, 8801 (v. 1733); KA 8818, 8819 (v. 1738); KA 10039 (v. 1750).

LIITE 2. LASLETTIN PERHELUOKITTELUJÄRJESTELMÄ

Vuonna 1972 perhetutkimus sai käytetyimmän, joskin myös kiistanalaisimman luokittelumallinsa, jonka laati Peter Laslett apunaan Eugene Hammel, Jack Goody ja Richard Wall. Vaikutteita käsitteistönsä he saivat perherekonstruktioimallin kehittäneeltä ranskalaiselta Louis Henryltä.¹

Laslettin luokittelun keskeinen käsite on avioperheyksikkö (conjugal family unit CFU), jonka muodostaa aviositeen yhdistämä aviopari tai leski lapsensa kera. Sitä eivät voi muodostaa perheenjäsenet, joita avioside ei yhdistä tai avioside ei ole välitön. Tällaisia yhdistelmiä ovat esim. täti ja veljenpoika, sisar ja veli tai leski ja lapsenlapsi.

Lähtökohtana viisiportaiselle ja useita alaluokkia sisältävälle luokittelumallille on perhe eli kotitalous (domestic group, family and household). Perheet luokitellaan ydinperheisiin, laajentuneisiin perheisiin sekä monen perheen talouksiin.²

Laslettin luokittelujärjestelmä on rakenteeltaan seuraavanlainen:³

1. Yksineläjät (Solitaries)
  - 1a) Lesket
  - 1b) Naimattomat tai siviilisäättyä ei tiedetä
2. Perheetön talous (No family)
  - 2a) Yhdessä asuvat naimattomat sisarukset
  - 2b) Muut yhdessä asuvat sukulaiset
  - 2c) Yhdessä asuvat ei-sukulaiset tai sukulaisuus ei ilmene
3. Ydinperhe (Simple family household)
  - 3a) Lapseton aviopari
  - 3b) Aviopari, jolla lapsia
  - 3c) Leskimies lapsineen
  - 3d) Leskivaimo lapsineen
4. Laajentunut perhe (Extended family household)
  - 4a) Ylöspäin laajentunut perhe = Ydinperhe + vanhemman sukupolven edustaja tai edustajia
  - 4b) Alaspäin laajentunut perhe = Ydinperhe + nuoremman sukupolven edustaja tai edustajia
  - 4c) Horisontaalisesti laajentunut perhe = Ydinperhe + saman sukupolven edustaja tai edustajia
  - 4d) Ryhmien 4a-4c yhdistelmä
5. Monen perheen talous (Multiple family household)
  - 5a) Ydinperhe + vanhemman sukupolven perhe tai perheitä
  - 5b) Ydinperhe + nuoremman sukupolven perhe tai perheitä
  - 5c) Kaikki perheet samaa sukupolvea, lisäksi yksi vanhemman sukupolven edustaja
  - 5d) Veljesperhe (Frèreche)
  - 5e) Ryhmien 5a-5d yhdistelmä tai muu mahdollinen monen perheen talous

Ydinperhe (simple family household) rakentuu avioparista, joilla voi olla lapsia. Se voi koostua myös jälkeläisiä omaavasta leskestä. Laajentunut perhe (extended family household) on ydinperhe, johon lisäksi kuuluu muita sukulaisia, jotka eivät kuulu mihinkään avioperheyksikköön. Se voi siis muodostua esim. avioparista ja heidän perheettömästä sedästään, sisarestaan tai lapsenlapsestaan. Perheen päämiehisyydellä ei ole merkitystä.

Useampi avioperheyksikkö muodostaa monen perheen talouden (multiple family household), joka voi olla joko ylöspäin tai alaspäin (eli vertikaalisesti) laajentunut tai sivulle (eli horisontaalisesti) laajentunut. Lähtötasona on talon johdossa olevan henkilön muodostama avioperheyksikkö. Näin esim. ylös-

1 Laslett 1978, s. 33; Laslett 1987, s. 263, 277.

2 Laslett 1978, s. 29–30.

3 Laslett 1978, s. 31.

päin laajenevan perheen muodostavat isäntäpariskunta ja toisen heistä naimisissa olevat vanhemmat tai heidän perheellinen setänsä. Laslettin käsite monen perheen talouksista muistuttaa näin voionmaalaisia suurperheajattelutapaa.

Laslett erotti toisistaan myös yksinasujat ja yhdessä asuvat perhettä muodostamattomat ihmiset luokittelemalla edelliset yksineläjiksi (solitaries) ja jälkimmäiset *perheetön talous*-kategoriaan (no family).⁴

Tässä tutkimuksessa luokittelumallia sovelletaan useimmiten tavalla, joka on noussut yleiseksi käytännöksi viime aikaisessa perhehistoriassa eli siitä käytetään pääasiassa vain pääluokkia. Monen perheen talouksien rakenteiden yksityiskohtaisemmassa analyysissä alaluokkien käyttö on kuitenkin paikallaan.⁵

---

4 Laslett 1978, s. 29–31.

5 Ks. taulukko 11.

LIITE 3. KYLITTÄINEN KYLVÖ PANNEINA VALKEALASSA V. 1551

	Tiloja	Pelto- kylvö	%	Kaski- kylvö	%	Kylvö yht.	Kylvö/ tila
Anttila	12	5,7	53,3	5,0	46,7	10,7	0,9
Haimila	7	4,3	39,1	6,7	60,9	11,0	1,6
Jokela	7	7,5	69,4	3,3	30,6	10,8	1,5
Kourula	4	3,0	28,6	7,5	71,4	10,5	2,6
Kouvola	12	12,0	42,9	16,0	57,1	28,0	2,3
Kuivala	3	4,0	66,7	2,0	33,3	6,0	2,0
Mattila	8	7,0	37,4	11,7	62,6	18,7	2,3
Miettula	4	3,0	29,1	7,3	70,9	10,3	2,6
Oravala	14	14,0	37,5	23,3	62,5	37,3	2,7
Rautjärvi	3	1,5	28,3	3,8	71,7	5,3	1,8
Ruotsula	5	4,0	40,0	6,0	60,0	10,0	2,0
Saarento	13	10,5	69,1	4,7	30,9	15,2	1,2
Selänpää	22	22,3	58,2	16,0	41,8	38,3	1,7
Skipparila	5	2,0	28,6	5,0	71,4	7,0	1,4
Toikkala	5	3,3	28,4	8,3	71,6	11,6	2,3
Valkeala	10	6,0	40,0	9,0	60,0	15,0	1,5
Suur-Valkeala yht.	134	110,1	44,8	135,6	55,2	245,7	1,8
Heikkilä	1	0,2	28,6	0,5	71,4	0,7	0,7
Hevosoja	5	1,0	25,0	3,0	75,0	4,0	0,8
Inkerilä	6	3,8	28,8	9,4	71,2	13,2	2,2
Kinansaari	6	2,5	31,3	5,5	68,7	8,0	1,3
Kääpälä	2	0,5	25,0	1,5	75,0	2,0	1,0
Lipiälä	1	0,02	9,1	0,2	90,9	0,22	0,22
Parola	2	0,1	11,1	0,8	88,9	0,9	0,5
Pyöriälä	1	0,2	28,6	0,5	71,4	0,7	0,7
Tuohikotti	9	1,2	23,5	3,9	76,5	5,1	0,6
Vähä-Valkeala yht.	33	9,5	27,3	25,3	72,7	34,8	1,1
Valkeala yht.	167	119,6	42,6	160,9	57,4	280,5	1,7

Panni = 0,5 tynnyriä = n. 60 litraa

Lähde: KA 5041:25v–34v, 41v–42, 71–71v.

LIITE 4A. SUUR-VALKEALAN KYLITTÄINEN KYLVÖ KAPPOINA
V. 1620¹

A = Talouksien määrä
B = Peltokylvö
C = Kaskikylvö
D = Salattu kylvö
E = Viljelymuodoltaan tuntematon kylvö
F = Kylvö yhteensä
G = Kylvömäärä taloutta kohti

	A	B	C	D	E	F	G
Anttila	13	210	75	170,5	–	455,5	35,0
Haimila	3	178	228	49	–	455	151,7
Jokela	7	218	132	137,5	–	487,5	69,6
Karhula	2	50	72	32	–	154	77
Kourula	15	306	599	138	–	1043	69,5
Kouvola	11	462	189	60,5	–	711,5	64,7
Kuivala	7	327	356	21	–	704	100,6
Mattila	9	339	70	240,5	–	649,5	72,2
Miettula	5	155	53	44,5	–	252,5	50,5
Oravala	15	561	216	280	13	1070	71,3
Rautjärvi	6	131	279	41	–	451	75,2
Ruotsula	16	579	473	172	–	1224	76,5
Rämälä	2	112	120	104	–	336	168
Saarento	10	358	228	70	18	674	67,4
Selänpää	18	657	441	435,5	24	1557,5	86,5
Skipparila	2	105	120	–	–	225	112,5
Toikkala	8	198	95	89,5	–	382,5	47,8
Valkeala	14	500	293	60,5	–	853,5	61,0
Yhteensä	163	5446	4039	2146	55	11686	72,2

¹Luvut laskettu koko väestön kokonaiskylvöstä papu ja herne mukaan luettuina

Lähde: KA 6055:163v–167; KA 6058:41–48v.

LIITE 4B. SUUR-VALKEALAN KYLITTÄINEN KYLVÖ PROSENTTEINA V. 1620

- A = Peltokylvön osuus kokonaiskylvöstä
 B = Kaskikylvön osuus kokonaiskylvöstä
 C = Salatun kylvön osuus kokonaiskylvöstä
 D = Viljelymuodoltaan tuntemattoman kylvön osuus kokonaiskylvöstä
 E = Kokonaiskylvöprosentti
 F = Peltokylvön osuus salattu kylvö poislaskettuna

	A	B	C	D	E	F
Anttila	46,1	16,5	37,4	–	100	73,7
Haimila	39,1	50,1	10,8	–	100	43,8
Jokela	44,7	27,1	28,2	–	100	62,3
Karhula	32,5	46,8	20,8	–	100	41,0
Kourula	29,3	57,4	13,2	–	100	33,8
Kouvola	64,9	26,6	8,5	–	100	71,0
Kuivala	46,4	50,6	3,0	–	100	47,9
Mattila	52,2	10,8	37,0	–	100	82,9
Miettula	61,4	17,6	17,6	–	100	74,5
Oravala	52,4	20,2	26,2	1,2	100	71,0
Rautjärvi	29,0	61,9	9,1	–	100	32,0
Ruotsula	47,3	38,6	14,1	–	100	55,0
Rämälä	33,3	35,7	31,0	–	100	48,3
Saarento	53,1	33,8	10,4	2,7	100	59,3
Selänpää	42,2	28,3	28,0	1,5	100	58,6
Skipparila	46,7	53,3	–	–	100	46,7
Toikkala	51,8	24,8	23,4	–	100	67,6
Valkeala	58,6	34,3	7,1	–	100	63,1
Yhteensä	46,6	34,6	18,4	0,5	100	57,1

Lähde: KA 6055:163v–167, KA 6058a: 41–48v.

LIITE 4C. VÄHÄ-VALKEALAN KYLITTÄINEN KYLVÖ V. 1620

- A = Talouksien määrä
 B = Virallisesti ilmoitettu kylvö kappoina
 C = Virallisesti ilmoitetun kylvön prosentuaalinen osuus yhteismäärästä
 D = Salattu kylvö kappoina
 E = Salatun kylvön prosentuaalinen osuus yhteismäärästä
 F = Kylvön yhteismäärä
 G = Kylvön yhteismäärä prosentteina
 H = Kylvö taloutta kohti

	A	B	C	D	E	F	G	H
Heikkilä	1	48	100	–	–	48	100	48
Hevosoja	4	269	100	–	–	269	100	67,5
Inkerilä ¹	11	364	94,1	23	5,9	387	100	35,2
Kinansaari	4	136	93,2	10	6,8	146	100	36,5
Kääpäälä	2	132	100	–	–	132	100	66
Lipiälä	2	179	100	–	–	179	100	89,5
Parola	3	57	100	?	? ²	57	100	19
Pihlajasaari	3	71	100	–	–	71	100	23,7
Pyöriä	3	75	100	–	–	75	100	25
Pyötsiälä	1	75	100	–	–	75	100	75
Sorsala	2	189	100	–	–	189	100	94,5
Tuohikotti	4	134	100	–	–	134	100	33,5
Yhteensä	40	1729	98,1	33	1,9	1762	100	44,1

¹Inkerilän lukuun laskettu myös Rämälän nimellä mainittu Inkerilän Rämä

²Parolan kylä puuttuu salatun kylvön luettelosta

Lähde KA 6061:134v–140v.

LIITE 4D. KYLVÖ KAPPOINA KASVILAJIKKEITTAIN
SUUR-VALKEALASSA V. 1620

	Pelto	%	Kaski	%	Tunte- maton	%	Yht.	%
Ruis	2040	52,4	1816	46,6	38	1,0	3894	40,4
Ohra	1515	70,5	624	29,0	10	0,5	2149	22,3
Kaura	1641	50,6	1596	49,2	8	0,2	3245	33,7
Vehnä	27	90,0	3	10,0	–	–	30	0,3
Papu	218	100	–	–	–	–	218	2,3
Herne	78	81,3	12	12,5	6	6,25	96	1,0
Yht.	5519		4051		62		9632	100

Lähde: KA 6058a:41–48v.

LIITE 5. RUISKYLVÖ VALKEALASSA TYNNYREINÄ KYLITTÄIN V. 1853

	Tiloja	Pelto	%	Kaski	%	Suo	%	Yht.
Anttila	10	50,0	47,2	31,5	29,7	24,5	23,1	106,0
Haimila	5	31,0	68,1	8,0	17,6	6,5	14,3	45,5
Jokela	9	22,5	90,7	1,3	5,2	1,0	4,0	24,8
Karhula	3	14,0	83,3	1,5	8,9	1,3	7,7	16,8
Kourula	8	32,2	44,0	23,7	32,4	17,3	23,6	73,2
Kouvola	16	119,5	100	–	–	–	–	119,5
Kuivala	5	18,8	70,1	4,3	16,0	3,7	13,8	26,8
Mattila	9	55,5	100	–	–	–	–	55,5
Miettula	3	11,0	59,5	7,5	40,5	–	–	18,5
Oravala	14	135,5	100	–	–	–	–	135,5
Rautjärvi	3	12,0	49,0	6,5	26,5	6,0	24,5	24,5
Ruotsula	14	75,8	100	–	–	–	–	75,8
Rämälä	2	10,0	64,5	4,0	25,8	1,5	9,7	15,5
Saarento	16	54,0	97,6	1,3	2,4	–	–	55,3
Selänpää	25	101,3	80,4	18,7	14,8	6,0	4,8	126,0
Skipparila	2	10,0	66,7	2,0	13,3	3,0	20,0	15,0
Toikkala	8	26,3	49,2	18,0	33,6	9,2	17,1	53,5
Valkeala	2	138,0	87,3	–	–	20	12,7	158,0
Suur- Valkeala yht.	154	917,4	80,1	128,3	11,2	100	8,7	1145,7
Heikkilä	1	5,0	50,0	2,0	20,0	3,0	30,0	10,0
Hevosoja	3	8,8	26,4	13,0	39,0	11,5	34,5	33,3
Inkerilä	6	15,5	47,1	10,7	32,5	6,7	20,4	32,9
Kinansaari	5	13,0	46,4	15,0	53,6	–	–	28,0
Kääpälä	3	7,0	41,9	8,0	47,9	1,7	10,2	16,7
Lipiälä	2	4,5	37,5	5,0	41,7	2,5	20,8	12,0
Parola	3	4,0	30,8	6,5	50,0	2,5	19,2	13,0
Pihlajasaari	1	11,0	40,3	7,3	26,7	9,0	33,0	27,3
Pyöriälä	3	7,2	60,0	2,5	20,8	2,3	19,2	12,0
Pyötsiälä	1	6,0	40,0	6,0	40,0	3,0	20,0	15,0
Sorsala	2	4,0	41,2	5,7	58,8	–	–	9,7
Tuohikotti	4	12,2	41,1	8,5	28,6	9,0	30,3	29,7
Vähä- Valkeala yht.	34	98,2	41,0	90,2	37,6	51,2	21,4	239,6
Valkeala yht.	188	1015,6	73,3	218,5	15,8	151,2	10,9	1385,3

Tila = maakirjatila.

Lähde: Allmogens 1856 liitteet.

LIITE 6A. ARVIOITU PELTOALA TYNNYRINALOINA
SUUR-VALKEALASSA V. 1620

	Talouksia	Peltokylvö tynnyreinä	Arvioitu peltoala ¹	Peltoala/ talous
Anttila	12	7,0	14,0	1,2
Haimila	3	5,9	11,8	3,9
Jokela	6	6,8	13,6	2,3
Karhula	1	1,3	2,6	2,6
Kourula	14	10,6	21,2	1,5
Kouvola	11	15,4	30,8	2,8
Kuivala	5	10,8	21,6	4,3
Mattila	9	11,3	22,6	2,5
Miettula	4	5,2	10,4	2,6
Oravala	13	20,8	41,6	3,2
Rautjärvi	5	4,4	8,8	1,8
Ruotsula	15	18,7	37,4	2,5
Rämälä	2	3,7	7,4	3,7
Saarento	8	11,9	23,8	3,0
Selänpää	16	21,9	43,8	2,7
Skipparila	2	3,5	7,0	3,5
Toikkala	8	6,6	13,2	1,7
Valkeala	12	16,2	32,4	2,7
Talolliset	146	182,0	364,0	2,5
Itselliset	17	2,1	4,2	0,2
Suur-Valkeala yht.	163	184,1	368,2	2,3

¹ Arvioitu peltoala saatu kertomalla kahdella sekä viljakasveista että herneestä ja pavusta koostunut vuotuinen peltokylvö.

Lähde: KA 6058a:41–48v.

LIITE 6B. KYLITTÄINEN PELTOALA TYNNYRINALOINA
SUUR-VALKEALASSA VUODEN 1626 MAANTARKASTUKSEN
MUKAAN

	Tiloja	Hyvä maa	Hiek- kamaa	Kaura- maa	Uudis- maa	Autio	Kes. maa	Yht.	Peltoa/ tila
Anttila	14	27,8	17,2	–	3,7	5,2	–	53,9	3,8
Haimila	4	10,8	2,7	2,5	1,5	–	–	17,5	4,4
Karhula	3	6,1	–	–	–	–	–	6,1	2,0
Kourula	14	38,7	31,2	17,1	–	–	–	87,0	6,2
Kouvola	17	50,7	–	–	3,5	2,3	–	56,5	3,3
Kuivala	7	13,1	11,7	–	–	0,5	–	25,3	3,6
Mattila	11	31,0	2,2	0,8	8,7	13,8	–	56,5	5,1
Miettula	4	8,6	4,3	–	–	–	2,8	15,7	3,9
Oravala	20	86,9	15,5	27,5	–	3,3	–	133,2	6,7
Rautjärvi	5	9,0	–	10,3	–	–	–	19,3	3,9
Ruotsula	18	53,8	–	4,3	–	–	–	58,1	3,2
Rämälä	4	11,9	13,4	2,0	–	–	–	27,3	6,8
Saarento ¹	24	58,9	14,0	4,9	–	–	–	77,8	3,2
Selänpää	21	68,1	16,9	6,8	–	4,0	2,3	98,1	4,7
Skipparila	4	13,3	1,0	–	–	–	–	14,3	3,6
Toikkala	10	25,1	16,1	0,8	–	–	–	42,0	4,2
Valkeala	13	22,3	–	–	18,1	2,0	–	42,4	3,3
Suur-Valk. yht.	193	536,1	146,2	77,0	35,5	31,1	5,1	831,0	4,3
	%	64,5	17,6	9,3	4,3	3,7	0,6	100	

¹ Jokela mukaan luettuna Saarentoon

Maanlaatuokituksukset ovat seuraavat: Hyvä maa (god jord), hiekkamaa (sand jord, grop sand jord), kauramaa (haverjord), uudismaa (halv jord), autiopelto (ödesåker), kesantopelto (å kern i lingo).

Lähde: KA 3634a:22–27v.

LIITE 6C. PELTOALA TYNNYRINALOINA VALKEALASSA
ISOSSAJAOSSA 1820- JA 1830-LUVULLA

	Isojakovuosi ¹	Talouksia	Peltoala	Peltoala/ talous
Anttila	1834	24	191,5	8,0
Haimila	1833, -37	16	154,8	9,7
Jokela	1832	13	129,0	9,9
Karhula	1833	6	67,0	11,2
Kourula	1831, -36	20	142,2	7,1
Kouvola	1832	50	733,2	14,7
Kuivala	1833	16	142,9	8,9
Mattila	1836	24	207,5	8,6
Miettula	1828	7	57,8	8,3
Oravala	1836	26	283,3	10,9
Rautjärvi	1830	9	67,8	7,5
Ruotsula	1830	25	228,6	9,1
Rämälä	1836	8	62,7	7,8
Saarento	1832	26	262,8	10,1
Selänpää	1835	67	487,8	7,3
Skipparila	1833	7	82,1	11,7
Toikkala	1834, -39	19	138,0	7,3
Yht.		363	3439,0	9,5
Oravalan kartano		1	321,4	321,4
Valkealan kartano		1	487,4	487,4
Valkealan pappila		1	76,0	76,0
Suur-Valkeala yht.		366	4323,8	11,8
Heikkilä	1838	4	33,2	8,3
Hevosoja	1831	9	46,5	5,2
Inkerilä	(1838?)	24	147,6	6,2
Kinansaari	1835	11	75,7	6,9
Kääpälä	1833	7	39,1	5,6
Lipiälä	1833	7	33,3	4,8
Parola	1838	4	27,2	6,8
Pihlajasaari	1836	7	68,1	9,7
Pyöriälä	1836	7	129,4	18,5
Pyötsiälä	1837	3	33,3	11,1
Sorsala	1833	3	28,4	9,5
Tuohikotti	1838	15	89,0	5,9
Vähä-Valkeala yht.		101	750,8	7,4
Valkeala yht.		467	5074,6	10,9

¹ Isojakovuodeksi otettu jakokirjan laatimisvuosi.

Lähde: KA MH Valkeala, uudistukset.

LIITE 7. PELTOALAT ERÄILLÄ VALKEALAN TILOILLA V. 1626–1732

Kylä, talo	Peltoala (tynnyrinala:kapanala)	
Haimila, Ala-Mankki	n. 6 (1626)	2:22-3:20 (1728)
Jokela, Seppälä	5:10 (1626)	4:15 (1732)
Jokela, Suur-Askola	7 1/4 (1626)	4-5:10 (1724)
Jokela, Tynnilä	4 3/4 (1626)	3 (1732)
Mattila, Pekkola	4:10 (1626)	3:21-5:12 (1728)
Mattila, Tolmanni	5:23 (1626)	3:15-5:8 (1728)
Mattila, Rötökö	5:10 1/2 (1626)	4:10-5:25 (1728)
Ruotsula, Anttila	∣	
Ruotsula, Sihvola	∣	
Ruotsula, Rusi	+ 4:27 1/2 (1626)	3-4 (1682)
Ruotsula, Ulvi	∣	
Ruotsula, Simola	∣	
Ruotsula, Marttila	∣	
Toikkala, Nikula	2:5 (1626)	1:15-2 (1732)
Saarento, Juutila	n. 3 (1626)	2:3-3:4 (1728)

Vuodelta 1626 mukaan on otettu koko peltoala autiopellot ja kauramaat mukaan lukien. Luvut vuodelta 1682 on laskettu ilmoitetun kylvön mukaan niin, että minimi muodostuu rukiin kylvötiheydestä 1 tynnyri tynnyrinalaa kohti ja maksimi ruiskylvöstä 2/3 tynnyriä tynnyrinalaa kohti. Tätä on sovellettu myös vuosien 1728 ja 1732 lukujen osalta silloin kun peltoalaa ei suoraan mainita.

Lähde: KA 3634a:22v–27v; KA Valkealan syyskäräjät 18.–19.3.1682, Kymenkartano ja Lappee KO a 1:163v–164; SKrA Krigskollegium, Husesyneskontoret, husesynesinstrument, E IV (Karelska eskvadronen, Kymmenegårds bataljon 1728–1732, mft FR 438–440) ja E V supplement I, n:o 2 (1724).

LIITE 8. KARJA JA NIITYT VALKEALASSA KYLITTÄIN
1620- JA 1630-LUVULLA

Suur- Valkeala	Karja nautayksikköinä/tila				Niittytuotto 1626	
	1620	1624	1633	1638	kuormaa/tila	kuormaa/ny ²
Anttila	3,9	4,0	4,4	3,8	7,1	1,8
Haimila	13,6	11,2	5,9	7,7	20,5	1,8
Karhula	10,9	8,7	4,5	6,3	11,3	1,3
Kourula	6,3	7,5	6,0	5,9	8,1	1,1
Kouvola	4,1	4,1	3,7	4,3	10,6	2,6
Kuivala	10,5	7,8	7,7	7,5	8,6	1,1
Mattila	5,5	4,4	3,5	4,2	8,5	1,9
Miettula	6,1	6,6	2,2	2,3	5,5	0,8
Oravala	9,7	5,5	4,3	5,4	8,7	1,6
Rautjärvi	4,6	5,1	3,3	2,0	9,6	1,9
Ruotsula	7,9	5,3	3,9	5,5	9,2	1,7
Rämälä	10,2	12,6	4,7	6,5	9,5	0,8
Saarento ¹	8,8	4,7	4,1	4,2	6,4	1,4
Selänpää	7,2	5,7	5,2	5,1	8,0	1,4
Skipparila	10,6	6,4	5,6	3,0	9,0	1,4
Toikkala	4,7	5,4	5,2	3,3	9,4	1,7
Valkeala	5,9	5,6	4,2	4,7	5,7	1,0
Suur-Valkeala keskimäärin	6,9	5,7	4,5	4,8	8,5	1,5

Vähä- Valkeala	Karja nautayksikköinä/tila				
	1620	1624	1633	1635	1638
Heikkilä ³	..	..	..	5,9	7,3
Hevosoja	12,4	11,3	8,9	8,2	6,6
Inkerilä	7,7	11,4	6,8	8,4	5,2
Kinansaari	6,8	5,2	4,0	4,2	3,5
Kääpälä	10,7	13,9	9,4	5,9	6,8
Lipiälä	9,0	5,0	3,6	3,9	3,0
Parola	1,7	1,2	4,4	4,4	3,7
Pihlajasaari	10,3	14,0	6,2	19,8	19,1
Pyöriälä	7,7	8,9	5,1	5,7	6,6
Pyötsiälä	18,3	17,0	6,6	6,9	8,4
Sorsala	22,1	20,1	7,6	10,2	10,1
Tuohikotti	11,6	6,7	5,6	8,0	7,8
Vähä-Valkeala keskimäärin	9,4	10,2	6,4	7,3	6,1
Valkeala keskimäärin	7,4	6,5	4,9	..	5,0

¹Jokelan kylä luettu Saarentoon

²Nautayksikkö vuodelta 1624

³Heikkilän tiedot Tuohikotin yhteydessä vuoteen 1635 saakka

Lähde: KA 6055a:134v–140v, 163v–167, KA 6058a:41–48v (v. 1620); KA 3628b:41–47v, KA 6097a:25–27v (v. 1624); KA 6131: 236–239 (v. 1633); KA 8549:238–240 (v. 1635); KA 8556:569–574 (v. 1638).

LIITE 9: KARJAVARALLISUUS VALKEALASSA V. 1624¹

	Ta- louk- sia	He- vo- sia ²	Här- kiä	Leh- miä ³	Sikoja	Lam- paita	Vuo- hia	Nyt: yht.	Nyt/ talous
Anttila	15	9	-	44	5	23	4	59,4	4,0
Haimila	4	7	1	26	8	33	5	44,7	11,2
Karhula	2	3	1	9	3	15	-	17,4	8,7
Kourula	15	19	4	59	19	79	29	112,1	7,5
Kouvola	15	14	-	33	7	29	-	60,9	4,1
Kuivala	8	10	1	39	8	31	-	60,1	7,5
Mattila	11	10	1	25	3	16	-	48,0	4,4
Miettula	5	7	1	17	6	18	-	32,8	6,6
Oravala	20	21	1	61	16	57	1	110,5	5,5
Rautjärvi	5	4	-	14	4	16	6	25,3	5,1
Ruotsula	17	16	1	58	2	45	-	90,5	5,3
Rämälä	1	2	1	6	2	11	-	12,6	12,6
Saarento ⁴	21	19	1	60	6	46	-	98,3	4,7
Selänpää	20	18	1	65	22	91	9	114,0	5,7
Skipparila	4	3	1	17	3	25	-	25,6	6,4
Toikkala	9	10	2	25	3	24	5	48,9	5,4
Valkeala	13	17	1	38	4	37	-	72,9	5,6
Suur-V. yht.	185	189	18	596	121	596	59	1034,0	5,6
Määrä/talous		1,0	0,1	3,2	0,7	3,2	0,3		
Hevosoja	4	8	-	28	8	38	9	45,0	11,3
Inkerilä	13	30	3	74	24	135	35	147,8	11,4
Kinansaari	4	3	-	12	3	19	5	20,7	5,2
Kääpäälä	2	6	-	14	4	25	9	27,7	13,9
Lipiälä	3	2	-	7	4	17	8	15,1	5,0
Parola	1	-	-	1	-	-	2	1,2	1,2
Pihlajasaari	3	7	-	22	10	36	9	42,1	14,0
Pyöriälä	3	5	-	12	5	29	4	26,6	8,9
Pyötsiälä	1	4	1	6	4	23	3	17,0	17,0
Sorsala	2	6	-	20	9	56	14	40,2	20,1
Tuohikotti ⁵	5	8	1	16	4	36	7	33,9	6,7
Vähä-V. yht.	41	79	5	212	75	414	105	417,3	10,2
Määrä/talous		1,9	0,1	5,2	1,8	10,1	2,6		
Valkeala yht.	226	268	23	808	196	1010	164	1451,3	6,4
Määrä/talous		1,2	0,1	3,6	0,9	4,5	0,7		

¹ Luvut laskettu talollisten ja sotilaiden karjamääristä² Varsat mukaan luettuina³ Sisältää myös mullit ja hiehot⁴ Jokela mukaan luettuna⁵ Heikkilä mukaan luettuna.

Lähde: KA 3628b:41-47; KA 6097a:25-27v.

LIITE 10. VALKEALALAISTEN MYyntITAVARAT V. 1638 JA 1743

	1638		1743	
	Määrä	Osuus % myynnin arvosta	Määrä	Osuus % myynnin arvosta
Ruis	1,7 tr			
Ohra	0,6 tr			
Maltaat	0,9 tr			
Nauris			48,8 tr	
Nauriinsiemen	1,0 leiv			
Kaali			14,3 tr	
Humala			1 leiv	
Pellava	14,5 n			
		2,1		12,9
Hevonen	1			
Sonni	3			
Lehmä	4		4	
Hieho	5		3	
Mulli	2		2	
Vasikka	1			
Lammas	4			
Karitsa	2			
Vuohi	9			
Kili	3			
Vuohennahka	12			
Kana	4		9	
Kananpoika			11	
Porsas			2	
Voi	98,1 leiv			
		76,9		14,5
Metso			3	
Orava			18	
Jänis			88	
Hanhi			2	
Ketunnahka			5	
Näädännahka			1	
		-		18,2
Terva	40,8 tr	12,1	90 tr	36,3
Halot			1 kuorma	0,1
Paloviina			13,5 kannua	9,6
Sysihiilet			2,3 lästiä	0,5
Yhteensä Myyjiä	64	100	45	100

tr = Tynnyri; n = Naula; leiv = Leiviskä

Lähde: SRA Finska kameralia, Tullräkenskaper Viborg 1638, vol. 84:2 (mf FR 117); KA 9962:1323–1453.

LIITE 11. VALKEALAN HENKIKIRJAVÄKILUKU KYLITTÄIN
v. 1633–1750

	1633 ¹	1642	1654	1663	1676	1688	1697	1699	1712	1722	1738	1750
Anttila	20	35	37	45	41	54	62	53	60	39	31	42
Haimila	14	20	18	21	17	21	29	22	17	9	15	18
Heikkilä	2	5	4	7	5	5	6	6	4	5	6	9
Hevosoja	11	15	14	17	14	16	18	13	7	6	8	13
Inkerilä	31	45	23	40	36	31	38	15	16	15	18	35
Jokela	12	29	21	21	31	40	52	35	28	23	23	34
Karhula	5	10	8	13	10	11	14	16	7	6	8	7
Kinansaari	6	17	8	23	18	11	25	14	13	14	19	29
Kourula	26	50	40	50	40	42	51	46	22	34	25	43
Kouvola	27	34	20	43	51	93	101	91	57	55	62	81
Kuivala	9	17	16	27	19	26	32	27	19	22	22	22
Kääpälä	8	9	5	13	9	9	10	9	10	-	7	9
Lipiälä	3	7	6	14	11	9	9	6	6	4	6	9
Mattila	10	22	18	31	40	43	45	44	35	33	25	32
Miettula	5	11	7	12	11	13	11	9	11	4	5	13
Oravala	33	54	45	59	76	105	25	85	85	92	56	87
Parola	2	7	6	13	10	9	11	6	5	2	5	14
Pihlajasaari	9	12	5	7	4	6	6	6	4	7	5	9
Pyöriälä	5	14	9	14	12	14	16	14	11	7	10	11
Pyötsiälä	8	10	5	9	6	7	7	7	7	4	4	6
Rautjärvi	6	11	5	8	12	10	9	12	10	10	6	9
Ruotsula	36	64	40	50	48	70	72	36	42	35	49	51
Rämälä	7	14	10	14	9	9	15	18	14	11	7	15
Saarento	17	35	37	44	54	61	74	68	39	46	44	60
Selänpää	36	74	69	82	106	139	152	124	101	85	74	109
Skipparila	4	8	16	21	21	12	18	16	11	15	7	10
Sorsala	6	13	11	13	9	8	8	5	6	8	9	10
Toikkala	11	24	25	30	34	35	42	35	19	22	20	27
Tuohikotti	10	18	11	16	16	20	17	13	7	3	13	21
Valkeala	21	45	17 ²	8	53	91	12681	56	57	56	89	
Yhteensä	400	730	556	795	823	1020	1201	932	729	510	645	924

¹Poisluettuna neljä henkikirjaan merkittyä 10-vuotiasta poikaa

²Tiedot vuodelta 1656 (vuodet 1653–1655 puuttuvat)

Lähde: Henkikirjat: KA 6131 (v. 1633); KA 8567 (v. 1642); KA 8613 (v. 1654); KA 8643 (v. 1663); KA 8680 (v. 1676); KA 8698 (v. 1688); KA 8717 (v. 1697); KA 8723 ja 8724a (v. 1699); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 8818 ja 8819 (v. 1738); KA 10039 (v. 1750).

LIITE 12. HENKIKIRJAVÄKILUVUN PROSENTUAALINEN MUUTOS
VALKEALASSA V. 1642–1712

	1642– 1697	1654– 1697	henkikirjan mukainen muutos 1697–1699	todellinen muutos ¹ 1697–1699	1697– 1712	1699– 1712	1702– 1712
Peltoalue	+109,0	+179,8	-25,0	-22,6	-40,7	-21,5	-23,9
Kaskialue	+21,7	+57,1	-18,9	-22,5	-37,0	-22,3	-23,7
Valkeala yht.	+64,5	+116,0	-22,4	-22,6	-39,3	-21,8	-23,8

¹Todellista muutosta laskettaessa otettu huomioon muuttoliike

Lähde: Henkikirjaväkiluvut liitteestä 11.

LIITE 13. RUOKAKUNTIEN KOKO VALKEALASSA V. 1642–1750
SOSIAALIRYHMITÄIN

		I	II	III	IV	V	VI	Keski- arvo
1642	Peltoalue	3,5	5,8	3,4	–	1,1	–	3,2
	Kaskialue	–	6,7	3,3	–	1,1	–	3,7
	Valkeala yht.	3,5	6,5	3,4	–	1,1	–	3,4
1663	Peltoalue	4,0	6,8	3,8	2,3	1,1	2,0	3,4
	Kaskialue	–	6,4	4,1	–	1,2	–	4,7
	Valkeala yht.	4,0	6,4	3,9	2,3	1,1	2,0	4,0
1676	Peltoalue	5,0	6,0	3,7	2,9	1,7	1,0	3,5
	Kaskialue	–	5,1	3,2	–	2,5	–	3,9
	Valkeala yht.	5,0	5,1	3,5	2,9	2,0	1,0	3,7
1688	Peltoalue	5,2	9,0	4,3	3,1	1,3	2,3	4,0
	Kaskialue	–	6,4	3,8	–	1,0	1,0	4,2
	Valkeala yht.	5,2	6,7	4,1	3,1	1,2	1,8	4,1
1697	Peltoalue	7,8	6,0	4,7	4,0	1,0	2,2	4,5
	Kaskialue	–	7,1	4,7	–	1,5	–	5,1
	Valkeala yht.	7,8	6,9	4,7	4,0	1,3	2,2	4,7
1699	Peltoalue	4,5	4,3	4,0	3,1	1,0	2,6	3,7
	Kaskialue	4,0	5,4	3,8	–	–	5,0	4,1
	Valkeala yht.	4,4	5,2	3,9	3,1	1,0	3,3	3,8
1712	Peltoalue	2,8	3,8	3,3	2,5	–	2,0	3,0
	Kaskialue	1,0	4,5	3,0	–	–	–	3,3
	Valkeala yht.	2,4	4,3	3,2	2,5	–	2,0	3,0
1722	Peltoalue	3,3	3,9	3,0	2,5	–	2,0	2,9
	Kaskialue	2,5	4,8	3,2	–	–	2,0	3,4
	Valkeala yht.	3,0	4,6	3,1	2,5	–	2,0	3,1
1738	Peltoalue	3,3	2,5	2,4	1,6	–	1,6	2,3
	Kaskialue	1,0	3,0	2,5	–	–	1,0	2,5
	Valkeala yht.	2,8	2,9	2,5	1,6	–	1,5	2,4
1750	Peltoalue	6,2	4,0	3,2	2,2	–	2,1	3,0
	Kaskialue	2,0	3,3	3,2	–	–	1,0	3,4
	Valkeala yht.	5,6	4,1	3,2	2,2	–	2,0	3,2

Sosiaaliryhmät: I: Säätyläiset; II: Ratsu- ja rakuunatilalliset; III: Talolliset ja lampuodit; IV: Torpparit; V: Itselliset; VI: Muut

Lähde: KA 8567 (v. 1642); KA 8643 (v. 1663); KA 8680 (v. 1676); KA 8698 (v. 1688); KA 8717 (v. 1697); KA 8723 ja 8724a (v. 1699); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 8818 ja 8819 (v. 1738); KA 10039 (v. 1750).

LIITE 14. HENKIKIRJOITETTUJA RUOKAKUNTAA KOHTI
VALKEALASSA V. 1642–1712

Henkikir- joitettuja		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10+	Yht.
1642	Pa	14	31	16	30	12	6	–	1	–	–	110
	%	12,7	28,2	14,5	27,2	10,9	5,5	–	0,9	–	–	100
	Ka	15	20	23	17	14	5	3	–	2	3	102
	%	14,7	19,6	22,5	16,7	13,7	4,9	2,9	–	2,0	2,9	100
	Yht. %	29 13,7	51 24,1	39 18,4	47 22,2	26 12,3	11 5,2	3 1,4	1 0,5	2 0,9	3 1,4	212 100
1654	Pa	21	32	16	20	6	4	–	–	–	–	99
	%	21,2	32,3	16,2	20,2	6,1	4,0	–	–	–	–	100
	Ka	8	24	18	21	13	–	2	2	–	–	88
	%	9,1	27,3	20,5	23,9	14,8	–	2,3	2,3	–	–	100
	Yht. %	29 15,5	56 29,9	34 18,2	41 21,9	19 10,2	4 2,1	2 1,1	2 1,1	–	–	187 100
1676	Pa	7	32	31	34	11	10	4	2	–	–	131
	%	5,3	24,4	23,7	26,0	8,4	7,6	3,1	1,5	–	–	100
	Ka	1	16	25	23	15	6	5	1	1	–	93
	%	1,1	17,2	26,9	24,7	16,1	6,5	5,4	1,1	1,1	–	100
	Yht. %	8 3,6	48 21,4	56 25,0	57 25,4	26 11,6	16 7,1	9 4,0	3 1,3	1 0,4	–	224 100
1697	Pa	4	19	24	47	28	22	12	6	1	3	166
	%	2,4	11,4	14,5	28,3	16,9	13,3	7,2	3,6	0,6	1,8	100
	Ka	3	8	14	14	12	18	6	10	–	4	89
	%	3,4	9,0	15,7	15,7	13,5	20,2	6,7	11,2	–	4,5	100
	Yht. %	7 2,7	27 10,6	38 14,9	61 23,9	40 15,7	40 15,7	18 7,1	16 6,3	1 0,4	7 2,7	255 100
1712	Pa	9	65	29	28	16	2	–	1	–	–	150
	%	6,0	43,3	19,3	18,7	10,7	1,3	–	0,7	–	–	100
	Ka	5	29	19	15	13	2	3	1	–	–	87
	%	5,7	33,3	21,8	17,2	14,9	2,3	3,4	1,1	–	–	100
	Yht. %	14 5,9	94 39,7	48 20,3	43 18,1	29 12,2	4 1,7	3 1,3	2 0,8	–	–	237 100

Pa = Peltoalue, Ka = Kaskialue, Yht. = Valkeala yhteensä

Lähde: KA 8567 (v. 1642); KA 8613 (v. 1654); KA 8680 (v. 1676); KA 8717 (v. 1697); KA 8765 (v. 1712).

LIITE 15. VALKEALAN MANTTAALIJAKAUTUMA V. 1712

Manttaali- eli veroluku	Tilaluku			%
	Peltoalue	Kaskialue	Valkeala yht.	
2	1	–	1	5,9
1½	1	–	1	
31/48	–	1	1	
5/8	–	1	1	
7/12	1	1	2	
½	1	4	5	
11/24	–	1	1	
5/12	–	4	4	
19/48	–	1	1	
3/8	1	1	2	
1/3	2	8	10	
5/16	–	–	–	
7/24	1	3	4	
1/4	9	21	30	
5/24	–	1	1	66,3
3/16	2	1	3	
1/6	26	17	43	
1/8	40	10	50	
1/12	19	6	25	
1/16	–	–	–	
1/24	1	1	2	
Yhteensä	105	82	187	

Lähde: KA 8763.

LIITE 16. KYLITTÄINEN PERHERAKENNE VALKEALASSA
V. 1642, 1694 JA 1750

A = Perheiden määrä

B = Luokat 1-2: yksineläjät ja perheettömät taloudet (%)

C = Luokka 3: ydinperheet (%)

D = Luokka 4: laajentuneet perheet (%)

E = Luokka 5: monen perheen taloudet (%)

F = Monen perheen taloudet (%; vain tilallis- ja torppariväestö)

1642	A	B	C	D	E	F
Anttila	10	10,0	20,0	20,0	50,0	50,0
Haimila	4	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0
Heikkilä	1	–	–	–	100	100
Hevosoja	4	–	25,0	–	75,0	75,0
Inkerilä	15	37,5	37,5	–	25,0	40,0
Jokela	10	10,0	40,0	20,0	30,0	30,0
Karhula	2	–	–	–	100	100
Kinansaari	6	–	83,3	–	16,7	16,7
Kourula	14	14,3	42,9	14,3	28,6	36,4
Kouvola	13	38,5	38,5	–	23,1	33,3
Kuivala	4	–	25,0	25,0	50,0	50,0
Kääpälä	3	–	33,3	33,3	33,3	33,3
Lipiälä	2	–	–	50,0	50,0	50,0
Mattila	6	–	50,0	–	50,0	50,0
Miettula	3	–	33,3	66,7	–	–
Oravala	15	13,3	26,7	13,3	46,7	53,8
Parola	2	–	50,0	–	50,0	50,0
Pihlajasaari	1	–	–	–	100	100
Pyöriä	3	–	33,3	–	66,7	66,7
Pyötsiälä	2	–	–	–	100	100
Rautjärvi	4	–	75,0	25,0	–	–
Ruotsula	19	15,8	31,6	15,8	36,8	43,8
Rämälä	4	50,0	–	–	50,0	100
Saarento	13	23,1	46,2	15,4	15,4	20,0
Selänpää	22	4,5	40,9	4,5	50,0	57,9
Skipparila	4	25,0	75,0	–	–	–
Sorsala	2	–	–	–	100	100
Toikkala	8	12,5	37,5	25,0	25,0	28,6
Tuohikotti	4	25,0	25,0	–	50,0	50,0
Valkeala	12	8,3	25,0	16,7	50,0	60,0
Yhteensä	212	15,1	36,3	10,8	37,7	44,0

1694	A	B	C	D	E	F
Anttila	11	–	9,1	9,1	81,8	81,8
Haimila	6	–	16,7	–	83,3	83,3
Heikkilä	1	–	–	–	100	100
Hevosoja	4	–	25,0	–	75,0	75,0
Inkerilä	6	–	16,7	16,7	66,7	66,7
Jokela	9	11,1	22,2	–	66,7	75,0
Karhula	3	–	–	33,3	66,7	66,7
Kinansaari	5	–	40,0	20,0	40,0	40,0
Kourula	9	–	22,2	11,1	66,7	75,0
Kouvola	17	–	–	5,9	94,1	94,1
Kuivala	4	25,0	–	–	75,0	75,0
Kääpälä	3	–	66,7	33,3	–	–
Lipiälä	2	–	–	–	100	100
Mattila	9	–	–	–	100	100
Miettula	3	–	66,7	–	33,3	33,3
Oravala	30	–	33,3	10,0	56,7	56,7
Parola	2	–	–	50,0	50,0	50,0
Pihlajasaari	1	–	–	–	100	100
Pyöriä	3	–	–	66,7	33,3	33,3
Pyötsiä	1	–	–	100	–	–
Rautjärvi	3	–	33,3	–	66,7	66,7
Ruotsula	16	6,3	12,5	12,5	68,8	68,8
Rämälä	2	–	–	–	100	100
Saarento	17	–	35,3	5,9	58,8	58,8
Selänpää	30	3,3	13,3	6,7	76,7	82,1
Skipparila	2	–	–	–	100	100
Sorsala	2	–	50,0	–	50,0	50,0
Toikkala	9	–	33,3	11,1	55,6	62,5
Tuohikotti	4	–	–	25,0	75,0	75,0
Valkeala	37	16,2	37,8	13,5	32,4	39,3
Yhteensä	251	3,6	21,9	10,8	63,8	65,0

1750	A	B	C	D	E	F
Anttila	11	–	9,1	9,1	81,8	81,8
Haimila	6	–	16,7	–	83,3	83,3
Heikkilä	1	–	–	–	100	100
Hevosoja	4	–	25,0	–	75,0	75,0
Inkerilä	6	–	16,7	16,7	66,7	66,7
Jokela	9	11,1	22,2	–	66,7	75,0
Karhula	3	–	–	33,3	66,7	66,7
Kinansaari	5	–	40,0	20,0	40,0	40,0
Kourula	9	–	22,2	11,1	66,7	75,0
Kouvola	17	–	–	5,9	94,1	94,1
Kuivala	4	25,0	–	–	75,0	75,0
Kääpälä	3	–	66,7	33,3	–	–
Lipiälä	2	–	–	–	100	100
Mattila	9	–	–	–	100	100
Miettula	3	–	66,7	–	33,3	33,3
Oravala	30	–	33,3	10,0	56,7	56,7
Parola	2	–	–	50,0	50,0	50,0
Pihlajasaari	1	–	–	–	100	100
Pyöriä	3	–	–	66,7	33,3	33,3
Pyötsiä	1	–	–	100	–	–
Rautjärvi	3	–	33,3	–	66,7	66,7
Ruotsula	16	6,3	12,5	12,5	68,8	68,8
Rämälä	2	–	–	–	100	100
Saarento	17	–	35,3	5,9	58,8	58,8
Selänpää	30	3,3	13,3	6,7	76,7	82,1
Skipparila	2	–	–	–	100	100
Sorsala	2	–	50,0	–	50,0	50,0
Toikkala	9	–	33,3	11,1	55,6	62,5
Tuohikotti	4	–	–	25,0	75,0	75,0
Valkeala	37	16,2	37,8	13,5	32,4	39,3
Yhteensä	251	3,6	21,9	10,8	63,8	65,0

Lähde: KA 8567:579–581v; KA 8712:798v–799v; KA 8712a:1563–1568; KA 10039.

LIITE 17. MONEN PERHEEN TALOUKSIIN KUULUNEIDEN OSUUS
HENKIKIRJAVÄESTÖSTÄ VALKEALASSA v. 1633–1750

	Peltoalue	Kaskialue	Valkeala yht.
1633	16,1	31,3	24,0
1642	55,5	57,1	56,3
1654	45,3	53,6	49,6
1663	60,9	78,0	70,1
1676	63,8	49,2	57,4
1688	73,7	77,8	75,2
1694	81,0	76,0	79,1
1697	71,6	73,1	72,2
1699	51,8	52,7	52,1
1702	50,9	53,9	52,0
1712	37,9	51,7	43,3
1722	42,5	48,2	44,6
1738	36,5	57,4	44,8
1750	50,1	59,3	53,9

Lähde: KA 6131 (v. 1633); KA 8567 (v. 1642); KA 8613 (v. 1654); KA 8643 (v. 1663); KA 8680 (v. 1676); KA 8698 (v. 1688); KA 8712 ja 8712a (v. 1694); KA 8717 (v. 1697); KA 8723 ja 8724a (v. 1699); KA 8733 (v. 1702); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 8818 ja 8819 (v. 1738); KA 10039 (v. 1750); SKrA Roterings- och utskrivningslängder Viborg, Nyslott 1642, 1676, vol. 617–617A, 638 (mf WA 764–765).

LIITE 18. SUURPERHEIDEN SUHTEELLINEN OSUUS ERÄILLÄ PAIKKAKUNNILLA V. 1500–1750

Monen perheen taloudet ja laajemmat suurperheet:

	1500	1634/35	1652/54	1694/95	1750
Ahvenanmaa:					
Iniö		69,2	66,7	59,0	
Kumlinge-Brändö		39,5	28,2	22,7	
Korppoo-Houtskär				33,5	
Uusimaa:					
Nurmijärvi		3,3	4,7	12,1	
Porvoo		11,8	8,5	23,0	
Lapinjärvi		3,1		32,7	
Orimattila		32	32?	32?	
Häme:			21,8		
Karjala:					
Käkisalmen Karjala	31,9				
Jääski		36,6			
Ruokolahti					28,2
Savo:					
Leppävirta			20,1	49,1	
Pohjanmaa:					
Etelä-Pohjanmaa				21,9 (1680)	
Suur-Pyhäjoki					28,3 (1730)
Kainuu:			35,3		

Laajempi suurperhe tarkoittaa kahden avioparin taloutta, joka likipitään vastaa Laslettin käsitettä monen perheen talous (ks. Piilahti 1999, s. 22–27).

Lähde: Leppävirran tiedot KA 8613:1063, 1128–1136 ja KA 8712a:1939–1947, 1983; Ahvenanmaan tiedot Moring-Fortelius 1985 ja Moring 1994; Ruokolahden tiedot Waris 1992; Nurmijärven, Porvoon ja Lapinjärven tiedot Aalto 1996; muut tiedot maakunta- ja paikallishistorioista.

LIITE 19. VARAKKUUSLUOKITTELU: RAKENNE, JAOTTELUPERUSTEET JA LUOTETTAVUUS

Yksi tutkimuksen olennaisista teemoista on puntaroida kotitalouksien varakkuustason vaikutusta perheiden rakenteisiin ja sosiaalisissa suhteissa. Valkealalaisten varallisuustason mittarina käytetään kahdeksanryhmäistä varakkuusluokittelua, jonka esikuva löytyy Richard E. Smithin tutkimuksesta *Kin and neighbours in thirteenth century Middlesex*, jossa hän tarkastelee englantilaisen kartanoyhteisön talonpoikien sosiaalitaloudellista aktiivisuutta neliportaisella varakkuusryhmittelyllä. Smith jaottelee talonpojat neljään ryhmään tiluskoon mukaan.¹

Valkealalaisiin sovellettava jaottelu on seuraavanlainen:

I	Säätyläiset
IIA	Tilalliset: ylin varakkuusryhmä (>1/6 veroa)
IIB	Tilalliset: ylempi keskiryhmä (1/6 veroa)
IIC	Tilalliset: alempi keskiryhmä (n. 1/8 veroa)
IID	Tilalliset: alin varakkuusryhmä (< 1/8 veroa)
IIX	Tilalliset: veroluku tuntematon
III	Torpparit
IV	Muut taloudet (käsityöläiset, sotilaat ym.)

Tutkimuksen kannalta on oleellista runsaslukuisen tilallisten ryhmän heterogeenisyyden huomiointiin ottaminen, joten Valkealaan sovellettu kategorisointi perustuu sekä sosiaaliryhmiin että tilallisten osalta tilojen verolukuihin. Maaverotuksessa manttaaliluvun (mantal) kanssa veroyksikkönä käytetty veroluku (skatte/skattetal) valittiin edellisen sijasta luokitteluperusteeksi, koska se oli manttaalilukua yhteismitallisempi kahteen kihlakuntaan jakautuneella tutkimusalueella. Näiden kahden veroyksikön keskinäinen suhde näet oli erilainen Kymin kihlakunnan puoleisessa Suur-Valkealassa kuin Lappeen kihlakuntaan kuuluneessa Vähä-Valkealassa; edellisessä yksittäisen tilan manttaali- ja veroluvut olivat samat, kun taas Vähä-Valkealassa veroluku oli puolet manttaaliluvusta. Kihlakuntien välisessä maaverovertailussa ilmeni, että verolukuperusteisessa vertailussa vähävalkealalaisten maksamat maaverot rinnastuvat suurvalkealalaisten summiin paremmin kuin manttaaliperusteisessa vertailussa. Veroluvun valintaa mittapuuksi puoltaa myös se, että ainakin vielä 1700-luvun alkupuolella se näytti käytännössä olleen manttaalilukua merkittävämpi oikeudellinen määre, sillä verolukua käytettiin tilan koon kriteerinä mm. tilanjaon tai autiotilan viljelynoton kärkeäkäsitteilyssä.

Veroluvun perusteella tilallistaloudet, toisin sanoen ratsutilalliset, talolliset ja lampuodit, on jaoteltu neljään ryhmään: ylimpään (IIA), ylempään keskiryhmään (IIB), alempaan keskiryhmään (IIC) ja alimpaan ryhmään (IID). Ratsutilalliset kuuluvat suurimmalta osalta ryhmään IIA. Veroluvultaan tuntemattomat, lähinnä toispitäläiset tilalliset kirjataan ryhmään IIX. Torpparit muodostavat erillisen ryhmän III, sillä kartanosidonnaisuuden takia heidän taloudellinen liikkumavaransa oli keskimäärin tilallisia suppeampi ja heidän vertailuaan vaikeuttaa verolukujen puuttuminen. Säätyläiset on koottu omaksi kokonaisuudekseen (I), samoin kuin edellä mainittuihin yhteiskuntaryhmiin kuulumattomat ruokakunnat (IV). Näihin kahteen viimeiseen ryhmään kuului useimmiten vain pieni joukko talouksia.

Usean tilallistalouden luokitus muuttui seurattavan ajanjakson aikana, sillä luokituksessa on otettu huomioon tilanjako, autioituminen ja yhdysviljely. Mikäli tila jakautuu kahteen tai useampaan osaan (ruokakuntaan) pitkäaikaisesti, tilan veroluku suhteutetaan tilanjakoihin ja se jaetaan tilanosien kesken. Näin ollen jaon tapahduttua jakautuneen tilan väki saattaa siirtyä alempaan varallisuusryhmään.

Kuten oheisesta taulukosta ilmenee, tutkittavan ajanjakson alkuvuosikymmenillä lukumääräisesti suurin ryhmä oli ylin tilallisryhmä. 1600-luvun lopun verolukujen alentamisen ja tilajakojen seurauksena sen osuus laski reilusti, ja 1700-luvun puoliväliin mennessä noin 70 % talouksista kuului kahteen alimpaan tilallisryhmään tai torppareihin.

1 Smith 1979, erityisesti s. 227–228.

Voidaan tietenkin kysyä, soveltuvatko veroluvut varallisuuden mittareiksi. Heijastelevatko ne tilojen todellisia varallisuuseroja? Määrä- ja ruotujakolaitosta toimeenpantaessa kuninkaallinen komissio muutti monien tilojen verolukuja niiden verotuksellista kantokykyä vastaavammiksi. Näitä muutoksia tehtiin ainakin vuosina 1681 ja 1691, joita seuranneina vuosina manttaalilukuja voi pitää varteenotettavana keinona vertailla tilojen varakkuutta.²

Taulukko 1: Varakkuusluokkien määrä ja suhteellinen osuus ruokakunnista 1642–1750

	1642	1663	1697	1712	1722	1750
I	2	2	4	5	5	7
%	0,9	1,0	1,6	2,1	2,3	2,4
IIA	55	50	32	29	30	31
%	25,9	25,1	12,5	12,1	13,8	10,6
IIB	30	29	51	55	48	40
%	14,2	14,6	19,9	23,0	22,0	13,7
IIC	46	49	70	72	62	75
%	21,7	24,6	27,3	30,1	28,5	25,6
IID	49	46	46	38	34	82
%	23,1	23,1	18,0	15,9	15,6	27,9
III	–	7	38	31	33	50
%	–	3,5	14,8	13,0	15,1	17,1
IV	30	16	15	9	6	8
%	14,2	8,0	5,9	3,8	2,8	2,7
Yht.	212	199	256	239	218	293
%	100	100	100	100	100	100

Lähde: KA Henki- ja maakirjat.

Lisäksi verolukujen relevanttisuutta varallisuusmittareina voidaan punnita parillakin tavalla. Ensinnä niitä voidaan verrata kirkon tarpeisiin (papiston palkkausta varten) kerätyistä kymmenyksistä laadittuihin luetteloihin eli kymmenysluetteloihin. Lähdekriittiseen tarkasteluun soveltuvat Kymin kihlakunnan puoleisen Suur-Valkealan luettelot, jossa kymmenykset mainitaan tilakohtaisesti. Lappeen kihlakunnassa kymmenykset merkittiin vain kylittäisinä yhteissummina.³ Mainittakoon, että luetteloissa ei esiinny torppareita. Testausotokseen valittiin viisi kylää Suur-Valkealan eri kolkilta (Anttila, Kourula, Mattila, Rautjärvi ja Ruotsula) ja esimerkkivuosiksi poimittiin 1688, 1697, 1712 ja 1738. Tulokset on koottu oheiseen taulukkoon. Laskelmista voidaan havaita, että korkeampi varakkuusluokka ja suurempi kappamäärä korreloivat positiivisesti keskenään. Ensimmäisenä ja viimeisenä vuotena varakkuusryhmien väliset erot ovat selviä, mutta vuosina 1697 ja 1712 tulokset kahdessa keskiryhmässä ovat hyvin samanlaiset. Ryhmien samankaltaisuuteen saattaa vaikuttaa myös otoksen suppeus.

Taulukko 2: Kymmenykset varakkuusluokittain v. 1688–1738

	1688		1697		1712		1738	
	n	kp/tal	n	kp/tal	n	kp/tal	n	kp/tal
IIA	8	24,9	9	17,8	10	23,8	9	14,8
IIB	17	18,1	16	12,1	16	13,1	18	9,2
IIC	10	13,6	7	12,1	9	12,7	10	7,7
IID	5	8,8	5	6,8	5	7,0	5	6,0
Yht.	40	17,2	37	12,8	40	14,9	42	9,6

n = talouksien lukumäärä

kp/tal = kappaletaloutta kohti

² Vrt. Oksanen 1995, s. 135–136.

³ Ks. esim. v. 1663, KA 8643:479–480 (Kymin kihlakunta) ja 1008 (Lappeen kihlakunta).

Toiseksi verolukujen luotettavuutta voidaan luoda perukirjojen karjamäärien avulla. Karjavarallisuutta laskettaessa otettiin huomioon vuosina 1740-1760 laaditusta 124 perukirjasta ne 77, joihin oli kirjattu vainajan tai koko pesän karja. Jokaisesta taloudesta valittiin laskelmiin vain yksi perukirja em. ajanjaksolta. Nautayksiköittäin laskettuna keskimääräiseksi karjavarallisuudeksi tulee 8,8.

Taulukko 3: Perukirjojen karjavarallisuus varakkuusluokittain v. 1740–1760

	I	IIA	IIB	IIC	IID	III	IV	Yht
	n ny/t	n ny/t	n ny/t	n ny/t	n ny/t	n ny/t	n ny/t	n ny/t
Pelto	3 26,8	2 4,9	3 11,7	17 7,9	7 6,4	10 5,2	1 2,5	43 8,3
Kaski	– –	1 21,9	11 10,9	11 9,3	11 6,6	– –	– –	34 9,3
Yht.	3 26,8	3 10,6	14 11,0	28 8,4	18 6,5	10 5,2	1 2,5	77 8,8

n = talouksien lukumäärä

ny/t = nautayksiköjä taloutta kohti

Karjavarallisuuden jakautuminen vastaa varallisuusjaottelua kappamääriäkin selkeämmin. Varallisuusryhmien väliset erot ovat huomattavat, vaikka tilanjakojen aiheuttama ryhmämuutos jätettiin huomioimatta. Suurin karjavarallisuus oli vähälukuisessa säätyläisten ryhmässä I. Torpparien (III) karjavarallisuus osoittautui jonkin verran alinta tilallisryhmää pienemmäksi. Ainoan poikkeuksen kookkaampien karjojen rinnasteisuudesta suurempiin verolukuihin muodosti peltoalueen ylin varallisuusryhmä, mitä myös selittänee otannan pienuus. Kaskialueella karjavarallisuus näytti olleen peltoaluetta suurempi ryhmää IIB lukuun ottamatta.⁴

Täten tutkimusalueella tilojen veroluvut ilmentävät varsin selväpiirteisesti ruokakuntien välisiä taloudellisia eroja, joten niitä voidaan käyttää varakkuusluokittelun perustana.

4 Karjavarallisuudesta keskimäärin ks. s. 74–79.

LIITE 20. PERHERAKENNE VARAKKUUSRYHMITÄIN VALKEALASSA
v. 1642–1750

1642	1	2	3	4	5	Yht.
I	1	–	1	–	–	2
%	50,0	–	50,0	–	–	100
IIA	2	1	12	8	32	55
%	3,6	1,8	21,8	14,5	58,2	100
IIB	–	–	10	4	16	30
%	–	–	33,3	13,3	53,3	100
IIC	1	–	15	6	24	46
%	2,2	–	32,6	13,0	52,2	100
IID	2	–	34	4	9	49
%	4,1	–	69,4	8,2	18,4	100
III	–	–	–	–	–	–
%	–	–	–	–	–	–
IV	26	–	4	–	–	30
%	86,7	–	13,3	–	–	100
Yht.	32	1	76	22	81	212
%	15,1	0,5	35,9	10,4	38,2	100

1663	1	2	3	4	5	Yht.
I	–	–	2	–	–	2
%	–	–	100	–	–	100
IIA	–	–	9	3	38	50
%	–	–	18,0	6,0	76,0	100
IIB	–	–	9	1	19	29
%	–	–	31,0	3,4	65,5	100
IIC	–	–	14	8	27	49
%	–	–	28,6	16,3	55,1	100
IID	–	–	23	3	20	46
%	–	–	50,0	6,5	43,5	100
III	–	–	6	1	–	7
%	–	–	85,7	14,3	–	100
IV	5	–	11	–	–	16
%	31,3	–	68,8	–	–	100
Yht.	5	–	74	16	104	199
%	2,5	–	37,2	8,0	52,3	100

1697	1	2	3	4	5	Yht.
I	–	–	2	2	–	4
%	–	–	50,0	50,0	–	100
IIA	–	–	3	1	28	32
%	–	–	9,4	3,1	87,5	100
IIB	–	–	8	7	36	51
%	–	–	15,7	13,7	70,6	100
IIC	2	1	13	12	42	70
%	2,9	1,4	18,6	17,1	60,0	100
IID	–	–	18	5	23	46
%	–	–	39,1	10,9	50,0	100
III	–	–	11	5	22	38
%	–	–	28,9	13,2	57,9	100
IV	4	1	9	1	–	15
%	26,7	6,7	60,0	6,7	–	100
Yht.	6	2	64	33	151	256
%	2,3	0,8	25,0	12,9	59,0	100

1712	1	2	3	4	5	Yht.
I	2	–	3	–	–	5
%	40,0	–	60,0	–	–	100
IIA	–	–	7	3	19	29
%	–	–	24,1	10,3	65,5	100
IIB	2	–	25	8	20	55
%	3,6	–	45,5	14,5	36,4	100
IIC	3	3	33	9	24	72
%	4,2	4,2	45,8	12,5	33,3	100
IID	1	–	28	2	7	38
%	2,6	–	73,7	5,3	18,4	100
III	2	1	15	3	10	31
%	6,5	3,2	48,4	9,7	32,3	100
IV	1	–	8	–	–	9
%	11,1	–	88,9	–	–	100
Yht.	11	4	119	25	80	239
%	4,6	1,7	49,8	10,5	33,5	100

1722	1	2	3	4	5	Yht.
I	2	–	3	–	–	5
%	40,0	–	60,0	–	–	100
IIA	1	1	7	4	17	30
%	3,3	3,3	23,3	13,3	56,7	100
IIB	1	1	21	9	16	48
%	2,1	2,1	43,8	18,8	33,3	100
IIC	–	–	31	10	21	62
%	–	–	50,0	16,1	33,9	100
IID	2	–	21	7	4	34
%	5,9	–	61,8	20,6	11,8	100
III	2	–	22	3	6	33
%	6,1	–	66,7	9,1	18,2	100
IV	1	1	4	–	–	6
%	16,7	16,7	66,7	–	–	100
Yht.	9	3	109	33	64	218
%	4,1	1,4	50,0	15,1	29,4	100

1750	1	2	3	4	5	Yht.
I	1	–	6	–	–	7
%	14,3	–	85,7	–	–	100
IIA	1	–	10	3	17	31
%	3,2	–	32,3	9,7	54,8	100
IIB	–	–	8	7	25	40
%	–	–	20,0	17,5	62,5	100
IIC	–	1	20	15	39	75
%	–	1,3	26,7	20,0	52,0	100
IID	4	2	46	9	21	82
%	4,9	2,4	56,1	11,0	25,6	100
III	4	–	25	4	17	50
%	8,0	–	50,0	8,0	34,0	100
IV	1	–	6	–	1	8
%	12,5	–	75,0	–	12,5	100
Yht.	11	3	121	38	120	293
%	3,8	1,0	41,3	13,0	41,0	100

Jaottelu Lasletin pääluokkien mukaan: 1. Yksineläjä; 2. Perheetön talous; 3. Ydinperhe; 4. Laajentunut perhe; 5. Monen perheen talous.

Lähde: KA Henkikirjat.

LIITE 21. PERHERAKENNE ERÄISSÄ VALKEALAISSA RUOKAKUNNISSA V. 1633–1750

Kylä	Talo/tp	Ka/Pe	Var.lk	1633	1642	1648	1654	1655	1659	1663	1669	1673	1676
Anttila	Puujaalka	K	IIA	a	5d	5d	5d	5d	5d	5d	5d fbs	4c fbs	5d fbs
	II		IIA										
Inkerilä	Korja	K	IIC-A-B	5b	5d	5e	5e	5e	5e	5a	3b	5d	5d fbs
	II		IIIB										
Inkerilä	Kohopää	K	IID	3b	3b	1b	1b	1b	a	5b	5b	5b	4c
Kourula	Ryöpäs	K	IIA -> IIC	3b	4b	4a	3b	3b	4b	5a	3b	3b	3b
Kourula	Rasi	K	IIIB -> IID	a	a	a	a	a	a	a	a	a	3b
	II		IID										
Kouvola	Priha	P	IIA	5d	5d	4c	5b brs	5b brs	5b brs	3b	5a	3b	4c
	II		IIA										
	III		IIA										
	IV		IIA										
Kuivala	Pekkola	K	IIA,B,C,D	5b brs	5d fbs	5d fbs	5d fbs	5d fbs	5e fbs	5e fbs	5e fbs	5d	5d
	II		IIC										
	III		IID										
Mattila	Sipilä	P	IIC - IIB	3b	5b	4a	4c	4c	4c	5d	3b	5b	4c
Mattila	Pekkola	P	IIA - IIB	3b	5b	5c	5d	4c	5c	5e	5e	5e ->	3b
Oravala	Hamari	P	IIC - IID					Hoht.	3b	3b	5b	3b	3b
Oravala	Vilkki	P	IID	3b	3b	3b	3b	3b	3b	5b	5a	5d	5d
Oravala	Tommola	P, tp	IIA - III	4c	5d	5d ->	3b	3b	4c	5d	4c	3b	4b brs
Pihlajas	Horppu	K	IIA - IIC	5d	5e	5d ->	5d fbs	4d	5b brs	5e	5e ->	2b fbs*	1b*
	II		IIC										
Pyöriälä	Kuokka	K	IID	3b	5d	4a	3b	3b	3b*	3b*	5a	3b	3b
Ruotsula	Marttila	P	IIC - IIB	3b	3b	3b	4c	4c	4c	5d	5d	5e	5d fbs
Saarento	Vähä-Yrjä	P	IIC				Mäkelä		3b	5d	4c	5d	3b+3b
Selämp. Latipää		P	IIA - IID										
	II		IID										
	Pukkila		IIA (IID)										
Selämp.	Mäkilaita	P	IIA										
	Nokkanen		IIA										
Skipp.	Nissilä	K	IIA (IIB)	3b	3b	5e	5e brs	5b brs	5e brs	5b brs	5e brs	5d fbs	5d fbs
Valkeala	Nilola	P, tp	IIA - III	3b	5c	5d	?	3b+3b	5b	3b	4c	4c	5d

Roomalaiset numerot sarakkeessa talo/tp viittaavat tilanjakoon; tp = Torppa

Hoht. = Hamarin tila erotettu Hohterista n. 1657; Mäkelä = Vähä-Yrjä erotettu Mäkelän tilasta n. 1658

Perherakenne Laslettin luokkien mukaan (alaluokat ks. liite 2):

- 1) Yksineläjät
- 2) Perheetön talous
- 3) Ydinperhe
- 4) Laajentunut perhe
- 5) Monen perheen talous

brs = Taloudessa veljenpoika

fbs = Serkustalous

Var. lk = Varakkuusluokka: I: Säätyläinen; IIA: Tilalliset, ylin varakkuusryhmä;

IIB: Tilalliset, ylempi keskiryhmä; IIC: Tilalliset, alempi keskiryhmä; IID: Tilalliset, alin varakkuusryhmä;

III: Torpparit; IV: Muut taloudet

Varakkuusluokka muuttunut tutkimusjaksolla, jos sarakkeessa enemmän kuin yksi luokitus

P = Peltoalue, K = Kaskialue

a = Autio

* = Taloudessa sukulaisia yhtiömiehinä, sotilaina, palkollisina jne

> = Muutto ennen seuraavaa henkikirjaa

Lähde: KA Henkikirjat

1680	1688	1694	1697	1699	1702	1705	1708	1712	1722	1728	1733	1738	1744	1750
5d fbs	5e	5b	5b	[5d]	5d	4c	5d	5d	3b	3b	4a	5e	3b	3b
		5a	3b	3b	5b	5b	5b	5b	5b	5e	3b	3b	3b	3b
4c fbs	5d fbs	4d fbs	5e fbs	4c fbs	5d fbs	5d	5d	5d	3b	2a	5d	5d	4c	5d
														3b
5d	5b	5b	3b	a	3b	3b	3b	3b	3b	3b	2a	3b	3b	3b
?	3b	3b	3b*	3b*	3b*	3b*	3b	3b	3b	3b	1b	3b	1b	3b
5d	5e	5b	5c	5c	5a	5a	5d	3b	3b	4b	5b brs	3b	3b	5d
													3b	3b
5b	5b brs	5b brs	5b brs	5b brs	3b	5b	5b	3b	5d fbs					
					3b	3b	3b	3b		2a	5d	5d	5d	3b
					3b	3b	3b	3b		3b	3b	3b		3b
														3b*
5d	5b brs	5c brs	5d fbs	4c	3b*	1a*	3d*	4a*	3b*	4c fbs	5d fbs	3b	3b	3b
				4c	3b*	3b*	3b*	3b						
												5d fbs		3b
5d	5d	5d	5d ->	3b	5b	5b	5a	5d	5d ->	2b	3b	4c	3b	4c brs
5e	5c	5c	5c	5d	5e	5e ->	5b	5d	5d ->	3b	4c brs	3b	3b	5d fbs
5e	5b	5c	4b brs	4a+3b	4a	5b	5b	5b	4c	4a ->	5d	3b	3b	3b
5d ->	3b	5b	5c	5b	4d	4d	4b	4a	4d	5d	5d	5d	5d	3b
5b ->	3b	3b	5b	5b	5b	4a	3b	4c (->)	3b	2a+3b	3b	3b	1b	3b
5b	5b	5d fbs	5d fbs	5b	5b	5b fbs	5b brs	5d	5e	4c fbs	5b frä	1b*	4c	5d
												5d	3b	5d
3b	5b	4c	5d	4c	3b	3b	3b	3b	3b	4c	5d	5d	5d	5d
5e fbs	5d fbs	5d fbs	5d fbs	3b	1a	1a	1a	3d	4c	1b	3b	5b brs	3b	3b
3b	5b	5c	5d	5d	5d	5d	5d	2b	5d	4c	5d	5d	3b	3b
5d fbs	5b	5b	5b	5b	5c	5c ->	3b	5b	5d	5d	5d	5b+1a	3b	5e
5d ->	4a	5c	5d	5d	5d	5d	5d	3b	5b brs	4c	4c ->	4c	3b	5d

LIITE 22. VALKEALALAISIA SUKUJA v. 1630–1750

Lähinnä kummikartoitusta varten tehtiin perhetaulupohjainen genealoginen selvitys seitsemästä suvusta, jotka nimettiin pitkäaikaisesti, useamman sukupolven ajan hallinnassa olleen tilan tai torpan mukaisesti. Eri talousvyöhykkeitä ja varakkuusryhmiä edustaneet suvut olivat Sipilä (Mattilan kylän tila n:o 2, varakkuusluokka IIB), Vilkki (Oravala n:o 7, IID), Latipää (Selänpää n:o 1, IIA/IID), Niilola (Valkealan kartanon torppa, III), Kohopää (Inkerilä n:o 4, IID), Ryöpäs (Kourula n:o 5, IIC) ja Nissilä (Skipparila n:o 1, IIA).

Genealoginen selvitys keskittyi suvun lähtötilan viljelijäsukuun. Tilalta pois siirtyneistä suvun jäsenistä seurattiin enimmäkseen vain poikia ja näitäkin lähinnä siirtyneessä sukupolvessa. Tutkimuksen rungon muodostivat henki- ja kirkonkirjojen tiedot, joiden lisäksi liitteeseen kerättiin tuomio- ja perukirjojen merkintöjä ko. henkilöistä tietyin kriteerein. Henkilöiden vaiheita kartoitettiin pääasiassa vuoteen 1750 saakka, mutta sisarusarjat on kuitenkin kerätty kokonaisuudessaan. Poikkeuksena alkamisajankohdasta oli Kohopää, jonka viljelijät asettuivat tilalle vasta v. 1699. Avioliittojen solmimista seurattiin suurimmalta osin noin vuoteen 1770 asti eli noin vuoteen 1750 mennessä syntyneiden lasten avioitumiseen saakka. Rk-merkinnällä varustettu syntymävuosi perustuu rippikirjaan. Henkilöiden esiintymiset kihlakunnan- ja laamanninoikeuden käräjillä (O) kerättiin järjestelmällisesti vuosilta 1623–1682, 1695–1707, 1722–1726 ja 1737–1741, ja muiden vuosien maininnat ovat satunnaisempia. Tuomiokirjatapauksista nostettiin esiin erityisesti velka- ja takaussuhteet. Lisäksi poimittiin vuosina 1740–1780 suoritetuista perunkirjoituksista ajankohta, mainitut velkasuhteet ja holhoojat. Liian informaation ja sekavuuden välttämiseksi liitteeseen jätettiin merkitsemättä lasten kummit. Jokaiselle henkilölle on kirjattu kuitenkin otoksissa esille tulleet kummikontaktit (Kum) kastepäivän, lapsen nimen ja kotikylän mukaan. Jakautuneiden tilanosien roomalainen numerointi viittaa Valkealan historia II:n talonhaltijaluettelossa käytettyyn tilanosien numerointiin (Piilahti 1995). Lapsen syntymäkylä merkittiin silloin kun sisarusket syntivät eri kylissä. Liitteen laajuuden takia esimerkkinä seitsikosta esitellään vain Sipilän suku.

Lyhenteitä:

- O = Oikeustapaukset, joissa ao. henkilö mainitaan
 Kum = Kummisuhteet, joista kirjattu kastepäivä, lapsen nimi ja kotikylä. Suhteet ovat etupäässä vuosilta 1706–1710 ja 1736–1740 sekä ao. seitsemän pitkäikäisyyssuoratujen esimerkkisukujen keskinäisiä sidoksia
 PK = Perunkirjoituksen päivämäärä
 N.N. = Nimeltä tuntematon (nomen nescio (lat.) = en tunne nimeä)
 ? = epävarma tai tulkinnanvarainen tieto
 hk = henkikirja
 tk = talvikäräjät
 kk = kesäkäräjät
 sk = syyskäräjät
 laamk = laamanninoikeuden käräjät
 –1654 = ainakin vuodesta 1654
 1654– = ainakin vuoteen 1654

Lähde: KA Henkikirjat, tuomiokirjat, perukirjat ja kirkonarkistot; Piilahti 1995.

Sipilän suku

Mattilan kylän n:o 2, joka saman suvun hallinnassa ainakin v:sta 1620. Tilan veroluku alkuaan 1/8, 1600-luvun lopulta lähtien 1/6, varakkuusluokka IIB. Suvun jäseniä siirtyi 1690-luvulla Haimilan Ala-Mankille ja 1720-luvulla sekä Kouvolan Jukkoon että Ruotsulan Rusille, todennäköisesti myös Pekkolan torppaan Valkealan kylään.

Taulu 1

Sipi Simonpoika. Sipilän isäntä Mattilan kylässä ainakin 1620–1651.

Puoliso: N.N., main. vaimona v:een 1646.

Lapsia:

Antti. Talollinen. Taulu 2.

Esko Sipinpoika. Veljenä Sipilässä –1654–1656 ja 1658–1666. Sipilän isäntänä 1657.

O: kk 1657: Tuomittiin yhdessä kolmen muun mattilalaisen (Markku Pekanpoika Pessa, Yrjö Ristonpoika Tolmanni, Tuomas Heikinpoika Lassila) kanssa kolmen markan sakkoon kukin Sipi Yrjönpoika Pekkolan kaskimaan aidan tuhoamisesta (ii 1:107v). - Puoliso: *N.N.*, main. vaimona –1662–1666.

?**Matti Sipinpoika.** Mainittiin Sipilän isäntänä 1662, mutta voi olla myös kirjoitusvirhe, sillä ei esiinny muissa henkikirjoissa.

Taulu 2

Antti Sipinpoika Sipilä (taulusta 1). Poikana Sipilässä ilm. jo 1642–1651, Sipilän isäntä 1652–1656, 1658–1660– ja –1663–1673–.

O: tk 1669: Oli yksi niistä 13 valkealalaisesta, joille määrättiin tammikuussa 1669 kolmen markan sakko haluttomuudesta maksaa tuomarinvero (ii 2:175v–176).

Puoliso: **Marketta Heikintytär**, mainittiin nimeltä 1655, vaimona ilm. 1647–1675. Tilan johdossa 1675.

Lapsia:

Matti. Talollinen. Taulu 3

Reiju Antinpoika Sipilä/Ala-Mankki, s. 1651? Veljenä Sipilässä 1676–1697-. Muutti Haimilan kylän Ala-Mankin tilalle, jonka isäntänä –1699–1707. K. Haimila, Mankki 16.5.1709 (58 v).

O: sk 1701: Mainittiin lokakuussa 1701 yhtenä niistä 22 valkealalaisesta, jotka olivat olleet poissa siltojen ja teiden kunnostuksesta (ii 22:327–328); sk 1706: Kantajana metsäsaralla kaskeamista koskevassa jutussa kuivalaalaista Martti Yrjönpoika Sahasta vastaan lokakuussa 1706 (ii 28:369).

Puoliso: *N.N.*, mainittiin vaimona –1682–1697-. Suku jatkui Ala-Mankilla Esko-pojasta.

Taulu 3

Matti Antinpoika Sipilä (taulusta 2). Poikana Sipilässä 1668–1675, Sipilän isäntä 1676–1702, 1706–1707 ja 1709. Elossa nähtävästi vielä maaliskuussa 1714, jolloin pojanpoikansa kummina.

O: laamk 1694: Perintötilallinen Matti Antinpoika mainittiin syyskuussa 1694 osallisena Mattilan ja Oravalan välisessä kiistassa Haltusenluoppi-nimisestä suomaasta yhdessä seitsemän muun mattilalaisen ja viiden oravalalaisen kanssa (ä 5:23v–24v); tk 1696: Naapuri Matti Mikonpoika Sihvola tuomittiin kolmen markan sakkoon vahingon aiheuttamisesta Matti Antinpojan metsämaalla (ii 13:106–107); sk 1697: Perinnönjako Matti- ja Reiju-veljesten kesken. Matti lunasti Reijun pois tilalta 20 kuparitaalerilla (ii 14:246v–247); kk 1704: Valitti kesäkuussa 1704 oravalalaisen Simo Yrjönpoika Hamarin kaataneen kaskan mattilalaisten maille (ii 26:228).

Kum: 12.3.1711 Maria Joosepintytär Sipilä (Mattila, taulu 4); ?5.3.1714 Ernesti Markunpoika Sipilä (Mattila, taulu 9).

Puoliso: *N.N.* **Pekantytär**, mainittu vaimona v:sta 1673 alkaen. Torppari Samuli Pekanpojan (joko Juntin tai Perihusun torpasta) sisar Oravalasta, äiti Kaisa Yrjöntytär (ii 35:269, 640). Tilan johdossa 1703–1705.

Lapsia (Pekan kuuluminen sisarusarjaan epävarmaa):

Marketta Matintytär, s. 1675? Marketan kuulumisen tähän lapsikatraaseen vahvistaa se, että Marketan veljeä Markku Matinpoikaa kutsuttiin Sipi Ollinpoika Seppälän enoksi vuoden 1740 syyskäräjillä (ii 49:515–516). K. Toikkala, Seppälä 16.1.1747 (72 v). *Kum:* 26.5.1713 Inkeri Joosepintytär Sipilä (Mattila, taulu 4); 3.4.1726 Markku Markunpoika Sipilä (Mattila, taulu 9). – Puoliso: **Olli Niilonpoika Topo/Seppälä**, s. 1669? Kotoisin Toikkalan Topolta, saman kylän Seppälän isäntä 1724–1725. K. Toikkala, Seppälä 21.11.1739 (70 v).

Jooseppi, ehkä n. 1678. Talollinen, lautamies. K. 1723. Taulu 4.

?**Pekka**, s. 1680? Torppari, haudankaivaja. K. 1758. Taulu 7.

Heikki, s. 1684? Talollinen. K. 1754. Taulu 8.

Markku, s. 1686? Talollinen, lautamies. K. 1761. Taulu 9.

Samuli (Matinpoika). Veljenä Sipilässä 1712–1722. Ilm. naimaton. K. 20.6.1723.

Taulu 4

Jooseppi Matinpoika Sipilä (taulusta 3), s. ehkä n. 1678. Poikana Sipilässä –1697–1707 ja 1709, Sipilän isäntä 1708 ja 1710–1712–. Lautamies. K. 20.6.1723.

O: kk 1708: Jooseppi määrättiin toukokuussa 1706 maksamaan saarentolaiselle profossille Simon Abrahaminpoika Judelle 20 ruiskapan suuruinen velkansa (ii 28:218).

Puoliso: (jo 1700) **Inkeri Heikintytär**, s. 1679? K. 20.3.1750 (71 v).

Kum: ?5.3.1714 **Ernesti Markunpoika Sipilä** (Mattila, taulu 9); 24.9.1717 **Matti Heikinpoika Sipilä** (Mattila, taulu 8); 15.11.1742 **Kaisa Sipintytär Sipilä** (Mattila, taulu 6).

Lapsia:

?**Elina Joosepintytär**, s. 1696? Vihittäessä Mattilasta. K. Valkeala, Niilola 11.12.1774 (78 v). – Puoliso: 26.12.1720 **Tuomas Matinpoika Niilola**, s. 1699? Valkealan kartanon Niilolan torppari. K. 31.5.1764 (65 v).

?**Susanna Joosepintytär**, s. 1702? Vihittäessä Mattilasta. K. Mattila, Pekkola 12.9.1762 (60 v). *Kum:* 27.10.1723 **Heikki Markunpoika Sipilä** (Mattila, taulu 9); 23.2.1741 **Matti Sipinpoika Sipilä** (Mattila, taulu 5). – Puoliso: 26.12.1723 **Taneli Tuomaanpoika Pekkola**, s. 1694? Talollinen Mattilan Pekkolassa, lautamies. K. 25.3.1753. *PK:* 23.1.1783.

Sipi, s. 1702? Talollinen. K. 1782. Taulu 5.

Sofia Joosepintytär, kast. 15.4.1708. Vihittäessä Mattilasta. K. Mattila, Rötökö 20.3.1783 (76 v). *Kum:* 3.5.1731 **Eero Sipinpoika Sipilä** (Mattila, taulu 5); 11.9.1733 **Mikko Sipinpoika Sipilä** (Mattila, taulu 5); 30.3.1739 **Maria Sipintytär Sipilä** (Mattila, taulu 5). – Puoliso: 25.12.1727 **Tuomas Martinpoika Rötökö**, s. 1708? Talollinen Mattilan Rötököllä, lautamies. Murhattiin 28.3.1759 (51 v). *PK:* 26.8.1759.

Maria, s. 27.2.1711, k. pienenä?

Inkeri Joosepintytär, s. 23.5.1713. Vihittäessä Mattilasta. K. Selänpää, Nokkanen 19.2.1788. *Kum:* 19.1.1735 **Sipi Sipinpoika Sipilä** (Mattila, taulu 5). – Puoliso: 29.12.1734 **Juho Matinpoika Nokkanen** Selänpästä, kast. 21.6.1708. Talollinen Selänpään Nokkasella. K. 27.4.1774.

Tuomas, s. 1716 (rk). Talollinen. K. 1773. Taulu 6.

Lapsi, k. 19.5.1717.

Anna Joosepintytär, s. 25.10.1719. Vihittäessä Mattilan Sipilästä. K. Selänpää, Hasu 26.3.1789 (69 v). *Kum:* 23.2.1741 **Matti Sipinpoika Sipilä** (Mattila, taulu 5). – Puoliso: 2.2.1742 **Yrjö Jaakonpoika Hasu** Selänpästä, s. 8.4.1722. Talollinen Selänpään Hasulla, lautamies. K. 6.3.1789.

Kalle, s. 19.2.1722.

Taulu 5

Sipi Joosepinpoika Sipilä (taulusta 4), s. 1702? Veljenpoikana Sipilässä 1724–1725, Sipilän isäntänä 1726–1738. K. 6.2.1782 (80 v).

O: kk 1726: Sopi setiensä Heikki Matinpojan ja Markku Matinpojan kanssa Sipilän tilan hallinnasta kesäkuussa 1726 (ii 35:639–640).

Kum: 6.1.1728 **Riitta Pekantytär Sipilä** (Mattila, taulu 7); 1.5.1730 **Eero Tuomaanpoika Niilola** (Valkeala); 16.5.1736 **Eero Yrjönpoika Laurila** (Mattila); 4.2.1749 **Sipi Tuomaanpoika Sipilä** (Mattila, taulu 6). *PK:* 24.1.1783.

Puoliso: (jo 1730) **Susanna Eerontytär**, s. 1705 (rk). K. 22.1.1781 (73 v). Hänen sisarensa saattoi olla **Kaisa Eerontytär**, joka piikana Sipilässä 1735–1738 ja avioitui joulukuussa 1738 Valkealan kartanon Rusilan torppaan.

Kum: ?15.7.1741 **Mikko Heikinpoika Vilkki** (Oravala); 2.10.1744 **Susanna Tuomaantytär Sipilä** (Mattila, taulu 6); 9.9.1747 **Heikki Tuomaanpoika Sipilä** (Mattila, taulu 6); 4.2.1749 **Sipi Tuomaanpoika Sipilä** (Mattila, taulu 6).

Lapsia:

Jooseppi, s. 1730 (rk). Sipilän isäntä 1750–1772. K. 27.11.1788 (59 v). – Puoliso: 28.12.1748 **Kaisa Mikontytär Nuuja** Oravalasta.

Eero, s. 29.4.1731. Sipilän isäntänä 1774–1775. Suku jatkui Sipilässä. – Puoliso: 1) 26.12.1751 **Sofia Tuomaantytär Konka** Selänpästä; 2) 26.12.1767 **Kaisa Matintytär Rötökö** Mattilasta.

Mikko, s. 11.9.1733. Suku jatkui Sipilässä. – Puoliso: 26.12.1757 **Riitta Tuomaantytär Takoja** Selänpästä.

Lapsi, k. 16.1.1735.

Sipi, s. 17.1.1735. Ei rippikirjassa 1754.

Heikki, s. 1736?, k. 6.11.1737 (1 v 6 vk)

Anna, s. 21.11.1737, k. Mattila, Sipilä 8.2.1795 (50 v).

Maria, s. 27.3.1739. – Puoliso: 26.12.1758 **Esko Eskonpoika Takoja** Selänpästä.

Matti, s. 22.2.1741, k. 15.3.1741.

Kaisa, s. 9.11.1742. – Puoliso: 26.12.1763 leski **Eero Antinpoika Tapani** Anttilasta.

Taulu 6

Tuomas Joosepinpoika Sipilä/Horo (taulusta 4), s. 1716 (rk). Sipilässä veljenä 1737–1738, Sipilän isäntänä 1739–1749. Muutti Saarennon kylään Horon taloon, jonka toisen puolikkaan isäntä

1750–1767. K. 7.4.1773 (57 v).

Kum: 15.11.1742 Kaisa Sipintytär Sipilä (Mattila, taulu 5).

Puoliso: 28.12.1738 **Riitta Jaakontytär Vesanen**, s. Karhula 16.9.1721. Talon tytär Karhulasta. K. 3.5.1789 (70 v). Vanhemmat Jaakko Heikinpoika Vesanen ja Marketta Juhontytär.

Lapsia:

Susanna, s. 30.9.1744.

Heikki, s. 6.9.1747, k. 2.4.1748 (29 vk)

Sipi, s. 1.2.1749. Horon isäntä v:sta 1768.

Antti, s. 4.1.1752.

Jaakko, s. 1.3.1753.

Markku, s. (kaks.) 14.4.1756.

Maria, s. (kaks.) 14.4.1756.

Anna, s. 14.2.1758.

Kaisa, s. 24.1.1762.

Taulu 7

Pekka Matinpoika Sipilä/Pekkola (?taulusta 3), s. 1680? Poikana Sipilässä 1701–1708, veljenä – 1722–1728. Vuoden 1728 jätettiin pois henkikirjasta iän ja raihnauuden takia. Mahdollisesti sama Pekka Matinpoika, joka asui 1730-luvun alkupuolelta lähtien haudankaivajana ja pappilan torpparina Valkealan kylän Pekkolassa. K. ilm. Valkeala, Pekkola 1.1.1758 (78 v).

Kum: ?5.3.1714 Ernesti Markunpoika Sipilä (Mattila, taulu 9); 24.9.1717 Matti Heikinpoika Sipilä (Mattila, taulu 8).

Puoliso(t: ilmeisesti kaksi): 1?) 4.4.1709 **Aune Yrjöntyttä** Kourulasta. Mainitaan vaimona hk:ssa – 1722–1724. Eli 1732. *Kum:* 27.10.1723 Heikki Markunpoika Sipilä (Mattila, taulu 9); 2?) 1733 **Marketta Matintytär**, s. 1680?, k. kirkonköyhänä Valkeala, Lukkarinmäki 4.2.1765 (85 v). *Kum:* 19.1.1735 Sipi Sipinpoika Sipilä (Mattila, taulu 5).

Lapsia ilmeisesti seuraavat:

Juho, s. 1714? Haudankaivaja ja Pekkolan torppari. K. Valkeala, Pekkola 16.5.1789 (75 v). – Puoliso: 19.12.1743 **Anna Ollintytär Mikkola** Kouvolasta.

Eliina, s. Mattila 9.10.1721.

Lapsi, k. 24.2.1722.

Lastika, s. Mattila 27.1.1723.

Riitta, s. Mattila 4.1.1728. – Puoliso: 26.12.1749 **Pekka Eeronpoika Ristola**. Torppari Valkealan Hautalassa.

Anna Liisa, s. Valkealan kylä 26.9.1732.

Taulu 8

Heikki Matinpoika Sipilä/Rusi (taulusta 3), s. 1684? Sipilässä poikana 1706–1707 ja 1709, veljenä 1708 ja 1710–1712–, Sipilän isäntänä –1722–1723. Muutti Ruotsulan Rusille, missä isäntänä 1726–1728–. K. Ruotsula, Rusi 23.10.1754 (70½ v).

O: sk 1726: Sai neljän kupariäyrin verran paloapua jokaiselta Valkealan ja Elimäen tilalta tuhlipalon tuhattua heinäkuussa 1726 Rusin tilalta kaksi olkilatua ja aitan (ii 35:780–781); sk 1740 & tk 1741: Valitti kouvolaalaisten Pekka Akselinpoika Prihan, Eero Akselinpoika Prihan ja Sakari Eskonpoika Peltolan hevosten tarvelleen hänen ohrakaskensa kesällä 1740 (ii 49:551–552, ii 50:31v–32v)

Kum: 15.11.1719 Anna Joosepintytär Sipilä (Mattila, taulu 4); 27.10.1723 Heikki Markunpoika Sipilä (Mattila, taulu 9); ?13.10.1737 Sofia Yrjöntyttä Pekkola (Ruotsula). *PK:* 30.11.1761, velkoina väyvt Matti Paavonpoika Tirva ja Jaakko Juhonpoika Mäkelä (Haarala), holhoojana veljenpojan poika Antti Ernestinpoika Jukko Kouvolasta.

Puoliso: 28.12.1711 **Maria Samulintytär**, s. 1689? Vihittäessä Oravalasta, ehkä Hamarin talosta. Ei mainita henkikirjassa vaimona vielä 1712. Tilan johdossa 1724–1725. K. Ruotsula, Rusi 11.3.1760 (71 v).

Kum: 15.11.1719 Anna Joosepintytär Sipilä (Mattila, taulu 4); 24.2.1722 Kalle Joosepinpoika Sipilä (Mattila, taulu 4).

Lapsia:

?*Lapsi*, k. 29.3.1714.

?*Lapsi*, k. 31.3.1714.

Kirsti, s. 28.1.1714. K. 29.3.1785 (72 v). – Puoliso: 22.12.1728 **Matti Heikinpoika Rusi**, s. 1703? Vihittäessä Ruotsulasta, Rusin isäntänä –1730–1761. K. 19.5.1761 (58 v). *Kum:* 17.6.1733 Johanna Heikintytär Rusi (Ruotsula, taulu 8). O: tk 1741: Lainannut Ruotsulan Jussilaa viljelleille Martti

Tuomaanpojalle ja tämän apelle Pekka Nuutinpojalle 7 kuparitaaleria ilmeisesti 1730-luvun lopulla (ii 50:8v–9v).

?*Lapsi*, k. 18.11.1716.

Matti, s. 18.9.1717. Oliko se Heikki Matinpojan lapsi, joka k. 28.10.1717?

Antti Heikinpoika, s. 1718/1719. Poikana Rusilla. K. 19.9.1760 (41 v 9 kk). O: tk 1741: Lainasi v. 1738 ruotsulalaiselle Martti Tuomaanpoika Jussilalle 9 kuparitaaleria (ii 50:8v–9v). – Puolisot: 1) 28.12.1735 *Marketta Israelintytär Ahola*, s. 1714? Kotoisin Ruotsulasta. K. 30.1.1747 (33 v). PK: 9.6.1752; 2) 20.12.1747 *Marketta Simontytär* Oravalasta. – Tytär Anna Antintyttären (k. 1773) PK: 17.8.1773.

Simo, s. 8.10.1721.

Kaisa, s. 25.11.1723.

Lapsi, k. 14.2.1725.

Maria, s. 21.12.1725. K. 2.7.1761 (35 v 6 kk). – Puoliso: 26.12.1745 *Matti Paavonpoika Tirva* (1. avio), s. 15.2.1718. Kourulan Tirvan isäntä.

Anna, s. 29.9.1728. Vihittäessä Ruotsulan Rusilta. – Puoliso: 26.12.1748 *Jaakko Juhonpoika Mäkelä (eli Haarala)* Iitin Keltistä.

Mikko, s. 27.9.1730. Poikana Rusilla. K. 15.8.1761 (28 v). – Puoliso: Iitti 25.11.1750 *Anna Laurintytär* Pilkanmaan Käyrästä.

Johanna, s. 15.6.1733.

Taulu 9

Markku Matinpoika Sipilä/Jukko (taulusta 3), s. 1686? Veljenä Sipilässä 1709–1725, setänä 1726. Muutti Kouvolan kylän Jukkoon, missä isäntänä 1727–1737. Lautamies. K. Kouvola, Jukko 14.8.1761 (75 v).

O: tk 1726: Todistajana enonsa, oravalalaisen torppari Samuli Pekanpojan ja kirkkoherra David Hirnin välisessä pahoinpitelyasiassa (ii 35:268–269); kk 1726: Kantajana kesäkuussa 1726 valetelua koskeneessa asiassa em. Oravalan kartanon torpparia (ja sukulaistaan) Samuli Pekanpoikaa vastaan (ii 35:640); Katselmus ja sovinto Jukon tilan hallinnasta (ii 35:646–647); tk 1737: Takaajana tammikuussa 1737 yhdessä toikkalalaisen lautamiehen Matti Ollinpoika Seppälän kanssa ruotsulalaiselle leskelle Sofia Heikintytär Tommolalle em. tilan hallintaa koskevassa asiassa (ii 46:20–21); tk 1738: Valitti saman kylän talollisten Esko Eskonpoika Eskolan, Samuli Sipinpoika Sutelan ja Niilo Arvinpoika Peltolan syyttäneen häntä turhaan sakkiansa katoamisesta kylän myllystä kesällä 1737 (ii 47:80v–81); sk 1738: Markun hevosen sanottiin pilanneen v. 1738 kouvoolalaisen Niilo Matinpoika Markkulan kaurasadon Ropakonaholla (ii 47:526v–527); tk 1740: kiisteli tammikuussa 1740 kouvoolalaisen Tuomas Tuomaanpoika Kyöperin kanssa niityn käytöstä (ii 49:45–46); sk 1740: Valitti naapureidensa Matti Matinpoika Puolakan ja rumpali Perttu Renbergin hevosten aiheuttaneen vahinkoa hänen kauramaassaan (ii 49:564v–565); tk 1745: Vapautettiin lautamiehen tehtävästä käräjillä helmikuussa 1745 yhdessä kahden muun lautamiehen, kuivalalaisen Simo Tommolan ja Matti Ollinpoika Seppälän kanssa. Miehiä oli jo kaksi kertaa aiemmin käräjillä varoitettu olemaan raittiina, mutta näin ei ollut tapahtunut (Lappee KO a 40: 68).

Kum: 2.2.1714 Kirsti Heikintytär Sipilä (Mattila, taulu 8); 15.11.1719 Anna Joosepintytär Sipilä (Mattila, taulu 4); 2.9.1722 Maria Tuomaantytär Niilola (Valkeala); 27.1.1723 Lastika Pekanpytär Sipilä (Mattila, taulu 7); 30.11.1723 Kaisa Heikintytär Sipilä (Mattila, taulu 8). 24.11.1738 Niilo Niilonpoika Markkula (Kouvola). PK: 22.8.1766, velallisena Juho Paavonpoika Markkula Kouvola.

Puoliso: 26.12.1713 **Kaisa Kristofferintytär** (Kristoffersdotter) Mattilasta, s. 1696? Vihittäessä Mattilasta. K. Kouvola, Jukko 9.6.1763 (67 v). Isä todennäköisesti trumpetisti Kristoffer Hertell, joka k. Mattilassa 1713.

Kum: 15.10.1721 Simo Heikinpoika Sipilä (Mattila, taulu 8); 27.1.1723 Lastika Pekantytär Sipilä (Mattila, taulu 7); 30.11.1723 Kaisa Heikintytär Sipilä (Mattila, taulu 8).

Lapsia:

Ernesti, s. Mattila 27.2.1714. Talollinen Kouvolan Jukolla. K. 11.2.1780 (69 v). – Puoliso: 28.12.1731 *Kaisa Jaakontytär*, s. 1708 (rk). Vihittäessä Karhulasta. K. 2.11.1776 (67 v).– Poika Antti Ernestinpojan 1. puolison Liisa Niilontyttären (k. 24.8.1766) PK: 5.2.1767.

Liisa, s. Mattila 5.4.1716. Ilm. se Heikki Matinpojan lapsi, joka k. 1.11.1716.

Samuli, s. 1717 (rk). Jukon isäntä –1743–1770, lautamies, kuudennusmies. K. 18.12.1787 (71 v). – Puolisot: 1) Elimäki 14.12.1746 *Johanna Eerontytär*, s. 1728? Vihittäessä Vilppulasta. K. 14.8.1771 (42 v 9 kk). PK: 3.2.1772; 2) 18.3.1772 *Marketta Mikontytär Mäkelä* Anttilasta.

Taneli, s. Mattila 17.7.1721. Muutti vävyksi Ruotsulan Marttilaan, jota isännöi 1752–1763. K. Ruotsula, Marttila 2.6.1776 (56 v). – Puoliso: 26.12.1750 *Maria Heikintytär Marttila*, s. 1729? K. 6.1.1785 (56 v).

Heikki, s. Mattila 26.10.1723. Veljenä Jukolla. K. 17.5.1766 (45 v). – Puoliso: 26.12.1754 *Anna Simontytär Suur-Hirvi*, s. 18.5.1734. Vihittäessä Oravalan Hirvelästä. K. 28.12.1789 (53 v).

Markku, s. Mattila 30.3.1726. Kirvesmiehenä Haminassa v. 1766.

Kirsti, s. Kouvola 10.6.1730. – Puoliso: 26.12.1748 *Perttu Joosepinpoika Sihvola* Mattilasta. PK: 18.10.1782.

Jaakko, s. Kouvola 23.6.1732. Ei enää rippikirjassa 1754.

Saara Liisa, s. Kouvola 31.3.1735. Ei enää rippikirjassa 1754.

LIITE 23. VALKEALALAISTEN TILOJEN JA TORPPIEN SÄILYMINEN
SUVUSSA V. 1633–1750

	Tilat						Torpat ¹						Yhteensä	
	Per. < 1633		Per. 1633–1699		Per. 1700–1750		Per. < 1633		Per. 1633–1699		Per. 1700–1750		A	B
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B		
Peltoalue %	79	22 27,8	34	19 55,9	14	13 92,9	9	6 66,7	16	9 56,3	19	15 78,9	171	84 49,1
Kaskialue %	79	18 22,8	6	3 50,0	23	22 95,7	–	–	–	–	–	–	108	43 39,8
Valkeala yht. %	158	40 25,3	40	22 55,0	37	35 94,6	9	6 66,7	16	9 56,3	19	15 78,9	279	127 45,5

A = Tilojen/torppien määrä

B = Saman suvun hallussa säilyneitä tiloja/torppia

Per= Perustettu

¹Torpiksi luettu sekä perustetut torpat että kameraalisesti torpiksi muuttuneet entiset maakirjat

Lähde: KA Maa- ja henkikirjat; Piilahti 1995.

LIITE 24. PALKOLLISTEN SUKUPUOLIJAKAUTUMA VALKEALASSA
v. 1642–1750

		Renkejä	Renkien vaimoja	Piikoja	Palkollisia yht.	Palkollisia henki- kirjaväki- luvusta %	Rengeistä avioituneita %
1642	Peltoalue	2	–	12	14	3,9	–
	Kaskialue	3	–	14	17	4,6	–
	Valkeala yht.	5	–	26	31	4,2	–
1654	Peltoalue	1	–	–	1	0,4	–
	Kaskialue	3	–	–	3	1,0	–
	Valkeala yht.	4	–	–	4	0,7	–
1663	Peltoalue	2	–	3	5	1,4	–
	Kaskialue	2	1	5	8	1,9	50,0
	Valkeala yht.	4	1	8	13	1,6	25,0
1676	Peltoalue	9	–	2	11	2,4	–
	Kaskialue	11	1	–	12	3,3	9,1
	Valkeala yht.	20	1	2	23	2,8	5,0
1688	Peltoalue	14	5	7	26	4,0	35,7
	Kaskialue	8	2	–	10	2,6	25,0
	Valkeala yht.	22	7	7	36	3,5	31,8
1697	Peltoalue	23	5	10	38	5,1	21,7
	Kaskialue	30	9	2	41	9,0	30,0
	Valkeala yht.	53	14	12	79	6,6	26,4
1699	Peltoalue	24	8	4	36	6,4	33,3
	Kaskialue	23	10	1	34	9,2	43,5
	Valkeala yht.	47	18	5	70	7,5	38,3
1712	Peltoalue	11	4	4	19	4,3	36,4
	Kaskialue	14	4	1	19	6,6	28,6
	Valkeala yht.	25	8	5	38	5,2	32,0
1722	Peltoalue	5	1	4	10	2,3	20,0
	Kaskialue	4	2	1	7	2,8	50,0
	Valkeala yht.	9	3	5	17	2,5	33,3
1738	Peltoalue	20	1	15	36	9,3	5,0
	Kaskialue	10	1	1	12	4,7	10,0
	Valkeala yht.	30	2	16	48	7,4	6,7
1750	Peltoalue	29	3	16	48	8,8	10,3
	Kaskialue	33	7	4	44	11,6	21,2
	Valkeala yht.	62	10	20	92	10,0	16,1

Lähde: KA 8567 (v. 1642); KA 8613 (v. 1654); KA 8643 (v. 1663); KA 8680 (v. 1676); KA 8698 (v. 1688); KA 8717 (v. 1697); KA 8723 ja 8724a (v. 1699); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 8818 ja 8819 (v. 1738); KA 10039 (v. 1750); SKrA Roterings- och utskrivningslängder Viborg, Nyslott 1642, 1676, vol. 617–617A, 638 (mf WA 764–765).

LIITE 25A. PALKOLLISTEN ISÄNTÄVÄKIEN VARAKKUUS-
LUOKITTAINEN JAKAUTUMINEN VALKEALASSA
V. 1642–1750

		I	IIA	IIB	IIC	IID	III	IV	Yht.
		n	n	n	n	n	n	n	n
1642	Pa	1	9	–	–	1	–	–	11
	Ka	–	7	4	1	5	–	–	17
	Va	1	16	4	1	6	–	–	28
1663	Pa	2	–	–	–	1	–	–	3
	Ka	–	2	3	–	2	–	–	7
	Va	2	2	3	–	3	–	–	10
1697	Pa	4	1	5	8	1	3	–	22
	Ka	–	12	7	7	2	–	–	28
	Va	4	13	12	15	3	3	–	50
1712	Pa	6	1	2	3	1	1	–	14
	Ka	–	8	3	2	1	–	–	14
	Va	6	9	5	5	2	1	–	28
1722	Pa	3	1	1	2	–	–	–	7
	Ka	1	2	1	1	–	–	–	5
	Va	4	3	2	3	–	–	–	12
1750	Pa	6	3	6	4	4	4	1	28
	Ka	–	12	5	3	10	–	–	30
	Va	6	15	11	7	14	4	1	58

Pa = Peltoalue, Ka = Kaskialue, Va = Valkeala yhteensä

Lähde: KA 8567 (v. 1642); KA 8643 (v. 1663); KA 8717 (v. 1697); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 10039 (v. 1750).

LIITE 25B. PALKOLLISIA PALKANNEIDEN
VALKEALALAISPERHEIDEN RAKENNE V. 1642–1750

		Palkollisia palkanneita perheitä		1–2		3		4		5	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1642	Pa	11	100	1	9,1	5	45,4	3	27,2	2	18,2
	Ka	15	100	1	6,7	6	40,0	3	20,0	5	33,3
	Va	26	100	2	7,7	11	42,3	6	23,1	7	26,9
1654	Pa	1	100	–	–	–	–	–	–	1	100
	Ka	3	100	1	33,3	2	66,7	–	–	–	–
	Va	4	100	1	25,0	2	50,0	–	–	1	25,0
1676	Pa	7	100	–	–	5	71,4	1	14,3	1	14,3
	Ka	8	100	2	25,0	5	62,5	–	–	1	12,5
	Va	15	100	2	13,3	10	66,7	1	6,7	2	13,3
1694	Pa	9	100	–	–	3	33,3	1	11,1	5	55,6
	Ka	15	100	–	–	2	13,3	4	26,7	9	60,0
	Va	24	100	–	–	5	20,8	5	20,8	14	58,3
1697	Pa	17	100	–	–	4	23,5	2	11,8	11	64,7
	Ka	28	100	–	–	10	35,7	4	14,3	14	50,0
	Va	45	100	–	–	14	31,1	6	13,3	25	55,6
1699	Pa	17	100	–	–	9	52,9	3	17,6	5	29,4
	Ka	21	100	1	4,8	9	42,9	4	19,0	7	33,3
	Va	38	100	1	2,6	18	47,4	7	18,4	12	31,6
1712	Pa	11	100	1	9,1	7	63,6	1	9,1	2	18,2
	Ka	14	100	1	7,1	8	57,1	2	14,3	3	21,4
	Va	25	100	2	8,0	15	60,0	3	12,0	5	20,0
1722	Pa	7	100	2	28,6	5	71,4	–	–	–	–
	Ka	5	100	1	20,0	2	40,0	–	–	2	40,0
	Va	12	100	3	25,0	7	58,3	–	–	2	16,7
1738	Pa	16	100	1	6,3	8	50,0	2	12,5	5	31,3
	Ka	11	100	2	18,2	2	18,2	2	18,2	5	45,5
	Va	27	100	3	11,1	10	37,0	4	14,8	10	37,0
1750	Pa	28	100	3	10,7	14	50,0	4	14,3	7	25,0
	Ka	30	100	–	–	15	50,0	3	10,0	12	40,0
	Va	58	100	3	5,2	29	50,0	7	12,1	19	32,8

Laslettin luokitus:

1–2	= yksineläjät ja perheettömät taloudet	Pa = Peltoalue
3	= ydinperheet	Ka = Kaskialue
4	= laajentuneet perheet	Va = Valkeala yhteensä
5	= monen perheen taloudet	

Lähde: KA 8567 (v. 1642); KA 8613 (v. 1654); KA 8643 (v. 1663); KA 8680 (v. 1676); KA 8712 ja 8712a (v. 1694); KA 8717 (v. 1697); KA 8723 ja 8724a (v. 1699); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 8818 ja 8819 (v. 1738); KA 10039 (v. 1750); SKrA Roterings- och utskrivningslängder Viborg, Nyslott 1642, 1676, vol. 617–617A, 638 (mf WA 764–765).

LIITE 25C. YHTIÖMIEHIÄ PALKANNEIDEN
VALKEALALAISPERHEIDEN RAKENNE V. 1688–1738

	Yhtiömiehiä hankkineita perheitä	1–2	3	4	5
1688	5	1	2	1	1
1694	10	3	2	3	2
1697	12	1	4	2	5
1699	7	1	4	1	1
1702	10	–	7	2	1
1712	5	1	4	–	–
1722	4	2	2	–	–
1738	1	–	1	–	–

Lasletin luokitus:

- 1–2 = yksineläjät ja perheettömät taloudet
 3 = ydinperheet
 4 = laajentuneet perheet
 5 = monen perheen taloudet

Lähde: KA 8698 (v. 1688); KA 8712 ja 8712a (v. 1694); KA 8717 (v. 1697); KA 8723 ja 8724a (v. 1699); KA 8733 (v. 1702); KA 8765 (v. 1712); KA 8768 (v. 1722); KA 8818 ja 8819 (v. 1738).

LIITE 26. PERHEEN ULKOPUOLINEN VÄKI
VALKEALALAISRUOKAKUNNISSA V. 1633–1750

	Peltoalue		Kaskialue		Valkeala yht.	
	Perheet, joissa ulkopuolista väkeä/ ruokakuntien määrä	Perheen ulkopuolista väkeä sisältäneiden ruokakuntien osuus %	Perheet, joissa ulkopuolista väkeä/ ruokakuntien määrä	Perheen ulkopuolista väkeä sisältäneiden ruokakuntien osuus %	Perheet, joissa ulkopuolista väkeä/ ruokakuntien määrä	Perheen ulkopuolista väkeä sisältäneiden ruokakuntien osuus %
1633	7/84	8,3	6/83	7,2	13/167	7,8
1642	18/110	16,4	28/102	27,5	46/212	21,7
1654	3/99	3,0	12/88	13,6	15/187	8,0
1663	14/108	13,0	38/91	41,8	52/199	26,1
1676	10/131	7,6	36/93	38,7	46/224	20,5
1688	26/158	16,5	31/88	35,2	57/246	23,2
1694	32/165	19,4	26/86	35,2	58/251	23,1
1697	38/166	22,9	45/89	50,6	83/255	32,5
1699	31/152	20,4	32/89	36,0	63/241	26,1
1702	45/162	27,8	45/94	47,9	90/256	35,2
1712	18/150	12,0	25/87	28,7	43/237	18,1
1722	12/143	8,4	15/72	20,8	27/215	12,6
1738	20/164	12,2	16/102	15,7	36/266	13,5
1750	26/180	14,4	30/111	27,0	56/291	19,2

Perheen ulkopuoliseksi väeksi on luokiteltu ruokakuntaan merkityt haltijaväkeen kuulumattomat henkilöt (palkolliset, yhtiömiehet, sotilaita, käsityöläiset ja itselliset), vaikka he olisivat sukulaissuhteissa haltijaväkeen. Laskelmien ulkopuolelle on jätetty Oravalan ja Valkealan kartanot.

Lähde: Ks. liite 24; KA 6131 (v. 1633); KA 8712 ja 8712a (v. 1694); KA 8733 (v. 1702).

LIITE 27. KÄRÄJÄTAPAUSTEN RAKENNELUOKITTELUN (NS. JUTTURAKENTEEN) KRITTEERIT

Esimodernin maalaisyhteisön sosiaalisen kanssakäymisen tutkimuksessa keskeinen lähdesarja ovat aina 1700-luvun alkuun asti tuomiokirjat, joten käräjätöiminnan yleiskuvan luomiseksi on olennaista kartoittaa ns. jutturakenne eli oikeuslaitoksessa käsitteilyyn tuotujen asioiden jakautuminen aihepiireittäin.

Oikeusistuimien pöytäkirjoista ovat jo vuosikymmenien ajan ammentaneet tietoa mm. paikallis-historioitsijat.¹ Tuomiokirjat valjastivat 1990-luvulla käyttöönsä lähinnä rikoshistorioitsijat, jolloin juttujen luokittelutavoissa luonnollisesti painottuvat rikokset. Rikosrakenteen jaottelun pohjana ovat olleet Pentti Renvallin jo 1940-luvun lopulla esittämät linjaukset, joita muokkasivat 1960-luvulla Yrjö Blomstedt ja vuosikymmentä myöhemmin Heikki Ylikangas.² Hieman varioiden jakoa ovat noudattaneet viime aikaisissa tutkimuksissa mm. Seppo Aalto ja Olli Matikainen.³ Tällaisen varsin yhtenäisen jaon käyttö on mahdollistanut rikosten ajallisen ja alueittaisen vertailun maassamme.

Sen sijaan käräjätapausten koko kirjo riita- ja hallintoasioineen on toistaiseksi otettu huomioon varsin harvassa tutkimuksessa. Tässä työssä esikuvana on länsisuomalaisen Sauvon käräjiä 1600-luvun lopulla luodanneen Sari Forsströmin käyttämä jaottelu, johon hän on saanut vaikutteita mm. maariitojen esiintymistä oikeudessa 1700-luvulla selvittäneeltä ruotsalaiselta Maria Ågrénilta. Forsströmin rikosluokittelu on lähes identtinen esim. Aaltoon ja Matikaiseen verrattuna.⁴

Koska tämä tutkimus ei ole rikoshistoriallinen, jutturakenteen kartoituksella pyritään saamaan yleiskuva oikeudessa esiin nostetuista asioista ja selvittämään tutkimuksen päämielenkiinnon kohteen, taloudellisten asioiden käsitteilyn yleisyys, suhteellinen osuus ja merkitys käräjätöiminnässä.

Aineistona on käytetty Kymin ja Lappeen tuomiokuntien sekä Karjalan laamanninoikeuden renovoituja pöytäkirjoja. Mukaan jutuista on otettu ne, joissa joku asianosaisista (kantaja, vastaaja, todistaja) oli tunnistettavissa valkealalaiseksi. Poistettujen joukossa on valkealalaisittain epävarmat tapaukset, ts. asianosaisia ei ole voitu todeta valkealalaisiksi esimerkiksi virheellisten tai puutteellisten kotipaikkamerkintöjen takia. Tutkimuksen ulkopuolelle on jätetty myös ne ulkopaiikkakuntalaisia käsittelevät jutut, joissa valkealalainen esiintyi pelkästään virantoimituksessa, mm. katselmus- tai lautamiehenä. Sen sijaan mukaan on otettu sellaiset tapaukset, joissa kantaja(t) ja vastaaja(t) ovat Valkealan ulkopuolelta, mutta valkealalainen henkilö mainittiin jonkun osapuolen takaajana.

Luokittelu pohjautuu tapausten jakamiseen kolmeen pääluokkaan: rikos-, riita- eli siviiliasioihin sekä hallinto- ja ilmoitusasioihin. Länsikarjalaisen käräjäyhteisön esille nostamat kanteet näyttävät poikkeavan jossain määrin Forsströmin tutkimasta Vakka-Suomesta, joten luokitusta on sovellettu lisäämällä ja poistamalla pää- ja alaryhmiä.

1 Ks. Blomstedt 1960.

2 Renvall 1949; Blomstedt 1960 ja Ylikangas 1971. Nykyisessä tutkimuksessa rikollisuudeksi katsotaan J. A. Sharpen mukaisesti laissa rikollisiksi määritellyt teot, joista voi seurata rangaistus ja jotka kirjataan oikeuslähteisiin (Sharpe 1984, vrt. esim. Forsström 1997, s. 8).

3 Aalto 1996; Forsström 1997; Matikainen 2002. Hyvin samankaltainen on esim. Kirsi Sirénin 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkuun soveltama rikosluokittelu, jossa hän on kuitenkin omaksi luokakseen kirjannut paloviinalainsäädännön vastaiset rikokset ja juoppouden. Sirén K 1996a, s. 151.

4 Ågrén 1988. Rikos- ja riita-asioihin jutut on jakanut myös Olli Matikainen tutkiessaan Jämsken kihlakunnan käräjien jutturakennetta 1600-luvulla. Matikainen 2002, s. 210–211. Tuomio-kirjojen aineistoyhmittelystä ks. myös Heikkinen 1988 ja Pylkkänen 1990. Forsströmin käyttämä rikosjaottelu eroaa muista siinä, että hän on erottanut omaksi ryhmäkseen sapattirikokset.

Kysymyksenasettelun kannalta oleellisimmiksi kohoavat taloudelliset riitajutut, minkä takia luokittelu on yksityiskohtaisinta riita-asioissa. Riitajutuissa onkin enemmän alaluokkia Forsströmin jaotteluun verrattuna. Omaksi ryhmäkseen on eritelty yhtiömiehiä, yhtiömuodostusta ja -purkua koskevat kiistat (II.1.3.), ja erilliseksi pääluokakseen on koottu verorästeistä käydyt kiistat (II.6.).

Juttujen sijoittelu määrättyyn kategoriaan on osoittautunut toisinaan hankalaksi. Rikos- ja riita-asioiden välille ei useinkaan voi vetää yksiselitteistä rajaa johtuen siitä, että jakoa siviili- ja rikos-oikeuteen ei tunnettu vielä 1600-luvulla. Jako vakiintui oikeuskäytäntöön vasta vuoden 1734 lain myötä.⁵ Luokittelu perustuu ensisijaisesti syytteen tai kanteeseen, toissijaisesti tuomioon. Em. tekijöiden jäädessä epäselviksi kriteerinä on jutun aihepiiri.⁶ Rikosjuttuihin on siis luokiteltu myös syytteet, joista varsinaista päätöstä tai tuomiota ei annettu. Näin tulevat esille kesken jääneet ja siirretyt prosessit, jotka tuomiokeskeisesti painottuneessa rikoshistoriallisessa tutkimuksessa jäävät huomiotta.⁷

Riita-asioiden luokittelu tuntuu toisinaan väkinäiseltä ja mielivaltaiselta, ja rajankäynti eri luokien välillä on häilyvää. Oikeusprosessi saattoi osoittautua monimutkaiseksi ja vaikeaselkoiseksi: kanne oli toinen kuin mistä asianomaista lopulta rangaistiin. Toisinaan luokittelussa vaaditaan ”pelisilmää” ja koko prosessin seuraamista sen ymmärtämiseksi ja luokittelemiseksi. Tämä pätee erityisesti sukulaisten välisiin riitoihin, jotka saattoivat kummuta perintöosuudesta tai -oikeudesta. Tätä ei välttämättä suoraan ilmaista, vaan se joutuu ”lukemaan rivien välistä”. Esimerkiksi irtaimistoa koskevista kiistoista osa oli sukulaisten välisiä.⁸ Näistä irtaimistoriitojen ryhmään (II.3.1.) luettiin sellaiset sukulaisten väliset riidat, joissa osapuolet asuvat eri talouksissa. Joskus taas on vaikeaa päätellä, onko lähisukulaisten välinen maa-, nautinta- tai tilanhallintakiista luokiteltavissa perintöasiaksi, sillä niihin kietoutui toisinaan erimielisyyksiä perintöosuuksista.⁹ Entä velka-asia, jossa leski peräsi miehensä renkinä ansaitsemaa viljaa ja josta pyrki saamaan osuutensa vainajan veli?¹⁰ Ongelmallista on myös eräiden palkkasaatavien luokittelu, sillä toisinaan epäselväksi jäi, oliko kantaja osuuttaan tilalla tekemästä työstä vaativa sukulinainen. Tällöin asia voitaisiin katsoa myös perintöasiaksi.

Luokittelussa eteen tuleviin rajatapauksiin kuuluvat usein vahingonteot, koska niiden tahallisuus tai tahattomuus ei aina käy ilmi pöytäkirjan sivuilta. Omaisuusrikoksiksi (luokka I.5.1.) ne on luokiteltu silloin, kun teon tahallisuus kävi ilmi oikeuskäsittelyssä tai/ja teosta langetettiin sakkorangaistus.¹¹ Vaikeasti luokiteltaviksi osoittautuivat kirjavuutensa takia myös erilaiset nautinta- ja rajariidat. Rajanylitykset on laskettu lähinnä riita-asioihin (II.3.3.).

Luokittelutarkkuuteen vaikuttavat luonnollisesti muutokset asiakirjojen laadintatavoissa ja muotokielessä. Ennen 1660-lukua tuomiokirjoihin merkittiin usein vain osapuolet, käsiteltävä asia ja oikeuden päätös tai toimenpiteet, ei juuri tarkempaa kuvausta itse oikeusprosessista. Asiakirjoista ei välttämättä paljastunut, oliko anomuksesta myönnetyn rajakatselmuksen tai maantarkastuksen taustalla riitatilanne vai katselmukseen johtanut sopuesitys. Näin mahdollinen konflikti, joka toimi luokitteluperusteena esim. maanjakotoimenpiteiden osalta, jäi näkymättömiin. Mikäli maantarkastusta anottiin tai sitä varten nimitettiin katselmuslautakunta ilman viittausta riitaisuuksiin,

5 Vrt. esim. Ågrén 1988, s. 488; Forsström 1997, liite 1; Koskivirta 2001, s. 45. Matikaisen mukaan mm. nautintakiistoissa ”rikoksen” ja riita-asian välinen raja osoittautuu usein epäselväksi. Matikainen 2002, s. 206.

6 Forsströmilläkin on luokitteluperusteena ollut syyte tai rikoskanne, ei niinkään tuomio (Forsström 1997, s. 8 ja liite 1). Luokittelun vaikeudesta ks. esim. KA Vehkalahden, Kymin ja Valkealan talvikäräjät 11.–13.1.1666, ii 2:55–55v.

7 Rikoshistoriassa yleinen tapa on ollut huomioida vain tuomioon päätyneet tapaukset, ja näin juttujen kokonaismäärä on jäänyt pienemmäksi – ja tapausten kirjo oletettavasti kapeammaksikin (vrt. Forsström 1997).

8 Ks. mm. KA Valkealan syyskäräjät 23.–28.9.1737, ii 46:313v–314.

9 Esim. KA Valkealan kesäkäräjät 25.–26.6.1697, ii 14:171v; KA Elimäen ja Valkealan talvikäräjät 14.–22.1.1737, ii 46:19–20.

10 KA Valkealan syyskäräjät 19.–20.10.1697, ii 14:245v.

11 Ks. esim. KA Valkealan talvikäräjät 15.1.1644, jj 4:34v.

tällöin juttu on useimmiten luokiteltu tarkastusten ja anomusten kategoriaan (III.2.). Tuomio-
kirjojen lakonisuuden takia osa kahdella ensimmäisellä tutkimusjaksolla (1631–1645 ja 1665–
1674) hallinto- ja ilmoitusasioihin (III.2.4) luokitelluista maantarkastuslautakuntien nimittämistä
kuului ilmeisesti riita-asioiden ryhmään (II.1.1.).

Luokittelun antamat luvut eivät ole suoraan verrattavissa aiempien tutkijoiden saamiin tuloksiin,
vaikka luokittelussa onkin käytetty jakoa kolmeen pääryhmään. Ensisijaisesti on tarkoituksena ol-
lut koota tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta keskeiset aihepiirit luontevasti hahmotet-
tavaksi kokonaisuudeksi. Siksi osa sopimusluontoisista jutuista ja esim. muistutukset on luokitel-
tu suoraan riita- tai rikosasioiksi aihepiiriinsä mukaisesti, jolloin ne paremmin pystytään liittä-
mään aihepiiriinsä ja ne pääsevät paremmin esille. Niin maa- ja nautintariitojen luokkaan II.1.
kuin perintöasioiden ryhmään II.4. on sisällytetty myös muita kuin siviiliasioita, esim. maan-, til-
lan- ja perinnönjakoon liittyvät sopimukset, niiden vahvistukset ja ilmoitetut sovinnot.

Tutkimuksen aiheen kannalta on olennaista tavoittaa käräjätapausten sisältö monipuolisesti. Mo-
nessa tapauksessa on aineksia useampaankin kategoriaan sijoittamiseen. Miten esimerkiksi luoki-
tella tapaus, jossa perinnöstä kärhämöinti päättyi vahingonteko- ja väkivaltasakkoihin?¹² Olli
Matikainen on useita eri piirteitä omaavan jutun luokitellut ”painavimmaksi tulkitun tapauspiir-
teen eli pääsyytteen mukaan”.¹³ Itse jutun päätös ei välttämättä kuvasta jutun monipuolisuutta ja
kokonaiskuva jää puutteelliseksi, mikäli juttu luokitellaan vain ns. pääsyytteen mukaiseen katego-
riaan. Siksi tässä tutkimuksessa juttu on luokiteltu osin kahteenkin kategoriaan. Näin on tehty
erityisesti 1600-luvun puolivälin jälkeen langetetuissa sakkorangaistuksissa käräjiltä poissaolosta.
Tuolloin useimmiten mainittiin jo syy, minkä takia poissaolija oli haastettu oikeuden eteen. Mi-
käli poissaoloja käytettäisiin ainoana luokitteluperusteena, niiden taakse piiloutuisi monta tutki-
muksen kannalta keskeistä taloudellista vuorovaikutusta valottavaa tapausta. Useampaan luok-
kaan sijoitettuja juttujen osuus vaihtelee 4 prosentista (1737–1741) 13 prosenttiin (1665–1674).

Forsströmin käyttämän tavan mukaisesti useampia käräjöintikertoja vaatineet jutut on laskettu
yhdeksi kokonaisuudeksi, mikäli kanne on sama ja rangaistuskin on langettu samasta asiasta.

Edellä mainittu huomioon ottaen luokiteltujen juttujen kokonaismäärä (n) ei vastaa oikeus-
tapauksen absoluuttista määrää, vaan se muodostuu yhtälöstä $n = a - b - (c-d) + e$, jossa a on
kaikki oikeustapaukset, b (epävarmoina ja ulkopaikkakuntalaisina) poistetut tapaukset, c useam-
man kerran oikeusasteissa käsiteltyjen juttujen käsittelykerrat, d useamman kerran oikeusasteissa
käsiteltyjen olleiden juttujen yhteismäärä ja e kahteen eri kategoriaan ryhmitellyt tapaukset. Kait-
kiin oikeustapauksiin (a) ei ole otettu mukaan etenkin isonvihan jälkeen oikeuspöytäkirjoihin
kirjattuja ja käräjien alussa julistettuja yleisiä kuulutuksia ja ilmoituksia, jolloin luokka III jää
jonkin verran todellista pienemmäksi. Tällä tuskin on merkitystä työn kokonaisuuden kannalta.

Oman ongelmansa luokittelulle aiheuttaa Valkealan jakautuminen kahteen tuomiokuntaan, koska
se mm. vaikeuttaa henkilöiden tunnistamista. Tutkituista ajanjaksoista 1631–1645 ja 1722–1726
ovat sellaisia, jolloin kaikkien osallisten kotipaikkoja ei merkitty. Tällöin on ollut toisinaan vaike-
aa selvittää, kuka todella oli valkealalainen, koska kärjäkuntiin kuului etenkin ajanjaksoista
edellisellä useita kirkkopitäjiä tai osia niistä.¹⁴ Lisäksi kihlakunnittainen jako herättää kysymyksen
edustuksellisesta tasapuolisuudesta ts. kuvastavatko molempien kihlakuntien asiakirjat piiriinsä

12 KA Vehkalahden, Valkealan ja Kymin kesäkäräjät 9.–11.6.1670, ii 2:252–252v.

13 Matikainen 2002, s. 206.

14 Kymin kihlakunnan puoleinen Valkeala muodosti oman kärjäkuntansa vuosina 1640–1647 ja
uudelleen v:sta 1679 alkaen. Valkealan ensimmäiset käräjät pidettiin Saarenon kylässä
20.3.1640 (jj 3), ei vasta v. 1641, kuten Eeva-Liisa Oksanen mainitsee (Oksanen 1995, s. 109).
Isonvihan jälkeen Suur-Valkealan väki piti toisinaan yhteisiä käräjiä elimäkeläisten kanssa,
esimerkiksi syksyllä 1723 sekä talvina 1737 ja 1738. KA ii 32 (1723), ii 46 (1737) ja ii 47 (1738).
Lappeen kihlakunnan puoleisen Vähä-Valkealan kärjäkunnaksi muodostui 1630-luvulla
Lappee ja Taipale ja pari vuosikymmentä myöhemmin Lappeen alinen kihlakunta. Vuosisa-
dan lopulla valkealalaisten kanssa samaan kärjäkuntaan luettiin Luumäki ja osa
Mäntyharjua, joista jälkimmäinen kuului samaan kärjäkuntaan Vähä-Valkealan, Savi-
taipaleen ja Suomenniemen kanssa 1730-luvulla.

kuuluneiden valkealalaisten toimintaa tasapuolisesti ja suunnilleen samalla intensiteetillä. Todennäköisesti varhaisimmalla tutkitulla ajanjaksolla 1631–1645 vähävalkealalaiset ovat aliedustettuina, kun taas seuraavassa otoksessa heidän osuutensa korostune.

Käräjätapausten lukumäärää tarkasteltaessa voidaan havaita niiden absoluuttisen ja väestöön suhteutetun määrän kasvaneen selvästi 1600-luvun toiselta neljännekseltä vuosisadan loppua kohti. Kynnys oikeusasteen käyttöön saattoi vielä ennen 1600-luvun puoliväliä olla korkea, ja usein jo vireille pannut asiat sovittiin käräjätuvan ulkopuolella. Asioissa nähtävästi pyrittiin sopuratkaisuun eikä maatalouden työryntiä haittaavaa ja näin aikaa vievää käräjöintiä jatkettu kuin pakon edessä. Tähän viittaa se, että seuraaville käräjille siirretty asia ei useinkaan tullut enää uudestaan oikeuden käsiteltäväksi.¹⁵ Selityksen tähän voi löytää useammasta seikasta. Ensinnä vähäisempi käräjätapausten vuotuinen määrä 1630- ja 1640-luvulla johtui käynnissä olleesta 30-vuotisesta sodasta. Toiseksi asioiden viemiseen oikeuteen asti vaikuttivat varmasti pitkät käräjämatkat. Lappeen kihlakunnan puolella käräjät järjestettiin ainakin 1630-luvulla usein Lappeen pappilassa, jonne esimerkiksi Valkealan Kinansaaresta matkaa kertyi lähemmäs kymmenen peninkulmaa. Kymin kihlakunnan puoleisen Suur-Valkealan asukkaatkin joutuivat matkaamaan 1630-luvulla kymmeniä kilometrejä Vehkalahden Salmenkylään oikeutta hakeakseen. Suurvalkealalaisten muodostettua oman kärjäkuntansa asiointimatkat lyhenivät huomattavasti, sillä käräjät pidettiin usein Jokelan kylässä.¹⁶

Sovelletun luokittelutavan perimmäisenä tarkoituksena ei siis ole jutturakenne sinänsä, vaan tutkimuksen kannalta keskeisen taloudellisen toiminnan suhteuttaminen koko käräjäaktiiviteettiin. Alla mainittuun luokitteluun on koottu kunkin kategorian alle siihen kuuluvia juttutyyppejä. Samaa jaoteltua on käytetty liitteen lopussa olevassa taulukossa, johon on tilastoitu oikeustapaukset vuosilta 1631–1741.

I. Rikosasiat

I.1. Väkivalta

– pahoinpitely (mustelma, verihaava) tappelu, tappo, murha, lapsenmurha, määräys käräjille saapumisesta väkivallan takia

I.2. Kunnia

– sopimaton kielenkäyttö, haukkumasanat, aiheettomat syytökset, solvaukset

I.3. Seksuaalirikokset

– salavuoteus, yksinkertainen tai molemminpuolinen huoruus, eläimeen sekaantuminen

I.4. Haasteen laiminlyönti

– poissaolo käräjiltä, myöhästyminen nimenhuudosta, liian aikainen poistuminen käräjiltä

I.5. Omaisuusrikokset

I.5.1. Vahingonteot ja omavaltainen nautinta

– vahingontekona rangaistu tai tahalliseksi katsottava teko, esim. vahingonteko toisen maalla, tunkeutuminen toisen taloon, rajojen luvaton siirto, maanjaon estäminen, metsäpalon aiheuttaminen

I.5.2. Varkausrikokset

– ryöstöt, varkaudet, näpistykset, anastukset, varkaalta ostettu tavara

I.6. Yleisten velvollisuuksien laiminlyönti

– sakotusten lisäksi muistutukset, jotka eivät johtaneet sakotukseen

– siltojen ja teiden kunnossapito, aitauksen laiminlyönti

– katselmuksen ja ulosmittauksen laiminlyönti

I.7. Sapattirikokset

– sapattilainsäädännön piiriin kuuluvat jutut, mm. kirkkojuopumus ja pyhätyö

15 Tällä ns. ”käräjäkynnyksellä” (kynnysteorialla) voisi selittyä myös väkivaltarikollisuuden korostuminen 1500-luvun lähteissä ja sen suhteellinen väheneminen muihin rikostyyppeihin verrattuna myöhempinä vuosisatoina.

16 Esim. v. 1740 ii 49.

I.8. Muut

- erilaiset rikokseksi luokiteltavat tapaukset, mm. (käräjä)juopumus, noituus, tuomiomoite ja tuomion toimeenpanon estäminen, karkurin piilottelu, varkaan kiinnioton estäminen, poissa-olo henkikirjoitustilaisuudesta, metelöinti käräjillä, omavaltainen panttaus

II. Siviiliasiat

II.1. Maanhallinta ja nautinta

II.1.1. Pelto, kaski, niitty, metsä

- maan-alueen (pelto, kaski, niitty, metsä, suo, yhteismaa) hallintaan ja nautintaan liittyvät riidat (myös jaot ja ilmoitetut sovinnot), maariidat yleisesti, anomukset maanjaosta tai tangotuksesta, konfliktitautaiset katselmukset (ja niiden vahvistaminen) rajoista, aidoista ja maariidoista

II.1.2. Tilan tai tontin hallinta

- kiistat tilan tai tontin hallinnasta (myös sopimusten vahvistukset ja sovinnot), perintöoikeuden lunastusriita, tonttien jako, häätö aputilalta, isännyydestä luopumiset ja haltijuuden luovutukset, todistukset tilan isännyyden puolesta

II.1.3. Yhtiö

- yhtiöihin (ja yhtiömiehiin) liittyvät riitaisuudet

II.1.4. Muu hallinta ja nautinta

- niitynvuokraus, sadon nautinta ja jako (kasken tuoton jako luokiteltu II.1.1:een)

II.2. Velat ja kaupankäynti

- riidat ja sopimukset veloista, lainoista, panteista ja takauksista, kaupankäyntiin liittyvät jutut

II.3. Irtain omaisuus

II.3.1. Irtaimisto

- irtaimistoa koskevat riidat, mm. armeijan virkatalojen rakennusten kunnosta käydyt kiistat, velka-asioihin kuulumattomia irtaimistokiistoja (mm. veneistä, työkaluista)

II.3.2. Karja

- mm. virkamiesten luvatta haltuun ottama karja, karjan ylläpitokustannukset (kotieläinten kauppa luokassa II.2.)

II.3.3. Vahingonkorvaukset

- tahattomaksi katsottavasta teosta johtunut vahinko- ja riita-asia, esim. tahaton tunkeutuminen toisen maalle, kaadetun kasken kylväminen, kotieläinten aiheuttamat vahingot (ns. syömäsakot), vahingossa syttyneiden tulipalojen aiheuttamat tuhot, haitan tai vaivan aiheuttaminen, riidat oikeudenkäyntikuluista

II.4. Perintö

- perintöön liittyvien erimielisyyksien lisäksi aihepiiriin liittyvät sopimukset ja vahvistukset

II.4.1. Perintöasiat

- perintöasiat yleisesti, mm. ilmoitus perinnönjaon toteuttamisesta, kiistat puolison perintöosasta, luvatut häälahjat

II.4.2. Pesänjako, erojako

- pesänjakoon ja erojakoon (= vanhempien elässä tehtävään jakoon) liittyvät asiat

II.4.3. Tuonti, työkorvaus

- pesään tuodun irtaimen omaisuuden (= tuonnin) tai ruokakunnan eteen tehdystä työstä aiheutuneet kiistat

II.4.4. Pojaksi otto

- ns. pojaksi otto eli esim. vävyn tai veljenpojan julistaminen tasavertaiseksi perijäksi muiden perillisten (lasten) kanssa

II.5. Palkka- ja palkollisasiat

II.5.1. Palkolliset

- palkkaan ja palvelukseen liittyvät asiat (lähinnä rengit, piiat, paimenet), esim. liian aikainen palveluksesta poislähtö, kiistat maksamattomista palkoista

II.5.2. Sotilaat

- sotilaan palkkaukseen ja ylläpitoon liittyvät kiistat

II.5.3. Muut

- mm. virkamiehistön palkkakiistat, erittelemätön palvelusuhde tai maksu työsuorituksesta, esim. ns. ropottityö Pietarissa isonvihan aikana

II.6. Verorästit

- kiistat verorästeistä seurakunnalle, kruunulle tai armeijan jakopalkan haltijalle, aputilojen verorästit, myös veronkantoon liittyvät asiat

II.7. Muut siviiliasiat

- erilaisia riita-asioita (mm. riita elatuksesta), monenlaisia kartanotalouteen liittyviä kiistoja (kiista päivätoista kartanoon, luvaton poislähtö torpasta)

III. Hallinto- ja ilmoitusasiat

III.1. Vahvistukset

III.1.1. Lainhuudot

- tilojen lainhuudot

III.1.2. Muut vahvistusasiat

- käräjille tuodut veroluetteloiden vahvistusasiat

III.2. Katselmukset, tarkastukset, hakemukset ja anomukset

III.2.1. Autiotilat

- autiotilojen ja rakuunatilojen sijoituskirjojen vahvistaminen

III.2.2. Palkkatilat

- todistukset augmenttitilojen veronmaksuvaikeuksista

III.2.3. Verotus

- anomus tilan veroluvun muutoksesta ja uudisraivauksen verovapaudesta

III.2.4. Paloapu

- anomukset paloavusta

III.2.5. Muut katselmukset, tarkastukset, hakemukset ja anomukset

- maankatselmuslautakunnan nimittäminen, tutkimukset verotiloista, perintöoikeuksista, vapaa-
vuosista ja salavuoteudesta

III.3. Muut hallinto- ja ilmoitusasiat

- erilaiset kuulutukset, yleiset ilmoitukset mm. säterin ja pappilan rakentamisesta, nimitysasiat (toimihenkilöiden nimittäminen, lautamiehen tehtävien hoito), kuolemansyytutkimukset, todistukset maksamattomista palkoista ja verorästeistä, mainetodistukset, ilmoitus käräjille haastamisesta

Taulukko 1. Oikeustapaukset v. 1631–1741

A.	1631–1645		1665–1674		1695–1704		1722–1726		1737–1741		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kaikki yhteensä	141	100	359	100	558	100	434	100	373	100	1865	100
I Rikosasiat	66	46,8	131	36,5	148	26,5	107	24,7	70	18,7	522	28
I.1 <i>Väkivalta</i>	8	5,7	22	6,1	21	3,8	15	3,5	17	4,5	83	4,5
I.2. <i>Kunnia</i>	2	1,4	5	1,4	13	2,3	17	3,9	13	3,5	50	2,7
I.3. <i>Seksuaalirikokset</i>	3	2,1	9	2,5	8	1,4	7	1,6	14	3,7	41	2,2
I.4. <i>Haasteen laiminlyönti</i>	24	17	40	11,1	44	7,9	17	3,9	6	1,6	131	7
I.5. <i>Omaisuus</i>	13	9,2	32	8,9	38	6,1	24	5,5	7	1,9	114	6,1
I.5.1. <i>Vahingonteko ja omavalt. nautinta</i>	12		25		11		17		6		71	
I.5.2. <i>Varkausrikokset</i>	1		7		27		7		1		43	
I.6. <i>Yl. velv. laiminlyönti</i>	12	8,5	3	0,8	5	0,9	8	1,8	8	2,1	36	1,9
I.7. <i>Sapattirikokset</i>	–	–	1	0,3	5	0,9	3	0,7	–	–	9	0,5
I.8. <i>Muut rikosasiat</i>	4	2,8	19	5,3	14	2,5	16	3,7	5	1,3	58	3,1

B		1631–1645		1665–1674		1695–1704		1722–1726		1737–1741		Yhteensä	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
II	Siviiliasiat	55	39	193	53,8	356	63,8	248	57,1	268	71,8	1120	60,1
II.1.	<i>Maan hallinta ja nautinta</i>	23	16,3	92	25,6	81	14,5	67	15,4	100	26,7	363	19,5
II.1.1.	Pelto, kaski, niitty, metsä	15		76		53		19		40		203	
II.1.2.	Tila tai tonntti	6		16		22		41		53		138	
II.1.3.	Yhtiö	1		–		3		–		1		5	
II.1.4.	Muu hallinta ja nautinta	1		–		3		7		6		17	
II.2.	<i>Velat ja kaupankäynti</i>	15	10,6	34	9,5	127	22,8	58	13,4	51	13,7	285	15,3
II.3.	<i>Irtain omaisuus</i>	7	5	30	8,4	39	7	52	12	54	14,4	182	9,8
II.3.1.	Irtaimisto	–		2		5		20		11		38	
II.3.2.	Karja	–		–		1		8		2		11	
II.3.3.	Vahingonkorvaukset	7		28		33		24		41		133	
II.4.	<i>Perintö</i>	2	1,4	17	4,7	61	10,9	20	4,6	26	7	126	6,8
II.4.1.	Perintöasiat	1		9		39		11		20		80	
II.4.2.	Pesänjako, erojako	1		4		16		9		6		36	
II.4.3.	Tuonti, työkorvaus	–		1		3		–		–		4	
II.4.4.	Pojaksi otto	–		3		3		–		–		6	
II.5.	<i>Palkka- ja palkollisuusasiat</i>	6	4,3	9	2,5	33	5,9	15	3,4	20	5,3	83	4,5
II.5.1.	Palkolliset	2		3		18		6		12		41	
II.5.2.	Sotilaat	4		6		14		4		5		33	
II.5.3.	Muut	–		–		1		5		3		9	
II.6.	<i>Verorästit</i>	1	0,7	4	1,1	4	0,7	11	2,5	5	1,3	25	1,3
II.7.	<i>Muut siviiliasiat</i>	1	0,7	7	1,9	11	2	25	5,8	12	3,2	56	3

C		1631–1645		1665–1674		1695–1704		1722–1726		1737–1741		Yhteensä	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
III	Hallinto- ja ilmoitusasiat	20	14,2	35	9,7	54	9,7	79	18,2	35	9,4	223	12
III.1.	<i>Vahvistukset</i>	2	1,4	5	1,4	–	–	3	0,7	2	0,5	12	0,6
III.1.1	Lainhuudot	2		5		–	–	2		–		9	
III.1.2	Muut vahvistusasiat	–		–		–		1		2		3	
III.2.	<i>Katselmus, tarkastus, hakemus, anomus</i>	12	8,5	18	5	39	7	49	11,3	20	5,3	138	7,4
III.2.1	Autiotilat	4	2,8	14	3,9	21	3,8	11	2,5	2	0,5	52	2,8
III.2.2	Palkkatilat	–		–		4		3		2		9	
III.2.3	Verotus	–		–		–		1		3		4	
III.2.4	Paloapu	–		1		9		22		5		37	
III.2.5	Muut kats., tutk., tark., hakem. anom.	8		3		5		12		8		36	
III.3.	<i>Muut hallinto- ja ilmoitusasiat</i>	6	4,3	12	3,3	15	2,7	27	6,2	13	3,5	73	3,9

LIITE 28. KAUPPA- JA LUOTTOSUHTEIDEN MAANTIETEELLINEN
JAKAUTUMINEN VARAKKUUSLUOKITTAIN V. 1631–1760

A. Tilalliset (IIA–D)

Velkojan kotipaikka	Tuomiokirjat						Peru- kirjat	Tuomio- ja peru- kirjat yht.
	1631– 1645	1665– 1674	1695– 1704	1722– 1726	1737– 1741	Yht.	1740– 1760	
Sama kylä	4	2	29	16	14	65	35	100
%	33,3	8,0	24,6	47,1	36,8	28,6	59,3	35,0
Naapuri-kylä	1	2	25	5	3	36	13	49
%	8,3	8,0	21,2	14,7	7,9	15,9	22,0	17,1
Valkealan muu kylä	1	8	15	6	7	37	9	46
%	8,3	32,0	12,7	17,6	18,4	16,3	15,3	16,1
Valkealan ulkopuolelta	4	11	48	6	14	83	2	85
%	33,3	44,0	40,7	17,6	36,8	36,6	3,4	29,7
Tuntematon	2	2	1	1	–	6	–	6
%	16,7	8,0	0,8	2,9	–	2,6	–	2,1
Yhteensä	12	25	118	34	38	227	59	286

B. Torpparit (III)

Velkojan kotipaikka	Tuomiokirjat						Peru- kirjat	Tuomio- ja peru- kirjat yht.
	1631– 1645	1665– 1674	1695– 1704	1722– 1726	1737– 1741	Yht.	1740– 1760	
Sama kylä	–	–	3	–	1	4	–	4
Naapurikylä	–	–	1	–	–	1	3	4
Valkealan muu kylä	–	1	–	1	1	3	1	4
Valkealan ulkopuolelta	–	–	–	–	–	–	–	–
Tuntematon	–	–	–	–	–	–	–	–
Yhteensä	–	1	4	1	2	8	4	12

C. Säätyläiset ja muut ryhmät (I ja IV)

Velkojan kotipaikka	Tuomiokirjat					
	1631– 1645	1665– 1674	1695– 1704	1722– 1726	1737– 1741	Yht.
Sama kylä	–	–	11	9	5	25
%	–	–	26,8	36,0	27,8	27,8
Naapurikylä	–	–	9	9	6	24
%	–	–	22,0	36,0	33,3	26,7
Valkealan muu kylä	–	1	8	3	1	13
%	–	16,7	19,5	12,0	5,6	14,4
Valkealan ulkopuolelta	–	4	10	1	5	20
%	–	66,7	24,4	4,0	27,8	22,2
Tuntematon	–	1	3	3	1	8
%	–	16,7	7,3	12,0	5,6	8,9
Yhteensä	–	6	41	25	18	90
%	–	100	100	100	100	100
Yli kihla- kuntarajan	–	1	–	1	–	2
%	–	16,7	–	4,0	–	2,2
Porvarit ¹	3	3	48	1	3	58

¹Porvarit omana ryhmäänään, kaikki Valkealan ulkopuolelta.

Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat 1631–1741, perukirjat 1740–1760.

LIITE 29. PAIKALLISEN VELKAKONTAKTIENTÄN LAAJUUS
VARAKKUUSTASOON VERRATTUNA V. 1695–1704
JA 1737–1741

A: 1695–1704

Velall. var. luokka	Velkojan kotipaikka											
	Sama kylä		Naapurikylä		Valkealan muu kylä		Valkealan ulkopuolella		Tuntematon		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
I	–	–	2	33,3	–	–	1	16,7	3	50,0	6	100
IIA	5	19,2	9	34,6	5	19,2	6	23,1	1	3,8	26	100
IIB	10	37,0	5	18,5	4	14,8	8	29,6	–	–	27	100
IIC	9	24,3	8	21,6	7	18,9	13	35,1	–	–	37	100
IID	7	35,0	5	25,0	3	15,0	5	25,0	–	–	20	100
Iix	4	40,0	–	–	–	–	6	60,0	–	–	10	100
III	3	42,9	2	28,6	–	–	2	28,6	–	–	7	100
IV	–	–	1	8,3	4	33,3	7	58,3	–	–	12	100
?	4	36,3	3	27,2	1	9,1	3	27,2	–	–	11	100
Yht.	42	26,9	35	22,4	24	15,4	51	32,7	4	2,6	156	100

B: 1737–1741

Velall. var. luokka	Velkojan kotipaikka											
	Sama kylä		Naapurikylä		Valkealan muu kylä		Valkealan ulkopuolella		Tuntematon		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
I	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
IIA	–	–	–	–	1	33,3	2	66,7	–	–	3	100
IIB	2	22,2	2	22,2	1	11,1	4	44,4	–	–	9	100
IIC	8	42,1	2	10,5	3	15,8	5	26,3	1	5,3	19	100
IID	7	41,2	3	17,6	1	5,9	6	35,3	–	–	17	100
Iix	–	–	–	–	–	–	1	100	–	–	1	100
III	1	33,3	–	–	1	33,3	1	33,3	–	–	3	100
IV	2	28,6	1	14,3	3	42,9	–	–	1	14,3	7	100
?	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Yht.	20	33,9	8	13,6	10	16,9	19	32,2	2	3,4	59	100

Laskelmien ulkopuolelle jätetty porvarisuhteet.

Varakkuusluokat: I: Säätyläiset; IIA: Tilalliset, ylin varakkuusryhmä; IIB: Tilalliset, ylempi keskiryhmä; IIC: Tilalliset, alempi keskiryhmä; IID: Tilalliset, alin varakkuusryhmä; Iix: Tilalliset, veroluku tuntematon; III: Torpparit; IV: Muut taloudet (käsiyöläiset, sotilaat ym.); ?: Tuntematon.

Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat 1695–1704, 1737–1741.

LIITE 30. ULKOPITÄJÄLÄISTEN SULHASTEN OSUUS VALKEALASSA
SOLMITUISSA AVIOLIITOISSA V. 1706–1750

	Avioliittoja	Ulkopaikkakuntalaisia sulhasia	
	n	n	%
1706–1710	110	8	7,3
1711–1715	134	17	12,7
1716–1720	82	11	13,4
1721–1725	119	10	8,4
1726–1730	150	14	9,3
1731–1735	125	6	4,8
1736–1740	122	18	14,8
1741–1745	150	21	14,0
1745–1750	163	21	12,9
Yhteensä	1155	126	10,9

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo.

LIITE 31A. KYLITTÄINEN AVIOLIITTOKENTTÄ VALKEALASSA
MORSIAMEN KOTIPAIKAN MUKAAN V. 1706–1750

Morsiamen kotikylä	Sulhasen kotipaikka					
	Sama kylä	Naapurikylä	Valkealan muu kylä	Valkealan ulkop.	Tuntematon	Avioliitot yhteensä
	%	%	%	%	%	n
Anttila	40,4	31,9	23,4	4,3	–	47
Haimila	33,3	33,3	22,2	11,1	–	18
Heikkilä	–	71,4	28,6	–	–	7
Hevosoja	33,3	33,3	25,0	8,3	–	12
Inkerilä	28,6	26,2	38,1	4,8	2,4	42
Jokela	23,8	31,0	35,7	9,5	–	42
Karhula	20,0	26,7	40,0	13,3	–	15
Kinansaari	22,2	16,7	27,8	33,3	–	18
Kourula	36,8	7,9	44,7	7,9	2,6	38
Kouvola	35,6	8,9	36,7	17,8	1,1	90
Kuivala	15,0	20,0	50,0	15,0	–	20
Kääpälä	28,6	14,3	57,1	–	–	7
Lipiälä	20,0	20,0	60,0	–	–	5
Mattila	20,0	31,1	40,0	8,9	–	45
Miettula	20,0	40,0	40,0	–	–	10
Oravala	35,8	21,9	21,9	19,2	1,3	151
Parola	–	41,7	25,0	33,3	–	12
Pihlajasaari	6,7	40,0	53,3	–	–	15
Pyöriä	40,0	33,3	20,0	6,7	–	15
Pyötsiä	14,3	14,3	57,1	14,3	–	7
Rautjärvi	9,1	36,4	45,5	9,1	–	11
Ruotsula	44,2	13,5	26,9	15,4	–	52
Rämälä	15,0	30,0	55,0	–	–	20
Saarento	38,2	25,5	34,5	1,8	–	55
Selänpää	40,0	29,2	17,7	12,3	0,8	130
Skipparila	–	50,0	50,0	–	–	14
Sorsala	5,6	5,6	44,4	44,4	–	18
Toikkala	10,3	44,8	44,8	–	–	29
Tuohikotti	33,3	25,0	41,7	–	–	12
Valkeala	32,1	43,4	18,9	4,7	0,9	106
Yhteensä	30,6	26,8	30,8	11,2	0,7	1063

Laskelmista jätetty pois 79 avioliittoa, joissa sulhasen kotipaikka ei ollut tiedossa.

KA Kirkonarkistojen vihittyjen luettelot; kuulusveroluettelot.

LIITE 31B. KYLITTÄINEN AVIOLIITTOKENTTÄ VALKEALASSA
SULHASSEN KOTIPAIKAN MUKAAN V. 1736–1739
JA 1746–1750

Sulhasen kotikylä	Morsiamen kotipaikka					
	Sama kylä	Naapuri- kylä	Valkealan muu kylä	Valkealan ulkop.	Tuntema- ton	Yhteensä
	%	%	%	%	%	n
Anttila	30,8	30,8	38,5	–	–	13
Haimila	33,3	33,3	16,7	16,7	–	6
Heikkilä	–	100	–	–	–	1
Hevosoja	–	60,0	–	40,0	–	5
Inkerilä	50,0	–	37,5	–	12,5	8
Jokela	42,9	14,3	42,9	–	–	7
Karhula	50,0	50,0	–	–	–	2
Kinansaari	–	12,5	12,5	75,0	–	8
Kourula	30,0	40,0	30,0	–	–	10
Kouvola	20,8	25,0	33,3	20,8	–	24
Kuivala	25,0	–	50,0	–	50,0	4
Kääpälä	–	–	100	–	–	3
Lipiälä	–	–	100	–	–	5
Mattila	–	44,4	55,6	–	–	9
Miettula	–	40,0	60,0	–	–	5
Oravala	37,0	25,9	22,2	11,1	3,7	27
Parola	–	40,0	60,0	–	–	5
Pihlajasaari	–	33,3	66,7	–	–	3
Pyöriä	–	50,0	50,0	–	–	4
Pyötsiä	–	100	–	–	–	1
Rautjärvi	33,3	33,3	33,3	–	–	3
Ruotsula	35,3	–	52,9	11,8	–	17
Rämälä	–	16,7	83,3	–	–	6
Saarento	33,3	55,6	5,6	5,6	–	18
Selänpää	32,4	29,4	20,6	17,6	–	34
Skipparila	–	–	50,0	50,0	–	4
Sorsala	–	–	100	–	–	2
Toikkala	28,6	28,6	42,9	–	–	7
Tuohikotti	12,5	50,0	12,5	–	25,0	8
Valkeala	24,0	60,0	8,0	8,0	–	25
Yhteensä	24,1	31,0	32,1	10,9	1,8	274

Laskelmista jätetty pois 2 avioliittoa, joissa morsiamen kotipaikka ei ollut tiedossa.

KA Kirkonarkistojen vihittyjen luettelot; kuulutusveroluettelot.

LIITE 32. VALKEALALAISTEN AVIOLIITTOKENTTÄ
VARAKKUUSLUOKITTAIN JA SUKUPUOLITTAIN
V. 1721–1750

A. Morsianten avioliittokenttä v. 1721–1725

Morsiamen varakkuusluokka	Sulhasen kotipaikka					Yhteensä
	Sama kylä	Naapuri-kylä	Valkealan muu kylä	Valkealan ulkopuol.	Tuntematon	
I	1	–	–	–	–	1
%	100	–	–	–	–	100
IIA	2	4	6	1	–	13
%	15,4	30,8	46,2	7,7	–	100
IIB	3	3	5	1	–	12
%	25,0	25,0	41,7	8,3	–	100
IIC	3	6	2	1	–	12
%	25,0	50,0	16,7	8,3	–	100
IID	5	1	6	–	–	12
%	41,7	8,3	50,0	–	–	100
III	2	1	1	1	–	5
%	40,0	20,0	20,0	20,0	–	100
IV	2	–	1	–	–	3
%	66,7	–	33,3	–	–	100
?	25	14	9	6	7	61
%	41,0	23,0	14,8	9,8	11,5	100
Yhteensä	43	29	30	10	7	119
%	36,1	24,4	25,2	8,4	5,9	100

B. Morsianten avioliittokenttä v. 1736–1740

Morsiamen varakkuusluokka	Sulhasen kotipaikka					Yhteensä
	Sama kylä	Naapuri-kylä	Valkealan muu kylä	Valkealan ulkopuol.	Tuntematon	
I	–	1	–	–	–	1
%	–	100	–	–	–	100
IIA	3	5	8	1	–	17
%	17,6	29,4	47,1	5,9	–	100
IIB	2	6	5	–	–	14
%	14,3	42,9	35,7	–	–	100
IIC	7	10	4	6	–	27
%	25,9	37,0	14,8	22,2	–	100
IID	6	2	7	2	–	17
%	35,3	11,8	41,2	11,8	–	100
III	3	4	4	2	–	13
%	23,1	30,8	30,8	15,4	–	100
IV	5	7	3	6	–	21
%	23,8	33,3	14,3	28,6	–	100
?	4	3	5	1	–	13
%	30,8	23,1	38,5	7,7	–	100
Yhteensä	30	38	36	18	–	122
%	24,6	31,1	29,5	14,8	–	100

C. Sulhasen avioliittokenttä v. 1736–1739

Sulhasen varakkuusluokka	Morsiamen kotipaikka					
	Sama kylä	Naapuri-kylä	Valkealan muu kylä	Valkealan ulkopuol.	Tuntematon	Yhteensä
I	–	–	–	1	–	1
%	–	–	–	100	–	100
IIA	1	3	4	2	–	10
%	10,0	30,0	40,0	20,0	–	100
IIB	2	6	11	3	–	22
%	9,1	27,3	50,0	13,6	–	100
IIC	4	6	7	1	–	18
%	22,2	33,3	38,9	5,6	–	100
IID	5	3	4	1	–	13
%	38,5	23,1	30,8	7,7	–	100
III	6	8	5	–	–	19
%	31,6	42,1	26,3	–	–	100
IV	7	4	3	2	–	16
%	43,8	25,0	18,8	12,5	–	100
?	–	–	–	–	–	–
%	–	–	–	–	–	–
Yhteensä	25	30	34	10	–	99
%	25,3	30,3	34,3	10,1	–	100

D. Morsianten avioliittokenttä v. 1746–1750

Morsiamen varakkuusluokka	Sulhasen kotipaikka					
	Sama kylä	Naapuri-kylä	Valkealan muu kylä	Valkealan ulkopuol.	Tuntematon	Yhteensä
I	–	1	–	1	–	2
%	–	50,0	–	50,0	–	100
IIA	2	6	7	4	–	19
%	10,5	31,6	36,8	21,1	–	100
IIB	10	7	8	4	–	29
%	34,5	24,1	27,6	13,8	–	100
IIC	6	12	10	3	–	31
%	19,4	38,7	32,3	9,7	–	100
IID	3	5	8	1	–	17
%	17,6	29,4	47,1	5,9	–	100
III	7	10	7	2	–	26
%	26,9	38,5	26,9	7,7	–	100
IV	3	4	8	4	–	19
%	15,8	21,1	42,1	21,1	–	100
?	7	1	5	2	5	20
%	35,0	5,0	25,0	10,0	25,0	100
Yhteensä	38	46	53	21	5	163
%	23,3	28,2	32,5	12,9	3,1	100

E. Sulhasten avioliittokenttä v. 1746–1750

Sulhasen varakkuusluokka	Morsiamen kotipaikka					
	Sama kylä	Naapuri-kylä	Valkealan muu kylä	Valkealan ulkopuol.	Tuntematon	Yhteensä
I	–	1	–	2	–	3
%	–	33,3	–	66,7	–	100
IIA	3	5	5	1	–	14
%	21,4	35,7	35,7	7,1	–	100
IIB	6	10	12	7	–	35
%	17,1	28,6	34,3	20,0	–	100
IIC	13	16	23	4	1	57
%	22,8	28,1	40,4	7,0	1,8	100
IID	4	6	7	1	–	18
%	22,2	33,3	38,9	5,6	–	100
III	5	8	3	3	1	20
%	25,0	40,0	15,0	15,0	5,0	100
IV	4	–	4	2	3	13
%	30,8	–	30,8	15,4	23,1	100
?	2	–	–	1	–	3
%	66,7	–	–	33,3	–	100
Yhteensä	37	46	54	21	5	163
%	22,7	28,2	33,1	12,9	3,1	100

Varakkuusluokat: I: Säätyläiset; IIA: Tilalliset, ylin varakkuusryhmä; IIB: Tilalliset, ylempi keskiryhmä; IIC: Tilalliset, alempi keskiryhmä; IID: Tilalliset, alin varakkuusryhmä; Iix: Tilalliset, veroluku tuntematon; III: Torpparit; IV: Muut taloudet (käsityöläiset, sotilaat ym.); ?: Tuntematon.

Lähde: KA Kirkonarkistojen vihittyjen luettelot 1721–1750; kuulusveroluettelot 1736–1739.

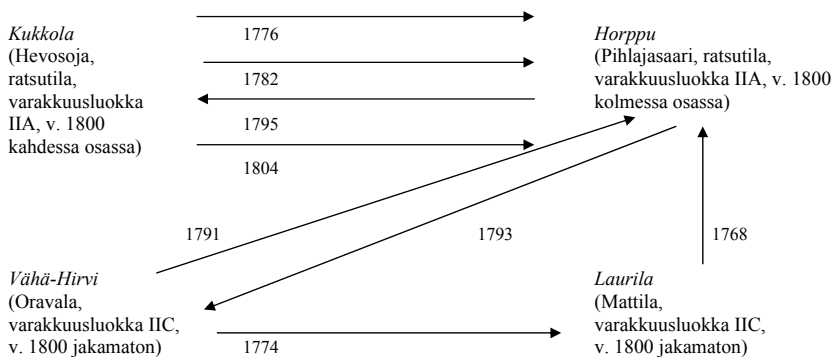
LIITE 33. TILOJEN VÄLISIÄ AVIOLIITTOJA VALKEALASSA 1700-LUVULLA JA 1800-LUVUN ALUSSA

Kaavio käsittää samalle maakirjatilalle avioituneet tai niiltä avioituneet. Nuolet merkitsevät avioliittosuuntia ja merkityt vuodet vihkimisvuosia. Tiedot koostuvat lähes pelkästään tilaa isännöineen väen avioitumisesta, joten verkostoa voi osin tihentää muun talonväen liitot. Ratsutilat on merkitty erikseen. Kaikki siirtyjät olivat naisia.

A. Tirva – Puuskari – Karppinen – Nissilä

B. Horppu – Kukkola – Laurila – Vähä-Hirvi

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, vihittyjen luettelo; Piilahti 1995.

LIITE 34. KUMMIEN MÄÄRÄ LASTA KOHTI VALKEALASSA
v. 1706–1710 JA 1736–1738

n	1706–1710											
	1706		1707		1708		1709		1710		Yht.	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
0	2	2,1	1	1,0	3	3,0	–	–	–	–	6	1,5
1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
2	1	1,1	1	1,0	–	–	–	–	–	–	2	0,5
3	88	92,6	91	91,0	11	11,0	7	8,8	1	4,5	198	49,9
4	3	3,2	3	3,0	83	83,0	71	88,8	20	90,9	180	45,3
5	1	1,1	1	1,0	2	2,0	–	–	–	–	4	1,0
6	–	–	1	1,0	–	–	–	–	1	4,5	2	0,5
7	–	–	–	–	–	–	1	1,3	–	–	1	0,3
8	–	–	2	1,0	–	–	–	–	–	–	2	0,5
9	–	–	–	–	1	1,0	1	1,3	–	–	2	0,5
10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
10+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Yht.	95	100	100	100	100	100	80	100	22	100	397	100

n	1736–1738							
	1736		1737		1738		Yht.	
	n	%	n	%	n	%	n	%
0	–	–	–	–	–	–	–	–
1	–	–	–	–	–	–	–	–
2	–	–	–	–	1	0,7	1	0,2
3	6	3,4	11	6,8	15	10,6	32	6,7
4	168	94,9	148	91,4	121	85,2	437	90,9
5	1	0,6	1	0,6	3	2,1	5	1,0
6	1	0,6	–	–	–	–	1	0,2
7	1	0,6	1	0,6	1	0,7	3	0,6
8	–	–	–	–	–	–	–	–
9	–	–	1	0,6	–	–	1	0,2
10	–	–	–	–	–	–	–	–
10+	–	–	–	–	1	0,7	1	0,2
Yht.	177	100	162	100	142	100	481	100

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 1706–1710, 1736–1738.

LIITE 35. KUMMIEN VARAKKUUSLUOKAT SUVUITTAIN V. 1706–1750

Varakkuus- luokka		Sipilä (IIB)		Vilkki (IID)		Latipää (IIA/IID)		Niilola (III)	
		n	%	n	%	n	%	n	%
I	M	10	17,9	3	5,7	–	–	2	3,0
	N	11	19,0	–	–	–	–	8	12,1
	Y	21	18,4	3	3,0	–	–	10	7,6
IIA	M	–	–	–	–	9	12,5	–	–
	N	5	8,6	1	2,2	7	14,3	–	–
	Y	5	4,4	1	1,0	16	13,2	–	–
IIB	M	7	12,5	–	–	19	26,4	3	4,5
	N	11	19,0	3	6,5	13	26,5	3	4,5
	Y	18	15,8	3	3,0	32	26,4	6	4,5
IIC	M	11	19,6	14	26,4	16	22,2	6	9,1
	N	12	20,7	10	21,7	12	24,5	3	4,5
	Y	23	20,2	24	24,2	28	23,1	9	6,8
IID	M	–	–	1	1,9	7	9,7	–	–
	N	6	10,3	–	–	2	4,1	3	4,5
	Y	6	5,3	1	1,0	9	7,4	3	2,3
IIx	M	1	1,8	1	1,9	10	13,9	1	1,5
	N	–	–	6	13,0	1	2,0	–	–
	Y	1	0,9	7	7,1	11	9,0	1	0,8
III	M	6	10,7	29	54,7	4	5,6	44	66,7
	N	5	8,6	19	41,3	2	4,1	34	51,5
	Y	11	9,6	48	48,5	6	5,0	78	59,1
IV	M	16	28,6	4	7,5	1	1,4	6	9,1
	N	1	1,7	1	2,2	3	6,1	5	7,6
	Y	17	14,9	5	5,1	4	3,3	11	8,3
?	M	5	8,9	1	1,9	6	8,3	4	6,1
	N	7	12,1	6	13,0	9	18,4	10	15,2
	Y	12	10,5	7	7,1	15	12,4	14	10,6
Yht.	M	56	100	53	100	72	100	66	100
	N	58	100	46	100	49	100	66	100
	Y	114	100	99	100	121	100	132	100

Varakkuus- luokka		Kohopää (IID)		Ryöpäs (IIC)		Nissilä (IIA)		Kaikki yhteensä	
		n	%	n	%	n	%	n	%
I	M	1	5,9	–	–	5	5,0	21	5,6
	N	–	–	–	–	4	4,7	23	6,9
	Y	1	3,0	–	–	9	4,8	44	6,2
IIA	M	5	29,4	5	38,5	28	27,7	47	12,4
	N	3	18,8	3	23,1	23	27,1	42	12,6
	Y	8	24,2	8	30,8	51	27,4	89	12,5
IIB	M	8	47,1	–	–	13	12,9	50	13,2
	N	4	25,0	2	15,4	6	7,1	42	12,6
	Y	12	36,4	2	7,7	19	10,2	92	12,9
IIC	M	–	–	–	–	22	21,8	69	18,3
	N	1	6,3	–	–	12	14,1	50	15,0
	Y	1	3,0	–	–	34	18,3	119	16,7
IID	M	1	5,9	2	15,4	2	2,0	13	3,4
	N	1	6,3	1	7,7	5	5,9	18	5,4
	Y	2	6,1	3	11,5	7	3,8	31	4,4
IIx	M	–	–	–	–	1	1,0	14	3,7
	N	–	–	–	–	2	2,4	9	2,7
	Y	–	–	–	–	3	1,6	23	3,2
III	M	1	5,9	1	7,7	2	2,0	87	23,0
	N	–	–	–	–	5	5,9	65	19,5
	Y	1	3,0	1	3,8	7	3,8	152	21,4
IV	M	1	5,9	1	7,7	20	19,8	49	13,0
	N	1	6,3	4	30,8	9	10,6	24	7,2
	Y	2	6,1	5	19,2	29	15,6	73	10,3
?	M	–	–	4	30,8	8	7,9	28	7,4
	N	6	37,5	3	23,1	19	22,4	60	18,1
	Y	6	18,2	7	26,9	27	14,5	88	12,4
Yht.	M	17	100	13	100	101	100	378	100
	N	16	100	13	100	85	100	333	100
	Y	33	100	26	100	186	100	711	100

Laskelmissa huomioitu vain oman ruokakunnan ulkopuolelta tulleet kastetodistajat.

M = Miehet, N = Naiset, Y = Yhteensä

Varakkuusluokat: I: Säätyläiset; IIA: Tilalliset, ylin varakkuusryhmä; IIB: Tilalliset, ylempi

keskiryhmä; IIC: Tilalliset, alempi keskiryhmä; IID: Tilalliset, alin varakkuusryhmä; IIx:

Tilalliset, veroluku tuntematon; III: Torpparit; IV: Muut taloudet (käsiyöläiset, sotilaat ym.); ?:

Tuntematon.

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 1706–1750.

LIITE 36. KUMMITYYPIT ESIMERKKISUVUISSA V. 1706–1750

Kummityyppi		Sipilä (IIB)		Vilkki (IID)		Latipää (IIA/IID)		Niilola (III)	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Sukulainen	M	25	34,3	7	11,9	13	16,3	22	27,8
	N	27	37,5	14	23,7	30	36,6	26	31,7
	Y	51	35,9	21	17,8	43	26,5	48	29,8
Naapuri	M	8	11,4	11	18,6	31	38,8	16	20,3
	N	12	16,7	15	25,4	14	17,1	15	18,3
	Y	20	14,1	26	22,0	45	27,8	31	19,3
Ystävä	M	8	11,4	34	57,6	25	31,3	26	32,9
	N	13	18,1	22	37,3	31	37,8	21	25,6
	Y	21	14,8	56	47,5	56	34,6	47	29,2
Sosiaalinen asema	M	12	17,1	3	5,1	1	1,3	4	5,1
	N	11	15,3	–	–	–	–	8	9,8
	Y	23	16,2	3	2,5	1	0,6	12	7,5
Tilanne- kohtainen	M	6	8,6	–	–	1	1,3	2	2,5
	N	–	–	–	–	–	–	–	–
	Y	6	4,2	–	–	1	0,6	2	1,2
Muu tai tuntematon	M	12	17,1	4	6,8	9	11,3	9	11,4
	N	9	12,5	8	13,6	7	8,5	12	14,6
	Y	21	14,8	12	10,2	16	9,9	21	13,0
Yhteensä	M	70	100	59	100	80	100	79	100
	N	72	100	59	100	82	100	82	100
	Y	142	100	118	100	162	100	161	100

Kummityyppi		Kohopää (IID)		Ryöpäs (IIC)		Nissilä (IIA)		Kaikki yhteensä	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Sukulainen	M	4	23,5	1	7,7	28	26,4	99	23,3
	N	3	17,6	3	21,4	48	45,7	151	35,0
	Y	7	20,6	4	14,8	76	36,0	250	29,2
Naapuri	M	2	11,8	4	30,8	11	10,4	83	19,6
	N	3	17,6	3	21,4	11	10,5	72	16,7
	Y	5	14,7	7	25,9	22	10,4	155	18,1
Ystävä	M	3	17,6	2	15,4	26	24,5	124	29,2
	N	4	23,5	8	57,1	18	17,1	117	27,1
	Y	7	20,6	10	37,0	44	20,9	241	28,2
Sosiaalinen asema	M	3	17,6	–	–	6	5,7	29	6,8
	N	–	–	–	–	4	3,8	23	5,3
	Y	3	8,8	–	–	10	4,7	52	6,1
Tilanne- kohtainen	M	1	5,9	–	–	7	6,6	17	4,0
	N	–	–	–	–	–	–	–	–
	Y	1	2,9	–	–	7	3,3	17	2,0
Muu tai tuntematon	M	4	23,5	6	46,1	28	26,4	72	17,0
	N	7	41,2	–	–	24	22,9	67	15,5
	Y	11	32,4	6	22,2	52	24,6	139	16,3
Yhteensä	M	17	100	13	100	106	100	424	100
	N	17	100	14	100	105	100	431	100
	Y	34	100	27	100	211	100	855	100

M = Miehet, N = Naiset, Y = Yhteensä

Varakkuusluokat: I: Säätyläiset; IIA: Tilalliset, ylin varakkuusryhmä; IIB: Tilalliset, ylempi keskiryhmä; IIC: Tilalliset, alempi keskiryhmä; IID: Tilalliset, alin varakkuusryhmä; Iix:

Tilalliset, veroluku tuntematon; III: Torpparit; IV: Muut taloudet (käsiyöläiset, sotilaat ym.); ?: Tuntematon.

Lähde: KA Valkealan kirkonarkisto, syntyneiden ja kastettujen luettelo 1706–1750.

LIITE 37. VELKAKONTAKTEJA OMANNEET NAISET
VARAKKUUSLUOKITTAIN V. 1631–1760

Varak- kuus- luokka	Naisen velka asema	Tuomiokirjat						Peru- kirjat	Kaikki yhteensä
		1631– 1645	1665– 1674	1695– 1704	1722– 1726	1737– 1741	1740– 1760		
		n	n	n	n	n	n		
I	Velallinen	–	–	–	1	–	–	1	6,7
	Velkoja	–	–	10	1	2	1	14	25,9
	Yht.	–	–	10	2	2	1	15	21,7
IIA	Velallinen	–	–	–	–	–	–	–	–
	Velkoja	–	–	1	2	–	1	4	7,4
	Yht.	–	–	1	2	–	1	4	5,8
IIB	Velallinen	–	–	–	2	–	–	2	13,3
	Velkoja	–	–	–	2	2	–	4	7,4
	Yht.	–	–	–	4	2	–	6	8,7
IIC	Velallinen	–	–	2	1	–	–	3	20,0
	Velkoja	–	1	1	1	–	1	4	7,4
	Yht.	–	1	3	2	–	1	7	10,1
IID	Velallinen	–	–	–	–	–	–	–	–
	Velkoja	–	1	–	4	–	–	5	9,3
	Yht.	–	1	–	4	–	–	5	7,2
IIx	Velallinen	1	–	2	–	–	–	3	20,0
	Velkoja	–	–	3	2	–	–	5	9,3
	Yht.	1	–	5	2	–	–	8	11,6
III	Velallinen	–	–	1	–	–	–	1	6,7
	Velkoja	–	–	1	–	–	–	1	1,9
	Yht.	–	–	2	–	–	–	2	2,9
IV	Velallinen	–	–	1	–	–	–	1	6,7
	Velkoja	–	–	–	1	3	5	9	16,7
	Yht.	–	–	1	1	3	5	10	14,5
?	Velallinen	–	–	4	–	–	–	4	26,7
	Velkoja	–	1	6	–	1	–	8	14,8
	Yht.	–	1	10	–	1	–	12	17,4
Yht.	Velallinen	1	–	10	4	–	–	15	100
	Velkoja	–	3	22	13	8	8	54	100
	Yht.	1	3	32	17	8	8	69	100

Varakkuusluokat: I: Säätyläiset; IIA: Tilalliset, ylin varakkuusryhmä; IIB: Tilalliset, ylempi keskiryhmä; IIC: Tilalliset, alempi keskiryhmä; IID: Tilalliset, alin varakkuusryhmä; IIx: Tilalliset, veroluku tuntematon; III: Torpparit; IV: Muut taloudet (käsiyöläiset, sotilaat ym.); ?: Tuntematon.

Lähde: KA Kymin ja Lappeen tuomiokuntien tuomiokirjat 1631–1741, perukirjat 1740–1760.

SUMMARY

MATERIAL AND IMMATERIAL SECURITY. HOUSEHOLDS, ECOLOGICAL AND ECONOMIC RESOURCES AND FORMATION OF CONTACTS IN VALKEALA PARISH FROM THE 1630S TO THE 1750S

This study concentrates on the linkages between ecological and economic circumstances, changes in the structure of families and households, and the formation of contacts in a rural community from the first half of the 17th century to the middle of the 18th century. The multidisciplinary theme of the study is informed by such disciplines as sociology, geography and ecology. Among the previous research that served as an example for this study are the studies of contacts and networks in pre-industrial rural communities in Sweden (by Börje Hanssen and Örjan Simonson), in the Baltic region (by Andrejs Plakans, Barry Wellman and Charles Wetherell), in Suffolk, England (by Richard Smith) and in southern Germany (by David Warren Sabean).

The geographical area that I have chosen is Valkeala parish, which is situated in southern Finland. It is a very interesting area because of its diversity, both in terms of its natural setting and its economic structure. In this three-phased study Valkeala will first be sketched ecologically and economically. Second, the structures of the families and households and any structural changes will be studied. The main focus of the research lies in the third and final part, which deals with contacts of the households with the outside world in the light of their structure, emergence and maintenance. The main theme of the contact analysis is to observe the significance of three factors, namely geographical extent, affluence level and kinship, in the formation of contacts. My primary focus is to ask whether the structures of the contacts of the rural households in the pre-industrial era were as static as has been presumed in previous research.

The main sources for the research are court records, census lists, church records and deeds of inventory. The following types of contacts are chosen as indicators of the interaction: trade relations, credit relations, guarantees mentioned in the court records and deeds of inventory, and marriages and godparentages registered in the church records. The chronological period of the study is defined by the sources and by changes in state boundaries. The starting point for the court records is the 1620s, and for census lists, the 1630s. On the other hand, when the border between Sweden and Russia, in the treaty of Turku of 1743, was drawn along the river Kymi, Valkeala became a community situated on the western border of the Russian empire. In this both quantitative and qualitative study, censuses and court records will basically be used cross-sectionally by approximately five-year intervals or by samples of several years. To some extent the sources are examined longitudinally to analyse the development of the networks of families. For longitudinal analysis, twenty households were chosen from the different areas and villages of Valkeala.

The household structure will be analysed by the household classification model introduced by Peter Laslett in the 1970s. The classification system has gained popularity and is used widely in family history. The families are classified into six main categories, which are 1) Solitaries, 2) No family, 3) Simple family households, 4) Extended family households, 5) Multiple family households and 6) Indeterminate. The first five categories are divided into several subcategories, but in this study they are mainly used only in the analysis of multiple family households. Also, the sixth category will not be used in the study of Valkeala. A multiple family household consists of at least two conjugal family units and is therefore treated synonymously with the concept of the extended family, a concept widely used and discussed in Finnish family history. The level of affluence of Valkeala households is measured with an eight-scaled wealth classification model based on the social class and land tax amount of the farm. The categories are as follows: the upper class/gentry (I), the highest group of farmers (IIA), the mid-upper group of farmers (IIB), the mid-lower group of farmers (IIC), the lowest group of farmers (IID), farmers whose land tax amount is unknown (IIx), cottagers (III) and other households (IV, craftsmen, soldiers etc).

NATURAL RESOURCES, ECONOMY AND CULTURAL FACTORS OF VALKEALA

Nowadays part of the Kymenlaakso province, Valkeala used to be the westernmost parish of the Karelian province. It became an independent parish in 1640 and its area was, until the early 1920s, approximately 1,000 square kilometers. The nearest towns in the 17th and 18th centuries were Hamina (founded in 1653) on the south coast and Lappeenranta (founded in 1649) and Viborg to the east. Valkeala is situated near the common border of the former provinces of Häme, Karelia and Uusimaa, with the border of Savo not far away. Until the beginning of the 19th century this parish of 30 villages was administratively divided into two jurisdictional districts. The 18 villages in western and southwestern Valkeala (named Greater Valkeala) were part of Vehkalahti municipality in the Kymi district and the remaining dozen villages in the east and the north (Minor Valkeala) belonged to Lappee district.

Valkeala was divided into several geographical and cultural areas that differed from one another. The natural resources are quite variable and the area is divided into three different geographical zones by two ridges that run across Valkeala west to east at a distance of 20 kilometers from each another. The southernmost of the zones is a plateau with clayish soil and big marshlands. Inhabitation is concentrated in the western part of the second zone situated between the ridges. This zone is comprised of varied terrain, several lakes and various types of soil. Sparsely populated north Valkeala with many lakes, high hills and barren soil forms the third zone.

Valkeala is also something of a “cultural quilt” because of its settlement history. The permanent settlement has been said to have come to the area around the turn of the first and second millennia. The newcomers came from various provinces with

different cultural backgrounds. Most of them came from Häme in the west and Karelia in the east. The dialect spoken in Valkeala belongs to the western dialect group but also has features of the Karelian dialect of the east. Thus ancient Valkeala can be divided on the basis of its settlement history and cultural influence into two areas: the eleven westernmost villages belong to Häme-influenced Valkeala and the eastern part to Karelian-influenced Valkeala.

The economy was based on agriculture and a notable aspect of the economic life was the intensive use of natural resources. The main source of income, as in most parts of Finland, was grain production. The versatility of Valkeala becomes obvious when one looks at cultivation systems. In 1620, 58 percent of grain seed was sown in fields and 42 percent in burn-beaten areas. Field cultivation dominated mainly in the western and southwestern villages, while the eastern and northern areas depended on burn-beating. The proportion of field cultivation may have increased quite slowly in the 17th and 18th centuries, but burn-beating remained important in the eastern and northern villages until the latter part of the 19th century. Given that cattle breeding was closely linked with field cultivation, it is quite surprising that the biggest herds of cattle were found in the swidden-dominated eastern area.

In comparison with grain production, the development of the secondary sources of income was faster. The production technique of tar was known as early as the 16th century, but its importance as a source of income grew in the following century. Some households earned extra income from handicrafts and from seasonal ditch digging. Basically fishing and hunting satisfied the domestic economic needs, though the latter had some commercial significance. Cattle products, fishing and hunting became even more important after serious crop losses, in which case they could be the key to survival.

Hence, in the 17th and 18th centuries Valkeala could be divided, economically, into two sections according to the predominant cultivation technique. The southwestern and western areas formed the *field area* and the eastern and northern villages the *swidden area*. These zones differed also in terms of the secondary sources of livelihood. Most of the tar was produced in the western zone at least until the turn of the 18th century, while cattle breeding was more common in the eastern part. Both of the manors, Oravala and Valkeala, as well as both vicarages were situated there. This economic division is quite similar to the division of natural resources. For example, a clear connection can be found between soil and cultivation methods. It tells us that the various economic activities were concentrated in the most suitable areas. The economic distribution was analogous to the cultural boundaries. Thus the economic structure was shaped both by natural resources and by cultural factors. All in all, diversity was a typical feature of the economy in the 17th and 18th centuries.

POPULATION, HOUSEHOLD AND FAMILY IN VALKEALA

The time between the 1630s and the 1750s was characterised by wars, many serious crop losses and notable population changes. Population development in Valkeala can essentially be divided into four periods: first, a period of population decrease at

least from the 1640s to the mid-1650s; second, a big upswing from the 1650s to the high mortality years of 1696 and 1697; third, a rapid decline towards the end of the 1690s and during the Great Northern War (from 1700 to 1721); and fourth, the time from the beginning of the 1720s onwards, characterised by a fluctuating but generally upward trend in population size. Over the whole period, the population of Valkeala doubled from a little under 1,500 to approximately 3,000. The population peak of the mid-1690s (around 2,800) was reached again in the beginning of the 1730s.

Socially Valkeala may be described as a quite “pure” peasant community. In the middle of the 17th century, farmholders accounted for nearly 90 percent of the population, and in the 1750s, still represented nearly three quarters of the population. The social structure became more diverse in the latter part of the 17th century. After the establishment of two manors, Valkeala and Oravala, in the western part of the area during the 17th century, crofters emerged as a separate social class. Rather few members of the upper class lived in Valkeala, being mainly clerical employees, officers or non-commissioned officers living in their official residences. The proportion of servants (farmhands and maids) was at its highest (10 percent) at the end of the period. The amount of lodgers varied between 0,1 and 7 percent. Other social groups besides peasants, e.g. gentry, craftsmen, soldiers and servants, lived mainly in the field zone in the western part of the parish.

The number of households grew relatively slower than the total population. In 1642 it was 212, but due to war and the desertion of farms it had dropped to 187 in 1654. After that it grew quickly at first and reached its peak in 1697 (255). After the Great Northern War the growth continued from 217 in 1722 to 293 in 1750. The development of individual economic zones varied substantially. Towards the turn of the 18th century, the increase was concentrated in the field area (e.g. 99 in 1642, 166 in 1697 and 182 in 1750) while in the swidden zone the growth started in the 1730s (88 in 1642, 89 in 1697 and 111 in 1750).

For most of the study period, the majority of people in Valkeala lived in the more complex households. Multiple family households were dominant in the beginning of the 1640s and from the 1660s to the end of the century, reaching a high of 59 percent in 1697. In the end of the 17th century, multiple family households were more common in Valkeala than anywhere else in Karelia or Savo, the provinces of eastern Finland. During the years of high mortality, 1696 and 1697, the share of multiple family households dropped by about 20 percent, which is somewhat less than the decrease in population. Thereafter, until the 1740s, the most typical family structure was the simple family household. In 1750 the combined share of extended families and multiple family households was 54 percent. Multiple family households were often permanent or at least long-lasting. The most common type of multiple family consisted of two or more married brothers (*frères*), yet a household of married cousins was not so rare either.

Multiple family households were usually more common in burn-beating areas than in the field cultivation villages, although generally the difference between the zones seems to narrow towards the end of the 17th century. Also, if crofters, a rapidly growing population group, are excluded, the situation is very much the same in both zones. It is also interesting to note that the growth of population, the amount

of households and the proportion of multiple family households was much more rapid in the field zone. Affluence played a significant part here because extended family structures were more typical among farmers whose level of wealth was above average (groups IIA and IIB). When one takes into consideration the tiny difference in the proportion of multiple family households between the economic zones, affluence appears to be an important factor explaining the incidence of complex households as well as economic structure. The increased division of farms from the 1730s onwards caused increased change in family forms.

If sufficient labour was not available in the household to meet the demands of a diverse economy, hired hand(s) or partners were brought in. Ultimately the household could increase the work intensity or change the distribution of work between genders mainly by multiplying the workload of women. The acquisition of an extra pair of hands can also be seen as a kind of primal form of social security and as a way to balance the disparity of labour between kin households. Especially in nuclear family households, kinfolk were mentioned as servants, soldiers or partners.

ECONOMIC AND SOCIAL CONTACTS IN VALKEALA

The contacts were divided into two groups, the economically based and the socially based, in order to highlight the variety of ways in which contacts were formed. Trade and credit relations, guarantees and references to economic co-operation (e.g., burn-beating companies and joint tar production) were placed in the former category while marriage relations and godparentage represented the latter group. It should be mentioned that this division between economic and social contacts is not axiomatic, because in some types of contacts, such as marriages, both economic and social motives for relation-building could be seen. Economic activity over the study period was tracked by choosing five time-samples ranging between 5 and 15 years (e.g. from 1631 to 1645 and from 1737 to 1741) from the court records and by studying systematically the deeds of inventory between 1740 and 1760. Social contacts were studied from the beginning of the church records in 1706 to 1750. Geographically the relations were analysed as contact fields, which as a whole formed an activity field.

Further, credit relations were divided into two socially distinctive groups: into townsman contacts (between the members of the local community and town burghers), and into local contacts. Altogether 508 credit and trade relations could be identified, 383 from the court records and the rest from deeds of inventory. Of the relations established in court, slightly over 50 percent were found in the 1690s and in the first decade of the 18th century. The total amount of debt held by Valkeala residents, on average between 10 and 12 copper dalers, was much lower than, for instance, in Ostrobotnia.

Among the court cases, local credit relations were in the majority. The share of townsman contacts diminished with time: from 20 percent before the 1650s, it declined to 5 percent around 1740. Of the local relations, 45 percent were links to people in the same or neighbouring village, and a bit more than one third were

established with persons living outside Valkeala. The furthest relations could be found in Nastola to the west, in Vehkalahti to the south and in Lappeenranta to the east. Contacts across parish boundaries were mainly established by people living in neighbouring villages. The geographical structure of contacts varied with time, and internal relations within Valkeala, for instance, usually comprised between 50 and 65 percent of all relations, albeit reaching 80 percent in the first half of the 1720s. Figures based on the deeds of inventory showed an even greater concentration in internal interaction: 82 percent of the parties were from Valkeala and 43 percent from the same village. The contact field with townsmen was substantially wider than that of the local relations. People of Valkeala had commercial and credit relations at least with Viborg, Lappeenranta and especially Hamina. The last of these gained significance especially after the Great Northern War. The residents of Valkeala made journeys also to Helsinki, Turku and Stockholm, but the purpose of those trips remained unknown. Kinship played a rather small role in the credit relations mentioned in the court records and deeds of inventory, because the proportion of relatives was hardly over 10 percent. In reality it must have been higher, because people naturally tried to resolve credit relations especially with relatives in a peaceful way and the courthouse was the ultimate option.

Other economic contacts were geographically even more limited than the trade and credit relations. Of the slightly over 200 guarantors, only 8.7 percent lived outside Valkeala. A solid financial standing, eminence and kinship were important criteria in selecting a guarantor. Many of the guarantors were jurors, their close relatives or next of kin of the debtor. For example in the 1730s and 1740s, 22 percent of the guarantors had a kinship relationship with the debtor. Economic co-operation was almost entirely limited to within the parish borders and mostly also within a single village. For temporary co-operative efforts such as building bees, some extra hands could come from further away, even from neighbouring parishes.

The marriage field of people in Valkeala widened after the Great Northern War. While in the first decade of the 1700s more than two out of five marriages were concluded with people living in the same village, around 1750 the proportion of such marriages was less than a quarter (23 percent). On average, 55 percent of women were married to men of the same or next village and from the 1730s onwards the bridegrooms from neighbouring villages and from the more distant dwellings of the same parish became the largest groups. The amount of bridegrooms outside the parish varied from 8 to 15 percent and most of them came from the proximate areas of Iitti, Elimäki and Vehkalahti. The matrimonyes with the longest distance were entered into by the upper class. Some village-specific marriage fields showed that it was more common to find a spouse from the next village beyond the parish boundary than from a village in a distant corner of Valkeala. Even when the river Kymi became part of the Russian-Swedish border in 1743, this did not prevent marriages across the river. On the contrary, the proportion of this type of matrimony rose around the middle of the century. The size of the population influenced the prevalence of intra-village marriages, which were most common in residential areas with over 15 households. Cross-marriages (two or more matrimonyes among members of two separate households) were quite common in the same generation and in a short period of time. Marriage networks emerged no

later than the second half of the 18th century that bound several farmholder and/or crofter families together. These households could be situated quite far away from each another, so many of the more geographically distant and otherwise unconnected marriages can be accounted for by these marital networks. Networks could also be found among the jurors and the members of church councils. No marriages among close relatives, such as cousins or second cousins, appeared in the longitudinal research.

Godparentage was examined across two time cohorts (from 1706 to 1710 and from 1736 to 1738) and by identifying the godparents of all children of seven families born between 1706 and 1750. These families (named Latipää, Nissilä, Sipilä, Ryöpäs, Vilkki, Kohopää and Nissilä) were distributed geographically across Valkeala and represented quite equally the various wealth groups of farmers (from IIA to IID). In these three samples there were 1,096 baptised children and 4,165 godparents, so the average number of godparents per child was 3.8. Except for the first few years, children typically had four godparents. Children that had more than four persons witnessing the christening nearly always belonged to the gentry, where the largest number of godparents was eleven. Single persons or married couples were not popular witnesses: their proportion was only around 4 and 7 percent. Repeated godparentage was common in every social group.

Throughout the entire first half of the 18th century, the field of godparents remained geographically similar, though being narrower than the matrimonial field. Three quarters of godparents were from the children's home village or from the neighboring village. Only one or two percent of the witnesses of the christening came from outside Valkeala. This low percentage can be partly explained by the short time between birth and baptism. Most such "outsiders" lived in the nearby villages across the parish boundary, for example in Keltti village (Iitti) or Vilppula village (Elimäki). Some upper class godparents of the children of the gentry came from a great distance.

Godparent relations could be short-term or life-long or they could continue over generations. Cross-generational linkages and so-called cross-godparentage were noticed mainly between members of the same household, in the same village or among friends. Most of the godparents that were relatives were chosen from horizontal generations, being brothers, their wives or sisters of the child's parents. Over 20 percent were more distant relatives: first cousins, second cousins and their spouses. Relatives as godparents were as common among the local upper crust as among peasants because many members of the gentry were related to one family. The vast amount of both situation-based witnesses and godparents with no detectable former links to the child's family suggests that the practical aspects influencing the selection of godparents and the significance of godparent relations to the child and his/her immediate family have been too heavily underlined in previous research. To the extent that they were chosen partly randomly, godparents hardly played any role in instructing the child in the Christian faith or as a financial supporter.

Wealth was not a self-evident factor in the formation of contacts and its effect varies depending on the type of contact. Affluence had an influence on credit relations and guarantees. For instance, creditors and guarantors generally had a higher level of wealth than did debtors or the beneficiaries of guarantees. Farmers

belonging to the two highest categories of wealth also had more contacts with townsmen. The wealthier farmholders had wider contact fields inside the parish yet, on the other hand, the affluence level did not increase the number of links outside Valkeala. Wealth was not a significant factor in co-operative relationships, marriage and godparentage. For economic co-operation it was more important to live nearby than to be well-off. On the other hand, taking part in swidden companies helped the less affluent households with many adults to utilise the possibility to secure their existence opened up by co-operation and unified the workforce as well. The affluence level of the household did not directly affect the extent of the matrimonial field, whereby the marriage network could consist of families from different levels of wealth. However, daughters-in-law and sons-in-law often originated from somewhat wealthier households than those which daughters married into. This suggests that it was better, from the point of view of one's social standing, to find one's life-companion from a higher wealth level than one's own. The highest percentage of marriages to other members of farmholder households was found among the mid-upper group of farmers (IIB). Marriages between farmholders and crofters were quite common, especially in the last few decades of the period. Matrimonies of the gentry were endogamous. Indeed, the marriage fields of the wealthiest farmer households were not much wider, geographically speaking, than those of farmer families with average or lower levels of affluence. Only around 5 percent of the godparents of children of the peasantry came from the upper class (I), and their proportion even diminished slightly during the first half of the 18th century. Kinship and geographical closeness can be seen as being just as important in the selection of godparents as affluence. The importance of godparents' good repute became evident in the 1700s when christening became an open ceremony in front of the members of the parish.

A comparison of genders shows that the argument presented in previous studies about the more limited scope of women's social and geographical contacts was also a fact in Valkeala. The economic and social links of women were geographically narrower. For example, godmothers were more likely to live in the child's home village than godfathers. Marriage fields were an exception, because women of Valkeala were married to a non-resident of Valkeala slightly more often than men were. The economic decision-making authority of women was usually very restricted; typically only widows had financial connections outside the household. Women ran economic errands in court mostly under duress, when there was a shortage of men in the household or her spouse was incapacitated. The economic activity of women became more common towards the end of the 17th century, after which it seemed to stay at approximately the same level. Women were significant originators, middlemen and bearers of social contacts between households and families. That can be seen, for instance, in matrimony: most of the people moving from one household to another via marriage were women. Matrilineal kinship was emphasised especially via wedlock and godparentage; for example, a marriage between two families could be preceded by a godmother linkage. It was also more typical for a godmother than for a godfather to be a child's relative. Matrimonies, also those of widows, enabled indirect links to such families to which any direct affinal or consanguinal kinship links could not be proven.

The various ordeals of the era (crop failures, wars and occupation periods) left a variable mark on the contact types. The crises did not affect the areal extent of contacts or the frequency of swidden companies. Instead the intensity of credit relations varied remarkably: court cases were most plentiful during or just after crop losses. At a time of crisis, guarantors were summoned from shorter distances. The exact opposite happened in the matrimonial fields: during crises they became more bipolarised, with both intra-village and extra-parochial marriages increasing. This can be explained by demographical factors. For example, the decrease of men in wartime motivated people to look for a spouse from a wider geographical area. Means of communication were important factors especially with respect to the formation of extra-parochial contacts, because many residents of other locations with connections to Valkeala lived in villages along the roads or waterways.

CONCLUSION: CONTACTS, ECONOMY AND FAMILY IN A PEASANT COMMUNITY FROM THE 1630S TO THE 1750S

The local community and its contact field were quite prone to changes especially before the 1720s. Economic interaction was directed partially in different directions than social contacts, but these two fields also had similarities in their geographical structure independent of time, space or contact type. All in all the field of activity of people in Valkeala was quite concentrated in their own parish. The significance of kinship and the proportion of contacts beyond the home village grew in the 18th century. The development was not linear, because links to the nearest areas were relatively at their densest just after the Great Hatred in the 1720s. The closest and most important contacts were usually limited within a radius of ten kilometers.

Economic and ecological resources as well as economic zones had only a moderate impact on the structure of contacts. For example, the prevalence of relatives as contact partners was the same in the field zone and in the swidden zone. The field of activity was wider in the swidden-dominated villages mainly as a consequence of lesser population density and longer distances. Distance therefore played a significant role in the formation, continuity and density of contacts. The boundary of the jurisdictional district that runs across Valkeala from the northwest to the southeast influenced the formation of contacts more than the parish boundaries. The Greater Valkeala and Minor Valkeala were like two separate universes of contacts with very little cross-boundary interaction.

Legislation had an effect on the economy and to some extent also on household structures. The framework conditions for the local trade and credit activity were defined by trade laws, which restricted rural commerce until the second half of the 19th century. The restrictions on the exploitation of forests, introduced in the 1660s, limited the economic possibilities of the landless. The tighter laws governing servantry and the division of farms also had some effect on the composition of households. However, in the latter case the laws were not applied as strictly as has been depicted in previous research, because in the case of Valkeala, local needs and circumstances were taken into consideration at the time of division. It is very difficult to evaluate to what extent the local tradition with its conventions guided the internal

and external interaction of Valkeala dwellers. The internal cultural distinctions hardly affected the formation of contacts. For instance in the courts one pleaded on grounds of the local tradition mainly in matters of inheritance.

The polymorphic structure of the economy with various subsidiary sources of livelihood made it possible for households to extend, to have more members, and thus to have a more complex structure. There was a clear connection between bigger household size and greater intensity of relations. Households with more than an average number of persons were more likely to serve as debt collectors, to have somewhat more extra-parochial links, and to participate in co-operative efforts. Thus economic co-operation was not solely a device for smaller families to balance their need for workforce and to secure their livelihood. Also the fact that a particular farm or crofters' cottage remained in the same family for many generations improved the chances to maintain contacts and also to make some new ones. Therefore, such households were often also extended households.

Kin relationships could reverberate beyond several generations. In the 1600s and 1700s in southeastern Finland, the immediate family extended as far as first cousins, but in practice kinship was meaningful as far as second cousins. There was some evidence in this study that interaction between relatives continued after moving to another village at least among those in the generation that had moved. Often, the relatives that moved to other hamlets created the foundation for marriage networks.

The activity field of people of Valkeala consisted of three contact levels. *The primary contacts* were dense, continual, long-term and often were cross-generational. They were established with relatives in the same household or the same village, with next-door neighbours and with friends who might live a bit farther away. In this group, we can include those relatives who had recently moved away from the household and had settled in the same or nearby hamlet. *The secondary contacts* were usually also continual. They could be long-term and last several generations or, equally, short-term and occasionally intensive. The residents of the nearest villages, affinal and blood kin living at longer distances, members of the same marriage network and local people with social status and respect (e.g. jurors) belonged to this group. In this category, we can also add those burghers from the nearest towns with whom the members of the local community had long-term trade and credit relations. The parish boundaries did not prevent the emergence of primary or secondary contacts. The characteristics of *the tertiary relations* were contingency and circumstantiality. They were mostly short-term and did not involve reciprocity at least to the extent that was noticeable in the sources. These contacts were formed with groups of persons not mentioned among the first two groups, for instance people from more distant parts of the parish that cannot be classified as relatives, godparents or friends.

This kind of contact model is not universally applicable. It can be applied mainly to peasantry, but not so reliably to the upper crust, where social status played a more significant role in the formation of contacts. In addition, the contact field was geographically wider among the gentry. The structure and functioning of the activity field in a pre-industrial community could vary due to geographical location, settlement and economic infrastructure. Therefore the activity field model based, for example, on a study of community from western Finland, where field cultivation

and a more compact settlement structure were predominant, might look somewhat different.

The peasants of the 1600s and 1700s have been described as having strived towards maximum security. The most essential thing in analysing the interaction is to discern the formation of contacts as a means to secure the living conditions of oneself and one's offspring. The important elements in this striving for security and continuity included, on one hand, the material support attained via credit and co-operation and, on the other hand, the immaterial support channeled via various types of relations. In earlier studies the main – sometimes the only – sources of support and security in the pre-industrial society have been said to be relatives and neighbours. Therefore the activity field of people of Valkeala is not equivalent to this vision of kin-dominated interaction in a rural community. Indeed, this study shows that the boundaries of economic operation reached far beyond the geographical extent of kinship. A household was the basic unit of local activity, but it was not an isolated entity, because contacts to and outside the local community affected, to a great extent, its ability to acquire and maintain, at minimum, a sufficient livelihood. It was most expedient for households to secure the workforce needed for a minimum level of subsistence and also to ensure the continuation of the family line. These goals could best be reached by complex households that could adapt to the prevailing circumstances and also had wider and more multi-layered contacts offering material and immaterial security.

HENKILÖ-, TILA- JA SUKUHAKEMISTO

Hakemisto sisältää tekstissä, alaviitteissä ja liitteissä esiintyvät henkilöt sekä tilojen, torppien ja yksittäisten sukujen nimet. Lähinnä muuton takia kahdella lisänimellä mainitut henkilöt löytyvät hakemistosta kahdesta kohtaa, ja identtifoinnin helpottamiseksi heidät on yhdistetty suluisa olevilla viittauksilla (esim. ks. Nissilä, Kustaa Matinpoika). Avioituneet tyttaret on merkitty kotitalonsa tai -torppansa mukaisella lisänimellä, eivät puolisonsa kotitalon tai -torpan nimellä. Tutkijoiden nimet ovat kursivilla. Henkilön sosiaalinen asema vastaa pääasiallisesti maininta-ajankohdan tilannetta. Vain alaviitteessä mainitulle henkilölle tai taloudelle sivunumeroon on lisätty n-kirjain (esim. 247n). Valkealalaisten kotipaikaksi on merkitty kylä, ulkopaikkakuntalaisille myös pitäjä.

- Aalto, Seppo* 42, 150n, 346
Aaltonen, Esko 211
Ahola, tila Ruotsula 50, 99n, 100, 133n
Ahola, Marketta Israelintytär, tilallisen tytär
Ruotsula 338
Ahola, Mikko Benjaminpoika, tilallisen poika
Ruotsula 247n
Ahomies, Markku Simonpoika, tilallinen
Selänpää 188n
Akselila, Martti Laurinpoika, Iitti Keltti 247n
Ala-Jokipii, tila Jalasjärvi 263
Ala-Mankki, tila Haimila 334, 335
Ala-Mankki, Esko Reijunpoika, tilallinen
Haimila 257n, 335
Ala-Mankki, Reiju Antinpoika, tilallinen
Mattila ja Haimila 335
Albrekt Mecklenburgilainen, Ruotsin
kuningas 51n
Ancherus, Arvid, lukkari Iitti 208n, 224n
Anderson, Michael 21, 124n, 151
Anna Heikintytär 182n
Anna Niilontytär 254
Ansell, Christopher K. 19, 32
Antti Pentinpoika, tilallinen Oravala 128n
Anttila, Martti Heikinpoika, tilallinen Anttila
201
Arvi Tanelinpoika 43n, 240n
Arvila, tila Jokela 137
Arvila, Arvi Arvinpoika, tilallinen Jokela 137,
161, 163n
Arvila, Arvi Tuomaanpoika, tilallinen Jokela
137
Aspegren, Erik 39
Aune Heikintytär, Rämälä 200
Aune Yrjöntytär, lukkarin vaimo (ks. Sihvola,
Aune Yrjöntytär) 243, 259
Backman, Erik, vuokraaja 164n
Backman, Jonas, Valkealan kirkkoherra 164,
167
Bergman, Jakob, räätilimestari 243, 258n
Bergstein, Gustaf, apupappi Taipalsaari 247
Bergström, Anders Vilhelm, varusmestari 84
Berkner, Lutz 117n
Bethulin, Anders, Valkealan kappalainen 78n
Betulin, Jonas, oluenpanija 224n
Björklund, suku 255
Björklund, Anna, kirkkoherran vaimo 243, 259
Björklund, Katarina, rumpalin vaimo 241n
Bladh, Gabriel 16n
Blom, Karl, linnannihti Lappeenranta 159n,
179
Blomstedt, Yrjö 346
Boisman, Anton Johan, porvari Viipuri 164
Boisman, Rötker, pormestari Viipuri 163n
Boisman, Tönnis, Korkeakoski 159n, 163
Boserup, Ester 52
Brahe, Per, kenraalikuvernööri 157
Bringéus, Nils-Arvid 237
Brita Mattsintytär, leski Hamina 159
Brotherus, Hans, raatimies Viipuri 159
Büsching, A. F. 84n
Bäckman, Matti Juhonpoika, tilallinen
Kouvola 201
Castelius, Gabriel, Valkealan kirkkoherra 243
Eero Eeronpoika, Saarento 168
Eero Simonpoika, suntuo 259
Eero Tuomaanpoika, itsellinen Inkerilä 196n
Eero Yrjönpoika, Selänpää 160n
Elina, piika Valkealan kylä 134n
Elina Tuomaantytär 251n
Ellonen, Yrjö, Luumäki 154n
Erickson, Bonnie 31, 32n
Ericsson, Tom 262n
Esko Yrjönpoika 193
Eskola, tila Kouvola 139
Eskola, Esko Eskonpoika, tilallinen Kouvola
338
Eskola, Pekka Eskonpoika, tilallisen veli 139
Etzioni, Amitai 30
Fagerlund, Solveig 19n, 29, 45, 236, 262, 267,
268
Falck, Helena, rykmentinkirjurin vaimo 241
Favorin, Martti 93n, 97n, 202
Flandrin, Jean-Louis 270n

- Flöit, Elias, sotilas 84n, 168n
 Forsell, Anna, vuokraajan vaimo 164
 Forsell, Johan, ratsutilallinen Vehkalahti
   Ruotsinkylä 161, 164
 Forsell, Jakob, kauppias 164n
 Forsell, Samuel, kauppias Hamina 161, 163n
 Forsström, Sari 150n, 346, 348
 Friberg, Inga 92n
 Friberg, Nils 41n, 92n
 Gardemeister, Berndt, tilallinen Kourula 223
 Gardemeister, Burkhardt, kapteeni ja
   ratsutilallinen Kourula 100
 Gardemeister, Margareta, sotamiehen vaimo
   Anttila 252
 Gaunt, David 16n, 23, 26, 27, 117n, 140n,
   146n, 205, 270
 Gestrick, Jonas, vääpeli 255n
 Giddens, Anthony 31
 Giertha, Adam Johan, eversti 102n, 168, 186,
   255n, 258
 Ginzburg, Carlo 13n
 Gössling, Filip, kauppias Hamina 154n
 Goody, Jack 304
 Gras, Anders, puuseppä Hamina 159
 Grosse, Ernst 26n
 Grönblad, Johan, rumpali 224n
 Gutofski, suku 255
 Gyllenstierna, suku 110n
 Haarala, Jaakko Juhonpoika, Iitti Keltti (ks.
   Mäkelä, Jaakko Juhonpoika) 337, 338
 Hafverfelt, Paavo, rakuuna Kourula 228n
 Hage, Anna Dorotea, tilallisen vaimo Kouvola
   223n, 224n
 Haimi, tila Haimila 103n
 Haimi, Esko Pentinpoika, tilallinen Haimila 79n
 Haimi, Kaisa Israelintytär, tilallisen tytär
   Haimila 225
 Hallqvist, Yrjö (Jöran), suntio 207n
 Hamari, suku/tila Oravala 84n, 169n, 337
 Hamari, Heikki, tilallinen Oravala 163
Hamari, Risto 52
 Hamari, Simo Yrjönpoika, tilallinen Oravala
   335
 Hamari, Yrjö Heikinpoika, tilallinen Oravala
   140n
Hammel, Eugene 304
Hanssen, Börje 15, 32–34, 51, 270, 283
 Harjula, Martti Tuomaanpoika, tilallinen
   Kourula 170
Harva, Uno 211
 Hasari, tila Selänpää 240n, 253, 257
 Hasari, Elina Niilontytär, tilallisen vaimo
   Selänpää 253, 258
 Hasari, Inkeri Tuomaantytär, tilallisen vaimo
   Selänpää 258n
 Hasari, Kustaa Matinpoika, tilallinen Selänpää
   (ks. Nissilä, Kustaa Matinpoika) 77n, 253,
   257n, 258
 Hasari, Maria Niilontytär, tilallisen tytär
   Selänpää 267
 Hasari, Mikko Heikinpoika, tilallinen
   Selänpää 258n
 Hasari, Niilo Mikonpoika, tilallisen poika
   Selänpää 258n
 Hasari, Susanna Kustaantytär, tilallisen tytär
   Selänpää 258
 Hasu, tila Selänpää 103n, 161
 Hasu, Eero Martinpoika, tilallisen veli
   Selänpää 231
 Hasu, Lauri Mikonpoika, tilallinen ja
   lautamies Oravala 182n, 185
 Hasu, Matti Eeronpoika, Selänpää 161n
 Hasu, Pekka Yrjönpoika, Selänpää 161n
 Hasu, Yrjö Jaakonpoika, tilallinen Selänpää
   231, 336
Hechscher, Eli F. 40
 Heikari, tila Toikkala 169
 Heikari, Jaakko Matinpoika, tilallinen
   Toikkala 170
 Heikari, Jaakko Yrjönpoika, tilallinen
   Toikkala 184n
 Heikari, Niilo Matinpoika, tilallinen Toikkala
   164, 169, 198n
 Heikki Jaakonpoika, renki Ruotsula 136n
 Heikki Pekanpoika, Oravala 42
Heikkinen, Antero 45, 152n, 170n
 Heintzius, suku 152n
 Heintzius, Mikael, Valkealan kappalainen 169
 Heintzius, Samuel, kirkkoherran apulainen
   259n
 Heintzius, Sara Elisabet, kappalaisen vaimo
   241n, 243
 Henrik Jordaninpoika, porvari ja kestikievari
   Hamina 161
 Henrik Pietarinpoika, Valkealan kirkkoherra
   161
Henry, Louis 304
 Henttu, Eero Eeronpoika, tilallinen Tuohikotti
   163n
 Hertell, Kristoffer, trumpettisti Mattila 338
 Hertell, Maria Kristofferintytär, trumpettistin
   tytär 252n
 Hertz, Maria Juliana, kappalaisen tytär
   Hartola 247
 Hinkkuri, suku/torppa Oravala 266
 Hinkkuri, Jooseppi Laurinpoika, torppari
   Oravala 266
 Hinkkuri, Kaisa Simontytär, torpparin vaimo
   Oravala 266
 Hinkkuri, Riitta Joosepintytär, torpparin tytär
   Oravala 266
 Hinkkuri, Sofia Laurintytär, torpparin tytär
   Oravala 266
 Hirn, suku 261
 Hirn, Anders, rykmentinkirjuri 255
 Hirn, David, Valkealan kirkkoherra 134n, 243,
   255, 259, 338
 Hirn, Fredrik, rykmentinkirjurin poika 238n
 Hirn, Johan, rykmentinkirjuri 238n, 241, 255
Hirvonen, Pekka 30n

- Hjerppe, Anna Katarina, kappalaisen vaimo
247n
- Hjerppe, Barbara, apupapin vaimo 247n
- Hoffman, Georg, varusmestari ja tilallinen
Selänpää 223n
- Hohteri, suku/tila Oravala 84n, 266
- Hohteri, Heikki Niilonpoika, tilallisen poika
Oravala 266
- Hohteri, Maria Paavontytär, tilallisen vaimo
Oravala 266
- Hohteri, Niilo Yrjönpoika, tilallinen Oravala 266
- Holm, siltavouti Jokela 119n
- Holmila, Marja* 30
- Horo, Anna Tuomaantytär, tilallisen tytär
Saarento 337
- Horo, Antti Tuomaanpoika, tilallisen poika
Saarento 337
- Horo, Jaakko Tuomaanpoika, tilallisen poika
Saarento 337
- Horo, Kaisa Tuomaantytär, tilallisen tytär
Saarento 337
- Horo, Klemetti Tapaninpoika, tilallinen
Saarento 151n
- Horo, Maria Tuomaantytär, tilallisen tytär
Saarento 337
- Horo, Markku Tuomaanpoika, tilallisen poika
Saarento 337
- Horo, Sipi Tuomaanpoika, tilallinen Saarento
(ks. Sipilä, Sipi Tuomaanpoika) 337
- Horo, Tuomas Joosepinpoika, tilallinen
Saarento (ks. Sipilä, Tuomas
Joosepinpoika) 336
- Horppu, tila Pihlajasaari 103n, 122n, 129n,
130n, 195, 228, 229, 362
- Horppu, Eeva Matintytär, tilallisen tytär
Pihlajasaari 226
- Horppu, Esko Kustaanpoika, tilallisen poika
Pihlajasaari 266
- Horppu, Jaakko Jaakonpoika, tilallinen
Pihlajasaari 130n
- Horppu, Kalle Samulinpoika, tilallisen poika
Pihlajasaari 41n
- Horppu, Nuutti Pekanpoika, tilallisen vävy
Pihlajasaari 138
- Horppu, Nuutti Tapaninpoika, tilallinen
Pihlajasaari 195
- Horppu, Simo Simonpoika, tilallisen vävy
Pihlajasaari 227
- Horppu, Tuomas Markunpoika, tilallinen
Pihlajasaari 266
- Huittinen, Kari* 45, 236, 267
- Huovila, Paavo Nuutinpoika, tilallinen
Kinansaari 179n
- Husgafvel, Maria, nimismiehen vaimo 201
- Härmä, Anna Taavintytär, torpparin tytär
Oravala 259
- Hörkäs, tila Kourula 112n
- Iisakki Ollinpoika 169n
- Iisakki Yrjönpoika 137
- Immanen, tila Rautjärvi 112n
- Immanen, Maria Klemetintytär, tilallisen tytär
Rautjärvi 227
- Immanen, Olli Klemetinpoika, tilallisen poika
Rautjärvi 227
- Imprehtilä, Jaakko Juhonpoika, tilallinen
Kouvola 172n
- Indrenius, Isak, Valkealan kappalainen 247n
- Inkilä, tila Tuohikotti 81
- Inkilä, Juho Laurinpoika, tilallisen veli
Tuohikotti 192
- Isotalo, tila Jalasjärvi 263
- Ithimaeus, Bertil Karlinpoika, Valkealan
kappalainen 162
- Jaakko, renki Anttila 137
- Jaakko Heikinpoika, renki ja ratsumies
Pihlajasaari 138n
- Jaakko Jaakonpoika, Vehkalahti Liikkala 172n
- Jaakko Tuomaanpoika, Elimäki Vilppula 172n
- Jaakkola, Jaakko Heikinpoika, tilallinen
Ruotsula 172n
- Jaakkola, Jaakko Jaakonpoika, tilallinen
Ruotsula 192
- Jaakkola, Tuomas Jaakonpoika, lampuoti
Jokela 259n
- Jallinoja, Riitta* 24
- Jattu, tila Pyöriälä 228
- Jattu, Kerttu Arvintytär, tilallisen tytär Pyöriälä
228
- Jattu, Maria Yrjöntytär, tilallisen tytär Pyöriälä
228
- Johanna Axelsdotter, lautturin vaimo
Helsingborg 262n
- Johanna Eerontytär, Elimäki Vilppula 338
- Jokimies, tila Kourula 223
- Jokimies, Simo Sipinpoika, tilallinen Kourula 179
- Jude, Simon Abrahaminpoika, profossi
Saarento 335
- Juho Matinpoika, ratsumies Turku 214
- Juho Yrjönpoika, Vesulahti 187n
- Juhola, Arvi Tuomaanpoika, tilallisen poika
Jokela 154n
- Juhola, Martti Tuomaanpoika, tilallinen
Ruotsula 192n, 243n
- Juhola, Matti Martinpoika, tilallisen poika
Ruotsula 243n
- Juhola, Pekka Nuutinpoika, tilallinen
Ruotsula 192n
- Juhola, Sofia Pekantytär, tilallisen vaimo
Ruotsula 243n
- Juhola, Tuomas Juhonpoika, tilallinen Jokela
185n
- Jukko, tila Kouvola 128, 334
- Jukko, Antti Ernestinpoika, tilallinen Kouvola
229, 337, 338
- Jukko, Ernesti Markunpoika, tilallinen
Kouvola (ks. myös Sipilä, Ernesti
Markunpoika) 335, 338
- Jukko, Heikki Markunpoika, tilallisen veli
Kouvola (ks. Sipilä, Heikki Markunpoika)
336, 339

- Jukko, Jaakko Markunpoika, tilallisen poika
Kouvola 339
- Jukko, Kirsti Markuntytär, tilallisen tytär
Kouvola 339
- Jukko, Liisa Niilon tytär, tilallisen vaimo
Kouvola 338
- Jukko, Markku Markunpoika, tilallinen
Kouvola (ks. Sipilä, Markku Markunpoika)
339
- Jukko, Markku Matinpoika, tilallinen ja
lautamies Kouvola (ks. Sipilä, Markku
Matinpoika) 185n, 201, 229, 232, 335, 338
- Jukko, Matti Ernestinpoika, tilallinen
Ruotsula (ks. Rusi, Matti Ernestinpoika)
229, 235n
- Jukko, Saara Liisa Markuntytär, tilallisen tytär
Kouvola 339
- Jukko, Samuli Markunpoika, tilallinen
Kouvola (ks. Sipilä, Samuli Markunpoika)
338
- Jukko, Taneli Markunpoika, tilallinen
Ruotsula (ks. Marttila, Taneli
Markunpoika) 338
- Juntti, torppa Oravala 199
- Juntti, Anna Matintytär, torpparin vaimo
Oravala 192
- Juntti, Maria Simontytär, torpparin leski
Oravala 199
- Juntti, Paavo Pekanpoika, torppari Oravala
199
- Juslenius, Daniel* 25
- Jussila, Martti Tuomaanpoika, tilallinen
Ruotsula 337, 338
- Jussila, Pekka Nuutinpoika, tilallinen
Ruotsula 337
- Jutikkala, Eino* 26n, 40, 117n, 130n
- Juutila, tila Saarento 112
- Jyräs, Aune Nuutintytär, itsellisen vaimo
Valkealan kylä 257n
- Jyräs, Johanna, torpparin tytär Valkealan kylä
257n
- Jyräs, Kaisa Sipintytär, itsellisen tytär
Valkealan kylä 257n
- Jyräs, Lastika Antintytär, torpparin vaimo
Valkealan kylä 257n
- Jyräs, Simo Antinpoika itsellinen Valkealan
kylä 257n
- Jyräs, Sipi Simonpoika, itsellisen poika
Valkealan kylä 257n
- Jänisch, Georg, johdattaja 169
- Jöns Bengtsson, lautturi Helsingborg 262n
- Kaalinpää, Nuutti Paavonpoika, tilallinen
Mattila 259n
- Kaarle XI, Ruotsin kuningas 153
- Kaarniranta, Kim* 19n
- Kabuzan, V. M.* 94n
- Kaisa Eerontytär, piika Mattila 208n, 336
- Kaisa Jaakontytär, Karhula 338
- Kaisa Kristofferintytär, Mattila 338
- Kaisa Yrjöntytär 335
- Kalle Hannunpoika, Vehkalahti 169n
- Kallio, Anni* 18
- Kallio, Reino* 18
- Kallioinen, Mika* 18
- Kalso, tila Selänpää 94n
- Kalso, Elias Jaakonpoika, tilallinen Selänpää
252
- Kalso, Jaakko Klemetinpoika, tilallinen
Selänpää 252, 253n
- Kalso, Kaisa Eerontytär, tilallisen tytär
Selänpää 252
- Kalso, Liisa Eerontytär, tilallisen tytär
Selänpää 252
- Kalso, Marketta Pertuntytär, tilallisen vaimo
Selänpää 252
- Kansikas, suku/tila Anttila 57n, 86n, 228
- Karjalainen, Antti Juhonpoika, Mäntyharju
Jänikselä 247n
- Karppinen, tila Selänpää 181, 229, 362
- Karppinen, Maria Sipintytär, tilallisen tytär
Selänpää 84
- Karppinen, Tuomas Tuomaanpoika, tilallinen
Selänpää 77n
- Katariina II, Venäjän keisarinna 49n
- Kaukiainen, Yrjö* 52, 63n, 74n
- Kelsinius, Elias, kauppias 189n
- Keppo, tila Toikkala 196
- Keppo, Martti Tuomaanpoika, tilallinen
Toikkala 196, 198n
- Kepsu, suku/tila Skipparila 127, 196, 255
- Kepsu, Esko Antinpoika, Skipparila 207n
- Kepsu, Inkeri Sipintytär, tilallisen sisar
Skipparila 196
- Kepsu, Inkeri Sipintytär, tilallisen tytär
Skipparila 231
- Kepsu, Martti Sipinpoika, staarosti Skipparila
231
- Kepsu, Saulo* 61n
- Kepsu, Sipi Nuutinpoika, tilallinen Skipparila
(ks. Nissilä, Sipi Nuutinpoika) 127, 231
- Kerttu Tuomaantytär 266
- Kerttu Tuomaantytär, Mäntyharju Valtola
207n
- Kerttula, tila Saarento 122n
- Kerttula, Eero Yrjönpoika, tilallinen Saarento/
Haimila (ks. Niemi, Eero Yrjönpoika)
127n
- Kerttula, Gabriel Yrjönpoika, tilallinen
Saarento 127n
- Kerttula, Jaakko Laurinpoika, tilallinen
Saarento 122n
- Kerttula, Matti, Saarento 44n
- Kerttula, Nuutti Jaakonpoika, tilallinen
Saarento 44n
- Kerttula, Simo Laurinpoika, tilallinen
Saarento 122n
- Keränen, Jorma* 40, 51n, 52n
- Kettering, Sharon* 31n
- Kiiski, Matti Juhonpoika, Viipuri 247
- Kinttu, tila Inkerilä 110, 174n

- Kinttu, Esko Heikinpoika, tilallinen Inkerilä 227
 Kinttu, Heikki Heikinpoika, tilallinen Inkerilä 128n, 181, 231
 Kinttu, Kerttu Heikintytär, tilallisen tytär Inkerilä 227
 Kinttu, Risto Reijunpoika, tilallinen Inkerilä 129n
Kirkinen, Tuija 51n
 Kirsti Simontytär, Kouvola 214
 Kitula, Matti Niilonpoika, tilallinen Kouvola 168n
 Kitula, Tuomas Eskonpoika, tilallinen Kouvola 159n
von Knorring, Frans P. 70n
 Kohopää, suku/tila Inkerilä 125n, 126, 127, 174n, 195, 196, 224, 225, 240, 244, 247—249, 252, 256, 260, 261, 274n, 334
 Kohopää, Antti Eeronpoika, tilallisen poika Inkerilä 247
 Kohopää, Antti Sipinpoika, tilallinen Inkerilä 195
 Kohopää, Eero Antinpoika, tilallinen Inkerilä 225n, 247, 248, 263n
 Kohopää, Johanna Antintytär, tilallisen tytär Inkerilä 274n
 Kohopää, Kaisa Eerontytär, tilallisen tytär 263n
 Kohopää, Maria Antintytär, tilallisen tytär Inkerilä 225n, 263n, 274n
 Kohopää, Maria Mikontytär, tilallisen vaimo Inkerilä 263n
 Kokko, Pekka Tuomaanpoika, tilallinen Selänpää 130n
 Kola, suku/tila Tuohikotti 169n, 181, 267
 Kola, Martti Matinpoika, tilallinen Tuohikotti 271n
 Kola, Perttu Jaakonpoika, tilallinen ja kuudennusmies Tuohikotti 188
 Konka, tila Anttila 112n
 Konka, Sofia Tuomaantytär, tilallisen tytär Selänpää 336
 Konka, Taneli Heikinpoika, tilallinen Anttila 194, 195
 Korja, tila/suku Elimäki Vilppula 189n
 Korja, Niilo Sipinpoika, tilallisen poika Elimäki Vilppula 189n
 Korja, Sipi Ollinpoika tilallinen Elimäki Vilppula 189n
 Korja, suku/tila Inkerilä 54n, 128n, 174n, 249
 Korja, Eero Simonpoika, tilallinen Inkerilä 128–129, 181
 Korja, Heikki Samulinpoika, tilallinen Inkerilä 266
 Korja, Jaakko Samulinpoika, tilallinen Inkerilä 266
 Korja, Vappu Samulintytär, tilallisen tytär Inkerilä 266
 Korja, Vappu Yrjöntytär, tilallisen leski Inkerilä 128n
 Korppi, tila Anttila 94n
 Korttinen, Pekka, korpraali Saarento 84
Koskivirta, Anu 42
 Krabbe, Engelbert Adam, kapteeni Ruokolahti 247
 Kristiina Jaakontytär, piika Kouvola 169n, 201n
 Kräfta, Lisa, kornetin tytärpuoli Lipiälä 196
 Kujala, Klemetti Klemetinpoika, tilallinen Selänpää 108, 170
 Kujala, Klemetti Nuutinpoika, tilallinen Selänpää 194
 Kujala, Tuomas Simonpoika, tilallinen Selänpää 108
 Kukkola, tila Hevosoja 228, 229, 267, 362
 Kukkola, tila Inkerilä 136, 184
 Kukkola, Heikki Pertunpoika, tilallinen Inkerilä 196n
 Kukkola, Samuli Eskonpoika, tilallinen Hevosoja 188, 267
 Kuokka, tila Pyöriälä 114, 127, 187n
 Kuokka, Jooseppi Yrjönpöika, tilallinen Pyöriälä 228
 Kuokka, Maria Sipintytär, Pyöriälä 187n
 Kuokka, Tapani Yrjönpöika, tilallinen Pyöriälä 228
 Kupias, Kaisa Juhontytär, tilallisen äiti Jokela 248
 Kupias, Mikko Mikonpoika, tilallinen Jokela 248
 Kustaa II Aadolf, Ruotsin kuningas 153, 157
 Kustaa Vaasa, Ruotsin kuningas 132n
 Kytölä, torppa Valkealan kylä 136
 Kyöperi, tila Kouvola 274n
 Kyöperi, Perttu Jaakonpoika, tilallinen Kouvola 159n, 179
 Kyöperi, Tuomas Tuomaanpoika, tilallinen Kouvola 248, 338
 Käyrä, Anna Laurintytär, Iitti Pilkannmaa 338
 Käätä, tila Parola 130n, 193
 Köykkä, tila Jalasjärvi 263
Lamberg, Marko 21
 Lammi, Lauri Niilonpoika, torppari Oravala 84
 Lampila, torppa Valkealan kylä 112
 Lampila, Aaro Tanelinpoika, torppari Valkealan kylä 43n, 240n, 254
 Lampila, Taneli Jaakonpoika, torppari Valkealan kylä 101n, 171n
 Lamponen, suku/tila Kinansaari 247n
 Lamponen, Matti Nuutinpoika, tilallinen Kinansaari 247n
 Lantta, tila/suku Tuohikotti 99n, 195, 267
 Lantta, Heikki Sipinpoika, tilallinen Tuohikotti 195
 Lantta, Taavi Reijunpoika, tilallisen veli Tuohikotti 162
Lappalainen, Mirkka 18
Laslett, Peter 21, 25, 26, 46, 47n, 113, 151, 304
 Lassila, Tuomas Heikinpoika, tilallinen Mattila 335

- Lastika Eskontytär, Toikkala 169n
 Latipää, suku/tila Selänpää 126, 138n, 240, 244, 247–249, 252n, 256–258, 260, 334
 Latipää, Aapo Tuomaanpoika, Selänpää 44n
 Latipää, Jaakko Pertunpoika, tilallisen poika Selänpää 226
 Latipää, Marketta Sipintytär, tilallisen vaimo Selänpää 257n
 Lauri Matinpoika, torppari Kouvola 112n
 Lauri Ollinpoika, tilallinen Haimila 64
 Laurila, tila Hevosoja 110
 Laurila, tila Mattila 228, 229, 362
 Laurila, Eero Yrjönpoika, tilallisen poika Mattila 336
 Laurila, Kaisa Laurintytär, tilallisen tytär Selänpää 247
 Laurila, Lauri Mikonpoika, tilallinen Saarento 178n
 Laurila, Maria Matintytär, tilallisen äiti Hevosoja 110
 Laurila, Maria Simontytär, tilallisen vaimo Saarento 241n
 Laurila, Martti Jaakonpoika, tilallinen ja lautamies Kouvola (ks. Sani, Martti Jaakonpoika) 151n, 182n
 Laurila, Matti Eeronpoika, tilallinen Hevosoja 110
 Laurila, Pekka Jaakonpoika, tilallinen Saarento 241n
 Laurila, Pekka Laurinpoika, tilallinen ja lautamies Kouvola 158n
 Laurila, Risto Markunpoika, tilallinen Kouvola 168n
 Laurila, Simo Pekanpoika, tilallisen poika Saarento 241n
 Laurila, Yrjö Eeronpoika, tilallinen Hevosoja 110
Le Play, Frédéric 21
Le Roy Ladurie, Emmanuel 14
Lehtonen, Heikki 29
Lehtonen, J. U. E. 19, 45, 209, 211, 269
Lempiäinen, Pentti 236, 243
Levi, Giovanni 13n, 20, 29n
 Liila, tila Saarento 201
 Liisa Pertuntytär, piiskurin tytär Mielttula 255
 Lindhielm, Anders, maaherra 80n
 Liski 247n
 Loikala, Kalle Tuomaanpoika, tilallinen Kouvola 187n
Lombardini, Sandro 27, 271
 Lomperi, Maria Simontytär, tilallisen tytär Jokela 227
 Lomperi, Marketta Simontytär, tilallisen tytär Jokela 227
Lukkarinen, J. 211, 227
Lund, Jukka 18
 Lunden, Johan, nimismies 168
Luukko, Armas 40, 70n, 95n
 Löflund, Johannes, rajaratsastaja Kymi 216
 Mankki, tila Haimila 99n
 Mannari, Juho Matinpoika, torppari Valkealan kylä (ks. Niilola, Juho Matinpoika) 257n
 Maria, piiskurin vaimo Mielttula 255
 Maria Akselintytär, rumpalin leski (ks. Priha, Maria Akselintytär) 208n
 Maria Eerontytär, Oravala 214
 Maria Eerontytär, leski Rämälä 200
 Maria Yrjöntytär 232
 Marcks von Württemberg, Gotthard Wilhelm, kenraaliadjutantti 255n
 Marketta Arvintytär, Kouvola 139n
 Marketta Mikontytär, Jokela 217n
 Marketta Simontytär, Oravala 338
 Marketta Tanelintytär, Kouvola 159
 Markkula, tila Kouvola 110
 Markkula, Juho Paavonpoika, tilallinen Kouvola 338
 Markkula, Niilo Matinpoika, tilallinen ja lautamies Kouvola 199, 200, 338
 Markkula, Niilo Niilonpoika, tilallisen poika Kouvola 338
 Martti Mikonpoika, pistoolisoppä Tuohikotti 169n
 Martti Pekanpoika, Elimäki Vilppula 247n
 Martti Pekanpoika, Oravala 42
 Martti Yrjönpoika, renki ja ratsumies Selänpää 138n
 Marttila, tila Oravala 217
 Marttila, suku/tila Ruotsula 126, 129n, 207n, 229
 Marttila, Jaakko Tuomaanpoika, tilallinen Ruotsula 207n
 Marttila, Maria Heikintytär, tilallisen tytär Ruotsula 338
 Marttila, Maria Sipintytär, tilallisen vaimo Ruotsula 207n
 Marttila, Perttu Tanelinpoika, tilallisen poika Ruotsula 229
 Marttila, Simo Klemetinpoika, tilallisen serkku Ruotsula 44n
 Marttila, Taneli Markunpoika, tilallinen Ruotsula (ks. Jukka, Taneli Markunpoika) 338
 Marttila, Tuomas Yrjönpoika, tilallinen Ruotsula 129n
 Marttila, Vappu Eerontytär, tilallisen tytär Oravala 219
 Massala, tila Kouvola 161, 199
 Massala, Jaakko Juhonpoika, tilallinen Kouvola 199
 Massala, Maria Heikintytär, tilallisen leski Kouvola 199
Matikainen, Olli 26n, 150n, 346, 347n, 348
Matinoll, Eero 22n, 26, 124
 Matintalo, suku/torppa Valkealan kylä 257
 Matintalo, Jooseppi Heikinpoika, torppari Valkealan kylä 257n
 Matti Eeronpoika 209n
 Matti Eeronpoika, torpparin veli Valkealan kylä 153n

- Matti Laurinpoika, Vehkalahti Enäjärvi 217
Matti Martinpoika, ankeriaan kalastaja
Selänpää 83n
Matti Matinpoika, sotilas 192n
Matti Samulinpoika, Pyöriälä 184n
Matti Simonpoika, Ruotsula 159n
Matti Simonpoika, palkkamies Oravala 140n,
198n
Matti Tuomaanpoika, Selänpää 194
Mauno, Arvi Eskonpoika, tilallinen Inkerilä
266
Mauno, Kalle Matinpoika, tilallinen Inkerilä
(ks. Nissilä, Kalle Matinpoika) 231
Mauno, Marketta Arvintytär, tilallisen tytär
Inkerilä 266
Mauno, Mauno Mikonpoika, tilallinen
Inkerilä 187n
Mauno, Mikko Samulinpoika, tilallinen ja
lautamies Inkerilä 181, 184, 187n, 231
Mauno, Riitta Samulintytär, tilallisen vaimo
Inkerilä 266
Mauno, Sipi Arvinpoika, tilallisen poika
Inkerilä 266
Mauno, Tuomas Matinpoika, Inkerilä 259n
Mauno, Vappu Nuutintytär, tilallisen vaimo
Inkerilä 231
Melander, G. 56n
Melander, K. R. 56n
Mether, suku 152n, 255
Mikkola, suku/tila Kouvola 110, 113n, 229
Mikkola, Anna Ollintytär, tilallisen tytär
Kouvola 337
Mikkola, Eero Yrjönpoika, tilallinen Saarento
186n, 201
Mikkola, Esko Matinpoika, tilallinen Kouvola
113n
Mikkola, Kaisa Arvintytär, tilallisen tytär
Kouvola 229
Mikkola, Kirsti Arvintytär, tilallisen tytär
Kouvola 229
Mikkola, Olli Matinpoika, tilallinen Kouvola
179
Mikkola, Pekka Paavonpoika, tilallinen
Saarento 184
Mikkola, Samuli Mikonpoika, tilallinen
Kouvola 113n
Mikkola, Yrjö Simonpoika, tilallisen poika
Saarento 133n
Milardo, Robert 31
Modelin, Ludvig, sotilas Selänpää 170
Mollerus, suku 255
Mondelin, Pähl, satulaseppä Mattila 83n
Moring, Beatrice 18, 22, 41n, 44n, 51n, 92n,
103n, 140n
Mouhu, Tuomas Nuutinpoika, Mäntyharju
171n, 179n
Mousnier, Roland 31n
Müller, Leos 32n
Murdoch, George 27
Muroma, Seppo 89n, 93n, 95n
Mäenpää, Eero Jaakonpoika, Iitti
Kuusanniemi 179
Mäkelä, suku/tila Toikkala 114, 251n, 274n
Mäkelä, Elina Tuomaantytär, tilallisen vaimo
Toikkala 251n
Mäkelä, Jaakko Juhonpoika, Iitti Keltti (ks.
Haarala, Jaakko Juhonpoika) 337, 338
Mäkelä, Klemetti Heikinpoika, tilallinen
Saarento 162, 275n, 276n
Mäkelä, Marketta Mikontytär, tilallisen tytär
Anttila 338
Mäkelä, Matti Antinpoika, tilallinen Toikkala
225, 248, 263n
Mäkelä, Matti Paavonpoika, tilallinen
Toikkala 114
Mäkelä, Matti Samulinpoika, tilallinen
Toikkala 114
Mäkelä, Samuli Samulinpoika, tilallinen
Toikkala 114
Mäkelä, Sipi Samulinpoika, tilallinen Toikkala
114, 192n, 197
Mäkelä, Tuomas Paavonpoika, tilallinen
Toikkala 114
Mäkelä-Alitalo, Anneli 19n
Mäkilaita, suku/tila Selänpää 78n, 125, 131,
138, 194n, 229
Mäkilaita, Eero Tuomaanpoika, tilallinen
Selänpää 131
Mäkilaita, Esko Tuomaanpoika, tilallinen
Selänpää 131
Mäkilaita, Heikki Laurinpoika, tilallinen
Selänpää 77n, 194n
Mäkilaita, Matti Laurinpoika, tilallinen
Selänpää 194n
Mäkilaita, Matti Matinpoika, tilallisen poika
Selänpää 229
Mäkilaita, Salomon Matinpoika, tilallisen
veljenpoika Selänpää 77n
Nakko, tila Selänpää 195n
Nakko, Kalle Markunpoika, tilallinen
Selänpää 194n
Naskali, Simo Sipinpoika, ent. sotilas Jokela
243, 260n
Nehrman, Gustaf, Valkealan kirkkoherra 192,
209n
Nicander, Margareta, kirkkoherran vaimo 243
Niemi, tila Haimila 96n, 127n
Niemi, Eero Yrjönpoika, tilallinen Saarento/
Haimila (ks. Kerttula, Eero Yrjönpoika)
127n
Niilo Rekonpoika, tilallinen Selänpää 64
Niilo Yrjönpoika, Vehkalahti Liikkala 179
Niilola, suku/torppa Valkealan kylä 127, 129n,
224, 225, 240, 244, 248, 249, 252, 256, 258,
260, 272, 334
Niilola, Eero Tuomaanpoika, torpparin poika
Valkealan kylä 336
Niilola, Juho Matinpoika, torppari Valkealan
kylä (ks. Mannari, Juho Matinpoika) 225,
257n

- Niilola, Kalle Matinpoika, torppari Valkealan kylä (ks. Turkkila, Kalle Matinpoika) 274n
 Niilola, Matti Matinpoika, torppari Valkealan kylä 274n
 Niilola, Matti Niilonpoika, torppari Valkealan kylä 129n
 Niilola, Pekka Matinpoika, torppari Valkealan kylä (ks. Turkkila, Pekka Matinpoika) 274n
 Niilola, Tuomas Matinpoika, torppari Valkealan kylä 225, 336
 Niilorämä, Lauri Mikonpoika, tilallisen veli Rämälä 162
 Niinistö, kirkkoherran pappila Valkealan kylä 69, 78n, 86n
 Nikkari, Esko Paavonpoika, tilallinen Toikkala 259n
 Nikki, tila Anttila 117n
 Nikki, Matti Simonpoika, tilallinen Anttila 72n
 Nikola, Juho Heikinpoika, tilallinen Saarento 186n
 Nikola, Nuutti Eeronpoika, tilallinen Saarento 172n
 Nikula, suku/tila Toikkala 81, 228, 229
 Nikula, Anna Taavintytär, tilallisen tytär Toikkala 228n
 Nikula, Eero Kallenpoika, Iitti Kuusanniemi 171n
 Nikula, Eeva Mikontytär, tilallisen tytär Toikkala 228n
 Nikula, Leena Hannuntytär, tilallisen tytär Toikkala 228n
 Nircko, Annika, kappalaisen tytär Elimäki 223n
 Nissilä, tila/suku Skipparila 46, 127, 224, 229, 231, 240, 244, 248, 249, 252n, 255, 256, 258, 260, 274n, 334, 362
 Nissilä, Anna Matintytär, tilallisen tytär Skipparila 231
 Nissilä, Anna Tuomaantytär, tilallisen vaimo Skipparila 257n
 Nissilä, Eero Matinpoika, tilallisen poika Skipparila 257n
 Nissilä, Kaisa Nuutintytär (s. 1715), Skipparila 257n
 Nissilä, Kaisa Nuutintytär (s. 1733), Skipparila 255n
 Nissilä, Kalle Matinpoika, tilallinen Inkerilä (ks. Mauno, Kalle Matinpoika) 231
 Nissilä, Kustaa Matinpoika, tilallinen Selänpää (ks. Hasari, Kustaa Matinpoika) 77n, 240n, 253
 Nissilä, Lastika Matintytär, tilallisen vaimo Skipparila 257n
 Nissilä, Liisa Matintytär, tilallisen tytär Skipparila 231
 Nissilä, Maria Reijuntytär, tilallisen tytär Skipparila 255n
 Nissilä, Matti Matinpoika, tilallinen Skipparila 130n, 169
 Nissilä, Matti Nuutinpoika, tilallinen ja lautamies Skipparila 231, 255n
 Nissilä, Matti Nuutinpoika, tilallinen Skipparila 255n, 257n
 Nissilä, Nuutti Matinpoika, tilallinen Skipparila 198n, 255n, 257n
 Nissilä, Nuutti Ristonpoika, tilallinen ja lautamies 231
 Nissilä, Perttu Matinpoika, tilallinen Skipparila 255n
 Nissilä, Reiju Matinpoika, tilallinen Skipparila 255n
 Nissilä, Sipi Nuutinpoika, tilallinen Skipparila (ks. Kepsu, Sipi Nuutinpoika) 127, 231
 Niveri, suku/tila Heikkilä 122n, 207n, 257, 267
 Niveri, Aune Yrjöntytär, tilallisen vaimo Heikkilä 257
 Niveri, Heikki Paavonpoika, tilallinen Heikkilä 188
 Niveri, Lauri Matinpoika, tilallinen Heikkilä 257
 Niveri, Matti Hannunpoika, tilallinen Heikkilä 181
 Niveri, Nuutti Paavonpoika, tilallinen Heikkilä 257
 Niveri, Vappu Yrjöntytär, tilallisen vaimo Heikkilä 257
 Nokkanen, suku/tila Selänpää 125, 126, 131, 228, 229
 Nokkanen, Johanna Nuutintytär, tilallisen tytär Selänpää 228n
 Nokkanen, Juho Matinpoika, tilallinen Selänpää 336
 Nokkanen, Matti Nuutinpoika, tilallinen Selänpää 228n
 Nokkanen, Tuomas Yrjönpoika, tilallinen Selänpää 228n
 Norman, Erik, kihlakunnankirjuri 207n
Nurmi, Virpi 19
 Nuuja, Kaisa Mikontytär, tilallisen tytär Oravala 336
 Nuutila, Akseli Matinpoika, Iitti Sitikkala 214
Ojala, Jari 18
 Okka, Yrjö Eeronpoika, tilallinen Selänpää 160n, 181
Oksanen, Eeva-Liisa 75n, 78, 89n, 97n, 233, 348n
 Olaus Magnus, historioitsija 191n
 Oraeva Mattisse af orewall 51n
 Oravalan kartano, Oravala 50, 69, 78n, 133n, 225
Orrman, Eljas 51n, 52
 Paavali I, Venäjän keisari 49n
Padgett, John F. 19, 32
 Pajalina, Eva, kappalaisen vaimo 243
Palm, Lennart Andersson 92n
 Paronen, tila Parola 193
 Paronen, Eero Niilonpoika, tilallisen veli Parola 217n
 Paronen, Nuutti Sipinpoika, yhtiömies Parola 134n
 Paronen, Risto Juhonpoika, tilallinen Parola 134n, 192

- Paronen, Samuli Heikinpoika, tilallinen Saarento 241n
Partanen, Jukka 17, 19, 22, 45, 269
 Pasi, suku/tila Kourula 122n, 139, 249, 254
 Pasi, Anna Eerontytär, tilallisen vaimo Kourula 254
 Pasi, Anna Niilontytär, tilallisen tytär Kourula 227
 Pasi, Hermann Niilonpoika, tilallinen Kourula 170
 Pasi, Juho Simonpoika, tilallisen poika Kourula 227
 Pasi, Lauri Heikinpoika, tilallinen Kourula 170
 Pasi, Nuutti Simonpoika, tilallinen Kourula 227
 Pasi, Simo Eeronpoika, renki ja isännän lanko Kourula 139
 Pasi, Susanna Niilontytär, tilallisen tytär Kourula 227
 Pasi, Vappu Yrjön tytär, tilallisen tytär Kourula 254
 Pasi, Yrjö Yrjönpoika, tilallinen Kourula 254
Patrakka, Marjukka 33
 Pekka, Niilo Pekanpoika, tilallinen Saarento 169n, 201
 Pekka Yrjönpoika, Elimäki Vilppula 247n
 Pekkola, tila Kuivala 111n
 Pekkola, tila Käpäälä 73, 81
 Pekkola, tila Mattila 126n
 Pekkola, suku/tila Ruotsula 243n
 Pekkola, torppa Valkealan kylä 334
 Pekkola, Anna Liisa Pekantytär, torpparin tytär, Valkealan kylä 337
 Pekkola, Juho Pekanpoika, torppari, Valkealan kylä 255n, 337
 Pekkola, Kasper Sipinpoika, tilallinen Mattila (ks. Sihvola, Kasper Sipinpoika) 126n
 Pekkola, Marketta Matintytär, torpparin vaimo, Valkealan kylä 337
 Pekkola, Martti Ollinpoika, renki, tilallisen sukulainen Kuivala 139
 Pekkola, Matti Jaakonpoika, tilallinen Käpäälä 271
 Pekkola, Mikko Sipinpoika, tilallinen Mattila (ks. Sihvola, Mikko Sipinpoika) 126n
 Pekkola, Pekka Matinpoika, torppari Valkealan kylä (ks. Sipilä, Pekka Matinpoika) 128, 229, 255n, 335, 337
 Pekkola, Pekka Yrjönpoika, tilallinen ja lautamies Mattila 188n, 231
 Pekkola, Riitta Pekantytär, torpparin tytär (ks. Sipilä, Riitta Pekantytär) 337
 Pekkola, Sofia Yrjöntytär, Ruotsula 337
 Pekkola, Taneli Tuomaanpoika, tilallinen ja lautamies Mattila 188n, 231, 336
 Pekkola, Tuomas Pekanpoika, lautamies Mattila 188n, 231
 Pekkola, Tuomas Sipinpoika, tilallinen Mattila (ks. Sihvola, Tuomas Sipinpoika) 126n
 Pekkola, Tuomas Tanelinpoika, tilallinen ja lautamies 231
 Pekkola, Yrjö Sipinpoika, tilallinen Mattila 335
 Peltola, tila Kouvola 78n
 Peltola, Niilo Arvinpoika, tilallinen Kouvola 199, 338
 Peltola, Sakari Eskonpoika, tilallinen Kouvola 337
 Penttilä, tila Selänpää 136n
 Penttilä, Sipi Eskonpoika, tilallinen Selänpää 201
 Perihasu, torppa Oravala 112
 Perttu Martinpoika, piiskuri Miettula 255
 Perttu Yrjönpoika, Iitti Jaala 181
 Pessa, suku/tila Mattila 260
 Pessa, Kirsti Yrjöntytär, Mattila 260
 Pessa, Markku Pekanpoika, tilallinen Mattila 335
 Pessa, Matti Yrjönpoika, Mattila 260
 Pessa, Pekka Markunpoika, tilallisen poika Mattila 184n
 Pessa, Yrjö Matinpoika, Mattila 260
 Peuhu, tila Lipiälä 154n
 Peuhu, Maria Jaakontytär, tilallisen vaimo Toikkala 252n
 Peuhu, Matti Pertunpoika, tilallinen Lipiälä 271
 Peuhu, Matti Yrjönpoika, tilallinen Lipiälä 196
 Peuhu, Perttu Paavonpoika, tilallinen Lipiälä 196
 Peuhu, Riitta Sipintytär, tilallisen tytär Toikkala 43n, 240n
 Pien-Sorsa, Tuomas Heikinpoika, tilallinen Sorsala 198n
 Pihl, Kustaa, sotilas Selänpää 84
Plakans, Andrejs 17, 21n, 30, 33, 151, 270
 Pokki, tila Selänpää 223n
 Pokki, Maria Aleksanterintytär, tilallisen leski Selänpää 223n
Polla, Matti 22
 Priha, suku/tila Kouvola 46, 112, 126, 136, 138n, 139, 216, 223, 224
 Priha, Akseli Niilonpoika, tilallinen Kouvola 178n, 223
 Priha, Eero Akselinpoika, tilallinen Kouvola 337
 Priha, Eero Niilonpoika, kornetti ja tilallinen Kouvola 159n, 168, 178n
 Priha, Gabriel Niilonpoika, ent. nimismies Kouvola 158n, 178n, 223
 Priha, Kalle Eeronpoika, renki ja vävy, Kouvola 139
 Priha, Kristiina Akselintytär, tilallisen tytär Kouvola 216, 224n
 Priha, Maria Akselintytär (ks. Maria Akselintytär) 224n
 Priha, Maria Eerontytär, tilallisen tytär Kouvola (ks. Wetterman, Maria) 224n
 Priha, Maria Niilontytär, tilallisen tytär Kouvola 247n

- Priha, Matti Eskonpoika, tilallisen veli
Kouvola 162
- Priha, Pekka Akselinpoika, tilallinen Kouvola
337
- Procopaeus, Anna Maria, kappalaisen tytär
247, 258
- Procopaeus, Elsa Ulrika, kappalaisen tytär 241
- Procopaeus, Gabriel, Valkealan kappalainen/
kirkkoherra 164, 186, 243, 255, 258
- Procopaeus, Henrik, kappalaisen veli 241n
- Procopaeus, Kristina, nimismiehen vaimo
163n
- Procopaeus, Peter, vapaaehtoinen 223n
- Pukkila, tila Selänpää 125n, 127, 226
- Pukkila, Vappu Antintytär, tilallisen tytär
Selänpää 226
- Pulma, Panu 270*
- Pulsa, suku Kourula 46
- Pulsa, Juho Markunpoika, tilallisen poika
Kinansaari 247n
- Puolakka, tila Kouvola 161
- Puolakka, Markku Pertunpoika, tilallinen
Kouvola 161
- Puolakka, Matti Matinpoika, tilallinen
Kouvola 338
- Puolakka, Risto Markunpoika, tilallisen poika
Kouvola 161
- Puosila, tila Kouvola 161
- Puosila, Yrjö Heikinpoika, tilallisen poika
Kouvola 247n
- Purho, Tuomas Pekanpoika, tilallinen
Selänpää (ks. Ukko, Tuomas Pekanpoika)
122n
- Purho, Tuomas Pertunpoika, tilallinen
Selänpää 193
- Purho, Vappu Tuomaantytär, tilallisen tytär
Selänpää 193
- Puujalka, tila Anttila 110, 137
- Puujalka, Anna Eerontytär, tilallisen tytär
Anttila 225
- Puujalka, Eero Laurinpoika, tilallinen Anttila
44n
- Puujalka, Jaakko Martinpoika, tilallinen
Anttila 137
- Puujalka, Nuutti Martinpoika, tilallinen
Anttila 154n
- Puujalka, Sofia Simon tytär, tilallisen vaimo 137
- Puuskari, tila Kourula 104, 227n, 229, 362
- Puuskari, Inkeri Reijuntytär, tilallisen tytär
Kourula 227n
- Puuskari, Sipi Reijunpoika, tilallinen Kourula
227n
- Pylkkänen, Anu 140n*
- Pyöriä, Esko Antinpoika, tilallinen Pyöriälä
187
- Pyöriä, Pekka Eskonpoika, tilallinen Pyöriälä
168n
- Pyötsiä, suku/tila Pyötsiälä 196, 249, 256
- Pyötsiä, Matti Yrjönpoika, tilallinen Pyötsiälä
195
- Pyötsiä, Perttu Eeronpoika, tilallinen Pyötsiälä
198n
- Pässilä, tila Parola 112n, 193
- Pöllä, Matti 113*
- Radcliffe-Brown, A. R. 13*
- Rahikainen, Matti Yrjönpoika, Mäntyharju
Paasola 247n
- Rainio, Matti Ristonpoika, torppari Valkealan
kylä 168
- Rantala, tila Saarento 100
- Rantala, Jaakko Eskonpoika, tilallinen
Saarento 163
- Rantala, Jaakko Mikonpoika, tilallinen
Saarento 178n
- Rantala, Olli Jaakonpoika, tilallisen poika
Saarento 259n
- Rasi, suku/tila Kourula 256n
- Rastas, tila Selänpää 195n
- Rastas, Sipi Matinpoika, tilallinen Selänpää
182n
- Rastas, Tapani Tuomaanpoika, tilallinen
Selänpää 194
- Rautjärvi, Aune Tanelintytär, tilallisen veljen
vaimo Rautjärvi 255
- Rautjärvi, Kirsti Eerontytär, tilallisen vaimo
Rautjärvi 254
- Rautjärvi, Maria Iisakintytär, tilallisen tytär
Rautjärvi 228n
- Rautjärvi, Maria Nuutintytär, tilallisen tytär
Rautjärvi 228n
- Rautjärvi, Matti Sipinpoika, tilallinen
Rautjärvi 254
- Rautjärvi, Mikko Matinpoika, tilallisen poika
Rautjärvi 254
- Reay, Barry 28*
- Reijula, Pekka Pekanpoika, tilallinen Ruotsula
179
- Renberg, Perttu, rumpali Kouvola 338
- Renvall, Pentti 346*
- Riehl, Wilhelm Heinrich 21*
- Riemonius, Johan, kappalaisen poika 241n
- Riemonius, Knut, kappalaisen poika 241n
- Riemonius, Thomas, Valkealan kappalainen
243
- Riitta Eerontytär 252
- Riitta Eerontytär, Iitti Paljakka 247n
- Riitta Jaakontytär, piika Selänpää 209n
- Risto Eskonpoika, itsellinen Kourula 162
- Ristola, torppa Valkealan kylä 267
- Ristola, Pekka Eeronpoika, torppari Valkealan
kylä 337
- Ritari, suku/torppa Valkealan kylä 112, 244
- Ritari, Eero Matinpoika, torppari Valkealan
kylä 172n
- Ritari, Juho Juhonpoika, torppari Valkealan
kylä 135
- Ritari, Kalle Eeronpoika, torppari Valkealan
kylä 135
- Ritari, Maria Jaakontytär, torpparin vaimo
Valkealan kylä 244

- Ritari, Pekka Juhonpoika, torpparin poika
Valkealan kylä 217
- Roitto, suku/tila Kinansaari 112, 136, 267
- Roitto, Helena Tapanintytär, tilallisen tytär
Kinansaari 247n
- Roitto, Sipi Ristonpoika, tilallisen veli
Kinansaari 188
- Rosén, Ragnar* 61n
- Rudenschöld, Ulrik* 72
- Ruggles, Stephen* 28n
- Rusi, suku/tila Ruotsula 122n, 128, 229, 243n,
334
- Rusi, Anna Antintytär, tilallisen tytär Ruotsula
338
- Rusi, Anna Heikintytär, tilallisen tytär
Ruotsula 338
- Rusi, Antti Heikinpoika, tilallisen poika
Ruotsula (ks. Sipilä, Antti Heikinpoika)
240n, 338
- Rusi, Anna Laurintytär, tilallisen leski
Ruotsula 229, 235n
- Rusi, Eeva Antintytär, tilallisen tytär Ruotsula
229
- Rusi, Heikki Antinpoika, tilallisen poika
Ruotsula 44n, 240n
- Rusi, Heikki Matinpoika, tilallinen Ruotsula
(ks. Sipilä, Heikki Matinpoika) 229, 335,
337
- Rusi, Johanna Heikintytär, tilallisen tytär
Ruotsula 337, 338
- Rusi, Kirsti Heikintytär, tilallisen tytär Mattila/
Ruotsula (ks. Sipilä, Kirsti Heikintytär) 337
- Rusi, Maria Heikintytär, tilallisen pojan vaimo
Ruotsula 204n
- Rusi, Maria Heikintytär, tilallisen tytär
Ruotsula 338
- Rusi, Maria Samulintytär, tilallisen vaimo
Mattila/Ruotsula (ks. Sipilä, Maria
Samulintytär) 337
- Rusi, Marketta Israelintytär, tilallisen vaimo
Ruotsula 240n
- Rusi, Matti Ernestinpoika, tilallinen Ruotsula
(ks. Jukko, Matti Ernestinpoika) 229, 235n
- Rusi, Matti Heikinpoika, tilallinen Ruotsula
337
- Rusi, Mikko Heikinpoika, tilallisen poika
Ruotsula 235n, 338
- Rusi, Mikko Rusinpoika, tilallinen Ruotsula
122n, 154n
- Rusi, Tuomas Matinpoika, tilallisen serkku
Ruotsula 122n
- Rusi, Tuomas Mikonpoika, tilallisen poika
204n
- Rusila, torppa, Valkealan kylä 336
- Rusila, Heikki Eeronpoika, torppari Valkealan
kylä 208n
- Rusila, Yrjö Pertunpoika, torppari Valkealan
kylä (ks. Tolska, Yrjö Pertunpoika) 258
- Rutman, Anita* 15, 28
- Rutman, Darrett* 15, 28
- Ryysy, Kauppi, tilallinen Saarento 275n
- Ryöppy, tila Anttila 169n
- Ryöpäs, suku/tila Kourula 99n, 127, 224, 225,
240, 248, 249, 251, 252n, 256, 258, 260, 261,
274n, 334
- Ryöpäs, Sipi Ollinpoika, tilallinen Kourula
158n
- Räf, Perttu Antinpoika, sotilas Oravala 192
- Rämä, tila Inkerilä 49n, 154n, 174n
- Rämä, tila Rämälä 112, 225, 251
- Rämä, Antti Juhonpoika, tilallisen poika
Rämälä 259n
- Rämä, Esko Mikonpoika, tilallinen Inkerilä
192
- Rämä, Johanna Reijuntytär, tilallisen tytär
Rämälä 267
- Rämä, Juho Juhonpoika, tilallinen Rämälä
267n
- Rämä, Kalle Juhonpoika, tilallinen Rämälä
266
- Rämä, Maria Eerontytär, tilallisen vaimo
Rämälä 266
- Rämä, Matti Kallenpoika, tilallisen poika
Rämälä 266
- Rämä, Reiju Yrjönpoika, tilallinen Rämälä
267n
- Rämä, Simo Mikonpoika, tilallinen Inkerilä
154n
- Rämä, Susanna Tuomaantytär, tilallisen vaimo
Rämälä 267n
- Räsänen, Matti* 19
- Rötkö, Kaisa Matintytär, tilallisen tytär Mattila
336
- Rötkö, Sofia Joosepintytär, tilallisen vaimo
Mattila (ks. Sipilä, Sofia Joosepintytär)
241n
- Rötkö, Tuomas Martinpoika, tilallinen Mattila
336
- Saarenpää, tila Kinansaari 94n, 179n
- Saarenpää, Risto Tuomaanpoika, tilallinen
Kinansaari 171n
- Sabeau, David Warren* 15, 28, 29, 35, 226, 234,
236, 262, 267, 282
- Sahanen, Martti Yrjönpoika, tilallinen Kuivala
335
- Saksa, suku/torppa Iitti Pilkkanmaa 228
- Saksa, Lauri Juhonpoika, torppari Iitti
Pilkkanmaa 192
- Saksa, Lauri Tuomaanpoika, Iitti Pilkkanmaa
228
- Saksa, Maria Tuomaantytär, Iitti Pilkkanmaa
228
- Saksa, Riitta Tuomaantytär, torpparin vaimo
Iitti Pilkkanmaa 192
- Saksa, Tuomas Juhonpoika, torppari Iitti
Pilkkanmaa 192
- Sallinen, Aimo* 81n
- Salmenkylä, Anneli* 45, 236, 238, 263
- Saloheimo, Veijo* 19n, 51n, 97n,
- Samuli Pekanpoika, torppari Oravala 335, 338

- Sani, Martti Jaakonpoika, tilallinen ja
lautamies Kouvola (ks. Laurila, Martti
Jaakonpoika) 151n
- Sarmela, Matti* 17n, 29n
- Segercrantz, Märten, majuri 84
- Seppälä, tila Jokela 84n
- Seppälä, tila Ruotsula 84n
- Seppälä, tila Selänpää 84n
- Seppälä, tila Toikkala 84n
- Seppälä, Inkeri Sipintytär, leski Toikkala 170
- Seppälä, Lauri Matinpoika, tilallinen Ruotsula
159n
- Seppälä, Liisa Paavontytär, tilallisen vaimo
Jokela 266
- Seppälä, Maria Laurintytär, tilallisen tytär
Jokela 259n
- Seppälä, Marketta Matintytär, tilallisen vaimo
Toikkala (ks. Sipilä, Marketta Matintytär)
258n
- Seppälä, Matti Ollinpoika, lautamies Toikkala
185n, 201, 231, 232, 255, 258n, 338
- Seppälä, Matti Paavonpoika, tilallinen Anttila
82n
- Seppälä, Niilo Ollinpoika, tilallinen ja
lautamies Toikkala 231
- Seppälä, Olli Niilonpoika, tilallinen Toikkala
(ks. Topo, Olli Niilonpoika) 169, 170, 248, 335
- Seppälä, Sipi Ollinpoika, tilallinen Toikkala
232, 335
- Sharpe, J. A.* 346n
- Sihvola, tila Mattila 44n, 126n
- Sihvola, tila Ruotsula 110, 136n
- Sihvola, Aleksanteri Jaakonpoika, yhtiömies
Ruotsula 136n
- Sihvola, Aleksanteri Samulinpoika, lukkari
243, 259
- Sihvola, Anna Reijuntytär, Miettula 225n
- Sihvola, Aune Yrjöntytär, lukkarin vaimo (ks.
Aune Yrjöntytär) 243, 259
- Sihvola, Kasper Sipinpoika, tilallinen Mattila
(ks. Pekkola, Kasper Sipinpoika) 126n
- Sihvola, Liisa Reijuntytär, tilallisen tytär
Miettula 209n
- Sihvola, Matti Mikonpoika, tilallinen Mattila
335
- Sihvola, Matti Ristonpoika, tilallinen Sorsala/
Miettula (ks. Sorsa, Matti Ristonpoika)
133n, 209n, 255
- Sihvola, Mikko Sipinpoika, tilallinen Mattila
(ks. Pekkola, Mikko Sipinpoika) 126n
- Sihvola, Perttu Joosepinpoika, tilallisen poika
Mattila 339
- Sihvola, Tuomas Matinpoika, tilallinen
Ruotsula 136n
- Sihvola, Tuomas Sipinpoika, tilallinen Mattila
(ks. Pekkola, Tuomas Sipinpoika) 126n
- Sihvola, Yrjö Jaakonpoika, yhtiömiehen veli
Ruotsula 136n, 160n
- Siikala, Anna-Leena* 27n
- Simo Joosepinpoika, Luumäki Lakkala 217
- Simo Yrjönpöika, Kymi Lankila 182n
- Simola, Juho Tuomaanpoika, tilallinen
Ruotsula 192
- Simonson, Örjan* 16, 24, 30, 33, 34, 42, 43
- Sipi Tuomaanpoika, rakuuna Heikkilä 207n
- Sipilä, suku/tila Mattila 128, 224, 227, 229,
240, 244, 248, 249, 256–258, 260, 274n, 334
- Sipilä, Anna Joosepintytär, tilallisen tytär
Mattila 231, 232, 336–338
- Sipilä, Anna Sipintytär, tilallisen tytär Mattila
241n, 336
- Sipilä, Antti Heikinpoika, tilallisen poika
Ruotsula (ks. Rusi, Antti Heikinpoika) 338
- Sipilä, Antti Sipinpoika, tilallinen Mattila 335
- Sipilä, Aune Yrjöntytär, tilallisen veljen vaimo
Mattila 337
- Sipilä, Eero Sipinpoika, tilallinen Mattila 336
- Sipilä, Elina Joosepintytär, tilallisen tytär
Mattila 225, 336
- Sipilä, Elina Pekantytär, tilallisen veljentytär
Mattila 337
- Sipilä, Ernesti Markunpoika, tilallinen
Kouvola (ks. Jukko, Ernesti Markunpoika)
252n, 255n, 335–338,
- Sipilä, Esko Sipinpoika, tilallinen Mattila 335
- Sipilä, Heikki Markunpoika, tilallisen veli
Kouvola (ks. Jukko, Heikki Markunpoika)
336, 337, 339
- Sipilä, Heikki Matinpoika, tilallinen Ruotsula
(ks. Rusi, Heikki Matinpoika) 128, 229,
335, 336
- Sipilä, Heikki Sipinpoika, tilallisen poika
Mattila 336
- Sipilä, Heikki Tuomaanpoika, tilallisen poika
Mattila 336, 337
- Sipilä, Inkeri Heikintytär, tilallisen vaimo
Mattila 252n, 336
- Sipilä, Inkeri Joosepintytär, tilallisen tytär
Mattila 248, 335, 336
- Sipilä, Jooseppi Matinpoika, tilallinen Mattila
128, 252n, 335
- Sipilä, Jooseppi Sipinpoika, tilallinen Mattila
336
- Sipilä, Kaisa Heikintytär, tilallisen tytär Mattila
338
- Sipilä, Kaisa Sipintytär, tilallisen tytär Mattila
336, 337
- Sipilä, Kalle Joosepinpoika, tilallisen poika
Mattila 336, 337
- Sipilä, Kirsti Heikintytär, tilallisen tytär
Mattila/Ruotsula (ks. Rusi, Kirsti
Heikintytär) 337, 338
- Sipilä, Lastika Pekantytär, tilallisen veljentytär
Mattila 337, 338
- Sipilä, Liisa Markuntytär, tilallisen veljentytär
Mattila 338
- Sipilä, Maria Eerontytär, tilallisen tytär Mattila
229
- Sipilä, Maria Joosepintytär, tilallisen lapsi
Mattila 335, 336

- Sipilä, Maria Samulintytär, tilallisen vaimo
Mattila/Ruotsula (ks. Rusi, Maria
Samulintytär) 337
- Sipilä, Maria Sipintytär, tilallisen tytär Mattila
227, 241n, 336
- Sipilä, Marketta Heikintytär, tilallisen vaimo
Mattila 335
- Sipilä, Marketta Matintytär, tilallisen tytär
Mattila (ks. Seppälä, Marketta Matintytär)
231, 232, 248, 335
- Sipilä, Markku Markunpoika, tilallinen
Kouvola (ks. Jukko, Markku Markunpoika)
248, 339
- Sipilä, Markku Matinpoika, tilallinen Kouvola
(ks. Jukko, Markku Matinpoika) 128, 229,
255n, 335, 336, 338
- Sipilä, Matti Antinpoika, tilallinen Mattila
252n, 335
- Sipilä, Matti Heikinpoika, tilallisen poika
Mattila 336–338
- Sipilä, Matti Sipinpoika, tilallinen Mattila 335
- Sipilä, Matti Sipinpoika, tilallisen poika
Mattila 255n, 336
- Sipilä, Mikko Sipinpoika, tilallinen Mattila
227, 336
- Sipilä, N.N. Pekantytär, tilallisen vaimo
Mattila 335
- Sipilä, Pekka Matinpoika, torppari Valkealan
kylä (ks. Pekkola, Pekka Matinpoika) 128,
229, 252n, 335, 337
- Sipilä, Reiju Antinpoika, tilallinen Mattila ja
Haimila (ks. Ala-Mankki, Reiju
Antinpoika) 335
- Sipilä, Riitta Pekantytär, torpparin tytär (ks.
Pekkola, Riitta Pekantytär) 336
- Sipilä, Samuli Markunpoika, tilallinen Kouvola
(ks. Jukko, Samuli Markunpoika) 338
- Sipilä, Samuli Matinpoika, tilallisen veli
Mattila 335
- Sipilä, Simo Heikinpoika, tilallisen poika
Mattila 338
- Sipilä, Sipi Joosepinpoika, tilallinen Mattila
241n, 255n, 336
- Sipilä, Sipi Simonpoika, tilallinen Mattila 334
- Sipilä, Sipi Sipinpoika, tilallisen poika Mattila
336, 337
- Sipilä, Sipi Tuomaanpoika, tilallinen Saarento
(ks. Horo, Sipi Tuomaanpoika) 336
- Sipilä, Sofia Joosepintytär, tilallisen tytär
Mattila (ks. Rötö, Sofia Joosepintytär) 336
- Sipilä, Susanna Eerontytär, tilallisen vaimo
Mattila 208n, 241n, 336
- Sipilä, Susanna Joosepintytär, tilallisen tytär
Mattila 231, 336
- Sipilä, Susanna Tuomaantytär, tilallisen tytär
Mattila 336, 337
- Sipilä, Tuomas Joosepinpoika, tilallinen
Saarento (ks. Horo, Tuomas
Joosepinpoika) 259, 336
- Sirén, Ari* 51n
- Sirén, Kirsi* 22, 346n
- Sittman, Georg Johan, kornetti Lipialä 196
- Skyttä, tila Anttila 112, 161
- Skyttä, tila Miettula 110
- Skyttä, Elina Tuomaantytär, tilallisen tytär
Miettula 251n
- Skyttä, Kerttu Tuomaantytär, tilallisen vaimo
Miettula 251n
- Skyttä, Reko Juhonpoika, tilallinen Anttila 194
- Skyttä, Sakari Tuomaanpoika, tilallinen
Miettula 170
- Skyttä, Tuomas Matinpoika, tilallinen
Miettula 197
- Sköning, Johan 224n
- Smith, Richard E.* 15, 17, 28, 33, 34, 47, 147,
148n, 270, 327
- Soininen, Arvo M.* 22n, 26, 47n, 51n, 55, 62n,
63n, 79, 123n
- Solantie, Reijo* 52
- Sopanen, Niilo Tapaninpoika, tilallinen
Anttila 170
- Sorsa, Matti Ristonpoika, tilallinen Sorsala/
Miettula (ks. Sihvola, Matti Ristonpoika)
133n, 209n
- Starck, Maria, neito Kymi Eskola 207n
- Sulin, Juha* 236
- Sundblad, Abel, pehtori Oravalan kartano 168
- Sutela, tila/suku Kouvola 189n
- Sutela, Matti Ristonpoika, tilallinen Kouvola
189n
- Sutela, Samuli Sipinpoika, tilallinen Kouvola
159n, 179, 184n, 186, 338
- Sutela, Tuomas Matinpoika, tilallisen poika
Kouvola 189n
- Suur-Hasu, suku/tila Oravala 120, 228
- Suur-Hasu, Eero Tuomaanpoika, tilallinen
Oravala 120
- Suur-Hasu, Maria Eerontytär, tilallisen tytär
Oravala 228
- Suur-Hasu, Tuomas Eeronpoika, tilallisen
poika Oravala 228
- Suur-Hasu, Tuomas Matinpoika, tilallinen
Oravala 120
- Suur-Hirvi, Anna Simontytär, tilallisen tytär
Oravala 339
- Suur-Hirvi, Maria Tanelintytär, tilallisen
vaimo Oravala 258n
- Suur-Hirvi, Simo Simonpoika, tilallinen
Oravala 258n
- Suur-Konka, tila Selänpää 195n
- Suur-Kujala, tila Selänpää 78n
- Suur-Kujala, Samuli Ristonpoika, tilallinen ja
lautamies Selänpää 188n
- Suur-Nuuja, suku/tila Oravala 229
- Suur-Nuuja, Arvi Matinpoika, tilallinen
Oravala 185n
- Suur-Nuuja, Kerttu Eerontytär, korpraalin
vaimo Oravala 77n
- Suur-Nuuja, Mikko Matinpoika, tilallinen
Oravala 77n

- Suur-Sorsa, tila Sorsala 44n, 117n, 122
 Suur-Sorsa, Anna Niilon tytär, tilallisen veljen vaimo Sorsala 254
 Suur-Sorsa, Eero Ristonpoika, tilallisen veli Sorsala 227, 254
 Suur-Sorsa, Jaakko Laurinpoika, tilallisen veli Sorsala 198n
 Suur-Sorsa, Jaakko Matinpoika, tilallinen Sorsala 259n
 Suur-Sorsa, Lauri Ristonpoika, tilallisen veli Sorsala 227
 Suur-Sorsa, Marketta Jaakontytär, tilallisen vaimo 259n
 Suur-Sorsa, Risto Jaakonpoika, tilallisen poika Sorsala 259n
 Suur-Sorsa, Risto Matinpoika, tilallinen Sorsala 122
 Suur-Sorsa, Samuli Eeronpoika, tilallisen veljenpoika Sorsala 254
 Suur-Sorsa, Samuli Jaakonpoika, tilallinen Sorsala 122
Suvanto, Seppo 51n
 Sydänmaanlakka, suku/tila Luumäki 228
Söderberg, Johan 16n
 Takoja, suku/tila Selänpää 227, 229, 257
 Takoja, Aatami Jaakonpoika, tilallisen poika Selänpää 228n
 Takoja, Aune Niilon tytär, emäntä Selänpää 193
 Takoja, Eeva Kustaantytär, tilallisen tytär Selänpää 228n
 Takoja, Esko Eskonpoika, tilallisen poika Selänpää 227, 336
 Takoja, Riitta Pekantytär, tilallisen tytär Selänpää 228n
 Takoja, Riitta Tuomaantytär, tilallisen veljentytär Selänpää 227, 336
 Takoja, Taneli Tuomaanpoika, tilallisen poika, Selänpää 133n
 Takoja, Tuomas Vilpunpoika, tilallinen Selänpää 181
Talve, Ilmar 18n
Talvi, Veikko 45
 Tammelin, Zachris, vouti 163n
 Tapani, Eero Antinpoika, tilallinen Anttila 336
 Tapani, Pekka Tapaninpoika, tilallinen Anttila 178n
Teinonen, Markku 19n
 Tirva, tila Kourula 227n, 229, 362
 Tirva, Anna Paavontytär, tilallisen tytär Kourula 227n
 Tirva, Inkeri Eerontytär, tilallisen tytär Kourula 254
 Tirva, Jaakko Paavonpoika, tilallisen veli Kourula 227n
 Tirva, Juho Juhonpoika, tilallinen Kourula 169n
 Tirva, Martti Tapaninpoika, tilallinen Kourula 178n
 Tirva, Matti Paavonpoika, tilallinen Kourula 337, 338
 Tirva, Paavo Martinpoika, tilallinen Kourula 39n, 168n, 228n
 Tirva, Taavi Paavonpoika, tilallisen veli Kourula 254
 Tirva, Yrjö Eeronpoika, tilallisen poika Kourula/rakuuna Rämälä 221n
 Tirva, Yrjö Martinpoika, tilallisen poika Kourula 179
 Tohka, tila Miettula 161
 Tohka, Anna Pentintytär, lampuodin tytär Miettula 258n
 Tohka, Pentti Laurinpoika, lampuodi Miettula 258n
 Tohka, Vappu Yrjöntytär, lampuodin vaimo Miettula 258n
 Tolmanni, Maria Eerontytär, tilallisen vaimo Mattila 241n
 Tolmanni, Yrjö Ristonpoika, tilallinen Mattila 335
 Tolska, suku/tila Selänpää 257, 258
 Tolska, Niilo Eeronpoika, tilallinen Selänpää 257n
 Tolska, Yrjö Pertunpoika, torppari Valkealan kylä (ks. Rusila, Yrjö Pertunpoika) 258
 Tommola, tila Kuivala 122
 Tommola, tila Ruotsula 185n, 201
 Tommola, torppa Oravala 127, 130n
 Tommola, Niilo Yrjönpoika, tilallisen poika Kuivala 122n
 Tommola, Olli Sipinpoika, tilallinen Kuivala 122
 Tommola, Simo Matinpoika, tilallinen ja lautamies Kuivala 122n, 338
 Tommola, Sofia Heikintytär, tilallisen leski Ruotsula 201, 338
 Tommola, Vilppu Matinpoika, tilallinen Kuivala 122n
 Tommola, Yrjö Matinpoika, tilallinen Kuivala 122
 Topo, tila Toikkala 169n
 Topo, Niilo Tuomaanpoika, tilallinen Toikkala 192, 193
 Topo, Olli Niilonpoika, tilallinen Toikkala (ks. Seppälä, Olli Niilonpoika) 248, 335
 Topo, Reiju Niilonpoika, tilallinen ja lautamies Toikkala 231
 Topo, Tuomas Matinpoika, tilallisen sukulainen Toikkala 255n
 Tuomas Eeronpoika, torppari Valkealan kylä 153n
 Tuomas Heikinpoika, iitti Kyöperilä 247n
 Tuomas Pekanpoika, Oravala 42n
 Tuomas Yrjönpoika, iitti Lyöttälä 184, 199
 Tuomas Yrjönpoika, Ruotsula 44n
Tornberg, Matleena 26, 56n
 Turdian, Mauno, sotilas Kouvola 84
 Turkkila, suku/torppa Valkealan kylä 244, 274n
 Turkkila, Anna Kallentytär, torpparin tytär Valkealan kylä 252n

- Turkkila, Kalle Matinpoika, torppari
Valkealan kylä (ks. Niilola, Kalle
Matinpoika) 274n
- Turkkila, Matti Pertunpoika, torppari
Valkealan kylä 135
- Turkkila, Mikko Markunpoika, yhtiömies
Valkealan kylä 135
- Turkkila, Pekka Matinpoika, torppari
Valkealan kylä (ks. Niilola, Pekka
Matinpoika) 274n
- Turkkila, Perttu Pertunpoika, torpparin poika
Valkealan kylä 247
- Turpeinen, Oiva* 94n
- Tusa, Maija* 51n
- Tynnilä, tila Jokela 130n
- Tönnies, Ferdinand* 14
- Ukko, tila Selänpää 122n, 194n, 257
- Ukko, Esko Matinpoika, tilallinen Selänpää
194n
- Ukko, Sipi Mikonpoika, tilallinen Selänpää 257n
- Ukko, Tuomas Pekanpoika, tilallinen Selänpää (ks. Purho, Tuomas Pekanpoika) 122n
- Ukko, Tuomas Simonpoika, tilallisen serkku
Selänpää 184, 194n
- Ullgren, Peter* 19n
- Ulvi, suku/tila Ruotsula 258n
- Ulvi, Markku Tuomaanpoika, tilallinen
Ruotsula 240n
- Ulvi, Matti Tuomaanpoika, tilallinen Ruotsula
240n
- Ulvi, Riitta Simontytär, tilallisen vaimo
Ruotsula 258n
- Urpanen, Matti, Iitti Pyörylä 198n
- Usk, Ernest, nimismies 169n
- Usk, Kristian, nimismies 139, 163n, 192, 255
- Utti, suku/tila Haimila 96n, 112n, 129n, 256n
- Utti, suku/tila Kuivala 256n
- Utti, Matti Matinpoika, tilallinen Haimila
129n
- Vaara, Väinö* 45, 52, 57n, 194, 205, 233
- Wahl, Fredrik, nimismies Pyhtää 139n
- Valkealan kartano, Valkealan kylä 49, 69, 78n,
133n, 196, 197, 225, 257
- Wall, Richard* 21, 304
- Waris, Elna* 22, 67n, 117n, 124n, 196
- Vehviläinen, Venla Eerontytär, Pieksämäki
207n
- Wellman, Barry* 14n, 17, 21n, 30, 33, 34, 151,
270
- Vesanen, Jaakko Heikinpoika, tilallinen
Karhula 337
- Vesanen, Marketta Juhontytär, tilallisen vaimo
Karhula 337
- Vesanen, Riitta Jaakontytär, tilallisen tytär
Karhula 337
- Wetherell, Charles* 17, 21n, 30, 33, 34, 151, 270
- Wetterman, Anna Maria, kirjanpitäjän tytär
224n
- Wetterman, Maria, oluenpanijan vaimo
Kouvola (ks. Priha, Maria Eerontytär) 75n
- Wetterman, Petter, kirjanpitäjä Sippolan
kartano 224n
- Wheaton, Robert* 20
- Vikman, Märten, kauppias Hamina 164
- Vilkki, suku/tila Oravala 224, 225, 240, 244,
248, 249, 256, 257, 260, 272, 274n, 334
- Vilkki, Mikko Heikinpoika, tilallisen poika
Oravala 336
- Vilkki, Simo Heikinpoika, tilallinen Oravala
127n
- Vilkuna, Kustaa* 28, 227
- Wilmi, Jorma* 51n, 63n, 133n, 138
- Wirilander, Kaarlo* 97n, 123n, 146
- Virrankoski, Pentti* 19n, 22n, 26, 42, 124n
- Wittstock, Friedrich, pormestari Hamina 164
- Vogel, Hans, Viipuri 159n, 161n
- Vogel, Henrik, Viipuri 159, 161n, 164
- Vogel, Johan, Viipuri 164
- Voionmaa, Väinö* 17, 22, 26, 28n, 112n, 117n,
123
- Wrightson, Keith* 17, 43n
- Vähä-Hirvi, suku/tila Oravala 228, 229, 258n,
362
- Vähä-Hirvi, Simo Tuomaanpoika, tilallinen
Oravala 259n
- Vähä-Hirvi, Tuomas Tuomaanpoika, tilallinen
Oravala 44n, 240n
- Vähä-Konka, Niilo Pentinpoika, tilallinen
Selänpää 188n
- Vähä-Nuuja, suku/tila Oravala 229
- Vähä-Tanttari, Heikki Samulinpoika, tilallinen
Oravala 243, 244
- Vähä-Tommola, Eero Eeronpoika, torpparin
poika Oravala 247n
- Väkevä, tila Ruotsula 184n
- Vätinen, Olli, sotilas Toikkala 169
- Ylikangas, Heikki* 346
- Ylä-Mankki, suku/tila Haimila 228
- Ylä-Mankki, Antti Aataminpoika, tilallisen
veljenpoika Haimila 228n
- Ylä-Mankki, Taavi Jaakonpoika, tilallisen
poika Haimila 228n
- Ylä-Mankki, Yrjö Antinpoika, tilallisen poika
Haimila 228n
- Yrjö Markunpoika, Iitti Hartola 247n
- Yrjö Pentinpoika, ratsumies Inkerilä 271n
- Ågrén, Maria* 346
- Åström, Anna-Maria* 14n, 18
- Åström, Sven-Erik* 52, 81n, 92n